GLAVNI GRAD PODGORICA

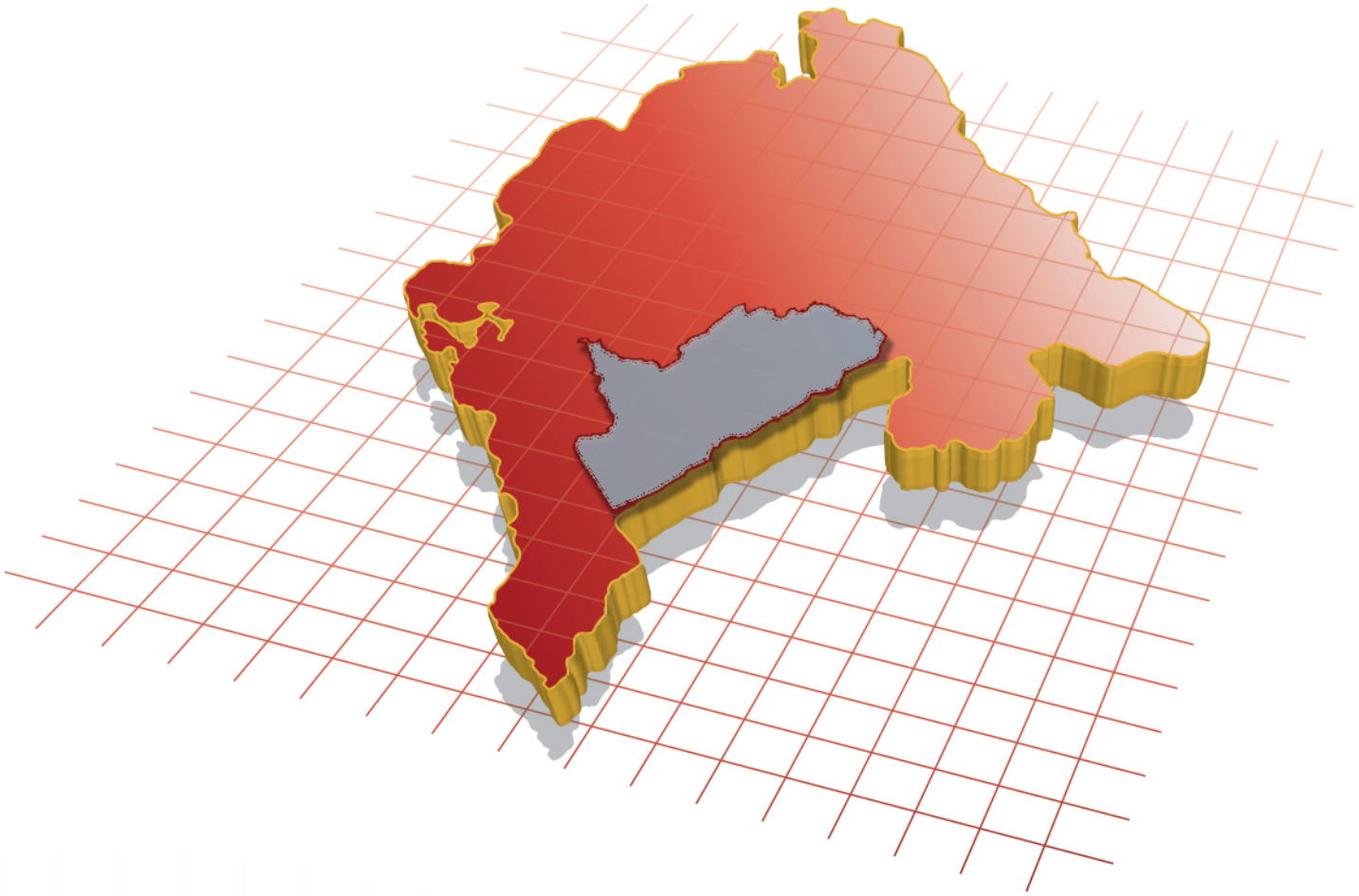

PROSTORNO URBANISTIČKI PLAN GLAVNOG GRADA - PODGORICE

- DO 2025. GODINE -

Naslov dokumenta: Prostorno-urbanistički plan Glavnog grada Podgorica, do 2025. godine

Naručilac: Glavni grad Podgorica (Ugovor br. 01-031/10-3604 od 03.06.2010)

Odluka o Prostorno urbanističkom planu Glavnog grada- Podgorice
Br.01-030/14-253
Podgorica, 25.02.2014 godine

Predsjednik Skupštine Glavnog grada
Slobodan Stojanović

Obrađivači:
Urbi Montenegro, Podgorica (lic. br. 1201-442/1)
Urbanistični institut Republike Slovenije, Ljubljana
WINsoft, Podgorica (lic. br. 01-423/2)
Geateh, Ljubljana

SINTEZNI TIM:
van. prof. dr Kaliopa Dimitrovska Andrews, univ. dipl. inž. arh.–urbanizam (*odgovorni planer* lic. br. 01-4515/1-07)
Predrag Bulajić, dipl. inž. el. – privredna i tehnička infrastruktura (*odgovorni planer* lic. br. 01-645/2)
Ivana Ivanović, dipl. mat. – demografija i društvena infrastruktura (*odgovorni planer* lic. br. 01-644/2)
mr Zoran Stojič, dipl. inž. građ. – životna sredina

RADNI TIM:

Prostorno planiranje i urbanizam:	van. prof. dr Kaliopa Dimitrovska Andrews, univ. dipl. inž. arh. (*odgovorni planer)* Srđan Pavićević, spec. sci. arh (lic. br. 01-631/2) Miodrag Bajković, univ. dipl. inž. arh. Barbara Mušič, univ. dipl. inž. arh. Boštjan Cotič, univ. dipl. inž. arh. Dragana Midić, univ. dipl. inž. arh.
Životna sredina:	dr Vasilije Radulović, dipl. Inž. geol.
Saobraćaj:	Nada Brajović, dipl. inž. građ. (lic. br. 10-4429/1)
Energetika i telekomunikacije:	Danilo Vuković, dipl. inž. el. (lic. br. 10-10730/1) Predrag Bulajić, dipl. inž. el. (lic. br. 05-2192/06-3) Zoran Marković, dipl. inž. el. (lic. br. 05-3607/1-07) Jelena Đurović, dipl. inž. el.
Hidrotehnika:	mr Zoran Stojič, dipl. inž. građ. (lic. br. 01-9018/1)
Šumarstvo i pejzažno uređenje:	Radosav Nikčević, dipl. inž. šum. (lic. br. 10-3808/1) Nađa Skrobanović, dipl. inž. pa. dr Barbara Goličnik, univ. dipl. inž. kraj. arh.
Privreda i društveni servisi:	mr Barbara Černič-Mali, univ. dipl. oec. Nevenka Nikolić, dipl. ecc. Mihailo Zečević, dipl. ecc.
Baze podataka i GIS:	Ivana Ivanović, dipl. mat. (lic. br. 04-2078/1) Ivo Minić, dipl. mat.
Tehnička obrada:	Blaž Pokeršnik, univ. dipl. inž. geod. Budislav Bašović, dipl. graf. dizajner Igor Vlahović, inž. rač. Saša Šljivančanin Tina Urbanija

Podgorica, februar 2014.

Za obrađivača
Predrag Bulajić

KOMISIJA ZA REVIZIJU I VERIFIKACIJU PROSTORNO-URBANISTIČKOG PLANA GLAVNOG GRADA PODGORICA (PUP) I STUDIJSKE OSNOVE ZA IZRADU PUP-A:

Prof. dr Mihailo Burić, diplomirani hidrogeolog	predsjednik
Prof. dr Božidar Milić, dipl. inž. arh.	prostorni koncepti i urbane strukture
Prof. dr Branko Radojičić, dipl. geograf	razvojni koncept
Prof. dr Jelisava Kalezić, dipl. inž. arh.	urbanizacija, sistem i mreže naselja
Dr Miodrag Gomilanović, dipl. inž. rudarstva	mineralne sirovine i industrija
Prof. dr Vukić Pulević, dipl. biolog	flora i fauna
Mr Biljana Ivanović, dipl. inž. građ.	saobraćaj
Prof. dr Ilija Vujošević, dipl. inž. elektrotehnike	energetika
Prof. dr Borislav Uskoković, dipl. ekonomista	turizam
Prof. dr Petar Živković, dipl. inž.	upravljanje otpadom
Prof. dr Srđan Stanković, dipl. inž. elektrotehnike	informacioni sistemi
Dr Dragana Radević, dipl. ekonomista	privredni razvoji
Prof.dr Staniša Ivanović, dipl. inž. geologije	prirodni uslovi, utvrđivanje prirodnog hazarda i zaštita životne sredine
Prof. dr Srđan Janković, dipl. inž. građ	smanjenje seizmičkog rizika
Dr Milosav Anđelić, dipl. inž. šumarstva	šumarstvo
Dr Dragica Mijanović, prof. geografije i istorije	demografija
Dr Čedomir Marković, dipl. arheolog	kulturno nasljeđe
Pok.Vladimir Mugoša, dipl. inž. građ.	vodoprivreda i hidrotehnički sistemi
Filip Makrid, dipl. inž. građ.	vodoprivreda i hidrotehnički sistemi
Mr Ratko Andrijašević, dipl. inž. elektrotehnike	TT i radio-difuzna mreža
Admiral Dragan Samardžić	odbrana i zaštita
Danilo Gvozdenović, dipl. pravnik	normativno pravna oblast
Dr Momčilo Radulović, dipl. inž. agronomije	poljoprivreda
Miljan Barović, dipl. prostorni planer	sekretar

Sadržaj

UVOD 12
1. Teritorijalna podjela Glavnog grada Podgorica 16
1.1. Planska teritorijalna podjela Glavnog grada 16
1.2. Administrativna podjela 18
2. Strateški ciljevi, polazna opredjeljenja prostornog razvoja i smjernice iz planskih dokumenata višeg reda i drugih planova 21
2.1. Prostorni plan Crne Gore do 2020. 21
2.2. Prostorni plan područja posebne namjene (PPPPN) Nacionalnog parka "Skadarsko jezero" 24
2.3. Prostorni plan područja posebne namjene (PPPPN) Bjelasica i Komovi 26
2.4. Državna studija lokacije Vranjina sa Lesendrom 29
2.5. Detaljni prostorni plan autoputa Bar-Boljare 30
2.6. Prostorni planovi susjednih opština 31
2.7. Programi prekogranične saradnje sa Albanijom 35
2.8. Polazna opredjeljenja iz programskog zadatka za izradu PUP–a 37
3. Ocjena stanja i mogućnosti socioekonomskog razvoja 41
3.1. Stanovništvo i socijalni razvoj 41
3.1.1. Stanovništvo ***41***
3.1.2. Domaćinstva i stanovi ***47***
3.1.3. Realizacija plana PPO i GUP, 1990 ..... ***52***
3.1.4. Društvene djelatnosti ***53***
3.1.4.1. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje 53
3.1.4.2. Osnovno obrazovanje 54
3.1.4.3. Srednjoškolsko obrazovanje 54
3.1.4.4. Visoko obrazovanje i nauka 55
3.1.4.5. Kulturna djelatnost 56
3.1.4.6. Zdravstvena djelatnost 57
3.1.4.7. Socijalna zaštita 58
3.1.4.8. Sport i rekreacija 59
3.1.4.9. Javne službe 60
3.2. Privreda 61
3.2.1. Ocjena stanja i mogućnosti razvoja pojedinih privrednih grana ***61***
3.2.2. Razvoj pojedinih privrednih grana ***65***
3.2.2.1. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo 65
3.2.2.2. Mineralni resursi (vađenje ruda i kamena) 70
3.2.2.3. Prerađivačka industrija 72
3.2.2.4. Energetika 75
3.2.2.5. Građevinarstvo 79
3.2.2.6. Trgovina 80
3.2.2.7. Turizam i ugostiteljstvo 81
3.2.2.8. Saobraćaj, skladištenje i veze 86
3.2.2.9. Finansijsko posredovanje i osiguranje 87
3.2.2.10. Komunalne društvene i lične usluge 90
4. Prostorno uređenje 91
4.1. Prikaz i ocjena postojećeg stanja prostornog uređenja 91

4.1.1. Mreža naselja 91
4.1.2. Tehnička infrastruktura....94
4.1.2.1. Saobraćajna infrastruktura....94
4.1.2.2. Energetska infrastruktura....103
4.1.2.3. Telekomunikaciona infrastruktura 109
4.1.3. Komunalna infrastruktura....112
4.1.3.1. Vodosnabdijevanje....112
4.1.3.2. Čvrsti otpad i njegov tretman 113
4.1.3.3. Otpadne vode i njihov tretman 115
4.1.3.4. Groblja 117
4.1.4. Namjena površina: bilansi postojećeg i planiranog stanja....118
4.1.4.1. Realizacija PPO Podgorica....118
4.1.4.2. Realizacija GUP Podgorica....122
4.1.4.3. Područje Gradske opštine Golubovci....126
4.1.4.4. Realizacija GUP Golubovci....129
4.1.4.5. Područje Gradske opštine Tuzi....131
4.2. Ocjena realizacije planskih dokumenata....134
4.2.1. Pregled planskih dokumenata na području Glavnog grada 134
4.2.2. Izmjene i dopune PPO Podgorica 1990. 141
4.2.3. Izmjene i dopune GUP Podgorica 1990. 141
4.2.4. Realizacija regulacionih planova na planskom području Podgorice....142
4.3. Problemi društveno-ekonomskog razvoja u prostoru Glavnog grada 145
4.3.1. Problemi u uređenju prostora 145
4.3.2. Neformalna naselja....149
4.4. Prirodne osnove: Potencijali povećanja kvaliteta životne sredine i ograničenja za razvoj 151
4.4.1. Osnovne karakteristike prirodne sredine. 152
4.4.1.1. Geografski položaj 152
4.4.1.2. Geološka građa terena 153
4.4.1.3. Seizmička aktivnost regiona 158
4.4.1.4. Klimatske karakteristike 160
4.4.1.5. Hidrološke karakteristike....162
4.4.1.6. Hidrografija površinskih voda....166
4.4.1.7. Biodiverzitet 167
4.4.2. Potencijali povećanja kvaliteta životne sredine....169
4.4.2.1. Kvalitet vazduha....169
4.4.2.2. Kvalitet voda 170
4.4.2.3. Kvalitet zemljišta 170
4.4.3. Ograničenja za prostorni razvoj....171
4.4.3.1. Seizmička ograničenja 171
4.4.3.2. Zaštita od poplava....172
4.4.3.3. Zaštitne zone izvorišta vode za piće 175
4.5. Kulturna baština....176
4.5.1. Stanje kulturnog nasljeđa....177
4.5.2. Problemi zaštite kulturnog nasljeđa 178

4.5.3. Spisak nepokretnih kulturnih dobara 179
4.6. Prostorne konstante na području Glavnog grada 181
5. Prostorni razvoj 185
5.1. Vizija prostornog razvoja: Podgorica 2025. 186
5.1.1. Anketa građana 186
5.1.2. Pregled zahtjeva i predloga za prenamjenu površina sa kriterijumima za razmatranje 188
5.1.3. Vizija Podgorice u usvojenim planskim dokumentima 190
5.2. Scenariji prostornog razvoja 191
5.2.1. Kompetitivni scenario 191
5.2.2. Kohezijski scenario 195
5.2.3. Ekološki scenario 198
5.3. Ocjena scenarija i izbor 202
6. Koncept prostorne organizacije, namjene i uređenja prostora 205
6.1. Mreža naselja 205
6.2. Osnovna opredjeljenja po planskim zonama/cjelinama 207
6.3. Ocjene demografske projekcije za 2025. godinu 212
6.4. Principi prostorne organizacije gradskih područja 218
6.4.1. Generalno urbanističko rješenje - GUR Podgorica 219
6.4.1.1. Osnove unapređenja slike grada i kvaliteta urbanizovanih područja 223
6.4.2. Generalno urbanističko rješenje - GUR Golubovci 231
6.4.3. Generalno urbanističko rješenje - GUR Tuzi 233
6.5. Prostorni koncept razvoja funkcija i djelatnosti 235
6.5.1. Stanovanje 235
6.5.2. Društvene djelatnosti 238
6.5.2.1. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje 238
6.5.2.2. Osnovno obrazovanje 238
6.5.2.3. Srednjoškolsko obrazovanje 239
6.5.2.4. Visoko obrazovanje i nauka 239
6.5.2.5. Kulturna djelatnost 240
6.5.2.6. Zdravstvena djelatnost 241
6.5.2.7. Socijalna zaštita 242
6.5.2.8. Sport i rekreacija 242
6.6. Principi razvoja privrede 244
6.6.1. Industrija 244
6.6.2. Saobraćaj 248
6.6.3. Energetika 249
6.6.4. Građevinarstvo 252
6.6.5. Turizam i ugostiteljstvo 253
6.6.6. Trgovina, zanatstvo i usluge 255
6.7. Principi razvoja prirodnih resursa 257
6.7.1. Poljoprivredno zemljište 257
6.7.2. Šumsko zemljište 258
6.7.3. Mineralni resursi 259
6.7.3.1. Koncesiona područja 260
6.8. Namjena površina: kategorija opšte namjene 261

6.8.1. Područje Glavnog grada Podgorica 262
6.8.2. Područje Gradske opštine Golubovci 265
6.8.3. Područje Gradske opštine Tuzi 267
7. Prostorni koncept razvoja infrastrukturnih sistema 269
7.1. Saobraćaj 269
7.1.1. Drumski saobraćaj 270
7.1.2. Željeznički saobraćaj 279
7.1.3. Vazdušni saobraćaj 280
7.1.4. Jezerski saobraćaj 280
7.2. Vodosnabdijevanje i kanalizacija 281
7.2.1. Vodsnabdijevanje 281
7.2.2. Odvodnja voda fekalnog porijekla 282
7.3. Energetika 284
7.3.1. Program razvoja elektroenergetske infrastrukture 284
7.3.1.1. Procjena potrebe za vršnom snagom 284
7.3.2. Smjernice za izradu planova 297
7.4. Telekomunikaciona infrastruktura 298
7.4.1. Strateški koncept razvoja telekomunikacione infrastrukture 298
7.4.2. Smjernice i mjere za realizaciju telekomunikacione infrastrukture 299
7.5. Čvrsti otpad 300
7.6. Groblja na području Glavnog grada 304
8. Namjena površina: kategorije detaljne namjene 305
8.1. Generalno urbanističko rješenje – GUR Podgorica 308
8.2. Generalno urbanističko rješenje – GUR Golubovci 312
8.3. Generalno urbanističko rješenje – GUR Tuzi 315
9. Smjernice i mjere zaštite i unapređenja životne sredine 317
9.1. Smjernice za zaštitu životne sredine 317
9.2. Smjernice za pejzažno oblikovanje prostora 324
9.2.1. Plan predjela Podgorice 325
9.2.2. Mjere zaštite, planiranje i upravljanje predjelima 328
9.2.3 Plan uređenja zelenih površina 337
9.2.3.1 GUR Podgorica 337
9.2.3.2 GUR Golubovci 347
9.2.3.3 GUR Tuzi 350
9.3. Mjere za povećanje energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije 352
9.4. Mjere zaštite prirodne baštine 353
9.5. Mjere zaštite kulturne baštine 355
9.5.1. Osnovni modaliteti zaštite 355
9.5.2. Plan rekonstrukcije i sanacije starih djelova naselja 356
9.6. Mjere zaštite od prirodnih i tehničko-tehnoloških nesreća i od značaja za odbranu zemlje na području naselja 357
9.6.1. Mjere za smanjenje seizmičkog rizika 357
9.6.2. Mjere zaštite od poplava i bujica 359
9.6.3. Mjere zaštite od erozije i klizišta 359
9.6.4. Mjere zaštite od požara 359
9.6.5. Mjere zaštite od atmosferskih nepogoda 360

10. Smjernice i mjere za realizaciju plana 361
10.1. Smjernice etapnog razvoja 361
10.2. Smjernice za prostornu organizaciju i izradu detaljnih urbanističkih planova (DUP), urbanističkih projekata (UP) i lokalnih studija lokacije (LSL) 364
10.2.1. Smjernice prostornog uređenja vangradskog područja 365
10.2.2. Programske i urbanističko-arhitektonske osnove za izradu detaljnih urbanističkih planova, urbanističkih projekata i lokalnih studija lokacije za gradska područja 375
10.3. Smjernice za izgradnju na područjima za koja se ne predviđa donošenje detaljnog urbanističkog plana, urbanističkog projekata ili lokalne studije lokacije 390
10.3.1. Smjernice za izgradnju individualnih stambenih objekata na građevinskom zemljištu 390
10.3.2. Smjernice za radove na starim djelovima naselja i zaštićenim objektima i cjelinama 398
10.3.3. Smjernice za tretman neformalnih naselja i objekata izgrađenih bez građevinske dozvole 399
10.3.3.1. Postojeći objekti na prostorima sa namjenom neizgrađene (zelene) površine 400
10.4. Ekonomsko-tržišna projekcija 401
10.4.1. Plan ulaganja u razvojne programe 403
10.4.1.1. Gradnja komunalne infrastrukture 404
10.4.1.2. Društvene djelatnosti 404
10.4.1.3. Poljoprivreda 404
10.4.1.4. Druge poslovne proizvodne djelatnosti 404
10.4.1.5. Zaštita životne sredine 405
10.4.2. Procjena prihoda za formiranje bužeta za realizaciju razvojnih programa 405
10.5. Studije i projekti potrebni za sprovođenje plana 405
10.5.1. Uspostavljanje informacionog sistema prostornog planiranja i urbanizma u Glavnom gradu 408
10.5.1.1. Definisanje seta podataka, procedura za njihovo prikupljanje i održavanje, kao i skupa indikatora za praćenje stanja u vođenju zemljišne politike 408
10.5.1.2. Analiza postojećeg stanja informacionih sistema (sistemska analiza) i baza podataka u Upravi za nekretnine i IS Glavnog grada i predlaganje procedura za povezivanje sa njima 409
10.5.1.3. Izrada projekta za uspostavljanje informatičke veze sa bazom podataka katastra nepokretnosti Crne Gore i baze podataka opštinskog informacionog sistema (programska oprema, software, računarska mreža) 410

11. Bibliografija 413

12. PRILOZI 415
12.1. PRILOG 1 – ANALITIČKE TABELE 415
12.2. PRILOG 2 – RASPORED BAZNIH STANICA MOBILNE TELEFONIJE 434
12.3. PRILOG 3 – PUP GLAVNOG GRADA PODGORICA 2025: NORMATIVI I STANDARDI 436
12.4. PRILOG 4 – STAROSNE KATEGORIJE PO NASELJIMA 446
12.5. PRILOG 5 – BILANSI POVRŠINA PO NAMJENAMA 455
PRILOG 5 – BILANSI POVRŠINA PO NAMJENAMA 455
12.6. PRILOG 6 – ODLUKA I PROGRAMSKI ZADATAK ZA IZRADU PUP-a 465

Indeks grafikona i tabela

Grafikon 3.1: Uporedni pregled porasta broja stanovnika u Podgorici i Crnoj Gori 1948 – 2003. 41
Grafikon 3.2: Uporedni pregled porasta broja stanovnika u Podgorici i Crnoj Gori 1991 – 2011. 41
Grafikon 3.3: Uporedni pregled porasta broja domaćinstava u Podgorici i Crnoj Gori 1948 – 2003. 42
Grafikon 3.4: Uporedni pregled porasta broja domaćinstava u Podgorici i Crnoj Gori 2003 – 2011. 42
Grafikon 3.5: Uporedni pregled promjene broja stanova u Podgorici i Crnoj Gori 42
Grafikon 3.6: Zaposleno stanovništvo po sektorima djelatnosti 44
Grafikon 3.7: Uporedni prikaz učešća aktivnosti stanovnika u Crnoj Gori i Glavnom gradu - Podgorici 45
Grafikon 3.8: Broj stanovnika, domaćinstava i stanova Podgorice 47
Grafikon 3.9: Porast broja stanovnika, domaćinstava i stanova u Podgorici....47
Grafikon 3.10: Broj članova domaćinstva u Podgorici po popisima 48
Grafikon 3.11: Pregled tipova korišćenja objekata za stanovanje u Glavnom gradu - Podgorici 48
Grafikon 3.12: Pregled tipova korišćenja objekata za stanovanje u gradskom području Podgorice 49
Grafikon 3.13: Pregled realizacije PPO Podgorica 52
Grafikon 3.14: Energetska potrošnja po energentima u Podgorici....79
Grafikon 4.1: Ruža vjetrova u Podgorici 162

Tabela 1.1: Pregled planskih područja i planskih cjelina/zona....17
Tabela 1.2: Naselja u Glavnom gradu 19
Tabela 2.1: Opšti principi i ciljevi prostornog razvoja Crne Gore 21
Tabela 2.2: Stanovništvo po naseljima NP u okviru Glavnog grada – projekcija do 2015. godine: 25
Tabela 2.3: Turistički kapaciteti NP u okviru Glavnog grada – projekcija do 2015. godine....26
Tabela 3.1: Analiza prirodnog kretanja stanovništva (u periodu 2006-2010. godine) 43
Tabela 3.2: Raspodjela stanovništva po starosnim kategorijama....43
Tabela 3.3: Broj stanovnika po gradskim naseljima....50
Tabela 3.4: Broj stanovnika po planskim područjima....50
Tabela 3.5: Broj i učešće stanovnika po planskim cjelinama....50
Tabela 3.6: Odnos broja stanova po stanovniku i domaćinstvu po planskim cjelinama (2011) 51
Tabela 3.7: Pokazatelji rada zdravstvene ustanove JZU „Klinički centar Crne Gore“ Podgorica....58
Tabela 3.8: Pregled kapaciteta Kliničkog centra Crne Gore 58
Tabela 3.9: Posteljni kapaciteti po gravitacionim područjima sa pokazateljem broja postelja na 1000 osiguranika 58
Tabela 3.10: Pregled sportskih objekata 59
Tabela 3.11: Struktura prihoda preduzeća po djelatnostima 62
Tabela 3.12: Struktura preduzeća po veličini (pregled po godinama)....62
Tabela 3.13: Struktura preduzeća po sektorima djelatnosti u 2011. god. 63
Tabela 3.14: Struktura bruto domaćeg proizvoda – tekuće cijene (u hilj. DEM) 64
Tabela 3.15: Procjena društvenog proizvoda u Glavnom gradu Podgorica....64
Tabela 3.16: Poljoprivredno zemljište po kategoriji korišćenja u hektarima: 2012. godina 67
Tabela 3.17: Vinogradi i voćnjaci - broj čokota i stabala za 2012. godinu 67
Tabela 3.18: Stočni fond - broj grla i košnica za 2012. godinu 67
Tabela 3.19: Izvod iz opštih i posebnih osnova 68
Tabela 3.20: Pregled utvrđenih biznis zona....72
Tabela 3.21: Parametri potrošnje toplotne energije u stambenom sektoru Glavnog grada 77
Tabela 3.22: Struktura potrošnje goriva prema tipu goriva za sektor privatnih i komercijalnih vozila na nivou grada 78
Tabela 3.23: Podjela energetske potrošnje pojedinih sektora po energentima 78
Tabela 3.24: Broj posjeta i noćenja u Podgorici u periodu 2006-2012....81
Tabela 3.25: Prihodi od turizma (ino-turisti) u Glavnom gradu i CG (*Izvor: Centralna banka CG)*....82
Tabela 3.26: Pregled smještajnih kapaciteta u Glavnom gradu - Podgorici....84
Tabela 3.27: Pregled popunjenosti smještajnih jedinica....85
Tabela 4.1: Struktura i dužine gradskih saobraćajnica 99
Tabela 4.2: Broj motornih i priključnih vozila u periodu od 01.01.2006. do 01.01.2011. 101
Tabela 4.3: TS 110/10 kV na području Podgorice 105
Tabela 4.4: Karakteristike 110 kV vazdušnih vodova između TS Podgorica 1, 2, 3, 4 i 5 105
Tabela 4.5: TS 35/10 kV i TS 35/0,4 kV na području Podgorice....105
Tabela 4.6: Karakteristike kablovskih ili vazdušnih 35 kV vodova iz TS 220/110/35 kV Podgorica 1 106
Tabela 4.7: Karakteristike konzuma električne energije u zoni obuhvata PUP-a....109
Tabela 4.8: Stanje kapaciteta u pristupnim mrežama (XII 2112)....109
Tabela 4.9: Stanje broja korisnika fiksne telefonije, širokopojasnog pristupa Internetu i usluge distribucije radio-TV programa (XII 2112)....111
Tabela 4.10: Priključci domaćinstava na vodovodnu i kanalizacionu mrežu....117

Tabela 4.11: PUP Glavnog Grada Podgorica: planirana namjena površina 118
Tabela 4.12: PUP Glavnog grada Podgorica: bilans površina, postojeće stanje 122
Tabela 4.13: Plansko područje Podgorica: bilans površina – planirano stanje 122
Tabela 4.14: Plansko područje Podgorica: bilans površina - postojeće stanje 125
Tabela 4.15: Plansko područje Podgorica: gustina stanovništva po planskim cjelinama 2011. god. 126
Tabela 4.16: Područje Gradske opštine Golubovci: bilans površina - postojeće stanje 127
Tabela 4.17: GUP Golubovci: bilans površina - postojeće stanje 129
Tabela 4.18: Područje Gradske opštine Tuzi: bilans površina - postojeće stanje 132
Tabela 4.19: PUP Glavnog grada Podgorica: pregled planskih dokumenata 135
Tabela 4.20: PUP Glavnog grada Podgorica: pregled detaljnih urbanističkih planova (DUP) 137
Tabela 4.21: PUP Glavnog grada Podgorica: tabelarni pregled urbanističkih projekata (UP) i lokalnih 139
Tabela 4.22: Prosječne mjesečne i godišnje brzine vjetra u m/s 161
Tabela 5.1: Razlike između scenarija prostorne organizacije u porastu stanovništva i zaposlenih do 2025. 185
Tabela 5.2: Projekcija ekonomskog razvoja (kompetitivni scenario) 193
Tabela 5.3: Demografski rast po GUR-ovima (kompetitivni scenario) 193
Tabela 5.4: Promjene broja lica, domaćinstava i stalno nastanjenih stanova (kompetitivni scenario) 193
Tabela 5.5: Projekcija ekonomskog razvoja (kohezijski scenario) 196
Tabela 5.6: Demografski rast po GUR-ovima (kohezijski scenario) 196
Tabela 5.7: Promjene broja lica, domaćinstava i stalno nastanjenih stanova (kohezijski scenario) 196
Tabela 5.8: Planirani rast broja stalno naseljenih stanova (kohezijski scenario) 198
Tabela 5.9: Projekcija ekonomskog razvoja (ekološki scenario) 199
Tabela 5.10: Demografski rast po GUR-ovima (ekološki scenario) 200
Tabela 5.11: Promjene broja lica, domaćinstava i stalno nastanjenih stanova (ekološki scenario) 200
Tabela 5.12: Komparativan prikaz scenarija: stanovništvo, domaćinstva i stalno naseljeni stanovi po planskim područjima 203
Tabela 5.13: Komparativni prikaz scenarija: demografski razvoj gradskog i vangradskog prostora 204
Tabela 6.1: Projekcija stanovništva Glavnog grada Podgorica po izabranim scenarijima 213
Tabela 6.2: Projekcija broja stanovnika i domaćinstava Podgorice 2025. po planskim područjima 213
Tabela 6.3: Projekcija broja stanovnika i domaćinstava Podgorice 2025. po pripadnosti urbanim područjima 214
Tabela 6.4: Projekcija broja stanovnika i domaćinstava Podgorice po planskim cjelinama 214
Tabela 6.5: Odnos broja stanova po stanovniku i domaćinstvu po planskim cjelinama 2025. god. 215
Tabela 6.6: Projekcija starosnih kategorija po planskim cjelinama za 2020. godinu 216
Tabela 6.7: Projekcija starosnih kategorija po planskim cjelinama za 2025. godinu 216
Tabela 6.8: Projekcija starosnih kategorija po planskim područjima za 2020. godinu 217
Tabela 6.9: Projekcija starosnih kategorija po planskim područjima za 2025. godinu 217
Tabela 6.10: Projekcija starosnih kategorija po pripadnosti GUR-u za 2020. godinu 217
Tabela 6.11: Projekcija starosnih kategorija po pripadnosti urbanim područjima za 2025. godinu 217
Tabela 6.12: Distribucija stanovništva, stanova i radnih mjesta po planskim zonama do 2025. godine 219
Tabela 6.13: Pregled potrebnog stepena realizacije DUP-ova po planskim cjelinama do 2025. g. 237
Tabela 6.14: Projekcija broja stalno nastanjenih stanova Podgorice 2025. po planskim cjelinama 237
Tabela 6.15: Hidroenergetski potencijal Podgorice 249
Tabela 6.16: Evidencija planiranih hotelskih kapaciteta 255
Tabela 6.17: Bilansi planirane namjene površina: kategorije opšte namjene 262
Tabela 6.18: PUP Podgorica - struktura zemljišta prema namjeni 264
Tabela 6.19: PUP Glavnog grada Podgorica: Odnos bilansa postojećih i planiranih površina opšte kategorije 264
Tabela 6.20: PUP Glavnog grada Podgorica: Bilans površina opšte kategorije planirano stanje 264
Tabela 6.21: Područje GO Golubovci: Odnos bilansa postojećih i planiranih površina opšte kategorije 265
Tabela 6.22: Područje GO Tuzi: Bilans površina opšte kategorije - planirano stanje 267
Tabela 7.1: Analiza denivelisanih raskrsnica Strganica i Smokovac 270
Tabela 7.2: Uporedna analiza denivelisanih raskrsnica Smokovac, Strganica i Vranjske Njive 271
Tabela 7.3: Pregled potrebnih parking mjesta u GUR Podgorica po planskim zonama 275
Tabela 7.4: Procjena vršne snage potrošača Elektroprenosa 284
Tabela 7.5: Podaci za određivanje vršnog opterećenja opšte potrošnje 285
Tabela 7.6: Vršna snaga na nivou PUP-a (2025. god.) 286
Tabela 7.7: Snaga postojećih i planiranih trafo-stanica u PUP-u (2025. god.) 286
Tabela 7.8: Prioritetne mjere za ostvarivanje ciljeva upravljanja otpadom 303
Tabela 8.1: GUR Podgorica: Bilansi površina – odnos postojeće, konsolidovano, planirano- Indeksi promjene 309
Tabela 8.2: GUR Podgorica: opšte namjene površina, odnos postojeće, planirano I konsolidovano-Indeksi promjena 310
Tabela 8.3: GUR Golubovci: Bilansi površina - kategorija detaljne namjene površina, odnos postojeće, konsolidivano i plansko stanje- Indeksi promjene 312

Tabela 8.4: GUR Golubovci: Bilansi površina-kategorija opšte namjene površina, odnos postojeće, konsolidivano i plansko stanje- Indeksi promjene....313
Tabela 8.5: GUR Tuzi: Bilans površina....315
Tabela 9.1: Osnovni ciljevi zaštite tla....317
Tabela 9.2: Mjere zaštite tla....318
Tabela 9.3: Osnovni ciljevi zaštite kvaliteta vazduha....319
Tabela 9.4: Mjere zaštite vazduha s obzirom na kvalitet....320
Tabela 9.5: Osnovni ciljevi zaštite voda....321
Tabela 9.6: Mjere zaštite kvaliteta voda i vodnih tijela....321
Tabela 9.7: Ciljevi zaštite od buke na području Glavnog grada....323
Tabela 9.8: Mjere zaštite od buke na području Glavnog grada....323
Tabela 9.9: Primarni ciljevi zaštite biodiverziteta i pejzaža....354
Tabela 9.10: Mjere zaštite biodiverziteta i pejzaža....354
Tabela 10.1: Prva faza realizacije prostornog razvoja Glavnog grada....361
Tabela 10.2: Druga etapa realizacije prostornog razvoja Glavnog grada....364
Tabela 10.3: PUP Glavnog grada Podgorica: tabelarni pregled planskih dokumenata....365
Tabela 10.4: PUP Glavnog grada Podgorica: pregled državnih planskih dokumenata, urbanističkih projekata (UP) i lokalnih studija lokacija (LSL)....366
Tabela 10.5: GUR Podgorica: smjernice za izradu i reviziju DUP i UP....375
Tabela 10.6: GUR Golubovci: smjernice za izradu i reviziju DUP i UP....385
Tabela 10.7: GUR Tuzi: smjernice za izradu i reviziju DUP i UP....386
Tabela 10.8: Projekcije rasta BDP-a i zaposlenosti (novčane vrijednosti izražene su u eurima)....402

Indeks preglednih karata

Pregledna karta 1.1: Planska teritorijalna podjela Glavnog grada Podgorica....16
Pregledna karta 1.2: Administrativna granica Glavnog grada Podgorice sa planskim cjelinama....18
Pregledna karta 2.1: Koncept policentričnog razvoja Crne Gore, policentričan i ekološki održiv regionalni razvoj 34
Pregledna karta 3.1: Turistički tranzitni tokovi....83
Pregledna karta 4.1: Mreža naselja PPO Podgorica (1990)....92
Pregledna karta 4.2: Geopolitička uključenost Crne Gore i Podgorice u regiju i glavni saobraćajni koridori....95
Pregledna karta 4.3: Strateške saobraćajne veze Crne Gore sa međunarodnim prostorom....96
Pregledna karta 4.4: Drumska mreža Crne Gore i Podgorice: magistralni, regionalni i ostali putevi....98
Pregledna karta 4.5: Mreža saobraćajnica sa naglaskom na semaforizovane raskrsnice u Glavnom gradu Podgorica....100
Pregledna karta 4.6: Stanje realizacije ulične mreže u odnosu na GUP 1989.....102
Pregledna karta 4.7: Postojeća mreža linija gradskog javnog prevoza....103
Pregledna karta 4.8: Šema prenosne mreže Crne Gore....104
Pregledna karta 4.9: Oblasti napajanja pojedinih TS 110/10 kV i TS 35/10 kV u granicama GUP Podgorica, GUP Tuzi i GUP Golubovci....108
Pregledna karta 4.10: Vodosnabdijevanje....112
Pregledna karta 4.11: PPO Podgorica (1990): Plan namjene površina....119
Pregledna karta 4.12: PPO Podgorica (2012) Plan namjena površina - konsolidovano plansko stanje....120
Pregledna karta 4.13: PUP Glavnog grada, namjena površina - postojeće stanje (2007)....121
Pregledna karta 4.14: GUP Podgorica 1990.....123
Pregledna karta 4.15: Konsolidovano stanje GUP Podgorica – 2012.....124
Pregledna karta 4.16: Područje GO Golubovci - postojeće stanje....128
Pregledna karta 4.17: Plan namjene površina konsolidovano stanje- GUP Golubovci (2012)....130
Pregledna karta 4.18: Područje GO Tuzi – postojeće stanje....133
Pregledna karta 4.19: Izmjene i dopune GUP-a Podgorica....142
Pregledna karta 4.20: Detaljni urbanistički planovi: realizacija....144
Pregledna karta 4.21: Plansko područje Podgorica - osnovni problemi....148
Pregledna karta 4.22: Kritična područja bespravne gradnje....150
Pregledna karta 4.23: Plansko područje Podgorica: prostorne konstante....184
Pregledna karta 5.1: Kompetitivni scenario razvoja....194
Pregledna karta 5.2: Kohezijski scenario razvoja....197
Pregledna karta 5.3: Ekološki scenario razvoja....201
Pregledna karta 6.1: Planirana mreža naselja na području Glavnog grada Podgorica....206
Pregledna karta 6.2: PUP Podgorica - plan namjena površina opšte kategorije-plansko stanje....263
Pregledna karta 6.3: Područje GO GOLUBOVCI – planirano stanje....266
Pregledna karta 6.4: Područje GO TUZI – planirano stanje....268
Pregledna karta 7.1: Mreža saobraćajne infrastrukture u urbanom području Podgorice....276

Pregledna karta 7.2: Predložena vodovodna mreža....281
Pregledna karta 7.3: Predložena kanalizaciona mreža....283
Pregledna karta 7.4: Oblasti napajanja pojedinih TS 110/10 kV i TS 35/10 kV u granicama GUR Podgorica, GUR Tuzi i GUR Golubovci....293
Pregledna karta 8.1: GUR Podgorica – plan detaljne namjene površina – plansko stanje....311
Pregledna karta 8.2: GUR Golubovci – plan detaljne namjene površina – plansko stanje....314
Pregledna karta 8.3: GUR Tuzi – plan detaljne namjene površina – plansko stanje....316
Pregledna karta 9.1: PUP Podgorica – tipologija predjela....327
Pregledna karta 10.1: GUR Podgorica – režimi uređenja prostora....387
Pregledna karta 10.2: GUR Golubovci – režimi uređenja prostora....388
Pregledna karta 10.3: GUR Tuzi – režimi uređenja prostora....389

Indeks shema i slika

Shema 4.1: Prenosna 400, 220, 110 kV i distributivna mreža 35 kV na teritoriji Glavnog grada....107
Shema 6.1: Podgorica – Tematske i netematske fizičke strukture grada....224
Shema 6.2: Podgorica: Tematske strukture Stara varoš, Nova varoš i Novi grad....226
Shema 7.1: Prenosna 400, 220,110 kV i distributivna mreža 35 kV na teritoriji opštine Podgorica....294
Shema 10.1: Šematski prikaz kontrolisane razmjene i pristupa podacima....410
Shema 10.2: Faze uspostavljanja informacionog sistema....411

Slika 4.1: Primjer degradiranja Duklje....177
Slika 6.1: Podgorica: Sistem prirodnih i oblikovanih zelenih struktura grada....222
Slika 6.2: Podgorica: Stara varoš – Drač, parkovna uređenja uz Ribnicu i Nova varoš sa brdom Gorica....223
Slika 6.3: Dogradnja unutrašnjeg gradskog prstena: Bulevar crnogorskih serdara, izgubljena prilika za oblikovanje arhitektonsko usklađene cjeline, kvalitetne fasade ove značajne saobraćajnice....225
Slika 6.4: Stara varoš-Novi grad- Momišići....226
Slika 6.5: Stara varoš i Nova varoš....226
Slika 6.6: Kruševac: Blok 5 i 6, Novi grad, Nova varoš....226
Slika 6.7: Priključak Cetinjskog puta na unutrašnji saobraćajni prsten, Centar Kruševac....226
Slika 6.8: Kruševac, Atlas centar (novi objekat)....227
Slika 6.9: Podgorica – naselja individualne (bespravne) gradnje....227
Slika 6.10: Stara varoš: Trg vojvode Bećir-bega Osmanagića i Nova varoš: Trg Republike....228
Slika 6.11: Centar Kruševac: Rimski trg....228
Slika 6.12: Bulevar sv. Petra....229
Slika 6.13: Njegoševa ulica, Nova varoš....229
Slika 6.14: Ušće Ribnice u Moraču....230
Slika 6.15: Obala Morače, Novi grad....230
Slika 7.1: Podgorica: Divlje deponije u centru grada....301
Slika 7.2: Primjer skladištenja otpada kao sirovina za dalju preradu....301
Slika 7.3: Rezervoar crvenog mulja....303
Slika 7.4: KAP....303
Slika 9.1: Dolina Veruše – planinarske staze....334
Slika 9.2: Primjer arhitektonskog oblikovanja katunske kuće....336
Slika 9.3: Ribnica- Primjer uređenja vodotoka....342
Slika 9.4: Primjeri uređenja vodotoka....342
Slika 9.5: Primjer rekultivacija industrijskih postrojenja u park – Park Duisburg, Njemačka....347

Indeks priloga

Tabela P1.1: Projekcija broja stanovnika Glavnog grada Podgorica po planskim područjima i cjelinama – kohezijska varijanta (izuzev planskog područja 01 – Podgorica) 415
Tabela P1.2: Projekcija broja domaćinstava Glavnog grada Podgorica po planskim područjima i cjelinama – kohezijska varijanta (izuzev planskog područja 01 – Podgorica) 418
Tabela P1.3: Pregled razmještaja stanova po planskim cjelinama 421
Tabela P1.4: Promjena broja stanovnika po naseljima u periodu od 1981-2011. god. 421
Tabela P1.5: Promjena stambenih jedinica po naseljima za period 1981-2011. god. 424
Tabela P1.6: Pokazatelji prostornih uslova objekata predškolskih ustanova 426
Tabela P1.7: Projekcije broja djece predškolskog uzrasta i potrebnih površina objekata predškolskih 427
Tabela P1.8: Pokazatelj prostornih uslova objekata osnovnih škola 428
Tabela P1.9: Projekcije broja učenika i potrebnih površina objekata osnovnih škola po planskim cjelinama 429
Tabela P1.10: Pokazatelj prostornih uslova objekata u srednjim školama 430
Tabela P1.11: Pokazatelji pristupačnosti vanbolničke i primarne zdravstvene zaštite 430
Tabela P1.12: Projekcije korisnika primarne zdravstvene zaštite i potreban medicinski kadar 431
Tabela P1.13: Dostupnost pojedinih naselja do gradskog jezgra Glavnog grada 431

Tabela P2.1: Raspored baznih stanica mobilne telefonije 434

Tabela P4.1: Starosne kategorije po naseljima - 2011. godina 446
Tabela P4.2: Starosne kategorije po naseljima - 2020. godina 448
Tabela P4.3: Starosne kategorije po naseljima - 2025. godina 451

Grafički prilozi

Atlas 1

01.	ADMINISTRATIVNA PODJELA	1/50.000
02.	PLANSKA PODJELA	1/50.000
03.	KONSTANTE PROSTORNOG RAZVOJA	1/50.000
04.	PLAN NAMJENA POVRŠINA OPŠTE KATEGORIJE	1/50.000
05.	MREŽA OBJEKATA PRIVREDNE, DRUŠTVENE I TEHNIČKE INFRASTRUKTURE	1/50.000
06.	MREŽA INFRASTRUKTURNIH SISTEMA – SAOBRAĆAJ	1/50.000
07.	MREŽA INFRASTRUKTURNIH SISTEMA – VIK, ELEKTROENERGETIKA I TK	1/50.000
08.	SMJERNICE I REŽIMI ZA ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE I PRIRODNE I KULTURNE B.	1/50.000
09.	REŽIMI UREĐENJA PROSTORA NA PODRUČJU GLAVNOG GRADA	1/50.000
10.	GUR PG – PLAN NAMJENE POVRŠINA OPŠTE KATEGORIJE – POSTOJEĆE STANJE	1/25.000
11.	GUR PG – PLAN NAMJENE POVRŠINA OPŠTE KATEGORIJE – PLANIRANO STANJE	1/25.000
12.	GUR PG – PLAN NAMJENE POVRŠINA DETALJNE KATEGORIJE	1/10.000
13.	GUR PG – MREŽA INFRASTRUKTURNIH SISTEMA – SAOBRAĆAJ	1/10.000
14.	GUR PG – MREŽA INFRASTRUKTURNIH SISTEMA – VIK, ELEKTRO I TK	1/10.000
15.	GUR PG – PLAN UREĐENJA ZELENIH POVRŠINA	1/10.000
16.	GUR PG – REŽIMI UREĐENJA PROSTORA	1/10.000
17.	GO GOLUBOVCI – PLAN NAMJENE POVRŠINA OPŠTE KATEGORIJE – POSTOJEĆE STANJE	1/25.000
18.	GO GOLUBOVCI – PLAN NAMJENE POVRŠINA OPŠTE KATEGORIJE – PLANIRANO STANJE	1/25.000
19.	GUR GOLUBOVCI – PLAN NAMJENE POVRŠINA DETALJNE KATEGORIJE	1/10.000
20.	GUR GOLUBOVCI – MREŽA INFRASTRUKTURNIH SISTEMA – SAOBRAĆAJ	1/10.000
21.	GUR GOLUBOVCI – MREŽA INFRASTRUKTURNIH SISTEMA – VIK, ELEKTRO I TK	1/10.000
22.	GUR GOLUBOVCI – PLAN UREĐENJA ZELENIH POVRŠINA	1/10.000
23.	GUR GOLUBOVCI – REŽIMI UREĐENJA PROSTORA	1/10.000
24.	GO TUZI – PLAN NAMJENE POVRŠINA OPŠTE KATEGORIJE – POSTOJEĆE STANJE	1/25.000
25.	GO TUZI – PLAN NAMJENE POVRŠINA OPŠTE KATEGORIJE – PLANIRANO STANJE	1/25.000
26.	GUR TUZI – PLAN NAMJENE POVRŠINA DETALJNE KATEGORIJE	1/10.000
27.	GUR TUZI – MREŽA INFRASTRUKTURNIH SISTEMA – SAOBRAĆAJ	1/10.000
28.	GUR TUZI – MREŽA INFRASTRUKTURNIH SISTEMA – VIK, ELEKTRO I TK	1/10.000
29.	GUR TUZI – PLAN UREĐENJA ZELENIH POVRŠINA	1/10.000
30.	GUR TUZI – REŽIMI UREĐENJA PROSTORA	1/10.000
31.	PLAN PREDJELA GLAVNOG GRADA PODGORICA	1/50.000

Atlas 2

01.	IZVOD IZ PPCG DO 2020. GOD.	1/200.000
02.	PPO TITOGRAD 1990. GOD.	1/50.000
03.	GUP TITOGRAD 1990. GOD.	1/10.000
04.	GUP GOLUBOVCI 2005 - NAMJENA POVRŠINA	1/25.000
05.	PLAN NAMJENE POVRŠINA OPŠTE KATEGORIJE – POSTOJEĆE STANJE	1/50.000
06.	PLAN NAMJENE POVRŠINA OPŠTE KATEGORIJE – KONSOLIDOVANO STANJE	1/50.000
07.	GUR PODGORICA – PLAN NAMJENE POVRŠINA – KONSOLIDOVANO STANJE	1/10.000
08.	MREŽA OBJEKATA PRIVREDNE, DRUŠTVENE I TEHNIČKE INF. – POSTOJEĆE STANJE	1/50.000
09.	MREŽA INFRASTRUKTURNIH SISTEMA – POSTOJEĆE STANJE	1/50.000
10.	PEDOLOŠKA KARTA	1/50.000
11.	POGODNOST TERENA ZA URBANIZACIJU	1/10.000
12.	REŽIMI UREĐENJA PROSTORA NA PODRUČJU GLAVNOG GRADA	1/50.000
13.	GUP PG – REŽIMI UREĐENJA PROSTORA	1/10.000

UVOD

Glavni grad Podgorica je 29.12.2008. godine donio **Odluku o pristupanju izradi Prostorno-urbanističkog plana Glavnog grada Podgorica sa Strateškom procjenom uticaja na životnu sredinu. Prostorno-urbanistički plan Glavnog grada Podgorica** donosi se za ukupnu teritoriju Glavnog grada i zamjenjuje dosadašnje planske dokumente PPO (1990), GUP Podgorica (1990) i GUP Golubovci (2005).

Prostorno-urbanistički plan (PUP) Glavnog grada Podgorica izrađen je u skladu sa sadržajem kojeg definiše član 25. Zakona o uređenju prostora i izgradnje objekata („Sližbeni list Crne Gore“, broj 51/08, 40/10, 34/11, 40/11, 47/11 i 35/13) i Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskih dokumenata/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima (2010).

Realno planiranje dugoročnog društveno-ekonomskog razvoja Glavnog grada Podgorica otežava više značajnih okolnosti: prvo, da je Crna Gora u jako dinamičnoj fazi finalizacije procesa tranzicije i potenciranog razvoja investicija pretežno u Glavnom gradu i primorskom regionu; drugo, da je većina velikih investicija stranog kapitala; i treće, recesija, odnosno svjetska ekonomska kriza (slom finansijskih institucija). Kao značajne otežavajuće okolnosti mogu se navesti i slabo stanje privrednog sektora, velika raširenost neformalne gradnje, kao i nezadovoljavajuća izgrađenost saobraćajne i komunalno-tehničke infrastrukture, koja predstavlja preduslov za razvoj bilo koje djelatnosti u prostoru. Zato je jako važno sagledavanje svih relevantnih faktora ograničenja, odnosno opredjeljenje pojedinih pragova razvoja, koji bi smanjili negativne uticaje na racionalno korišćenje i uređenje prostora Glavnog grada i posljedično preduprijedili veću degradaciju životne sredine.

Osnova za pripremu PUP-a Glavnog grada Podgorica su planski dokumenti i strategije usvojene na državnom, regionalnom i nivou Glavnog grada, kao i na nivou pojedinih sektora te studije rađene za potrebe ovog dokumenta: bazna studija životne sredine, bazna studija zemljišne politike, strategija socioekonomskog razvoja i bazna studija saobraćaja, koje predstavljaju sastavni dio dokumentacije ovog plana.

Priprema Predloga PUP-a Glavnog grada Podgorica ukazala je i na sljedeće uticaje:

(1) Velike promjene i neusklađenost u pravcima razvoja određenim u usvojenim urbanističkim planovima i prisutnim razvojnim trendovima:

- Neformalna (bespravna i neplanska) gradnja i veliki broj neformalnih naselja na zaštićenim područjima prirodnih resursa (npr. poljoprivredno zemljište, zaštitne šume, zaštitne zone vodozahvata i slično);
- Česte parcijalne izmjene i dopune planskih dokumenta u smislu povećanja građevinskog zemljišta i promjene namjena površina bez prethodnih, odgovarajućih analiza i istraživanja dugoročnog uticaja na konceptualni razvoj grada i organizacije djelatnosti u prostoru (društvena i tehnička infrastruktura).

(2) Neusklađenost u planiranim rješenjima pojedinih sektora, planovima višeg reda i prostornih razvojnih mogućnosti Glavnog grada:

- Problemi u vezi sa drumskim saobraćajem ne mogu se riješiti bez izgradnje autoputeva (Bar-Boljare i Jadransko-jonski), koji zahtijevaju pažljiv izbor trase

saobraćajnog koridora s obzirom na zahtjevan i vizuelno eksponiran teren, kao i zaštićena područja prirodne i kulturne baštine i kulturnog pejzaža;

- Plan razvoja energetike i saobraćaja i zaštita životne sredine, prirodne i kulturne baštine (npr. kanjon Cijevne, Duklja, i dr.);
- Problemi u vezi sa KAP-om.

Za pripremu Predloga prostorno-urbanističkog plana Glavnog grada važno je izdvojiti slijedeće faze rada:

(1) Prikaz i ocjena postojećeg stanja, jul 2011.

Ova faza sadrži:

1. Pregled svih relevantnih planskih i projektnih dokumenata, usvojenih akata, studijske građe, razvojnih programa
2. Priprema kartografskih osnova i prevođenje važećih analognih dokumenata u digitalni oblik, kartiranje stanja
3. Prikaz i ocjena realizacije PPO i GUP Podgorice iz 1990. godine
4. Analiza stanja u prostoru Glavnog grada Podgorica

U izradi ove faze bilo je dosta poteškoća u pripremi konsolidovanog planskog stanja na području Glavnog grada usljed čestih promjena i dopuna, kako planskih dokumenta (PPO i GUP), tako i regulacionih planova (DUP, UP). Kod analize realizacije pojedinih regulacionih planova, kao i kod analize stanja u prostoru, glavni problem bio je neažurni (nepostojeći) katastar i relativno stari ortofoto snimak (2007. godine).

(2) Anketa građana, 2011-2012.

Značajno polazište za pripremu planskih dokumenata je svakako viđenje stanovnika o poželjnoj budućnosti grada. U tu svrhu bila je urađena **anketa građana: Ocjena aktuelnog stanja i buduće potrebe**, koja je bila postavljena na Internet stranici Glavnog grada od 11.7.2011. do 11.7.2012. godine. Anketa je bila upućena i stručnoj javnosti. Nažalost, odziv nije bio reprezentativan, ali je svakako indikativan. Značajno je to da su viđenja građana i viđenja stručnjaka skoro identična sa rezultatima analitičkog dijela PUP-a Glavnog grada, posebno kod identifikacije problema i kvaliteta u prostoru Podgorice.

(3) Strategija prostornog razvoja, avgust 2011. godine

Strategija prostornog razvoja ima funkciju sagledavanja postojećih problema i mogućnosti razvoja u prostoru Glavnog grada, definisanje varijanti budućeg razvoja, razmatranje i izbor najprimjerenije varijante organizacije djelatnosti i uređenja prostora kao osnove za pripremu Nacrta PUP-a.

U Strategiji prezentirane su tri varijante prostornog razvoja Glavnog grada Podgorica.

Scenario 1, *kompetitivni*, koji predviđa veći privredni razvoj Podgorice i nastavak migracionih trendova, odnosno doseljavanje i iz inostranstva (iz drugih država u okruženju i šire).

Scenario 2, *kohezijski,* koji usmjerava postojeći trend ka održivom razvoju i predviđa policentrični razvoj na području Glavnog grada Podgorica.

Scenario 3, *ekološki*, koji predviđa veću zaštitu prirodne i životne sredine i manji rast zaposlenih, odnosno nulti migracioni saldo.

Različiti scenariji razvoja u prostoru vrednovani su s obzirom na sljedeće kriterijume:

(1) Omogućavanje održivog razvoja na cijeloj teritoriji Glavnog grada;

(2) Ujednačavanje pristupačnosti različitih struktura stanovništva društvenoj i komunalnoj infrastrukturi sa ciljem postizanja veće socijalne integracije stanovništva Glavnog grada Podgorica i smanjenje razlika u kvalitetu stanovanja, odnosno životne sredine;

(3) Uvažavanje mogućnosti integralnog planiranja, etapnog razvoja naseljavanja, komunalne i saobraćajne infrastrukture, kao i finansijska ograničenja u razvoju pojedinih djelatnosti.

Kao najpovoljnija varijanta razvoja u prostoru izabran je *kohezijski scenario.*

(4) Nacrt PUP Glavnog grada Podgorica do 2025. godine

U Nacrtu PUP-a kohezijski scenario detaljnije je razrađen. Data su osnovna opredjeljenja prostornog razvoja po pojedinim planskim zonama i koncepti prostorne organizacije za ubrano područje Podgorice, te urbana područja Golubovaca i Tuzi. Za urbana područja određene su detaljne kategorije namjene površina. PUP sadrži smjernice i mjere zaštite i unapređenja prirodne i životne sredine, kao i smjernice i mjere za realizaciju plana za gradska područja i za pojedina planska područja – karakteristične predjele. U prilogu 3. PUP-a dati su standardi i normativi za planiranje pojedinih djelatnosti i sadržaja prostornog uređenja, koji se mogu primjenjivati kod pripreme pojedinih regulacionih planova (DUP, UP, LSL) ili kod pripreme urbanističko-tehničkih uslova za objekte na područjima za koja se ti dokumenti ne pripremaju/usvajaju.

(5) Dostavljanje Nacrta PUP-a Ministarstvu na mišljenje

Nacrt PUP-a Glavnog grada Podgorica je u skladu sa članom 39. Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata, poslat Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine. Mišljenje je dobijeno 30.08.2013. godine, broj 04-1124/2. Na osnovu ovoga akta (Mišljenja) Nacrt plana je stavljen u dalju proceduru, uz obavezu investitora i obrađivača da se Predlog plana u svemu uskladi sa Mišljenjem Ministarstva.

(6) Javna rasprava

Nacrt PUP-a bio je izložen u Sekretarijatu za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine. Nacrt plana sa pratećim dokumentima je postavljen i na web stranici Glavnog grada www.podgorica.me. Svaki dan tokom cijelog trajanja javnog uvida, pomoć u tumačenju plana građanima su pružale stručne osobe Sekretarijata i predstavnici opština Tuzi i Golubovci.

Primjedbe je bilo moguće dostaviti
- Elektronskom poštom na e-mail adresu;
- Redovnom poštom.

Tokom trajanja javnog uvida, organizovane su centralne javne rasprave o Nacrtu plana uz prisustvo obrađivača u Podgorici u KIC-u „Budo Tomović“, u Golubovcima u KIC-u „Golubovci“ i Tuzima u KIC-u „Malesija“.

(4) Izveštaj o javnoj raspravi, decembar 2013.

Tokom javne razprave na Nacrt plana su od strane građana predata 494 zahtjeva za njegovu korekciju. U skladu sa članom 42. Zakona, po zaključenju javnog uvida sačinjen je Izvještaj o javnoj raspravi.
Izveštaj o javnoj raspravi sadrži:

- Načelna objašnjenja u kojima su objašnjeni kriterijumi prema kojima su razmatrane primjedbe na Nacrt plana
- Pojedinačni odgovori na 494 primjedbe i sugestije. S obzirom na to da su se pojedinačne pismene primjedbe odnosile istovremeno na više parcela, obrađena su ukupno 1822 zahtjeva.

(5) Predlog PUP Glavnog grada – Podgorice do 2025. godine

Predlog plana je dopunjen i usklađen sa Mišljenjem Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine, drugih ministarstava, javnih preduzeća i primjedbama iz javne rasprave, kao i sa smjernicama iz Izveštaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu.

Veće dopune u Predlogu plana su u poglavljima:

- 3. Ocjena stanja i mogućnosti socioekonomskog razvoja;
- 4. Prostorno uređenje;
- 6. Koncept prostorne organizacije, namjene i uređenja prostora;
- 7. Prostorni koncept razvoja infrastrukturnih sistema;
- 10. Smjernice i mjere za realizaciju plana;
- 12. Prilozi.

Površina Glavnog grada po dosadašnjim podacima iznosi 1441 km^2 i dobijena je iz dosadašnjih analognih formi karata. Ovim planom prvi put se digitalizuju grafičke karte, tako da dobijeni podaci o površini se razlikuju i površina Glavnog grada iznosi 1508 km^2.

Prostor nekadašnjeg GUP-a po važećem Pravilniku[1] definisan je kao generalno urbanističko rješenje (GUR) koje se obavezno radi za centar lokalne samouprave i za druge centre.

Termin GUR će se koristiti za plansko stanje.

Grafički dio Nacrta PUP-a ima dva atlasa. Atlas 1 sadrži ukupno 31 kartu razmjere 1:50.000, 1:25.000, 1:10.000 i 1:5.000. Atlas 2 sadrži ukupno 13 karata razmjere 1:200.000, 1:50.000, 1:25.000 i 1:10.000.

[1] Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokument / kriterijumima namjene površina / elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima – Podgorica 2010.

1. Teritorijalna podjela Glavnog grada Podgorica

Planska teritorijalna i administrativna podjela područja Glavnog grada Podgorica date su na grafičkim prilozima, karte:

1. Planska teritorijalna podjela Glavnog grada Podgorica 1:50.000
2. Administrativna podjela Glavnog grada Podgorica 1:50.000

1.1. Planska teritorijalna podjela Glavnog grada

Za potrebe izrade Prostorno-urbanističkog plana Glavnog grada Podgorica, za organizaciju planskih procesa i akcija sprovođenja, te za praćenje realizacije plana, teritorija Glavnog grada podijeljena je na pet planskih područja: I Podgorica (područje GUP-a Podgorice, 1990), II Ravničarsko područje (Tuzi, Zeta), III Istočna brda (Malesija, Kuči), IV Sjeverna brda (Ljevorječko područje, Bratonožići, Piperi) i V Zapadna brda (Lješanska nahija).

Zbog očuvanja kontinuiteta i primjenljivosti podataka PUP Glavnog grada Podgorica zadržava osnovnu plansku teritorijalnu podjelu (granice planskih cjelina/zona) određenu u prethodnim planskim dokumentima PPO i GUP Podgorica (1990), osim za plansko područje Podgorice. Plansko područje Podgorica, koje obuhvata urbano područje Podgorice, bez naselja Golubovci i Tuzi (teritoriju GUP-a iz 1990), podijeljeno je na 10 planskih cjelina/zona koje predstavljaju zaokružene funkcionalne i urbanističke cjeline. U GUP-u iz 1990. godine to područje je obuhvatalo 11 planskih zona, ali zbog kompatibilnosti sa statističkim jedinicama došlo je do spajanja dviju zona. Druga planska područja Glavnog grada podijeljena su na 13 planskih cjelina/zona, koje imaju specifične prirodne i razvojne karakteristike, te predstavljaju gravitaciono zaleđe sekundarnih opštinskih i značajnih lokalnih centara.

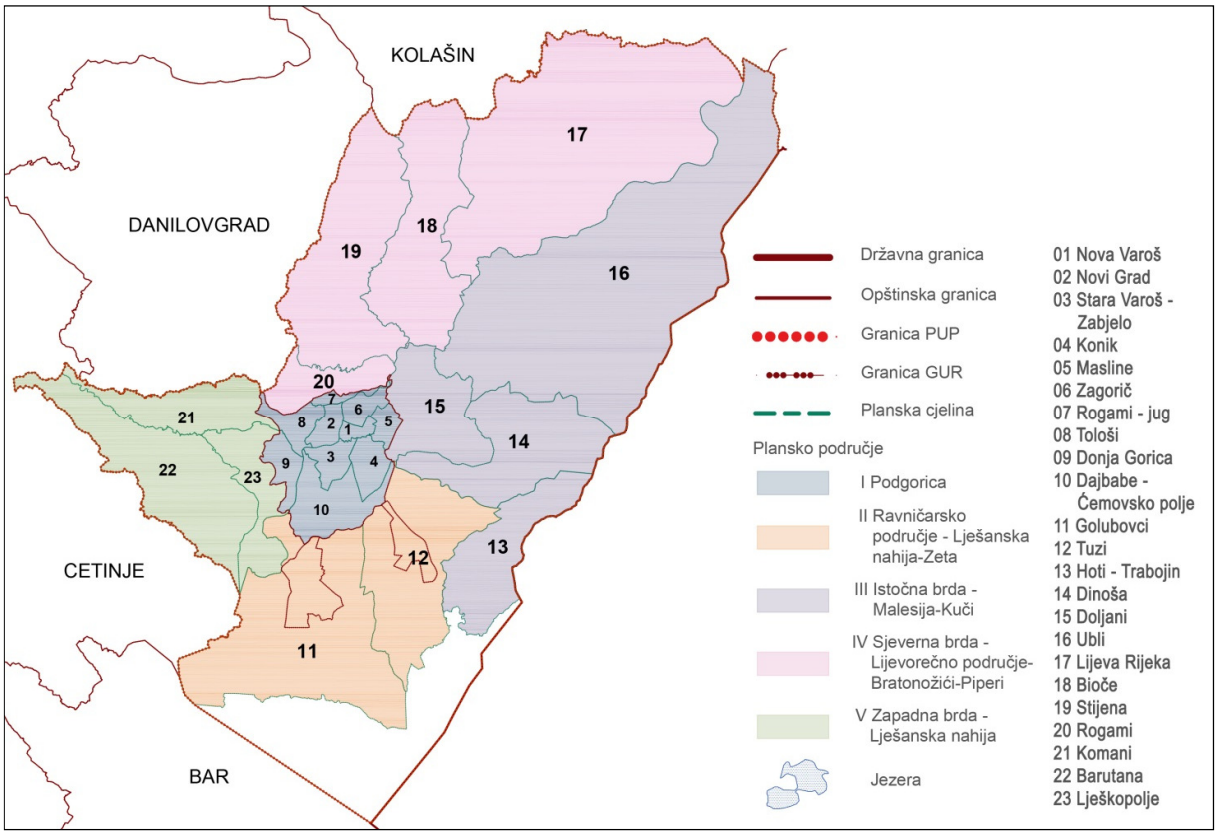

Pregledna karta 1.1: Planska teritorijalna podjela Glavnog grada Podgorica

Tabela 1.1: Pregled planskih područja i planskih cjelina/zona

PLANSKO PODRUČJE	PLANSKA CJELINA/ZONA
I PODGORICA	1. Nova varoš 2. Novi grad 3. Stara varoš – Zabjelo 4. Konik 5. Masline 6. Zagorič 7. Rogami – jug 8. Tološi 9. Donja Gorica 10. Dajbabe – Ćemovsko polje
II RAVNIČARSKO PODRUČJE - Zeta i Tuzi	11. Golubovci 12. Tuzi
III ISTOČNA BRDA - Malesija, Kuči	13. Hoti-Trabojin 14. Dinoša 15. Doljani 16. Ubli
IV SJEVERNA BRDA - Ljevorječko područje, Bratonožići, Piperi	17. Lijeva Rijeka 18. Bioče 19. Stijena 20. Rogami
V ZAPADNA BRDA - Lješanska nahija	21. Komani 22. Barutana 23. Lješkopolje

Planska područja su sastavljena iz planskih cjelina/zona, koje se u Nacrtu PUP-a, u skladu sa predviđenim razvojem u prostoru, dijele na planske jedinice, odnosno podjedinice, na bazi sljedećih kriterijuma:

- Fizičke granice u prostoru;
- Jednoobrazna ili slična namjena površina;
- Jedinstveni režim uređenja prostora (postojeći ili predviđeni regulacioni planovi);
- Kompatibilnost sa granicama statističkih jedinica, granicama mjesnih zajednica i katastarskih opština.

Tako su ubrana područja Golubovaca i Tuzi predviđena kao posebne planske jedinice.

U urbanom području Podgorice se planske zone dijele na planske jedinice (ukupno 106) koje su identične granicama DUP-ova i LSL, s obzirom na to da je područje nekadašnjeg GUP-a u cjelini prekriveno ovim dokumentima. Određene planske jedinice se dalje dijele na planske podjedinice (ukupno 29) koje su identične granicama UP.

Predviđena teritorijalna podjela Glavnog grada na planska područja (ukupno 5) i planske cjeline/zone (ukupno 23), koje se u skladu sa prostornim razvojem dijele na planske jedinice i podjedinice, omogućava detaljnije definisanje smjernica uređenja prostora (npr. karakterističnih prirodnih ili kulturnih predjela) i ulaznih podataka za izradu lokalnih planskih dokumenata, kao i sprovođenje efikasnog monitoringa implementacije PUP-a, odnosno realizacije planskih rješenja.

1.2. Administrativna podjela

Zakon o lokalnoj samoupravi („Službeni list RCG“, br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06, 88/09, 03/10, 73/10, 38/12), kao sistemski zakon, uspostavio je sistem lokalne samouprave usaglašen sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi i usvojenim standardima Evropske zajednice, jer je građanin postao osnovni subjekt u odlučivanju u lokalnoj zajednici u pogledu prava i odgovornosti, a u skladu sa zakonskim ovlašćenjima. Ovim zakonom usvojena su načela iz Evropske povelje o lokalnoj samoupravi koja se odnose na decentralizaciju, demokratizaciju, supsidijarnost[2], izjednačavanje hijerarhije između centralnih i lokalnih organa i načelo održivog razvoja.

Zakonom o Glavnom gradu izvršena je decentralizacija, obrazovanjem dviju gradskih opština, kao specifičnih jedinica lokalne samouprave, koje vrše određena samoupravna i upravna ovlašćenja, sa sopstvenim organima, kao i ostale opštine. Gradske opštine predstavljaju organizacione djelove Podgorice koji su uspostavljeni radi unapređenja efikasnosti u pružanju usluga građanima i učešća građana u obavljanju određenih poslova Glavnog grada, koje su u suštini izvršnog karaktera.

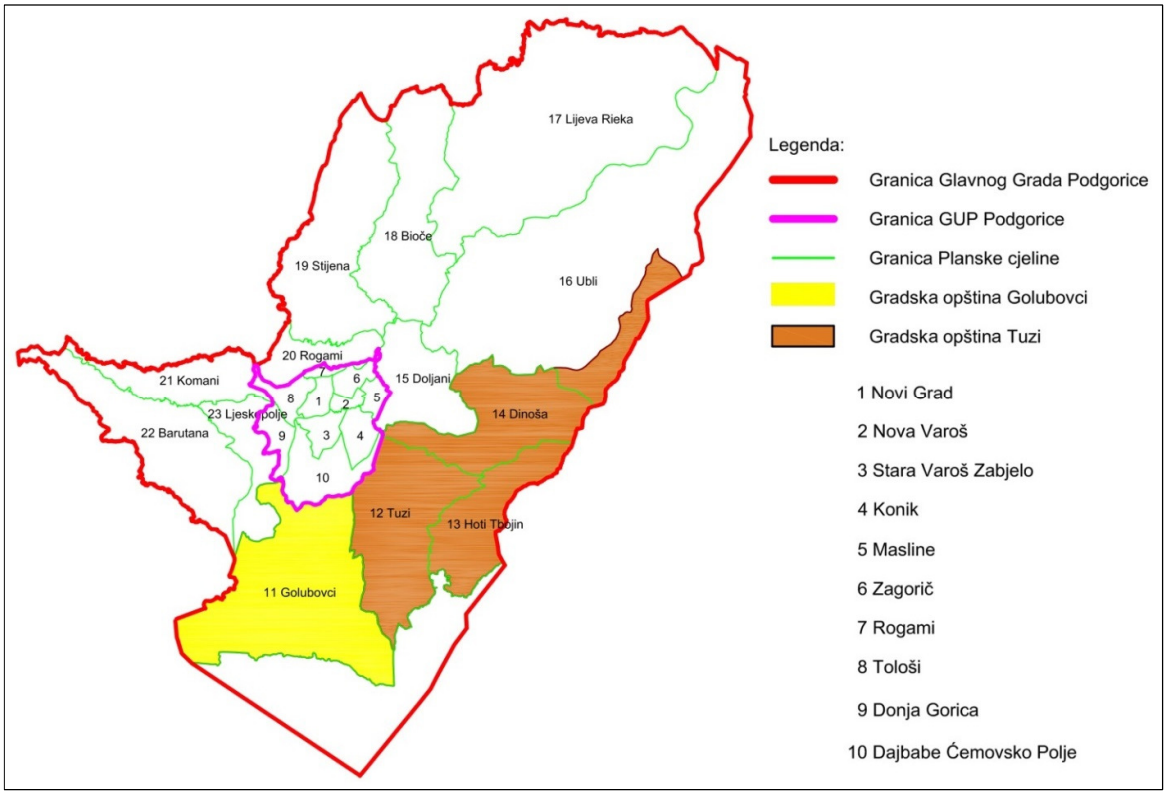

Pregledna karta 1.2: Administrativna granica Glavnog grada Podgorice sa planskim cjelinama

Naselja na teritoriji Glavnog grada Podgorica i njihove granice određene su Odlukom o naseljima i granicama naselja na teritoriji Glavnog grada (broj 01-030/12-1716 od 26.12.2012). U okvru Elaborata o granicama naselja na teritoriji Glavnog grada utvrđene su granice:

- Između Podgorice kao naselja gradskog karaktera i naselja u odnosu na područje Gradske opštine Golubovci;

[2] „Princip supsidijarnosti“ jedan je od najvažnijih principa djelovanja EU koji znači da odluke na nivou EU moraju da se donose u interesu građana. To je načelo po kome zakoni i pravila smiju da se donose na nivou EU, osim ako određeni ciljevi ne mogu da se realizuju unutar samih zemalja EU ili one same ne mogu da ih realizuju, pa je neophodno zajedničko djelovanje unutar EU da bi se ostvarili bolji rezultati (‚Akcioni plan za reformu lokalne samouprave“, Podgorica, 2009 godine)

- Između Podgorice kao naselja gradskog karaktera i naselja u odnosu na područje Gradske opštine Tuzi;
- Između područja Gradske opštine Tuzi i područja Gradske opštine Golubovci.

Od ukupno 149 naselja Glavnog grada njih:

- 40 pripada području Gradske opštine Tuzi;
- 19 pripada području Gradske opštine Golubovci.

Gradske opštine imaju svojstvo pravnog lica i prevashodno obavljaju poslove izvršnog karaktera. To su poslovi od neposrednog interesa za lokalno stanovništvo.

Radi unapređenja lokalne samouprave u Podgorici, Skupština Podgorice je osnovala 2007. godine Savjet za razvoj i zaštitu lokalne samouprave. Savjet ima pravo da državnim organima, organima lokalne samouprave i javnim službama podnosi predloge za unapređenje i razvoj lokalne samouprave, zaštitu sloboda i prava lokalnog stanovništva.

Dalju teritorijalnu podjelu Glavnog grada - Podgorice, osim na naselja, čine:

- 82 katastarske opštine;
- 57 mjesnih zajednica;
- 186 statističkih krugova (po popisu 2011. podijeljenih na 778 popisnih krugova)

Tabela 1.2: Naselja u Glavnom gradu

Podgorica	
1	Baloči
2	Begova Glavica
3	Bezjovo
4	Beri
5	Bigor
6	Bioči
7	Blizna
8	Bolesestra
9	Brežine
10	Briđe
11	Brskut
12	Buronje
13	Velje Brdo
14	Veruša
15	Vidijenje
16	Vilac
17	Vrbica
18	Vuksanlekići
19	Goljemadi
20	Gornje Stravče
21	Gornji Kokoti
22	Gradac
23	Grbavci
24	Grbi Do
25	Dolovi
26	Doljani
27	Donje Stravče
28	Donji Kokoti
29	Draževina
30	Dučići
31	Duga
32	Đurkovići
33	Duške
34	Kisjelica
35	Klopot
36	Kopilje
37	Kornet
38	Kosor
39	Krusi
40	Kržanja
41	Lekići
41	Liješnje
42	Lješta
43	Lijeva Rijeka
44	Lopate
45	Lutovo
46	Lužnica
47	Medun
48	Milati
49	Momče
50	Mrke
51	Opasanica
52	Oraovice
53	Orasi
54	Orahovo
55	Ožezi
56	Poprat
57	Parci
58	Pelev Brijeg
59	Petrovići
60	Prisoja
61	Pričelje
62	Progonovići
63	Podgorica
Podgorica	
64	Radeća
65	Radovče
66	Raći
67	Releza
68	Rijeka Piperska
69	Rogami
70	Rudine
71	Seoce
72	Seoštica
73	Sjenica
74	Slacko
75	Staniseljići
76	Stanjevića Rupa
77	Stijena
78	Stupovi
79	Trmanje
80	Ćafa
81	Ćepetići
82	Ubalac
83	Ubli
84	Farmaci

85	Fundina
86	Cvilin
87	Crvena Paprat
88	Crnci
89	Zagreda
90	Zaugao

Gradska opština Golubovci

1	Balabani
2	Berislavci
3	Bijelo Polje
4	Bistrice
5	Botun
6	Vukovci
7	Golubovci
8	Goričani
9	Gostilj
10	Kurilo
11	Ljajkovići
12	Mataguži
13	Mahala
14	Mitrovići
15	Mojanovići
16	Ponari
17	Srpska
18	Šušunja
19	Vranjina

Gradska opština Tuzi

1	Arza
2	Barlaj
3	Benkaj
4	Budza
5	Vladne
6	Vranj
7	Vuksanljekaj
8	Gornji Milješ
9	Gornja Selišta
10	Gurec
11	Deljaj
12	Dinoša
13	Donji Milješ
14	Donja Selišta
15	Drešaj
16	Drume
17	Dušići
18	Kodrabudan
19	Koći
20	Krševo
21	Lovke
22	Mužečk
23	Nabom
24	Nikmaraš
25	Omerbožovići
26	Pikalja
27	Pothum
28	Prifte
29	Kuće Rakića
30	Pankal
31	Skorać
32	Spinja
33	Stjepovo
34	Sukuruć
35	Trabojin
36	Tuzi
37	Helmica
38	Cijevna
39	Šipčanik
40	Zatrijebač

2. Strateški ciljevi, polazna opredjeljenja prostornog razvoja i smjernice iz planskih dokumenata višeg reda i drugih planova

2.1. Prostorni plan Crne Gore do 2020.

Osnova dugoročne organizacije i uređenja prostora Crne Gore definisana je najvažnijim planskim dokumentom kojim se određuju državni ciljevi i mjere prostornog razvoja, a to je „Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine“ (u daljem tekstu: PPCG). Iz njega proizilaze osnovne postavke koje se odnose na:

- Održivi razvoj kao vodeće opredjeljenje;
- Proces evropskih integracija i punopravno članstvo u EU kao strateški prioritet;
- Projekciju opšteg razvoja - ekonomskog i društvenog i opšte, posebne i specifične razvojne ciljeve.

U PPCG su sadržani ciljevi Nacionalne strategije održivog razvoja (usvojena 2007. godine), a to su:

- Ubrzan ekonomski rast i razvoj i smanjenje regionalnih razvojnih razlika;
- Smanjenje siromaštva; osiguranje ravnopravnosti u pristupu uslugama i resursima;
- Osiguranje efikasne kontrole i smanjenja zagađenosti, kao i održivo upravljanje prirodnim resursima;
- Unapređenje sistema upravljanja i učešća javnosti;
- Angažovanje svih aktera sa izgradnjom kapaciteta na svim nivoima;
- Očuvanje kulturne raznolikosti i identiteta;

Tabela 2.1: Opšti principi i ciljevi prostornog razvoja Crne Gore

Opšti principi prostornog razvoja Crne Gore:	Opšti ciljevi prostornog razvoja Crne Gore:
Prostorni razvoj gradi i podstiče ubrzan ekonomski razvoj i unapređuje status „CG ekološke države“ osiguravanjem racionalne upotrebe zemljišta i prostora i valorizacijom pejzaža;	Razvoj i institucionalizacija prekogranične saradnje sa zemljama u okruženju kroz važne oblasti kao što su: regionalni ekonomski razvoj, infrastruktura, zaštita životne sredine, i drugo;
Primjena principa održivog razvoja dosljedno je promovisana u svim aspektima koji se tiču prostornog razvoja;	Implementiranje postojećih zakonskih rješenja i prostorno-planskih dokumenata, kao i međunarodnih konvencija koje se odnose na prostorni razvoj u širem smislu, a koje je Crna Gora potpisala ili usvojila.
Sve grupe stanovništva su ciljna grupa za ekonomski i društveni razvoj; socijalno i prostorno marginalizovane grupe biće integrisane;	Razvoj urbanih i ruralnih područja u skladu sa njihovim potencijalima i ograničenjima;
Prostorni razvoj doprinosi očuvanju i unapređenju identiteta stanovništva, posebno povodom kulturnog nasljeđa;	Ublažavanje regionalnih nejednakosti u ekonomskom i društvenom razvoju;
Široko rasprostranjena neplanska gradnja i zloupotreba zemljišta suzbijaće se izradom prikladnijih pravnih instrumenata i unapređenjem kontrolnih mehanizama i njihove primjene;	- Obezbjeđenje kvaliteta života u svim djelovima CG; - Racionalno korišćenje prirodnih resursa; - Integracija Crne Gore u evropski region;

Projekcija kretanja stanovništva Crne Gore predviđa rast broja stanovnika do 687.366 stanovnika do 2020. godine. Prema usvojenoj verziji projektovanog broja stanovnika u Glavnom gradu Podgorica predviđeno je povećanje broja stanovnika (197.073 stanovnika – 2021. godine, 169.132 stanovnika – 2003. godine), kao i povećanje gradskog stanovništva Glavnog grada (prema metodologiji popisa 2003. godine: 140.262 stanovnika – 2003. godine, projektovano 2021. godine -177.445).

Prostornim planom Crne Gore utvrđen je koncept budućeg razvoja, pri čemu su izdvojene prostorne cjeline koje čine buduće *razvojne koridore*, *razvojne zone* i *prekogranične razvojne zone*. U definisanim prostornim cjelinama Prostornog plana CG, Glavni grad Podgorica je uključen u:

- Razvojni koridor duž saobraćajne linije Bar-Podgorica-Mateševo-Andrijevica-Berane-Boljari, pri čemu se stvaraju uslovi za ekonomski razvoj;
- Razvojnu Zetsko-bjelopavlićku zonu, koju u funkcionalnom smislu čine dvije podzone (Podgorica i Danilovgrad), pri čemu se stvaraju uslovi za jačanje sistema veza urbanih i ruralnih područja;
- Prekograničnu razvojnu zonu Basen Skadarskog jezera (Podgorica, Danilovgrad, Bar, Ulcinj–Skadar, Albanija), pri čemu se definišu razvojni potencijali i/ili problemi gradova, naselja i područja uz državnu granicu, sa gradovima, naseljima i područjima država u susjedstvu.

Koncepcija razvoja urbanog sistema Crne Gore zasniva se na jačanju policentričnog sistema centara koja ima za cilj da ostvari usklađen razvoj mreže centara različitih hijerarhijskih rangova. Centar državnog značaja je Podgorica - Glavni grad Crne Gore, konstituisan kao zajednica opština Podgorica, Golubovci i Tuzi. U značajnijim lokalnim centrima, kao što su Golubovci i Tuzi koji su urbana naselja, biće podstican razvoj odgovarajućih uslužnih i snabdjevačkih funkcija, kao i stvaranje radnih mjesta za stanovništvo iz tog centra i ono iz njegovog okruženja. Značajniji lokalni centar mora da omogući pružanje osnovnih obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih usluga, kao i odgovarajuće sportske i kulturne aktivnosti. U značajnijim lokalnim centrima, takođe, treba podsticati razvoj tercijarnih i kvartarnih aktivnosti i zapošljavanje u različitim djelatnostima, s ciljem da se formira vlastita osnova privrednog rasta i razvoja. Lokalni centri su manja naselja sa najosnovnijim snabdijevanjem stanovništva u kojima se održava tradicionalni sistem naseljenosti seoskih područja (Ubli i Lijeva Rijeka u opštini Podgorica).

Glavni grad Podgorica zajedno sa Nikšićem, Cetinjem i Danilovgradom pripada Središnjem regionu Crne Gore, koji je u analitičkoj ocjeni bilansa površina i namjena PPCG ocijenjen kao „…visokourbanizovan, ali sa naslijeđenim i novostvorenim problemima urbanog razvoja, …“ U skladu sa ocijenjenim činjeničnim stanjem, utvrđene su politike prostornog plana razvoja pomenutih gradova Središnjeg regiona, i to:

- Međusobno koordiniran i komplementaran razvoj;
- Tuzi i Golubovci, kao i Spuž i Danilovgrad, treba da postanu dio urbane aglomeracije Podgorice (sa ciljem da se spriječi prevelika koncentracija populacije u Glavnom gradu);
- Očuvati prirodne i ekološke vrijednosti – zelene koridore u Crnoj Gori; potrebu za rekreacijom stanovništva treba obezbijediti kroz oblasti u Nacionalnom parku “Skadarsko jezero”, regionalnom parku Komovi i rekreacionim zonama kao što je Mareza, itd.;
- Naselja i zemljište treba zaštititi od poplava rijeka Morače, Zete, Matice, kao i Skadarskog jezera i erozije u Gornjoj Morači i duž granica Bjelopavlićke ravnice koja pripada području Podgorice;
- Zaštititi podzemne vode u regionu radi vodosnabdijevanja stanovništva;
- U basenu Skadarskog jezera treba uspostaviti regionalni sistem za kontrolu kvaliteta vode.

Podzona Podgorice predstavlja prostor Zetske ravnice, sjeverno od Skadarskog jezera, sa pripadajućim značajnim lokalnim centrima Tuzi i Golubovci.

Resursi i potencijali: Postojeći industrijski kompleksi; formirani društveni servisi i opšta opremljenost zone; plodno poljoprivredno zemljište i plantažni kompleksi voćnjaka i vinograda; razvoj agrošumarstva, rasadnička proizvodnja; tehnički građevinski kamen; društveno-politička, ekonomska i kulturna uloga Podgorice kao glavnog grada Crne Gore i bogatstvo kvalitetnih podzemnih voda.

Prioriteti razvoja: Političko-administrativne, naučne i kulturne funkcije centra državnog značaja; funkcije uslužnog centra najvišeg ranga; industrija sa preuzimanjem vodeće uloge nosioca razvoja u drugim područjima Crne Gore; intenzivna poljoprivreda; funkcije saobraćajnog centra i centra za tranzitni turizam, raspoloživost visokostručne radne snage.

Ograničenja: Kontrolisanje lociranja štetnih industrija i industrija koje zahtijevaju velike površine zemljišta; ograničenje i kontrola daljeg rasta bazne aluminijske industrije.

Konflikti: Vodeći konflikt pojavljuje se između trendova daljeg rasta grada, trendova koncentracije važnih političkih i ekonomskih funkcija i dalje koncentracije stanovništva, s jedne, i visokog nivoa seizmičkog hazarda, sa druge strane, i potrebe za ravnomjernijim regionalnim razvojem Crne Gore. Oštar konflikt postoji između urbanizacije i poljoprivrednog zemljišta izuzetno visokog kvaliteta. Konflikt je uočen između industrijskih aktivnosti i poljoprivrede (zagađivanje vazduha, vode i zemljišta), kao i između magistralnih saobraćajnica i urbanih funkcija.

Pragovi: Nedostatak energije; veoma ograničen kapacitet gradskog sistema javnog saobraćaja; ograničen kapacitet postojećeg osnovnog sistema infrastrukture; teška pristupačnost i nemogućnost intenzivne obrade djelova močvarnog zemljišta i povremeno plavljenje područja Mareze i zemljišta u zaleđu Nacionalnog parka „Skadarsko jezero“ (duž sjeverne granice).

Zahtjevi okruženja: Stroga kontrola deponovanja otpadnih materijala Kombinata aluminijuma i svih faktora koji prouzrokuju aktivno i potencijalno zagađivanje, s obzirom na veliki hazard zagađivanja vazduha, zemljišta i vode, zbog mikroklimatskih uslova, posebno na području Zete; zaustavljanje dalje degradacije pejzaža i slike grada nekontrolisanom gradnjom; zaštita jedinstvenih ostataka starog grada Duklje i njihovo odgovarajuće eksponiranje u konceptu urbanističkih planova sa izmještanjem željezničke pruge; opremanje odgovarajućim uređajima za filtriranje postrojenja za proizvodnju građevinskih materijala (Cijevna i sl.), koja prouzrokuju zagađenja prašinom, ili izmještanje istih iz urbanih zona.

Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda: Usklađivanje namjene površina sa preporukama studija o seizmičkom mikrorejoniziranju; predviđanje gustina izgrađenosti nižih od uobičajenih, uz primjenu svih poznatih mjera kontrole povredljivosti i rizika u urbanističkom planiranju i arhitektonskom projektovanju; uspostavljanje sistema i mehanizama pripremljenosti za zemljotres.

Preduslovi: Izrada programa jedinstvene politike prostornog razvoja čitave podzone, obuhvatajući kontaktna područja prema Danilovgradu (Spuž, Mareza i dr.) i Skadarskom jezeru; zabrana gradnje na poljoprivrednom zemljištu, izuzimajući objekte koji služe kao servis poljoprivredi; postizanje bilateralnog sporazuma sa Albanijom o regulaciji i zaštiti Skadarskog jezera, u cilju aktiviranja značajnih kompleksa plodnog poljoprivrednog zemljišta.

2.2. Prostorni plan područja posebne namjene (PPPPN) Nacionalnog parka "Skadarsko jezero"

PPPPN Nacionalni park „Skadarsko jezero" je državni planski dokument koji po svojoj autentičnosti pripada tipu dokumenta u kojem prvenstveno dominira zaštitna funkcija. Ovaj plan donosi se za period do 2015. godine i obuhvata djelove teritorija Glavnog grada Podgorica i opština Cetinje i Bar.

Predmetni planski obuhvat je takav da zahtijeva kontrolu šireg područja sa specifičnim kriterijumima, te se u tu svrhu tretiraju: sliv Skadarskog jezera, zona neposrednog okruženja, aluvijalni kompleksi i granice NP. Granica NP „Skadarsko jezero" utvrđena je čl. 12. Zakona o nacionalnim parkovima („Sl. list RCG", br. 47/91), obuhvata oko 40.000 ha (25.400 ha vodenih površina - slobodnih voda i flotantne vegetacije i 14.600 ha - obodnog kopna i močvara).

Slivno područje Skadarsko jezera u Crnoj Gori zauzima površinu od oko 4.500 km^2 i obuhvata: zaleđe barske opštine, čitave teritorije Glavnog grada Podgorica i Danilovgrad, značajne djelove cetinjske i nikšićke i manji dio kolašinske opštine (Rovca i Morača). Skadarsko jezero zauzima površinu od 412 km^2 (pri niskom vodostaju od 5,5 mnm) i po površini je najveće na Balkanskom poluostrvu. Po sinklinalnom pravcu SZ-JI dugo je preko 40 km, a najveća širina iznosi 13 km.

Polazna opredjeljenja PPPPN se odnose na prioritetnu zaštitu prirodnih odlika NP i njegovog graditeljskog nasljeđa, zatim, kontrolisano korišćenje dobara, kao i usklađen razvoj. Iz navedenog su proistekle osnovne postavke plana:

- Zaštita ekosistema i biodiverziteta Skadarskog jezera i okruženja. Prioriteti su očuvanje i revitalizacija postojeće strukture biotopa;
- Revitalizacija kulturno-istorijskog nasljeđa spomeničkog karaktera i specifičnog graditeljskog nasljeđa, spregnutog sa prirodnim ambijentom NP i okruženja;
- Zaštita slivnih vodotoka (površinskih i podzemnih) optimalnim tretmanom otpadnih voda (komunalnih i industrijskih), kao i forsiranje upotrebe prirodnih đubriva u poljoprivrednoj proizvodnji (u Zetskoj ravnici i obodnom pobrđu);
- Regulacija Bojane - kao plovnog puta i otvaranje jezera na mediteranske maritimne tokove, uspostavljajući režim oscilacija nivoa jezera u relaciju 5,0-6,5 mnm;
- Strogo ekološki kontrolisano korišćenje sirovinskih dobara (pitka voda, treset, šljunak i pijesak) NP;
- Za izvorišta pitke vode prioritet dati korišćenju podzemnih voda (akvifera), u odnosu na izvorske vode i vrulje - oka, u kom smislu je nužno preispitati opredjeljenje PPCG, u vezi sa zahvatanjem voda za Regionalni vodovod Crnogorskog primorja sa oka Karuč - zbog rizika ovog zahvata po ekosistem i ambijent jezera;
- Stvaranje osnove da Skadarsko jezero postane atraktivna destinacija maritimnog i safari turizma u zaleđu Crnogorskog primorja, polazeći od njegovog izuzetnog prirodnog ambijenta i potencijala koje za formiranje receptivnih kapaciteta nude seoska i ribarska naselja, kaskade mlinova, naselja Virpazar i Rijeka Crnojevića, a za posjete tvrđave na jezeru, manastirski kompleksi i uzbudljivi vidikovci;
- Smanjenje traume po ambijent od planiranog povećanja saobraćajnog prometa autoputem kroz NP, tražeći odgovarajuća nova tehnička rješenja - sa alternativama podvodnog, tunelskog i mostovskog vođenja trase, uz relaksiranje kritičnih zona - Vranjine, Lesendra i Vira;

- Uvođenje obilazne saobraćajnice - obodom jezera, u cilju vizuelne promocije prostora NP i podrške prijezerskih naselja, kao i osiguranje uslova za pristajanje plovila u njima;
- Stvaranje uslova za rekreativne i sportske aktivnosti na vodi obuhvatajući jedrenje (lokalni katamarani - čunovi vezani u „trap“, jedrenje na dasci), veslanje, kupanje i sportski ribolov, a na kopnu jahanje - kroz komplekse močvarnih livada i šuma u zaleđu sjeverne obale.

Kvalitet voda, zemljišta, vazduha i ambijenta područja NP neposredno ugrožavaju sljedeći faktori:

- Blizina Podgorice kao grada sa preko 120.000 stanovnika, a posebno KAP (sa proizvodnjom 280.000 t glinice i 100.000 t aluminijuma);
- Hemizacija poljoprivredne proizvodnje u Zetskoj ravnici, u zaleđu NP i
- Tranzitni tokovi usmjereni ka Baru, kao pomorskoj luci i Crnogorskom primorju, kao glavnoj turističkoj destinaciji, koji presijecaju teritoriju NP, neposredno ugrožavaju kvalitet voda, tla, vazduha i ambijent.

Naselja Glavnog grada - Podgorice u planskom zahvatu PPPPN pripadaju prostornim cjelinama Lješanske nahije (Begova Glavica, Briđe i Goljemadi, u zaleđu Gornjeg Malog Blata sa osloncem na mjesni centar Barutanu) i području Zete, u pojasu Zetskih lugova (Ponari, Vukovci, Kurilo, Bistrice, Bijelo Polje, Berislavci, Gostilj, Balabani, Gošići - Golubovci, Mataguži, Vranj, Sukuruć, Kotrabudan, Podhum, Drešaj i Drume, sa oko 8000 stanovnika).

Demografske promjene na području NP su negativne, kako u posmatranju demografskog kretanja stanovništva, tako i u samoj strukturi stanovništva. U daljem planskom periodu na području prostornih cjelina koje pripadaju Glavnom gradu Podgorica ne očekuju se veće demografske promjene, osim na prostoru Podhuma kojeg karakteriše izuzetna vitalnost populacije.

Tabela 2.2: Stanovništvo po naseljima NP u okviru Glavnog grada – projekcija do 2015. godine:

Naselje	Opština	Dio NP	1991.	2015.	2015/1991.
Vranjina	Podgorica	Rijeka	180	160	89
Begova Glavica	Podgorica	Lješanska	32	20	63
Podhum	Podgorica	Tuzi	280	340	121
Ukupno Nacionalni park			**2811**	**3000**	**107**

Mreža naselja na području NP uslovljena je demografskim promjenama, te se ne očekuju značajnije promjene. Međutim, određena područja se mogu planskim usmjeravanjem aktivirati, tako je osovina Virpazar-Vranjina prostorna cjelina definisana saobraćajnim koridorom Podgorica–more i posjeduje interesantne potencijale. Vranjina je formirana na ostrvu i predstavlja atraktivno naselje, ribarsko naselje zbijenog tipa, koje je danas povezano sa kopnom. Planom se predviđa stabilizacija populacionih kretanja i podizanje ekonomije područja Vranjine u djelatnosti ribarstva, kao vjekovnoj osnovi i prepoznatljivoj i upečatljivoj turističkoj slici.

Kontaktna zona se, na sjeveru NP, nastavlja u ravničarsko područje Zetske ravnice i Tuškog polja koje teritorijalno pripadaju Glavnom gradu Podgorica. Karakteristike ovog područja su višestruke, a oslanjaju se na veliki poljoprivredni potencijal, disperznu mrežu naselja, kao i lokalnu i magistralnu saobraćajnu infrastrukturu (putevi, željezničke pruge, aerodrom), što istovremeno predstavlja i opterećenje ekosistema NP. Podhum je naselje koje će se i dalje orijentisati na poljoprivredu, ali nevezano za jezero, dok je naselje Begova Glavica zajedno sa okolnim naseljima (Goljemadi) pogodno područje za aktiviranje ribolova kao privredne

djelatnosti (uzgoj, eksploatacija, selektiranje, sušenje, transport, prodaja, ugostiteljska djelatnost).

Prirodna osnova je ključna poluga razvoja NP koja se može valorizovati, ali uz neophodne mjere zaštite i adekvatna unapređenja, kao i uz sprovođenje pravilno regulisanih zakonskih procedura. Prioriteti razvoja predmetnog područja NP su: turizam i komplementarne djelatnosti, poljoprivreda i ribarstvo, industrija i servisne funkcije (trgovine i usluge u direktnoj funkciji zadržavanja stanovništva i servisiranja turizma).

Dosadašnja turistička valorizacija jezera i prostora nacionalnog parka je vrlo skromna. Turizam je osnovna razvojna djelatnost područja koja će dodatno aktivirati komparativne prednosti zbog blizine mora, glavnog grada, mogućih zdravstvenih potencijala NP, i dr. Planirani vidovi turizma su: rekreativno-kupališni, tranzitni, nautički, izletnički, sportski, kao i seoski. Poljoprivredna djelatnost će biti zadržana na ovom području, s tim što će na području Zetske ravnice biti usmjerena na intenzivnu proizvodnju. Važan dio egzistencije stanovništva priobalnih naselja jeste razvoj ribarstva kao individualne aktivnosti, uz niz mjera zaštite i unapređenja ribljeg fonda. Industrijski pogoni, na prostoru opštine Podgorica koji ulazi u sastav PPPPN NP, nisu planirani zbog loše demografske osnove, ali ti prostori imaju uslova za iskorišćavanje prirodnih uslova jezera, kroz uslovnu eksploataciju šljunka i pjeska, kao i treseta.

Program izgradnje turističkih kapaciteta, po lokalitetima, kao osnovnim nosiocima ponude je sljedeći:

Tabela 2.3: Turistički kapaciteti NP u okviru Glavnog grada – projekcija do 2015. godine

Lokalitet	Opština	Osnovni smještaj	Kampovi	Domaća radinost	Ukupno
Vranjina - Lesendro	Podgorica	60	0	80	140
Plavnica	Podgorica	60	0	0	60
Podhum	Podgorica	0	0	30	30
Ukupno	**NP**	**550**	**250**	**500**	**1300**

2.3. Prostorni plan područja posebne namjene (PPPPN) Bjelasica i Komovi

Prostorni plan posebne namjene "Bjelasica i Komovi" predstavlja državni planski dokument, drugi po hijerarhijskom nivou u važećoj zakonskoj regulativi, kojim se pridaje poseban značaj prirodno izdvojenom području, vezanim planinskim masivima – Bjelasici i Komovima i planira buduća valorizacija prostora. Ovaj plan sačinjen je od planski definisanih “koraka” kojima se na osmišljen način određuju budući pravci razvoja područja, čime će se obezbijediti uslovi da se, planom iskazana, jasna vizija ovog prostora, kao međunarodno priznate turističke destinacije, u realnom vremenskom intervalu i ostvari.

PPPPN Bjelasica-Komovi je dugoročni razvojni dokument koji obuhvata vremenski period do 2020. godine. Površina predmetnog zahvata iznosi 851,74 km² i obuhvata djelove pet opština kontinentalnog dijela Crne Gore (Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane, Andrijevica) i djelove Glavnog grada Podgorice.

Postojeće stanje predmetnog područja karakteriše sa jedne strane nedovoljna razvijenost i naglašena depopulacija, ali sa druge strane, evidentan je značajan potencijal za razvoj turizma, naročito planinskog, kao i drugih komplementarnih djelatnosti. Razvoj područja je uslovljen postojanjem prirodnih resursa, a među njima ima i onih resursa koji se mogu realnim korišćenjem, na bazi ekonomskih principa, koristiti da bi se omogućio brži razvoj.

Osnovni karakter plana je formiranje takvog planskog okvira u kome će očuvanje prirodnih vrijednosti i postizanje održivog razvoja biti vodeći principi u ostvarenju glavnog cilja

prepoznatog u razvoju turističke djelatnosti povezane sa poljoprivredom, šumarstvom, različitim uslugama, saobraćajem i komunikacijama.

Budući planski model za region Bjelasica–Komovi objediniće suštinske razvojne interese pet opština Sjevernog regiona (Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane i Andrijevica), koji se ogledaju u prostoru izuzetnih turističkih atraktivnosti, neiskorišćenih potencijala u poljoprivredi i drugim privrednih djelatnostima, kao i značajnih ljudskih potencijala.

Vizija plana pretpostavlja da se očuvani i nedirnuti planinski prostor Crne Gore kroz strategiju stvaranja visoke vrijednosti (*high value strategy*) pretvori u internacionalizovani koncept razvoja i da se kao takav izdvoji od regionalne konkurencije.

STRATEŠKA UPORIŠTA PROJEKTA BJELASICA I KOMOVI

„Turizam kao čuvar prostora“ je polazni princip u kome se pretpostavlja da je turizam ključna poluga razvoja predmetnog prostora, ali i svih drugih privrednih djelatnosti koje se odnose na „planinsku ekonomiju“.

Koncept cjelogodišnjeg poslovanja je strateški cilj budućih turističko-rekreativnih potreba ovog prostora, pri čemu je neophodno da se za ostvarenje ovog cilja računa na tri ključna faktora uspjeha, a to su:

- Konsenzus pet opština na temelju zajedničkih interesa o jedinstvenom razvoju prostora (čemu i služi PPPN);
- Jedinstveno upravljanje turističkim lancem (kako u fazi otvaranja investicionih projekata, tako i vođenja destinacijskog menadžmenta) i
- Balansiran koncept razvoja (turističkog, urbanog i ruralno-poljoprivrednog), čime se pospješuju cjelogodišnje privredne aktivnosti, sa turizmom kao vodećom polugom razvoja.

Agrarni, industrijski i servisni karakter prostora oslanja se na predloženim modelima oživljavanja ekonomije i podsticanja lokalnih djelatnosti, u tom smislu neophodno je sljedeće:

- Revitalizacija ili nova izgradnja agrikulturnog karaktera i sadržaj prostora;
- Posebni koncepti oživljavanja poljoprivrede (na osnovu preduzetništva uz državne i podsticaje evropskih fondova);
- Postaviti pravila i strategiju održivog razvoja industrije (na ovom prostoru tradicionalno povezana sa korišćenjem drvnih, vodenih i mineralnih potencijala);
- Privredni, servisni i kulturni karakter područja zahvata plana obezbjeđuje se od strane pet ključnih opštinskih centara destinacije Bjelasica-Komovi.

Podrška eksterne infrastrukture se ogleda u dobroj saobraćajnoj dostupnosti i infrastrukturnoj opremljenosti prostora, kako bi se stvorili uslovi za razvoj ozbiljne ekonomije na ovim prostorima, te se u tom smislu ovaj plan oslanja na eksternu infrastrukturu kao pretpostavku internacionalnih investicija, a naročito na saobraćajnu infrastrukturu, snabdijevanje pitkom vodom, kao i novim modelima snabdijevanja električnom i toplotnom energijom. Ostali sadržaji eksterne infrastrukture su rješivi lokalno i u okviru pojedinačnih projekata.

Poslovni modeli koji će biti ponuđeni u realizaciji predloženih projekata biće različite poslovno-investicione i upravljačke politike, zato je važno identifikovati najbolje „investitore” (lokalno i internacionalno), pronaći moguće „lokomotive“ razvoja, kreirati destinacijsku mrežu ključnih investitora, obezbijediti centralnu podršku lokalnim vlastima za planiranje i realizaciju projekata,

kreirati nove oblike finansiranja i potpore malom i srednjem preduzetništvu za lokalne investitore i istrajati na inostranim potporama i posebno EU fondovima.

Nužnost internacionalizacije kao oblika poslovanja današnjice će doprinijeti budućem konkurentnom razvoju ovog prostora, pri čemu treba računati na:

- Činjenicu da Crna Gora nema dovoljno razvojnog kapitala;
- To da će dostup kapitalu imati samo profesionalno pripremljeni inovativni projekti;
- Povjerenje finansijskih institucija i srećan spoj lokalnog i internacionalnog preduzetništva;
- Edukaciju lokalnog stanovništva i spoljašnjih rezidenata, što se već događa u Crnoj Gori i
- Puno poštovanje internacionalnih pravila poslovanja, tj. razumijevanje koncepta konkurentskog kvaliteta.

PPPN BJELASICA-KOMOVI – OSVRT NA GLAVNI GRAD PODGORICA

PPPPN Bjelasica-Komovi je državni dugoročni razvojni dokument koji obuhvata djelove pet opština kontinentalnog dijela Crne Gore (Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane, Andrijevica) i djelove Glavnog grada Podgorica, pri čemu je učešće prostora Glavnog grada Podgorica u formiranju plana prostorno najmanja sa oko 5,4% (46,03 km²), a samim tim i sa „sporednom“ ulogom u formiranju budućeg sistema upravljanja i korišćenja tog prostora.

Geografske karakteristike površine koja predstavlja udio Glavnog grada Podgorica u planinskom masivu Komova - južni dio, čine glavna prirodna obilježja prostora: rijeka Opasanica (nastaje od više rječica Lučka, Kozelska rijeka, Kurlaj, Turjačka rijeka i Margarita) koja čini dio južne granice PPPN i čija je dužina toka oko 12 km, prevoj Carine (1987 mnm), Sumor (1967 mnm), itd.

Glavni nosioci razvoja turističke aktivacije cjelokupnog područja plana su planinski centri (Žarski, Cmiljača, Torine, Kolašin 1450, Kolašin 1600, Jelovica sa golf naseljem, Komovi i eko-avanturistički park Komovi), međutim, osim njih, dodatni turistički sadržaji će upotpuniti turističku ponudu koja obezbjeđuje prepoznatljivost ovog dijela Crne Gore. Dodatne turističke zone će se aktivirati na onim lokacijama na kojima postoje preduslovi za razvoj, a to su:

- Tradicionalne lokacije katuna i naseljskih struktura;
- Postojanje saobraćajne infrastrukture moguće za rekonstrukciju i
- Prirodni preduslovi za raznovrsne vidove turizma (etno, ruralni, agro, zdravstveni, sportsko-rekreativni i dr.).

Koncept razvoja turističkih kapaciteta u Glavnom gradu - Podgorici (u zonama katuna i ostalim turističkim zonama) predviđa se na lokacijama na području Komova - područje Carine i zona Opasanica, koje su planirane za detaljnu razradu. U skladu sa tim, planira se izrada studije lokacije za turističke sadržaje u svim opštinama u narednom periodu u skladu sa dinamikom razvoja i ekonomskom isplativošću planiranih turističkih kapaciteta.

Selo Opasanica predstavlja područje za veoma dobru agroekološku i agroturističku osnovu za razvoj seoskog turizma. Saobraćajni pristupi planiranim sadržajima postavljen je tako da je zoni etnosela Opasanica moguć priključak sa regionalnog puta R–19 (cca 4 km), dok je saobraćajni pristup lokaciji Carine omogućen preko pravca Andrijevica–Đuliće–Jošanica–Carine (cca 19,5 km).

Na najvišim vrhovima Bjelasice i Komova nalaze se katuni, davno podignuta naselja stočara, i predstavljaju tipične i reprezentativne ostatke narodnog graditeljstva. Ta naselja su podignuta u tipičnoj tradicionalnoj arhitekturi i po svojoj formi predstavljaju ambijentalne vrijednosti prostora. Na Komovima, u dijelu prostora Glavnog grada Podgorica, nalaze se još aktivni katuni: Margarita (može se doći kolskim putem od Opasanice), katun Carine (takođe veza od Opasanice), Sumor-Greben-Vasojevićki katun u blizini crkve Sv. Ilije i Pričelje, dok Bijele vode nije aktivan katun.

Smjernice i preporuke za izgradnju katuna

Osnovni kriterijumi izbora lokacije za razvoj turističkih katuna su veličina lokacije, dostupnost (prevoz terenskim vozilima), eksterna infrastruktura (postojeća ili planirana), pogledi, mir. Koncept turističkog naselja katuna nudi mogućnost vrhunskog smještaja gostiju koji žele doživjeti izvornu prirodu. Svaka od lokacija katuna može biti razrađena posebnim projektom, a na osnovu uslova i smjernica datih PPPPN. Urađen je jedan detaljan tipski primjer (idejni koncept katuna Šiška), kao uzorni model pri odabiru lokacija i izradi projekata za sve katune u zahvatu Plana. Razrada svih mogućih lokacija katuna podrazumijeva prethodno geodetsko snimanje terena u razmjeri 1:1000. Katuni su tradicionalne kućice planinskih naselja za goste koji traže ekološki očuvanu prirodu i aktivan odmor, uglavnom parovi bez djece ili manje grupe. Kategorije 3+/4 internacionalne zvjezdice. Katun sadrži 1-2 spavaće sobe, dnevni boravak, kuhinjicu, kupatilo i vanjsku terasu. Gosti su orijentisani prema otvorenom prostoru, prirodi i sadržajima katunskog naselja. Jedinice se ne prodaju i isključivo se komercijalno koriste.

Prirodne pogodnosti za izgradnju malih hidroelektrana (snaga do 10MW), uz podsticaje razvoja ovom segmentu obnovljivih izvora energije, ukazuju na realnost planiranja prostora sa malim HE na slivnim prostorima većeg broja rijeka na zahvatu PPPN, te je tako na vodotoku Opasanica (pritoke Margaritska i Kurlaj) planiran takav energetski objekat. HE Opasanica snage 10 MW i prosječnom godišnjom proizvodnjom 43 Gwh, sa branom nizvodno od sastava vodotoka Opasanica i Veruša, uz kotu uspora 1160 mnm, sa kojom bi se ostvario akumulacioni bazen 45 hm^3.

2.4. Državna studija lokacije Vranjina sa Lesendrom

Vranjina sa Lesendrom predstavlja jednu od „kapija“ Nacionalnog parka. Program razvoja favorizuje ruralno naselje Vranjina kao centralnu strukturu u zadatom prostoru. Plansko opredjeljenje ide prvenstveno u pravcu povezivanja postojećih cjelina unutar planskog zahvata u jedinstven sistem koji će postati u funkcionalnom smislu jedan „organizam“. Postojeće sadržaje u grupacijama, koji su na velikoj udaljenosti i nepovezani, treba povezati, kako infrastrukturno, tako i sadržajno. Oblik intervencija koji je primijenjen kao osnov za uređenje predmetnog prostora je urbana revitalizacija.

Urbana revitalizacija podrazumijeva mjere zaštite, sanacije i rekonstrukcije.

Cilj izrade ovog planskog dokumenta je revitalizacija postojećih sadržaja, modernizacija stambenog fonda, kao i vraćanje primarne turističke funkcije. Na taj način otvaraju se mogućnosti za kvalitativnu i sadržajnu obnovu građevinskog fonda.

Primjenjujući odabrani plan oblika intervencija, nakon detaljne analize postojeće izgrađene strukture, došlo se do zaključka da zone sa postojećim namjenama treba zadržati uz radikalne korekcije, odnosno obogaćivanje građevinskog fonda u cilju obezbjeđenja novih kapaciteta za razvoj različitih vrsta turizma (ruralni, vjerski, manifestacioni, lovni, ribolovni, organizovanje foto-safarija itd.). Takođe, planersko opredjeljenje je uslovilo formiranje nove zone za razvoj turizma, sa novim kapacitetima, kao zasebne cjeline. Na taj način je urađen plan namjene površina u kome su prepoznate sljedeće zone sa preovlađujućom namjenom:

- ZONA A1- A2 naselje Vranjina
  (turizam, ind. stanovanje, poslovanje, školstvo, sport i rekreacija),
- ZONA B1 grupacija objekata na sjevernoj strani poluostrva Vranjina
  (turizam, individualno stanovanje, poslovanje),
- ZONA B2 grupacija objekata na zapadnoj strani poluostrva Vranjina
  (turizam, individualno stanovanje, poslovanje),
- ZONA B3 grupacija objekata na zapadnoj strani poluostrva Vranjina
  (turizam, individualno stanovanje),
- ZONA B4 objekat Nacionalnog parka sa pratećim sadržajima
  (turizam, poslovanje, ugostiteljstvo, kultura, sport i rekreacija),
- ZONA C utvrđenje Lesendro - zona turizma
  (turizam, kultura, ugostiteljstvo),
- ZONA C1 objekti na zapadnoj strani magistralnog puta
  (individualno stanovanje, kultura, ugostiteljstvo),
- ZONA D Turistički kompleks – „*Ecolodge*“
  (turizam, sport i rekreacija),
- ZONA E Park-šuma
  (turizam, sport i rekreacija),
- ZONA F Manastirski kompleks „Sveti Nikola“
  (religiozni turizam)

2.5. Detaljni prostorni plan autoputa Bar-Boljare

Prostornim planom Crne Gore do 2020. godine definisan je koridor autoputa Bar–Boljare i time su se stvorile osnovne postavke za detaljniji nivo planske obrade planiranog autoputa. U tom procesu planiranja prostora, izrada *Detaljnog prostornog plana (DPP)* je sljedeće sredstvo koje vodi jedan korak bliže ka ostvarenju konačnog cilja – izgradnji autoputa i njegovom korišćenju.

DPP autoputa Bar-Boljare predstavlja državni planski dokument kojim se planira prostor za izgradnju dijela saobraćajnog sistema (dionica koridora autoputa Beograd–Južni Jadran) od regionalnog značaja za Crnu Goru. Koridor putnog pravca Bar–Boljare je najznačajniji strateški koridor u okviru saobraćajnog sistema Crne Gore i čini dio mreže međunarodnih E puteva sa oznakama E-80, odnosno E-65, preko kojih se ostvaruju veze sa Italijom.

Koridor autoputa Beograd–Južni Jadran je uvršten u TEM (Transevropske magistrale) sistem puteva, međutim, pomenuti pravac još nije dio mreže Panevropskih multimodalnih koridora.

Dugoročni razvoj Panevropskog multimodalnog saobraćajnog koridora će podstaći razvoj na teritoriji Crne Gore, a pozitivan uticaj na Glavni grad Podgorica odnosiće se na:

- Izgradnju autoputa;
- Opremanje i uređenje koridora autoputa pratećim objektima, prema usvojenim kriterijumima i standardima koji treba da su na evropskom nivou;
- Rekonstrukciju i modernizaciju postojeće željezničke pruge;
- Izgradnju intermodalnih terminala u Podgorici;
- Dalje povećanje kategorije opremljenosti aerodroma u Golubovcima (nalazi se neposredno uz zonu zahvata plana) u cilju stvaranja važnog regionalnog aerodroma za ovaj dio Balkana;
- Izgradnju magistralnog gasovoda.

Saobraćajno integrisanje privrednih i urbanih centara, kao i većeg broja manjih naselja Crne Gore, kroz koje će proći planirani autoput, uz određene mjere i programe doprinijeće bržem privrednom i socijalnom razvoju. Naime, očekuje se sa jedne strane smanjenje negativnog trenda migracija -

posebno u sjevernom regionu, i smanjenje procesa metropolizacije Podgorice, a sa druge strane, jačanje regionalnih centara (Bar, Berane, Bijelo Polje) i manjih gradova (Kolašin, Andrijevica) u regionalnim cjelinama istočno i zapadno od koridora.

Izgradnja autoputa podstiče razvoj područja kroz koja prolazi, pružajući sigurno, kvalitetno i brzo vršenje transportnih zadataka u gravitacionoj zoni, a sa svim svojim sadržajima doprinosi razvoju okruženja kroz novostvorene aktivnosti i naplatu usluga.

U putnoj mreži Crne Gore planirani autoput Bar–Boljare predstavlja osnovni transverzalni pravac koji se ukršta se većim brojem postojećih i planiranih primarnih saobraćajnica, preko kojih je dobro povezan sa ostalim zonama u Crnoj Gori, ali i sa okruženjem.

U granicama koridora autoputa, u širini od 2 km, definisane su tri dionice ukupne dužine oko 164 km. Djelovi dionice I (11 naselja) i dionice II (8 naselja) prolaze kroz područje Glavnog grada Podgorica.

DIONICA I (posmatrano po katastarskim opštinama) obuhvata sljedeća naselja:

- Đurmani, Mala Gorana, Tomići, Gluhi Do, Donji Brčeli, Sotonići, Orahovo, Virpazar, Braćeni i Kruševica (u opštini Bar);
- Vranjina, Bistrice, Ponari, Vukovići, Lekići, Gornji Kokoti, Farmaci, Beri, Tološi, Velje Brdo i Rogami (u Glavnom gradu Podgorica).

DIONICA II (posmatrano po katastarskim opštinama), obuhvata sljedeća naselja:

- Bioče, Klopot, Vilac, Pelev Brijeg, Lutovo, Duške, Lijeva Rijeka, Tuzi Ljevorečke (u Glavnom gradu Podgorica);
- Jabuka i Mateševo (u opštini Kolašin).

Ukupna dužina trase autoputa Bar–Boljare koja prolazi kroz Glavni grad Podgorica iznosi oko 70 km, dok je dužina dionice altrenativnog koridora autoputa koji prolazi kroz Glavni grad 7,6 km.

2.6. Prostorni planovi susjednih opština

Granične opštine Podgorice su: Bar, Cetinje, Danilovgrad, Kolašin i Andrijevica.

Razvojni planovi koji su komplementarni sa planovima Glavnog grada su uglavnom: planovi i programi razvoja infrastrukture (putne, energetsko-prenosne, zdravstvene, obrazovne) i privredne strukture (energetika, šumarstvo, poljoprivreda, metaloprerađivačka industrija).

Sa **opštinom Bar,** koja predstavlja centar primorskog regiona uspostavljen je, i razvija se, svestran zajednički razvoj koji je posebno potenciran zajedničkim infrastrukturnim opremanjem (autoput, magistralni put, luka, prenosni elektroenergetski sistemi, aerodrom, slobodne privredne zone, obrazovanje i dr.). U oblasti zaštite i valorizacije posebno vrijednih djelova životne sredine interes se iskazuje u zaštiti i unapređenju održivog korišćenja Skadarskog jezera, čije vode Podgorica i Bar dijele sa Cetinjem, a ovaj prostor je i regulaciono riješen Prostornim planom područja za posebene namjene "Skadarsko jezero". Ovaj interes se iskazuje kroz ekonomsku valorizaciju priobalja Skadarskog jezera, od Virpazara do granice sa Albanijom, što pretpostavlja projekciju i izgradnju putne infrastrukture koja bi ujedno bila i najkraća putna veza Podgorice sa ulcinjskom rivijerom.

Opština Cetinje – ima poseban interes za turističku valorizaciju Starog grada Žabljaka, što je interes Glavnog grada, a u smislu ekonomskog aktiviranja tog vida turističke djelatnosti. Korišćenje naselja kao razvojnog punkta, pretpostavljajući prethodnu izgradnju puta od Ponara do Žabljaka i manje pristanišne obale, moguće je kroz:

- Aktiviranje kompleksa u okviru zidina srednjovjekovnog grada-tvrđave, za ekskluzivne turističke sadržaje naselja, uz obavezu apsolutne zaštite bedema;
- Formiranje umjetničke kolonije (alternativa Rijeci Crnojevića), u podgradu, uz naslijeđenu ruralnu strukturu.

Planira se višestruka saradnja između ova dva grada koja proističe iz njihovih statusa u Crnoj Gori (Glavni grad i Prijestonica), kao i pozicije na državnim infrastrukturnim koridorima (autoputevi, magistralni putevi i elektroprenosna mreža).

U administrativnom smislu jačaće komunikacija između ova dva grada posebno u dijelu dijeljenja državnih upravnih funkcija i funkcija obrazovanja i kulture. Tako se može očekivati da u tim oblastima ova dva grada funkcionišu na jedinstven način. Da bi se to ostvarilo treba planirati čitav niz mjera na infrastrukturnom opremanju i dogradnji državnih administrativnih procedura.

Resursi i potencijali kojima raspolaže opština Cetinje su: kulturno-istorijsko nasljeđe Crne Gore i specifični karakter gradskog ambijenta (prostornog i kulturnog), postojeći kompleks elektroindustrije koji već duži period ne radi, tehnički građevinski kamen, formirane funkcije servisa i opremljenost zone.

Prioriteti razvoja opštine Cetinje su: funkcije Prijestonice, kulturnog i akademskog centra državnog i šireg značaja, usko povezane sa funkcijama Podgorice; visokospecijalizovani programi na polju očuvanja kulturnih i istorijskih vrijednosti (starog urbanog jezgra Cetinja); specijalizovana turistička ponuda Nacionalnog parka „Lovćen“ i njegovih razvojnih zona (Ivanova korita, Mauzolej na Lovćenu i dr).

Opština Danilovgrad koja radi na izradi i donošenju prostorno–planskih i razvojnih dokumenata i na osnovu njih usmjerava cjelokupan društveno-ekonomski i socijalni razvoj sa Podgoricom, u budućnosti će sačinjavati urbanu aglomeraciju sa velikim brojem zajedničkih funkcija i društvenih servisa (obrazovanje, zdravstvo, privredne djelatnosti). Ta aglomeracija se formira, uglavnom, uz magistralni put Podgorica–Danilovgrad–Nikšić, kao i uz stari put Podgorica-Danilovgrad. Prema PPCG magistralni put Podgorica–Danilovgrad–Nikšić je planiran kao brza saobraćajnica sa 4 kolovozne trake. Uz tu saobraćajnicu, po principu održivog razvoja, formiraće se razvojni koridor u kome će se planski razvijati privredne djelatnosti i stanovanje. Tako organizovanim koridorom će se spriječiti neracionalno trošenje prostora i trajno gubljenje kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta.

Na krajnjem zapadnom dijelu zahvata PPO Podgorica, do granice sa opštinom Danilovgrad, sa desne strane magistralnog puta M-18 Podgorica–Nikšić, u širini od 200 m urađene su izmjene prostornog plana kojima se predviđa izgradnja skladišta i servisa (90:10%), male privrede i ugostiteljstva. Izgradnja ovih objekata uticala je da se ovakav trend izgradnje, prije svega industrijskih objekata, nastavi i uz istu saobraćajnicu u opštini Danilovgrad.

Uz granicu sa opštinom Danilovgrad već se formiraju naselja koja su karaktera prigradskih naselja ove opštine: Spuž–Daljam–Grbe, Novo Selo–Klikovače-Pitome Loze.

Blizina velikog centra (Podgorica) generalno utiče na Danilovgrad, te će u kontekstu poboljšanja mreže saobraćajnica cijelo područje opštine Danilovgrad, do nadmorske visine 600 m, postati privlačno za naseljavanje.

Sadašnjem povoljnom položaju opštine Danilovgrad doprinosi dobra saobraćajna povezanost, jer kroz Bjelopavlićku ravnicu i kroz Danilovgrad kao opštinski centar, dinarskim pravcem pružanja, prolaze magistralni put M-18 Podgorica–Nikšić, odnosno E–762 (Božaj/granica sa Albanijom/-Podgorica–Nikšić–Plužine-Šćepan Polje/granica sa Bosnom i Hercegovinom/) i jednokolosječna pruga Podgorica–Nikšić. Ove poprečne saobraćajne veze u Podgorici se priključuju na vrlo važne saobraćajnice, magistralni put M–2 (Špiljani/granica sa Srbijom/-Rožaje–Bijelo Polje-Podgorica–Petrovac), odnosno E-65, E-80 i prugu Beograd–Bar.

Od velikog značaja je i modernizacija i elektrifikacija željezničke pruge Podgorica-Danilovgrad–Nikšić koja je završena u oktobru 2012. godine, tako da će i železnički transport biti puno efikasniji i racionalniji. Ovo se odnosi i na teretni železnički saobraćaj koji je od izuzetnog značaja za KAP i na putnički saobraćaj na navedenoj relaciji.

Korisni resursi i potencijali koje posjeduje opština Danilovgrad su: postojeći industrijski kompleksi, posebno u oblasti građevinskog materijala i mlinske industrije; formirani društveni servisi i opšta opremljenost zone; plodno poljoprivredno zemljište sa stočarskim farmama (svinjogojska, živinarska i dr.); duhovni i tranzitni turizam i bogatstvo kvalitetnih podzemnih voda.

Od posebnog interesa je korišćenje vodoizvorišta Mareza koje se nalazi na teritoriji opštine Danilovgrad, a predstavlja glavni izvor snabdijevanja Podgorice vodom za piće.

Na prostoru uz rijeku Sitnicu, Velje Brdo i izvorište Mareza, kao i dijelu koji pripada teritoriji opštine Danilovgrad, ističu se hidrološki fenomeni koji, zajedno sa vegetacijskim kompleksom i vidikovcima, predstavljaju specijalni oblik zaštite prirode označen kao predio posebnih prirodnih vrijednosti.

Marezu kao izvorište Podgorice potrebno je zaštititi i uređivati kao zonu rekreacije, bez povređivanja prirodnih i pejzažnih kvaliteta. Za ovaj prostor je predviđena i izrada prostornog plana područja posebne namjene, koji bi, osim podgoričke, obuhvatio i dio danilovgradske opštine.

Osnovni cilj povezivanja dviju susjednih opština je da se na najbolji mogući, racionalan i održiv način iskoriste mogućnosti koje pružaju i jedna i druga strana. Ova dva grada povezuje i budući razvojni koridor uz Jadransko-jonski autoput.

Kroz prostorne planove dviju opština će se usklađivati različita pitanja uređenja prostora, od obostranog interesa i uticaja. Prvenstveno izgradnja saobraćajne, energetske i komunalne infrastrukture. Model ovakvog načina rješavanja imamo na primjeru sanitarne deponije komunalnog otpada.

Tuzi, Golubovci, Spuž i Danilovgrad treba da postanu komponente urbane aglomeracije Podgorice, sprečavajući preveliku koncentraciju stanovništva u glavnom gradu.

Razvoj Podgorice, Nikšića, Danilovgrada i Cetinja treba uzajamno koordinirati i učiniti ih komplementarnim. Blizina i specijalizovanost Nikšića, kao industrijskog i obrazovnog, Cetinja kao kulturnog i obrazovnog centra i prijestonice, treba da smanji pritisak na širenje Podgorice kao glavnog grada, i pomogne da se njen rast održi u dimenzijama koje su predviđene planom.

Opština Kolašin predstavlja sjeverno zaleđe Podgorice. Svi sadašnji i budući pravci razvoja usmjereni su na razvojne koridore koji idu dolinom Morače, željezničke pruge Bar–Beograd i buduće trase autoputa Bar–Boljare.

Zajednički projekti su valorizacija hirdroenergetskog potencijala Morače i sinhronizovano korišćenje mogućnosti koje će se otvoriti izgradnjom autoputa.

Kolašin za Podgoricu predstavlja važnu turističku destinaciju za korišćenje tokom čitave godine. Neophodno je povezivanje razvoja turizma u Središnjem i Sjevernom regionu sa ostalim sektorima ruralne ekonomije, posebno poljoprivredom, preradom hrane i zanatstvom.

Za Kolašin Podgorica predstavlja važno tržište za plasman poljoprivrednih proizvoda i centar za zadovoljavanje viših potreba u oblasti obrazovanja i zdravstva.

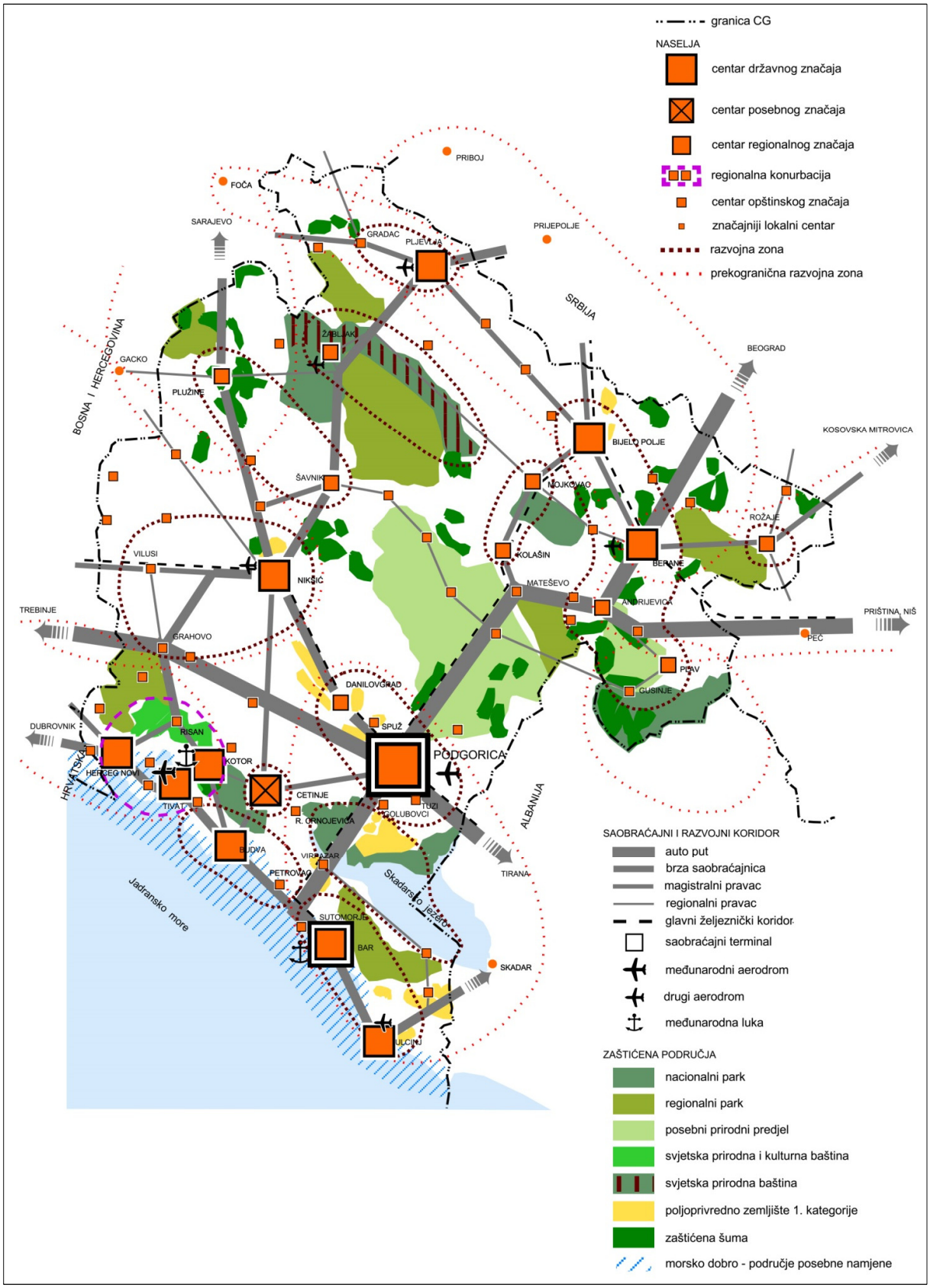

Pregledna karta 2.1: Koncept policentričnog razvoja Crne Gore, policentričan i ekološki održiv regionalni razvoj [3]

[3] Izvor: PPCG do 2020. godine (2008)

Kao resursi i potencijali opštine Kolašin ističu se turistički kapaciteti sa tradicijom i reputacijom za dvosezonsko korišćenje, značajni šumski kompleksi, ukrasni i tehnički građevinski kamen, gline, šljunak i pijesak, rasadnička proizvodnja, resursi pitke vode, hidroenergetski potencijal, kompleksi kvalitetnih planinskih pašnjaka u neposrednom gravitacionom području i sačuvano obradivo zemljište u dolinama Tare i njenih pritoka, kvalitet vode za uzgoj ribe, izgrađeni kapaciteti prerađivačke industrije i već fomirane društvene funkcije i servisi, blizina NP "Biogradska gora" i dobra pristupačnost.

Sa opštinom Andrijevica, Podgorica se graniči u dijelu Komova, odnosno Mojanske rijeke, pa je razvojna međuzavisnost relativno mala i ogleda se u korišćenju potencijala planiranog regionalnog parka Komovi.

PUP Podgorice prostor koji tangira Andrijevicu od prevoja Carine, pa nizvodno do granice (čelenka Mojanske rijeke), tretira kao turističku razvojnu zonu. Budući razvoj i saradnja uspostaviće se kroz razvojni koridor uz autoput Bar–Boljare.

Resursi i potencijali opštine Andrijevica su kvalitetno poljoprivredno zemljište, kompleksi šuma, ukrasni kamen, tehnički građevinski kamen, gline, šljunak i pijesak, industrijski i turistički kapaciteti, formirane društvene funkcije, servisi i opremljenost i atraktivni planinski prostori Bjelasice i regionalnog parka Komovi.

Definisani cilj Crne Gore, pa time i Podgorice je ravnomjeran regionalni razvoj koji se ogleda u razvoju policentričnog sistema mreže naselja. Takav razvoj, kako u okviru svoje teritorije, tako i u dijelu graničnih opština, će se ostvariti realizacijom državnih razvojnih projekata u oblasti infrastrukturnog opremanja (saobraćaj, energetika, zdravstvo, obrazovanje, komunalna infrastruktura). Naime, u scenariju policentričnog razvoja bili bi aktivirani značajni potencijali bližeg i šireg okruženja Glavnog grada. Došlo bi do smanjenja priliva stanovništva u glavni grad, pa time i smanjenja opterećenja njegove sveukupne prostorne strukture. Taj proces „metropolizacije" već je veoma izražen, pa formiranje neformalnih naselja u Podgorici (Kakaricka gora, Konik, Zagorič i Zlatica) već predstavlja devastaciju i veliko razvojno ograničenje.

2.7. Programi prekogranične saradnje sa Albanijom

Saradnja između Albanije i Crne Gore se uglavnom odvija na nivou državnih institucija. Uspostavljanjem programa prekogranične saradnje Albanije i Crne Gore, u okviru II komponente „Prekogranična saradnja" Instrumenta za pretpristupnu podršku IPA, jača saradnja prekograničnog regiona.

Prekogranično područje Albanije i Crne Gore ima veliki turistički, ekonomski, kulturni i ekološki potencijal koji nije u dovoljnoj mjeri iskorišćen. Stoga, prekogranični program saradnje između Albanije i Crne Gore je usmjeren na „promociju regionalne kohezije i konkurentnosti, kroz integrisani pristup ekonomskom, ekološkom, kulturnom i socijalnom razvoju"[4]. U okviru navedenog programa mogu se finansirati projekti iz oblasti:

- Ekonomskog razvoja sa naglaskom na turizam
  (ekonomska valorizacija turističkih i kulturnih potencijala);
- Ekološke zaštite i promocije, i
- Socijalne kohezije kroz projekte ljudi ljudima.

Od 2007. godine u okviru Prekograničnog programa saradnje Albanija–Crna Gora objavljena su dva poziva za prijavljivanje projekata. Do sada je finansirano 17 projekata ukupne vrijednosti

[4] IPA Prekogranični program saradnje Albanija Crna Gora

dodijeljenih sredstava Crnoj Gori 1.692.222,37 eura. Šest projekata je finansirano iz oblasti zaštite životne sredine, pet iz oblasti kulture i kulturnog nasljeđa, četiri iz oblasti turizma i dva iz socijalne kohezije.

Osim Prekograničnog programa saradnje Albanija-Crna Gora postoje i drugi prekogranični i transnacionalni programi (IPA Jadranski prekogranični program saradnje - *IPA Adriatico*, Mediteranski program - MED, Prostor jugoistočne Evrope SEES) kojima se može jačati dalja prekogranična saradnja i finansirati razvojni prekogranični projekti.

Pravci razvoja u odnosu na Albaniju:

- **Drumski saobraćaj** će se značajno poboljšati izgradnjom Jadransko-jonskog autoputa i izgradnjom autoputa Bar-Boljare. Dionica Jadransko-jonskog autoputa koja prolazi kroz teritoriju Glavnog grada iz pravca Danilovgrada obuhvata djelove petnaest katastarskih opština do granice sa Albanijom. Preklapa se sa autoputem Bar-Boljare u dužini od 12,2 km. Planirani autoput Bar-Boljare povezao bi Glavni grad sa Srbijom na sjeveru, Albanijom na istoku, jugoistočnim dijelom države preko tunela Sozina, Bokom Kotorskom, kao i sa Dubrovnikom preko brzog obalnog puta. Planiran je i put Gusinje-Podgorica koji dobrim dijelom prolazi kroz Albaniju. Za ovaj put je izrađeno nekoliko idejnih projekata (za neke dionice i glavni projekti), kao i studija izvodljivosti. Ovaj put će skratiti rastojanje između Gusinja i Podgorice za 110 km.
- **Željeznički i plovni saobraćaj:** Postoji jedan željeznički pravac Podgorica–Tuzi–državna granica (dio pruge Podgorica–Skadar) koji nije elektrificiran, dok redovni linijski saobraćaj na Skadarskom jezeru ne postoji. Dalji pravci razvoja u ovoj oblasti treba da budu usmjereni na poboljšanje saobraćajne infrastrukture. Treba iskoristiti mogućnost finansiranja saobraćajnih projekata iz komponente IPA III „Regionalni razvoj“.
- **Privredna saradnja:** Prekogranično područje ima veliki turistički potencijal u oblasti Skadarskog jezera. Pravci daljeg razvoja treba da budu usmjereni na stvaranje zajedničkog turističkog proizvoda na Skadarskom jezeru i njegovu održivu valorizaciju. Pored toga, na područje Albanije utiče i planinski klaster Bjelasica i Komovi koji je orijentisan na izgradnju turističko-rekreativnog prostora i privlačenje turista iz okruženja.
- **Energetika:** Projekat dalekovoda 400 kV Podgorica-Tirana je obuhvatao izgradnju dalekovoda 400 kV Podgorica-Tirana i proširenja trafo-stanica Podgorica 2 i Elbasan. U Crnoj Gori to je podrazumijevalo izgradnju dalekovoda 400 kV od TS Podgorica 2 do granice sa Albanijom oko 29 km, 79 stubnih mjesta i proširenje TS 400/110 kV Podgorica 2 koje podrazumijeva izradu novog 400 kV DV polja Tirana i rekonstrukciju postojećeg 400 kV polja Ribarevine. Realizacijom projekta na najvišem naponskom nivou su povezani elektroenergetski sistemi Albanije i Crne Gore, čime je EES Albanije povezan sa EES-om zapadne Evrope, a crnogorski EES sa EES-om Grčke i dalje. Ovim se značajno doprinijelo obezbjeđivanju stabilnosti i sigurnosti elektroenergetskih sistema cijelog regiona.
- **Zaštita životne sredine:** Upravljanje ekosistemom Skadarskog jezera je jedan od prepoznatih pravaca razvoja kada je zaštita životne sredine u pitanju. Na nacionalnom nivou prepoznat je značaj očuvanja Skadarskog jezera i regulacija korita rijeke Bojane. Projektom Svjetske banke „Integralno upravljanje ekosistemom Skadarskog jezera“ teži se postići održivije korišćenje prirodnih resursa Skadarskog jezera i njegovog sliva. U planu je izrada glavnog projekta regulacije Skadarskog jezera, rijeka Drima i Bojane, koji će se zajednički kandidovati kod međunarodnih finansijskih institucija. U planu je izrada dokumentacije koja se tiče zaštite rijeke Cijevne na teritoriji Crne Gore i Albanije.

Razvojni projekti iz oblasti zaštite životne sredine moći će se finansirati i iz komponente IPA III „Regionalni razvoj".

2.8. Polazna opredjeljenja iz programskog zadatka za izradu PUP–a

U skladu sa **opštim ciljevima** datim u programskom zadatku: „Razvoj Glavnog grada - Podgorice treba zasnivati na korišćenju prirodnih i stvorenih uslova, uz održivi razvoj i očuvanje prirodnih vrijednosti". To je osnovna premisa na kojoj treba temeljiti budući prostorni razvoj Glavnog grada - Podgorice, **održivi razvoj**, koji daje prednost **kvalitetu**. Resurse treba koristiti u mjeri koja ih neće ugroziti.

Opšti ciljevi PUP-a Glavnog grada - Podgorice su (programski zadatak str. 12):

- Podsticanje ravnomjernijeg teritorijalnog razvoja, racionalna organizacija, rezervacija i zaštita prostora;
- Unapređenje kvaliteta življenja koje će se ostvariti sprečavanjem prevelike koncentracije stanovništva u glavnom gradu, tako što će Tuzi i Golubovci postati dio urbane aglomeracije Podgorice;
- Povećanje dostupnosti disperzne mreže naselja, razvoj gradskih opština Tuzi i Golubovci, sekundarnih centara, ravnomjerniji socioekonomski razvoj i posebno razvoj ruralnog područja;
- Obezbjeđenje uslova za uređenje i izgradnju prostora i naselja;
- Promocija, aktiviranje i odgovorno upravljanje raspoloživim prirodnim i stvorenim resursima, životnom sredinom i kulturnim dobrima;
- Zaštita naselja i zemljišta od poplava;
- Zaštita podzemnih voda u regionu radi vodosnabdijevanja stanovništva;
- Zaštita od zemljotresa;
- Zaštita javnog interesa, područja i objekata od javnog interesa, identifikacija i zaštita javnih dobara;
- Efikasno korišćenje funkcije saobraćajnog centra kao prioriteta u razvoju grada;
- Uključivanje svih aktera i interesnih grupa u donošenje i implementaciju strateških planskih rješenja, itd. (javni, privatni, nevladin sektor);
- Pravilno korišćenje ljudskih, prirodnih i izgrađenih (antropogenih) potencijala u socioekonomskom, prostornom i ekološkom pogledu;
- Uspostavljanje efikasnog geografskog informacionog sistema PUP-a Glavnog grada - Podgorice za potrebe implementacije plana, monitoringa zaštite, korišćenja i izgradnje prostora i dr.

Posebni ciljevi PUP-a Glavnog grada - Podgorice određeni su u programskom zadatku kao sektorski segmenti i/ili teme potrebnih detaljnijih istraživanja, odnosno razrada (programski zadatak str. 12-14):

<u>Saobraćaj</u>

- Dovršiti glavne gradske saobraćajnice uz odgovarajući standard;
- Izmjestiti tranzitni saobraćaj kroz grad izgradnjom nove zaobilaznice van grada saglasno usvojenom konceptu putne infrastrukture u Crnoj Gori i ostalim važećim planskim dokumentima;

- Uspostaviti javni gradski saobraćaj kao vezu između grada i drugih djelova Glavnog grada;
- Odrediti sistem parkiranja u različitim prostorima (parkirališta po obodu grada, gradskim ulicama, parkiranje na praznim parcelama);
- Obezbijediti dovoljan broj parkirališta, tako što će se utvrditi površine sa namjenom javnih garažnih objekata, a, prije svega, provjeriti mogućnost izgradnje višeetažnih garaža u centru grada.

Tretman čvrstih otpadnih materijala

- Planirati dugoročno deponovanje čvrstog komunalnog selektiranog i neselektiranog otpada, na regionalnoj sanitarnoj deponiji za period od 30 godina, kapaciteta godišnjeg deponovanja 80-100.000 t;
- Planirati selektivno sakupljanje kartona, papira, PET-boca, Al i Fe konzervi, stakla, e-otpada, ambalaže i drugog;
- Planirati četiri reciklažna dvorišta, svako za po 40.000 stanovnika, od čega dva sa desne i dva sa lijeve obale Morače, i po jedno, kao dodatno, u gradskim opštinama Golubovci i Tuzi;
- Planirati prostor za tretman i odlaganje građevinskog šuta i zemlje iz otkopa;
- Planirati prostor za tretman postojećeg i otpada iz planiranih industrijskih postrojenja;
- Planirati prostor za tretman komunalnog otpada;
- Planirati prostor za preradu starih guma;
- Planirati prostor za tretman e-otpada;
- Planirati prostor za tretman klaničkog i veterinarskog otpada;
- Količine otpada koji se može reciklirati potrebno je obračunati prema uputstvima iz Strateškog master plana za upravljanje otpadom na državnom nivou i Planom upravljanja otpadom u Podgorici.

Snabdijevanje vodom

- Vodosnabdijevanje treba zasnivati na jednostavnim rješenjima, tj. poboljšanju korišćenja kapaciteta postojećih izvorišta smanjenjem gubitaka vode iz sistema koje se realno može postići za deset godina;
- Provjeriti mogućnost snabdijevanja iz površinskih voda;
- Koncepcijska rješenja vode za piće i vode za navodnjavanje.

Prečišćavanje otpadnih voda

- Postojeći sistem i kapacitet kanalizacionih ispusta ne zadovoljava potrebe broja korisnika koji je nadmašio spremnost većine učesnika. Ako se imaju u vidu dotrajalost i oštećenja ispusta otpanih voda i posljedice koje iz toga mogu proizaći po ekološki sistem recipijenta i zdravlje stanovnika, važnost rješavanja ovog pitanja stavlja se na vrh. Uređaj za prečišćavanje treba uskladiti sa planom hidroelektrana na Morači;
- Potpuna zaštita rijeka - prečišćavanje do nivoa A1 klase;
- Planirati izgradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda na kapacitet koji će biti utvrđen ovim PUP-om, a najmanje za 250.000 ekvivalent stanovnika;
- Planirati postrojenje za tretman izdvojenog biološkog mulja iz sistema – postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (fekalne, sanitarne);

- Planirati način prebacivanja (most ili drugačije) otpadnih (fekalnih) voda sa desne na lijevu obalu Morače do novog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda;
- Definisati status starog postrojenja za tretman otpadnih voda

Energetika

- Elektroenergetsku infrastrukturu treba prilagoditi budućim potrebama grada. Određene uređaje (RTP i rasklopišta) koje bi tokom vremena grad mogao obuhvatiti trebalo bi izmjestiti na lokacije sa manjim uticajem. Nove kapacitete treba prilagoditi potražnji, a pogotovo ih treba imati u funkciji novih i značajnih potreba grada;
- Posebnu pažnju posvetiti planiranju niskonaponske mreže, sigurno najugroženijem dijelu lokalnog elektroenergetskog sistema kada je u pitanju kvalitet isporuke električne energije;
- Buduće zahvate treba prilagoditi iskorišćavanju obnovljivih izvora, prije svega sunčeve energije.

Stanovanje

- Racionalno korišćenje prostora radi povećanja funkcionalne i razvojne efikasnosti;
- Razgraničiti izgradnju više stambenih objekata sa zonama individualnog stanovanja;
- Utvrditi zone i karakteristike određene tipologije i strukture izgradnje;
- Preispitati neizgrađene parcele i dovršiti započete zone izgradnje;
- Unaprijediti javni i privatni smještaj za studente.

Poljoprivreda

- Poljoprivredu vrednovati kao jedan od potencijala razvoja sa definisanjem područja za razvoj intenzivne poljoprivrede (vinogradarstvo, voćarstvo i dr.), formiranje eko-zona, eko-agrovalorizacija Zetske ravnice (sa i bez teške industrijske zone KAP-a) i dr.;
- Zabrana gradnje na poljoprivrednom zemljištu, izuzimajući objekte koji služe kao servis poljoprivredi;
- Definisati poljoprivredu u službi mogućnosti suzbijanja siromaštva u ruralnim sredinama, razvoja ruralne ekonomije i dr.

Stara Podgorica

- Održati istorijsko–kulturno nasljeđe i identitet Stare Podgorice;
- Definisati prihvatljivu opciju Stare Podgorice (muzeji i galerije, revitalizacija starih zanata, grad umjetnika, ekskluzivno ugostiteljstvo, trgovina i usluge);
- Isključiti saobraćaj iz kontakt zona koje se koriste poslije radnog vremena (utvrditi poseban režim za snabdijevanje i interventna vozila).

Turizam i rekreacija

- Opredijeliti turističku ponudu u različitim vidovima: gradski (zoo-vrt, akva-park, muzeji i sl.), kongresni, zdravstveni, vjerski, rekreativni, ugostiteljski, tranzitni;
- Rekonstruisati gradske hotele i izgraditi potrebne kapacitete u zoni grada;
- Urediti kupališta na planiranim akumulacijama na Morači, kao i na Skadarskom jezeru, primjereno potrebama građana;
- Urediti šetališta i biciklističke staze na relaciji u blizini grada;
- Valorizovati resurse planina sjeverno od Podgorice.

Objekti javnog i društvenog standarda

- Zadovoljiti potrebe za objektima dječije i socijalne zaštite, zdravstva, školstva, kulturnih zajednica, sporta i fizičke kulture, i drugih objekata javnog i društvenog standarda, odrediti prostorne potrebe, te ih raspodijeliti po stambenim naseljima;
- Analizirati stanje, vrednovati potencijale prostora i izraditi program razvoja sporta i rekreacije, utvrditi potrebne površine i sadržaje koji nedostaju, kao što su: centri sportova na vodi, centar za potrebe sportskog automobilizma, rezervisan i koncipiran prostor sa neophodnim elementima za održavanje zimskih sportova, itd.;
- Objediniti univerzitet, opredjeliti ambasadorsku četvrt, gradsku upravu i slično.

Rekreacione zone

- Osigurati kontinuitet pješačkih površina i saobraćajnica, kao i biciklističkih staza;
- Omogućiti korišćenje rijeka koje protiču gradom - grad na rijekama (multifunkcionalna regulacija rijeka);
- Ne ugrožavati pojas rječnih obala.

Zelene površine

- Vrednovati „zeleni potencijal“ grada, izraditi program zahvata u prostoru, odrediti poteze zelenila i veće zelene površine;
- Okružiti grad zelenim površinama oblikovanim u skladu sa ambijentalnim cjelinama;
- Osigurati kontinuitet zelenih poteza duž rječnih obala;
- Osigurati kontinuitet funkcija zaštitnih šuma na padinama brda Gorice, Ljubovića, Malog brda, kao i na području Zlatice;
- Uspostaviti planske normative za zelene površine u stambenim naseljima kao smjernice za izradu detaljne planske i urbanističke dokumentacije.

Industrija

- Industriju vrednovati kao potencijal razvoja, sa preuzimanjem vodeće uloge nosioca razvoja u drugim područjima Crne Gore, a opet, s tim u vezi, kontrolisati lociranje štetnih industrija i industrija koje zahtijevaju velike površine zemljišta, ograničavati i kontrolisati dalji rast bazne aluminijske industrije;
- Prostorni razmještaj proizvodnih kapaciteta temeljiti na uspostavljanju mreže manjih i raznolikih proizvodnih jedinica u sklopu servisnih i zona mješovitih namjena;
- Izmjestiti proizvodne i servisne pogone u predviđene servisne zone, a postojeće prenamijeniti u sadržaje primjerenije urbanom okruženju.

3. Ocjena stanja i mogućnosti socioekonomskog razvoja

3.1. Stanovništvo i socijalni razvoj

3.1.1. Stanovništvo

Indeks rasta broja stanovnika u Glavnom gradu – Podgorici, posmatrano od popisa 1948. do popisa 1961. godine, je pratio trend kakav je bio u Crnoj Gori. Visok prirodni priraštaj doprinio je laganom porastu broja stanovnika, iako je emigracija bila izražena. U Podgorici je došlo do preokreta kod migracionih kretanja i sve jača imigracija uzrokovala je brži porast broja stanovnika, iako je prirodni priraštaj počeo opadati, naročito u periodu nakon 1981. godine, dok je porast stanovništva Crne Gore bio manje intenzivan.

Naredni grafikoni prikazuju uporedni pregled kretanja indeksa promjena broja stanovnika po popisima 1948-2011. Zbog uporedivosti metodologija sprovođenja popisa odvojeno je dat prikaz za 1991. i 2011. godinu.

Grafikon 3.1: Uporedni pregled porasta broja stanovnika u Podgorici i Crnoj Gori 1948 – 2003.

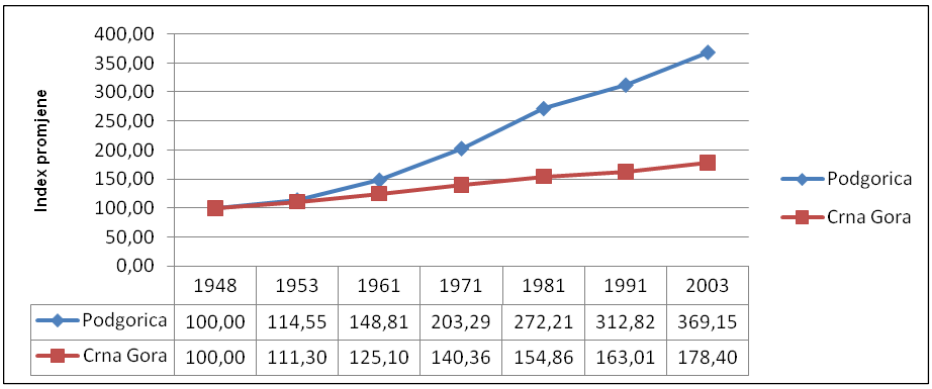

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2003
Podgorica	100,00	114,55	148,81	203,29	272,21	312,82	369,15
Crna Gora	100,00	111,30	125,10	140,36	154,86	163,01	178,40

Grafikon 3.2: Uporedni pregled porasta broja stanovnika u Podgorici i Crnoj Gori 1991 – 2011.

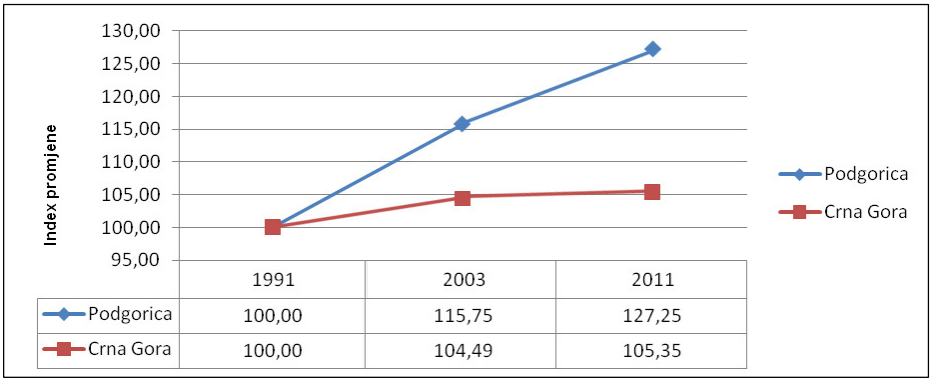

	1991	2003	2011
Podgorica	100,00	115,75	127,25
Crna Gora	100,00	104,49	105,35

Trendovi promjena broja domaćinstava pratili su promjene broja stanovnika. Pri tome je porast broja domaćinstava znatno izraženiji zbog smanjenja prosječnog broja lica u domaćinstvima. U poređenju sa Crnom Gorom, kao i kod porasta broja stanovnika, broj domaćinstava u Podgorici znatno brže raste nakon 1961. godine.

Naredni grafikoni prikazuju uporedni pregled kretanja indeksa promjena broja domaćinstava po popisima 1948-2011. Zbog uporedivosti metodologija sprovođenja popisa odvojeno je dat prikaz za 2003. i 2011. godinu. U prvom grafikonu, zbog uporedivosti podataka, za 2003. godinu korišćeni su rezultati popisa 2003. prevedeni na metodologiju prethodnih popisa.

Grafikon 3.3: Uporedni pregled porasta broja domaćinstava u Podgorici i Crnoj Gori 1948 – 2003.

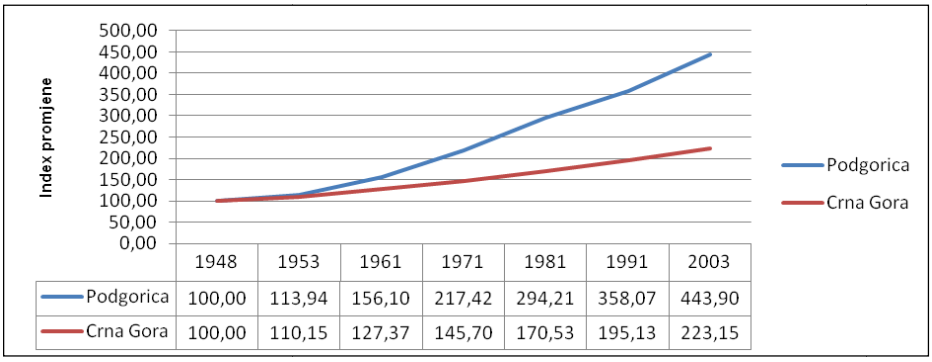

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2003
Podgorica	100,00	113,94	156,10	217,42	294,21	358,07	443,90
Crna Gora	100,00	110,15	127,37	145,70	170,53	195,13	223,15

Grafikon 3.4: Uporedni pregled porasta broja domaćinstava u Podgorici i Crnoj Gori 2003 – 2011.

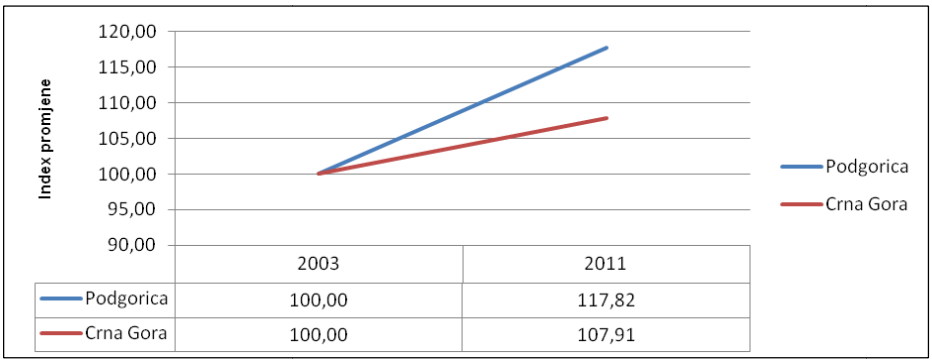

	2003	2011
Podgorica	100,00	117,82
Crna Gora	100,00	107,91

Tokom popisa 1971–2003. porast broja stanova u Podgorici je bio neznatno veći od crnogorskog prosjeka, ali ta razlika sve više raste u korist Glavnog grada.

Grafikon 3.5: Uporedni pregled promjene broja stanova u Podgorici i Crnoj Gori

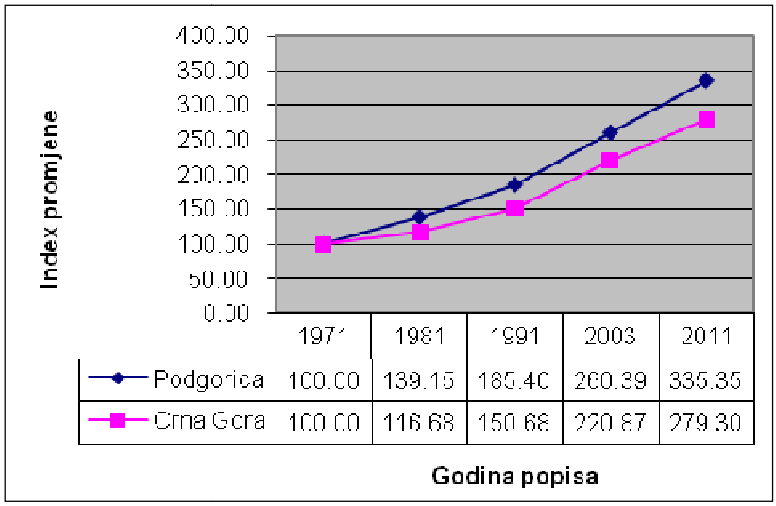

	1971	1981	1991	2003	2011
Podgorica	100,00	139,15	165,40	200,39	335,35
Crna Gora	100,00	116,68	150,68	220,87	279,30

Iskazano brojkama, broj stanovnika Podgorice je u posljednjih 20 godina porastao sa 152.025 stanovnika u 1991. na 185.937 u 2011. godini (indeks porasta 122), što je znatno veće od crnogorskog prosjeka (koji iznosi 102). U istom periodu broj domaćinstava porastao je sa 32.581 na 57.045 (indeks oko 144), a broj stanova od 40.376 na 73.033 (indeks oko 181).

Tabela 3.1: Analiza prirodnog kretanja stanovništva (u periodu 2006-2010. godine)

Godina	Prirodni priraštaj	Živorođeni na 1000 stanovnika	Umrli na 1000 stanovnika	Umrla odojčad na 1000 živorođenih
2001.	1.456	17.1	8.2	24.2
2002.	1.275	16	8.3	19.1
2003.	1.306	16	8.2	19.3
2004.	1.260	15.4	8	12.2
2005.	1.023	14.2	8.3	12.2
2006.	1.042	14.8	8.8	12
2007.	1.140	14.9	8.5	8.7
2008.	1.377	15.6	7.9	9
2009.	1.506	16.2	7.9	6.5
2010.	1.069	13.3	7.5	8.9

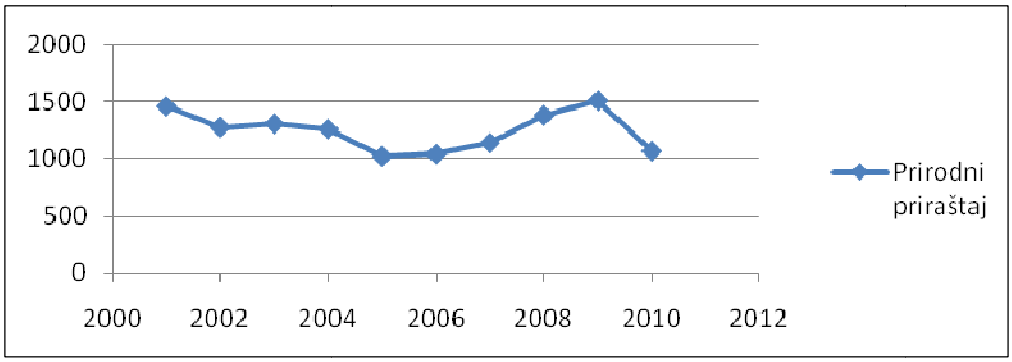

U dijelu polne strukture stanovništva, rezultati popisa 2011. su pokazali da je 51,27% stanovništva ženskog pola. Tačnije, osobe muškog pola su brojnije u opsegu godina od 0 do 24, dok u svim starosnim kategorijama od 25 godina pa naviše veći je broj ženskog stanovništva. Ta razlika je najizraženija u kategoriji najstarijih stanovnika – od preko 65 godina.

Tabela 3.2: Raspodjela stanovništva po starosnim kategorijama

Starosna kategorija	Broj stanovnika	Učešće u ukupnom broju stanovnika
0-5 god.	15.405	8.29%
6-14 god.	22.430	12.06%
15-19 god.	13.122	7.06%
20-64 god.	115.028	61.86%
65 i više	19.952	10.73%

Iz datih podataka se može zaključiti da izuzetno veliki procenat stanovnika (preko 40%) čine izdržavana lica (predškolski i školski uzrast i studenti) ili lica sa, najčešće, niskim ličnim primanjima (preko 65 godina).

Ukupan broj aktivnih stanovnika je 75.357, odnosno 40,53%. Od toga je 61.526 stanovnika, odnosno 81,65% zaposleno, dok je 13.831 stanovnik, odnosno 18,35% nezaposleno.

Grafikon 3.6: Zaposleno stanovništvo po sektorima djelatnosti

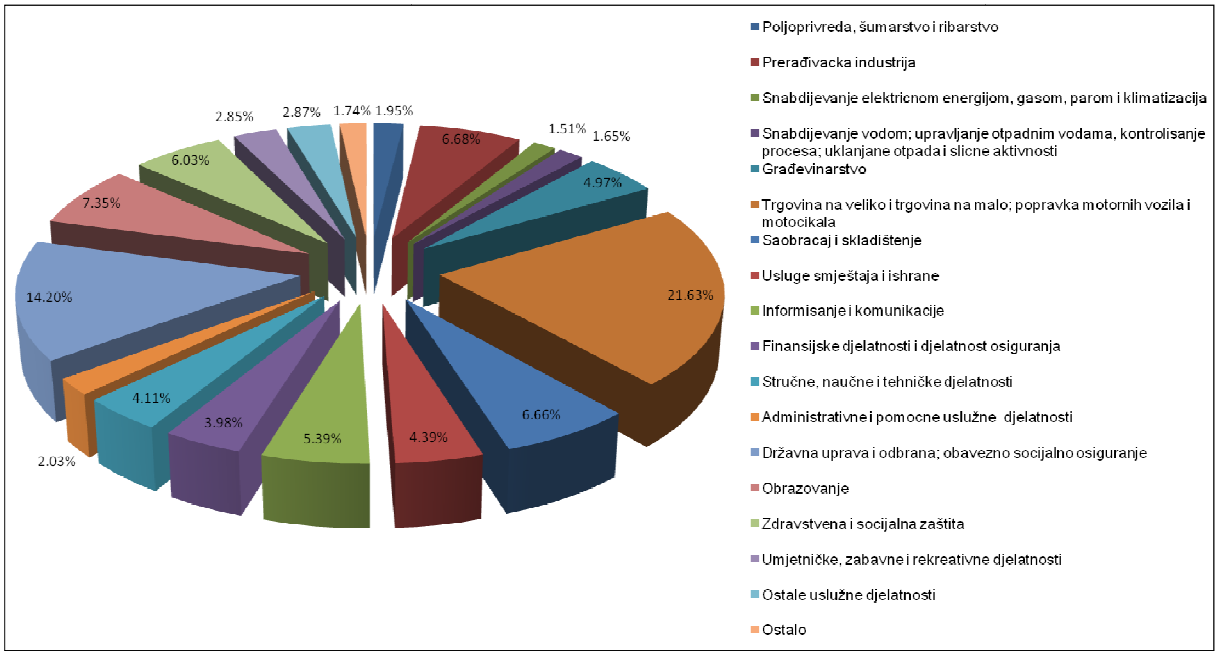

- Trgovina na veliko i trgovina na malo; popravka motornih vozila i motocikala: 13.310 stanovnika, odnosno 21,63%;
- Državna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje: 8.738 stanovnika, odnosno 14,20%;
- Obrazovanje: 4.521 stanovnik, odnosno 7,35%;
- Prerađivačka industrija: 4.111 stanovnika, odnosno 6,68%;
- Saobraćaj i skladištenje: 4.099 stanovnika, odnosno 6,66%;
- Zdravstvena i socijalna zaštita: 3.710 stanovnika, odnosno 6,03%;
- Informisanje i komunikacije: 3.319 stanovnika, odnosno 5,39%;
- Građevinarstvo: 3.057 stanovnika, odnosno 4,97%;
- Usluge smještaja i ishrane: 2.701 stanovnik, odnosno 4,39%;
- Stručne, naučne i tehničke djelatnosti: 2.529 stanovnika, odnosno 4,11%;
- Finansijske djelatnosti i djelatnost osiguranja: 2.450 stanovnika, odnosno 3,98%;
- Ostale uslužne djelatnosti: 1.765 stanovnika, odnosno 2,87%;
- Umjetničke, zabavne i rekreativne djelatnosti: 1.754 stanovnika, odnosno 2,85%;
- Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti: 1.248 stanovnika, odnosno 2,03%;
- Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo:1.200 stanovnika, odnosno 1,95%;
- Snabdijevanje vodom; upravljanje otpadnim vodama, kontrolisanje procesa; uklanjanje otpada i slične aktivnosti: 1.018 stanovnika, odnosno 1,65%;
- Snabdijevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija: 927 stanovnika, odnosno 1,52%;
- Ostalo (vađenje ruda i kamena, poslovanje nekretninama, djelatnost domaćinstva kao poslodavca; djelatnost domaćinstva koja proizvode robu i usluge za sopstvene potrebe, djelatnost eksteritorijalnih organizacija i tijela i drugo) 1.069 stanovnika, odnosno 1,74%.

Posmatrano uporedo sa Crnom Gorom, može se zaključiti da je učešće stanovnika po gore datim oblastima poslovanja u Glavnom gradu - Podgorici slično sa učešćem u aktivnostima na nivou Crne Gore.

Grafikon 3.7: Uporedni prikaz učešća aktivnosti stanovnika u Crnoj Gori i Glavnom gradu - Podgorici

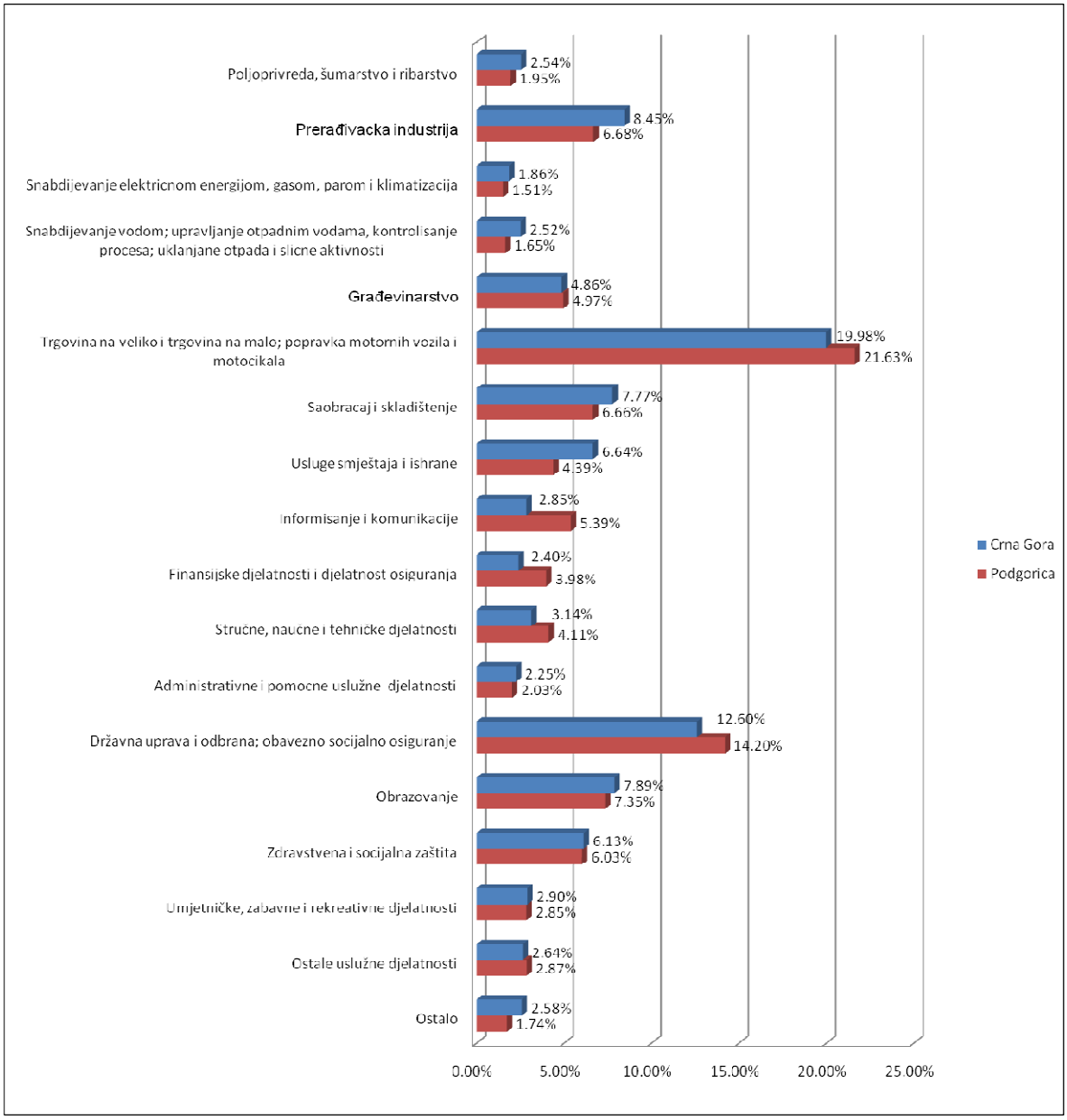

U grafikonu se vidi, s obzirom na poziciju Glavnog grada u državi Crnoj Gori, da su iznad prosjeka Crne Gore prisutne sljedeće djelatnosti:

- Državna uprava i odbrana;
- Informisanje i komunikacije;
- Razne vrste trgovina;
- Finansijske i djelatnosti osiguranja;
- Stručne, naučne i tehničke djelatnosti.

Neaktivno stanovništvo čine penzioneri, lica sa prihodima od imovine, domaćice i studenti, i njih je 72.441 stanovnik, odnosno 38,96% ukupnog broja stanovnika.

Interesantan je podatak da je stopa nepismenosti malo iznad prosječne crnogorske stope. Naime, broj nepismenih muškaraca je 564 stanovnika, odnosno 0,7% (crnogorski prosjek iznosi 0,6%), dok je broj nepismenih žena daleko veći i iznosi 1.974 stanovnika, odnosno 2,4% (isto kao i crnogorski prosjek za žene). Ukupno posmatrano, stopa nepismenosti je 1,6%, što je za 0,1% veće od crnogorskog prosjeka.

Po rezultatima popisa 2011. za 878 stanovnika (0,59%) nemamo informaciju o završenoj školi[5]. Broj stanovnika **po završenim školama u** Glavnom gradu je sljedeći:

- Bez škole: 3.300 stanovnika, odnosno 2,23%;
- Osnovna škola: 33.266 stanovnika, odnosno 22,46%, i to:
  - Nepotpuna osnovna škola: 6.897 stanovnika, odnosno 4,66%;
  - Osnovna škola:26.369 stanovnika, odnosno 17,80%;
- Srednja škola: 78.461 stanovnik, odnosno 52,98%;
- Visoko obrazovanje:
  - Viša škola i prvi stepen fakulteta i visoka škola, fakultet/akademija (po starom sistemu) i osnovne akademske i primijenjene studije (po novom sistemu): 28.981 stanovnik, odnosno 19,57%;
  - Postdiplomske specijalističke studije (po novom sistemu): 665 stanovnika, odnosno 0,45%;
  - Postdiplomske magistarske studije (po starom i novom sistemu): 1.940 stanovnika, odnosno 1,31%;
  - Doktorat: 611 stanovnika, odnosno 0,41%.

Povodom pitanja o **nacionalnoj strukturi** stanovništva, najbrojniji su Crnogorci (57,35%) i Srbi (23,26%). Ostali dio stanovništva čine Albanci (5,13%), Muslimani (2,22%), Romi (2,14%) i Bošnjaci (1,98)%. Ukupno 4,78% stanovnika Glavnog grada nije željelo da se izjasni povodom pitanja o nacionalno/etničkoj pripadnosti. Ostalih 3,13% stanovništva čine stanovnici koji su se izjasnili kao: Crnogorci-Srbi, Egipćani, Hrvati, Srbi-Crnogorci, Makedonci, Regionalna pripadnost,
Jugosloveni, Rusi, Slovenci, Bosanci, Goranci, Mađari, Muslimani-Crnogorci, Crnogorci-Muslimani, Njemci, Bošnjaci-Muslimani, Italijani, Muslimani-Bošnjaci, Turci i drugi.

Povodom pitanja o **vjeroispovijesti**, 4.583 ili 2,46% stanovnika nije željelo da se izjasni, a na osnovu podataka dobijenih od stanovnika koji su se izjasnili, struktura povodom pitanja o vjeroispovijesti u Glavnom gradu je sljedeća:

- Pravoslavna: 145.575 stanovnika, odnosno 78,29%;
- Islamska: 20.883 stanovnika, odnosno 11,23%;
- Katolička: 7.947 stanovnika, odnosno 4,27%;
- Ateisti: 3.698 stanovnika, odnosno 1,99%.

Preostalih 1,75% čine stanovnici ostalih vjeroispovijesti: adventisti, agnostici, budisti, Jehovini svjedoci, protestanti i drugi.

[5] Stanovništvo staro 15 i više godina

3.1.2. Domaćinstva i stanovi

Posmatrano od popisa 1948. porast stanovništva u Podgorici je bio stalan. Nakon 1961. godine on postaje izraženiji, uglavnom zbog visokog prirodnog priraštaja, a posebno se intenzivira nakon 1991. godine zbog izraženih imigracionih kretanja. Ako pratimo samo priraštaj stanovništva između perioda do i poslije 1981, praktično, nema razlika. Ali, treba još jedanput napomenuti da je porast u prvom periodu, sa sigurno više od 80% učešća, bio zavisan od prirodnog priraštaja, dok je u posljednjem periodu priraštaj uglavnom zavisio od migracija.

Grafikon 3.8: Broj stanovnika, domaćinstava i stanova Podgorice

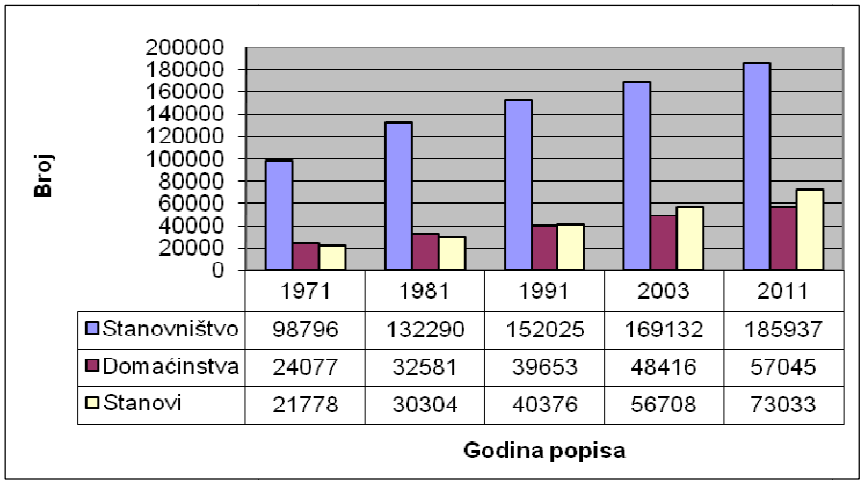

	1971	1981	1991	2003	2011
Stanovništvo	98796	132290	152025	169132	185937
Domaćinstva	24077	32581	39653	48416	57045
Stanovi	21778	30304	40376	56708	73033

U periodu 1971–1991. broj domaćinstava je bio ravnopravan broju stanova. Zbog stalnog povećanja broja stanovnika, povećava se i potreba za stambenim jedinicama. To uzrokuje porast broja stanova, što je naročito došlo do izražaja u periodu 2003–2011. godine, kada broj stanova značajno nadmašuje broj domaćinstava, pa, teorijski posmatrano, u Podgorici postoji višak stanova. Međutim, praksa i, u granicama mogućeg, analiza vlasničke strukture i strukture stanova pokazuje da je i dalje veliki broj porodica sa neriješenim stambenim pitanjem.

Grafikon 3.9: Porast broja stanovnika, domaćinstava i stanova u Podgorici

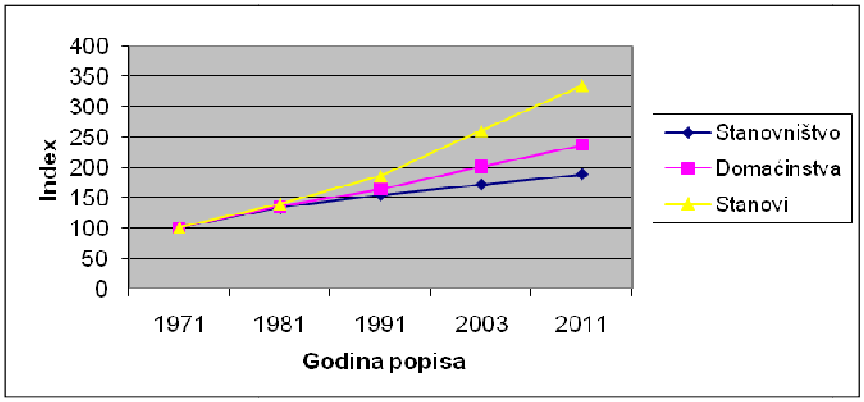

Na grafikonu je najočigledniji brz porast novih stanova poslije 1991. godine, uglavnom u novoformiranim naseljskim blokovima. Inače, sva tri pokazatelja imaju prilično jednake vrijednosti rasta do 1981. godine, ali kasnije najjače raste broj stanova (zbog intenzivirane novogradnje), slijedi broj domaćinstava (zbog pada prosječne veličine domaćinstava) i na kraju stanovništvo.

Prosječna veličina domaćinstva uglavnom stagnira u periodu 1971-1981, dok se kasnije zbog urbanizacije, opadanja prirodnog priraštaja i starjenja stanovništva brzo snižava, naročito nakon 1991. godine, što se vidi na sljedećem grafikonu.

Grafikon 3.10: Broj članova domaćinstva u Podgorici po popisima

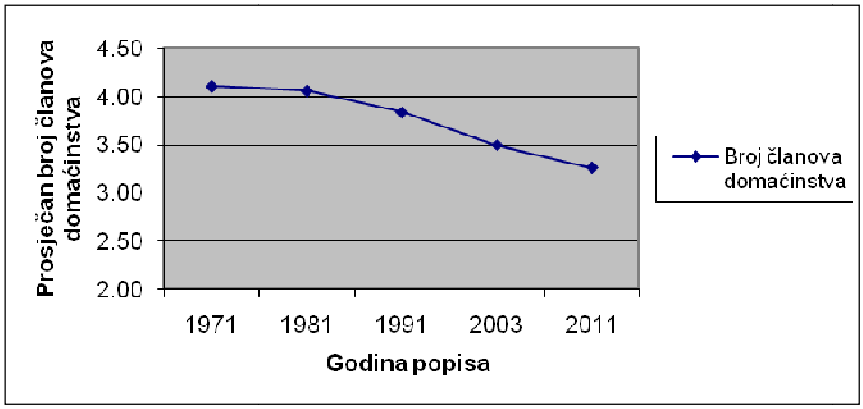

Prosječan broj članova domaćinstva, prema rezultatima popisa 2011. godine iznosi 3,26.

U periodu 1991-2011. broj stanova u Glavnom gradu se skoro udvostručio. Daleko najjači porast bilježi područje urbanog područja Podgorice, gdje se razvio veliki broj novoizgrađenih stambenih blokova. Porastao je i broj stanova u vangradskom području, između ostalog i zbog formiranja neformalnih naselja. (Prilog: Tabela P1.5: Promjena stambenih jedinica po naseljima za period 1981-2011. godine).

Prema popisu 2011, korišćenje stambenih objekata ima sljedeću raspodjelu[6] :

- Nastanjenih objekata za stanovanje ima 56.249 ili 77,02%, i to:
  - Stanovanje u stanovima 55.721 ili 76,30% ukupnog broja objekata;
  - Stanovanje sa djelatnostima 272 ili 0,37% ukupnog broja objekata;
  - Obavljanje djelatnosti 256 ili 0,35% ukupnog broja objekata.
- Nenastanjenih objekata za stanovanje ima 12698 ili 17,39% i to:
  - Privremeno nenastanjeni 11.937 ili 16,34% ukupnog broja objekata;
  - Napušteni 761 ili 1,04% ukupnog broja objekata.
- Objekata za povremeno korišćenje ima 3.754 ili 5,14%, i to:
  - Vikend kuće 2.289 ili 3,13% ukupnog broja objekata;
  - Porodične kuće 1.452 ili 1,99% ukupnog broja objekata;
  - Druga vrsta zgrade 13 ili 0,02% ukupnog broja objekata.

Za preostalih 332 ili 0,45% objekata ne postoje podaci.

Grafikon 3.11: Pregled tipova korišćenja objekata za stanovanje u Glavnom gradu - Podgorici

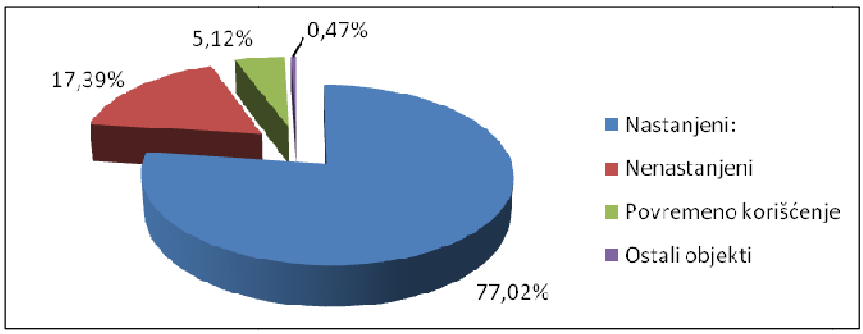

[6] Prilog: **Tabela** – Pregled razmještaja stanova po planskim cjelinama

Struktura stanova po popisu iz 2011. god. ukazuje na to da, uprkos visokom indeksu porasta stanova (apsolutni broj stanova iznosi 73.033, i veći je od broja domaćinstava za 15.988), Glavni grad ima "stambenu nestašicu", jer je broj domaćinstava (57.045) veći od broja stalno nastanjenih stanova (55.993). Pod pretpostavkom da svako domaćinstvo mora imati svoj stan u 2011. godini, bilježimo deficit od 1.052 stana. Intenzivna stambena izgradnja u periodu 2003-2011. je značajno smanjila deficit stanova. Međutim, podatak da postoji 11.937 privremeno nenastanjenih stanova ukazuje da postoji veliki suficit stanova u Glavnom gradu. Ovdje se ne radi samo o napuštenim kućama na seoskom području, već se radi i o većem broju stanova na gradskom području.

Grafikon 3.12: Pregled tipova korišćenja objekata za stanovanje u gradskom području Podgorice

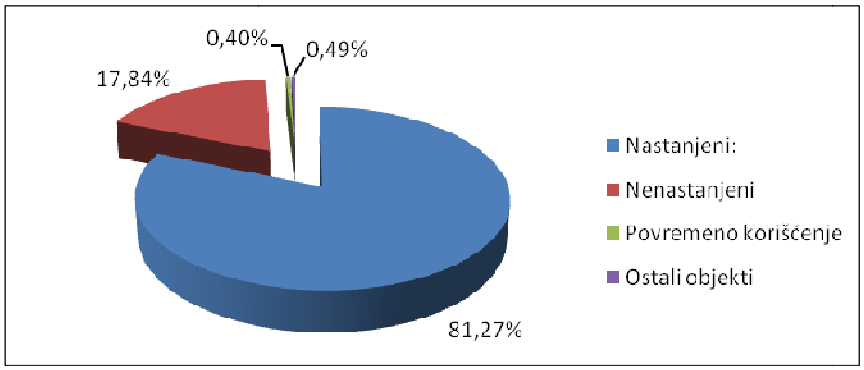

U gradskom području Podgorice, struktura stanova po popisu iz 2011. god. ukazuje da, uprkos visokom indeksu porasta stanova (apsolutni broj stanova iznosi 58.220, i veći je od broja domaćinstava za 10.208), Glavni grad ima „stambenu nestašicu" jer je broj domaćinstava (48.012) veći od broja stalno nastanjenih stanova (47.069). Pod pretpostavkom da svako domaćinstvo mora imati svoj stan u 2011. godini, bilježimo deficit od 943 stana. Intenzivna stambena izgradnja u periodu 2003-2011. značajno je smanjila deficit stanova. Ali, ako se zna da je 10.248 stanova privremeno nenastanjeno, može se zaključiti da postoji veliki suficit stanova u gradskom području Podgorice.

Porast stanovništva na području urbanog područja Podgorice je stalan, a najviši indeks rasta bio je u periodu 1981-1991. Indeks rasta bio je iznad crnogorskog prosjeka porasta, dok se u neurbanim naseljima nastavio trend iseljavanja stanovnika, a naročito u sjevernim predjelima koji su infrastrukturno neopremljeni i zimi teško prohodni. Čak 106 naselja bilježi pad broja stanovnika. Trinaest naselja je po popisu 2003. imalo ispod 10 stanovnika. Od toga po popisu 2011. dva naselja (Prifti i Cvilin) nemaju nijednog stanovnika, dok su Kopilje, Releza i Seoštica djelimično revitalizovani i bilježe porast od oko, redom, 122%, 40% i 33%. Naselja koja bilježe značajniji rast broja stanovnika između popisa 2003. i 2011. su Baloči, Srpska, Kuće Rakića, Farmaci, Mojanovići, Kotrabudan i Donji Kokoti. Procenat rasta je između 105% i 265%, ali je, izuzev u Donjim Kokotima i Mojanovićima, broj stanovnika, ipak, nizak, što ukazuje na potrebu revitalizacije i ovih naselja (Prilog: Tabela P1.4: Promjena broja stanovnika po naseljima u periodu od 1981. do 2011. godine).

Stanovništvo po planskim jedinicama

Zahvat PUP-a je podijeljen na planske jedinice, odnosno urbana područja, a koja se, dalje, dijele na planske cjeline i naselja. U narednim tabelama dajemo pregled broja stanovnika po pripadnosti gradskim naseljima Glavnog grada i planskim jedinicama.

U granicama urbanog područja Podgorice živi oko 82%, Golubovaca oko 5% i Tuzi oko 3% ukupnog broja stanovnika Glavnog grada. Ostatak stanovništva, oko 10%, živi van granica urbanih područja.

Tabela 3.3: Broj stanovnika po gradskim naseljima

Gradska naselja	Popis 2003.	Popis 2011.	Indeks promjene
Golubovci	8.087	9.567	1,18
Podgorica	137.118	152.602	1,11
Tuzi	4.821	5.678	1,18
Van urbanog područja	19.106	18.090	0,95
UKUPNO	**169.132**	**185.937**	**1,10**

Plansko područje „1 – Podgorica“ se teritorijalno poklapa sa urbanim područjem Podgorice i u njemu živi oko 82% stanovnika. Učešće broja stanovnika u ostalim planskim područjima je:

- 2 Ravničarsko područje 13,28%
- 3 Istočna brda 1,71%
- 4 Sjeverna brda 1,20%
- 5 Zapadna brda 1,74%

U područjima sa niskim učešćem broja stanovnika zapaža se i odliv stanovnika između popisa 2003. i 2011.

Tabela 3.4: Broj stanovnika po planskim područjima

Plansko područje	Popis 2003	Popis 2011	Indeks promjene
1 Podgorica	137.118	152.602	1,11
2 Ravničarsko područje	21.724	24.686	1,14
3 Istočna brda	4.086	3.174	0,78
4 Sjeverna brda	2.529	2.236	0,88
5 Zapadna brda	3.675	3.239	0,88
UKUPNO	**169.132**	**185.937**	**1,10**

Planske cjeline sa najvećim brojem stanovnika su Stara varoš – Zabjelo, Konik i Novi grad.

Tabela 3.5: Broj i učešće stanovnika po planskim cjelinama

Planska cjelina	Popis 2003.	Popis 2011.	Indeks promjene	Učešće
01 Nova varoš	12.499	11.625	0,93	6,25%
02 Novi grad	26.803	26.413	0,99	14,21%
03 Stara varoš - Zabjelo	35.643	35.664	1,00	19,18%
04 Konik	23.176	29.939	1,29	16,10%
05 Masline	5987	7.776	1,30	4,18%
06 Zagorič	13.338	16.816	1,26	9,04%
07 Rogami	1.014	1.760	1,74	0,95%
08 Tološi	12.743	15.079	1,18	8,11%
09 Donja Gorica	3.679	5.244	1,43	2,82%
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	2.236	2.286	1,02	1,23%
11 Golubovci	13.768	15.210	1,10	8,18%
12 Tuzi	7.956	9.476	1,19	5,10%
13 Hoti-Trabojin	643	571	0,89	0,31%
14 Dinoša	1.224	1.063	0,87	0,57%
15 Doljani	1.138	850	0,75	0,46%
16 Ubli	1.081	690	0,64	0,37%
17 Lijeva Rijeka	694	348	0,50	0,19%
18 Bioče	555	568	1,02	0,31%

Planska cjelina	Popis 2003.	Popis 2011.	Indeks promjene	Učešće
19 Stijena	966	1.001	1,04	0,54%
20 Rogami	314	319	1,02	0,17%
21 Komani	344	325	0,94	0,17%
22 Barutana	891	674	0,76	0,36%
23 Lješkopolje	2.440	2.240	0,92	1,20%
UKUPNO	**169.132**	**185.937**	**1,10**	

Prosječni indeks rasta stanovnika u periodu 2003-2011. bio je 1,1. Natprosječan rast stanovnika bilježe planske cjeline – prigradska naselja pretežno individualne gradnje (sa visokim procentom neformalnih objekata) Rogami, Donja Gorica, Masline, Zagorič, Konik i Tološi, kao i planske cjeline Tuzi i Golubovci. Natprosječan pad stanovništva je u planskim cjelinama Lijeva Rijeka, Ubli i Barutana.

Tabela 3.6: Odnos broja stanova po stanovniku i domaćinstvu po planskim cjelinama (2011)

PLANSKA CJELINA	Broj stanovnika	Broj domaćinstava	Broj stanova	Index	
				Broj stanova po stanovniku	Broj stanova po domaćinstvu
01 Nova varoš	11.625	3.912	4.881	0.42	1.25
02 Novi grad	26.413	9.192	11.987	0.45	1.30
03 Stara varoš - Zabjelo	35.664	11.927	14.593	0.41	1.22
04 Konik	29.939	8.526	9.660	0.32	1.13
05 Masline	7.776	2.143	2.467	0.32	1.15
06 Zagorič	16.816	5.091	6.015	0.36	1.18
07 Rogami	1.760	536	662	0.38	1.24
08 Tološi	1.5079	4.534	5.493	0.36	1.21
09 Donja Gorica	5.244	1.503	1.707	0.33	1.14
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	2.286	648	755	0.33	1.17
11. Golubovci	15210	4112	5182	0.34	1.26
12. Tuzi	9476	2135	2490	0.26	1.17
13. Hoti-Trabojin	571	131	185	0.32	1.41
14. Dinoša	1063	258	499	0.47	1.93
15. Doljani	850	252	514	0.60	2.04
16. Ubli	690	280	1663	2.41	5.94
17. Lijeva Rijeka	348	150	1271	3.65	8.47
18. Bioče	568	207	418	0.74	2.02
19. Stijena	1001	355	735	0.73	2.07
20. Rogami	319	95	125	0.39	1.32
21. Komani	325	125	264	0.81	2.11
22. Barutana	674	279	657	0.97	2.35
23. Lješkopolje	2240	654	810	0.36	1.24
UKUPNO	**185937**	**57045**	**73033**	**0.39**	**1.28**

Na osnovu rezultata popisa 2011, ukupno 106 naselja ili oko 74% bilježi pad broja stanovnika u odnosu na 1981. godinu[7].

Prema broju stanovnika, naselja Glavnog grada možemo podijeliti na:

- Naselja **od 0 do 100** stanovnika kojih ima **91** ili **63,64%**
- Naselja **od 101 do 500** stanovnika kojih ima **34** ili **23,78%**
- Naselja **od 501 do 1000** stanovnika kojih ima **8** ili **5,59%**
- Naselja **od 1001 do 10.000** stanovnika kojih ima **9** ili **6,29%**
- Naselja **od preko 10.000** stanovnika kojih postoji **1** ili **0,70%**

Na osnovu broja stanovnika može se zaključiti da skoro polovina naselja ima manje od 50 stanovnika, što po sadašnjim trendovima znači da će u planskom periodu (do 2025. godine) ta naselja biti ugašena ili će pripasti grupi naselja koja se gase (tj. naseljima od 0 do 25 stanovnika).

3.1.3. Realizacija plana PPO i GUP, 1990.

Važeći PPO Podgorice predvidio je porast broja stanovnika za 41% u periodu 1981-2011, što se, gledano na nivou cijele Podgorice, i ostvarilo.

Za potrebe stanovanja PPO za isti period predviđa izgradnju još 17.160 stambenih jedinica i isto toliki porast domaćinstava.

Broj domaćinstava u periodu 1981–2011. nadmašuje plan za 42%, i taj porast iznosi 24.464 domaćinstava, dok je broj novoizgrađenih stanova, njih 42.858, premašio plan čak za 150%.

Grafikon 3.13: Pregled realizacije PPO Podgorica

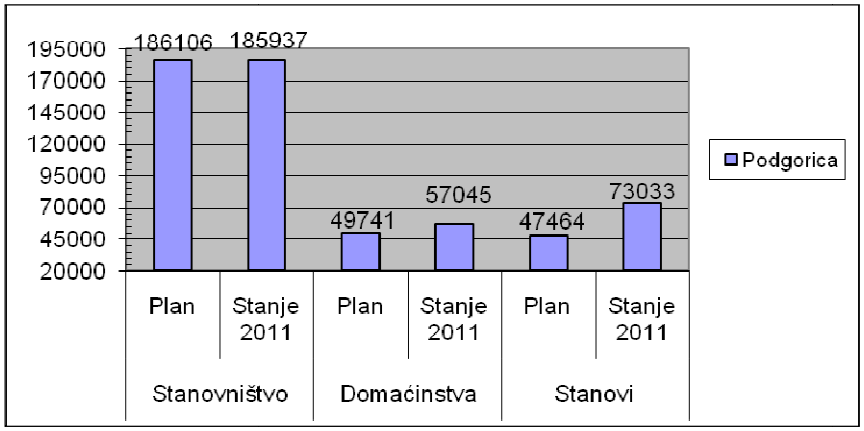

Predviđeni rast u urbanom dijelu je 48% u periodu 1981-2011, što je, takođe, dostignuto, odnosno čak i prekoračeno, i iznosi 57,4%. Zaključuje se da je porast broja stanovnika u urbanom dijelu kompenzovao padove u ruralnim naseljima i doveo do ispunjenja porasta na nivou cijelog PPO-a od 41%.

Druga faza demografske tranzicije ubrzala je pad prosječnog broja članova domaćinstva (veličine domaćinstva) koji je u periodu od 1971. (4,10 članova) do 1981. godine (4,06 članova) opao za 0,04. Nakon 1981. dolazi do značajnog pada, pa je 1991. godine domaćinstvo imalo prosječno 3,84, 2003. 3,43 člana, a 2011. godine, 3,26 članova.

[7] U tabeli su dati rezultati po metodologijama sprovedenih popisa, bez usklađivanja metodologija. U skladu s tim, rezultate upoređivanja popisa 2003. i 2011. sa prethodnim popisima (1981. i 1991) treba uzeti sa određenom rezervom, odnosno odstupanjima od oko +/-1 do 5%

Pomenuli smo već problematiku stanova gdje je teoretski plan značajno nadmašen, ali u stvarnosti nije riješen problem stambenog obezbjeđenja. Naime, broj stanova (ukupan broj po svim gore navedenim kategorijama korišćenja) prevazilazi broj domaćinstava za oko 16.000, a u Podgorici i dalje ima domaćinstava sa neriješenim stambenim pitanjem.

3.1.4. Društvene djelatnosti

Socijalni status građana Glavnog grada predstavlja jedan od najznačajnijih elemenata njegovog razvoja, kako danas, tako i u budućnosti. On će, isključivo, zavisiti od ekonomske moći Podgorice, odnosno Crne Gore kao cjeline. Podgorica, kao glavni grad Crne Gore je centar političko-administrativne, ekonomske, naučne i kulturne aktivnosti. Javne službe i različite forme organizovanja civilnog društva imaju ključnu ulogu u razvoju Glavnog grada - Podgorice, u aktiviranju socijalnog kapitala i jačanju njegove teritorijalne kohezije i usklađenijeg i ravnomjernijeg razvoja.

Podgorica ima razvijen sistem javnih službi u oblasti socijalnih, zdravstvenih, obrazovnih, kulturnih i sportskih usluga i aktivnosti.

3.1.4.1. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

U Glavnom gradu ustanove za čuvanje i vaspitavanje predškolske djece (jaslice i vrtići) u školskoj 2010/2011. godini pohađalo je 5.983 djece ili 39% populacije od 0 do 5 godina[8]. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje se realizuje: u jaslicama (djeca uzrasta do tri godine), vrtićima (djeca od tri godine do polaska u školu) i u okviru drugih vidova organizovanja predškolskog vaspitanja i obrazovanja. U Podgorici se nalaze dvije javne predškolske ustanove: „Ljubica Popović“ (sa deset vaspitnih jedinica) i „Đina Vrbica“ (sa 11 vaspitnih jedinica) u kojima je bilo upisano ukupno 5.776 (96,5%) djece i osam privatnih predškolskih ustanova sa 207 (3,5%) upisane djece. Standardi postojeće izgrađene površine predškolskih ustanova se kreću ispod 6 m^2 zatvorenog, odnosno ispod 13 m^2 otvorenog prostora po djetetu, što ne zadovoljava propisane normative od 7,5 m^2 zatvorenog i 15,0 m^2 otvorenog prostora po djetetu.[9]

U prethodnom desetogodišnjem periodu na nivou Crne Gore ostvaren je veći broj promjena nabolje. Prije svega, povećan je ukupan broj predškolskih ustanova i korisnika. I pored toga, broj predškolskih ustanova na teritoriji Glavnog grada - Podgorice je nedovoljan.

Odstupanja od propisanih normativa ukazuju na nedovoljne prostorne kapacitete predškolskih ustanova u odnosu na interesovanje za upis. Nedostatak prostornih kapaciteta u urbanim sredinama navodi se kao najznačajniji faktor nedovoljnog obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem. Visok nivo preopterećenosti i mala kvadratura po djetetu prisutni su u sljedećim vaspitnim jedinicama: „Osmijeh“, „Jelena Ćetković“ „Suncokret – Mataguži“, „Zvjezdani vrt – Golubovci“, „Vrela ribnička“, „Dječija radost – Tuzi“ (JPU „Đina Vrbica“) i „Bajka“, „Lane“ i „Palčica“ (JPU „Ljubica Popović“).

U Tuzima, u jednoj vaspitnoj jedinici, sprovodi se program predškolskog vaspitanja i obrazovanja na albanskom jeziku. Pored toga, u naselju Vrela ribnička, postoji vaspitna jedinica koju pohađaju djeca RAE populacije (domicilna i raseljena lica sa Kosova). Tu je Crveni krst Crne Gore organizovao rad jednog vrtića sa dvije vaspitne grupe, dva vaspitača i dva romska asistenta (obučena za rad sa djecom). Roditelji ove djece oslobođeni su plaćanja troškova ishrane. U skladu sa principima socijalne inkluzije, potrebno je raditi na što većem uključivanju djece RAE populacije u zajedničke aktivnosti sa vršnjacima u okviru predškolskih ustanova.

[8] Računato u odnosu na popis 2011.
[9] Pokazatelj prostornih uslova objekata predškolskih ustanova dat je u prilogu

3.1.4.2. Osnovno obrazovanje

Obrazovanje ima centralnu ulogu u socijalnoj i ekonomskoj transformaciji društva. Od školske 2004/2005. godine započela je reforma školstva uvođenjem devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja i novog nastavnog programa, kao i moderne opreme. Promjene su dio strategije ekonomskih reformi crnogorske Vlade, koja obuhvata i ciljeve poput: uključivanje u školski sistem djece sa posebnim potrebama, uključivanje više romske djece u državne škole, obezbjeđivanje boljih instrumenata za objektivno mjerenje uspjeha djece, unapređivanje srednjeg stručnog obrazovanja i obuke i borbe protiv nepismenosti.

U Podgorici se nalazi 30 osnovnih škola, od kojih četiri u Gradskoj opštini Golubovci i četiri u Gradskoj opštini Tuzi i 23 područne ustanove, sa ukupno 22.328 učenika upisanih u školskoj 2011/2012. godini, odnosno 99% populacije od 6 do 14 godina[10]. Standard postojeće izgrađene površine je zadovoljavajući u osnovnim školama u ruralnim područjima, dok u pojedinim gradskim naseljima ne zadovoljava propisane normative minimum 6,0 m^2 zatvorenog i 10-15 m^2 otvorenog prostora po učeniku[11]. U Podgorici je evidentiran nedostatak osnovnih škola i to: u Tološima, na Koniku i Zabjelu, i u dijelu grada u kome se nalazi Univerzitetski centar.

Kada se posmatra odnos broja učenika i broja nastavnika, prosjek u osnovnim školama u EU iznosi 12,8 učenika na jednog nastavnika. U Podgorici prosječan broj učenika u odjeljenju u osnovnim školama iznosio 26, a prosječan broj učenika u odnosu na jednog nastavnika je 18,1. Međutim, ovi pokazatelji ne odražavaju stvarnu sliku, jer su u prosjek uključene i ustanove na gradskom području u kojima se broj učenika kreće i do 1.490 (OŠ „Pavle Rovinski), ali i područne jedinice na vangradskom području sa minornim brojem učenika (1 u OŠ „Đoko Prelević" Ubli, 2 u OŠ „29. novembar" Krševo, 4 u OŠ „Đerđ Kastrioti Skenderbeg" u Papratima i Donjem Zatrijepču i sl.).

Većina osnovnih škola na planskom području Glavnog grada - Podgorice posjeduju sale za fizičku kulturu koje sa svojim sadržajima zadovoljavaju potrebe učenika. Osnovne škole "Niko Maraš" u Bijelom Polju i "Gornja Zeta" u Srpskoj ne posjeduju sale za fizičku kulturu. Fiskulturne sale su prisutne i u okviru matičnih škola u Golubovcima, Tuzima i Matagužima.

3.1.4.3. Srednjoškolsko obrazovanje

U Podgorici se nalazi 11 srednjih stručnih škola, uključujući i dvije gimnazije: Gimnazija „Slobodan Škerović", Podgorica i Gimnazija „25. maj" koja se nalazi u Tuzima. Od školske 2006/2007. godine gimnazije ulaze u reformu s primjenom novog koncepta obrazovanja i postaju gimnazije opšteg smjera. Od početka reforme školstva novi obrazovni programi realizuju se u svim srednjim stručnim školama u kojima su zastupljeni svi obrazovni profili. Novi obrazovni programi realizuju se i u srednjim stručnim školama. Reformom obrazovnog sistema trebalo bi da se poboljša obrazovni nivo stanovništva. Tako bi se usklađivanjem obrazovnih programa na nivou srednjeg obrazovanja i prilagođavanjem obrazovnih profila potrebama zajednice, vodeći računa o njihovom usklađivanju sa tržišnim zahtjevima, mogla uspostaviti mreža srednjih stručnih škola, u kojima bi se uz permanentno modernizovanje opreme i nastavnih sredstava uspostavio sistem karijernog vođenja i savjetovanja u stručnom obrazovanju.

U školskoj 2011/2012. godini u srednjoškolsko obrazovanje bilo je uključeno 10.029 učenika, odnosno 95% od populacije 15 do 18 godina[12]. Standard postojeće izgrađene površine ne zadovoljava propisane normative od minimum 6,5 m^2 zatvorenog i 15-20 m^2 otvorenog prostora po učeniku u sljedećim školama:

[10] Računato u odnosu na popis 2011.
[11] Pokazatelj prostornih uslova objekata osnovnih škola dat je u prilogu
[12] Računato u odnosu na popis 2011.

- Gimnazija „Slobodan Škerović“;
- Srednja elektrotehnička škola „Vaso Aligrudić“;
- Srednja građevinsko-geodetska škola „Inž. Marko Radović“;
- Srednja stručna škola „Spasoje Raspopović“.[13]

Standardni prosjek broja učenika u odnosu na jednog nastavnika u EU iznosi 11,3, dok je u Podgorici taj prosjek nešto viši i iznosi 13,2. Prosječan broj učenika u odjeljenju je 28.

Sve srednje škole posjeduju sale za izvođenje nastave fizičke kulture, izuzev Umjetničke škole osnovnog, srednjeg muzičkog i baletskog obrazovanja, koje sa svojim sadržajima zadovoljavaju potrebe učenika. Međutim, treba istaknuti nedostatak kapaciteta za izvođenje nastave fizičke kulture u okviru triju srednjih škola, na području planske cjeline Novi grad, koje koriste jednu salu. Broj učenika koji koristi ove prostorije je gotovo duplo veći nego u ostalim školama.

3.1.4.4. Visoko obrazovanje i nauka

U Podgorici se nalazi Univerzitet Crne Gore sa 12 fakulteta, dva samostalna studijska programa i dva instituta. Glavni grad je sjedište i dva privatna univerziteta - Mediteran i Univerzitet Donja Gorica (UDG). Privatni Univerzitet „Mediteran“ u svom sastavu ima šest fakulteta, od čega pet u Podgorici. Privatni Univerzitet Donja Gorica ima sedam fakulteta, kao i Centar za strane jezike, sve sa sjedištem u Podgorici. U Podgorici se nalazi i Fakultet za državne i evropske studije u čijem osnivanju je učestvovao i Glavni grad. Neki od fakulteta u okviru svog programa nude *Distance Learning*, odnosno program učenja na daljinu koji je posebno pogodan za zaposlene. Univerzitet Crne Gore uključuje i Univerzitetsku biblioteku, Centar informacionog sistema, Centar za ljudska prava, Centar za međunarodne studije i Centar za kvalitet**.**

Najveći broj fakulteta Univerziteta Crne Gore smješten je na prostoru DUP-a Univerzitetski centar, gdje su smješteni svi prirodni i tehnički fakulteti, izuzev Medicinskog fakulteta koji je smješten u okviru prostora DUP Klinički centar i društvenih fakulteta koji se nalaze na području DUP „Momišići A“. Nastavu na Medicinskom fakultetu iz kliničkih predmeta realizuju zaposleni u kliničkim bazama: Kliničko-bolničkom centru-Podgorica, Institutu za javno zdravlje i JZU Domu zdravlja Podgorica. U narednom preriodu je planirano premještanje određenih društvenih fakulteta nakon finalizacije izgradnje započetog objekta na području DUP-a Univerzitetski centar koji će služiti za potrebe triju fakulteta. Fakulteti u okviru privatnih univerziteta su smješteni u sopstvenim objektima.[14]

Za Podgoricu kao najveći univerzitetski centar u Crnoj Gori karakteristično je stalno povećanje ukupnog broja studenata koji u najvećem broju studiraju na Univerzitetu Crne Gore. U tom pogledu može se očekivati dalji razvoj Podgorice kao univerzitetskog i naučnog centra.

Prema podacima za akademsku 2010/2011. godinu na osnovne studije u Podgorici upisana su 13.554 studenta, najveći broj upisanih je na Univerzitetu Crne Gore 11.006, što čini 81.2%. Na privatnim univerzitetima studira 2.548 studenata ili 18,8%. Od toga, u školskoj 2010/2011. bilo je 8.206 studenata sa prebivalištem u Podgorici.

Specijalističke studije je školske 2007/2008. godine pohađalo 420 lica, a magistarske 966, dok je školske 2010/2011. godine specijalističke pohađalo 1.880 lica, a magistarske 1.061. Na doktorskim studijama su 34 lica. Uključivanje studenata u postdiplomske studijske programe je u porastu, tako da je u školskoj 2010/2011. bilo uključeno ukupno 2.975 lica ili 24% studenata

[13] Pokazatelj prostornih uslova objekata u srednjim školama dat je u prilogu

[14] Ne posjedujemo precizne podatke o kvadraturama svih objekata na kojima se izvodi nastava za visokoškolce. Poznato je da postoji nedostatak prostora na Pravnom i Ekonomskom fakultetu, te da se nastava odvija u više smjena i grupa. Međutim, treba imati u vidu upisnu politiku koja je velikim dijelom odgovorna za ovo stanje, kao i zvaničan stav kako bi se utvrdile potrebe za izgradnjom dodatnih objekata za pojedine fakultete.

upisanih na osnovne dodiplomske studije. Među ovim kategorijama uočljiv je veći procenat žena[15].

Studentima koji studiraju u Podgorici na raspolaganju stoje tri studentska doma sa pratećim restoranima i klubovima, i to:

- **Plavi dvor** - Ovaj studentski dom je kapaciteta 120 mjesta i rezervisan je za najbolje studente. Jedan broj soba namijenjen je saradnicima koji su u radnom odnosu na Univerzitetu, a stalno im je prebivalište izvan Podgorice. Takođe, u sklopu doma postoji i šest apartmana za smještaj gostujućih profesora.
- **Novi studentski dom** - Ovo je najveći studentski dom sa dva paviljona, kapaciteta 868 mjesta, a nalazi se u okviru kompleksa Tehničkih fakulteta. Pored smještajnih kapaciteta, Novi studentski dom ima restoran sa linijskom ishranom, kafe bar, studentski klub, čitaonicu, internet kafe, TV salu. Smještaj u paviljonima baziran je na jednokrevetnim (24), dvokrevetnim (170) i trokrevetnim (168) sobama.
- **Stari studentski dom** – koji je lociran u neposrednoj blizini Pravnog i Ekonomskog fakulteta. U okviru ovog doma nalazi se i restoran sa linijskom ishranom. Dom je kapaciteta 240 mjesta.

Naučnoistraživačka djelatnost ostvaruje su u okviru: Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, Univerziteta Crne Gore, ustanova visokog obrazovanja, naučnoistraživačkih ustanova i drugih pravnih lica. U 2011. godini u naučnoistraživačku djelatnost u Crnoj Gori uključeno je ukupno 45 licenciranih naučnoistraživačkih ustanova od čega 31 na teritoriji Glavnog grada[16].

Na univerzitetima su objedinjeni nastavni i naučni proces u cilju obuke kadrova, stvaranja naučnog podmlatka i razvijanja istraživanja iz kojih proizilaze nova saznanja i naučne metode. Naučnoistraživačka djelatnost u Crnoj Gori se, dominantno, odvijala na Univerzitetu Crne Gore, kao i na naučnoistraživačkim institutima. Posljednjih godina, prvenstveno usljed nedostatka finansijskih sredstava, naučnoistraživački proces se odvijao sa značajno smanjenim intenzitetom.

U cilju stvaranja adekvatnih uslova za razvoj naučnog djelovanja realizuje se projekat poslovnog centra za potrebe Crnogorske akademije nauka i umjetnosti na području DUP-a „Nova varoš“, spratnosti 2Po+P+6, ukupne bruto površine 6990 m^2.

3.1.4.5. Kulturna djelatnost

Podgorica predstavlja centar kulturnih dešavanja i sjedište brojnih značajnih institucija kulture u Crnoj Gori. U Glavnom gradu je moguće zadovoljiti najveći dio kulturnih potreba, od scensko-muzičke i muzejske djelatnosti, pa do književnog i likovnog stvaralaštva. Kulturna djelatnost obavlja se u šest ustanova kulture čiji je osnivač Glavni grad: Kulturno-informativni centar „Budo Tomović“, Gradsko pozorište, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“, JU “Muzeji i galerije”, Memorijalni muzej na Medunu, Kulturno-informativni centar „Malesija“ i Kulturno-informativni centar „Zeta“.

Gradske ustanove kulture gotovo potpuno zavise od prihoda lokalnog budžeta. Osim njih, u Glavnom gradu su prisutne i ustanove čiji je osnivač država: Crnogorsko narodno pozorište, Centar savremene umjetnosti Crne Gore, Muzički centar Crne Gore, Prirodnjački muzej Crne Gore, Biblioteka za slijepa lica i Crnogorska kinoteka. Pored navedenih objekata, kulturna djelatnost odvija se i u okviru kulturno-umjetničkih i kulturno-prosvjetnih društava.

[15] Monstat
[16] Registar Ministarstva nauke

Podgorica postaje i centar mnogobrojnih međunarodnih kulturnih institucija među kojima su: Američki ugao, Britanski savjet, Francuski kulturni centar, Italijanski kulturni centar, Moskovski kulturno-informacioni centar, kao i Kulturni centar Bošnjaka i Muslimana Crne Gore.

Kulturne manifestacije koje se odvijaju pod pokroviteljstvom Glavnog grada Podgorica su: Festival internacionalnog alternativnog teatra FIAT, DEUS, „Podgoričko kulturno ljeto“, „Naša radost“, „Dan najboljih“, „Maturski koncert“, Međunarodni književni festival kratke priče „Odakle zovem“.

3.1.4.6. Zdravstvena djelatnost

Osnovnu organizacionu strukturu u sistemu zdravstvene zaštite čini mreža državnih zdravstvenih ustanova i ustanove u privatnom vlasništvu. Država Crna Gora je osnivač svih zdravstvenih ustanova koje obavljaju zdravstvenu djelatnost kao javne zdravstvene ustanove, koje su osnovane radi obezbjeđivanja zakonom utvrđenih prava građana u oblasti zdravstvene zaštite. Na teritoriji Podgorice, 2012. godine, registrovano je 11 državnih, 75 privatnih apotekarskih ustanova i 27 privatnih ljekarskih ordinacija.

Dom zdravlja Podgorica je referentni centar primarne zdravstvene zaštite. Radi na 42 lokacije, od kojih se u gradu nalaze četiri velika punkta: Blok V, Nova varoš, Stara varoš, Konik. Takođe, veći punktovi se nalaze i u Golubovcima i Tuzima. Zdravstvene stanice postoje u Maslinama, Zagoriču, Donjoj Gorici, Zabjelu i Tološima, dok je Dom zdravlja Centar smješten u prostorijama MRC-a (Medicinsko-regrutni centar) koje su date na privremeno korišćenje. Usluge primarne zdravstvene zaštite obavljaju se i u ambulantama: Studentski centar, ambulanta KAP i ambulanta sportske medicine. Na ruralnom području smještene su seoske ambulante (Vranjina, Lijeva Rijeka, Ubli, Bioče, Zatrijebač, Traboin, Dinoša, Pelev Brijeg, Baloči, Barutana, Gradac, Drezga i Skorać) koje služe kao zdravstveni punktovi u kojima se pružaju usluge zdravstvene zaštite jednom sedmično.

U Domu zdravlja Podgorica u 2011. godini bilo je angažovano 106 ljekara. Pristupačnost vanbolničke i primarne zdravstvene zaštite cjelokupnom stanovništvu je takva da na jednog izabranog doktora za odrasle dolazi 1.785 stanovnika, na jednog izabranog doktora za djecu dolazi 1.918 djece, a na jednog izabranog doktora za žene dolazi 5.311 žena, što je u skladu sa normativima. Međutim, u toku godine zdravstvena pomoć se pruža za oko 10.000 studenata i 10.000-15.000 građana koji su registrovani u drugim opštinama, ali rade na teritoriji Podgorice i u Podgorici ostvaruju pristup vanbolničkoj i primarnoj zdravstvenoj zaštiti.

Prema podacima iz PPO Podgorica (1990) i planiranoj distribuciji stanovništva u području Glavnog grada svaka planska zona morala bi imati svoju zdravstvenu stanicu, što je u prethodnom periodu i ostavareno. Međutim, pojedine zdravstvene stanice ne zadovoljavaju trenutne potrebe stanovništva.[17]

U Podgorici u sljedećim privatnim medicinskim ustanovama građani mogu dobiti pojedine usluge: iz oblasti kardiologije „Codra“ i „Novocard- Novosel“; iz oftalmologije „Radojević“ i „Lens-commerc“; iz fizikalne medicine i rehabilitacije „SPA medica“ i „Codra“; iz rendgen dijagnostike „Poliklinika Filipović“ i „Codra“; iz ultrazvučne dijagnostike u „EHO dijagnostik“ i „Poliklinika Filipović“, a vantjelesna oplodnja se vrši u klinikama „Codra“, „Ars medica“ i „Life“.

Najznačajnija državna zdravstvena ustanova, Klinički centar Crne Gore, kao ustanova na tercijarnom nivou zdravstvene zaštite, nalazi se u Podgorici koja pored toga pruža i usluge sekundarnog nivoa za stanovništvo Podgorice, Danilovgrada i Kolašina.

[17] Pregled pokazatelja pristupačnosti vanbolničke i primarne zdravstvene zaštite po zdravstvenim objektima dat je u Prilogu 1

Klinički centar čini više od 30 organizacionih cjelina, među kojima su:

- 14 klinika;
- Institut za bolesti djece sa dvije klinike;
- 11 centara;
- Operacioni blok;
- Šest jedinica intenzivnog liječenja;
- Dvije specijalističke poliklinike za oblasti medicine i stomatologije;
- Administrativne i tehničko-inženjerske službe i servisi.

U Kliničkom centru godišnje se bolnički liječi oko 32.000 bolesnika u kapacitetu od 778 bolničkih postelja, obavi se oko 10.000 operacija, 3.000 porođaja, 9.000 dijaliza, 32.000 CT dijagnostike, 10.000 MR dijagnostike, 8.000 usluga angio dijagnostike i interventne terapije i brojnih drugih dijagnostičkih i terapijskih procedura.

Tabela 3.7: Pokazatelji rada zdravstvene ustanove JZU „Klinički centar Crne Gore“ Podgorica

Godina	Broj postelja	Broj ljekara	Broj medicinskih radnika (SSS)	Ostvareni bolnički dani	Broj ispisanih bolesnika	Prosječna dužina liječenja
2005.	737	308	943	198.787	26.367	7.54
2006.	747	326	957	199.903	24.796	8.06
2007.	709	318	974	185.216	27.346	6.77
2008.	715	337	928	180.824	27.391	6.60
2009.	774	369	936	210.151	31.432	6.68

Izvor: Statistički godišnjak o zdravlju stanovništva i zdravstvenoj zaštiti u Crnoj Gori 2010, Institut za javno zdravlje, Podgorica

Tabela 3.8: Pregled kapaciteta Kliničkog centra Crne Gore

JZU	Br. postelja	Br. ljekara	Br. postelja po ljekaru
Klinički centar CG	756	286	2.64

Izvor: Strategija za optimizaciju sekundarnog i tercijarnog nivoa zdravstvene zaštite, 2011.

Tabela 3.9: Posteljni kapaciteti po gravitacionim područjima sa pokazateljem broja postelja na 1000 osiguranika

JZU	Gravitaciono područje	Broj osiguranika u gravitacionom području	Broj postelja	Broj postelja na 1000 osiguranika
Klinički centar CG	Podgorica, Kolašin, Danilovgrad	218.794	756	3,5

Postojeći standard 3,5 bolničkih postelja je mnogo niži od planskih normativa 12 bolničkih postelja na 1.000 osiguranika (Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskih dokumenta 2010, čl.120).

Na osnovu popisa 2011. godine, broj stanovnika u Glavnom gradu iznosi 185.937, tako da potrebni broj bolničkih postelja iznosi 2.231.

3.1.4.7. Socijalna zaštita

Program socijalne i dječije zaštite u Glavnom gradu obuhvata više oblika staranja, novčane pomoći i drugih djelatnosti socijalnog značaja.

Ustanova koja se bavi socijalnom zaštitom na području Glavnog grada - Podgorice je JU Centar za socijalni rad za Glavni grad i opštine Kolašin, Cetinje i Danilovgrad koji djeluje kao međuopštinski centar, dok su JU Zavod „Komanski most“, JU Resursni centar za djecu i mlade „Podgorica“, JU Centar „1. jun“ i JU Centar za djecu i mlade „Ljubović“ rezidencijalne ustanove i u njima se vrši smještaj korisnika sa područja čitave Crne Gore.

U cilju obezbjeđenja što kvalitetnije zaštite građana Podgorice koji se nalaze u stanju socijalne potrebe, Sekretarijat za socijalno staranje obezbjeđuje sljedeće vidove zaštite: pomoć i njega u kući, jednokratna pomoć, kao i oblike dječije zaštite: poklon-paketi za novorođenčad, novčana pomoć za kupovinu udžbenika i školskog pribora i besplatni odmor i rekreacija. U 2012. godini je počela da radi, takozvana, Narodna kuhinja, a Glavni grad obezbjeđuje da 185 socijalno ugroženih porodica koristi 500 besplatnih dnevnih obroka, pri čemu se 70 obroka dostavlja na kućnu adresu korisnicima koji zbog godina života ili bolesti nijesu u mogućnosti da obrok koriste u prostorijama objekta.

Staro stanovništvo na području Glavnog grada predstavlja 10,7% ukupnog stanovništva. Međutim, u vangradskim područjima procenat starog stanovništva je u porastu i prema podacima sa popisa iz 2011. godine iznosi 17,9%. Iz tog razloga predviđena je izgradnja doma za stara lica kako bi se kvalitetno zbrinuli pripadnici treće dobi.

Kancelarija za prevenciju narkomanije, koja djeluje u okviru Sekretarijata za socijalno staranje, kontinuirano realizuje promotivno-edukativne aktivnosti o štetnosti opojnih droga namijenjenih djeci, mladima i njihovim roditeljima. Osim toga, 1. januara 2012. godine, sredstvima odobrenim od Komisije za raspodjelu dijela sredstava od igara na sreću, otvoren je Dnevni centar za zavisnike/ce od droga, na Kakarickoj gori, kojim upravlja NVO „4 life“. U Centru zavisnici i zavisnice mogu se besplatno liječiti grupnim terapijama, programom „12 koraka“, a sa onima koji posjete Centar rade psiholog i socijalni radnik.

Savjet za brigu o licima sa invaliditetom je na sjednici koja je održana u junu 2012. dao preporuku da se nastavi razvijanje mreže dnevnih centara za djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju u svim opštinama, uz naglasak da se takav centar otvori i u Podgorici. Ipak, najveći deficit na području socijalne zaštite postoji u oblasti socijalnog rada. Potreban bi bio dvostruko veći broj socijalnih radnika od postojećeg kako bi se zadovoljile nacionalne potrebe za zbrinjavanjem socijalno ugroženih lica.

3.1.4.8. Sport i rekreacija

Objekti za sport i rekreaciju, odnosno fizičku kulturu, locirani su većinom u Podgorici, dok se na vangradskom području pojavljuju uglavnom kao dvorišta i poligoni u okviru osnovnih škola ili multifunkcionalni objekti. U cilju stvaranja boljih uslova za razvoj sporta i pružanja usluga u ovoj i oblasti sportske rekreacije, kao i omogućavanja višenamjenskog korišćenja sportskih objekata saglasno potrebama Glavnog grada, 2009. godine osnovano je Javno preduzeće „Sportski objekti“ Podgorica, nastalo spajanjem JP Centar „Morača“ i JP „Gradski stadion“. Takođe je osnovan Kajakaški klub „Morača“ (objekat Labud) i jedriličarski klub na Vranjini. Objekti koji se koriste u sportsko-rekreativne svrhe su: trim staza u Tološima, sportsko-rekreativni tereni na Gorici, Sportsko-rekreativni centar park Zlatica, otvoreni košarkaški teren u Njegoševom parku, kao i niz sala za fizičko vaspitanje u sastavu osnovnih ili srednjih škola.

Sportskih poligona za mali fudbal, košarku, odbojku ili rukomet ima ukupno 18, od kojih 10 na području GO Golubovci.

Tabela 3.10: Pregled sportskih objekata

Izvor: Sekretarijat za kulturu i sport, 2012.

Sportski objekti	Broj
Gradski stadion	1
Sportski centar "Morača"	1
Teniski tereni	14
Tereni za boćanje	1
Trim staze	2
Fudbalski tereni	9
Otvoreni sportsko-rekreativni tereni	11
Školski objekti za fizičko vaspitanje	19
Otvoreni bazeni	2

U okviru navedenih sportskih objekata uključeni su i objekti u privatnom vlasništvu.

Sportsko-rekreativne aktivnosti odvijaju se i u fiskulturnim salama osnovnih i srednjih škola. Potrebno je pomenuti da neke srednje škole nemaju svoje sportske sale (npr. srednje tehničke škole u Ulici Vasa Raičkovića imaju samo jednu zajedničku fiskulturnu salu).

Pored toga, prisutan je niz objekata i poligona za različite vrste sportova ili za rekreaciju u vlasništvu Glavnog grada, države Crne Gore ili u privatnom vlasništvu. To su: Teniski tereni „As“ u Donjim Kokotima, Sportski centar „Rex“ u Gornjim Kokotima, Konjički centar „Vranac“ u Gornjoj Gorici, odbojkaški teren za beach-volley kod restorana „Ribnica“, teniski tereni u Rogamima, Montenegro Squash centar na Starom aerodromu, sportski aerodrom na Ćemovskom polju, Ribolovna staza „Lesendro“ u Vranjini, bokserska sala u Njegoševom parku. Početkom 21. vijeka primjetan je bio trend izgradnje balon sala za mali fudbal i teniskih terena na području Glavnog grada.

Podgorici nedostaje atletski stadion, tj. stadion sa atletskim stazama, jer su rekonstrukcijom Stadiona „Budućnost” ukinute. Manifestacije na teritoriji Glavnog grada Podgorica iz oblasti sporta su: „Trofej Skadarsko jezero 2012“, Međunarodni atletski maraton – Podgorica, Međunarodni ženski turnir „*Royal Cup*“, Tradicionalna međunarodna atletska trka „Oslobođenje Podgorice” („Memorijal Veliša Mugoša“), Proglašenje najuspješnijih sportista Podgorice, Memorijalni košarkaški turnir „Milutin-Mikica Petrović“.

3.1.4.9. Javne službe

Zakonom o Glavnom gradu („Službeni list RCG“, br.65/05) uređuje se način ostvarivanja lokalne samouprave u Podgorici kao Glavnom gradu i administrativnom centru Crne Gore.

Organi Glavnog grada su: Skupština Glavnog grada i gradonačelnik Glavnog grada. Javne službe su institucije, preduzeća i drugi tipovi organizacija koje osniva Glavni grad u cilju pružanja javnih usluga, kao što su: vodosnabdijevanje, otpadne vode, upravljanje otpadom, javni prevoz, socijalna zaštita za stara i invalidna lica, dječija zaštita, informisanje, kultura i fizička kultura i sport i dr. Mnogobrojne komunalne djelatnosti iz domena gradske lokalne samouprave zahtijevaju postojanje velikog broja specijalizovanih preduzeća i ustanova, s obzirom na kontinuirano širenje gradskog jezgra i prigradskih naselja Podgorice, pa su za pružanje javnih usluga zaduženi: JP „Komunalne usluge“, JP „Vodovod i kanalizacija“, JP „Zelenilo“, JP „Čistoća“, JP „Pogrebne usluge“, JP „Sportski objekti“, „Deponija“ d.o.o., „Tržnice i pijace“ d.o.o., „Putevi“ d.o.o., „Parking servis Podgorica“ d.o.o., „Agencija za stanovanje“ d.o.o., „Agencija za izgradnju i razvoj Podgorice“, Javna ustanova „Muzeji i galerije Podgorice“, Javna ustanova Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“ - Podgorica, Javna ustanova „Gradsko pozorište“ - Podgorica, Javna ustanova Kulturno-informativni centar „Budo Tomović“, Javna ustanova Kulturno-informativni centar “Zeta” - Golubovci, Javna ustanova Kulturno-informativni centar “Malesija”-Tuzi, JZU Dom zdravlja Podgorica, Javna ustanova za brigu o djeci „Dječiji savez“, Javna ustanova za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci Podgorica.

Skupština Podgorice je predstavnički organ građana Podgorice, a za vršenje poslova lokalne uprave Odlukom o organizaciji i načinu rada uprave Glavnog grada Podgorica („Sl. list Crne Gore - opštinski propisi“, br. 38/10 od 23.11.2010, 08/11 od 04.03.2011) obrazovani su organi uprave i utvrđen je njihov djelokrug i način rada. Organi uprave Glavnog grada Podgorica obrazuju se kao: sekretarijati, uprave i direkcije, a za vršenje specifičnih poslova osnivaju se posebne stručne službe:

- Sekretarijat za lokalnu samoupravu;
- Sekretarijat za finansije;

- Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine;
- Sekretarijat za komunalne poslove i saobraćaj;
- Sekretarijat za razvoj preduzetništva;
- Sekretarijat za socijalno staranje;
- Sekretarijat za kulturu i sport;
- Uprava lokalnih javnih prihoda;
- Direkcija za imovinu;
- Centar za informacioni sistem.

Način na koji su obrazovani i djelokrug rada organa uprave Glavnog grada Podgorica pruža mogućnost da se prilikom realizacije strategija i programa vodi računa o horizontalnom usklađivanju njihovog rada na nivou svih teritorijalnih jedinica Grada i vertikalnom usklađivanju počevši od nivoa opština, preko nivoa Grada do nivoa države.

Zakonom o Glavnom gradu izvršena je decentralizacija, obrazovanjem dviju gradskih opština Golubovci i Tuzi, kao specifičnih jedinica lokalne samouprave, koje vrše određena samoupravna i upravna ovlašćenja, sa sopstvenim organima (poglavlje 1.2)

Na području Golubovaca živi oko 16.000 stanovnika i postoje sadržaji karakteristični za urbanu sredinu (obrazovanje, zdravstvo, kultura, sport, privreda), dobra saobraćajna povezanost sa primorjem i kontinentalnim dijelom (magistrala i regionalni putevi, željeznica, aerodrom). Dominantna privredna aktivnost na ovom području je poljoprivreda.

Na području Tuzi živi oko 11.000 stanovnika, sa istim ili približno istim sadržajima kao i područje Golubovaca. Ova gradska opština ima sadržaje iz oblasti: obrazovanja (srednja i osnovne škole), zdravstva, kulture, ugostiteljstva, zanatstva, specijalizovane trgovine, banku, benzinsku pumpu i sl. Takođe, ova gradska cjelina ima značajne privredne potencijale poljoprivreda.

Gradske opštine imaju svojstvo pravnog lica i prevashodno obavljaju poslove izvršnog karaktera. To su poslovi od neposrednog interesa za lokalno stanovništvo: razvojni projekti, donošenje programa razvoja, staranje o poslovima komunalnih djelatnosti, stvaranje uslova za razvoj i unapređenje kulture, sporta i fizičke kulture, odmora i rekreacije djece, omladine i odraslih, staranje o uslovima i oblicima informisanja lokalnog stanovništva, obezbjeđenje socijalne zaštite koja se odnosi na kućnu pomoć starim invalidnim licima i druge oblike socijalne zaštite i dr.

3.2. Privreda

3.2.1. Ocjena stanja i mogućnosti razvoja pojedinih privrednih grana

U posljednjih dvadeset godina dogodile su se brojne promjene u privrednom razvoju Podgorice. Pomenute promjene su imale obilježje zaostajanja i stagnacije u periodu devedesetih godina, kao i oporavka i ekonomskog napretka u početnim godinama ovog vijeka. Tranzicioni proces i neuspješno restrukturiranje većih privrednih sistema, uslovilo je zatvaranje brojnih preduzeća ili smanjenje njihovih aktivnosti. Nakon okončanog procesa privatizacije, privredne aktivnosti u Podgorici su se uglavnom preusmjerile sa teške industrije na sektor trgovine i drugih uslužnih djelatnosti. Najznačajniji proces koji karakteriše globalni razvoj privrede u tržišnom ambijentu Podgorice je priliv stranih investicija koje su do 2010. godine značajno doprinijele rastu i raznolikosti ekonomije.

Danas, glavni pokretač ekonomskog razvoja Podgorice predstavlja sektor malih i srednjih preduzeća u okviru kojeg je najzastupljeniji sektor usluga (trgovina na veliko i malo, saobraćaj, skladištenje i veze, aktivnosti u vezi sa nekretninama i finansijsko posredovanje), građevinarstvo i sektor prerade (metaloprerada i agroindustrija).

Prema podacima Poreske uprave, ukupan prihod preduzeća registrovanih u Podgorici u 2011. godini je iznosio 5 milijardi €, što čini 60% od ukupno ostvarenih prihoda preduzeća na nivou Crne Gore. U odnosu na 2010. godinu zabilježen je rast ukupnih prihoda preduzeća u Podgorici od 33,3%. Rast prihoda u 2011. godini je rezultat razvoja trgovine, uslužnih djelatnosti i saobraćaja, skladištenja i veza. Značajan pad prometa je zabilježen u oblasti prerade 24,9% i aktivnosti sa nekretninama 21,3%.

Tabela 3.11: Struktura prihoda preduzeća po djelatnostima

Djelatnost	2010.		2011.		Indeks 2010/2011.
	Prihod (€)	Učešće (%)	Prihod (€)	Učešće (%)	
Trgovina na veliko i malo; opravka	1.526.945.936	40,4	2.968.733.074	58,9	194,4
Saobraćaj, skladištenje i veze	396.154.789	10,5	409.116.620	8,1	103,3
Prerađivačka industrija	419.858.964	11,1	315.298.755	6,3	75,1
Građevinarstvo	278.540.516	7,4	272.636.328	5,4	97,9
Akti. sa nekretninama, iznajmljivanje	282.934.725	7,5	222.604.942	4,4	78,7
Finansijsko posredovanje	190.072.799	5,0	186.022.720	3,7	97,9
Ostale komunalne, društvene i lične usluge	115.466.170	3,1	129.446.623	2,6	112,1
Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo	68.412.409	1,8	74.796.236	1,5	109,3
Vađenje ruda i kamena	71.342.733	1,9	66.015.887	1,3	92,5
Ostalo	429.600.141	11,4	392.732.979	7,8	91,4
Ukupno	3.779.329.182	100,0	5.037.404.163	100,0	133,3

Izvor: Poreska uprava, 2012.

Prema podacima Zavoda za statistiku Crne Gore, u Podgorici su krajem 2011. godine registrovana 7.042 privredna subjekta, što iznosi 33,3% ukupno registrovanih privrednih subjekata u Crnoj Gori. U posljednje tri godine promjene u broju i strukturi preduzeća uslovljene su globalnom ekonomskom krizom i smanjenom privrednom aktivnošću. Smanjenje broja srednjih preduzeća nije rezultat samo prestanka rada jednog broja tih preduzeća, već smanjenja broja radnika u njima usljed racionalizacije nametnute krizom, pa je jedan broj srednjih preduzeća stekao status malih preduzeća. U tom smislu treba shvatiti i uzrok rasta broja malih preduzeća.

Tabela 3.12: Struktura preduzeća po veličini (pregled po godinama)

	2009.	2010.	2011.
Mala	6.255	6.259	6.884
Srednja	135	109	130
Velika	27	24	28
Ukupno	**6417**	**6392**	**7042**

Izvor: Monstat

Najveći broj privrednih društava je iz oblasti trgovine (45,9%), zatim stručne, naučne i tehničke djelatnosti (11,7%), građevinarstva (8,5%), usluga pružanja smještaja i hrane (7,0%) i prerađivačke industrije (6,8%). Ujedno, najveći broj zaposlenih u Podgorici je u sektoru trgovine na veliko i malo (13.310 ili 21,6%), zatim sektoru državne uprave i socijalnog osiguranja (8.738 ili 14,2%), obrazovanju (4.521 ili 7,3%), saobraćaju i skladištenju (4.099 ili 6,7%), dok je u prerađivačkoj industriji zaposleno 4.111 ili 6,7%.

Tabela 3.13: Struktura preduzeća po sektorima djelatnosti u 2011. god.

	Broj preduzeća	Učešće (%)
Trgovina na veliko i na malo, popravka mot. voz. i motocikala	3.230	45,9
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	822	11,7
Građevinarstvo	599	8,5
Usluge pružanja smještaja i hrane	493	7,0
Prerađivačka industrija	481	6,8
Informisanje i komunikacije	265	3,8
Saobraćaj i skladištenje	248	3,5
Ostale uslužne djelatnosti	210	3,0
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	182	2,6
Poslovanje nekretninama	166	2,4
Ostalo	346	4,9
Ukupno	**7.042**	**100,0**

Izvor: Monstat

Značaj MSP-a u razvijenim tržišnim privredama najbolje ilustruje primjer EU u kojoj od oko 203 miliona preduzeća, čak 99% čine MSP i koja kreiraju oko 75 miliona radnih mjesta. Takođe, MSP učestvuje sa 70% u ukupnom prometu, odnosno 60% u bruto domaćem proizvodu EU.

Učešće MSP sektora u izvozu nije na zadovoljavajućem nivou. Uzrok niskog nivoa izvoza leži u:

- Nedovoljnoj usklađenosti standarda sa važećim međunarodnim ISO standardima i drugim međunarodnim normama i garancijama kvaliteta (HACCP i sl.) i teškoće u njihovom usvajanju;
- Nedovoljnim finansijskim sredstvima za pripremu proizvodnje namijenjene izvozu;
- Značajno povećanje uvoza kao posljedica realizacije velikih projekata;
- Nepovoljna kretanja cijena određenih kategorija proizvoda na svjetskom tržištu;
- Velika međuzavisnost između uvoza i izvoza usljed koje svako povećanje cijena uvoznih proizvoda uslovljava povećanu cijenu izvoznih;
- Velika osjetljivost poljoprivredne i prehrambene industrije na spoljne uticaje (ulazak u EU i stvaranje slobodne trgovinske zone sa zemljama u okruženju).

U ukupnom crnogorskom izvozu Podgorica učestvuje sa aluminijumom, alkoholnim i bezalkoholnim pićima.

Posljednji zvanični podaci o društvenom proizvodu na nivou Glavnog grada su iz 2002. godine, dok je struktura društvenog proizvoda po sektorima djelatnosti dostupna za 2001. godinu. Prema podacima iz 2002. godine društveni proizvod[18] je iznosio 413,7 miliona eura.

[18] Bruto domaći proizvod od 2002. godine se ne računa na nivou opština, već samo na nivou Crne Gore. U aprilu 2009. godine, Vlada Crne Gore usvojila je predlog Zavoda za statistiku o statističkim regionima u Crnoj Gori koji odgovaraju NUTS regionima prema regulativi EZ-a 1059/2003. U skladu s tim, Crna Gora je definisana kao jedan region (Crna Gora =NUTS 1=NUTS 2=NUTS 3). Podaci za BDP na nivou Glavnog grada za period 2009-2011. godine predstavljaju procjene. Procjene su zasnovane na BDP-u u Crnoj Gori, broju zaposlenih na nacionalnom i lokalnom nivou i razlici između prosječnih plata na lokalnom i na nacionalnom nivou. S obzirom na to da ne postoje adekvatni ulazni podaci, nije moguće dati pouzdane procjene strukture BDP-a na nivou Grada.

Tabela 3.14: Struktura bruto domaćeg proizvoda – tekuće cijene (u hilj. DEM)

DJELATNOST	BDP	Učešće (%)
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	43.317,00	3,07
Ribarstvo	129,00	0,01
Vađenje ruda i kamena	209,00	0,01
Prerađivačka industrija	532.318,00	37,69
Proizvodnja električne energije	64.430,00	4,56
Građevinarstvo	144.982,00	10,27
Trgovina na veliko i malo	243.707,00	17,26
Hoteli i restorani	12.637,00	0,89
Saobraćaj, skladištenje	361.234,00	25,58
Poslovi sa nekretninama	37.729,00	2,67
Zdravstveni i socijalni rad	533,00	0,04
Druge komunalne i društvene djelatnosti	1.051,00	0,07
UKUPNO	**1.412.285,00**	**100,00**

Izvor: Statistički godišnjak 2003, Monstat

Kako na nivou jedinica lokalne samouprave i regiona ne postoje podaci o BDP-u, na bazi raspoloživih parametara napravljene su procjene BDP-a na nivou Glavnog grada Podgorica. Prema procjenama BDP-a u posljednje tri godine primjetan je konstantan rast. Ukupan BDP u 2011. godini u Podgorici je procijenjen na 1,47 milijardi eura, što čini 46% ukupnog BDP-a na nivou Crne Gore.

Tabela 3.15: Procjena društvenog proizvoda u Glavnom gradu Podgorica[19]

Godina	BDP	% BDPu BDP CG	BDP pc	BDP pc(CG =100)
2009.	1.238.559.003	42%	6.661	141,1%
2010.	1.355.128.298	44%	7.288	145,6%
2011.	1.473.577.049	46%	7.925	152,1%

Izvor: Kalkulacije

Oporavak ekonomije pogođene tranzicionim promjenama i globalnom ekonomskom krizom zavisiće od čitavog niza faktora, prije svega od simultanog razvoja preduzetništva, rasta zaposlenosti, bankarskog sektora i stranih direktnih investicija. Ekonomski razvoj Glavnog grada biće uslovljen njegovom ekonomskom konkurentnošću i pristupačnošću. Princip ekonomske konkurentnosti zasnovan je na stepenu održivog korišćenja teritorijalnog kapitala i potencijala grada, što će zahtijevati pokretanje svih kapaciteta na lokalnom nivou. Princip pristupačnosti uslovljen je održivim razvojem, rekonstrukcijom i modernizacijom svih mreža tehničke infrastrukture, razvojem energetike, a posebno uređenjem i ekološki argumentovanim razvojem transporta i saobraćaja.

Strategijom za održivi ekonomski rast Crne Gore 2012-2016. planiran je razvoj klastera kao geografske koncentracije srodnih preduzeća (na 50-100 km) i pridruženih institucija, radi postizanja kolektivne efikasnosti u pravcu racionalnijeg pristupa proizvodnim, finansijskim i naučnim resursima kao i većeg uticaja na definisanje politike podrške i usluga. Potencijalni klasteri u Glavnom gradu mogli bi se organizovati za sljedeće djelatnosti: građevina, proizvodnja metalnih konstrukcija i njihovih djelova, proizvodnja pilića i jaja, vina, pastrmke i sl.

[19] Procjene su zasnovane na BDP-u u Crnoj Gori, broju zaposlenih na nacionalnom i lokalnom nivou i razlici između prosječnih plata na lokalnom i na nacionalnom nivou.

Stanje na početku planskog perioda (2012)

Vrijeme trazincije od 1990. godine do danas ovu privrednu strukturu učinilo je, većim dijelom, ekonomski neodrživom, tako da u ovom vremenu značajni privredni sistemi ne postoje, ili postoje u tragovima (mašinska industrija, tekstilna industrija, metaloprerađivačka industrija, industrija solarnih agregata), što je uslovilo pad društvenog proizvoda, pad zaposlenosti, izražene socijalne razlike i druge neželjene posljedice koje takav proces, odnosno egzistencijalni ambijent, prati.

Izražena metropolizacija - migracija stanovništva ka glavnom gradu - bila je intenzivna u prethodnom periodu, a taj trend traje i danas. Regionalni razvojni pristup – disperzija privredne strukture – bio bi najbolji model ekonomsko-ekološke održivosti i unapređenja životnog prostora Podgorice, kako u okviru područja dviju gradskih opština – Golubovci i Tuzi, tako i na širem prostoru, naročito u područjima gdje za to postoje resursi (energetski, poljoprivredni, turistički, namjensko-industrijski i slično).

3.2.2. Razvoj pojedinih privrednih grana

3.2.2.1. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo

Poljoprivreda

Poljoprivreda će na području Glavnog grada i u narednom periodu predstavljati jednu od najznačajnijih privrednih djelatnosti. Na to upućuju raspoloživi poljoprivredni potencijali, mogućnosti njihovog razvoja i potrebe za proizvodnjom hrane na ovom području. Poljoprivredne površine na teritoriji Glavnog grada Podgorica iznose (2011) 23.555 ha i učestvuju u ukupnim poljoprivrednim površinama Crne Gore sa 12 %.

Zemljište visoke plodnosti (bonitet I i II) prostire se obodom Ćemovskog polja na lokalitetima: Doljani, Momišići, Tološi, Donja i Gornja Gorica, Farmaci, Beri, Lekići, Grbavci, Botun, Dajbabe, te uzanim pojasom od Mahale do Podhuma, na prelazu između Ćemovskog polja i priobalja Skadarskog jezera. U uslovima obilnog navodnjavanja predstavlja najbolje voćarsko–vinogradarsko i povrtlarsko zemljište. Za ovaj tip zemljišta vezana je proizvodnja kvalitetnih vrhunskih vina i duvana, povrća na otvorenom i zatvorenom prostoru, pa i mnogih vrsta voća (breskve i trešnje), kao i ljekovitog i aromatičnog bilja.

Zemljište srednje plodnosti (bonitet III I IV), zajedno sa zemljištem visoke plodnosti, čini glavni dio poljoprivrednih površina sa relativno intenzivnom proizvodnjom: njive, vrtovi, voćnjaci i vinogradi. Zastupljena su u dolinama, ravnicama, u priobalnom području Skadarskog jezera, Zetskoj ravnici i Lješanskoj nahiji. Ovo zemljište pod šumama prisutno je u Opasanici i Lijevoj Rijeci.

Zemljište ograničene plodnosti (bonitet V i VI) obuhvata najveći dio obradivih poljoprivrednih površina. Ova zemljišta nemaju dovoljno visok kapacitet zadržavanja potrebne vlage i nivoa biljnih asimilativa, pa vremenske nepogode drastično umanjuju očekivani rod.

Zemljišta vrlo niske plodnosti (bonitet VII i VIII) zahvataju najveći dio površine grada i zastupljena su na Ćemovskom polju na kome su podignute savremene plantaže vinograda i voćnjaka. Nakon melioracije, uvrštene su u kategoriju srednje plodnosti, što znači da se i glavnina preostalih skeletnih zemljišta na ovaj način može prevesti u kategoriju znatno veće plodnosti.

Neplodne površine predstavljaju jako stjenoviti teren-kamenjar, vodene površine, puteve i druge kategorije neplodnog ili trajno oštećenog zemljišta pod naseljima, industrijskim objektima i sl.

Jedan od glavnih problema na teritoriji Glavnog grada je transformacija poljoprivrednog zemljišta u građevinsko, a sem toga degradacija poljoprivrednog zemljišta je u nekim slučajevima i rezultat restitucije (npr. Sadine). Još jedan veliki problem za brži razvoj poljoprivrede je usitnjen posjed i nepostojanje zakonske regulative koja će onemogućiti dalje usitnjavanje posjeda.

Glavni grad ima značajne površine poljoprivrednog zemljišta koje se nalaze u visinskom dijapazonu od 4,6 mnm (neposredno priobalje Skadarskog jezera) do 2.000 mnm (visoki planinski pašnjaci i livade). Ovakav vertikalni raspored dominantno je uslovio veliki broj tipova mikroklime, odnosno biljnih zajednica, pa se u takvom mozaiku formirao veliki broj tipova zemljišta, sa značajnom strukturom proizvodnog potencijala.

Najveći zemljišni proizvodni resurs je, svakako, priobalje Skadarskog jezera, iznad kote 10.44 mnm koje u intenzivnoj povrtlarsko-ratarskoj proizvodnji može dati značajnu produkciju.

Drugi, najpotencijalniji visinsko-zonalni region poljoprivrednog zemljišta su visinske pozicije između kote 20 i 70 mnm, odnosno od Golubovaca do Smokovca: Crne zemlje, Tuško polje, Rogamsko polje, Ćemovsko polje, Dinoško polje, Kokotsko polje, Lješkopolje, Momišićko polje (Sadine), Tološko polje, Lješkopoljski lug, Vukov lug i Strganica.

Sljedeća visinska zemljišna zona su pozicije između 70 i 250 mnm, gdje dominiraju tipovi zemljišta kao što su crvenice, renzine i dr. Najveće površine u ovoj zoni nalaze se na rječnim terasama, Cijevne, Morače, Zete i Matice, čije su najviše pozicije male zaravni u Dinoši, Doljanima, Rogamima i Komanima. Između 250 i 500 mnm dosežu submediteranske poljoprivredne vrste: smokva i vinova loza. Najveći potencijali ovih povšina su: djelovi Lješanske nahije – Krusi, Draževina, Buronje, Podgorički Piperi – Stanjevića rupa, Crnci, Radeča, Petrovići, Mrke, Bratonožići - između Podkrša i Pelevog Brijega, Kuči - sela ispod kote 500 mnm, zaključno sa Ublima.

Od 500 do 1000 mnm u ambijentu posebne biogeocenoze, formirala su se plodna zemljišta – pretaložene i antropogene crvenice i buavice, koja sve više postaju šumska, a manje poljoprivredna (klasična fitocenološka sukcesija). Najveće površine u okviru ove zonalnosti su polja – visoravni - Radovče i Trmanje koja su najpogodnija za gajenje krompira, heljde, kupusa i dr. Stručnjaci često ističu površinu od približno 12.000 i 14.000 ha kao neiskorišćeni potencijal koji bi se dobio regulacijom Skadarskog jezera i svođenje njegovog vodostaja na prirodni nivo prije 1848. godine. Rješenjem ovog pitanja Crna Gora i Albanija bi dobile značajne površine najplodnijeg zemljišta. Pored direktnih proizvodnih efekata eliminisale bi se poplave koje čine višestruke štete na izgrađenoj infrastrukturi: stambenoj, putnoj, energetskoj i dr.

Zbog sve jače svijesti o zdravoj hrani – te popularizacije zdravih načina ishrane, raste tržište na kojem je potrošač za prirodno uzgojene poljoprivredne proizvode spreman platiti više. Ova razlika u cijeni trenutno je više nego dovoljna da nadoknadi manju produktivnost koju ekološki način privređivanja ima u odnosu na intenzivnu poljoprivredu. To se smatra glavnim pokretačem, za razliku od industrijske poljoprivrede koja je svuda u svijetu u krizi (potrebne subvencije, itd.). Ekološka poljoprivreda je sektor poljoprivrede koji raste. Površine obrađivane na ekološki način rastu u Evropi (npr. 15% u Austriji), pa i u tranzicijskim zemljama. Nažalost, Crna Gora je, uprkos relativnom potencijalu za ovaj način proizvodnje, i dalje među posljednjima.

Podgoricu sačinjava više oblasti koje određuju tip poljoprivredne proizvodnje. Tako u pojedinim oblastima dominiraju ratarska proizvodnja, stočarstvo i ribarstvo, dok se u drugim razvijaju vinogradi i zasadi najraznovrsnijih voćnih vrsta. U Zetskoj oblasti razvija se farmerski način uzgoja stoke, a u Malesiji je posebno razvijeno kultivisanje duvana.

Tabela 3.16: Poljoprivredno zemljište po kategoriji korišćenja u hektarima: 2012. godina

	Poljoprivredne površine	Ukupno obradivog zemljišta	Oranice i bašte	Voćnjaci	Vinogradi	Livade	Pašnjaci	Bare, ribnjaci i trstici
Crna Gora	515.717	189.075	45.809	12.028	4.512	126.726	323.998	2.644
Podgorica	62.164	20.891	6.469	719	3.248	10.454	39.097	2.176
Učešće PG u CG %	12,05	11,04	14,12	5,9	71,98	8,24	12,06	82,29

Izvor: Monstat

Od ukupnih poljoprivrednih površina Crne Gore, 12,05% se odnosi na Glavni grad. U ratarsko-povrtlarskoj proizvodnji vodeće kulture u Podgorici su: lubenica i pipun, paradajz i paprika i prema statističkim podacima učešće Podgorice u površinama pod ovim kulturama, u odnosu na Crnu Goru, se kreće od 66,76% za lubenicu i pipun do 40,90% za paradajz.

Tabela 3.17: Vinogradi i voćnjaci - broj čokota i stabala za 2012. godinu

	Vinova loza	Jabuka	Kruška	Šljiva	Maslina	Agrumi
Crna Gora	17.559.891	622.495	235.999	1.408.130	489.520	449.660
Podgorica	13.646.458	28.690	25.584	36.815	1.500	3.200
Učešće PG u CG %	77,71	4,60	10,84	2,61	0,30	0,71

Izvor: Monstat

Posmatrajući statističke podatke za vinograde i voćnjake može se konstatovati da je vinova loza najzastupljenija u Podgorici i da 77,71% čokota vinove loze u Crnoj Gori se nalazi na području Podgorice. Najveće plantaže vinove loze u jednom kompleksu u Evropi su kompanija „13. jul - Plantaže" , u Podgorici, i kao takve predstavljaju i najvećeg proizvođača u Crnoj Gori.

Tabela 3.18: Stočni fond - broj grla i košnica za 2012. godinu

	Konji	Goveda	Ovce	Svinje	Živina	Košnice
Crna Gora	3.905	84.701	207.047	18.451	731.090	42.680
Podgorica	205	5.850	13.095	1.228	67.344	8.524
Učešće PG u CG %	5,24	6,90	6,32	6,65	9,21	19,97

Izvor: Monstat

Brojno stanje stočnog fonda ukupno i pojedinačno po vrstama je nepovoljno za površine koje se mogu koristiti za stočarstvo. U Podgorici je uočen trend razvoja živinarstva koji je u periodu od 2007. do 2012, godine utrostručen. Rast je, takođe, primijećen i u svinjogojstvu sa porastom od oko 10% u odnosu na 2007. godinu. Prema podacima dobivenim od GO Golubovci i Tuzi, zasijane površine pod žitima u Podgorici u jesenjoj sjetvi 2008. godine (žetva polovinom 2009. godine) iznose 86.35 ha.

Detaljniji pregled stanja poljoprivrednog zemljišta Podgorice (struktura, proizvodnja itd.) daje najnoviji popis poljoprivrede 2010. godine, kroz prvu objavljenu knjigu – Struktura poljoprivrednih gazdinstava.

Od ukupnog poljoprivrednog zemljišta Glavnog grada, 59,7% je u privatnom vlasništvu, 36,3% se vodi kao neorganizovano zemljište i 4% je u društvenom vlasništvu.

Oranice i bašte su u većinskom vlasništvu privatnog sektora. Naime, privatni sektor posjeduje 99,8% od ukupne površine pod oranicama i baštama u Glavnom gradu. Slična situacija je i sa voćnjacima, 87,6% je u privatnom vlasništvu.

Od ukupne površine pod vinogradima, 66,15% je u vlasništvu preduzeća.

Svi ribnjaci nalaze se u vlasništvu preduzeća. Podatak koji je zabrinjavajući jeste da se više od polovine površine pod pašnjacima vodi kao neorganizovano zemljište.

Glavni grad broji ukupno 7.276 porodičnih poljoprivrednih gazdinstava, što čini 14,9% od ukupnog broja porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u Crnoj Gori. Najveći udio u tom broju čine gazdinstva koja posjeduju od 0,1 do < 0,5 ha poljoprivredno korišćenog zemljišta (48,3%), kao i gazdinstva koja posjeduju od 0,5 do <1 ha poljoprivredno korišćenog zemljišta (19,4%).

Ukupno, porodična poljoprivredna gazdinstva u Podgorici posjeduju 26.720,4 ha raspoloživog poljoprivrednog zemljišta, dok broj gazdinstava koja posjeduju poljoprivredno korišćeno zemljište iznosi 7.162, odnosno 1.808,3 ha.

Šumarstvo

Šumski ekosistem je najsloženiji ekosistem na zemlji. On nema samo ekološku, već i ekonomsku funkciju i predstavlja opšte dobro od posebnog nacionalnog interesa.

Šumama i šumskim zemljištem na prostoru Glavnog grada gazduje Uprava šuma Crne Gore, odnosno njihova područna jedinica Podgorica. Osnovna gazdinska i prostorna podjela su gazdinske jedinice na kojima se planira i sprovodi integralno gazdovanje šumama i šumskim zemljištem.

To integralno gazdovanje sprovodi se na osnovu:

- Nacionalne inventure šuma, koja je usvojena 2012. godine;
- Nacionalne šumarske politike, koja je u fazi definisanja;
- Strategije, čiji je nacrt utvrđen i koja se nalazi u javnoj raspravi;
- Planova razvoja šuma, koji će biti urađeni nakon usvajanja strategije;
- Programa gazdovanja šumama, koji će se donijeti u roku od dvije godine od dana donošenja planova razvoja šuma.

Do donošenja planova razvoja šuma i programa gazdovanja šumama, istim će se gazdovati na osnovu opštih i posebnih osnova koje su donijete do stupanja na snagu važećeg zakona.

Tabela 3.19: Izvod iz opštih i posebnih osnova[20]

r/b	Gazdinska jedinica	Površina h	Drvna masa m^3	Tekući god. prirast m^3	Tekući god. prirast m^3/h	Etat. god. m^3
1	Vučji potok	1.480	514.778	9.678	6,54	7.268
2	Opasanica - Travska gora	4.237	1.526.090	25.576	6,40	16 227
	Svega (1 do 2)	**5.717**	**2.040.868**	**35.254**	**6,16**	**23.487**
3	Cijevna - Zatrijebač	3.366	15.215	189	0,06	47
4	Dečić-Božaj	1.444	15.615	2o2	0,14	45
5	Kuči	1.753	3.161	76	0,40	17
6	Kržanja - Žijevo	6.641	126.415	2.167	0,33	400
7	Orahovo - Radeća	6.110	298.823	3.910	0,64	689
8	Trebešica - Lijeva Rijeka	430	23.535	466	1,08	98
9	Bratonožići - Mala rijeka	1.575	-	-	-	-
10	Brotnjik - Trmanje	3.225	136.638	2.158	0,67	389
11	Piperi	4.622	190.688	5.013	1,08	588

[20] Izvor: (1 do 2) Posebne osnove, 2009/2010. do 2018/2019. god.; (3 do 14) Opšta šumsko-privredna osnova 1994. do 2003. god.; (15) Posebna osnova, 2007. do 2016. god.

r/b	Gazdinska jedinica	Površina h	Drvna masa m^3	Tekući god. prirast m^3	Tekući god. prirast m^3/h	Etat. god. m^3
12	Lješanska nahija - Komani	3.294	31.128	56o	0,17	112
13	Velje Brdo - Lužnica	1.250	11.2o5	255	0,20	76
14	Zeta	429	-	-	-	-
	Svega (3 do 14)	**34.139**	**852.423**	**14.996**	**0,44**	**2.461**
	Svega (1 do 14)	**39.856**	**2.893.291**	**50.572**	**1,27**	**25.948**
15	Mojanska r. –Kraštica (21-31)[21]	653	239.570	3.597	5,50	3.254
	Ukupno (1 do 15)	**40.509**	**3.139.861**	**54.169**	**1,34**	**29.202**

Pošto za veliki dio prostora nikada nijesu bile urađene posebne osnove (gazdinske jedinice od rednog broja 3 do 14), u skladu sa zakonskim propisima uradiće se planovi razvoja šuma i programi gazdovanja šumama. Naime, u strukturi dosadašnjih opštih i posebnih osnova data je ocjena stanja i projekcija razvoja, koja ima u vidu: plan zaštite šuma i šumskog zemljišta, od biotičkih i nebiotičkih faktora, plan infrastrukturne razrađenosti, plan podizanja novih šuma na neobraslom šumskom zemljištu, plan sanacije požarišta, plan korišćenja drvnih i nedrvnih proizvoda, posebni plan za melioraciju krša, posebni plan za podizanje energetskih šuma.

Na osnovu prethodno navedenih, ali i novih podataka iz Nacionalne inventure šuma, šume obuhvataju 69.823 ha ili 46.7%, šumsko zemljište 7.925 ha ili 5.3%, dok zemljište koje nije šuma ili šumsko zemljište obuhvata prostor od 71.729 ha, što čini 48% teritorije Glavnog grada Podgorica.

Osnovni pokazatelji šumskog fonda

U državnom vlasništvu, na području Glavnog grada šume obuhvataju 36.817,40 ha, a u privatnom vlasništvu 40.930,52 ha. Visoke šume zauzimaju 24.377,74 ha, izdanačke šume 33.406,53 ha i šikare i šibljake 6.320,15 ha.

Što se tiče drvne mase, po tipovima uzgoja i vrstama, drvna masa četinara iznosi 812.233 m^3, a lišćara 5.788.620 m^3. Prema dokumentu Nacionalne inventure šuma, ukupan zapreminski prirast u četinarskim šumama na području opštine Podgorica iznosi 18.806,80 m^3, dok kod lišćarskih vrsta iznosi 119.193,60 m^3 ili ukupno 138.000,40 m^3.

Tekući godišnji prirast - u podgoričkim, državnim, visokim ekonomskim šumama za četinare iznosi 5,1 m^3/ha, a za lišćare 2,7 m^3/ha. **Potencijalni prirast** na ovim površinama je, svakako, veći, što korespondira i sa najnovijim rezultatima Nacionalne inventure (izvještaj) šuma Crne Gore iz 2011. godine.

Prema novim Posebnim osnovama, usvojenim 2010. godine, za najvrednije šumske komplekse-gazdinske jedinice Opasanica-Travska gora, Vučji potok osnovni pokazatelji su dati u tabeli br. 3.19.

Na području navedenih šumskih kompleksa (Opasanica-Travska gora i Vučji potok) u planu je uspostavljanje regionalnog parka Komovi i regionalnih biokoridora. Osim pošumljavanja i održavanja državnih šuma, u narednom periodu je neophodno obezbijediti pošumljavanje površina u privatnom vlasništvu. Osnovni razlog je što su privatne šume na teritoriji Glavnog grada pod velikim pritiskom usljed neplanskih sječa i učestalih požara, značajno devastirane. U

[21] Gazdinska jedinica pod rednim brojem 15 Mojanska rijeka - Kraštica, odjeljenje 21 do 31 je planirana u šumsko-privrednoj osnovi za područnu jedinicu Andrijevica. Kako se radi o prostoru Glavnog grada, bilo bi normalno da područna jedinica Podgorica gazduje i sa ovim dijelom gazdinske jedinice Mojanska rijeka - Kraštica, što ovaj plan i sugeriše.

narednom periodu trebalo bi pokrenuti brojne aktivnosti na obnovi šumskog pokrivača na najugroženijim područjima.

Ribarstvo

Na području Glavnog grada proizvodnja riba je organizovana u jednom ribnjaku - ribnjak Mareza, dok je komercijalni ribolov prisutan na Skadarskom jezeru. Ribarstvo u funkciji izlova na Skadarskom jezeru dijele tri opštine u Crnoj Gori i susjedna država Albanija. Ovo je djelatnost kojom se bavi stanovništvo Vranjine i priobalnih naselja iz Zete. Najveći dio ribe se isporučuje Podgorici, dok manji dio završava u fabrici u Rijeci Crnojevića. Rijeka Morača, za sada, ima minoran i statistički neznačajan doprinos ukupnom ribarstvu u slivnom regionu Skadarskog jezera. Ova rijeka je bila poznata po pastrmskim vrstama (potočara i glavatica), klenu, skobalju i jegulji. To je bilo tako do 90-ih godina prošlog vijeka, i u toku posljednje dvije decenije brojnost populacija skoro svih ribljih vrsta iz rijeke Morače je značajno opala usljed konstantnog prelova.

3.2.2.2. Mineralni resursi (vađenje ruda i kamena)

Na teritoriji Glavnog grada Podgorica od mineralnih sirovina su registrovane: podzemne vode, nemetalične mineralne sirovine, treset i tehnogene mineralne sirovine. Registrovane su i pojave cementnih laporaca i boksita, ali bez detaljnih istraživanja.

Ležišta podzemnih voda u terenima Glavnog grada Podgorica su brojna, a javljaju se u vidu razbijenih karstnih i zbijenih izdani. Neka od njih su istraživana i eksploatišu se.

Među ležištima podzemnih voda razbijenih karstnih izdani poznate su izdani izvorskih horizonata: oboda Malog blata, oboda Berskog polja, oboda Lugova i sjevernog i sjevero-istočnog oboda Zetske ravnice. Svakako, najznačajnije ležište podzemnih voda je zbijena izdan Zetske ravnice koja se i eksploatiše na prostorima Zagoričkog i Ćemovskog polja, a preko više bušenih i kopanih bunara. Slična istraživanja su vršena u prostoru Dinoša, okolini Tuzi i Vuksanlekića. Pored ovog, vršena su istraživanja za potrebe navodnjavanja zasada „Agrokombinata 13. jul“ i potreba za industriju aluminijuma (KAP). Raspoloživi podaci ukazuju da su te rezerve, svakako, veće od 10 m^3 u sekundi, gledano u višegodišnjem prosjeku.

Sva ova i druga brojna nenavedena ležišta podzemnih voda na prostoru Glavnog grada su sa kvalitetnim pitkim vodama. Ta ležišta se i eksploatišu, a nijedno nije istraženo do nivoa da mu se može sigurno definisati prostorni položaj i njihov međusobni odnos, njihovi slivovi, dinamičke, a da ne govorimo o statičkim rezervama. Sve to treba, dodatnim istraživanjima, definisati ako se želi mineralna sirovina zaštititi od zagađivanja. Ovo iz razloga sve većeg naseljavanja na i oko terena koji su nosioci podzemnih voda.

Od nemetaličnih mineralnih sirovina poznati su:

Ukrasni kamen – krečnjaci skoro bijele boje, najčešće bankoviti i masivni, gornje kredne starosti. Površinski kopovi ove mineralne sirovine nalaze se na sjeverozapadnoj padini Kakaricke gore i u ataru sela Vrbica (Kuči). Ti lokaliteti su istraženi, ali samo onoliko koliko je to išlo uz eksploataciju, bez neke posebne dokumentacije. Kratko rečeno, za ova ležišta ukrasnog kamena ne postoji tehnička dokumentacija iz koje se vide rezerve ove sirovine.

Šljunak i pijesak nalazimo u nedefinisanim količinama u koritima vodotoka. U koritu Morače na lokalitetima: Duga, Bioče, Zlatica, Smokovac, ispred ušca Zete u Moraču, na Kolovratu (Donja i Gornja Gorica), ušću Sitnice i Cijevne u Moraču, Ponarima i u koritu Morače do njenog ušća pri niskim vodostajima sa istočne strane Vranjine. U koritu Cijevne na više mjesta ima ležišta šljunka i pijeska. Među tim ležištima najveće je ono odmah ispred izlaska Cijevne iz svog kanjona u Zetsku ravnicu. U koritu Sitnice i Ribnice, takođe, nalazimo šljunak i pijesak. Za sva

ova ležišta, od kojih se mnoga kontrolisano (preko koncesija) eksploatišu, mnoga su napuštena, a uz to na više mjesta od mjesnog stanovništva se eksploatišu ove mineralne sirovine.

Šljunak i pijesak su donekle obnovljiva sirovina. Do danas nijesu vršena takva istraživanja kojima bi se definisale njihove rezerve u koritima vodotoka na teritoriji Glavnog grada.

Tehničko–građevinski kamen – krečnjak je na prostoru Glavnog grada prisutan na velikom prostoru i njegove rezerve su, takoreći, neograničene. Isti se koristi za proizvodnju određenog građevinskog materijala, kao i realna mogućnost za proizvodnju kreča.

Dolomit se nalazi na lokalitetu Vranjina i kanjonu rijeke Morače. Rezerve na lokalitetu Vranjina su utvrđene na iznos od ukupno 24,261 milion tona, od čega A kategorije 3,247, B kategorije 6,720 i C kategorije 14,294 miliona tona, dok se eksploatacione rezerve procjenjuju na 19,408 miliona tona. Srednji aritmetički sadržaj analiziranih komponenti ove mineralne sirovine je: MgO = 19,40%, CaO = 33,70%, SiO_2 = 0,44%, Al_2O_3 = 0,16% i Fe_2O_3 = 0,21%. Ova mineralna sirovina se, takođe, primjenjuje u građevinarstvu, kao i u nekim tehnološkim procesima.

Cementni laporac je evidentiran na lokalitetima atara sela Doljane, Vrbica i Fundina, na terenima izgrađenim od sedimenata eocenskog fliša. Međutim, ova mineralna sirovina nije istraživana.

Ležišta treseta su rasprostranjena po sjeveroistočnom obodu Skadarskog jezera, u Podhumskom zalivu. Treset je u ležištu u obliku meke, ali dovoljno vezane mase od gela organskih i minerala koloida. Na tom prostoru izdvojeno je 12 površina (kompleksa), zavisno od debljine sloja i njegove lokacije u jezerskoj vodi, među kojima ima treseta sa debljinom od 5-7 m. Među ovim ležištima ima i slojeva (nazvanih zbog sadržaja), sa polutresetom.

Istraživanja su pokazala da se treset i polutreset Podhumskog zaliva prostire na površini od oko 1.500 ha, sa debljinom naslaga od 0,5 do 7 m. Do sada izvršenim istraživanjima utvrđene su rezerve treseta sa organskom materijom od 50% do preko 80% od 31.791 x 103 m^3 i polutreseta sa organskom materijom od 30% do 50% od 8.085 x 103 m^3.

Treset, pored energetske sirovine, može da ima veoma značajnu upotrebu i kao vrsta organskih, organsko-mineralnih i humuskih đubriva.

Na teritoriji Glavnog grada prisutne su **stijenske mase** koje predstavljaju prirodnu mineralnu sirovinu za proizvodnju cementa. To su tereni izgrađeni od paleogenih sedimenata fliša (glinaca, laporaca i pješčara) prostora Vrbice i Fundine. Ovi lokaliteti su samo poznati kao pojave, ali nijesu posebno istraženi, jer kvalitetnije ove sirovine na teritoriji Crne Gore ima na više lokaliteta.

Tehnogene sirovine na prostoru Glavnog grada Podgorica su predstavljene crvenim muljem koji je deponovan južno od Podgorice, a nastao je u tehnološkom procesu proizvodnje glinice iz rude boksita u postrojenjima KAP-a.
Prema raspoloživoj evidenciji, od početka rada Fabrike glinice (1971. godine), pa do 1982. godine, a nakon toga samo povremeno u manjim količinama, u bazenu 1. deponovano je (na bazi proizvedene glinice i svedeno na suvu materiju) oko 2,2 miliona tona crvenog mulja , a površina bazena je oko 170.000 m^2. U bazenu 2. odlaganje crvenog mulja vršeno je od 1982. godine pa nadalje, i do sada je deponovano oko 5,5 miliona tona, takođe svedeno na suvu materiju. Površina ovoga bazena je oko 220.000 m^2.
Pored crvenog mulja, iz KAP-a se izdvaja – deponuje: ugljenički ili karbonski katodni otpad, "kolači soli", livnička šljaka i istrošene vatrostalne opeke.

3.2.2.3. Prerađivačka industrija

Prerađivačka industrija u 2011. godini imala je polovinu udjela u ukupnoj industrijskoj proizvodnji. U sektoru industrije sve značajniju ulogu zauzimaju konkurentnije grane i grane manje osjetljive na spoljnje efekte. Osnovne karakteristike strukturnih promjena u industrijskoj proizvodnji Podgorice su sljedeće:

- Dominira industrija proizvodnje hrane, pića i duvana;
- Jedan dio industrijskih aktivnosti (od kojih su neke imale značajnu ulogu u stvaranju dohotka, kao npr. proizvodnja mašina i električnih uređaja, proizvodnja finalnih proizvoda u preradi drveta, tekstilna industrija i dr.) praktično je nestao.

Osnovni cilj razvoja industrije je da se težište razvoja industrije prvenstveno pomjeri na maksimalno korišćenje postojećeg proizvodnog potencijala, kao i da se u proizvodnji poštuju važeće ekološke norme.

U cilju podsticaja razvoja privrede u cjelini, Glavni grad je 2011. godine donio Odluku o naknadi za komunalno opremanje građevinskog zemljišta kojom je predvidio niz povlastica za određenu namjenu objekata ili određene biznis zone.

Najznačajnije zone na teritoriji Glavnog grada su: Agroindustrijska, Industrijska zona A i Servisno-skladišna. Agroindustrijska zona ima dobru saobraćajnu povezanost sa magistralnim putem i željeznicom. U šest cjelina ove zone trenutno nema nikakvih aktivnosti, samo su okvirno date smjernice za namjenu površina.

Industrijska zona A obuhvata prostor koji nije izgrađen, odnosno ne postoje objekti, a njena namjena je data veoma uopšteno. Lokacija ove zone je relativno dobra - tri i po kilometra od autobuskog terminala, šest kilometara od aerodroma.

Servisno-skladišna zona je dobro locirana i povezana. Prostor je podijeljen u različite blokove, ali ne postoji nijedna kompanija koja trenutno radi u njoj. Namijenjena je za uslužni centar, industriju, zanatstvo, skladište, servise.

Tabela 3.20: Pregled utvrđenih biznis zona

	Naziv zone	BRGP objekata (m^2)
1.	Urbanistički projekat „Skladišta i servisi – Cijevna“ blok 15	62.267
2.	DUP „Servisno-skladišna zona sa ranžirnom stanicom“	597.880
3.	DUP „Agroindustrijska zona“	121.006
4.	DUP „Servisno-skladišna zona uz željezničku prugu - Vatrogasni dom“	34.007
5.	DUP „Zona centralnih djelatnosti - Cetinjski put - zona B“	152.160
6.	DUP „Prvi maj“	45.694
7.	DUP „Donja Gorica“	187.506
8.	DUP „Industrijska zona-Kombinat aluminijuma“	503.203
9.	DUP „Drač-putnički terminal“ – Izmjene i dopune	89.911
10.	DUP „Servisno-skladišna zona“ – Izmjene i dopune	418.897
11.	DUP „Konik-Stari aerodrom“ – Izmjene i dopune	132.579
12.	DUP „Industrijska zona A“ – Izmjene i dopune	280.594
13.	DUP „Drač-Nova varoš-zona A-podzona a3“	2.352
14.	DUP „Pobrežje-zona G“ – Izmjene i dopune	18.215
15.	DUP „Poslovni centar Kruševac - zona B“	46.625
16.	Urbanistički projekat „Nova varoš - blok G“ (djelimično)	9.789
17.	DUP „Pobrežje“ – Izmjene i dopune	123.024
18.	DUP „Blok 5“	91.807
19.	DUP „Prvoborac“	116.629
20.	DUP „Blok 18-19“	5.200
UKUPNO		**3.039.345**

Metalska industrija

U metalskoj djelatnosti najznačajniji predstavnik je Kombinat aluminijuma kao skup međusobno povezanih proizvodnih cjelina, čija se proizvodnja danas svodi samo na primarnu proizvodnju. Prije 40 godina, u ovom sistemu je bilo angažovano više od 9.600 zaposlenih. Proizvodne cjeline koje su radile u sklopu KAP-a su: Glinica, Elektroliza, Anode, Livnica, Valjaonica, Silumini, Kovačnica, Fabrika aluminijskih felgi Ubli, FAK Kolašin. Početkom ovog milenijuma dolazi do smanjenja i gašenja prerađivačkih kapaciteta. T-ingoti su jedini i najjeftiniji proizvod koji KAP trenutno proizvodi. Osnovni faktori koji su učinili da KAP bude nekonkurentan na tržištu su sljedeći:

- Nemogućnost nabavke električne energije po konkurentnim cijenama za ovu granu industrije;
- Višak zaposlenih – broj zaposlenih iznosi oko 1.200, dok fabrike u Evropi sa sličnim proizvodnim kapacitetima imaju oko 600-700 zaposlenih;
- Nepovoljna struktura proizvoda;
- Visok iznos nagomilanih dugovanja.

Metalska industrija u Crnoj Gori već duži period ima problema u poslovanju i obavljanju djelatnosti. Naslijeđeni problemi iz prethodnog perioda nisu adekvatno i u potpunosti sanirani privatizacijom. Veliki broj zaposlenih, zastarjela tehnologija, visoko zaduženje i opterećenje dugom, te nedovoljno investiciono održavanje su u velikoj mjeri opteretili cijenu koštanja i kvalitet ovih proizvoda, dok je konkurencija u ovoj oblasti znatno napredovala i osvajala tržište. Takođe, globalna ekonomska kriza je samo pogoršala situaciju, obarajući cijenu i tražnju za ovim proizvodima i dovodeći u pitanje njen opstanak uopšte. Problemi poslovanja najvećeg proizvođača u prerađivačkoj industriji, KAP-a, uslovili su pad ostale prerađivačke industrije. Stupanjem na snagu najnovijeg ugovora između KAP-a, tj. CEAC-a (koji je u vlasništvu En plus grupe) i Vlade Crne Gore, prema kome se dijeli vlasništvo u kompaniji na ravne djelove (29,36%), uz istovremeno zatvaranje fabrika koje ulaze u sastav KAP-a, formalno znači da KAP više ne postoji onakav kakav je zamišljen i kako je funkcionisao prethodnih 38 godina. Istovremeno, novi kupoprodajni ugovor povlači za sobom i drastično smanjenje broja radnika[22].

U 2009. godini zabilježena je najmanja vrijednost izvoza aluminijuma i proizvoda od aluminijuma u posljednjih nekoliko godina. Značajno smanjenje izvoza aluminijuma posljedica je globalne ekonomske krize i niskih cijena aluminijuma na svjetskom tržištu, kao i smanjenja proizvodnje u KAP-u.

U 2010. godini ukupan prihod KAP-a je iznosio 141,8 miliona eura, što čini 33,8% ukupnih prihoda ostvarenih u prerađivačkoj industriji ili 3,8% ukupno ostvarenih prihoda preduzeća u Podgorici. KAP danas zapošljava oko 1.200 ljudi. Glavni problem predstavlja velika zaduženost, kao i zastarjela tehnološka oprema.

Budući razvoj KAP-a treba zasnivati na povećanju prihoda kroz proizvodnju: legiranih trupaca, blokova, trake, žice, profila, limova, folije i ostalih proizvoda više faze prerade čija je cijena na tržištu znatno veća od samog ingota. U narednom period neophodno je obezbijediti značajne investicije u cilju pokretanja proizvodnih pogona za preradu višeg stepena proizvodnje, kao i zaštitu životne sredine imajući u vidu da je KAP najveći zagađivač Zete, Skadarskog jezera i Podgorice.

[22] Strategija socioekonomskog razvoja Glavnog grada Podgorica, CIP – Ljubljana, 2011.

Agroindustrija

Djelatnost prerade voća i povrća - Proizvodnja ovih prehrambenih proizvoda je u posljednjih nekoliko godina bila na veoma niskom nivou. Postojeća primarna proizvodnja (industrijsko voće i povrće) je ograničenog obima. Na teritoriji Glavnog grada funkcioniše privredno društvo AD „Plodovi Crne Gore“ čiji su akcionari: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Glavni grad Podgorica i udruženja poljoprivrednih proizvođača Zete i Malesije. U cilju praćenja savremenih trendova, potreba tržišta i omogućavanja kvalitetnog čuvanja i skladištenja poljoprivrednih proizvoda u okviru objekta hladnjače u Matagužima, neophodno je nabaviti nove hladnjače u skladu sa standardima EU i na taj način omogućiti efikasnije poslovanje i organizovanje otkupa poljoprivrednih proizvoda sa područja Glavnog grada.

Djelatnost proizvodnje alkoholnih pića - Proizvodnja vina je sektor koji bilježi najpovoljnije trendove u proizvodnji pića. U proizvodnji pića (pogotovo bezalkoholnih i rakija) postoji problem neispunjavanja u potpunosti propisanih standarda kada je u pitanju proizvodnja alkoholnog pića od strane neregistrovanih proizvođača. Najznačajniji predstavnik u oblasti prehrambene prerađivačke djelatnosti je kompanija „Plantaže“ – Podgorica sa proizvodnim kapacitetima: vinograd površine 2.247 ha, dva vinarska podruma kapaciteta 250.000 hektolitara, plantaža breskve na površini od 97 ha, ribnjak u kome se godišnje proizvede 120 tona kalifornijske pastrmke, hladnjača kapaciteta 3.000 tona, maloprodajni i ugostiteljski objekti. Godišnja proizvodnja ukupno 18 vrsta vrhunskih i kvalitetnih vina iznosi 16 miliona litara i 530.000 litara rakije. Pored ovog, značajan predstavnik je i Biotehnički fakultet sa proizvodnjom vrhunskog vina „vranac“, sa ukupnom proizvodnjom u 2011. godini od 20.000 l vina i 30.000 l „lozove rakije“. Značajniji individualni vinogradari koje Sekretarijat za razvoj preduzetništva Glavnog grada upisuje u registar i prosljeđuje podatke resornom ministarstvu radi upisa u Centralni registar vinogradara i proizvođača vina i alkoholnih pića, su: d.o.o. „Amanda“ (čija je proizvodnja u 2011. godini iznosila 30.500 l različitih alkoholnih pića - rakija, vinjak, vermut), vinarije „Vučinić“, „Monte Siraz“, „Vuković“, „Brković“, „Krgović“, „Asanović“ i Podrum „Rajković“.

Djelatnost flaširanja vode - Francuska kompanija „Veolija“ i JP „ViK“ Podgorica izvršili su analizu vodoizvorišta Ljeskovac sa aspekta mogućnosti flaširanja vode za piće. Analiziran je kvalitet voda, topografske i geološke karte i druga dokumentacija i utvrđena potreba obezbjeđenja detaljnijih podloga u cilju definisanja podzemnog porijekla vode, kao i sprovođenja mjerne kampanje u vidu postavljanja pluviometrijskih stanica u okruženju vodoizvorišta koje bi obezbijedile podatke o protoku i varijacijama protoka izvora Ljeskovac. Radi valorizacije prirodnog bogatstva Glavnog grada u kvalitetnoj vodi za piće, planirana je izgradnja fabrike za flaširanje vode za piće na vodoizvorištu Mareza.

Djelatnost prerade mlijeka - Uslovi za ovu djelatnost su specifični i ograničeni (niska konkurentnost, mali kapaciteti i standardi prerađivačkih pogona). U posljednjih nekoliko godina izgrađeno je više pogona za proizvodnju mliječnih proizvoda relativno širokog asortimana (različiti fermentisani proizvodi, UHT mlijeko, sirevi). Predstavnici industrije ističu problem nelojalne konkurencije prilikom uvoza mlijeka i prerađevina iz Srbije. Veliki udio u snabdijevanju prerađevinama na bazi mlijeka (sir i kajmak) predstavlja plasman putem zelene pijace i direktne prodaje (tzv. prodaja na kućnom pragu), što bi i u budućnosti, uz određene izmjene, moglo predstavljati važne kanale plasmana. Uspostavljanjem određenih sanitarnih normativa, tradicionalni proizvodi bi mogli pojačati svoju ulogu na tržištu (ugostiteljstvo i turizam, izvoz). Značajnije mljekare: Dinoša – Bubulj, ZZ Cijevna mljekara, Milmarc Group. Predviđena je izgradnja objekata za otkup i preradu mlijeka u Agroindustrijskoj zoni na magistralnom putu Podgorica-Božaj, pored Distributivnog centra, na površini od 13.392 m^2. Površina objekta biće 8.928 m^2, a spratnosti P+4. Rok za realizaciju projekta je 2017. godina.

Mlinska i pekarska djelatnost - Crna Gora nema sopstvenu primarnu sirovinu, ali postoje privredni subjekti koji prerađuju sirovinu iz Srbije ili drugih zemalja kao što su pekarske industrije "Impek" i "Primat", kao i niz malih pekara sa tradicijom. Pekarska industrija suočava se sa teškoćama koje su karakteristične za veliki dio drugih prehrambenih djelatnosti (nepoštovanje postojećih sanitarno-tehnoloških standarda i normativa, fiskalna nedisciplina, neredovna naplata, rad „na crno").

Djelatnost proizvodnje i prerade mesa - U ovoj oblasti evidentirani su pozitivni trendovi u obimu proizvodnje i asortimanu. Postoji nekoliko vitalnih subjekata koji su povećali kapacitet i proširili asortiman. Sanitarno–tehnološki uslovi u novim pogonima su na relativno solidnom nivou i ti pogoni mogu da odgovore potražnji na lokalnom tržištu. Nabavka primarnih sirovina je specifična – gotovo sve količine svinjskog mesa se uvoze, za meso živine postoji ograničena domaća proizvodnja, a govеđe i jagnjeće meso su iz domaćih izvora.

Djelatnost prerade duvana - Kapaciteti su skoncentrisani u jednoj kompaniji, „Duvanski kombinat" akcionarsko društvo - Podgorica (instalisani kapacitet omogućava godišnju proizvodnju od 4.800 tona cigareta). Ova kompanija se suočava sa brojnim problemima: siva ekonomija, otežano finansiranje tekućeg poslovanja, neriješeno pitanje privatizacije. Osnovni preduslov za njeno uspješno poslovanje u narednom periodu je izgradnja novog objekta za koji se traži domaći ili strani suinvestitor. Glavni grad će u ovaj projekat uložiti zemljište i naknadu za komunalno opremanje, po kom osnovu će steći odgovarajući broj akcija.

Vlasnici kompanije, čija je osnovna djelatnost otkup, proizvodnja i promet duvana i duvanskih proizvoda, su Vlada sa 68,78 odsto udjela i Glavni grad Podgorica koji ima 31,22 odsto dionica. Izgradnjom novog duvanskog kombinata će se stvoriti uslovi za pokretanje primarne proizvodnje duvana u Podgorici, s obzirom na izuzetno povoljne klimatske uslove i veliki broj sunčanih dana.

3.2.2.4. Energetika

Cjelokupan energetski lanac karakteriše nizak stepen energetske efikasnosti. Povećanje proizvodnje i poboljšanje energetskog bilansa je strateški cilj razvoja Glavnog grada. U ovom trenutku jedino proizvodno hidroenergetsko postrojenje na prostoru Podgorice je mini-hidroelektrana Lijeva Rijeka. Međutim Podgorica ima značajne hidroenergetske pontecijale koji su kvantifikovani državnim dokumentima (Vodoprivredna osnova; Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine, Akcioni plan za sprovođenje strategije razvoja energetike (za period od 5 godina), Prostorni plan Crne Gore, Strategija razvoja malih hidroelektrana, kao i Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine koja je u finalnoj fazi izrade).

Proizvodnja, nabavka i distribucija energenata u Crnoj Gori vrši se na državnom nivou i u okviru uspostavljenih sistema u pojedinim vrstama energenata koji funkcionišu na teritoriji čitave zemlje. U tom smislu Glavni grad ima ograničene ingerencije i mehanizme da se bavi politikom nabavke i snabdijevanja energentima. U skladu sa Zakonom o energetici lokalne samouprave imaju sljedeća prava i obaveze:

- Donošenje desetogodišnjeg lokalnog energetskog plana kojim se planiraju potrebe i način snabdijevanja energijom, kao i mjere za efikasno korišćenje energije, obnovljive izvore energije i kogeneraciju;
- Dostavljanje godišnjeg izvještaja o implementaciji lokalnog energetskog plana ministarstvu koje je nadležno za poslove energetike najkasnije do 31. marta tekuće za prethodnu godinu;
- Nadležnost nad snabdijevanjem toplotom, što uključuje:
    - Izdavanja energetskih dozvola za objekte za proizvodnju toplote za daljinsko grijanje i/ili hlađenje, kao i distribuciju toplote (Procedura izdavanja energetskih

dozvola bliže definisana Pravilnikom o kriterijumima za izdavanje energetske dozvole, sadržini zahtjeva i registru energetskih dozvola);
    - Vodi registar proizvođača toplote za daljinsko grijanje i/ili hlađenje ili industrijsku toplotu;
    - Priprema godišnji bilans potreba količine proizvedene i isporučene toplote u skladu sa gore navedenim obavezama;
    - Propisuje detaljne uslove i način, uključujući i tarifni sistem, za snabdijevanje toplotom;
- Raspisivanja javnog oglasa za izgradnju energetskih objekata u slučaju definisanim članom 65. zakona.

Pored Zakona o energetici, obaveze i prava lokalnih samouprava za oblast energetike definiše i Zakon o energetskoj efikasnosti. Pored gore navedenih obaveza i prava, ovaj zakon definiše sljedeće obaveze i prava jedinica lokalne samouprave:

- Donošenje trogodišnjeg programa energetske efikasnosti, uz saglasnost ministarstva koje je nadležno za energetiku, a na osnovu Strategije i Akcionog plana koji sadrži predlog mjera za poboljšanje energetske efikasnosti, dinamiku i način sprovođenja mjera i potrebna sredstva i način njihovog obezbjeđivanja (može biti i iz državnog budžeta);
- Donošenje godišnjeg plana energetske efikasnosti koji je sastavni dio budžeta jedinice lokalne samouprave;
- Dostavlja izvještaj o sprovođenju plana energetske efikasnosti ministarstvu koje je nadležno za poslove energetike najkasnije do 1. marta tekuće za prethodnu godinu (bliže definisano Pravilnikom o sadržaju izvještaja o sprovođenju plana poboljšanja energetske efikasnosti kod jedinica lokalne samouprave);
- Prima stručnu pomoć od strane ministarstva koje je nadležno za poslove energetike pri pripremi programa i planova energetske efikasnosti;
- Uspostavlja i vodi informacioni sistem potrošnje energije, kao i upravlja energijom u objektima koje koristi za obavljanje djelatnosti organa lokalne samouprave, javnih službi i javnih preduzeća čiji je osnivač lokalna uprava (bliže definisano Pravilnikom o informacionom sistemu potrošnje energije i načinu dostavljanja podataka o godišnjoj potrošnji energije);
- informiše građane o mogućnostima, značaju i efektima primjene mjera energetske efikasnosti;
- utvrđuje podsticajne mjere za primjenu mjera energetske efikasnosti na svom području.

Pored gore navedenih Zakona o energetici i Zakona o energetskoj efikasnosti, a s obzirom na to da se za potrebe proizvodnje energije mogu koristiti prirodni resursi, kao što su voda, šumski ostaci, otpad i sl., pri definisanju prava i obaveza pri izgradnji energetskih objekata primjenjuju se i drugi relevantni zakoni, među kojima i:

- Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata;
- Zakon o koncesijama;
- Zakon o vodama;
- Zakon o zaštiti životne sredine itd.

U sve analizirane bilanse, iako se nalaze na teritoriji Glavnog grada, ne ulaze potrebe KAP-a Podgorica. Međutim, važno je uraditi specifikaciju potreba Glavnog grada, kao i njegovog učešća u potrošnji tih energenata.

Postoji pravilo da se za potrebe izrade strategija modeli planiranja uvijek podešavaju za što kasniju godinu u odnosu na aktuelni momenat, ali

(i) za koju postoje pouzdani podaci i
(ii) koja je karakteristična, stabilna i ne odražava bilo koja posebna stanja u energetici.

Prema analizama u Startegiji razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine, kao referentna godina, izabrana je 2008. godina budući da ispunjava oba kriterijuma.

Ukupna površina objekata u stambenom sektoru Glavnog grada Podgorica u 2008. godini iznosi 3.646.490 m^2. Koristeći podatke zvaničnih publikacija Zavoda za statistiku Crne Gore (Prema popisu 2003. godine), procijenjeno je da je broj stambenih jedinica u Podgorici 2008. godine 52.093.

U stambenom sektoru Glavnog grada Podgorica u 2008. godini potrošeno je 426.609.864 kWh električne energije (Elektrodistribucija - kategorija domaćinstva) i 46.440 m^3 drveta za ogrijev (procjena na osnovu podataka Monstata i ostalih dostupnih podataka). U Glavnom gradu Podgorice za podsektor domaćinstva ne postoje odvojeni egzaktni podaci o učešću potrošene električne energije za grijanje/hlađenje i za ostale namjene, dok je na osnovu procjene potrošnje dobijena količina toplotne energije po površini objekata grijanih na drvo za ogrijev. Specifična potrošnja energije za grijanje u domaćinstvima koja koriste drvo kao energent iznosi 98 kWh/m^2. Za specifičnu potrošnju toplotne električne energije pretpostavljena je jednaka vrijednost.

Prema gore navedenom modelu, specifična potrošnja električne energije u podsektoru domaćinstva za kategoriju ostale potrošnje (rasvjeta i rad električnih aparata i uređaja u domaćinstvu) iznosi 33 kWh/m^2, tj. 120.576.156 kWh.

U tabeli su dati parametri potrošnje toplotne energije u stambenom sektoru Glavnog grada Podgorica.

Tabela 3.21: Parametri potrošnje toplotne energije u stambenom sektoru Glavnog grada

Energent	Ukupna grijana/hlađena površina (m^2)	Potrošnja toplotne energije (kWh)	Specifična potrošnja toplotne energije (kWh/m^2)
Električna energija	3.104.690	306.033.708	98,57
Drvo za ogrijev	541.800	53.406.000	98,57
UKUPNO	**3.646.490**	**359.439.708**	**98,57**

Ukupna potrošnja toplotne energije u podsektoru domaćinstva Glavnog grada Podgorica iznosi 359.439.708 kWh, što daje specifičnu potrošnju toplotne energije od 98,57 kWh/m^2.
Podsektor komercijalnih i uslužnih djelatnosti obuhvata oko 3.819 objekata ukupne površine 851.132,22m^2 (korišćena baza podataka JP „Čistoća“, gdje nije moguće izvršiti tačnu identifikaciju prema djelatnostima. Izostavljene su površine za zgrade u vlasništvu Glavnog grada, kao i sektor industrije).

U 2008. godini u Glavnom gradu Podgorica, u podsektoru komercijalnih i uslužnih djelatnosti, potrošena su 124.008.572 kWh električne energije (korišćeni podaci o potrošnji električne energije Elektrodistribucije Podgorica, gdje, takođe, ne postoji jasna kategorizacija za sektor komercijalnih i uslužnih djelatnosti). Prema podacima svi objekti u podsektoru komercijalnih i uslužnih djelatnosti za grijanje i hlađenje koriste električnu energiju, ali ne postoje odvojeni egzaktni podaci o učešću potrošene električne energije za grijanje/hlađenje i za ostale namjene. Zato je izvršena procjena specifične potrošnje električne energije za ostale namjene koja iznosi cca 50 kWh/m^2. Prema tome, ukupna potrošnja električne energije za ostale namjene (rasvjeta i rad električnih aparata i uređaja) u Glavnom gradu Podgorica, za sektor komercijalnih i uslužnih djelatnosti, iznosi 42.556.611 kWh.

Svi objekti u podsektoru komercijalnih i uslužnih djelatnosti Glavnog grada Podgorica, kao toplotnu, koriste isključivo električnu energiju. Ukupna potrošnja toplotne energije iznosi 81.451.961 kWh, što daje specifičnu potrošnju toplotne energije od 96 kWh/m^2.

Analiza energetske potrošnje komercijalnog i uslužnog podsektora Glavnog grada Podgorica pokazuje potencijal energetskih ušteda električne energije koja se koristi kao jedini energent,

kao i mogućnosti zamjene energenta za grijanje. S tim u vezi, potrebno je preduzeti brojne mjere energetske efikasnosti u cilju racionalizacije potrošnje i dostizanja krajnjeg cilja - smanjenja emisija CO_2 za više od 20% do 2020. godine.

Podaci o strukturi i ukupnoj potrošnji goriva iz privatnih i komercijalnih vozila nijesu bili dostupni, jer se o istom ne vodi ili je, zapravo, nemoguće voditi evidenciju. U prilog ide i činjenica da je Podgorica tranzitni centar sa velikom dinamikom saobraćaja, tako da ni podaci o količini prodatog goriva na benzinskim pumpama ne mogu predstavljati dovoljno relevantne pokazatelje.

Proračun je zasnovan na podacima o zastupljenosti pojedinih tipova vozila i njihove starosti. Projekcija potrošnje odnosi se i na prosječnu potrošnju putničkih vozila u odnosu na potrošnju komercijalnih vozila.

Procjena potrošnje goriva za privatna i komercijalna vozila na području Podgorice data je u sljedećoj tabeli.

Tabela 3.22: Struktura potrošnje goriva prema tipu goriva za sektor privatnih i komercijalnih vozila na nivou grada

Tip vozila	Tip goriva (l)					
	Ekodizel	Bezolovni BMB	Super MB	Plin (LPG)	Dizel D2	Potrošnja (TJ)
Motocikli		401.040				14,20
Putnički automobili	17.629.056	17.629.056	2.938.176	8.814.528	11.752.704	1.974,58
Kombiji	307.200				460.800	26,85
Autobusi	2.542.306,5				282.478,5	98,77
Teretna vozila	33.579.000				14.391.000	1.677,27
Specijalna vozila	850.000				850.000	59,44
Vučna vozila					624.000	21,82
Traktori					3.000	0,10
UKUPNO	**54.907.562,5**	**18.030.096**	**2.938.176**	**8.814.528**	**27.739.983**	**3.873,04**

Potrošnja električne energije za napajanje objekata javne rasvjete na području Glavnog grada u 2003. godini iznosila je 7.211.256 kWh, dok je u 2008. iznosila 11.352.927 kWh, što je povećanje za 36,5% kroz petogodišnje razdoblje.

Energetske potrošnje Glavnog grada Podgorica

Osnovu procjene energetske potrošnje Glavnog grada Podgorica za 2008. godinu obuhvata potrošnja iz sektora zgradarstva, saobraćaja i javne rasvjete bazirane na energetskim potrošnjama pojedinih sektora.

Tabela 3.23: Podjela energetske potrošnje pojedinih sektora po energentima

Energent	Potrošnja goriva TJ				%
	Saobraćaj	Javna rasvjeta	Zgradarstvo	Ukupno po energentima	Udio po energentima
Dizel	3.056,49			3.056,49	48,31%
Motorni benzin	748,93			748,93	11,84%
LPG	219,25			219,25	3,47%
Električna energija	47,52	40,87	2.019,97	2.108,36	33,33%
Lož ulje			0,38	0,38	0,01%
Prirodni gas			0,04	0,04	0,00%
Drvo za ogrijev			192,92	192,92	3,05%
UKUPNO	**4.072,19**	**40,87**	**2.213,31**	**6.326,38**	**100,00%**
Udio pojedinog sektora	**64,37%**	**0,65%**	**34,99%**	**100,00%**	/

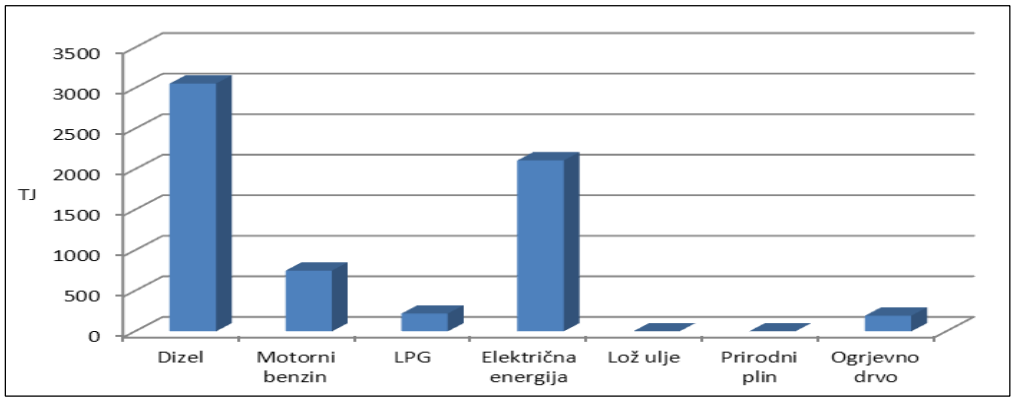

Grafikon 3.14: Energetska potrošnja po energentima u Podgorici

Solarna energija

Podgorica kao grad sa velikim brojem sunčanih dana trebalo bi da solarnoj energiji da veći značaj kada je u pitanju energetska efikasnost (korišćenje u stanovanju i privredi), a takođe i da se ispita mogućnost proizvodnje solarnih kolektora i drugih elemenata. Treba omogućiti mjere za promovisanje niskoenergetskih zgrada i primjenu OIE u zgradama (posebno aktivnih i pasivnih solarnih sistema). Potrebno je obaviti istraživanje i vrednovanje prostorno-planske dokumentacije za razvoj solarnih fotonaponskih sistema. Prilikom izdavanja urbanističko-tehničkih uslova za građevinske objekte, obavezno je dati smjernice za energetsku efikasnost.

3.2.2.5. Građevinarstvo

U djelatnosti građevinarstva zaposleno je 3,5% (1.844) ukupnog broja zaposlenog stanovništva Podgorice, što je duplo manji procentualni udio u odnosu na podatak iz GUP-a Titograd iz 1990. godine kada je učešće iznosilo 7,1%, odnosno 3.425 zaposlenih.

Najveći problem u građevinarstvu je kadrovski resurs – domaća radna snaga, jer i po broju i po kvalitetu postoji deficit radne snage. Drugi problem je starosna i kvalifikaciona struktura radne snage. Nije se uspjelo u animiranju mladih da se već kroz srednje obrazovanje spremaju za građevinarstvo. Jačanje konkurentnosti građevinske operative i formiranje adekvatne strukture radne snage u oblasti građevinarstva su jasni pravci djelovanja i dobar putokaz kako i kuda treba krenuti u narednom periodu. Jedan od problema je, svakako, i neopravdani uvoz građevinskog materijala (cement, kreč, gips, opeka i dr.). U periodu od 2004. do 2008. godine u Podgorici je izgrađeno 4.589 stanova površine 318.410m^2. Najviše je izgrađeno u 2004. godini 1.294 stana, dok je u 2008. godini izgrađeno 900 stanova ukupne površine 64.200 m^2, iste godine broj nezavršenih stanova je 5.874 ukupne površine 479.067 m^2. Aktivnost u građevinarstvu dostigla je najnižu tačku u drugom i trećem kvartalu 2010. godine poslije značajnog pada u 2009. godini. Povratak na umjeren rast od oko 5% (na godišnjem nivou) bi vratio aktivnost u ovom sektoru do kraja 2011. godine na nivo iz sredine 2009. godine (ovo bi još uvijek bilo 15-20% ispod vrhunca aktivnosti dostignutog sredinom 2008. godine). Prema anketi privrednih subjekata stepen razvijenosti građevinarstva je ocijenjen srednjom ocjenom od 8,2, dok su nešto višim ocjenama ocijenjeni potencijali za razvoj 9,4 i značaj za razvoj grada 9,5.

Građevinarstvo je oblast koja je doživjela značajnu ekspanziju posljednjih godina. Razvoju građevinarstva je najviše doprinijelo otvaranje crnogorskog tržišta u smislu povoljne investicione klime, koje je omogućilo veliki priliv direktnih stranih investicija.

Uticaj globalne finansijske krize i pojava recesije u razvijenim tržišnim privredama uticali su na usporavanje ekonomskog rasta, koji se prelio i na sektor građevinarstva. U uslovima djelovanja finansijske krize u oblast građevinarstva suočena je sa problemom nelikvidnosti u odsustvu bankarske podrške za realizaciju započetih projekata, naročito u sektoru stambene izgradnje i problemom blokiranih sredstava u nezavršenim objektima. Stanje u građevinarstvu karakterišu tri osnovne pojave:

- značajno povećanje obima investicija do 2008. godine, sa tendencijom pada u doba svjetske ekonomske krize;
- izmjena strukture investitora, izražena u dominantnom učešću stranih privatnih investicija, kao i investicija realizovanih kreditima stranih banaka i međunarodnih finansijskih institucija;
- inostrana konkurencija na domaćem tržištu.

Najznačajnija preduzeća u oblasti građevinarstva registrovana na području Glavnog grada Podgorica predstavljaju srednja preduzeća: Cijeva komerc, Čelebić, Tehno put, Crnagoraput i Zetagradnja. Ova preduzeća spadaju među deset crnogorskih građevinskih preduzeća prema aktivi, prihodima iz bilansa uspjeha i prosječnom broju zaposlenih.

Generalne karakteristike građevinarstva su:

- veliki broj pasivnih preduzeća;
- nepostojanje velikih preduzeća koja su nosioci razvoja, samo mali broj srednjih preduzeća, dok ostatak čine mala preduzeća;
- mali broj stalno zaposlenih u preduzećima ;
- značajno učešće nerezidentnih građevinskih radnika u privređivanju građevinskih preduzeća;
- mali broj preduzeća je sertifikovao sisteme za upravljanje kvalitetom;
- nezadovoljavajući nivo mehanoopremljenosti u većini preduzeća - zastarjela oprema i mehanizacija;
- preduzeća sa istom vrstom ponude;
- prisutna nelikvidnost kod izvođača radova i naručilaca posla;
- nedovoljna razvijenost domaće proizvodnje građevinskih materijala - uvozna zavisnost operative.

3.2.2.6. Trgovina

Porastom stanovništva, a posebno zaposlenosti i povećanjem kupovne snage, nametala se potreba bržeg razvoja trgovinske mreže na području Glavnog grada. Brži razvoj trgovine datira od sredine 60-ih godina, ali je intenziviran tek tokom 80-ih godina, što je u direktnoj vezi sa ukupnim privrednim razvojem Glavnog grada. Trgovina oslikava sve karakteristike socioekonomskog okruženja pokazujući se kao najvitalnija oblast u tranzitornim uslovima. Ona je, u godinama visokog ekonomskog rasta prije izbijanja krize, pored sektora usluga, bila glavni izvor rasta i oporavka, naročito sredinom 2008. godine, da bi pala na najnižu tačku početkom 2010. Oporavak u ovoj djelatnosti pokrenuo je rast u sektoru transporta.

Sektor usluga, uprkos slabom kreditiranju i strukturi uslužnih preduzeća, zabilježio je neznatan pad u 2009. godini od 0,2% i porast tokom 2010. godine. U trgovini na veliko i malo tada je bilo zaposleno 8.213 radnika, odnosno 15,7% svih zaposlenih u Glavnom gradu.

Zanatstvo, za sada, nema strateški značaj za razvoj Podgorice, ali je jedan od načina za obezbjeđenje životnog standarda stanovništva i kao dopunska privredna djelatnost, važna

karika u funkcionisanju privrednih i društvenih aktivnosti. Dominiraju proizvodi svakodnevne upotrebe (lične usluge i usluge domaćinstvima). Osnivanje zanatske komore može doprinijeti značajnijem uticaju zanata u rješavanju problema nezaposlenosti, te u obogaćivanju turističke ponude Podgorice. Nosioci djelatnosti su obućarske radnje, krojačke radionice, pekari, poslastičari, preduzetnici koji pružaju lične usluge ili vrše ručnu izradu odjevnih predmeta i predmeta za domaćinstvo, zanatske građevinske radionice, radionice za popravku vozila i dr.

Usluge pruža veći broj preduzeća iz oblasti marketinga, računarske tehnike, prodaje računarskog softvera i hardvera, štampe, prometa nekretnina, osiguranja, logističke usluge i sl.

Sadašnje površine i raspored trgovina u Glavnom gradu zadovoljavaju potrebe stanovništva u narednom periodu. Nove površine za trgovinsku djelatnost potrebno je tražiti u rekonstrukciji starih ili neadekvatno korišćenih objekata i u uređenju prizemnih i podzemnih etaža stambenih objekata u užem području grada.

3.2.2.7. Turizam i ugostiteljstvo

Budući da ima izvanredan geografski položaj i izdašne prirodne i antropogene turističke vrijednosti, prostor Glavnog grada ima značajno mjesto u sve frekventnijem turističkom prometu šireg područja.

Položaj Podgorice u centralnoj osovini vezne zone Skadarsko jezero – Podgorica – Danilovgrad – Nikšić, pogoduje razvoju tranzitnog, poslovnog, sportsko-rekreativnog, kongresnog, kulturnog, obrazovnog, naučnog, safari turizma, ribolovnog i dr. U ovoj se zoni nalaze spomenici velike kulturne i istorijske vrijednosti, poput bogatstva na prostorima NP „Skadarsko jezero“, Ribnica, Duklja, Ostrog, Onogošt i dr., koje treba adekvatno zaštititi i uključiti u turističku ponudu. Poseban značaj ima Podgorica kao politički, administrativni, kulturni, naučni, obrazovni, trgovinski, saobraćajni i informacioni centar i koja treba da ima veće pretenzije i u razvoju turizma.

Tranzitno-izletničke zone predstavljaju važne vezivne niti između turističkih regija i centara i između emitivnih i receptivnih prostora. Za sada najvažnije zone tranzitnih turističkih pravaca su: Zlatiborsko-morački, tranzitni tokovi Jadranskom magistralom koja se vezuje za Ibarsku magistralu, tranzitni pravac Skadar–Podgorica–Nikšić–Plužine–Foča–Sarajevo, a planirani su snažni turistički tokovi budućim autoputem Bar-Beograd i Jadransko–jonskim autoputem. Naravno, u tranzitnim, a posebno izletničkim kretanjima, značajno mjesto imaju i pojedine saobraćajnice regionalnog karaktera. Od najvećeg je značaja da se tranzitne saobraćajnice dobro održavaju i modernizuju, da se opreme savremenim uslužnim servisima i da se više promoviše njihova funkcija u organizovanju izletničkih tura na relaciji more–planinski predjeli.
Glavni grad se nalazi u koridoru značajnih turističkih, domaćih i inostranih tranzitnih tokova prema Crnogorskom primorju. Mnoge prirodne, saobraćajne, infrastrukturne i druge povoljnosti pogoduju razvoju različitih vidova turističke ponude.

Tabela 3.24: Broj posjeta i noćenja u Podgorici u periodu 2006-2012.

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Posjetioci							
Ukupno	39.295	45.588	50.393	49.166	54.196	53.480	52.889
- domaći	16.890	5.388	5.649	6.064	5.580	6.516	5.194
- strani	22.405	40.200	44.744	43.102	48.616	46.964	47.695
Noćenja							
Ukupno	74.169	104.986	111.271	103.464	112.569	103.636	102.875
- domaći	31.044	24.786	22.282	18.385	15.496	17.616	13.336
- strani	43.125	80.200	88.989	85.079	97.073	86.020	89.539

Izvor: Monstat

Posmatrajući turistički promet u periodu od 2004. Do 2010. godine uočava se uzlazni trend dolazaka i broja noćenja do 2010. godine. Procentualno povećanje broja turista u 2010. godini, u odnosu na 2004. godinu, iznosilo je 120,5%. U periodu 2010–2012. godine zabilježen je pad u iznosu 1,32% od 2010. do 2011. godine, odnosno 1,11% od 2011. do 2012. godine. Od ukupnog broja dolazaka i noćenja u Crnoj Gori 3,67% dolazaka i 1,12% ukupnog broja noćenja realizuje se u Glavnom gradu.

Tabela 3.25: Prihodi od turizma (ino-turisti) u Glavnom gradu i CG (*Izvor: Centralna banka CG)*

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Glavni grad	6.776.915	9.022.500	10.011.263	9.443.769	10.733.589
Crna Gora	271.081.204	457.190.567	513.088.399	468.822.516	489.702.424

Glavni grad je u 2010. godini ostvario prihod od inostranih turista u iznosu od 10.733.589€, što je povećanje u odnosu na 2009. godinu za 13,66%, a u odnosu na 2007. za 19%. Učešće Glavnog grada u ukupno ostvarenim prihodima od inostranih turista na nivou Crne Gore u 2010. godini iznosi 2,19%.

Turističke zone

Ove zone zahvataju prostore sa najbrojnijim i najvrednijim razvojnim potencijalima, a karakterišu ih najveća gustina i atraktivnost turističkih motiva, ekološka stabilnost, autentičnost i raznovrsnost ekosistema. Sa aspekta turističko-geografske regionalizacije, teritorija Glavnog grada se može podijeliti na tri zone: južnu, centralnu i sjevernu zonu.

Južna zona – obuhvata oblast Skadarskog jezera sa zaleđem. Master planom razvoja turizma do 2020. godine, Skadarsko jezero je označeno kao najznačajnija turistička destinacija sa potencijalom za razvoj više vrsta turizma i programom razvoja turističkih kapaciteta na lokalitetima Vranjina, Plavnica i Podhum. Ovo otvara mogućnost međuopštinske saradnje Turističke organizacije Podgorica i TO Bar i TO Cetinje, ali i prekogranične saradnje sa Albanijom putem kreiranja zajedničkih turističkih proizvoda usmjerenim ka odgovarajućim tržištima.

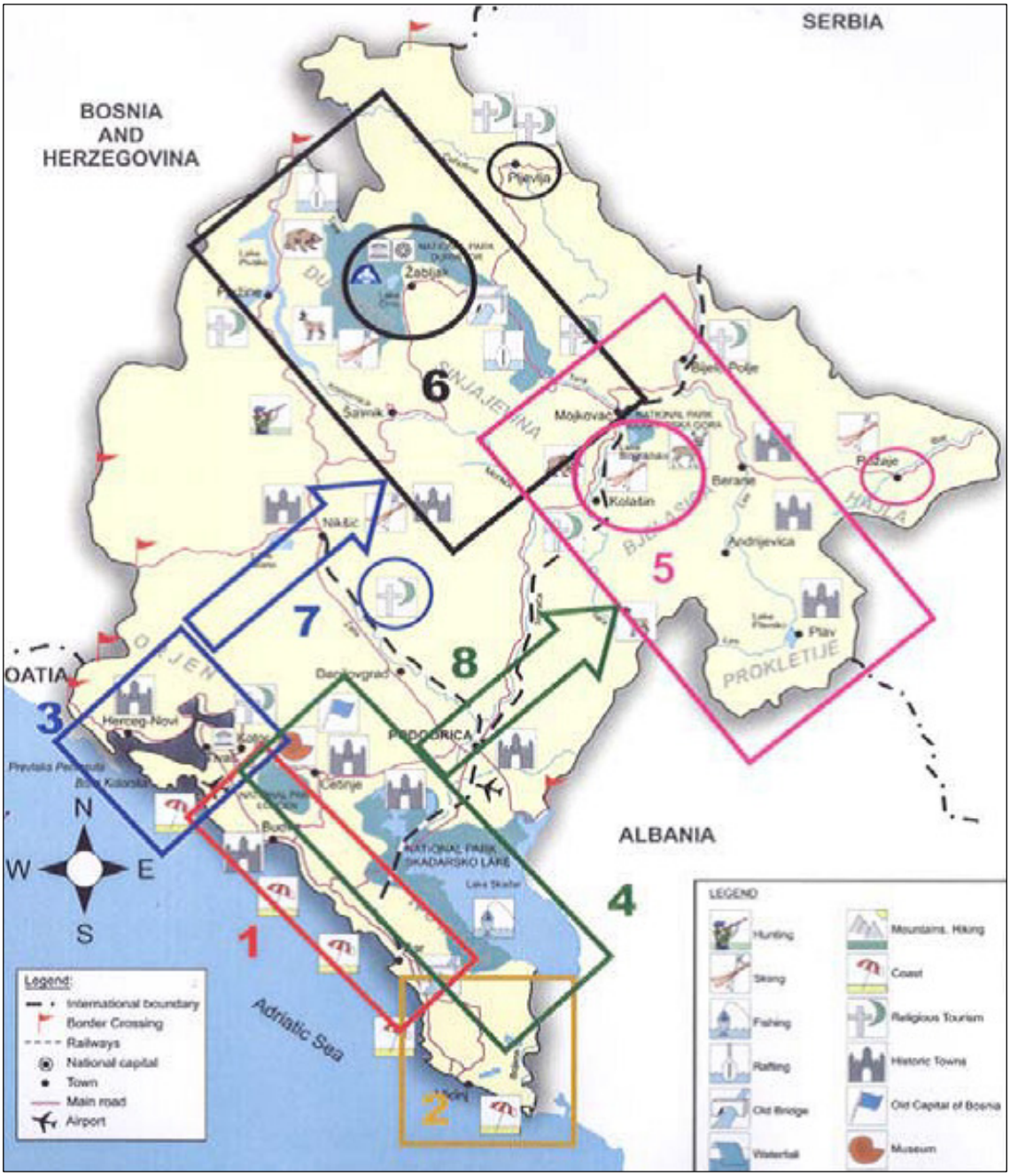

Pregledna karta 3.1: Turistički tranzitni tokovi

Značajan turistički potencijal otvaraju proizvođači vina (enogastronomski turizam) ukoliko prepoznaju potencijalna turistička tržišta, ovladaju početnim tehnikama rada sa tur-operatorima i, naravno, obezbijede propisani standard i brendiranje.

Centralna zona – obuhvata prostor planskog područja grada. Sa razvojem novih hotelskih kapaciteta Podgorica može postati centar kongresnog turizma. Tu se akcenat naročito stavlja na planirani hotel sa četiri do pet zvjezdica na lijevoj obali Morače u zahvatu UP „Kasarna Morača“, kapaciteta 100 do 120 smještajnih jedinica, hotel „Crna Gora“ koji je u fazi rekonstrukcije kako bi ispunio standarde lanca „Hilton“ i dva tek završena hotela koja svojim sadržajima ispunjavaju uslove za visoku kategoriju. Takođe je planirana izgradnja hotela visoke kategorije u zahvatu DUP-a „RTV centralne djelatnosti“. Pored navedenih kapaciteta objekata,

moguće je širenje mreže još jednog broja manjih hotelskih objekata u gradskom jezgru, koji će biti oslonjeni na postojeću komunalnu infrastrukturu.

Sjeverna zona – obuhvata prostor brda (Ljevorečko područje, Bratonožići, Piperi, brdsko područje, Malesija i Kuči). Ovo područje posjeduje pogodnosti za razvoj eko-turizma za koji Podgorica ima uslove, budući da raspolaže planinskim dijelom prostora (Veruša, Radovče, Prokletije) na kome se mogu uvezivati sela u izolovanim područjima i katuni u ugostiteljsku ponudu sa proizvodnjom organske hrane pripremljene na tradicionalan način i proizvodnjom i prodajom narodnih rukotvorina i drugih karakterističnih zanatskih proizvoda. Takođe, raspolaže i sa zaštićenim područjima i objektima prirode gdje je u toku postupak zaštite planinskog vijenca Komovi i kanjona rijeke Cijevne. Glavni nosioci turističkog razvoja na području Komova, koje se nalazi na teritoriji Glavnog grada, su Carine i Opasanica koje su planirane za detaljnu razradu. Selo Opasanica predstavlja područje za veoma dobru agroekološku i agroturističku osnovu za razvoj seoskog turizma. Saobraćajni pristup planiranim sadržajima postavljen je tako da je zoni sela Opasanica moguć priključak sa regionalnog puta R – 19 (cca 4 km), dok je saobraćajni pristup lokaciji Carine omogućen preko pravca Andrijevica–Đuliće–Jošanica–Carine (cca 19,5 km). Područje Veruše je potencijal za dalji razvoj planinarenja i zimskih sportsko-rekreativnih aktivnosti. Na Veruši funkcioniše Dječije odmaralište čiji je kapacitet 120 ležaja, a postoje i smještajni kapaciteti u vikendicama. Šire rekreativno područje obuhvata i planinsko područje Žijevo i Korita. Područje pod nazivom Kučke planine ili Žijevo karakteriše reljef bogat kraškim oblicima. U ovom masivu nalaze se i dva planinska jezera: Bukumirsko i Rikavačko jezero na nadmorskoj visini preko 1300 m, koja još nijesu, u dovoljnoj mjeri, valorizovana. Radovče predstavlja planinsko rekreativno područje, bazu za planinarenje i sl.

Prostor Podgorice daje uslove za razvoj biciklističkog turizma, posebno zbog označene biciklističke rute „*Top Trail N^0 4*“, koja polazi i završava u centru Glavnog grada, ali i za turističke sadržaje poput avanturističkih parkova, kakav već postoji u Rogamima.

Od posebnog značaja je aktiviranje starih urbanih cjelina, kako u svrhu dnevnih izletišta, tako i u cilju razvoja manifestacionog turizma, odnosno organizovanje festivala i događaja koji su efikasni instrumenti za privlačenje posjetioca.

Tabela 3.26: Pregled smještajnih kapaciteta u Glavnom gradu - Podgorici

Br.	Naziv	Kategorija	Broj soba	Broj apartmana	Broj kreveta	Lokacija
1	Hotel „Podgorica“	4****	36	8	85	Bul. sv. Petra Cetinjskog br. 1
2	Hotel „Ramada“	4****	98	12	220	Bulevar Save Kovačevića br. 74
3	Hotel „City hotel“	4****	70	8	156	Crnogorskih serdara br. 5
4	Apart hotel „Premier“	4****		48	96	Bulevar svetog Petra Cetinjskog br. 145
5	Mali hotel „Ambasador“	4****	3	6	18	Ulica Vaka Đurovića br. 5
6	Garni hotel „Boja tours – lux“	4****	17	1	26	Ulica kralja Nikole br. 10
7	Garni hotel „Best Western Premier“	4****	48	7	82	Bulevar svetog Petra Cetinjskog 145
8	Garni hotel „Eminent“	4****	6	7	26	Njegoševa 25
9	Garni hotel „Kostas“	4****	4	10	30	Ulica V proleterske brigade bb
10	Hotel Garni „Bambis“	4****	3	9	30	Ulica Franca Rozmana 10/a
11	Mali hotel „Aria“	4****	10	3	26	Mahala bb
12	Garni hotel „Philia“ [23]	4****	21	4	42	Cetinjski put bb

[23] Specijalizacija poslovni ugostiteljski objekat

Br.	Naziv	Kategorija	Broj soba	Broj apartmana	Broj kreveta	Lokacija
13	Hotel „Crna Gora“ [24]	3***	128	6	239	Bulevar svetog Petra Cetinjskog br. 2
14	Mali hotel „Rene“	3***	4	1	9	Zlatica, Ulica pljevaljska br. 10
15	Mali hotel „Ambiente“	3***	12	2	28	Cetinjski put br. 34
16	Mali hotel „Evropa“	3***	22		33	Orahovačka ulica br. 16
17	Mali hotel „Lovćen“	3***	24		43	Petrovački put bb
18	Mali hotel „Keto“	3***	14	3	29	Skopska ulica, br. 1
19	Garni hotel „Kerber“	3***	20		40	Ulica Novaka Miloševa, br. 6
20	Garni hotel „Holliday“	3***	20		32	Ulica I proleterske brigade, br. 11
21	Mali hotel „Pričelje“	3***	11		29	Pričelje bb
22	Garni hotel „Laguna“	3***	5	1	14	Ulica Vojislavljevića, br. 72
23	Garni hotel „Piramida“	3***	10		25	Ulica Nikole Tesle, br. 126
24	Mali hotel „Plavnica“	4***		4	8	Golubovci bb
25	Mali hotel „Šarović“	2**	7		12	Ulice Nikole Tesle br. 62
26	Garni hotel „Ideal“	2**	17		38	Ulica žrtava fašizma bb
27	Mali hotel „Imperial Palace“	1*	16	2	42	Tuzi bb
28	Garni hotel M	3***	8	1	20	Miladina Popovića 5a
29	Boutique hotel Ziya	5*****	25	3	56	Beogradska 10
30	Hotel M Nikić	4****	71	2	142	Kralja Nikole bb
31	Mali hotel Imanje Knjaz	4****		4	10	Mareza bb
32	Hotel Terminus	3***	14	2	26	Ulica Mitra Bakića bb
33	Garni hotel Alexandar LUX	4****	6	8	28	Hercegovačka 12
34	Hotel „Aurel“	4****	47	8	116	Bulevar Josipa Broza Tita bb
35	Mali hotel Ecco Mediteran	2**	4		8	Dromira bb
UKUPNO			**673**	**164**	**1625**	

Izvor: Tabela kategorizacije ugostiteljskih objekata za Glavni grad Podgorica - Ministarstvo održivog razvoja i turizma

Tabela 3.27: Pregled popunjenosti smještajnih jedinica

	Dolasci	Noćenja	Broj poslovnih jedinica (objekata)	Broj soba	Ukupno ležajeva	Stalni ležajevi	Popunjenost I (%)	Popunjenost II (%)
Glavni grad	**52.889**	**102.875**	**23**	**699**	**1.492**	**1.393**	**18.9**	**20.2**
Objekti kolektivnog smještaja	52.090	101.865	23	670	1.429	1.355	19.5	20.6
Hoteli	51.180	97.079	21	597	1.177	1.103	22.6	24.1
****	3.663	7.565	21	597	1.177	1.103	1.8	1.9
***	27.230	52.545	9	302	637	583	22.6	24.7
**	19.722	36.315	10	270	483	473	20.6	21.0
Stara kategorizacija			2	25	57	47	0.0	0.0
Dječije i omladinsko odmaralište	866	2.695	2	73	252	252	2.9	2.9
Individualni turistički smještaj	679	2.819		29	63	38	12.3	20.3
Privatne sobe	799	1.010		29	63	38	4.4	7.3
**	799	1.010		29	63	38	4.4	7.3

[24] U vremenu izrade plana hotel je van funkcije (u fazi rekonstrukcije), pa podaci o broju smještajnih jedinica nijesu uračunati u ukupnu sumu. Prikazani podaci se odnose na kapacitete prije rekonstrukcije.

Pored rastućih hotelskih kapaciteta u Podgorici interesantni su smještaji sekundarnog stanovanja (kuće za odmor) na nizu atraktivnih lokacija kao što su: Veruša, Kučka Korita, naselja u blizini Rikavačkog i Bukumirskog jezera, Radovča, Vranjine i drugih. U prilogu je data tabela sa pregledom tih kapaciteta prema popisu stanovništva iz 2011. godine. Potrebno je povećati popunjenost (iskorišćenost) turističkih kapaciteta.

Za dio ovih naselja turistički potencijal predstavlja i vinski turizam, kao segment seoskog turizma, koji je odavno jedna od važnih komponenti ponude razvijenih turističkih zemalja. Tamošnji vinari turistima nude obilazak vinarija, degustaciju vina i gastronomskih specijaliteta, u kombinaciji s ostalim sadržajima, kao što su biciklističke i pješačke staze, te obilazak znamenitosti značajnih za region.

Crnogorski Vinski put za sada okuplja regiju oko Skadarskog jezera i u nju su uključena udruženja po nahijama i to Ljeśanska, Katunska, Riječka i Crmnica, a odnedavno su se priključila udruženja iz Kuča, Pipera, Danilovgrada i Ulcinja.

Vinski podrum „Šipčanik“ otvoren je krajem 2007. godine i zajedno sa okolnim prostorom čini centralni dio segmenta turističke ponude nazvane „Vinski put“. Brdo Šipčanik se nalazi na istočnoj strani Podgorice i oslanja se na kompleks vinograda Ćemovskog polja. Sa tvrđave, koja je na samom uzvišenju, pruža se predivan pogled na Skadarsko jezero i Podgoricu. Podrum se nalazi na prosječnoj dubini od preko 30 metara. U obliku je tunela dugog 356 metara, prosječne širine 13,5 metara i visine 7 metara. Temperatura vazduha je od 17 do 19 stepeni, a vlažnost 70-80%. U Podrumu “Šipčanik”, na blizu 7000 kvadratnih metara, kuriozitet čini njegovanje i čuvanje vina u gotovo idealnim i potpuno prirodnim klimatskim i tehnološkim uslovima. U drvenim buradima i flašama odležava i stari dva miliona litara vina.

U sklopu podruma su vinoteka sa 28.000 flaša vina starih do deset godina, degustaciona sala od 200 m^2 i specijalizovana prodavnica.

Prerada vinskog grožđa i proizvodnja vina i rakije odvija se u dva vinarska podruma „Ćemovsko polje“ i „Lješkopolje“, kapaciteta 310.000 hektolitara.

3.2.2.8. Saobraćaj, skladištenje i veze

Saobraćaj je djelatnost od koje zavisi razvoj čitavog niza djelatnosti, turizma, trgovine, industrije i dr. Prema podacima Monstata u 2007. godini ostvareni su uglavnom pozitivni rezultati u ovoj djelatnosti. Pojedini segmenti su bilježili i dvocifrene stope rasta poput prevoza putnika i robe u drumskom i vazdušnom saobraćaju. Tokom 2008. godine fizički pokazatelji sektora saobraćaja (osim prevoza putnika u drumskom saobraćaju i prometa u lukama) su, takođe, bilježili pozitivne rezultate.

Negativni trendovi se pojavljuju tokom 2009. godine kada se uglavnom evidentiraju negativne stope i kod prevoza putnika i kod prevoza roba. Prema posljednjim raspoloživim podacima prevoz robe u drumskom saobraćaju je jedini segment u kojem se bilježi pozitivan rezultat u 2009. godini. Pošto svojom strukturom čini važan dio ukupnog kretanja BDP-a (u prosjeku 10,2% u periodu od 2001. do 2007. godine), to je od značaja činjenica da svim vidovima saobraćaja treba posvetiti posebnu pažnju.

Saobraćaj je privredna djelatnost u kojoj je ostvaren značajan rast zaposlenosti. U odnosu na podatke iz GUP-a Titograd 1990. godine gde je u saobraćaju bilo zaposleno 3.175 radnika, odnosno 6,5%, u 2003. godini saobraćaj zapošljava 4.761, odnosno 9,1% svih zaposlenih.

U oblasti željezničkog saobraćaja proces restrukturiranja nastavljen je i tokom 2010. godine i sprovodi se shodno principima i ciljevima iz Strategije restrukturiranja Željeznice Crne Gore iz 2007. godine. Primijenjen je dezintegracioni model restrukturiranja željeznice kojim je upravljanje infrastrukturom u potpunosti razdvojeno od prevoza putnika i tereta.

U oblasti vazdušnog saobraćaja najznačajnije preduzeće je „Montenegro Airlines“ koje će raditi na širenju flote, na otvaranju novih destinacija i na povećanju frekvencija na postojećim.

U oblasti poštanskog saobraćaja posluje preduzeće „Pošte Crne Gore“, KINGSCLIFFE DISTRIBUTION MONTENEGRO DOO, CITY EXPRESS - FILIJALA PODGORICA, TIM KOP DOO, RHEA EXPRESS DOO, KARAL COMMERCE DOO i MONTENOMAX C&L .

U oblasti telekomunikacija najznačajnija preduzeća su:

1. Telenor DOO
2. Crnogorski Telekom AD
3. Društvo za telekomunikacije MTEL DOO

Kada su u pitanju usluge gradskog prevoza, donedavno je tu uslugu pružalo samo Gradsko saobraćajno preduzeće, javno preduzeće u vlasništvu grada. Gradski javni prevoz je ponovo uveden, ali pod imenom Gradski saobraćaj voze privatni prevoznici.

Glavni rizici:

- Potreban je izuzetno visok nivo sredstava za modernizaciju saobraćajne infrastrukture imajući u vidu njeno trenutno stanje, kao i prilično nepovoljan reljef;
- Veliki broj saobraćajnih nesreća usljed nezadovoljavajuće bezbjednosne situacije saobraćaja u Crnoj Gori;
- Negativan uticaj razvoja saobraćaja na životnu sredinu;
- Deficit domaće radne snage i stručnog kadra;
- Neharmonizovanost sa međunarodnim standardima i otežan pristup tržištima EU;
- Nemogućnost pronalaženja strateških partnera;
- Nekonkurentnost domaće transportne privrede.

3.2.2.9. Finansijsko posredovanje i osiguranje

Trenutno u Crnoj Gori posluje jedanaest banaka. I pored toga što banke, pored tradicionalnih bankarskih poslova mogu obavljati i poslove sa hartijama od vrijednosti i kastodi poslove, u poslovanju banaka u Crnoj Gori su i dalje dominantni poslovi odobravanja kredita i primanje depozita. Odobrenje Centralne banke za obavljanje kastodi poslova ima šest banaka, a poslova sa hartijama od vrijednosti tri banke.

U bankarskom sistemu u Crnoj Gori dominira privatna svojina (97% kapitala bankarskog sistema) i to dominantno strano vlasništvo (81% kapitala bankarskog sistema). Na kraju 2009. godine u odnosu na kraj prethodne godine smanjene su ključne bilansne pozicije: ukupna aktiva, krediti, depoziti, pozajmice, ukupan kapital, dok su novčana sredstva ulaganja u hartije od vrijednosti, ostala aktiva, rezervisanja za potencijalne gubitke i ostale obaveze ostvarile rast.

Likvidnost bankarskog sistema karakteriše rast osnovnih koeficijenata likvidnosti u odnosu na kraj prethodne godine. Povećano je učešće likvidne aktive u ukupnoj i neznatno poboljšan odnos kredita i depozita, ali je pogoršana ročna struktura depozita. Krediti privrede i stanovništva, koji čine preko 95% ukupnih kredita, opadali su prosječno mjesečno 1% u 2009. godini. Recesija se prenijela i na 2010. godinu. Rastući problemi u realnom sektoru (rast nezaposlenosti, rast uzajamnih potraživanja i opšta nelikvidnost privrede, pad vrijednosti imovine u bilansima i rast gubitaka firmi) otežavali su napore Centralne banke da ublaži krizu. S druge strane, stanovništvo se, takođe, suočilo sa gubicima u imovini koji su dodatno doprinijeli rastu zaduženosti ove kategorije. Postalo je evidentno da bankarski sistem, i pored pozitivnih tendencija u kretanju likvidnosti i solventnosti, neće ubrzo dostići parametre koje je imao uoči krize. Uporedni podaci za 30.09.2010. i 30.09.2008. godine pokazuju da je kreditni i depozitni potencijal banaka smanjen za 20,6%, odnosno 23,3%, respektivno, kao i da je bankarski

sistem iz pozitivne zone poslovanja ušao u negativnu usljed ubrzanog pogoršanja kvaliteta aktive. Navedeno potvrđuje rast učešća nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima sa 4,5% na 17,5%, a kredita koji kasne preko 30 dana sa 7,7% na 23,5%, što je, povratno, dovelo do povećanja rezervacija za potencijalne kreditne gubitke za 120,5%. Trend kontinuiranog pada kreditnog potencijala od IV kvartala 2008. godine do danas odražava percepciju banaka da je broj bonitetnih potencijalnih zajmoprimaca značajno redukovan pod uticajem krize, a na drugoj strani potvrđuje stav da su banke svjesne pogubnosti prenaglašene liberalne kreditne politike koju su vodile u periodu kreditnog buma iz 2006. i 2007. godine, zbog koje i dalje plaćaju visoku cijenu suočavajući se sa rastom toksične aktive i problemima koji su iz toga proistekli.

Ukupna bilansna suma banaka na dan 30.09.2010. godine iznosila je 2.907,6 mil. € i ostvaruje pad po stopi od 9,81% u odnosu na uporedni jednogodišnji period, dok u tekućoj godini ostvaruje pad po stopi od 3,89%. Sedam banaka u sistemu su ostvarile rast bilansne sume u jednogodišnjem periodu. Ukupno odobreni krediti banaka iznosili su 2.263 mil. eura i ostvarili su smanjenje po stopi od 11,97% u odnosu na uporedni jednogodišnji period, odnosno smanjenje po stopi od 5,61 % u odnosu na kraj 2009. godine. Ukupni depozitni potencijal banaka iznosio je 1.782,8 mil. eura. U jednogodišnjem periodu došlo je do pada depozita po stopi od 6,18%, a u odnosu na kraj 2009. godine depoziti bilježe rast od 2,29%. Zaokruživanjem zakonske regulative u oblasti osiguranja, osnivanjem Agencije za nadzor osiguranja i Nacionalnog biroa osiguravača Crne Gore obezbijeđen je adekvatan institucionalni okvir za bolje funkcionisanje tržišta osiguranja.

Najznačajniji predstavnici u finansijskom sektoru Podgorice su:

Banke:

- CRNOGORSKA KOMERCIJALNA BANKA AD
- ERSTE BANK AD
- HYPO ALPE - ADRIA – BANK AD
- HIPOTEKARNA BANKA AD
- PRVA BANKA CRNE GORE AD PODGORICA osnovana 1901. godine
- NLB MONTENEGROBANKA AD
- PODGORIČKA BANKA SOCIETE GENERALE GROUP AD
- ATLASMONT BANKA AD

Finansijske institucije:

- Društvo za upravljanje privatizacionim investicionim fondom „EUROINVEST“ AD
- Mikrokreditna finansijska institucija „AGROINVEST VFI“ DOO

Osiguranje

U Crnoj Gori trenutno posluje 11 osiguravajućih društava sa većinskim stranim kapitalom, pri čemu dominantno mjesto ima „Lovćen osiguranje“, čiji je većinski vlasnik „Triglav osiguranje“. U strukturi bruto premije učešće neživotnih osiguranja je iznosilo 89%, (u kome obavezna osiguranja čine 52%), dok se na učešće životnog osiguranja odnosilo 11%. Od osiguravajućih društava u bruto premiji osiguranja najveće učešće je ostvarilo „Lovćen osiguranje“ od 56,3%, „Sava Montenegro“ 17,6% i „Delta Generali“ 7,5%, dok 18,6% odnosi na učešće preostalih osam osiguravajućih društava.

Smanjenje bruto premije govori da su se negativni efekti globalne finansijske krize odrazili i na tržište osiguranja. Međutim, zadržavanje u okvirima konzervativnih formi poslovanja, u smislu ulaganja u niskorizične plasmane (državne obveznice, depozite banaka) uticala je na manju izloženost osiguravajućih društava finansijskim rizicima.

Podaci o poslovanju lizing kompanija na kraju juna 2009. godine pokazuju značajno smanjenje broja i vrijednosti ugovora o lizingu. Lizing kuće su na kraju juna zaključile ukupno 646 ugovora, što je za 60,7% manje u odnosu na jun prethodne godine, dok je vrijednost zaključenih ugovora iznosila 19,7 miliona eura, što predstavlja smanjenje za 79,5%.

Ukoliko uporedimo podatke o učešću ugovora zaključenih sa fizičkim licima u ukupnom broju ugovora, primjetno je da je ovo učešće veće nego u istom periodu prethodne godine. Ova činjenica ukazuje na to da lizing društva u Crnoj Gori usmjeravaju poslovanje prema fizičkim licima u cilju diverzifikacije rizika i osiguranja optimalne strukture klijenata.

Na kraju prvog polugođa 2009. godine, poslovi finansijskog lizinga činili su 92% od ukupnog broja zaključenih ugovora, dok se preostalih 8% odnosilo na operatvni lizing. Vrijednost finansijskog lizinga iznosla je 18,5 miliona eura i smanjena je za 78,6% u odnosu na jun prethodne godine.

Struktura zaključenih ugovora po osnovu predmeta lizinga pokazuje da putnički automobili imaju najveći udio 77,4%, komercijalna vozila 9,1%, nekretnine 6,5%, građevinske mašine i oprema 6,4%, a preostalih 0,6% se odnosi na ugovore o lizingu brodova. I u ukupnoj vrijednosti zaključenih ugovora dominiraju putnički automobili sa 43%, učešće vrijednosti nekretnina je 34%, građevinskih mašina i opreme 12%, komercijalnih vozila 9%, a brodova 2%.

Najznačajnije lizing kuće sa sjedištem u Podgorici su:

- HYPO ALPE - ADRIA – LEASING DOO
- PORSCHE LEASING DOO PODGORICA
- NLB LEASING PODGORICA DOO
- Društvo za lizing nekretnina, vozila, plovila i mašina S – LEASING DOO

Ostvarena bruto premija osiguranja je na kraju 3. kvartala 2010. godine za 1,34% niža u odnosu na isti vremenski period 2009. godine. To pokazuje da su se ostvarila predviđanja iz prošlog EFP-a u vezi sa indirektnim i zakašnjelim uticajem finansijske krize na tržište osiguranja. I pored odsustva učešća domaćih osiguravača u inovativnim finansijskim aranžmanima, koji su na globalnom nivou najviše uticali na ostvarene gubitke kod osiguravajućih društava, recesija u privredi, tj. smanjena tražnja i povećana nelikvidnost građana i privrednih subjekata, ključni su faktori koji su uticali na pad bruto premije osiguranja. I dalje prisutna niska aktivnost na crnogorskom tržištu kapitala, kao i smanjeni investicioni prinosi na tržištu nekretnina, uticaće na pojačani pritisak na kapital osiguravača i njihovu profitabilnost. U prvih 9 mjeseci 2010. godine 88,04% ukupnog tržišnog portfelja otpada na neživotna osiguranja, sa i dalje dominantnim učešćem osiguranja od autoodgovornosti, dok su životna osiguranja ostala na približno istom nivou kao i prethodne godine, sa udjelom od 11,96%.
Najznačajnija osiguravajuća društva sa sjedištem u Podgorici su:

- Akcionarsko društvo za osiguranje LOVĆEN
- Akcionarsko društvo za osiguranje SAVA MONTENEGRO
- Akcionarsko društvo za osiguranje GRAWE

Glavni rizici u finansijskom sektoru su:

- Visok nivo nekvalitetne aktive u odnosu na kapital bankarskog sistema;
- Pogoršana likvidnost privrede;
- Negativna kretanja na tržištu rada;
- Otežan pristup inostranim izvorima sredstava;
- Smanjena ponuda kredita;
- Mogućnost daljeg pada depozita;
- Neadekvatna regulativa.

3.2.2.10. Komunalne društvene i lične usluge

Zanatstvo i sektor usluga nemaju strateški značaj za razvoj Podgorice, ali su od značaja za obezbjeđenje životnog standarda stanovništva i kao dopunska privredna djelatnost i važna karika u funkcionisanju privrednih i društvenih aktivnosti. Dominiraju proizvodi svakodnevne upotrebe (lične usluge i usluge domaćinstvima). Nosioci djelatnosti zanatstva su obućarske radnje, krojačke radionice, pekari, lične usluge, zanatske građevinske radionice, radionice za popravku vozila i dr. Veći broj preduzeća pruža usluge iz oblasti marketinga, računarske tehnike, prodaja računarskog *software-a* i *hardware-a*, štampe, logističke usluge, itd.

Glavni rizici u poslovanju:

- Složene procedure i mnoštvo dokumentacije potrebne za započinjanje posla;
- Spore sudske procedure prilikom rješavanja privrednih sporova;
- Siva ekonomija;
- Visok stepen monopolisanosti tržišta;
- Barijere na lokalnom nivou (veliki broj i visok nivo komunalnih taksi i naknada);
- Nepostojanje institucija koje bi doprinijele poboljšanju likvidnosti privrede;
- Nepoštovanje zakonskih propisa.

4. Prostorno uređenje

Ovo poglavlje sadrži prikaz i ocjenu postojećeg stanja prostornog uređenja, ocjenu realizacije planskih dokumenata i sagledava osnovne probleme u prostoru Glavnog grada. Na osnovu prirodnih karakteristika, odnosno potencijala za povećanje kvaliteta životne sredine i ograničenja za razvoj, te analize dosadašnjeg i planiranog razvoja u prostoru, definisane su prostorne konstante za područje Glavnog grada Podgorica i detaljnije za plansko područje Podgorice (teritorija važećeg GUP-a Podgorice, sada GUR-a) i GUR Golubovci i Tuzi.

4.1. Prikaz i ocjena postojećeg stanja prostornog uređenja

4.1.1. Mreža naselja

U ovom poglavlju dat je kratak osvrt na mrežu naselja definisanu u prostornom planu Podgorice (PPO Podgorica, 1990) i grafički pregled postojećih objekata privredne, tehničke i društvene infrastrukture po naseljima (vidi grafički prilog: A1 – Karta 05).

PPO Podgorica (1990) je predviđao razvoj sljedeće mreže naselja:

- **Državni centar**: Podgorica (1)
- **Sekundarni centri**: Golubovci i Tuzi (2)
- **Značajni lokalni centri**: Ubli, Lijeva Rijeka, Bioče, Drezga-Stijena, Barutana, Arza-Skorać, Stijepovo- Budza (7)
- **Lokalni i turistički centri**: Bijelo Polje, Mataguži-Vranj, Srpska, Dinoša, Baloči–Dolovi (5).

Analiza mreže postojećih objekata privredne, tehničke i društvene infrastrukture po naseljima (vidi grafički prilog: A1 – Karta 05) pokazuje da je realizacija predviđenog modela mreže naselja ostvarena u pogledu planiranog razvoja Podgorice kao opštinskog, regionalnog, republičkog, a kasnije i državnog centra sa svim funkcijama koje ovakav rang grada nosi. Planirana mreža naselja je djelimično ostvarena i u pogledu sekundarnih centara Tuzi i Golubovci, dok predviđeni razvoj značajnih lokalnih centara i lokalnih i turističkih centara nije u potpunosti zaživio.

Sekundarni centri Tuzi i Golubovci, ostvarili su ulogu centara za gravitaciona područja sa preko 10.000 stanovnika. Razvoj naselja Tuzi, koji karakteriše približavanje funkcijama višeg ranga, kroz razvoj usluga, poljoprivrednih i servisnih djelatnosti, društvenih djelatnosti, mogućnosti novih stambenih zona itd., ostvaren je tek u posljednjem periodu uz skromnu primjenu detaljnih planskih rješenja. Golubovci su se razvili u uslužni centar višeg ranga kroz razvoj zanatstva i male privrede, te centralnih funkcija (centar mjesnih zajednica Zete). Njihovo konačno oblikovanje kao administrativnih i privrednih centara zaokružuje se njihovim razvojem kao gradskih opština.

Planirani značajni lokalni centri: Lijeva Rijeka, Ubli, Bioče, Drezga-Stijena, Barutana, Arza-Skorać, Stijepovo-Budza nijesu dosegli planirani razvoj privrednih i uslužnih centara za gravitaciono područje od 1.000 do 3.000 stanovnika, osim djelimično i u manjoj mjeri Ubli, Bioče, Stijena i Skorać. Kod svih centara uočljiva je pojava opadanja broja stanovnika.

U kategoriji lokalni i turistički centri, odnosno centri sa najosnovnijim uslugama za naselje ili uže gravitaciono zaleđe do 1.000 stanovnika, po stepenu opremljenosti djelatnostima zaostaje naselje Baloči-Dolovi koje funkcioniše na ivici opstanka. Značajno za ovu kategoriju centara je da u centrima u brdovitom dijelu stanovništvo opada, dok u centrima u ravničarskom dijelu stanovništvo i dalje raste.

PPO Podgorica predviđao je da ostali centri sa minimalnim uslužnim sadržajima zadrže pojedine funkcije i razvijaju nove u zavisnosti od potreba i materijalnih mogućnosti

populacionog zaleđa. To su naselja: Beri, Farmci, Gradac, Buronji, Pelev Brijeg, Brskut, Kopilje, Milješ, Fundina, Sukuruć. I za ova naselja važi ista konstatacija, da su pojedine funkcije uspjela razviti samo ravničarska naselja.

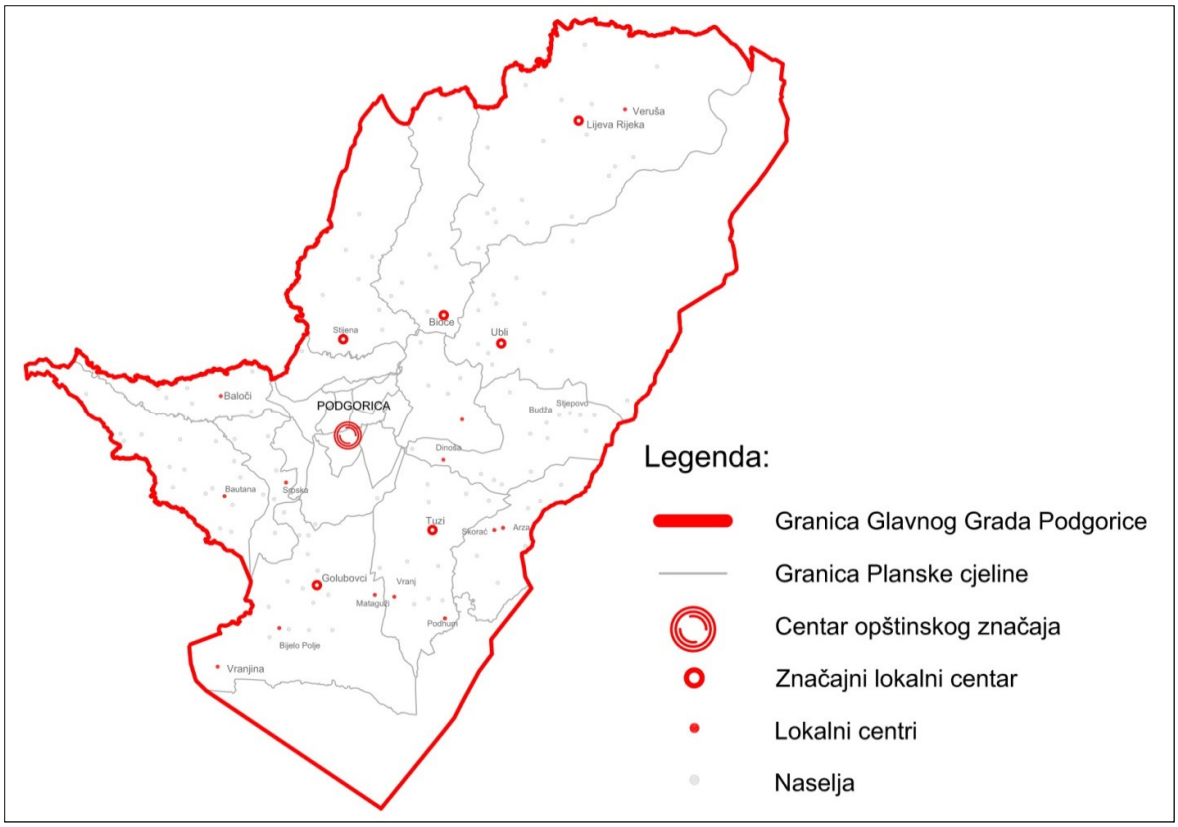

Pregledna karta 4.1: Mreža naselja PPO Podgorica (1990)

Koncept rasporeda i razvoja društvenih djelatnosti u PPO Podgorica je baziran na disperziji djelatnosti nižeg ranga (osnovno obrazovanje, primarna zdravstvena zaštita, osnovne centralne funkcije itd.) prema svim lokalnim centrima i centralnom grupisanju djelatnosti značajnijeg ranga u Podgorici i djelimično u Tuzima i Golubovcima. Ovaj koncept u najvećoj mjeri je ostvaren posebno kada su u pitanju centralne gradske funkcije, dok je disperzija funkcija u lokalnim centrima samo djelimično ostvarena.

Prostorni koncept razvoja modernizacije i raspodjele predškolsko-obrazovnih, društvenih i ostalih kompatibilnih djelatnosti u značajnoj mjeri je odstupio od očekivanog i razvijao se u najvećoj mjeri preko privatnog sektora. Na nivou Crne Gore, u prethodnom desetogodišnjem periodu, povećan je ukupan broj predškolskih ustanova i korisnika, ali su prostorni kapaciteti i dalje nedovoljni. Ciljevi razvoja predškolskog vaspitanja su: povećati kvalitet i standard prostora, stimulisati i povećati procenat privatnih predškolskih ustanova, organizovati iste u okviru pojedinih školskih ustanova i društvenih centara.

Osnovno školsko obrazovanje, na području urbanog područja Podgorice, ostvareno je planski, kroz izgradnju novih škola na sljedećim lokacijama: Novi grad, Stara varoš, Zabjelo, Konik, Masline, Zagorič, Tološi, Drač i Zlatica, i dogradnja škole u Novoj varoši, dok je na području van ovog urbanog područja realizacija izvršena u Tuzima i Golubovcima. Koncept kojim se predviđao opstanak škola sa manjim brojem đaka povezivanjem obrazovnih i kulturnih funkcija i optimalnim korišćenjem kapaciteta nije ostvaren, pa time nijesu ispoštovane smjernice za očuvanje postojeće mreže seoskih škola. Standard postojeće izgrađene površine je zadovoljavajući u osnovnim školama u ruralnim područjima, dok u gradskim naseljima nije i ne

zadovoljava propisane normative, te razvoj osnovnog obrazovanja treba usmjeriti u pravcu očuvanja škola na seoskim područjima, povećanja standarda prostora u smislu adaptacije i dogradnje postojećih kapaciteta i distribucije novih škola.

Predviđeni razvoj mreže srednjeg obrazovanja sa projekcijom za 2011. godinu ostvaren je u Podgorici i Tuzima, dok je za Golubovce usvojen planski dokument. Izgradnja objekta srednje Ekonomske škole je realizovana na lokaciji Stara varoš, srednje Medicinske škole u Novom gradu i ostvareno je proširenje postojećeg objekta u Tuzima, dok se u Golubovcima predviđa izgradnja centra koji će objediniti srednju i osnovnu školu (UP Srednja škola – Golubovci, 2011). Standard postojeće izgrađene površine ne zadovoljava propisane normative, pa je potrebno povećati standard fizičkog prostora, planirati srednjoškolske ustanove u Podgorici i Golubovcima i tako riješiti problem nedovoljnih kapaciteta.

Razvoj zdravstvenih djelatnosti je pratio sudbinu razvoja naselja i planska rješenja uz određene modifikacije nastale usljed izmjene zdravstvene politike u periodu realizacije plana. Predviđeno je da će kapaciteti i nivo opremljenosti, kako u Podgorici, tako i u Tuzima, Golubovcima i manjim centrima, pratiti nivo povećanja broja stanovnika (izgradnja, dogradnja, dodatna oprema, itd.). Kako je u većini naselja van urbanih područja i ravničarskog dijela došlo do opadanja broja stanovnika, to se planska rješenja tamo nijesu ni ostvarila.

Predviđeni sadržaji u okviru planski definisanih objekata-socijalnih ustanova (savjetovališta za brak, porodicu, djecu i omladinu, prihvatilište za nezbrinute majke i starije osobe, službe socijalnog rada) djelimično su ostvarene prema postavkama Plana, sa značajnijim udjelom i nevladinog sektora u finansiranju i realizaciji ovih projekata. Može se konstatovati da je postavka mreže socijalnih ustanova sa osnovnim sadržajima u Podgorici, a sa posebnim jedinicama ili ispostavama u ostalim naseljima, u najvećoj mjeri realizovana.

Podgorica je kao glavni grad i regionalni centar u potpunosti ostvarila atribute kulturnog centra. U vangradskim naseljima razvoj se odvijao na bazi amaterizma (KUD-ovi, sekcije, samostalni umjetnici, itd.) uz korišćenje postojećih objekata. Funkcije značajnih kulturnih centara (bioskop, biblioteka i čitaonica u okviru Doma kulture) realizovane su u Tuzima i Golubovcima.

Osnovnu organizacionu strukturu u sistemu zdravstvene zaštite čini mreža državnih zdravstvenih ustanova i ustanova u privatnom vlasništvu. Država Crna Gora je osnivač svih zdravstvenih ustanova koje obavljaju zdravstvenu djelatnost kao javne zdravstvene ustanove, koje su osnovane radi obezbjeđivanja zakonom utvrđenih prava građana u oblasti zdravstvene zaštite. Dom zdravlja Podgorica je referentni centar primarne zdravstvene zaštite. Najznačajnija državna zdravstvena ustanova, Klinički centar Crne Gore, kao ustanova na tercijarnom nivou zdravstvene zaštite, nalazi se u Podgorici, koja pored toga pruža i usluge sekundarnog nivoa za stanovništvo Podgorice, Danilovgrada i Kolašina. Postojeći standard mnogo je niži od planskih normativa, pa je u tom smislu potrebno realizovati adaptaciju postojećih i izgradnju novih objekata.

Koncept razvoja privrednih djelatnosti

- Razvoj proizvodnih i servisnih djelatnosti usmjeravan u tzv. „industrijsku i transportnu zonu Podgorice“, nije funkcionalno realizovan u pogledu pretpostavki iz Plana, dok je servisna zona Tuzi djelimično realizovana;
- Prostorni razvoj *industrije* na području urbanog područja u potpunosti je planski i djelimično funkcionalno ostvaren kroz formiranje industijske zone između postojeće magistrale i željeznice, sa mogućim proširenjem obuhvata na 310 ha, čime bi se zadovoljile potrebe poslije 2011. Godine;
- Ostvareno je proširenje industrijske zone Agrokombinata;

- Predviđeno ograničenje razvoja industrije uz Moraču realizovalo se djelimično usljed zatvaranja industrijskih pogona i prestrukturiranja ovih zona u zone pretežno mješovite namjene;
- Posebne zone za razvoj skladišno-servisnih djelatnosti formirane su segmentno uz gotovo sve saobraćajne koridore od značaja;
- U vangradskom području formirana je zona skladišno-servisnog tipa uz Nikšićki put (zona Mareze), uz Cetinjski put (Kokoti i Barutana) i u Tuzima.

Analiza mreže postojećih objekata privredne, tehničke i društvene infrastrukture po naseljima ukazuje na to da se Podgorica uspjela razviti u državni centar sa svim funkcijama centra tog ranga. Tuzi i Golubovci su uspjeli u većoj mjeri doseći predviđeni razvoj sekundarnog centra. Od značajnih lokalnih centara samo djelimično Ubli, Bioče, Stijena i Skorać dosežu predviđeni razvoj uslužnih i privrednih djelatnosti. Kategoriju lokalni centar po stepenu opremljenosti su dosegli Bijelo Polje, Mataguži-Vranj i Dinoša. Od turističkih naselja Vranjina je, zbog pozicije u Nacionalnom parku, dosegla malo veći razvoj od Veruše, za koju je značajan i veći odliv stanovništva.

Prostorni plan Crne Gore do 2020. (PPCG, 2008) koncepciju razvoja urbanog sistema Crne Gore zasniva na jačanju policentričnog sistema i predviđa na teritoriji Glavnog grada sljedeći razvoj naselja:

- Razvoj Podgorice - glavni grad Crne Gore, konstituisan kao zajednica opština Podgorica, Tuzi i Golubovci – u centar državnog značaja;

  To je najrazvijeniji tip urbanog naselja; pored funkcija koje sadrže centri nižih rangova, on obezbjeđuje i funkcije najvišeg urbanog nivoa, kao i određene državne i međunarodne funkcije;
- Razvoj naselja Ubli i Lijeva Rijeka u lokalne centre;

  To su manja naselja sa najosnovnijim snabdijevanjem stanovništva, u kojima se održava tradicionalni sistem naseljenosti seoskih područja.

PPCG u osnovnoj mreži centara Crne Gore pominje naselja Tuzi i Golubovci u okviru urbane aglomeracije Podgorice, i s obzirom na tako datu tipologiju, ta dva naselja se uvršćuju u tipologiju satelitskih gradskih centara. To su urbana naselja, koja podstiču razvoj odgovarajućih uslužnih i snabdjevačkih funkcija, kao i stvaranje radnih mjesta za stanovništvo iz tog centra i ono iz njegovog okruženja. Ovakvi centri omogućavaju pružanje osnovnih obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih usluga, kao i odgovarajuće sportske i kulturne aktivnosti, te podstiču razvoj tercijarnih i kvartalnih aktivnosti i zapošljavanje u različitim djelatnostima.

Strategija prostornog razvoja Glavnog grada daje koncepciju razvoja mreže naselja zavisno od dugoročnih scenarija socioekonomskog i ekološkog razvoja.

4.1.2. Tehnička infrastruktura

Saobraćajni sistemi (kopneni, vodeni, vazdušni), energetski i telekomunikacioni prenosni sistemi, vodosnabdijevanje, kanalizacija i prečišćavanje otpadnih voda, regulacija čvrstog otpada – je osnovna tehnička infrastruktura, kako za tekuće življenje, tako i za budući razvoj.

4.1.2.1. Saobraćajna infrastruktura

Prostor Glavnog grad posjeduje velike resurse, koji imaju i državni – crnogorski značaj: geoprometna pozicija, demografska osnova, privredna struktura, institucionalna osnova, status Glavnog grada Crne Gore.

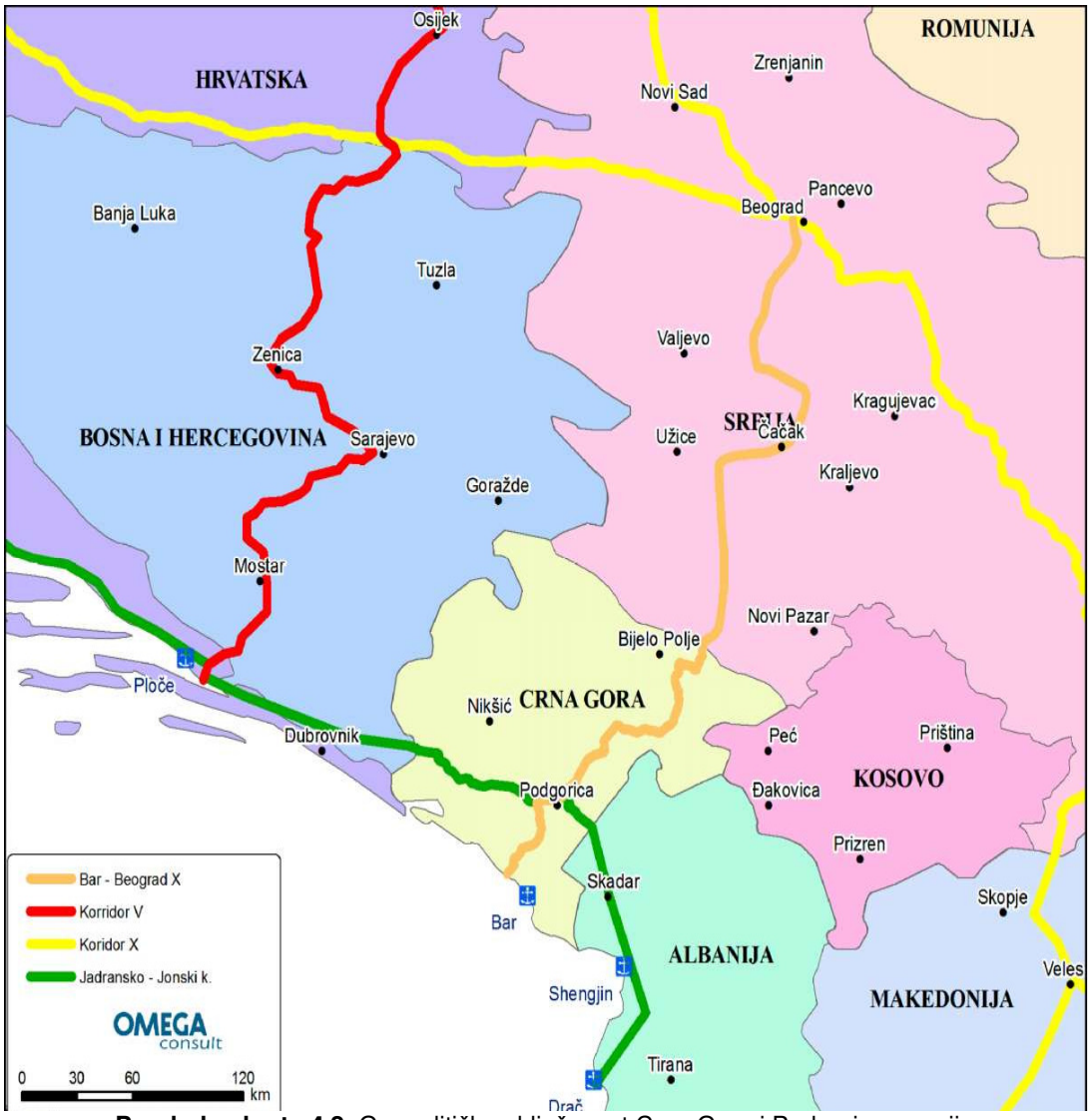

Pregledna karta 4.2: Geopolitička uključenost Crne Gore i Podgorice u regiju i glavni saobraćajni koridori

Opšta saobraćajna pozicija

Podgoričkim prostorom prolaze svi najvažniji saobraćajni tokovi, osim pomorske plovidbe, u Crnoj Gori: Aerodrom „Podgorica“, željezničke pruge: Bar-Beograd, Podgorica–Skadar, Podgorica–Nikšić, magistralni putevi Bar–Beograd, Skadar-Podgorica–Nikšić–Sarajevo, Podgorica-Cetinje–Budva, regionalni put Bioče–Veruša–Mateševo, trase budućih autoputeva, Jadransko-jonskog i Bar–Boljare–Beograd. Budući autoputevi značajnom dužinom postavljeni su na teritoriji Podgorice, što će, nakon izgradnje, frekvenciju saobraćaja ovim prostorom još više uvećati. Već je u ovom vremenu izražen konflikt magistralnih saobraćajnih tokova, sa izgrađenom urbanom i drugom strukturom Podgorice.

Širi prostor Glavnog grada, a pogotovo brdoviti i planinski dio, nije podržan odgovarajućim i kvalitetnim putevima koji bi poboljšali postojeće uslove i omogućili integralni razvoj na bazi evidentnih potencijala (poljoprivreda, energetika, turizam, šumarstvo...)

Ravničarski dio, dio Zetske ravnice, takođe nije opremljen kvalitetnim putevima. Međutim, njihovu rekonstrukciju, na nivo kvaliteta razvojnih zahtjeva, je relativno jednostavno planski i projektno riješiti, jer se ne zahtijevaju nove trase.

Brdsko–planinski prostor, sa veoma izdašnim energetskim, poljoprivrednim, šumarskim i turističkim resursima, razvojno je imobilisan, dominantno, nedostatkom kvalitetnih puteva.

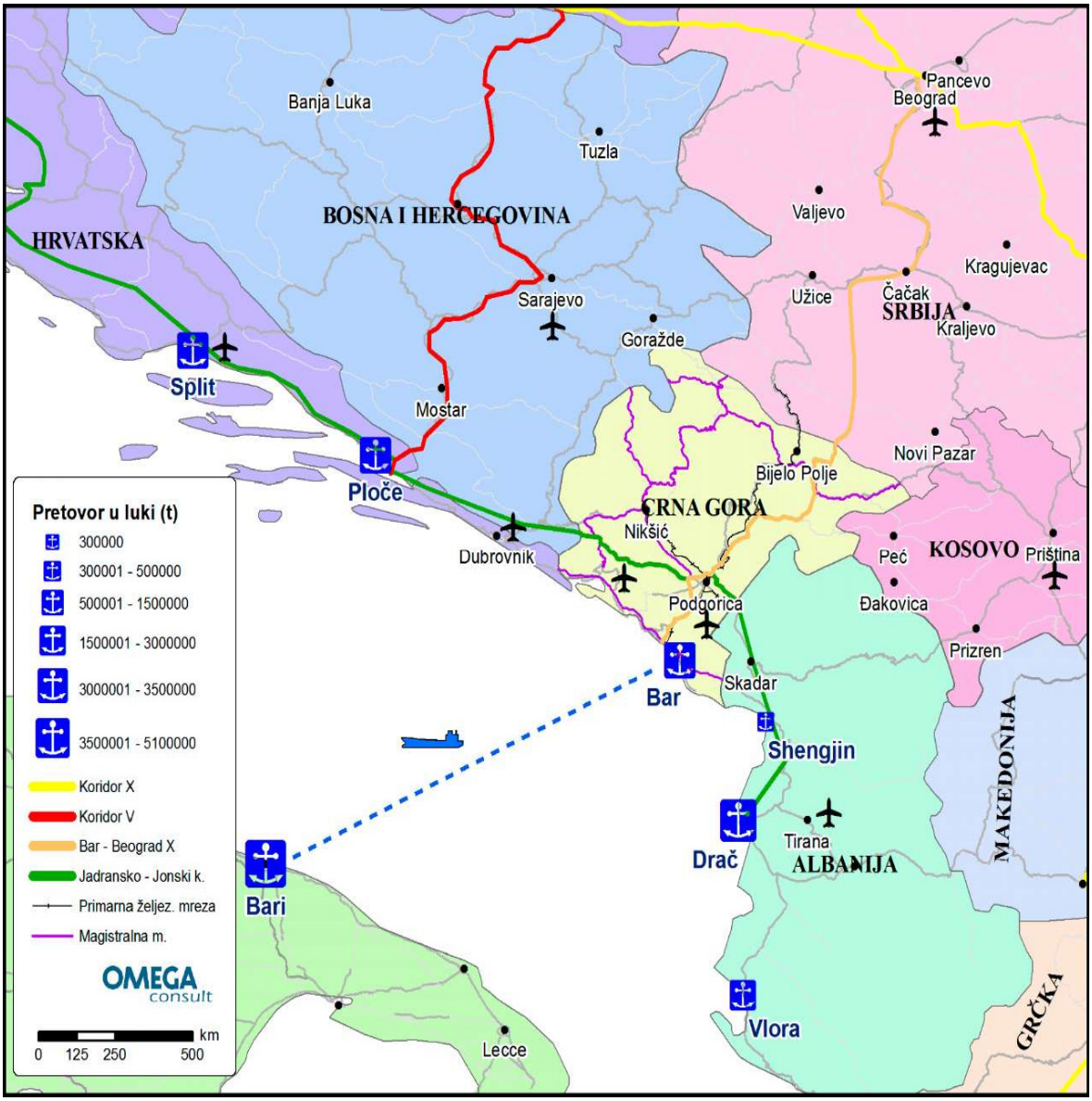

Pregledna karta 4.3: Strateške saobraćajne veze Crne Gore sa međunarodnim prostorom

Reljefne karakteristike prostora kao indikator saobraćajnih rješenja

Sam dijapazon nadmorske visine od 4,5 mnm do 2.487 mnm, uslovljava čitav spektar reljefnih oblika: Zetska ravnica (uže i šire gradsko jezgro, područja gradskih opština Golubovci i Tuzi) i Brdski dio do 800 mnm (djelovi Lješanske nahije, Katunske nahije, Pipera, Bratonožića i Kuča, Malesija), planinski predio iznad 800 mnm.

Različitost reljefa (ravnice, brda, planine, rječne doline, kanjoni, površi) uslovljava i različite klimatske odlike, što sve skupa nameće potrebu veoma dobrog poznavanja prostornih uslova, pri ocjeni stanja i koncepciji saobraćajnih rješenja, kao važnog činioca planiranog razvoja.

Adaptabilnost postojeće saobraćajne osnove sa razvojnim projekcijama Podgorice

Kako je saobraćajna infrastruktura veoma važan činilac tekućeg življenja i budućeg razvoja Podgorice, vizija njenog razvoja biće bitan ulazni parametar, za koncepciju sanacije i razvoja.

Vazdušni saobraćaj

Infrastruktura za vazdušni saobraćaj – Aerodrom „Podgorica“ ima značajno veće kapacitete, prostor i instalacije od trenutnog nivoa korišćenja. Državna aviokompanija, „Montenegro Airlines“, zadovoljava trenutne potrebe Podgorice. Crna Gora je 2007. godine ratifikovala multilateralni Sporazum o zajedničkom evropskom vazduhoplovnom području-ECAA sporazum, kojim se obavezala da će u nacionalno vazduhoplovstvo inkorporirati legislativu Evropske unije iz oblasti vazdušnog saobraćaja. Ovim je tržište vazduhoplovnih usluga u Crnoj Gori liberalizovano, što svjedoči veliki broj aviokomapanija, među kojima su i „low cost“ kompanije. Međutim, očekivani društveno-ekonomski razvoj zahtijevaće unapređenje opšte infrastrukture za ambicije predstojećeg razvoja Glavnog grada (kargo terminal, tranzitni putnički saobraćaj...).

Aerodrom na Ćemovskom polju koristi se za namjene sportskog letjenja aviona i jedrilica.

Vodeni saobraćaj

Vodeni – jezerski saobraćaj odvija se u vidu turističkih tura po Skadarskom jezeru, kao i ribolovnim plovilima i plovilima Nacionalnog parka „Skadarsko jezero“, te plovilima granične policije. Veći stepen korišćenja Skadarskog jezera i kao plovnog puta je, svakako, i u koncepciji razvoja ove vrste saobraćaja Glavnog grada.

Željeznički saobraćaj

Pruga Beograd–Bar je najvažniji željeznički segment Crne Gore.

Njena putnička funkcija zadovoljava jedan dio postojećih potreba, na relaciji Bar–Beograd. Međutim, stanje ovog željezničkog subjekta ne odgovara ni postojećim, a pogotovo ne razvojnim potrebama na koridoru koji pokriva (nedovoljna frekventnost, spora vožnja).

Teretni transport na relaciji Luka Bar–Beograd je u relacijama sadašnjeg obima roba koje su usmjerene na željeznički transport. Predstojeći privredni razvoj zahtijevaće značajno efikasniji teretni transport ovom prugom.

Pruga Podgorica–Nikšić je rekonstruisana i puštena u rad 01.10.2012. godine. Na ovoj relaciji će biti moguće organizovati i vrlo efikasan putnički saobraćaj. Prema Prostornom planu Crne Gore do 2020. godine predviđeno je izmještanje kraka pruge Podgorica–Nikšić koji prelazi preko antičke Duklje. Potrebno je predvidjeti pružni vijadukt koji će „premostiti“ lokalitet Duklje,i na taj način osloboditi ovo zaštićeno područje od devastacije.

Pruga Podgorica–Skadar vrši samo teretni prevoz, što nije racionalno ni za Podgoricu ni za Skadar, odnosno za Crnu Goru i Albaniju.

Drumski saobraćaj

Postojeće drumske komunikacije glavnog grada i njihove regionalne i šire veze su polazište na osnovu kojih će se planirati racionalnija razvojna rješenja.

Trase budućih autoputeva: Jadransko-jonskog i Bar–Beograd, u izvedenom stanju veoma će uticati na saobraćaj Podgorice. Neka data rješenja nijesu primjer dobre prakse i teško da mogu biti racionalna, kako za Podgoricu, tako i za Crnu Goru (jezerska varijanta, dugi mostovi, petlje itd.).

Magistralni putevi: Bar-Beograd, Tuzi-Podgorica-Nikšić, Podgorica-Cetinje, prolaze kroz glavno gradsko jezgro ili se sa njim ukrštaju.

Istočna obilaznica od Doljana (stadion Koma), preko Starog aerodroma, kružnog toka na Zabjelu do Cijevne (Srpska), samo je djelimično saobraćajno relaksirala uže gradsko jezgro. Naime, ona i dalje prolazi zbijenom urbanom gradnjom do Zabjela, gdje se uključuje na Jadransku magistralu koja je rekonstruisana do Cijevne u četiri trake.

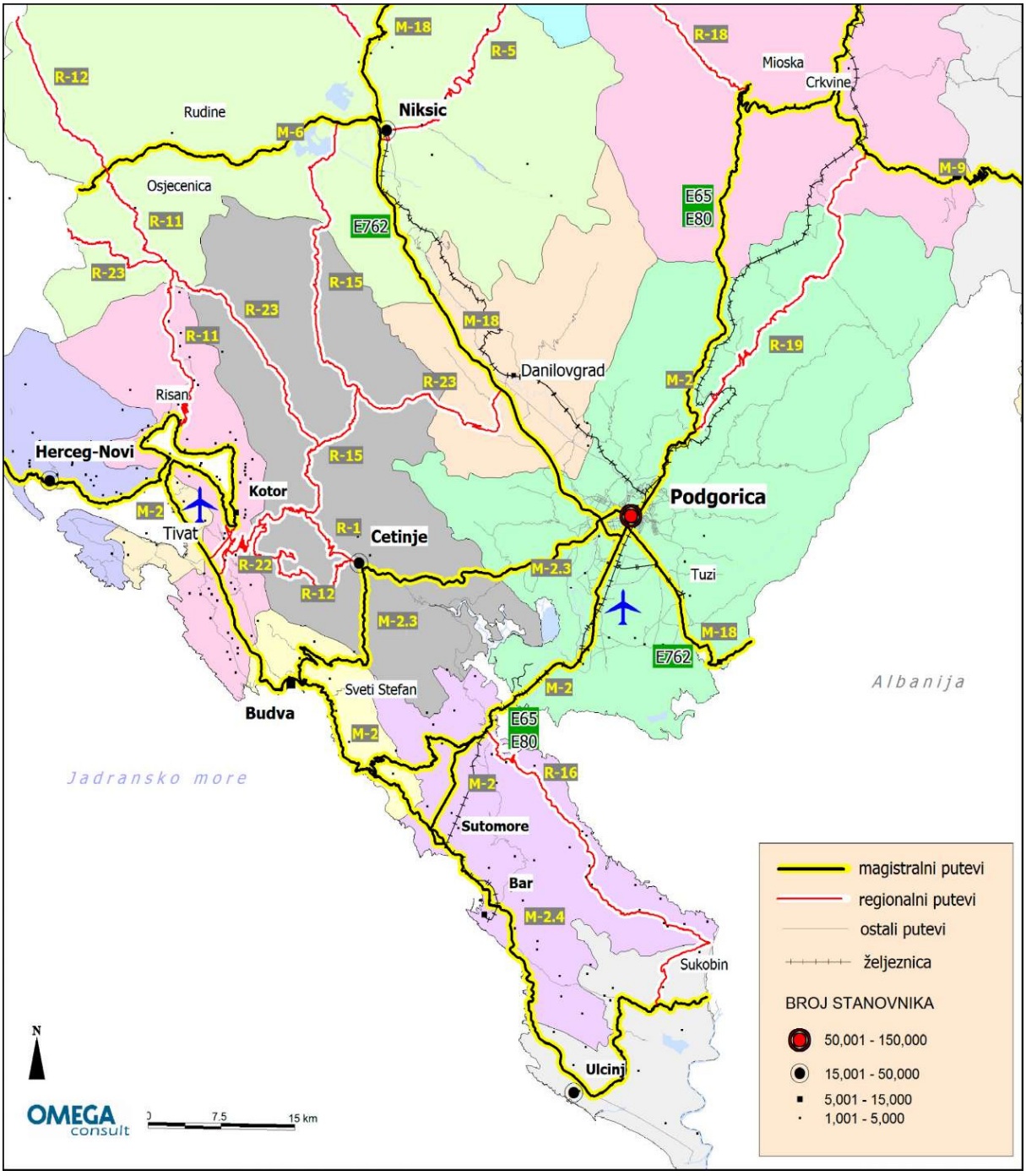

Pregledna karta 4.4: Drumska mreža Crne Gore i Podgorice: magistralni, regionalni i ostali putevi

Regionalni put: Bioče–Veruša–Mateševo rađen je prije 80 godina. On svojim vanstandardnim elementima (radijusi horizontalnih krivina, serpetine, širina kolovoza), za rang u kojem se po važnosti nalazi, ne može zadovoljiti savremene i buduće zahtjeve.

Glavna gradska mreža je polazište na bazi kojeg će se planirati njeno uključenje do obilaznice prstena koji omogućava vezu gradskog jezgra sa budućim autoputevima, magistralnim putevima i regionalnim putnim pravcima. Saobraćajnice: Bulevar Džordža Vašingtona, Ulica 13. jula, Ulica 4. jula i Ulica bratstva i jedinstva su dio magistralnog prstena. Glavne gradske saobraćajnice su: Bulevar sv. Petra Cetinjskog, Bulevar revolucije, Bulevar Save Kovačevića, ulice Ivana Milutinovića, Jovana Tomaševića, Serdara Jola Piletića, Stanka Dragojevića, Vaka Đurovića, Moskovska, Dalmatinska, Meše Selimovića, Crnogorskih serdara, Kralja Nikole, 27. marta, Marka Miljanova, Oktobarske revolucije i Mitra Bakića.

Kolovozne konstrukcije održavaju se u dužini 258 km, pri čemu se precizna površina može utvrditi nakon izrade inoviranog katastra saobraćajnica. Najintenzivnije saobraćajne težnje u samom gradu usmjerene su iz prigradskih naselja ka centru, kao i pravci Golubovci-centar grada, kao i Golubovci-Tuzi.

Saobraćaj na teritoriji Podgorice karakteriše veliki broj mostova (106). U gradskom dijelu za kolski saobraćaj značajni su: Milenijum (četiri trake), Vezirov most (tri trake), Blažov most (četiri trake), Junion bridž (četiri trake)**,** Most braće Zlatičanin (četiri trake), Krivi most (dvije trake), Nikšićki most (dvije trake).

Jedan broj glavnih gradskih ulica nema dovoljnu propusnost do pozicije uključenja u magistralne, regionalne i lokalne putne pravce. To su: Bulevar svetog Petra Cetinjskog, Bulevar revolucije, Bulevar Save Kovačevića; ulice Ivana Milutinovića, Jovana Tomaševića, Serdara Jola Piletića, Stanka Dragojevića, Vaka Đurovića, Moskovska, Dalmatinska, Meše Selimovića, Crnogorskih serdara, Kralja Nikole, 27. marta, Marka Miljanova, Oktobarske revolucije, Mitra Bakića.

Tabela 4.1: Struktura i dužine gradskih saobraćajnica

Vrsta gradske saobraćajnice	Dužina (km)
Gradske obilaznice kao dio državnog puta	16.7
Gradske ulice kao dio državnog puta	16.7
Glavne gradske ulice	47.3
Sekundarna mreža	32.6
Pristupne ulice	229.2
Ukupno	**342.5**

Lokalni putevi u Zetskoj ravnici su, takođe, loših horizontalnih elemenata (radijusi krivina, širina kolovoza), ali se, zbog ravnog terena, mogu projektno, a onda i izvođački rekonstruisati.

Lokalni putevi na brdskom i planinskom terenu zbog svojih veoma nepovoljnih elemenata (veliki usponi i padovi, kontrapadovi, serpetine) predstavljaju razvojno ograničenje.

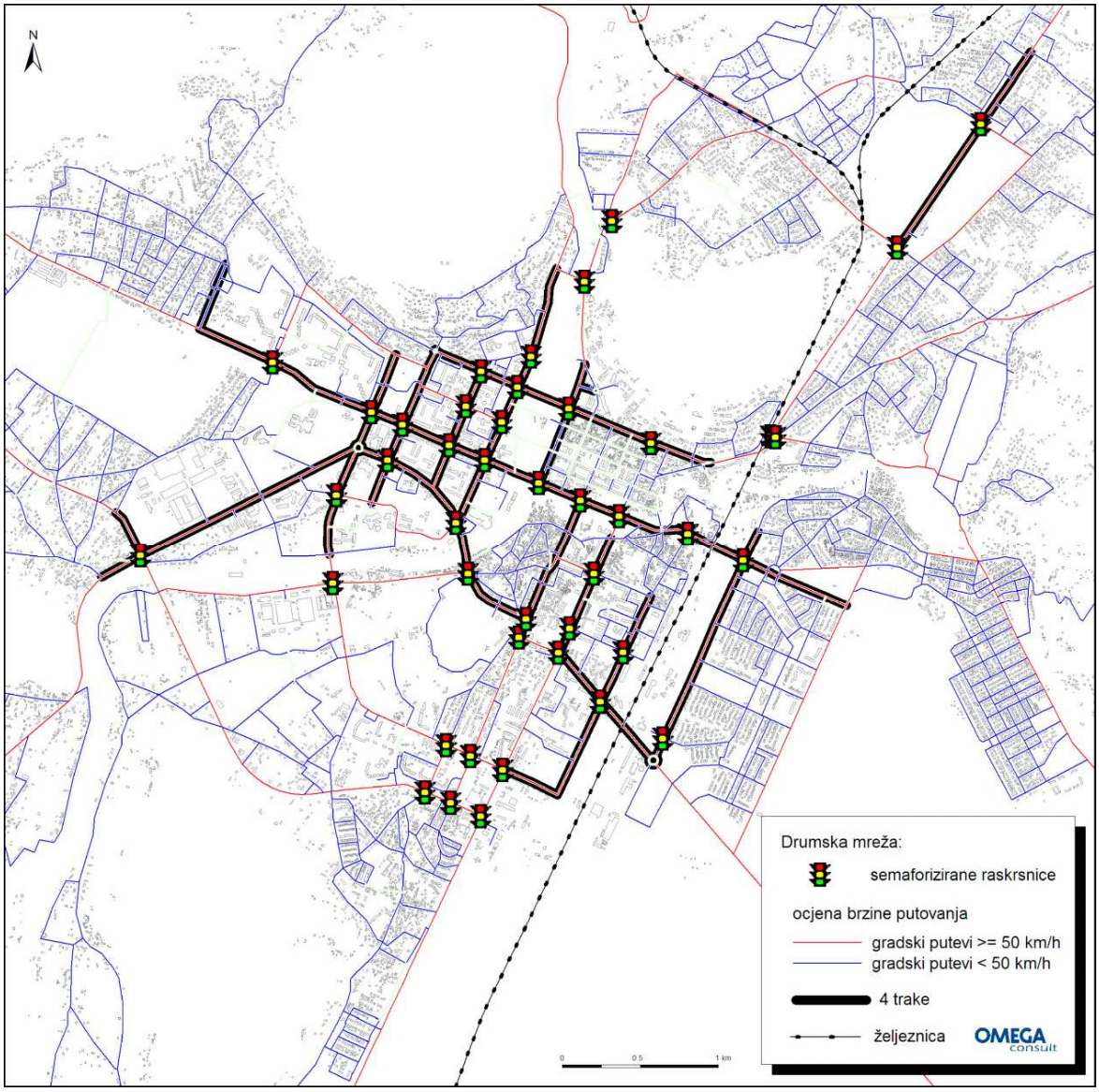

Pregledna karta 4.5: Mreža saobraćajnica sa naglaskom na semaforizovane raskrsnice u Glavnom gradu Podgorica

Veći dio naselja na brdsko-planinskom prostoru Glavnog grada veoma slabo je podržan putnom infrastrukturom. Naime, skoro svi putevi u Lješanskoj nahiji, Piperima, Rovcima, Bratonožićima, Ljevorečkom kraju, Kučima, visokim planinama su značajno ispod osnovnih egzistencijalnih zahtjeva, a pogotovo ispod zahtjeva za aktiviranje razvojnih mogućnosti lokalnih resursa. Veliki usponi i padovi, mala širina kolovoza, serpentine, kontrapadovi, mali radijusi horizontalnih krivina, gornji stroj puta – generišu dugu i nesigurnu vožnju do gradskog jezgra Podgorice. Vremenske distance vožnje do pojedinih naselja kreću se i do 83 minuta (Kržanja i Radovče), 85 (Stupovi), 86 (Zaugao), 87 (Veruša), 99 (Gornje Stravče), 105 (Donje Stravče) ili 115 (Tuzi Ljevorečke). Međutim, mora se imati u vidu da su ove relacije, u sniježnim uslovima, često nedostupne, ili sa izuzetno otežavajućom komunikacijom. Tabelarni pregled dostupnosti pojedinih naselja do gradskog jezgra Glavnog grada dat je u prilogu. P1.13.

Biciklistički saobraćaj

Nesporna je potreba i mogućnost za ovom vrstom gradskog saobraćaja. Za sada postoje sporadične i nepovezane planirane i izvedene biciklističke staze u Ulici 4. jula i na putu ka Marezi. Projektovanje i izgradnja biciklističkih staza bio bi pozitivan doprinos opštim saobraćajnim rješenjima Podgorice. Naime, ovakva vrsta saobraćaja rasteretila bi postojeći, već zagušeni, autosaobraćaj, a ekološke prilike učinila značajno boljim (manje izduvnih gasova, manje buke...).

Pješački saobraćaj

Sistem pješačkih komunikacija sastoji se od trotoara, samostalnih pješačkih staza, pješačkih mostova, šetališnih staza i trgova. Postoji nekoliko zona namijenjenih samo pješacima i to: Trg Republike, dio Njegoševe ulice, dio Hercegovačke ulive, Trg Bećir-bega Osmanagića, Rimski trg, park-šuma Gorica, Ljubović, Tološka šuma. Globalno stanje na cjelokupnoj gradskoj teritoriji ipak odražava nedostatak planiranja i arhitektonskih rješenja, zaparkiranost ulica i pločnika motornim vozilima. U ovoj oblasti nedostaje sistem komunikacija pješačkih površina, pa je potrebno detaljnije uređenje gradskih površina, povezivanjem djelova grada, postojećih pješačkih mostova, područja za rekreaciju, a površine za pješake planirati uz primarne i sekundarne saobraćajnice. Karakteristični su pješački mostovi i to: Viseći, Moskovski i most Andrije Kažića.

Saobraćaj u mirovanju – parkinzi

Saobraćaj u mirovanju, parkinzi, namjenski su obezbijeđeni za samo oko 15.000 vozila, što je značajno manje od broja registrovanih motornih vozila iz 2010. godine (65.186) i što prouzrokuje konflikt sa gradskim prostorom i ostalim namjenama korišćenja koje se tim viškom vozila uzurpiraju.

S obzirom na cjelokupni broj registrovanih vozila, kao i s obzirom na strukturu tih vozila, zaključuje se da je broj vozila tokom posljednjih pet godina (2006 – 2011) ujednačen, što se vidi iz naredne tabele.

Tabela 4.2: Broj motornih i priključnih vozila u periodu od 01.01.2006. do 01.01.2011.[25]

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Motocikli	585	815	1.103	1.091	852
Putnički automobili	55.967	55.320	61.541	59.640	58.334
Kombi	153	128	160	64	28
Autobus	180	226	255	254	265
Teretna vozila	3.564	4.035	4.812	4.537	4.513
Vučna vozila	139	161	238	253	298
Priključna vozila	365	403	487	348	338
Poljoprivredni traktor	4	1	6	14	11
UKUPNO	**61.219**	**61.386**	**69.032**	**66.742**	**65.186**

[25] Izvor:CB Podgorica, Ministarstvo unutrašnjih poslova

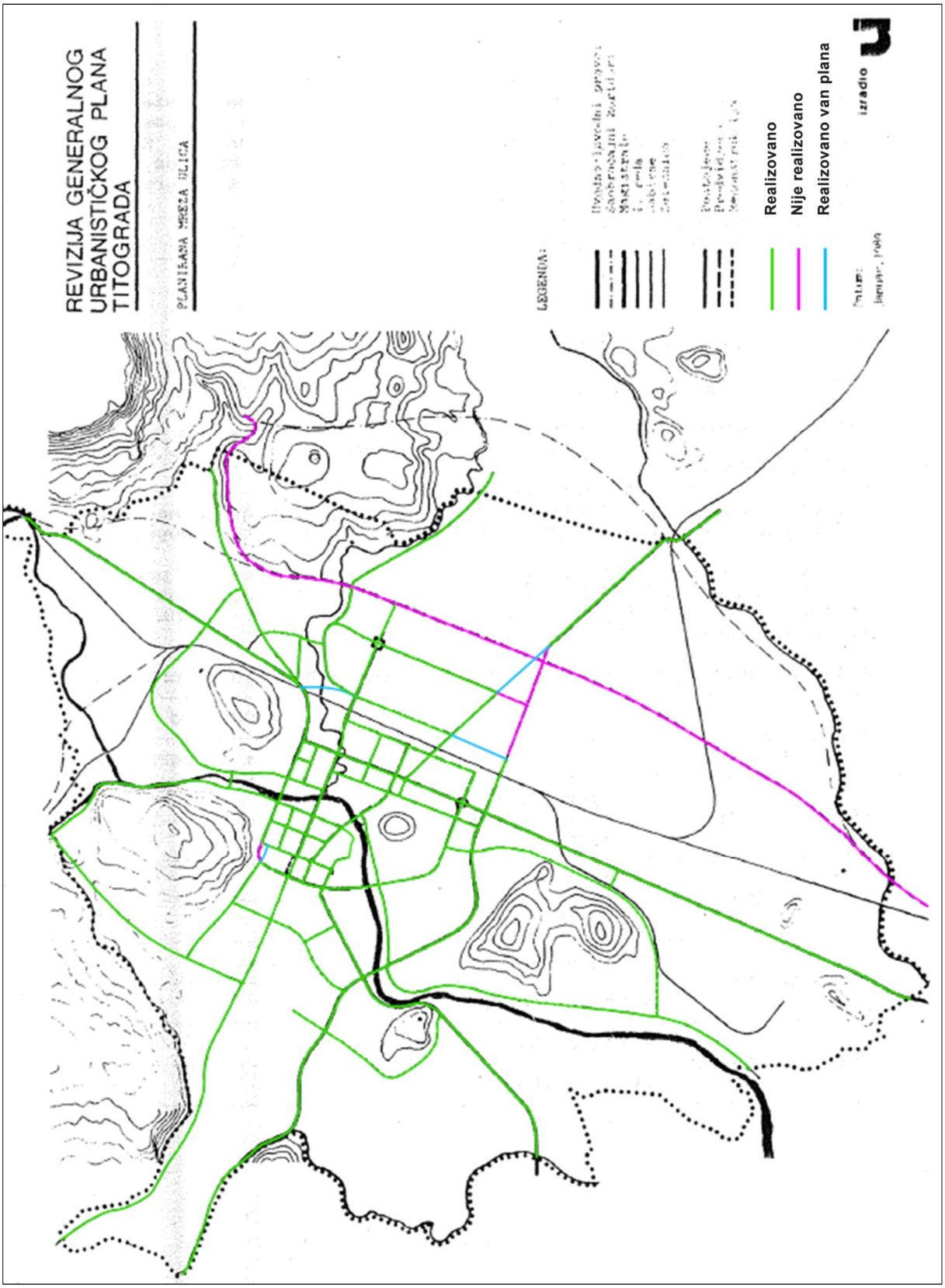

Pregledna karta 4.6: Stanje realizacije ulične mreže u odnosu na GUP 1989.

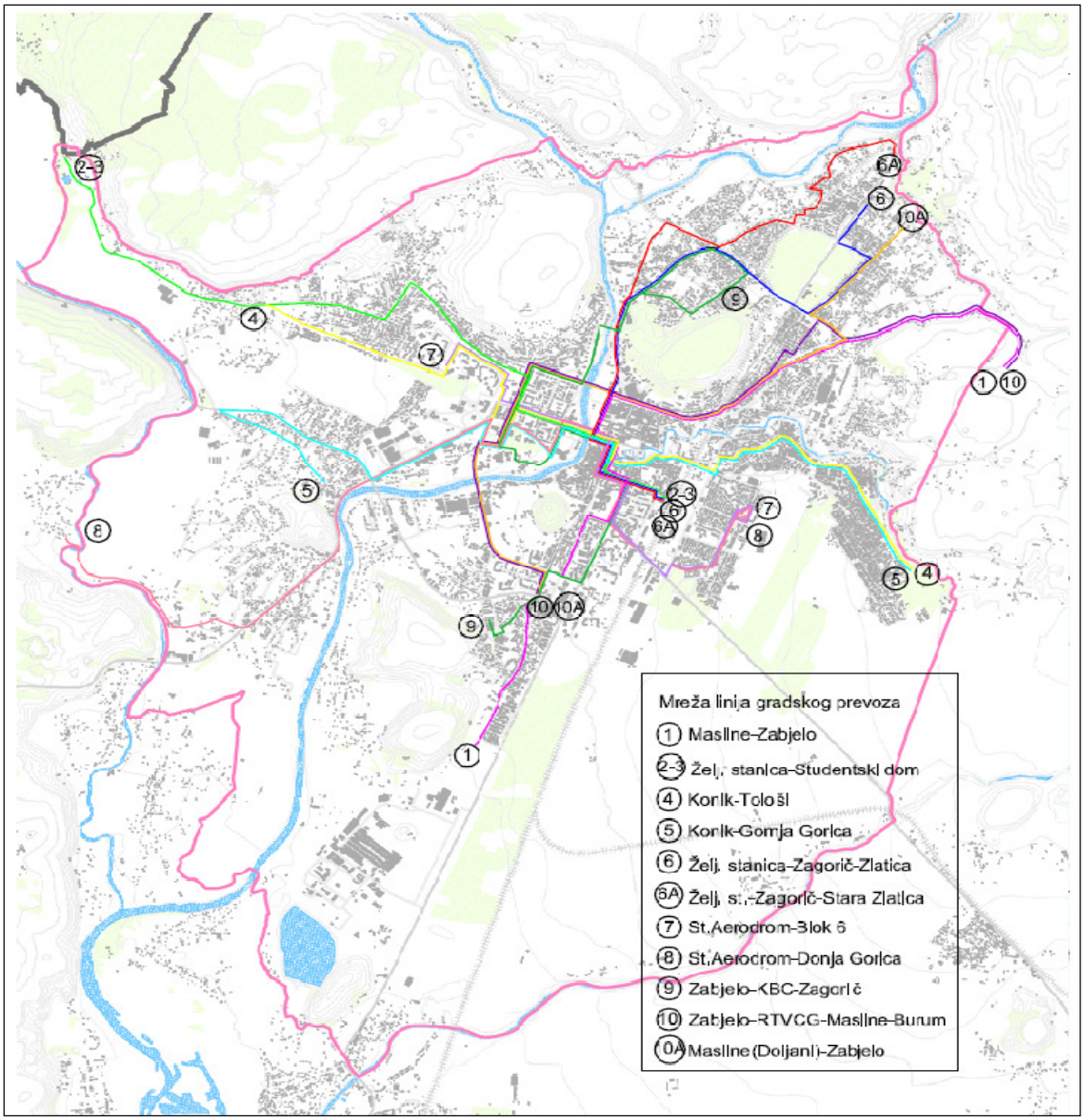

Pregledna karta 4.7: Postojeća mreža linija gradskog javnog prevoza

4.1.2.2. Energetska infrastruktura

Obrađen je veliki broj detaljnih urbanističkih planova sa nedovoljno razrađenim podlogama i konceptom razvoja elektroenergetske infrastrukture. Analizom važeće prostorno-planske dokumentacije, a imajući u vidu zahtjeve investitora, dolazi se do zaključka da postojeća elektroenergetska infrastruktura ne može zadovoljiti iskazane potrebe u snazi i kapacitetima, niti zadovoljava sa aspekta pouzdanosti, što vjerovatno nameće formiranje novih napojnih tačaka, kao i adekvatno prilagođavanje konfiguracije mreže.

Prenosna mreža

Prenosnu mrežu na području Glavnog grada Podgorica je teško izdvojiti kao zasebnu cjelinu jer je ona dio šireg sistema prenosne mreže Crne Gore. U njoj se ističu dvije najveće transformatorske stanice u Crnoj Gori (TS 220/110 kV Podgorica 1 - Zagorič i TS 400/110 kV Podgorica 2 - Mareza), preko kojih se vrši snabdijevanje najvećeg dijela potrošača Crne Gore.

TS 220/110 kV Podgorica 1, s dva transformatora instalisane snage po 150 MVA napaja TS 110/10 kV Podgorica 3, TS 110/35 kV Danilovgrad, te EVP Trebješica. Sa TE Pljevlja i HE Perućica, te EES Albanije (TS Vau Dejes) povezana je na 220 kV naponu.

Druga transformatorska stanica po veličini u Crnoj Gori sa instalisanom snagom transformacije u iznosu od 600 MVA je TS 400/110 kV Podgorica 2. Na 400 kV naponu ona je povezana sa RP Ribarevine i EES Bosne i Hercegovine (TS Trebinje), a na istom naponskom nivou je izvršeno povezivanje sa EES Albanije (TS Kashar). Preko transformacije 400/110 kV iz ove TS se napajaju KAP, TS 110/10 kV Podgorica 5 , TS 110/10 kV Podgorica 4 i TS 110/35 kV Budva, Cetinje i Virpazar. Ista je povezana i sa TS 220/110 kV Podgorica 1. Poseban slučaj na teritoriji grada Podgorice su instalacije KAP-a. Snabdijevanje ovog najvećeg pojedinačnog potrošača u Crnoj Gori se obavlja preko 110/35/10 kV transformatorske stanice i tri 110kV dalekovoda, koji povezuju KAP i Podgoricu 2 – Mareza. Pored nje, u neposrednoj blizini, je i TS Fabrike prerade 110/10 kV povezana preko jednog 110 kV dalekovoda direktno na postrojenje KAP-a, koje je sada van funkcije s obzirom na ugašenu proizvodnju ovog dijela industrijskog kompleksa.

Pregledna karta 4.8: Šema prenosne mreže Crne Gore

Prenosno distributivni objekti

Na području Podgorice locirane su sljedeće TS 110/10 kV, čije je 110 kV postrojenje i 10 kV trafo-ćelije u vlasništvu CGES, a postrojenje ostalih 10 kV ćelija u vlasništvu ED Podgorica:

Tabela 4.3: TS 110/10 kV na području Podgorice

TS	Instalisana snaga (MVA)		Maksimalna vršna snaga (MW)
TS 110/10 kV Podgorica 3	2 x 31,5	63	53
TS 110/10 kV Podgorica 4	2 x 40	80	54
TS 110/10 kV Podgorica 5	2 x 31,5	63	

TS 110/10 kV Podgorica 3 snabdijeva se iz TS 220/110/35 kV Podgorica 1, a TS 110/10 kV Podgorica 4 i TS 110/10 kV Podgorica 5 snabdijevaju se iz TS 400/110 kV Podgorica 2 vazdušnim vodovima 110 kV:

Tabela 4.4: Karakteristike 110 kV vazdušnih vodova između TS Podgorica 1, 2, 3, 4 i 5

Početak voda	Kraj voda		Tip i presjek mm^2	Dužina km
TS 220/110/35 kV Podgorica 1	TS 110/10 kV Podgorica 3	VV	AlFe 3x240/40 +1x50	3,94
TS 400/110 kV Podgorica 2	TS 110/10 kV Podgorica 4	VV	AlFe 3x240/40 +1x90/55	3,6
TS 400/110 kV Podgorica 2	– KT. KAP – TS 110/10 kV Podgorica 5	VV	AlFe 3x2x240/40	12

Distributivna mreža 35 kV

Na području Podgorice locirane su sljedeće TS 35/10 kV i TS 35/0,4 kV:

Tabela 4.5: TS 35/10 kV i TS 35/0,4 kV na području Podgorice

TS		Instalisana snaga (MVA)		Maksimalna vršna snaga (MW)
TS 35/10 kV	Centar	3 x 8	24	19
TS 35/10 kV	Gorica A	2 x 12,5	25	23,4
TS 35/10 kV	Gorica B	1 x 4	4	3
TS 35/10 kV	Ljubović	2 x 8	16	14,5
TS 35/10 kV	Gornja Zeta	2 x 8	16	7,4
TS 35/10 kV	Barutana	1 x 2,5	2,5	1,8
TS 35/10 kV	Golubovci	1 x 8	8	6,7
TS 35/10 kV	Ponari	1 x 4	4	2,4
TS 35/10 kV	Tuzi	1 x 12,5	12,5	9,2
TS 35/10 kV	Ubli	1 x 4	4	0,3
TS 35/10 kV	Bioče	1 x 1	1	0,3
TS 35/10 kV	Ptič	1 x 1	1	0,3
TS 35/0,4 kV	Bolesestra	2 x 1	2	
KULA 35/0,4 kV	Vranjina 1	1 x 0,25	0,25	
TS 35/0,4 kV	Vranjina 2 - Manastir	1 x 0,1	0,1	

Ove trafo-stanice snabdijevaju se iz TS 220/110/35 kV Podgorica 1, kablovskim ili vazdušnim 35 kV vodovima čije su karakteristike date u sljedećoj tabeli:

Tabela 4.6: Karakteristike kablovskih ili vazdušnih 35 kV vodova iz TS 220/110/35 kV Podgorica 1

Početak voda	Kraj voda		Tip i presjek mm^2	Dužina km
TS 220/110/35 kV Podgorica 1	TS 35/10 kV Gorica A	KV	IPZO 13 3x150	2,133
TS 220/110/35 kV Podgorica 1	TS 35/10 kV Gorica A	KV	IPZO 13A 3x240	2,100
TS 35/10 kV Gorica A	TS 35/10 kV Centar	KV	IPZO 13 3x150	2,163
TS 35/10 kV Gorica A	TS 35/10 kV Gorica B	KV	IPZO 13 3x150	0,035
TS 220/110/35 kV Podgorica 1	TS 35/10 kV Centar	KV	IPZO 13 3x150	3,475
TS 35/10 kV Centar	TS 35/10 kV Ljubović	KV	IPZO 13 3x150	3,234
TS 220/110/35 kV Podgorica 1	TS 35/10 kV Ljubović	VV	AlFe 3x70/12 +1x35	6,943
		KV	3xXHE 49-A 1x240/25	1,415
TS 220/110/35 kV Podgorica 1	TS 35/10 kV Podanje	VV	AlFe 3x95/15 +1x35	9,581
TS 220/110/35 kV Podgorica 1	otcjep TS 35/10 kV Tuzi	VV	AlFe 3x50/8 +1x35	3,119
otcjep TS 35/10 kV Tuzi	TS 35/10 kV Ubli	VV	AlFe 3x50/8 +1x35	2,218
		VV	AlFe 3x95/15 +1x35	5,255
TS 35/10 kV Ubli	TS 35/10 kV Bioče	VV	AlFe 3x95/15 +1x35	5,176
		VV	AlFe 3x50/8 +1x35	4,036
TS 35/10 kV Bioče	TS 35/10 kV Ptič	VV	AlFe 3x50/8 +1x25	16,265
otcjep TS 35/10 kV Tuzi	TS 35/10 kV Tuzi	VV	AlFe 3x240/40 +1x50	15,014
TS 220/110/35 kV Podgorica 1	TS 35/10 kV Gornja Zeta	VV	AlFe 3x70/12 +1x35	11,301
		KV	3xXHE 49-A 1x240/25	1,415
TS 35/10 kV Gornja Zeta	TS 35/10 kV Barutana	VV	AlFe 3x50/8 +1x35	6,995
TS 35/10 kV Gornja Zeta	TS 35/0,4 kV Bolesestra	KV	3xXHE 49-A 1x240/25	2,55
		VV	AlFe 3x70/12 +1x35	4,601
TS 35/10 kV Gornja Zeta	otcjep TS 35/10 kV Golubovci	VV	Cu 3x50 +AlFe 1x35	4,910
otcjep TS 35/10 kV Golubovci	TS 35/10 kV Ponari	VV	Cu 3x50 +AlFe 1x35	2,948
otcjep TS 35/10 kV Golubovci	TS 35/10 kV Golubovci	VV	AlFe 3x50/8 +1x35	1,050
TS 35/10 kV Ponari	otcjep TS 35/0,4 kV Vranjina 2	VV	Cu 3x50 +AlFe 1x35	6,413
otcjep TS 35/0,4 kV Vranjina 2	otcjep TS 35/0,4 kV Vranjina 1	VV	Cu 3x50 +AlFe 1x35	0,818
otcjep TS 35/0,4 kV Vranjina 1	TS 35/10 kV Virpazar	VV	Cu 3x50 +AlFe 1x35	3,594
		VV	AlFe 3x70/12 +1x35	2,845
otcjep TS 35/0,4 kV Vranjina 2	TS 35/0,4 kV Vranjina 2	VV	Cu 3x50 +AlFe 1x35	0,67
otcjep TS 35/0,4 kV Vranjina 1	TS 35/0,4 kV Vranjina 1	VV	Cu 3x50 +AlFe 1x35	0,08

Prenosna 400, 220, 110 kV i distributivna mreža 35 kV na teritoriji Glavnog grada data je na sljedećoj šemi:

Shema 4.1: Prenosna 400, 220, 110 kV i distributivna mreža 35 kV na teritoriji Glavnog grada

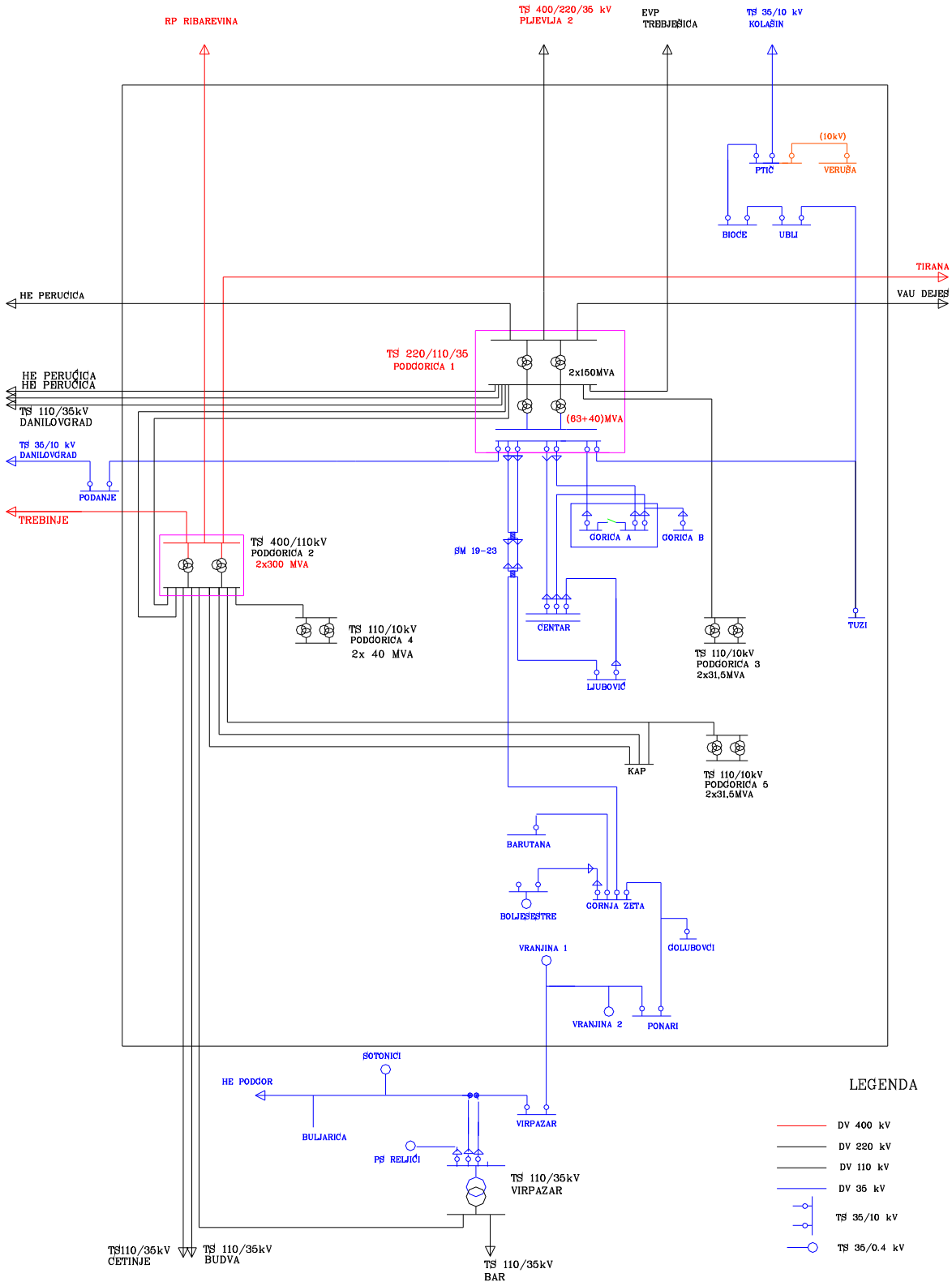

Pregledna karta 4.9: Oblasti napajanja pojedinih TS 110/10 kV i TS 35/10 kV
u granicama GUP Podgorica, GUP Tuzi i GUP Golubovci

Distributivna mreža 10 kV

Po svojoj strukturi i konfiguraciji distributivna mreža 10 kV može se podijeliti na gradsku koja je izvedena pretežno sa kablovima tipa IPO 13A, presjeka od 70 do 150 mm^2, dok je na pojedinim dionicama izvršena rekonstrukcija kablova sa kablovima tipa XHE 49A presjeka 150, odnosno 240 mm^2 i ruralnu-seosku koja je vazdušna Al-Fe 35 mm^2 i u većini slučajeva čisto radijalna (bez rezerve).

Ukupna dužina 10 kV kablovske mreže iznosi 402,3 km, a dužina vazdušne 10 kV mreže je 457,5 km.

Elektroenergetska karakteristika konzuma

Potrošači se napajaju iz 1049 trafo-stanica 10/0,4 kV, ukupne instalisane snage 556,91 MVA.

Tabela 4.7: Karakteristike konzuma električne energije u zoni obuhvata PUP-a

Godina	Vršna snaga (MW)			POTROŠNJA ENERGIJE (GWh)			
	KAP	EVP	EDP	KAP	EVP	EDP	UKUPNO
2006.	232	10		1936	25	785,143	2.746,143
2007.	234	10		1966	23	787,924	2.776,924
2008.	233	9		1718	22	854,321	2.594,321
2009.	126	9	224.8	963	18	825,7	1.806,7
2010.	230	10	195.9	1927	26	903,270	2.856,27
2011.	230	10	190	1927	26	918,044	2.871,044
2012.	230	10	200.5	1927	26		

4.1.2.3. Telekomunikaciona infrastruktura

Analiza postojećeg stanja

Fiksne telekomunikacije

Sadašnja organizacija javne elektronske komunikacione mreže je takva da fiksne telekomunikacije cijelog područja, koje uglavnom pripadaju Crnogorskom Telekomu, realizuju preko instalisana dva savremena digitalna komutaciona čvora na koja su, pomoću optičkih kablova i odgovarajućih sistema prenosa, povezana 42 udaljena pretplatnička stepena (u daljem tekstu IPS), koji su locirani u gradskom jezgru ili u naseljima na području Podgorice. Sredinom tekuće godine, Crnogorski Telekom je započeo sa implementacijom IMS-a, (*IP Multimedia subsistem*), tj. uvođenje sistema prenosa govora na IP protokolu.

Stanje fiksne pristupne komunikacione mreže u Podgorici prikazano je kapacitetima u pristupnim mrežama u 2012. godini, kao i u izgrađenosti mreže optičkih kablova:

Tabela 4.8: Stanje kapaciteta u pristupnim mrežama (XII 2112)

Naselje	Pristupne mreže		
	Broj pristupnih mreža	Kapacitet mreže/br. parica	Broj zauzetih parica u mreži
Glavni grad Podgorica	44	165.000	50.940

Javne elektronske komunikacione pristupne mreže su izgrađene uglavnom uvlačnim telekomunikacionim kablovima tipa TK OO V i TK 59 GM.

Od 2010. godine Crnogorski Telekom je započeo izgradnju optičkih pristupnih (FTTH - *Fiber To The Home*) mreža. Trenutno je izgrađeno 6 pristupnih FTTH mreža, kapaciteta cca 20.000 potencijalnih priključaka, po kojim trenutno 3.500 korisnika dobija usluge BB servisa.

Na teritoriji Podgorice izgrađeni su sljedeći optički kablovski pravci:

- Magistralni optički spojni put Podgorica-Bar, kapaciteta 38 vlakana, kao dio južnog optičkog prstena, postavljen dijelom duž Jadranske magistrale, a dijelom duž željezničke pruge;
- Magistralni optički spojni put Podgorica-Cetinje, kapaciteta 36 vlakana, kao dio južnog optičkog prstena, postavljen duž magistralnog puta;
- Magistralni optički spojni put Podgorica-Danilovgrad-Nikšić, kapaciteta 38 vlakana, kao dio sjevernog optičkog prstena, postavljen duž regionalnog puta;
- Magistralni optički spojni put Podgorica-Kolašin, kapaciteta 36 vlakana, kao dio sjevernog optičkog prstena, postavljen dijelom duž magistralnog puta, a dijelom duž željezničke pruge;
- Optički prsteni A;B;C kojim je obezbijeđena zaštita , u prenosu, svih telekomunikacionih čvorova na nivou Glavnog grada;
- Univerzitetska optička mreža, kojom su međusobno povezane sve univerzitetske jedinice sa područja Glavnog grada;
- Kao i velika mreža lokalnih i privodnih optičkih kablova, različitih kapaciteta.

Usluge fiksne telefonije pružaju 4 operatera i to:

- Crnogorski Telekom, na 44 lokacije u Glavnom gradu ima komutacione čvorove;
- IPMONT, pruža usluge VOIP telefonije;
- M:tel, pruža usluge fiksne telefonije putem WiMAX i KDS tehnologije;
- Pošta Crne Gore, sa 16 PSTN govornica.

Usluge fiksnog i fiksnog-bežičnog sirokopojasnog pristupa Internetu pruža osam operatera:

- Crnogorski Telekom, na 44 lokacija ima ADSL čvorišta, sa 25546 aktivnih priključaka;
- Cabling, sa 81 aktivnim priključkom putem optike;
- M-kabl, sa 1095 aktivnih priključaka putem KDS tehnologije;
- Telenor preko WiMAX tehnologije;
- M:tel, sa 3378 aktivnih priključaka putem WiMAX tehnologije;
- WiMAX Montenegro, sa 156 aktivnih priključaka putem WiMAX tehnologije;
- SBS Net Montenegro, sa 9 aktivnih priključaka putem postojeće satelitske opreme;
- MNNews, sa 317 aktivnih priključaka putem WiFi tehnologije.

Distributivni sistem i radio – TV programa

Pored državnih i lokalnih radio-difuznih servisa, čiji prenos i distribuciju signala radija i TV, vrši JP Radio-difuzni centar Crne Gore, na području Plana usluge distribucije radio i TV programa pružaju 4 korisnika :

- Crnogorski Telekom ovu uslugu pruža putem IP TV tehnologije (21016 korisnika);
- BBM ovu uslugu pruža putem MMDS tehnologije (11459 korisnika);
- Total TV MN, ovu uslugu pruža putem DTH tehnologijom (11275 korisnika);
- M-kabl, ovu uslugu pruža putem KDS tehnologije (2293 korisnika);
- Cabling, ovu uslugu pruža putem KDS tehnologije (282 korisnika).

Usluge zemaljske radio–difuzije pruža RD centar, kao i ostali komercijalni emiteri:TV Pink, RTV Atlas, RTV Montena, TV Elmag, TV Pink M, RTV Vijesti, Pro TV, Radio mreža M, Radio Antena M, Radio Cool, Radio Corona, Radio Svetigora, Radio Delfin, PRO FM, Radio D, Radio D+, Radio More, Radio DRS, Radio 083.

Tabela 4.9: Stanje broja korisnika fiksne telefonije, širokopojasnog pristupa Internetu i usluge distribucije radio-TV programa (XII 2112)

Red. Br.	Operater	Broj aktivnih direktnih/dvojnih priključaka	Broj aktivnih ISDN priključaka	Broj aktivnih priključaka BB servisa	Broj aktivnih priključaka distribucije radio TV programa
1.	Crnogorski Telekom	50.468/472	1.951	23.814	17.498
2.	IPMONT	1.463		0	
3.	M:tel	2.126		3.777	
4.	M-kabl			681	2.269
5.	MNNews			94	
6.	BBM				9.592
7.	TOTAL TV MN				10.878
UKUPNO		**54.057/472**	**1.951**	**28.366**	**40.237**

Mobilna telefonija

Na području koje se tretira ovim Planom prisutni su signali sva tri operatera mobilne telefonije, Telenor, T-Mobile i M:tel. Na teritoriji Podgorice u radu je ukupno 167 baznih stanica na lokacijama datim u tabeli u Prilogu P2.1.

Ocjena stanja, potencijali i ograničenja

Prema datim podacima, stanje javne elektronske komunikacione mreže može se ocijeniti kao dobro. To se ogleda naročito u sljedećem:

- Izvršena je digitalizacija elektronske komunikacione mreže, cca 99%;
- Broj uključenih telekomunikacionih priključaka je relativno visok (29,3 priključka/100 stanovnika);
- Veoma dobra izgrađenost pristupne mreže (31% zauzetost pristupne mreže);
- Započeta izgradnja i izgrađeno nekoliko optičkih pristupnih mreža (FTTH), Kapaciteta cca 20.000 priključaka od čega je cca 3.500 aktivno.
- Dobra izgrađenost spojnih optičkih kablova; i
- Dobro riješene telekomunikacione potrebe i u ruralnim područjima, a ne samo u urbanim

Što se tiče stanja u mobilnoj telefoniji, već je rečeno da se ona intenzivno razvija. Zahvaljujući velikom broju izgrađenih baznih stanica, ukupno 167, na teritoriji Glavnog grada, obezbijeđeno je ne samo kvalitetno pokrivanje signalom, nego, što je posebno značajno, stvorene su mogućnosti korišćenja novih usluga preko GSM mreže.

Prema datim podacima, svakako je najveći potencijal dobra izgrađenost pristupnih mreža. Zauzetost pristupne mreže u pojedinim pristupnim mrežama je još mala i kreće se od 25% do 45% (prosječno 35%).

U potencijale spada dobra izgrađenost tk kanalizacione infrastrukture, kao i mreža optičkih kablova (posebno optičkih spojnih puteva).

Na području Podgorice ne postoje veća ograničenja za dalju izgradnju javne elektronske komunikacione mreže, uz neophodnost da se ovaj infrastrukturni sistem kvalitetno tretira budućom planskom dokumentacijom, lokalnim planskim dokumentima.

4.1.3. Komunalna infrastruktura

Komunalna infrastruktura korespondira sa sadašnjim nivoom društveno-ekonomskog statusa Glavnog grada, ali infrastrukturna opremljenost nije na nivou savremenih zahtjeva i djelimično predstavlja ograničenje budućem razvoju.

4.1.3.1. Vodosnabdijevanje

Mreža za vodosnabdijevanje sastoji se iz dva sistema. Velike količine vode idu za snabdijevanje teritorije Zete i opštine Danilovgrad. Oba sistema se snabdijevaju podzemnim vodama. Vodoizvorište Mareza obezbjeđuje oko 60% količina vode koje se isporučuju gradu. Pouzdanost snabdijevanja je dobra ukoliko je dobro i snabdijevanje električnom energijom.

Javno preduzeće „Vodovod i kanalizacija“ Podgorica je u vlasništvu Glavnog grada Podgorica. Snabdijeva oko 140.000 potrošača u Podgorici, kao i u oblastima Zete i Tuzi, a planira uvećanje od oko 20.000 potrošača u narednih pet godina. JP„Vodovod i kanalizacija“ Podgorica obavlja sljedeće komunalne djelatnosti od javnog interesa:

- Snabdijevanje Podgorice, Tuzi i naselja Gornje Zete pitkom vodom;
- Održavanje vodovodnog sistema u ruralnim područjima Glavnog grada Podgorica;
- Prikupljanje i prečišćavanje otpadnih voda iz kanalizacionog sistema na urbanom području Podgorice;
- Održavanje sistema za prikupljanje i odvod atmosferskih voda.

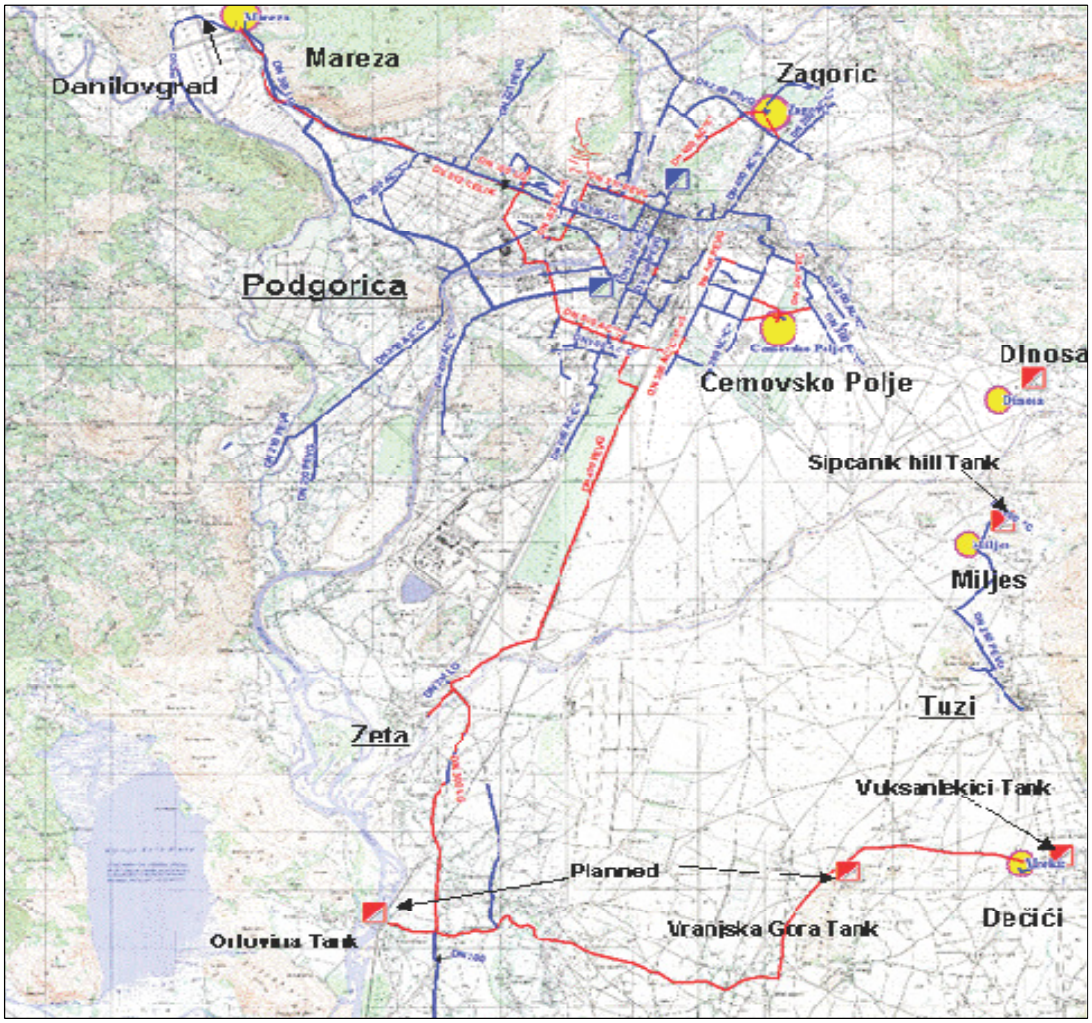

Pregledna karta 4.10: Vodosnabdijevanje

4.1.3.2. Čvrsti otpad i njegov tretman

Istraživanja sasvim jasno pokazuju da svaki stanovnik urbanog područja proizvodi kilogram otpada na dan, seoskog oko pola kilograma, a turista koji posjeti Crnu Goru i do kilogram i po. Ovakvo stanje je, naročito pošto se otpad često odlaže na nedozvoljenim mjestima, veliki problem jer narušava životnu sredinu, ugrožava zdravlje ljudi i narušava estetsku sliku okruženja. U svijetu prerada otpadnih materija predstavlja komercijalnu djelatnost, biznis koji zapošljava mnogo ljudi, a uz to može pomoći rješavanju energetskih problema.

Podgorica je 2007. godine riješila pitanje sakupljanja, transporta i zbrinjavanja komunalnog otpada u skladu sa direktivom EU 99/31/EC i Zakonom o upravljanju otpadom u Crnoj Gori. U 2010. godini je izgrađen savremeni Regionalni reciklažni centar za komunalni otpad. Kapacitet centra je 90.000 t/god. neselektiranog i selektiranog komunalnog otpada. U 2011. godini je pušten u rad savremeni centar za reciklažu vozila, kapaciteta 20 vozila dnevno. U 2011. godini je izgrađeno reciklažno dvorište opremljeno savremenim uređajima za opsluživanje 20.000 stanovnika. U 2012. godini je izgrađen sistem za aspiraciju biogasa koji se stvara na sanitarnim kadama, a to je prethodnica spaljivanja biogasa i proizvodnje električne energije i tople vode. Na prostoru deponije predviđena je prerada plastičnih materija izdvojenih u Regionalnom reciklažnom centru.

Regionalni reciklažni centar, kao prvi takav u Crnoj Gori, smješten je na lokaciji Livade – Vrela ribnička na Ćemovskom polju u Podgorici, u okviru postojeće deponije, čija je površina oko 54 hektara. Izgradnja Regionalnog reciklažnog centra u Crnoj Gori značajno je ostvarenje koje prevazilazi užu oblast zaštite životne sredine i znači preokret u cjelokupnom razvoju komunalne infrastrukture Glavnog grada. Njegov kapacitet je 90.000 tona otpada godišnje, sa najsavremenijim predtretmanom komunalnog otpada i izdvajanjem sekundarnih sirovina. Reciklažom će se značajno smanjiti količine neselektiranog otpada koji će se deponovati u sanitarne kade, dok će se izdvajanjem sekundarnih sirovina stvoriti mogućnost njihove ekonomske valorizacije. Deponija Livade je Strateškim planom predviđena kao regionalni centar za odlaganje otpada iz Podgorice, Danilovgrada i Cetinja za ukupno oko 300.000 stanovnika.

Nepostojanje kvalitetnog sistema praćenja upravljanja otpadom na području Glavnog grada kao posljedicu ima i da određene količine otpada sa najpogubnijim potencijalnim uticajem na životnu sredinu i zdravlje (otpadna ulja, stare baterije, ljekovi i dr.) u dnevnim količinama od nekoliko tona – izvjesno završe na „pogrešnom mjestu“. Značajan dio opasnog tehnološkog otpada još se ne zbrinjava posebno uspostavljenim podsistemima zbrinjavanja (proizvođač – ovlašćeni sakupljač – ovlašćeni obrađivač). Posebno je problematično (ne)prikupljanje opasnog i neopasnog tehnološkog otpada od relativno malih proizvođača/ponuđača usluga, koji, iako mali, zbog svoje brojnosti, izvjesno generišu značajne količine otpada.

Podstiču se, takođe, i drugi programi osvješćivanja i edukovanja građana, od školske populacije (kroz npr. podršku programu prikupljanja sekundarnih sirovina u školama) do generalne populacije (kroz pripremu i diseminaciju informativnih materijala, organizacije prigodnih događaja, opšte programe edukacije).

Postoje pozitivni znaci na području odvojenog prikupljanja, počev od sistema prikupljanja boca koji bi mogao uspješno da funkcioniše na cijelom području grada, do projekata uspostavljanja novih reciklažnih dvorišta i „zelenih ostrva“.

Sakupljanje komunalnog otpada za potrebe fizičkih i pravnih lica u Glavnom gradu obavlja JP „Čistoća“ Podgorica, koje, pored navedenog, obavlja i održavanje i čišćenje javnih površina, pružanje kafilerijskih usluga i održavanje javnih sanitarnih čvorova, dok su poslovi

zbrinjavanja/deponovanja otpada u nadležnosti JP „Deponija“. U Glavnom gradu imamo savremenu sanitarnu deponiju Livade. Pored toga, odlaganje otpada tipa građevinskog šuta i zemljanih iskopa, organizovano je na legalnim odlagalištima na Sitnici i Mojanskom krstu. Rješenjem Sekretarijata za komunalne poslove i saobraćaj iz novembra 2012. godine JP „Zelenilo“ – Podgorica je odobreno zauzimanje površine za potrebe komunalne infrastrukture za sakupljanje biljnog otpada i postavljanje pratećih objekata i ograde oko iste u zahvatu UP “Sanitarna deponija sa reciklažnim centrom”. Realizacijom navedenog, Glavni grad je riješio dva bitna problema, deponovanje i reciklažu komunalnog otpada i stvorio uslove da se vrši predselekcija komunalnog otpada na mjestu nastajanja, tretman vozila van upotrebe, instalisanje postrojenja za proizvodnju električne energije iz biogasa, itd.

Količina čvstog komunalnog otpada sakupljena sa prostora Podgorice i Danilovgrada za devet mjeseci 2010. godine je iznosila 45.530.314 kg i deponovana je u sanitarnu kadu deponije Livade-Podgorica. Selekcijom komunalnog otpada u Reciklažnom centru izdvaja se 14 vrsta sekundarnih materija koje imaju ekonomsku valorizaciju.

Izdvajanjem određenih materijala smanjuje se zapremina materijala koji se deponuje i ostvaruje Direktiva EU. Organizovanjem savremene deponije „Livade“ stvorili su se uslovi za standardizovano sanitarno-tehničko sakupljanje i odlaganje otpada. Na tadašnjoj deponiji 50-ak godina vršilo se neselektivno odlaganje komunalnog otpada, bez prethodnog tretmana, što je za posljedicu imalo probleme u vezi sa zagađenjem podzemnih voda, zemljišta i vazduha.

Na prostoru PUP-a Podgorica ne postoji uređena deponija za opasni opad, pa je i to jedan od razloga zašto se podzemne vode sve više zagađuju opasnim materijama.

Jedan od najvećih problema je izuzetno nizak nivo svijesti kod građana u vezi sa ovim pitanjem. Navedeno za posljedicu ima pojavu odlaganja pepela, šuta, animalnog otpada, baštenskog otpada i dr. u kontejnere. Zbog toga se javljaju i dodatni problemi, kao npr. nemogućnost pražnjenja sadržaja kontejnera jer prilikom odlaganja pepela dolazi do njegovog zapaljivanja, a usljed učestalosti ove pojave kontejner vremenom postaje neupotrebljiv. Na teritoriji Glavnog grada evidentiran je značajan broj spontanih odlagališta smeća (na kojima se odlaže komunalni otpad, automobilske gume, kabasti i građevinski materijal i slično). JP „Čistoća“ konstantno vrši uklanjanje ovakvih odlagališta u skladu sa raspoloživom mehanizacijom i u sklopu redovnih aktivnosti.

Naročito veliki problem predstavljaju rječna korita koja su na pojedinim mjestima zatrpana otpadom. JP „Čistoća“ u skladu sa tehničkim mogućnostima vrši čišćenje rijeka, potoka i obala, ali bi ove akcije bile daleko uspješnije kada bi se realizovale u saradnji sa mjesnim zajednicama, NVO sektorom, privatnim sektorom, koncesionarima i dr. Da bi se kvalitetno upravljalo čvrstim otpadom, potrebno je analizirati vrste čvrstog otpada, kao i kategorije: mjesto nastanka, količina sakupljenog čvrstog otpada, njegovo transportovanje do mjesta reciklaže ili deponovanja.

Vrste čvrstog otpada s obzirom na mjesto nastanka su sljedeće:

- **Komunalni otpad**: domaćinstva, preduzeća, ustanove JP, ugostiteljstvo, zdravstvo, vojska, državne ustanove, ZIKS;
- **Industrijski otpad**: industrijska preduzeća koja u svojoj proizvodnji imaju otpad koji nije komunalni niti inertni ili, pak, pri planiranom remontu proizvodi čvrsti otpad koji po svojim karakteristikama ne pripada inertnom i komunalnom otpadu;
- **Medicinski otpad**: zdravstvene ustanove koje pružaju zdravstvene usluge naučne i stručne organizacije koje se bave naučnim i stručnim istraživanjima iz oblasti medicine, farmaceutske industrije, apoteke;

- **Veterinarski otpad**: klanice, supermarketi, veterinarske ustanove koje pružaju usluge, šinterske službe i dr.;
- **Opasni otpad**: domaćinstva, preduzeća, ustanove;
- **Otpadne baterije i akumulatori**: domaćinstva, preduzeća, ustanove;
- **Otpadne gume (od vozila i gumeno-tehnički materijali)**: domaćinstva, preduzeća, ustanove, auto-servisi;
- **Ambalažni materijali**: domaćinstva, ustanove, preduzeća, naučne i stručne organizacije, ugostiteljstvo;
- **E–otpad**: domaćinstva, preduzeća, ustanove, ugostiteljstvo, škole, naučne institucije, univerziteti i dr.;
- **Komunalni mulj izdvojen iz fekalnih otpadnih voda**: JP „Vodovod i kanalizacija“,
- **Otpadna ulja**: auto-servisi, industrija, ustanove, domaćinstva;
- **Vozila van upotrebe**: domaćinstva, ustanove, preduzeća;
- **Građevinski otpad od rušenja**: građevinska preduzeća koja pripremaju prostore za izgradnju objekata ako se na tom prostoru nalaze stari objekti koje treba ukloniti;
- **Zemlja i šljunak iz otkopa**: građevinska preduzeća;
- **Poljoprivredni otpad i otpad sa zelenih pijaca**: poljoprivrednici, domaćinstva, „Tržnice i pijace“ d.o.o. Podgorica;
- **Šumsko-drveni otpad**: JP „Zelenilo“ – Podgorica, stolarske radionice, pilane i domaćinstva.

Detaljan opis tretmana otpada po vrstama dat je u Baznoj studiji životne sredine za PUP Glavnog grada Podgorica.

4.1.3.3. Otpadne vode i njihov tretman

Voda je istovremeno nezamjenjiv i ograničen resurs, ali i jedan od najugroženijih u današnjem svijetu. Problematici povezanoj sa njenim korišćenjem i zaštiti resursa daje se visok prioritet u čitavom svijetu. Isto važi i za Glavni grad gdje, zahvaljujući bogatstvu podzemnih voda i blizini vodotoka, trenutno postoje dovoljne strateške rezerve vode pogodne za snabdijevanje stanovništva i industrije. Voda ostaje ograničen, i na zagađivanje vrlo osjetljiv, prirodni resurs. S obzirom na sve navedeno, zaštita od zagađivanja i svrsishodno korišćenje vodnih resursa jedan je od prioriteta očuvanja životne sredine i održivog razvoja na području Glavnog grada.

Treba odmah primijetiti da se radi o prilično složenom zadatku. Kako voda treba svakome i svima, gotovo sve djelatnosti i aktivnosti na neki način utiču na stanje voda, pa prema tome održivo upravljanje i zaštita voda neminovno postavlja značajne zahtjeve i ograničenja prema svim drugim aktivnostima društva. S tim u vezi, važi da je za uspješno upravljanje vodama potrebno usklađeno djelovanje velikog broja učesnika, što je često prepreka prilikom upravljanja. Uz to, veliki broj potrebnih mjera podrazumijeva relativno skupe hidrotehničke objekte, što u trenutnim ekonomskim uslovima nije realno očekivati da se ostvari.

U ovom poglavlju prvenstveno će se posmatrati aspekt upravljanja otpadnim vodama, dok je zaštita voda obrađena u poglavlju o mjerama.

U Podgorici je izgrađen separatni kanalizacioni sistem, a JP „Vodovod i kanalizacija“ održava javnu fekalnu kanalizaciju sa postrojenjem za prečišćavanje otpadnih voda koje je u funkciji od 1978. godine. Na postrojenju se primjenjuje tehnologija mehaničko-biološkog prečišćavanja sa aktivnim muljem, koja se sastoji od tri tehnološke linije obrade i to: mehaničke, biološke i tretman mulja. Kapacitet biološkog prečišćavanja je 19.000m^3/dan, odnosno 60.000 ekvivalentnih stanovnika, što nameće neophodnost izgradnje novog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (fekalnih-sanitarnih) kapaciteta 275.000 ES, kako bi se trajno riješio problem zaštite rijeke Morače i Skadarskog jezera.

Procjena je da je oko 65% područja grada koje je obuhvaćeno urbanim područjem priključeno na javnu fekalnu kanalizaciju. Za prikupljanje i odvođenje otpadnih voda u Podgorici je izgrađeno preko 170 km kanalizacione mreže i blokovskih kanala.

Uličnom mrežom pokrivena su sva gradska područja u užem dijelu grada i naseljima Stari aerodrom, dijelu Konika, Maslina i Zagoriča sa tendencijom daljeg širenja na prigradska područja.

Na području gradskih opština Golubovci i Tuzi definisani su prostori za izgradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnihi fekalnih voda. U Gradskoj opštini Golubovci planirana su dva postrojenja čiji kapacitet iznosi 1.2000 ES, dok u Gradskoj opštini Tuzi jedan kapacitet, takođe, 12.000 ES. Precizan broj i kapacitet postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda biće utvrđen izradom Studije upravljanja otpadnim vodama.

Najveći zagađivači površinskih i podzemnih kopnenih voda na području Glavnog grada su neprečišćene otpadne vode naselja, odnosno komunalne otpadne vode. Naime, trenutno stanje infrastrukturne opremljenosti je takvo da kolektorska mreža i dalje pokriva uglavnom samo središnje djelove naselja u podgoričkom kraju, a i otpadne vode sakupljene kolektorskom mrežom, uz dio otpadnih voda koje se, ipak, tretiraju na postojećem PPVO Podgorica, ispuštaju se bez prečišćavanja u recipijent.

Domaćinstva koja nijesu pokrivena kolektorskom mrežom ne koriste postojeće načine tretmana otpadnih voda, već problem odvođenja „rješavaju“ „septičkim jamama“ koje su najčešće propusne (namjerno), pa se otpadna voda nesmetano kreće prema podzemlju grada. Ovaj pritisak na zagađenje podzemnih voda bio je u značajnom porastu prošlih decenija, što je uglavnom posljedica neuravnoteženog, odnosno odsustva integralnog pristupa u sistemu odvođenja otpadnih voda. Kao posljedica jednostranog razvoja vodosnabdijevanja povećala se količina otpadnih voda za koje nije istovremeno osiguran kvalitetan sistem zbrinjavanja: odvođenja, prečišćavanja i propisima prihvatljivog ispuštanja u recipijent. Problem je izražen u ljetnjem periodu nižih vodostaja, kad recipijent ima znatno smanjenu sposobnost razređenja otpadnih voda, a i količina otpadnih voda raste zbog većih potreba tokom ljeta, kao i turističkih i drugih aktivnosti.

Osim komunalnih-fekalnih voda, zagađivanje voda prouzrokuje se iz sektora industrije sa neadekvatno zbrinutim otpadnim vodama, koje se ispuštaju bilo direktno u recipijent, bilo u sistem javnog odvođenja koji, takođe, nema adekvatan uređaj za prečišćavanje.

Povoljna okolnost u smislu zaštite životne sredine je da naslijeđene „prljave“ industrije postupno nestaju, te da razvoj privredne infrastrukture predviđen novim prostornim planom, uglavnom slijedi razvoj poslovnih zona, koje se u najvećem broju nalaze upravo nad osjetljivim zemljištem iznad podzemne vode, barem proceduralno (kroz obavezu izrade Strateške procjene uticaja i Studije procjene uticaja i dr.) prepoznaje i uvažava problematiku zagađenja vodnih resursa.

Dio zagađenja, koji se ne smije zaboraviti, dolazi iz difuznih, odnosno raštrkanih izvora, što uključuje: saobraćaj i sa njim povezano ispiranje zagađujućih materija sa kolovoznih površina, otpadom zagađeno zemljište, eksploataciju mineralnih sirovina, poljoprivredu i razne druge aktivnosti koje mijenjaju stepen zagađenja atmosferskih voda i rezultiraju spiranjem i procjeđivanjem opterećujućih materija u porozno podzemlje.

Vizuelno, ali često i hemijsko-biološko zagađenje voda predstavlja i otpad (komunalni, građevinski, i drugi) odložen u vodotoke, lokve, bare i sl. Takvo zagađenje obično se širi na nizvodni dio toka, jer ga sama voda odnosi svojom snagom.

Na kraju, značajnu i potencijalno dugoročnu degradaciju vodnih resursa uzrokuju i povremena vanredna zagađenja i tehnološki akcidenti. Naime, iako kratkotrajnog karaktera, ona mogu imati dugoročne posljedice, pošto rješenje kojim bi bilo moguće u razumnom roku sanirati podzemlje za sada još ne postoji.

Zaključujući okvirno, evidentno stanje nije dramatično zbog zdravstvenih hazarda ili slično, jer po većini pitanja stanje voda je, ipak, zadovoljavajuće. Međutim, upozoravanje na rastuće pritiske te osjetne uticaje trenutnih rješenja i mjera (uglavnom otpadnih voda) istovremeno

govori da postoji obaveza za unapređenje stanja. Stanje na svim lokacijama ne zahtijeva jednako hitan odgovor, pa mjere treba sprovoditi po prioritetu, a na osnovu programa aktivnosti.

Postojeći kanalizacioni sistem grada Podgorice pokriva oko 32% teritorije urbanog područja Podgorice.

Većina stambenih zgrada u gradu je priključena na kanalizacionu mrežu, dok je broj priključenih privatnih kuća prilično mali. Skoro 60.000 stanovnika koji žive u privatnim kućama ne koristi kanalizacione usluge, dok je taj broj za stambene zgrade 6.000. Primjećuje se da se broj stanovnika koji ne koristi kanalizacione usluge povećava za obje kategorije usljed izgradnje novih kuća i stambenih zgrada u oblastima koje nijesu pokrivene kanalizacionim sistemom.

U Podgorici 55% stanovnika nije priključeno na kanalizacionu mrežu. Većina privatnih kuća koje nijesu priključene na kanalizacionu mrežu ima septičke jame.

Tabela 4.10: Priključci domaćinstava na vodovodnu i kanalizacionu mrežu

Vrsta priključka	2007.	2008.	2009.
Vodosnabdijevanje			
Broj priključenih privatnih kuća	18.761	18.998	20.081
Približan broj potrošača	60.000	60.800	64.300
Broj priključaka u stambenim zgradama	24.171	25.207	26.315
Približan broj potrošača	77.300	80.700	84.200
Kanalizacija			
Broj priključenih privatnih kuća	1.300	1.307	1.404
Približan broj potrošača	4.200	4.200	4.500
Broj priključaka u stambenim zgradama	23.000	23.917	24.423
Približan broj potrošača	73.600	76.500	78.200
Procenat priključenih privatnih kuća	6,90%	6,90%	7,00%
Procenat priključaka u stambenim zgradama	95,20%	94,90%	92,80%
Približan broj stanovnika u privatnim kućama koji nijesu priključeni na kanalizacionu mrežu	55.800	56.600	59.800
Približan broj stanovnika u stambenim zgradama koji nijesu priključeni na kanalizacionu mrežu	3.700	4.200	6.000

Lokalni industrijski proizvođači ispuštaju otpadne vode u Moraču i njene pritoke. Ovo uključuje objekte za proizvodnju vina, energije, proizvodnju i topljenje aluminijuma i u manjoj mjeri objekte za proizvodnju hrane. Detalji u vezi sa stvarnim zagađenjem iz industrijskih otpadnih voda nijesu dostupni i treba da se procijene.

Sakupljanje otpada zadovoljavajuće je u urbanom, ali ne i u ruralnom dijelu grada. Regionalni reciklažni centar, kao prvi takav u Crnoj Gori, smješten je na lokaciji Livade - Vrela ribnička na Ćemovskom polju u Podgorici, u okviru postojeće deponije, čija je površina oko 54 hektara.

4.1.3.4. Groblja

Na prostoru Glavnog grada postoji 125 lokacija namijenjenih grobljima, koje zauzimaju površinu od oko 82 ha. U GUP-u Podgorica groblja zauzimaju 22 ha i to na 5 lokacija (Čepurci, Zagorič, Gornja Gorica, Donja Gorica i Tološi). Po popisu 2011. godine na području GUP-a Podgrica žive 152602 stanovnika, tako da potrebna površina za tu godinu bi iznosila još dodatnih 16 ha, što pokazuje da već postoji deficit grobnih površina.

Područje GO Golubovci po popisu 2011. godine naseljava 16231 stanovnik. Ukupna površina groblja na ovom prostoru iznosi oko 15 ha, što u potpunosti zadovoljava sve standarde i potrebe stanovništva. U GUP-u Golubovci površine za groblja obuhvataju oko 9 ha na 4 lokacije. Po popisu 2011. godine na području GUP-a Golubovci živi 9567 stanovnika, tako da potrebna površina za groblja iznosi oko 4 ha, što znači da postojeća groblja zadovoljavaju ne samo današnje potrebe, već i potrebe do 2025. godine.
Područje GO Tuzi po popisu 2011. godine naseljava 11379 stanovnika. Površina svih grobalja na ovom prostoru iznosi oko 9 ha. Na prostoru GUP-a Tuzi postoje 4 lokacije ukupne površine 5,6 ha. Ova groblja nemaju funkciju gradskog groblja, tako da je potrebno obezbijediti novo gradsko groblje.
Van GUP-ova, postoji 110 seoskih grobalja i njihova površina iznosi oko 38 ha. Van urbanog područja (van GUP-ova) po popisu iz 2011. godine živi 18090 stanovnika, tako da postojeća površina grobalja potpuno zadovoljava potrebe danas i do 2025. godine.

4.1.4. Namjena površina: bilansi postojećeg i planiranog stanja

U ovom poglavlju analiziramo promjene bilansa namjene površina po pojedinim planskim dokumentima za područje Glavnog grada (PPO 1990. i PPO 2010, konsolidovane promjene - plansko stanje 2010): za plansko područje Podgorica (GUP 1990. i GUP 2010, konsolidovane promjene - plansko stanje 2010) i za plansko područje Golubovci (GUP Golubovci, 2005), kao i stepen njihove realizacije. Navedeni proračuni izrađeni su na osnovu topografskih karata i ortofoto snimaka snimljenih avgusta 2007. godine i neažurnog katastra dobijenog od naručioca 2010. godine sa stepenom ažurnosti koji se ne može utvrditi.

4.1.4.1. Realizacija PPO Podgorica

U izmjenama i dopunama Prostornog plana Podgorice (konsolidovano stanje PPO 2012), planirane površine naselja su se povećale za 200 ha, a tehnička infrastruktura za 61 ha, što je ukupno povećanje za 3%. Nažalost, te su površine planirane u ravničarskom djelu područja Glavnog grada i predstavljaju prenamjenu, uglavnom, poljoprivrednih površina (204 ha).

Tabela 4.11: PUP Glavnog Grada Podgorica: planirana namjena površina

NAMJENA POVRŠINA	PPO 1990.		PPO 2012.		PROMJENE NA PPO 1990.
	ha	%	ha	%	ha
POVRŠINE NASELJA	**4.739**	**3,14%**	**4.715**	**3,13%**	**-24**
Građevinsko zemljište	4.670	3,10%	4.646	3,08%	-24
Izdvojeno građevinsko zemljište	69	0,05%	69	0,05%	0
TEHNIČKA INFRASTRUKTURA	**3.383**	**2,24%**	**3.444**	**2,28%**	**+61**
Saobraćajna infrastruktura	3.290	2,18%	3.294	2,19%	+4
Ostala infrastruktura	93	0,06%	93	0,06%	0
Sanitarna deponija			57	0,04%	+57
POLJOPRIVREDNE POVRŠINE	**23.759**	**15,76%**	**23.555**	**15,63%**	**-204**
ŠUMSKE POVRŠINE	**73.421**	**48,71%**	**73.418**	**48,70%**	**-3**
Privredne šume	21.737	14,41%	21.764	14,44%	+27
Šume sa posebnom namjenom	19.294	12,79%	19.297	12,80%	+3
Zaštitne šume	32.390	21,47%	32.357	21,47%	-33
VODNE POVRŠINE	**11.866**	**7,87%**	**11.866**	**7,87%**	**0**
OSTALE PRIRODNE POVRŠINE	**33.573**	**22,27%**	**33.743**	**22,38%**	**+170**
Mineralne sirovine	163	0,11%	163	0,11%	0
Ostale površine	33.560	22,24%	33.506	22,23%	+54
UKUPNO	**150.741**	**100,00%**	**150.741**	**100,00%**	**0**

Površine naselja 1990. godine činile su 3,14 % ukupne površine Glavnog grada, dok 2012. godine one zauzimaju 3,27%. Površine tehničke infrastrukture su povećane za 61 ha, i one danas čine 2,28% od ukupne površine Glavnog grada. Površine pod saobraćajnom infrastrukturom su danas veće za 4 ha u odnosu na 1990. godinu.

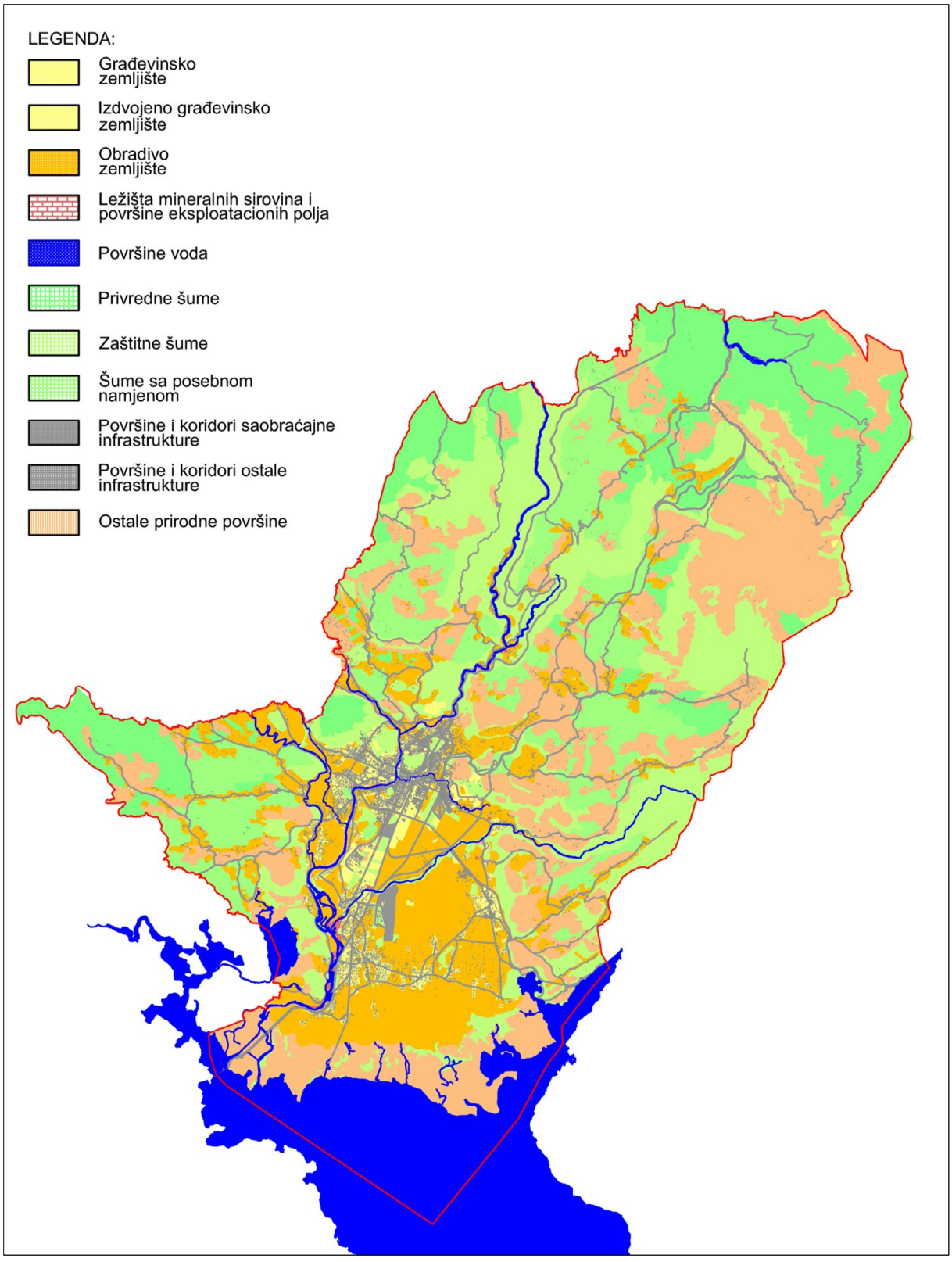

Pregledna karta 4.11: PPO Podgorica (1990): Plan namjene površina

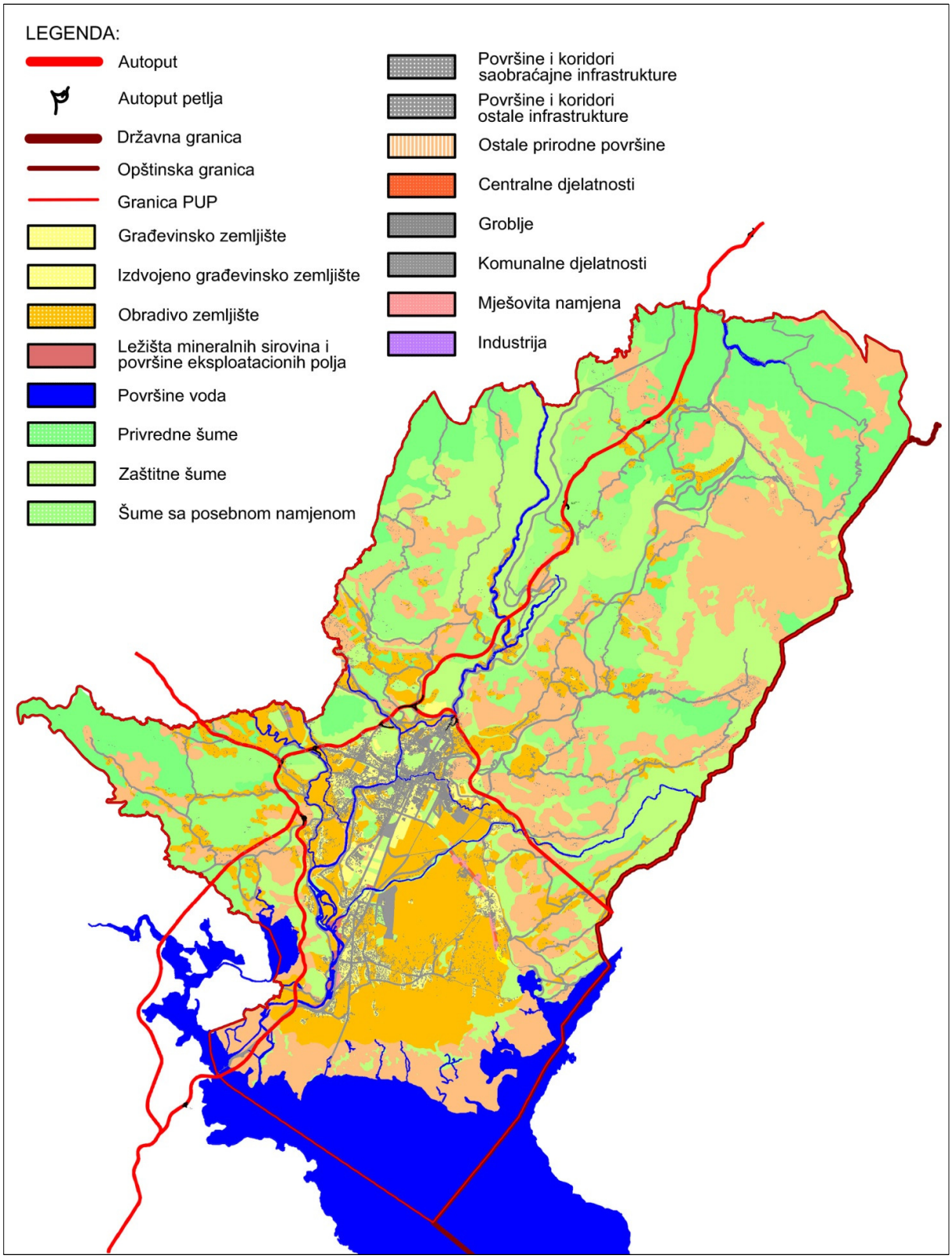

Pregledna karta 4.12: PPO Podgorica (2012) Plan namjena površina - konsolidovano plansko stanje

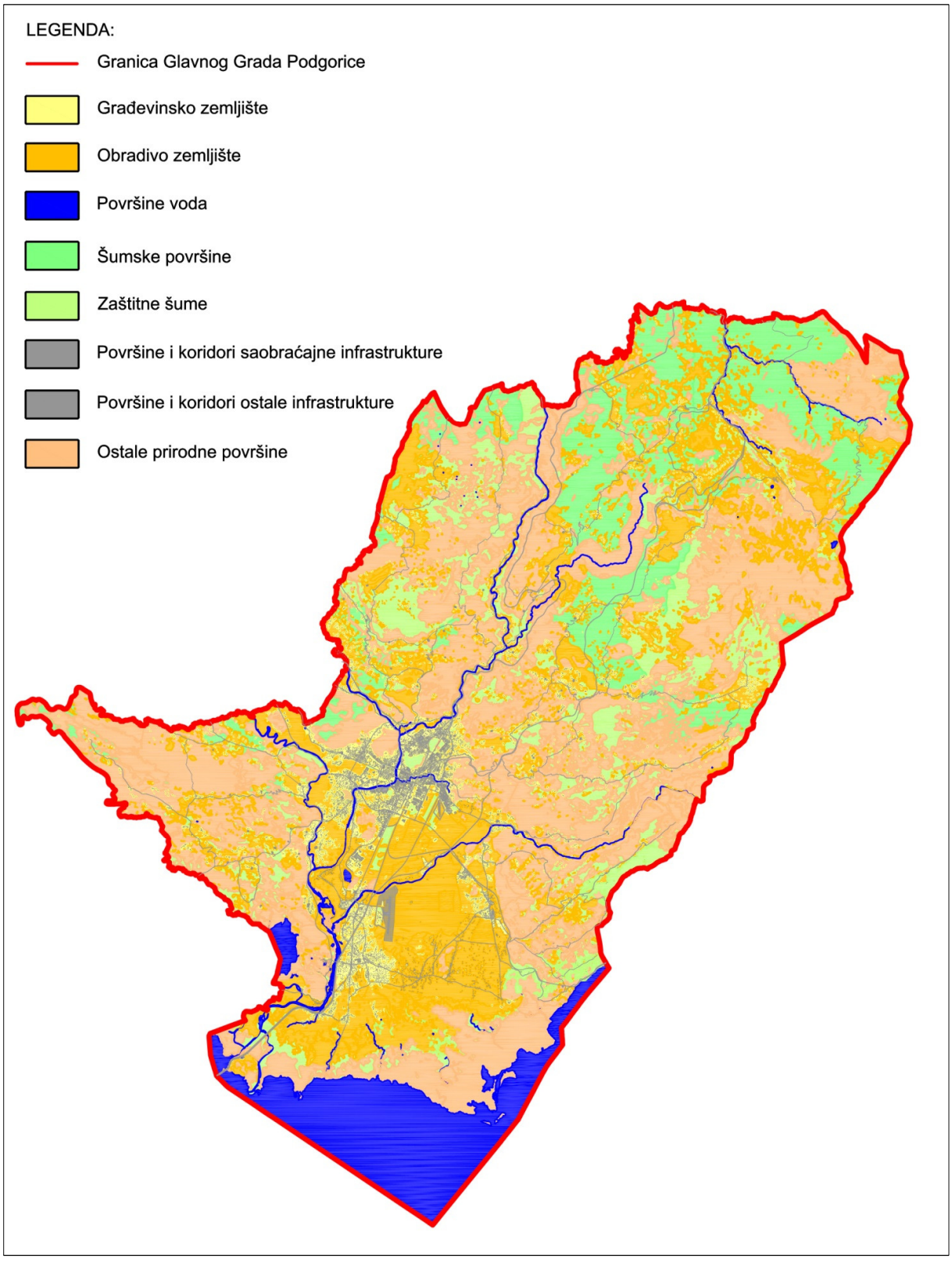

Pregledna karta 4.13: PUP Glavnog grada, namjena površina - postojeće stanje (2007)

Tabela 4.12: PUP Glavnog grada Podgorica: bilans površina, postojeće stanje

NAMJENA POVRŠINA	Stanje realizacije 2012	Planirano stanje 2012	Indeks promjene u odnosu na stanje 2012
	ha	ha	
Površine naselja	6.749	4715	0,70
Poljoprivredne površine	31.306	23555	0,75
Tehnička infrastruktura	3.156	3444	1,09
Šumske površine	41.959	73418	1,75
Vodne površine	11.338	11866	1,05
Ostale prirodne površine	55.831	33324	0,60
Površine za posebne namjene i	402	419	1,04
UKUPNO	**150.741**	**150.741**	

Pregled tabelarnog prikaza bilansa planiranih površina po PPO 2012. i stanja izgrađenosti, odnosno realizacije ukazuje na sljedeće:

- Površine naselja su zauzele veće od planiranih područja, što se objašnjava prisustvom nelegalne gradnje, ali najviše disperzijom izgradnje na poljoprivrednom i šumskom zemljištu na ruralnom području.
- Šumske površine imaju polovičnu realizaciju, što znači da se pošumljavanje zaštitnih šuma, koje je bilo predviđeno planom, nije realizovalo.
- Poljoprivredne površine su veće od planom iskazanih upravo zbog nerealizovanja pošumljavanja značajnih površina planiranih za zaštitne šume.

4.1.4.2. Realizacija GUP Podgorica

U izmjenama i dopunama GUP-a Podgorice došlo je do porasta izgrađenih površina za 560 ha ili za 18% uglavnom na poljoprivrednom zemljištu i na prostoru zaštitnih-park šuma koje su smanjene za 48 ha. Najveći porast planiranih površina je za stanovanje i to za 545 ha i za centralne djelatnosti za 141 ha. Imajući u vidu da je Podgorica postala glavni grad samostalne države Crne Gore, porast površina centralnih djelatnosti i mješovite namjene je opravdan. Industrija i proizvodnja je značajno smanjena i to za 84 ha, a pejzažno uređenje za 24 ha. Izgrađene površine čine 42%, stanovanje čini 26,6% od ukupne teritorije GUP-a. Infrastruktura obuhvata oko 3% ukupne teritorije, čija površina je porasla za 13 ha. Takođe, površine za sport i rekreaciju su porasle za 29 ha.

Tabela 4.13: Plansko područje Podgorica: bilans površina – planirano stanje

NAMJENA POVRŠINA	GUP 1990.		Konsolidovano stanje GUP 2012.		PROMJENA
	ha	%	ha	%	ha
IZGRAĐENE POVRŠINE	**3.105**	**36,36**	**3.665**	**42,93**	**+560**
Stanovanje	1.688	19,76	2.233	26,16	+545
Mješovita namjena	325	3,81	359	4,21	+34
Centralne djelatnosti	163	1,91	304	3,56	+141
Školstvo i socijalna zaštita	111	1,30	39	0,46	-72
Zdravstvo	20	0,23	16	0,19	-4
Industrija i proizvodnja	798	9,35	714	8,35	-84
INFRASTRUKTURA	**296**	**3,47**	**285**	**3,34**	**-11**
Saobraćajna infrastruktura	184	2,15	198	2,31	+13
Ostala infrastruktura	112	1,31	88	1,03	-24
NEIZGRAĐENE POVRŠINE	**2.051**	**24,02**	**2.007**	**23,50**	**-44**
Pejzažno uređenje	421	4,93	397	4,65	-24
Zaštitne i park-šume	1.199	14,04	1.151	13,48	-48
Sport i rekreacija	238	2,79	268	3,14	+29
Groblja	87	1,02	85	0,99	-2
Površinske vode	106	1,24	106	1,24	-
OSTALE POVRŠINE	**3.086**	**36,15**	**2.580**	**30,22**	**-506**
Poljoprivredne površine	3.076	36,03	2.570	30,10	-506
Mineralne sirovine	10	0,12	10	0,12	-
Ostale prirodne površine					
Ukupno	**8.537**	**100,00**	**8.537**	**100,00**	

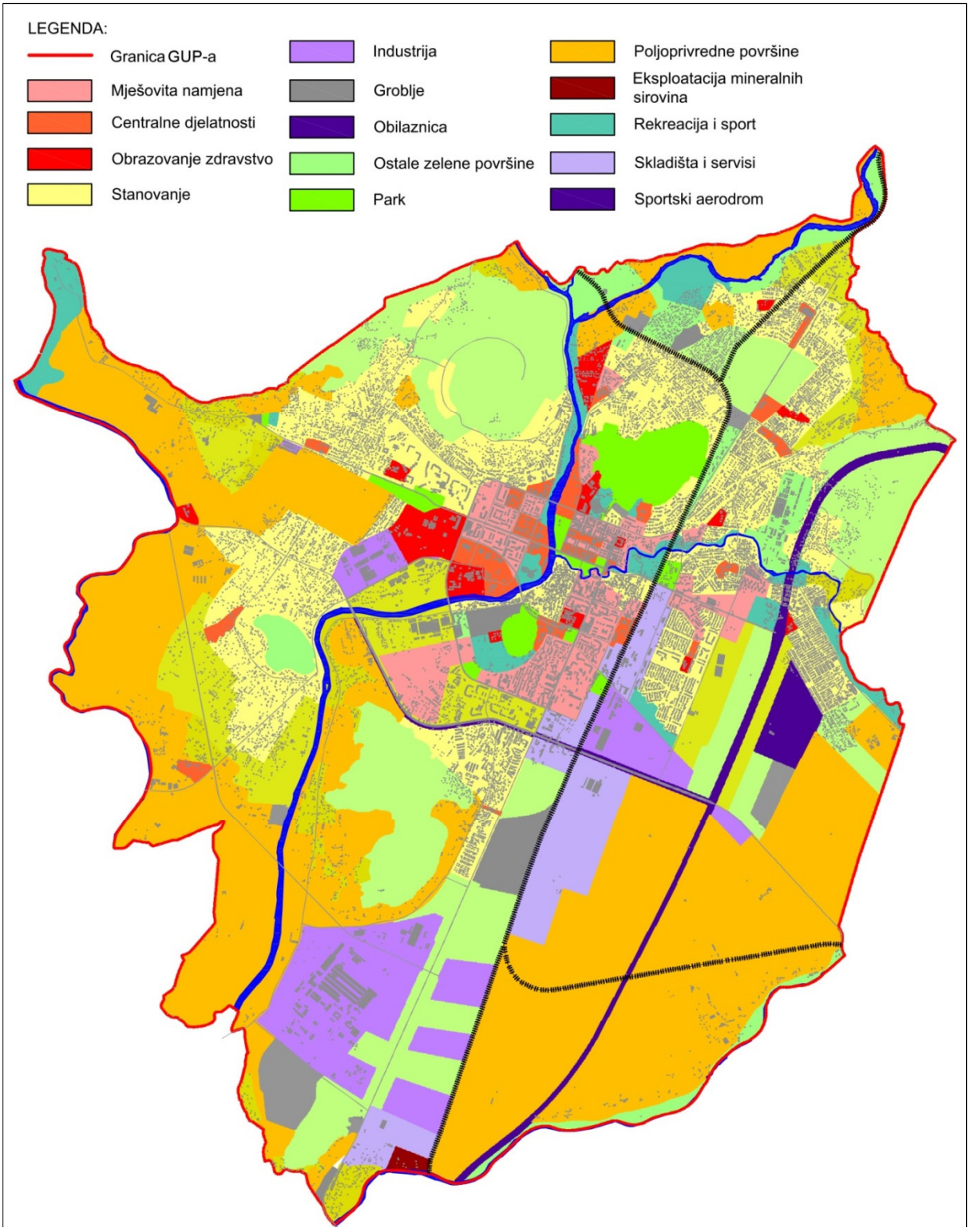

Pregledna karta 4.14: GUP Podgorica 1990.

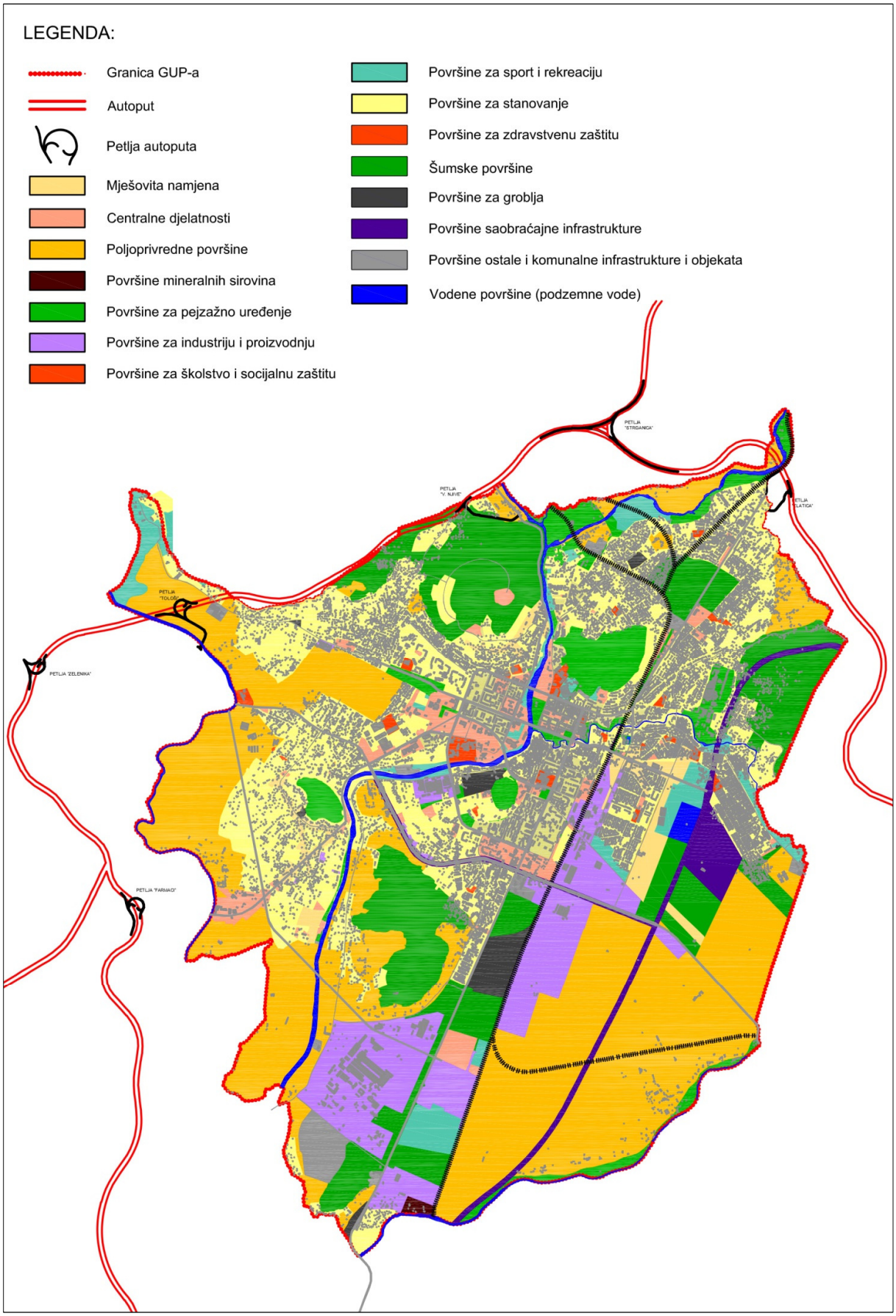

Pregledna karta 4.15: Konsolidovano stanje GUP Podgorica – 2012.

Tabela 4.14: Plansko područje Podgorica: bilans površina - postojeće stanje

NAMJENA POVRŠINA	Konsolidovani GUP 2012 (ha)	Postojeće stanje GUP 2012 (ha)	
	ha	ha	%
Stanovanje	2233	2765	75.37
Mješovita namjena	359	107	29.81
Centralne djelatnosti	304	120	39.47
Školstvo i socijalna zaštita	39	30	76.92
Zdravstvo	16	12	75.00
Industrija i proizvodnja	714	233	32.63
Saobraćajna infrastruktura	198	161	81.31
Ostala infrastruktura	87	90	103.45
Pejzažno uređenje	372	352	94,62
Zaštitne i park šume	1151	840	72,98
Sport i rekreacija	268	50	18.66
Groblja	85	22	25,88
Površinske vode	106	153	144,34
Poljoprivredne površine	2570	2702	105,14
Mineralne sirovine	10	0	0
Zaštićena kulturna dobra	25	10	40
Ostale prirodne površine	/	938	/
UKUPNO	**8537**	**8585**	

S obzirom na to, da je veliki broj promjena namjena površina urbanog područja novijeg datuma (usvojene u posljednjih 5 godina), planirani sadržaji nijesu se mogli realizovati. Zato je realizacija izgrađenih površina 89%, s tim da stanovanje opet ima veću realizaciju (123%) u kojoj se krije i značajna nelegalna gradnja. Sa skoro istim stepenom je realizovana i infrastruktura na 88% planiranih površina. Riječ je o realizaciji saobraćajne infrastruktura (81%), što je razumljivo s obzirom na slabo stanje saobraćajne mreže, u 1990. godini i intenzivnu gradnju saobraćajne mreže, prije svega, na urbanom području. Ispod prosjeka su površine za razvoj školstva i socijalne zaštite u konsolidovanom GUP-u iz 2012. i rezultat su toga da su ove površine u novijim planskim dokumentima (DUP-ova) planirane u sklopu površina mješovite namjene.

U postojećem stanju namjena povšina na planskom području Podgorice, odnos između izgrađenog i neizgrađenog dijela je 75:25, što znači, da u skladu s članom 77. „Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskih dokumenata, kriterijumima namjene površina, elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima“ (2010) - (u daljem tekstu Pravilnik) građevinsko zemljište se može proširiti najviše za 20% svoje postojeće površine (što je oko 650 ha), odnosno na ukupno 3.900 ha, što je za oko 235 ha više od planiranog u konsolidovanom GUP-u iz 2012. To znači da je planirani rast građevinskog zemljišta u GUP-u 2012. približno onom kojeg predviđa Pravilnik.

Tabela 4.15: Plansko područje Podgorica: gustina stanovništva po planskim cjelinama 2011. god.

PLANSKA CJELINA	Broj stanovnika	Površina	Bruto gustina stanovnika
	Popis 2011.	ha	st/ha
01 Nova varoš	11625	177,96	65,32
02 Novi grad	26413	503,13	52,49
03 Stara varoš - Zabjelo	35664	624,81	57,07
04 Konik	29939	673,98	44,42
05 Masline	7776	372,52	20,87
06 Zagorič	16816	473,74	35,49
07 Rogami	1760	/	/
08 Tološi	15079	556,65	27,08
09 Donja Gorica	5244	493	10,63
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	2286	1056,42	2,16
UKUPNO	152602	49323,21	

4.1.4.3. Područje Gradske opštine Golubovci

Teritorija Gradske opštine Golubovci se prostire na površini od oko 14479 ha, a sastoji se od 19 naselja. Graniči se sa Skadarskim jezerom sa južne strane, sa istočne strane sa Gradskom opštinom Tuzi, na sjeveru se pruža do granice generalnog urbanističkog plana Podgorice. Po popisu iz 2011. godine u Gradskoj opštini Golubovci živi 16231 stanovnik. Najveći dio je koncentrisan u naseljima Golubovci, Mataguži, Mahala i Srpska.

Granična područja teritorije Zete, a naročito zapadnu i južnu granicu, formiraju prirodni indikatori: vodotok rijeke Morače sa Ponarskom gorom i Malim Blatom i veliki akvatorijum Skadarskog jezera (nacionalni park). Istočnu granicu omeđava Vranjska gora sa istočne strane sela Mataguži, i istočno u podnožju Vranjske gore selo Vranj. Sjeverna granica je definisana granicom gradskog naselja Podgorica.

Vazdušni terminal aerodroma Golubovci, kao uslovno jedan od značajnih razloga i uslova razvoja centra Golubovaca, je zona koja se danas nekontrolisano i neadekvatno izgrađuje (mnogi objekti se grade u koridorima nedozvoljenim za gradnju), ograničavajući u velikoj mjeri budući planski razvoj ove vazdušne luke kao značajnog terminala za privredni razvoj Podgorice, Zete i Crne Gore.

Geografski teritorija se može podijeliti na sljedeće zone:

Prva zona: Skadarsko jezero i priobalje jezera do kote cca 6.00 mnm (srednji nivo jezera) koja pripada Nacionalnom parku i predstavlja izuzetan zaštićeni prirodni resurs.

Zona Nacionalnog parka sa Skadarskim jezerom je područje svjetske baštine. Područje jezera koje pripada Crnoj Gori 1995. godine je prema odredbama Ramsarske konvencije upisano u spisak močvara od međunarodnog značaja kao izuzetno stanište ptica močvarica.

Druga zona je periodično plavljeni pojas, od kote 6.00-6.50 do kote 8.50-10.00 mnm (visoke vode), koja predstavlja istovremeno granicu Nacionalnog parka "Skadarsko jezero".

Treća zona od kote 9.00 do 12.00 m koja je nastanjena (donja sela: Gostilj, Berislavci, Bistrice, Bijelo Polje, Ponari, Kurila, Kurioci).

Četvrta zona od kote 9.50-10.00 do kote 20.00 m, centralna zona Zete, najgušće naseljena sa centrom u Anovima, i selima Mojanovići, Golubovci, zaseok Gošići, Mataguži, Balabani, Šušunja, Goričani, Vukovici.

Zona prostora postojećeg GUP-a sa centrom u Anovima, obuhvata šest sela: Mojanovići, Golubovci, Balabani, Šušunja, Goričani i Mahala.

Peta zona od kote 20.00, tj. od ušća Cijevne u Moraču na kotama od 25.00 do 50.00 mnm., i vodotokom Cijevne sa selima: Mahala, Mitrovići, Ljajkovići, Srpska, Botun i Dajbabe.

Karakteristika područja Zete je mehanički prirast stanovništva bez migracije (imigraciono područje). Velike promjene su se desile posljednjih 20-30 godina, koje su izvršile promjenu strukture stanovništva i negativno uticale na održivost kvalitetnih poljoprivrednih površina. Na šemi rasporeda postojeće strukture naselja razvijala su se ova naselja i širila izgradnjom novih objekata, zatirući tragove stare naslijeđene strukture i ne ponavljajući ih ni u jednim elementima novogradnje, na račun poljoprivrednih površina i međusobno se spajala, tako da danas skoro ne postoje granice između mnogih sela.

Evidentni problemi koji otežavaju uslove života na ovom prostoru se mogu svrstati u dvije kategorije:

- problemi izazvani planiranjem sa nivoa državnih potreba koji se odnose na putnu infrastrukturu, poljoprivredu i industriju u kontaknim zonama,
- problemi koji su nastali spontano u neorganizovanom i neplanskom korišćenju prostora u ruralnim sredinama Zete, kao i prostora vodotoka Morače i jezera.

Tokom posljednjih 40 godina mogu se istaći određene negativne pojave u procesu razvoja područja Zete:

- Neracionalno širenje seoskih aglomerata na račun poljoprivrednih površina;
- Odvijanje procesa promjene namjene poljoprivrednog u građevinsko zemljište bez racionalnog razloga;
- Devastacija okruženja neracionalnom organizacijom naselja.
- Izražena disperzija gradnje u prostoru stvara sliku neartikulisanih i skoro haotičnih prostora.

Ukoliko se nastavi dosadašnji tempo i pravac ovakve ekspanzije, možemo očekivati i potpuno spajanje naselja Golubovci, Mojanovići, Šušunja, Mahala, itd.

Tabela 4.16: Područje Gradske opštine Golubovci: bilans površina - postojeće stanje

Namjena	Površina (ha)	%
Površina naselja	1.377,83	9,52%
Površine i koridori saobraćajne infrastrukture	75,88	0,52%
Površine i koridori ostale infrastrukture	9,12	0,06%
Obradivo zemljište	2.864,74	19,79%
Drugo poljoprivredno zemljište	4.092,95	28,27%
Površine voda	933,51	6,45%
Zaštitne šume	1.504,60	10,39%
Ostale površine	3.620,45	25,00%
UKUPNO	**14.479,08**	**100,0%**

Površina naselja čini oko 9 % ukupne teritorije područja Gradske opštine, dok obradivo zemljište čini svega 20% teritorije. Drugo poljoprivredno zemljište je najzastupljenije i iznosi oko 28% ukupne teritorije.

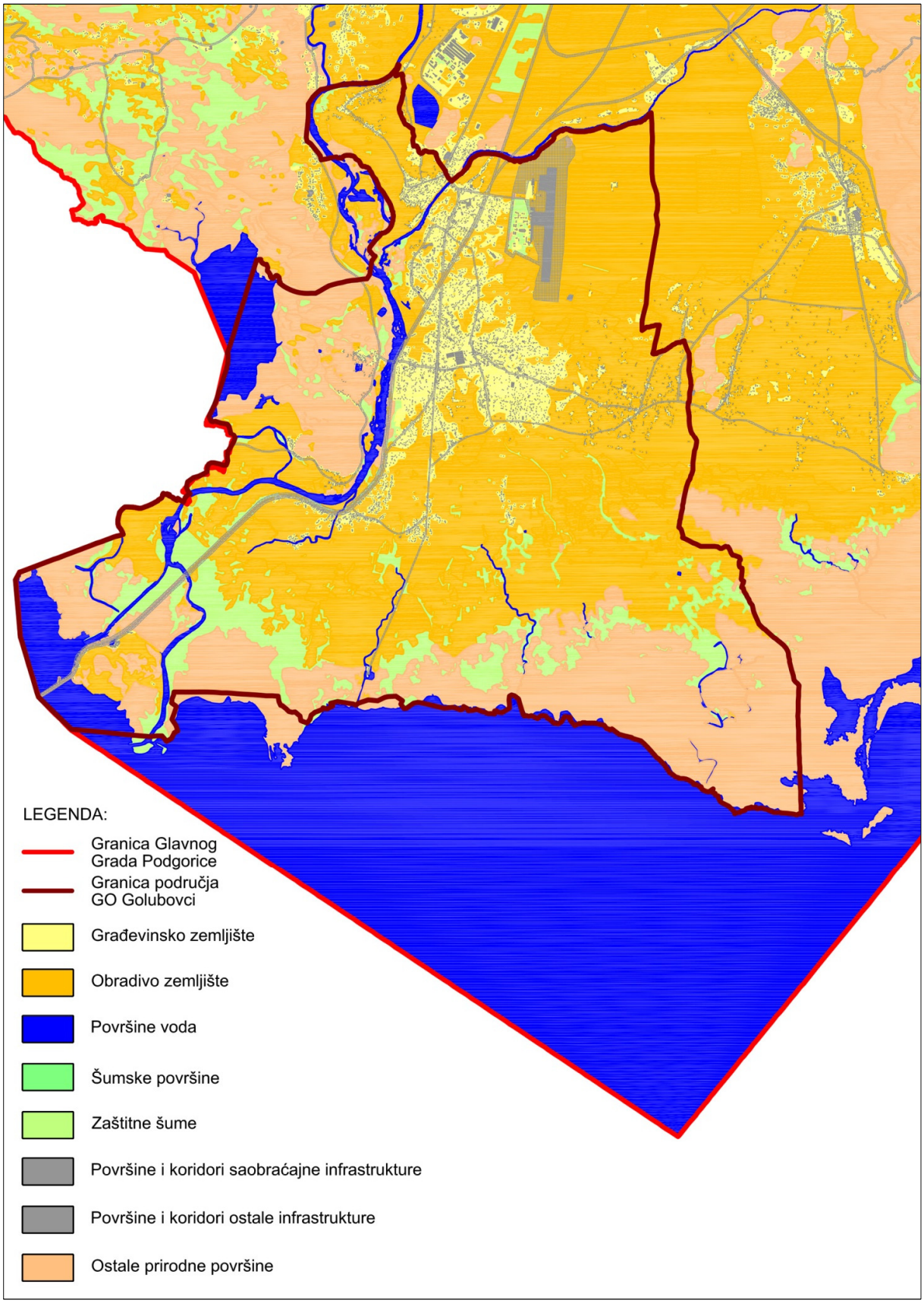

Pregledna karta 4.16: Područje GO Golubovci - postojeće stanje

4.1.4.4. Realizacija GUP Golubovci

Pregled tabelarnog prikaza bilansa planiranog i postojećeg stanja namjene površina na ovom području ukazuje na problem povećane urbanizacije ravničarskog dijela. Izgrađene površine na ovom području su realizovane 107%, pri čemu su površine za stanovanje realizovane u istom procentu. To znači da je plan koji je bio usvojen prije samo 7 godina trebalo da bude već davno revidovan. U primjeru Golubovaca prenamjena je bila realizovana na račun površina rezervisanih za infrastrukturu i zemljišta pejzažnog uređenja.

.

Tabela 4.17: GUP Golubovci: bilans površina - postojeće stanje

NAMJENA POVRŠINA	Konsolidovani GUP 2012 (ha)	Postojeće stanje GUP 2012 (ha)	
	ha	ha	%
Stanovanje	864	924	106,94
Mješovita namjena	15	21	140.00
Centralne djelatnosti	4	3	75.00
Školstvo i socijalna zaštita	4	4	100.00
Zdravstvo	5	1	20.00
Industrija i proizvodnja	6	5	83,33
Saobraćajna infrastruktura	60	43	71,66
Ostala infrastruktura	4	1	25.00
Pejzažno uređenje	40	27	67,5
Zaštitne i park šume	12	15	125.00
Sport i rekreacija	8	12	150.00
Groblja	8	8	100.00
Površinske vode	27	27	100.00
Poljoprivredne površine	617	615	99,67
Mineralne sirovine	32	/	/
Zaštićena kulturna dobra	/	/	/
Ostale prirodne površine	27	27	100.00
UKUPNO	**1733**	**1733**	

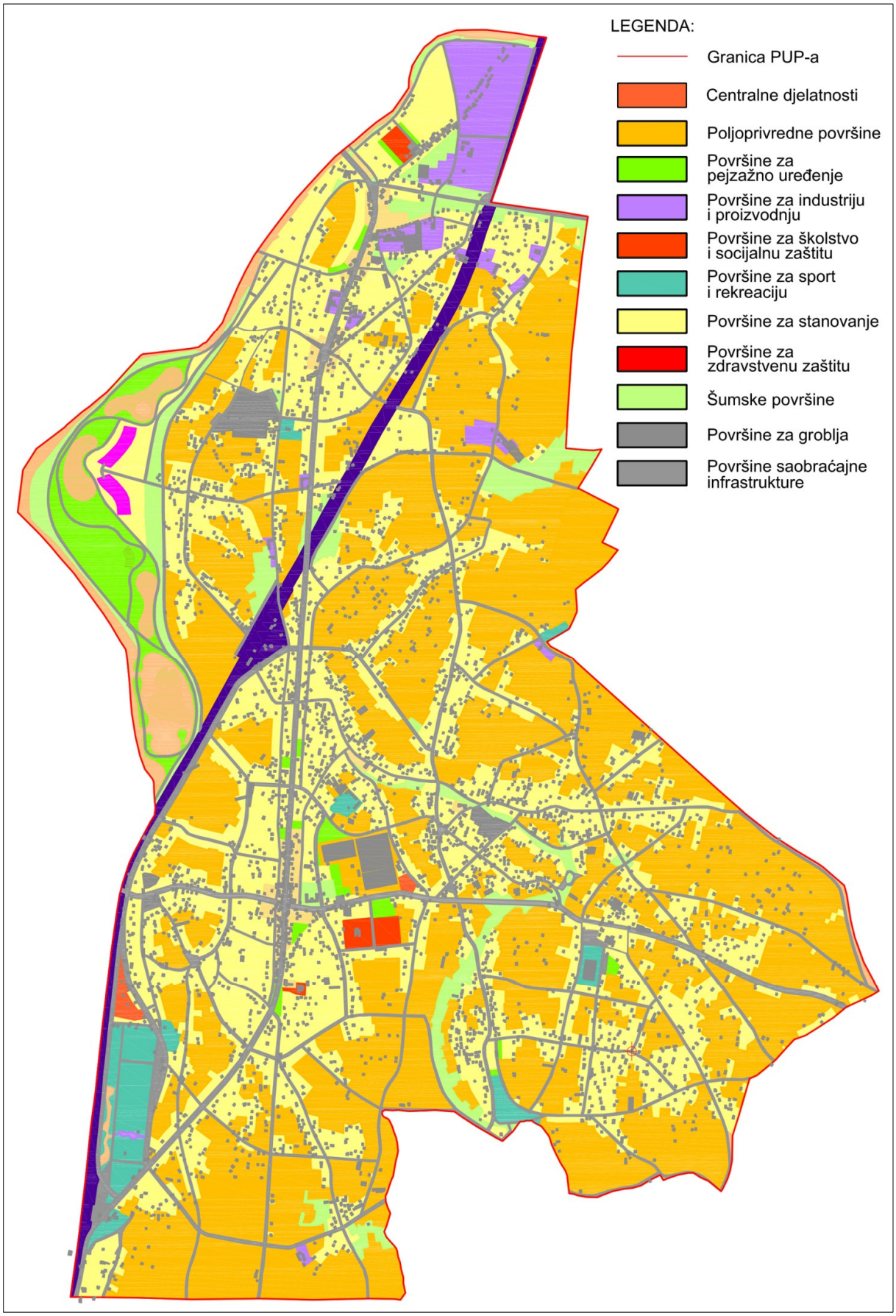

Pregledna karta 4.17: Plan namjene površina konsolidovano stanje- GUP Golubovci (2012)

4.1.4.5. Područje Gradske opštine Tuzi

Teritorija Gradske opštine Tuzi se prostire na površini od oko 24.001,87 ha, a sastoji se od 40 naselja. Graniči se sa Skadarskim jezerom sa južne strane, sa zapadne strane se graniči sa Gradskom opštinom Golubovci, na sjeverozapadu se pruža do granice generalnog urbanističkog plana Podgorice, a na istoku do granice sa Albanijom. Po popisu iz 2011. godine u Gradskoj opštini Tuzi ima 11.379 stanovnika. Najveći dio je koncentrisan u naseljima Tuzi, Šipčanik, Gornji i Donji Milješ.

Karakteristika područja Tuzi je i veliki prirast stanovništva u posljednjih 20-30 godina i intenzivnija gradnja koja negativno utiče na bilans kvalitetnih poljoprivrednih površina i obradivog zemljišta. Takođe, usljed nedostatka detaljnih urbanističkih planova za ovo područje došlo je do stvaranja naselja koja ne zadovoljavaju propise i standarde za kvalitetne uslove života.

Gradska opština Tuzi se sastoji od dvije morfološke cjeline i to ravničarskog i brdskog dijela. Kao reljefne cjeline prepoznaju se brdske površine Korita sa nadmorskom visinom od 1.442 metra i Koštica. Dalje, ističe se i brdo Kaženik sa visinom od 1.650 metara, brdo Bukovik sa visinom od 1.229 metara, brdo Suka sa visinom 1.212 metara i brdo Dečić sa nadmorskom visinom od oko 650 metara. Najjužnije brdo Gradske opštine je brdo Hum sa nadmorskom visinom od oko 274 metra. Na ravničarskom djelu prostiru se brda koja ne postižu maksimalnu visinu preko 112 metara. Od ovih brda se prepoznaju: brdo Vranj, Kodra e Burgut (Lekovići), brdo Šipčanik, brdo Rogame, brdo Mileša, itd. Na samom jugu je zona Nacionalnog parka sa Skadarskim jezerom koje je područje svjetske baštine. Područje jezera koje pripada Crnoj Gori 1995. godine je prema odredbama Ramsarske konvencije upisano u spisak močvara od međunarodnog značaja kao izuzetno stanište ptica močvarica.

Kroz teritoriju Gradske opštine Tuzi protiče rijeka Cijevna u dužini od oko 30 km.

Na području Gradske opštine Tuzi pojavljuje se veliki broj raznih tipova zemljišta. Zemljišta su uglavnom karbonatna i izdvajaju se organo-mineralna i tresetna zemljišta; aluvijalna-karbonatna; sedimentna i antropogena zemljišta - terra rossa; šumsko zemljište i dr.

Hidrografiju Gradske opštine Tuzi, prije svega, karakteriše Skadarsko jezero, kao i rijeka Cijevna, ali i rječice Rujela, Riječina i druge. Pored navedenih, navešćemo još i izvorište u blizini Milješkog bunara, izvorište Krevenica pored sela Vuksanlekići, kao i karstička izvorišta koja se nalaze na brdovitim djelovima Tuzi i to izvorišta Traboin, Radeć (Arza), Radeć (Koštica), Korita (Korita). Brijegovi Skadarskog jezera poznati su po mnogo izvorišta kao što su: Vitoja, Ploča, Podhum.

Vodovodni sistem „Tuzi“ snabdijeva vodom Gradsku opštinu Tuzi. Vodu koristi iz kopanih bunara i to: 1 bunar u Tuzima, 3 bunara u Milješu, 1 u Dinoši i 1 bunar u Vuksanlekićima. Ukupni zahvatni kapaciteti ovih bunara iznose 130 l/s, a zavisno od potrošnje vrši se selektivno paljenje i gašenje pumpi, pa se vodosnabdijevanje GO Tuzi vrši sa 50 – 100 l/s. PS „Dinoša“ snabdijeva vodom selo Dinoša odvojeno od sistema Tuzi.

Na području Gradske opštine Tuzi pojavljuju se mnogi klimatski kontrasti i na datom području možemo prepoznati određeni broj mikroklimata. U ravničarskom dijelu imamo pojavu aridnog klimata, naročito prisutnog u ljetnjim mjesecima, dok najviša područja karakteriše planinska klima sa pojavom snijega koji može dostići debljinu i do nekoliko metara. Tuzi imaju karakter dosta zbijene urbane strukture čije su funkcionalne komunikacije razvojno ograničenje za savremene oblike života i razvoja. Stambena i druga seoska struktura formirana je u rasutom tipu – svako je gradio na svom posjedu. Ovaj PUP, imajući u vidu takvo stanje, koncipiraće fizionomiju moguće sanacije postojeće strukture, a planirati novu na prostorno-planskim rješenjima.

Evidentni problemi koji otežavaju uslove života na ovom prostoru su:

- Problemi koji su nastali spontano u neorganizovanom i neplanskom korišćenju prostora
- Neracionalno širenje seoskih aglomerata na račun poljoprivrednih površina;
- Odvijanje procesa promjene namjene poljoprivrednog u građevinsko zemljište bez racionalnog razloga;
- Devastacija okruženja neracionalnom organizacijom naselja.
- Izražena disperzija gradnje u prostoru stvara sliku neartikulisanih i skoro haotičnih prostora.
- Problemi u saboraćajnoj mreži u najužem centru naselja Tuzi

Tabela 4.18: Područje Gradske opštine Tuzi: bilans površina - postojeće stanje

Namjena	Površina (ha)	%
Površina naselja	661.17	**2.75**
Površine i koridori ostale infrastrukture	13,16	**0.05**
Obradivo zemljište	5.350.21	**22.28**
Drugo poljoprivredno zemljište	1.223.90	**5.09**
Površine voda	61,03	**0.25**
Privredne šume	662,74	**2.76**
Zaštitne šume	4.366,53	**18.18**
Ostale površine	11.673,13	**48.61**
UKUPNO	**24.011,87**	**100**

Površina naselja čini oko 3% ukupne teritorije područja Gradske opštine, dok obradivo zemljište čini svega 22% teritorije. Drugo poljoprivredno zemljište iznosi oko 5% ukupne teritorije.

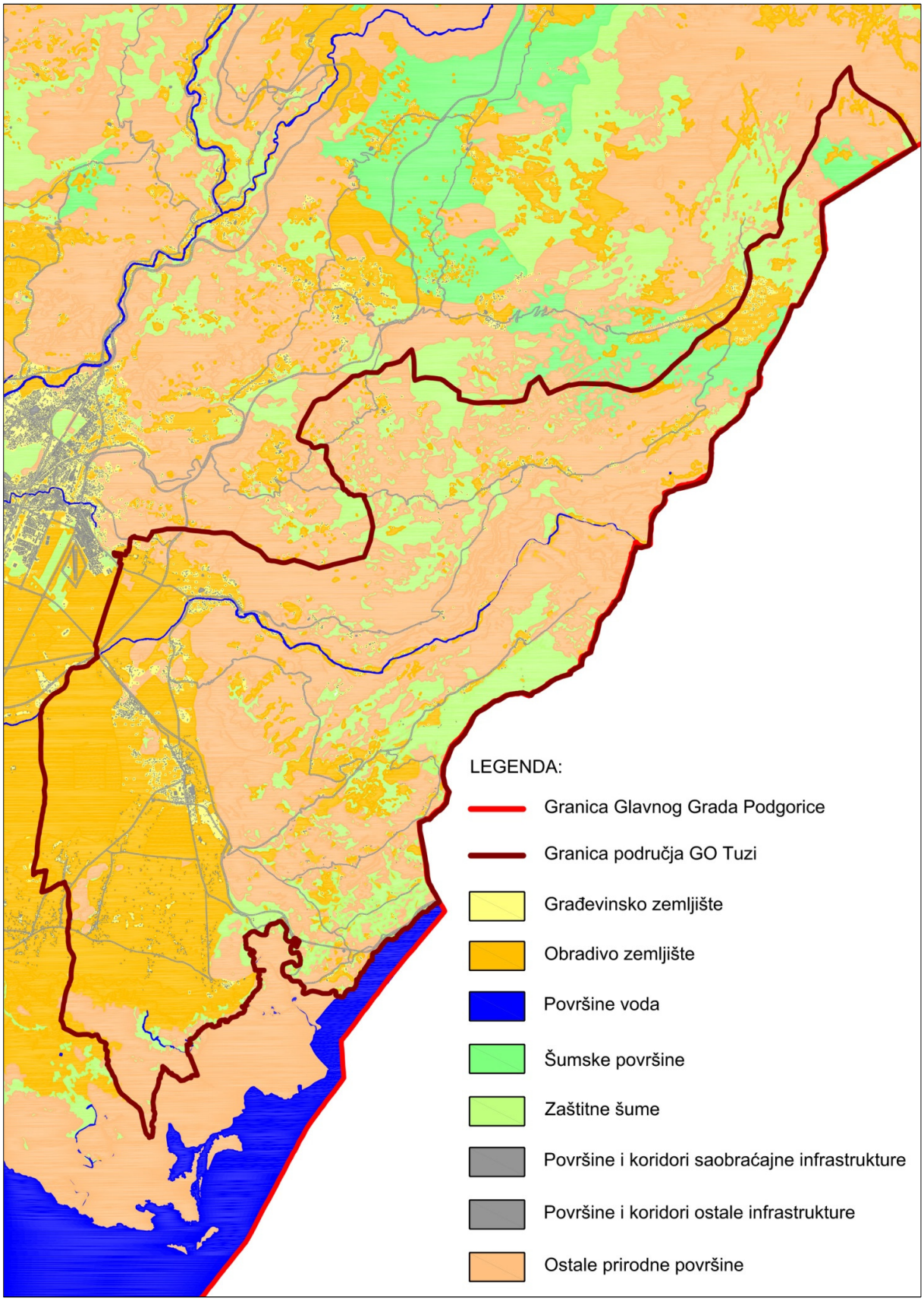

Pregledna karta 4.18: Područje GO Tuzi – postojeće stanje

4.2. Ocjena realizacije planskih dokumenata

4.2.1. Pregled planskih dokumenata na području Glavnog grada

Prostor Glavnog grada Podgorica planiran je državnim i lokalnim planskim dokumentima.

Postojeći važeći državni planski dokumenti su Prostorni plan Crne Gore do 2020. (2008), PPPPN NP „Skadarsko jezero“ (2001), PPPPN Bjelasica - Komovi (2010) i DPP Bar – Boljare (2008). U izradi su još dva planska dokumenta - Detaljni prostorni plan višenamjenskih akumulacija na rijeci Morači (utvrđen nacrt, 2010) i Detaljni prostorni plan za Jadransko-jonski autoput (urađen nacrt 2012).

Lokalni planski dokumenti (vidi narednu tabelu) su Prostorni plan jedinice lokalne samouprave, PPO Podgorica (1990), sa 6 usvojenih parcijalnih izmjena i dopuna, Generalni urbanistički plan Podgorica, GUP Podgorica (1990) sa 27 usvojenih parcijalnih izmjena i dopuna i 9 u izradi i Generalni urbanistički plan Golubovci, sa 2 usvojene parcijalne izmjene i dopune. Pokretana je i izrada Generalnog urbanističkog plana za Tuzi, ali on nikada nije urađen.

Prostor Glavnog grada Podgorica uređuje se regulacionom planskom dokumentacijom sa ukupno 108 dokumenata:

- 97 detaljnih urbanističkih planova (DUP)),
- 36 urbanističkih projekata (UP) i
- 5 lokalnih studija lokacije (LSL)

Analiza postojeće dokumentacije pokazala je da se najveći dio izmjena i dopuna Planskih dokumenta PPO i GUP Podgorice (1990) odnosi na urbano područje Podgorice, odnosno planskog područja Podgorice u PUP-u Glavnog grada. Zato je kao prilog ovom dokumentu dat elaborat *„Analiza postojeće urbanističke dokumentacije“,* koji daje detaljan pregled sadržaja i realizacije detaljnih urbanističkih planova (DUP) i urbanističkih projekata (UP) iz područja važećeg GUP-a Podgorice. Planovi su podijeljeni po planskim zonama kojim pripadaju, pa su tako i formirana glavna poglavlja u ovom dokumentu. Za svaki plan naznačena je i oznaka (redni broj) plana prema evidenciji koja je bila dostavljena od strane naručioca, Glavnog grada – oznaka OE.

Pregled urbanističkih planova sadrži podatke o godini usvajanja i obrađivaču plana, zajedno sa osnovnim planskim pokazateljima, kao što su:

- Površina zahvata plana (PP) ;
- Površina pod objektima (PO) ;
- Ukupna bruto izgrađena površina (BRGP);
- Bruto površina stanovanja;
- Bruto površina poslovanja po oblastima djelatnosti (obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita, trgovina i skladištenje, kultura, ugostiteljstvo, sport i rekreacija i drugo);
- Indeks zauzetosti (IZ);
- Indeks izgrađenosti (II);
- Maksimalna spratnost;
- Broj stanovnika;
- Broj zaposlenih.

Osim navedenih podataka, dokument daje pretežnu namjenu plana, ukupan broj objekata na planskom području, broj novoplaniranih i broj izgrađenih novoplaniranih objekata, kao i ostvareni stepen realizacije plana u smislu izgrađenog broja objekata. S obzirom na to da je većina prezentovanih planova usvojena prije usvajanja „Pravilnika o bližem sadržaju i formi

planskog dokumenta, kriterijumima namjene površina, elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima“ (2010), isti su rađeni u nestandardizovanom obliku, što je otežavalo ovu analizu. Takođe, različiti sadržaji koje su planovi obrađivali, uslovili su i odstupanja od prikaza gore navedenih kategorija. Za takve planove napomenama su dopunjeni podaci, kako bi plan bio što kvalitetnije analiziran i prezentiran. Za planove u kojima gore navedeni podaci nijesu eksplicitno iskazani, a gdje je to bilo moguće, unesena je proračunska vrijednost na sljedeći način:

- Broj stanova je 1 stan na 100m^2 BRGP stanovanja
- Prosječan broj članova porodice je 3.26 (Prema popisu 2011)
- U jednoj stambenoj jedinici živi jedna porodica
- Na jednog zaposlenog dolazi 25m^2 poslovnog prostora

Planove prati grafički prikaz izvoda namjene površina na preglednim kartama A4 formata.

U nastavku dajemo tabelarni pregled usvojene/važeće planske i regulacione dokumentacije i dokumentacije u izradi.

Tabela 4.19: PUP Glavnog grada Podgorica: pregled planskih dokumenata

Nivo dokumentacije		*Dokument*		*U izradi/Nije usvojeno - stanje decembar 2013.*
DRŽAVNI PLANSKI DOKUMENT				
PROSTORNI PLAN CRNE GORE		PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020.GODINE, 2008.		
PROSTORNI PLAN PODRUČJA POSEBNE NAMJENE /PPPPN/		PPPPN NP „SKADARSKO JEZERO“, 2001. PPPPN BJELASICA–KOMOVI, 2010.		
DETALJNI PROSTORNI PLAN		DETALJNI PROSTORNI PLAN „AUTOPUT BAR–BOLJARE“, 2008.		DETALJNI PROSTORNI PLAN VIŠENAMJENSKIH AKUMULACIJA NA RIJECI MORAČI (usvojen nacrt -2010)
				DETALJNI PROSTORNI PLAN ZA JADRANSKO-JONSKI AUTOPUT (u toku izrada nacrta)
LOKALNI PLANSKI DOKUMENT				
PROSTORNI PLAN JEDINICE LOKALNE SAMOUPRAVE /PPO/,		PROSTORNI PLAN OPŠTINE TITOGRAD, 1990		
	1	Izmjene i dopune PPO Podgorica za **koridor od mosta na rijeci Matici do granice opštine Danilovgrad** - 2003. Sl. list RCG 37/03		
	2	Izmjene i dopune PPO Podgorica za UP **„Sanitarna deponija sa reciklažnim centrom“** - 2004. Sl. list RCG 019/05-27		
	3	Izmjene i dopune PPO Podgorica za UP **„KO Donji Milješ“** - 2003. Sl. list RCG 030/03-8		
	4	Izmjene i dopune PPO Podgorica **u koridoru puta Podgorica - Božaj** 2001.g. Sl. list RCG 14/01		
	5	Izmjene i dopune PPO za kp 8, **KO Goljemadi Podgorica**.- 2008. Sl. list RCG 33/08		
	6	Izmjene i dopune PPO Podgorice u dijelu namjene površina za prostor **„Beglake“** u Zeti (2003)		
	7	Izmjene i dopune PPO Podgorica za prostor Lokalne studije lokacije **„Mihinja“**, (2012)		
GENERALNI URBANISTIČKI PLAN PODGORICE		GENERALNI URBANISTIČKI PLAN OPŠTINE TITOGRAD, 1990.		
	1	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice, a za prostor DUP-a **„Radoje Dakić“** od 28.02.2007.god. Sl. list RCG 009/07-46		
	2	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor DUP-a **„Zagorič 5“** od 28.02.2007. Sl. list RCG 009/07-48		

Nivo dokumentacije		*Dokument*		*U izradi/Nije usvojeno - stanje decembar 2013.*
GENERALNI URBANISTIČKI PLAN PODGORICE	**3**	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor DUP-a **„Drač -Cvijetin brijeg“** od 28.02.2007. Sl. list RCG 009/07-48		
	4	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor DUP-a **„Tološi 2“** od 12.04.2007. Sl. list RCG 014/07-33		
	5	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor DUP-a **„Momišići A“** - 2005. Sl. list RCG 019/05-24		
	6	Izmjene i dopune **GUP-a Podgorice u dijelu saobraćaja za koridor „magistrale“ Kolašin - Podgorica - Petrovac -** 2004. Sl. list RCG 040/04-64		
	7	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor DUP-a **„RKZ Rijeka Morača“'** - južni dio Sl. List RCG 019/05-28 (2012)		
	8	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za DUP **„Naselje 1. maj“** - 2004. Sl. List RCG 024/04-1		
	9	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor DUP-a **„Zabjelo 8“** -2004 Sl. list RCG 040/04-66		
	10	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za dio UP-a **„Stara varoš - zona A“** -2004. Sl. list RCG 019/04-14		
	11	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice prostor **UP zone INIS „Marko Radović“ - Izmjene i dopune**-2006. Sl. list RCG 016/06-28		
	12	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor DUP-a **„Zabjelo Ljubović“** -Izmjene i dopune - 2009. Usvojen 03.06. 2009.g.		
	13	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor **DUP-a „Gorica D“** 2001. Sl. list RCG 014/01-23		
	14	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za **prostor DUP-a „Zagorič 3,4 dio“** 2005. Sl. list RCG 021/05-28		
	15	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za **DUP „Donja Gorica“** 2006. Sl. list RCG 028/06-16		
	16	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor **DUP-a „Blok 6“** dio 2004. Sl. list RCG 013/04-04		
	17	Izmjene i dopune GUP-a Pogorice za prostor **DUP-a „Čepurci“** dio 2005. Sl. list RCG 09/05-26		
	18	Izmjene i dopune **GUP-a Podgorice (9 zona)** 2001. Sl. list RCG 014/01-23		
	19	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor **DUP-a „Zagorič 1 - dio zone A1“** 2009. Sl. list CG-OP 009/09-33		
	20	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za **prostor DUP-a „Servisno-skladišna zona uz željezničku prugu“** 01-030/09-1088		
	21	Izmjene i dopune Generalnog urbanističkog plana **„Univerzitetski centar“** 01-030/09-1313 od 04.12.2009.		
	22	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor **DUP-a „Momišići C“, 2009.**		
	23	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor **DUP-a „Prvoborac“, 2010.**		
	24	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor **DUP-a „Industrijska zona A“, 2009.**		
	25	Izmjene i dopune GUP-a Podgorice a za prostor DUP-a **„Konik- St. aerodrom-faza III“** (Odluka br. 01-031/08-1261) 05.03.2008. godine		
	26	*Izmjene i dopune GUP-a Podgorice za prostor DUP-a **„Konik-Vrela ribnička“** (Odluka o pristupanju - 01-030/03-6396, 29.05.03)*		
	27	GUP za prostor DUP-a **„Konik-Vrela ribnička II“ (**Odluka o pristupanju - *01-030/12-1051, 20.07.2012)*		

Nivo dokumentacije		*Dokument*		*U izradi/Nije usvojeno - stanje decembar 2013.*
GENERALNI URBANISTIČKI PLAN PODGORICE	**28**	Izmjene i dopune GUP-a za prostor UP-a **„Duvanski kombinat“,** *(*Odluka o pristupanju - *01-030/12-156 od 16.02.2012)*		
	29	Izmjene i dopune GUP-a za prostor DUP-a **„Momišići A, dio zone 1“**, *(*Odluka o pristupanju - *01-030/12-467 od 10.04.2012)*		
	30	Izmjene i dopune GUP-a za prostor kondora **Cetinjskog puta i Južne obilaznice,** *(*Odluka o pristupanju-*01-030/12-894 od 27.06. 2012)*		
	31	GUP za prostor UP-a **„Drač – Nova varoš“-dio (**Odluka o pristupanju - *01-031/12-3196, 01.06.2012)*		
	32	GUP za prostor DUP-a **“Naselje Prvi maj – dio”** (2013)		
GENERALNI URBANISTIČKI PLAN GOLUBOVCI		GUP **„Golubovci“** u Podgorici (2005)		
	1	Izmjene i dopune Generalnog urbanističkog plana **„Golubovci“** u dijelu saobraćaja od 26.07.2007. Sl. list RCG 025/07-113		
	2	Izmjene i dopune **GUP-a „Golubovci“ u dijelu namjene površina** 2009. Sl. list CG-OP 009/09-32		

Tabela 4.20: PUP Glavnog grada Podgorica: pregled detaljnih urbanističkih planova (DUP)

Nivo dokumentacije		*Dokument*	*Gustina stanovnika st/ha*	*Realizacija %*		*U izradi/Nije usvojeno - stanje decembar 2013.*
LOKALNI PLANSKI DOKUMENT						
Detaljni urbanistički plan /DUP/	**1**	DUP **„Park-šuma – Gorica“** (1995)	0	56	**1**	DUP **“Rekreativno-kulturna zona na obali rijeke Morače – sjeverni dio”**
	2	Izmjene i dopune DUP-a **„Mauzolej partizanu borcu na Gorici“** (1991)	0	57	**2**	DUP **“Industrijska zona – dio planske zone 12.5”**
	3	Izmjene i dopune DUP-a **„Gorica C“** (2005)	117	69	**3**	DUP “Dajbabe Zelenika – dio planske zone 11”
	4	Izmjene i dopune DUP-a **„Nova varoš“** (2006)	300	93	**4**	DUP **“RTV – Centralne djelatnosti”**
	5	Izmjene i dopune DUP-a **„Nova varoš 2“** (2008)	141	59		
	6	Izmjene i dopune DUP-a **„Drač - Vatrogasni dom“** (2004)	214	89		
	7	Izmjene i dopune DUP-a **„Drač- Nova varoš“** (2005)	154	74		
	8	Izmjene i dopune DUP-a **„Momišići A“** (2007)	120	72		
	9	Izmjene i dopune DUP-a **„Momišići A-zona 1“** (2007)	39	71		
	10	DUP **„Momišići A - dio zone 1“** (2012)				
	11	Izmjene i dopune DUP-a **„Momišići A - zona 2“** (2007)	82	73		
	12	Izmjene i dopune DUP-a **„Momišići B“** (2006)	89	86		
	13	DUP **„Momišići C“** (2009)	20	63		
	14	Izmjene i dopune DUP-a **„Novi grad 1 i 2“** (2012)	335	95		
	15	Izmjene i dopune DUP-a **„Poslovni centar Kruševac - zona A“** (2001)	296	100		
	16	Izmjene i dopune DUP-a **„Poslovni centar Kruševac - zona B“** (2004)	208	91		
	17	Izmjene i dopune DUP-a **„RKZ sjeverni dio“** (2004)	1	100		
	18	Izmjene i dopune DUP-a **„RKZ južni dio“** (2012)	0	63		
	19	Izmjene i dopune DUP-a **„RTV - centralne djelatnosti“** (2004)	0	100		
	20	Izmjene i dopune DUP-a **„Centralne djelatnosti - Cetinjski put“** (2005)	0	46		
	21	Izmjene i dopune DUP-a **„Spomen-park Kruševac“** (2011)	30	53		
	22	Izmjene i dopune DUP-a **„Spomen-park Kruševac-zona A i E – dio“** (2009)	0	50		
	23	Izmjene i dopune DUP-a **„Gornja Gorica 2 - dio zone B“** (2005)	226	63		

Nivo dokumentacije		*Dokument*	*Gustina sta-novnika st/ha*	*Realizacija %*		*U izradi/Nije usvojeno - stanje decembar 2013.*
Detaljni urbanistički plan /DUP/	**24**	Izmjene i dopune DUP-a **„Blok 5“** (2009)	221	57		
	25	Izmjene i dopune DUP-a **„Stambena zajednica 6-Kruševac“** (2004)	235	60		
	26	DUP **„Prvi maj“** (2006)	168	55		
	27	DUP **„Radoje Dakić“** (2012)	314	53		
	28	Izmjene i dopune DUP-a **„Univerzitetski centar“** (2009)	246	49		
	29	Izmjene i dopune DUP-a **„Drač - Putnički terminal“** (2006)	125	93		
	30	Izmjene i dopune DUP-a **„Drač - Cvijetin brijeg“** (2007)	124	71		
	31	Izmjene i dopune DUP-a **„Stara varoš - Blok 7“** (2005)	373	93		
	32	Izmjene i dopune DUP-a **„Čepurci“** (2005)	43	88		
	33	Izmjene i dopune DUP-a **„Zabjelo B - zona stanovanja"** (2006)	138	88		
	34	Izmjene i dopune DUP-a **„Zabjelo B“** (2006)	152	79		
	35	Izmjene i dopune DUP-a **„Zabjelo B2 - reg. ser. centar“** (2004)	89	91		
	36	Izmjene i dopune DUP-a **„Zabjelo B1“'** (2004)	95	17		
	37	DUP **„Zabjelo-Zelenika“** (1991)	28	48		
	38	Izmjene i dopune DUP-a **„Zabjelo - Zelenika“** (2001)	48	86		
	39	DUP **„Zelenika“** (1989)	30	100		
	40	Izmjene i dopune DUP-a **„Zabjelo 6“** (1979)	219	93		
	41	Izmjene i dopune DUP-a **„Zabjelo 7“** (1979)	207	94		
	42	DUP-a **„Zabjelo 8“** (2004)	140	55		
	43	DUP-a **"Zabjelo 9“** (2004)	219	42		
	44	Izmjene i dopune DUP-a **„Zabjelo – Ljubović“** (2009)	409	46		
	45	Izmjene i dopune DUP-a **„Pobrežje“** (2004)	188	84		
	46	Izmjene i dopune DUP-a **„Pobrežje - zona G“** (2009)	0	100		
	47	DUP **„Drpe Mandića“** (1995)	360	97		
	48	DUP **„Blok 14“** (2011)	446	100		
	49	Izmjene i dopune DUP-a **„Blok 18 – 19“** (2004)	251	100		
	50	Izmjene i dopune DUP-a **„Blok 35 – 36“** (2006)	282	100		
	51	Izmjene i dopune DUP-a **„Servisno-skladišna zona“** (2009)	48	100		
	52	DUP **„Novo groblje“** (2004)	0	0		
	53	Izmjene i dopune DUP-a **„Pobrežje - dio zone A“** (2009)	464	100		
	54	Izmjene i dopune DUP-a **„Konik - Stari aerodrom“** (2013)	138	93		
	55	DUP **„Konik - Sanacioni plan“** (2010)	168	100		
	56	Izmjene i dopune DUP-a **„Konik - Sanacioni plan“** (2006)	416	52		
	57	DUP **„Servisno-skladišna zona uz željezničku prugu - Vatrogasni dom“** (2005)	0	50		
	58	DUP **„Servisno-skladišna zona uz željezničku prugu - Stari aerodrom“** (2009)	540	21		
	59	DUP **„Konik - Vrela ribnička“** (1991)	61	97		
	60	DUP **„Masline“** (1990)	80	100		
	61	Izmjene i dopune DUP-a **„Ibričevina“** (2005)	79	100		
	62	Izmjene i dopune DUP-a **„Prvoborac“** (2010)	89	83		
	63	DUP **„Kakaricka gora“** (1993)	45	58		
	64	DUP **„Murtovina- Zlatica“** (1990)	101	69		

Nivo dokumentacije		*Dokument*	*Gustina sta-novnika st/ha*	*Realizacija %*		*U izradi/Nije usvojeno - stanje decembar 2013.*
Detaljni urbanistički plan /DUP/	**65**	DUP **„Murtovina - dio A2 i C3“** (2002)	0	89		
	66	Izmjene i dopune DUP-a **„Zagorič 1“** (2004)	74	65		
	67	Izmjene i dopune DUP-a **„Zagorič 1 - dio zone A“** (2013)	222	63		
	68	DUP **„Zagorič 2“** (2011)	84	79		
	69	Izmjene i dopune DUP-a **„Zagorič 3 i 4 - zona 2“** (2009)	246	84		
	70	Izmjene i dopune DUP-a **„Zagorič 3 i 4 – dio“** (2005)	101	67		
	71	DUP **„Zlatica B“** (2012)	114	91		
	72	DUP **„Gorica D“** (2001)	122	3		
	73	Izmjene i dopune DUP-a **„Tološi 1“** (2005)	102	85		
	74	Izmjene i dopune DUP-a **„Tološi 2“** (2007)	75	66		
	75	DUP **„Vranići 1“** (1988)	74	41		
	76	DUP **„Gornja Gorica 2 - zone A i B“** (1989)	86	68		
	77	DUP **„Gornja Gorica 1“** (2011)	77	83		
	78	Izmjene i dopune DUP-a **„Donja Gorica“** (2006)	59	72		
	79	Izmjene i dopune DUP-a **„Donja Gorica" – koridori Cetinjskog puta i južne obilaznice**, (2012)		100		
	80	Izmjene i dopune DUP-a **„Industrijska zona-KAP-a“** (2008)	0	72		
	81	Izmjene i dopune DUP-a **„Industrijska zona - KAP-a - koridor južne obilaznice“**, (2012)	0	27		
	82	DUP **„Dahna“** (1982)	107	36		
	83	DUP **„Servisno-skladišna zona sa ranžirnom stanicom“** (2007)	0	0		
	84	DUP **„Industrijska zona A“** (2009)	0	0		
	85	DUP **„Agroindustrijska zona“** (1994)	0	16		
	86	DUP **„Stambena zajednica VI - zona 6“** (2010)	235	69		
	87	DUP **„Momišići A - zona 5“** (2011)	290	61		
	88	DUP **„Konik-St.aerodrom - faza III“** (2012)	26	0		
	89	DUP **„Konik - Vrela ribnička II“** (2012)	309	39		
	90	DUP **„Golubovci - centar“** (2012)	10			
	91	DUP **„Golubovci - dio zone 1.4.“** (2012)	60			
	92	DUP **“Drač - Vatrogasni dom – zona A”** (2010)				
	93	DUP **“Pobrežje – zona F”** (2012)				
	94	DUP **“Gorica C”** (2005)				
	95	DUP **“Drač - Nova varoš dio”** (2013)				
	96	DUP **“Naselje Prvi maj – dio”** (2013)				

Tabela 4.21: PUP Glavnog grada Podgorica: tabelarni pregled urbanističkih projekata (UP) i lokalnih studija lokacija (LSL)

Nivo dokumentacije		*Dokument*	Gustina sta-novnika st/ha	Realizacija %		*U izradi/Nije usvojeno - stanje decembar 2013.*
	1	UP **„Kasarna Morača“** (2007)	0	0	**1**	UP **„Dinoša“** (Odluka o utvrđivanju nacrta- 01-031/09-4335, 26.06.2009)
	2	UP **„Nova varoš - blok M“** (2009)	267	94		
	3	UP **„Nova varoš - blok R“** (2007)	46	100		
	4	UP **„Nova varoš - blok G“** (2009)	568	87		

Nivo dokumentacije		*Dokument*	Gustina sta-novnika st/ha	Realizacija %		*U izradi/Nije usvojeno - stanje decembar 2013.*
Urbanistički Projekat /UP/	**5**	Izmjene i dopune UP-a **„Marko Radović“** (2010)	0	67		
	6	Izmjene i dopune UP-a **„Stara varoš - zona A“** (2004)	200	55		
	7	Izmjene i dopune UP-a **„Hemomont“** (2004)	0	90		
	8	UP **„Drpe Mandića - zona B“** (2004)	0	33		
	9	UP **„Arheološki lokalitet – Zlatica“** (2008)	0	100		
	10	UP **„Skladišta i servisi – Cijevna“** (2003)	0	39		
	11	UP **„Golubovci za k. parcele 8813 i 8814“** (2010)	0			
	12	UP **„Plavnica“** (2005)	0	90		
	13	UP **„G. Gorica - ugostiteljski objekat“** (1992)	0			
	14	UP **„Sanitarna deponija sa reciklažnim centrom“** (2005)	0	30		
	15	UP **„KO Donji Milješ“** (2012)	0			
	16	UP **„Beglake“** (2003)	0			
	17	UP **„Nova varoš - blok A“** (2010)	279	100		
	18	UP **„Nova varoš - blok B“** (2010)	353	100		
	19	UP **„Nova varoš - blok D“** (2012)	362	100		
	20	UP **„Nova varoš - blok E“** (2011)	297	100		
	21	UP **„Nova varoš - blok F“** (2011)	455	100		
	22	UP **„Nova varoš - blok H“** (2011)	536	100		
	23	UP **„Nova varoš - blok N“** (2012)	420	100		
	24	UP **„Nova varoš - blok C“** (2012)	301	100		
	25	UP **„Nova varoš - blok O“** (2012)	234	92		
	26	UP **„Nova varoš - blok P“** (2012)	443	100		
	27	UP **“Nova varoš - blok S“** (2012)	92	100		
	28	UP **„Nova varoš - blok T“** (2010)	180	60		
/	**29**	UP **„Nova varoš - blok Y“** (2011)	92	100		
	30	UP **„Stara varoš - dio zone B“** (2011)	353	100		
	31	UP **„Golubovci“ - dio cjeline 2.1 i 2.2 Balijače** (2011)				
	32	UP **„Klinički centar Crne Gore“** (2011)	0	61		
	33	UP **„Srednja škola“** - Golubovci (2011)	0			
	34	UP **„Stara varoš“ izmjene i dopune** (2012)		89		
	35	UP **„Duvanski kombinat“** (2012)	912	0		
Lokalna studija lokacije /LSL/	**1**	LSL **„Za benzinsku pumpu sa pratećim sadržajima na k.p. 8 KO Goljemadi“** (2008)	0		**1**	LSL **"Veruša"** (Odluka o pristupanju - 01-031/10-2950, 10.05.10)
	2	LSL **„Trešnjica“** - Golubovci (2011)	0		**2**	LSL “Cijevna – planska jedinica 2.5 ”
	3	LSL za prostor pijace **„Tuzi“** (2011)	0			
	4	LSL **„Mihinja“ (2012)**	24			
	5	Studija lokacije rezervoara **Glavnog grada – Vršak (2012)**	0			
	6	LSL **“Tuzi – dio planske zone 19” (2013)**				

4.2.2. Izmjene i dopune PPO Podgorica 1990.

Izmjene i dopune PPO Podgorica iz 1990. godine se uglavnom odnose na promjene namjene površina i obuhvataju ukupno 7 lokacija:

- Mješovita namjena u koridoru magistralnog puta za Danilovgrad (od mosta na rijeci Matici do granice opštine Danilovgrad);
- Sanitarna deponija sa reciklažnim centrom u Podgorici;
- Novi vjerski objekat u KO Donji Milješ;
- Mješovita namjena u koridoru puta Podgorica-Božaj;
- Nova poslovno-rekreativna zona „Beglaka“ u Zeti;
- Mješovita namjena na prostoru koji se nalazi kontaktno sa granicom GUP-a na izlazu prema Cetinju.

Ove izmjene namjena površina obuhvaćene su u prikazu planskog stanja namjena površina u PPO Podgorica (2010).

4.2.3. Izmjene i dopune GUP Podgorica 1990.

Analiza izmjena i dopuna GUP Podgorica (1990) pokazala je sljedeće karakteristike usvojenih 27 promjena osnovnog dokumenta (gledaj dokumente pod rednim brojem u tabelarnom pregledu planskih dokumenata, nivo Generalnog urbanističkog plana Podgorice):

1. Promjene koje se odnose na uređenje područja napadnutog neformalnom gradnjom, što znači da je povećanje građevinskog zemljišta na poljoprivrednim površinama najintenzivnije u Zagoriču, Draču, Tološima, Momišićima i na Koniku (npr. promjene 2, 3, 4, 5, 25, 26, 27);

2. Promjene koje prate privatnu inicijativu razvoja proizvodno-servisnih zona na poljoprivrednom zemljištu (npr. promjena 18/9);

3. Promjene koje su rezultat prenamjene pojedinih zona. To su dobri primjeri, kad je riječ o izgrađenim površinama, npr. prenamjena industrijskih (npr. Radoje Dakić, Marko Radović) i servisnih zona (npr. servisno-skladišna zona uz željezničku prugu), te zona specijalne namjene (kasarne), često degradiranih površina, u trgovačke, kulturne, poslovne i stambene namjene (npr. promjene 1, 11, 20). Loši primjeri su kada je riječ o prenamjeni zelenih i sportsko-rekreativnih površina, park-šuma i planiranih zaštitnih šuma (površine namijenjene pošumljavanju po GUP-u iz 1990. godine) u izgrađene površine, najčešće u stambene ili mješovite namjene (npr. 4 pojedinačne lokacije, 12, 13, 18/3, 21, 23, 24);

4. Slaba planska rješenja su i *ad-hoc* promjene namjene zona, koje bi morale biti rezervisane za dugoročni razvoj društvenih djelatnosti najvišeg ranga i koje zahtijevaju sinergiju uređenja zajedničkih službi i infrastrukture, kao što su npr. Univerzitetski centar i Klinički centar. Zona Univerzitetskog centra mora biti rezervisana za razvoj obrazovnih ustanova i naučnih instituta. Prenamjena dijela zone u stanovanje, osim stanovanja za studente (studentski domovi), ne može biti opravdana;

5. Nekritično pogušćavanje stambenih naselja kolektivne gradnje iz sedamdesetih godina prošlog vijeka, značajnih urbanistično-arhitektonskih cjelina koncipiranih u duhu paradigme funkcionalizma (npr. Blok 5 i Blok 6, Kruševac; djelimično Zabjelo 6 i 7) isto tako nije opravdano iz više razloga. Prvo, to su prepoznatljivi, karakteristični djelovi fizičke strukture grada Podgorice i predstavljaju dio kulturne baštine XX vijeka, koju je potrebno valorizovati, obnavljati i dograđivati u duhu originalnih rješenja prostornog uređenja i oblikovanja. Drugo, pojedinačne, parcijalne promjene osnovnog urbanističkog

koncepta bez značajnijih istraživanja socioekonomskih i prostorno-organizacijskih karakteristika mogu samo snižavati stepen dostignutog urbanog standarda, odnosno umanjiti kvalitet života u tim naseljima;

6. Određene promjene namjene površina ne uvažavaju mikroseizmičku rejonizaciju, odnosno seizmičke karakteristike terena (npr. DUP Momišići A, DUP Momišići C);

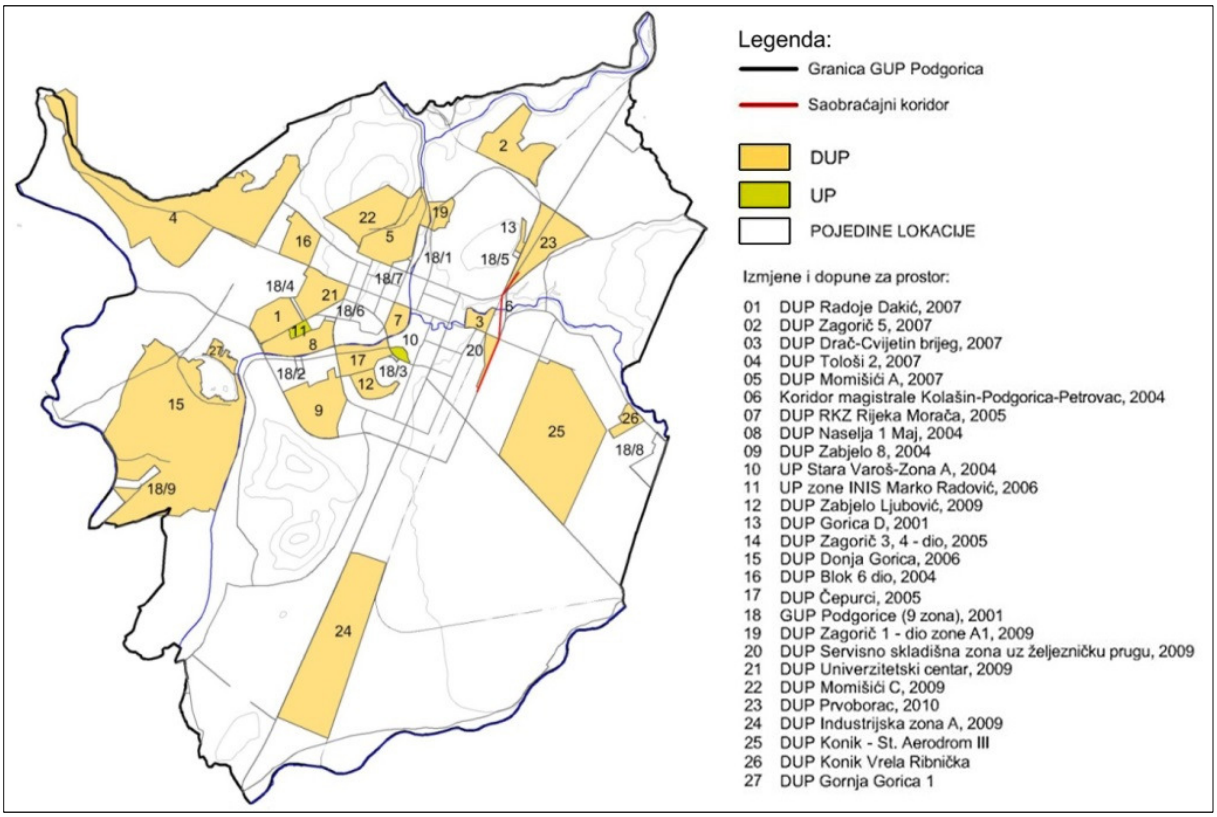

Pregledna karta 4.19: Izmjene i dopune GUP-a Podgorica

7. Sličan problem je i sa zaštitnim zonama vodoizvorišta. Promjene namjena površina na Koniku i Zagoriču (DUP Konik-Stari aerodrom III, DUP Konik–Vrela ribnička, DUP Zagorič 5) ne uvažavaju zakonski propisane mjere za uređenje i održavanje zona uže sanitarne zaštite (Zakon o vodama „Sl. list RCG“ br.27/07);

8. Veća odstupanja od osnovnog rješenja saobraćaja su: trasa „istočne obilaznice“ (planirana i izgrađena rekonstrukcija i dogradnja ceste na Koniku) za tranzitni saobraćaj Beograd-Bar i planirana južna obilaznica (na području sjeverno od KAP-a i Donje Gorice, u trasi dalekovoda), koja povezuje magistralni pravac Beograd-Bar sa magistralnim putem za Nikšić i Danilovgrad.

4.2.4. Realizacija regulacionih planova na planskom području Podgorice

Za plansko područje Podgorica u PUP Glavnog grada Podgorica izrađeno i usvojeno je 95 DUP-ova i 26 UP-ova.

Detaljna analiza regulacionih planova (DUP,UP) (vidi dokument: *„Analiza postojeće urbanističke dokumentacije“* i grafički prilog: „Tabelarni prikaz sadržaja i realizacije regulacionih planova (DUP,UP) za područje GUP-a Podgorice“) ukazala je na sljedeće karakteristike prostornog uređenja planskog područja/zone Podgorice:

(1) Iz analize sprovođenja DUP-ova moguće je utvrditi odstupanja u realizaciji koja, čini se, proizlaze iz razlika u usklađenosti sa DUP-om definisane djelatnosti. Najmanja odstupanja su u realizaciji DUP-ova za kolektivnu stambenu izgradnju i poslovne namjene jer se u tom primjeru raspolaže sa sredstvima za pripremu zemljišta, a gradnju organizuje jedan subjekt. Međutim, DUP-ovi za individualnu stambenu izgradnju se obično ne realizuju osim ako je gradnja predviđena na zemljištu u društvenoj svojini. Ova činjenica ukazuje na bitnu važnost zemljišne politike za plansku organizaciju grada;

(2) Brojna rješenja ukazuju na tendenciju da se kolektivna stambena izgradnja uvodi u područja na kojima je prvo krenula bespravna gadnja, kako bi se riješilo komunalno opremanje tih područja grada. Postavlja se pitanje da li je ovakav pristup rješavanju infrastrukturnih problema u saglasnosti sa drugim kriterijumima lokacije društvenostambene izgradnje koju je potrebno koncentrisati na uža gradska područja, odnosno na područja koja su dobro dostupna javnim putničkim saobraćajem;

(3) Slabo pripremljeni i nesprovođeni detaljni urbanistički planovi za područja napadnuta bespravnom gradnjom su uglavnom rezultat:

- Slabih geodetskih karata – nereambuliranih, odnosno nedostatka ažuriranih, katastarskih podloga;
- Slaba polazišta u koncipiranju urbanističke dispozicije, „šabloniziran“ pristup u rješavanju pojedinih stambenih naselja, posebno naselja sa izrazitim ruralnim karakterom neprimjerene gustine stanovanja, neprimjerene tipologije individualnih objekata (DUP Gornja Gorica, DUP Donja Gorica); kao i rješenja koja ne uvažavaju u dovoljnoj mjeri geomorfološke karakteristike prostora;
- Neuvažavanje seizmičke mikroreonizacije (npr. DUP-ovi na području Momišići–Malo brdo, Kakaricka gora);
- Neriješeno pitanje otkupa zemljišta i preparcelacije kao infrastrukturnog opremanja građevinskog zemljišta. Privatna svojina nad građevinskim zemljištem umnogome je doprinijelo masovnoj pojavi bespravne gradnje u Tološima, Gornjoj i Donjoj Gorici, Maslinama, Momišićima i dr.

(4) Zakašnjelo izvođenje detaljnih urbanističkih planova za područja napadnuta bespravnom gradnjom (Zagorić, Konik, Vrela ribnička, Kakaricka gora, Momišići, Donja Gorica) svodi se na nekritičnu legalizaciju postojećeg stanja;

(5) Slaba i nepromišljena planska rješenja dovode i do česte promjene i dopune DUP-ova ili pojedinih djelova tih dokumenata, što rezultira u nekontinuiranom, slabom oblikovanju fizičkih struktura, bez planiranja čitljivog javnog urbanog prostora. Česte promjene i dopune planskih dokumenata zahtijevaju i znatna materijalna sredstva, a ne rezultiraju povećanjem kvaliteta urbanog standard;

(6) Šablonski pristup izrade urbanističkih koncepata uređenja stambenih naselja, u većini slučajeva, ne uvažava lokalne karakteristike prostora, niti potrebe lokalnog stanovništva i rezultira gradnjom aglomeracija bez urbanog identiteta, bez jasno definisanih lokalnih centara i javnog urbanog prostora, te sa neprimjerenom tipologijom stambenih objekata (npr. DUP Konik-Vrela ribnička, blokovska gradnja visokih gustina - 309 stanovnika/ha za romsku populaciju).

(7) Objekti društvenog standarda nijesu pratili dinamiku izgradnje stambenih naselja. Naročito su deficitarni u naseljima pretežno individualne gradnje:

- Objekti osnovne škole i predškolskih ustanova nijesu izgrađeni u DUP-ovima: Momišići, Novi grad 1 i 2, Zabjelo B, Zabjelo 8, Kakaricka gora, Zlatica B, Donja Gorica, Dahna;
- Objekat zdravstva (dom zdravlja, zdravstvena stanica) nije izgrađen u DUP-ovima: Drač-Cvijetin brijeg, Zabjelo-Zelenika, Masline i Prvoborac.

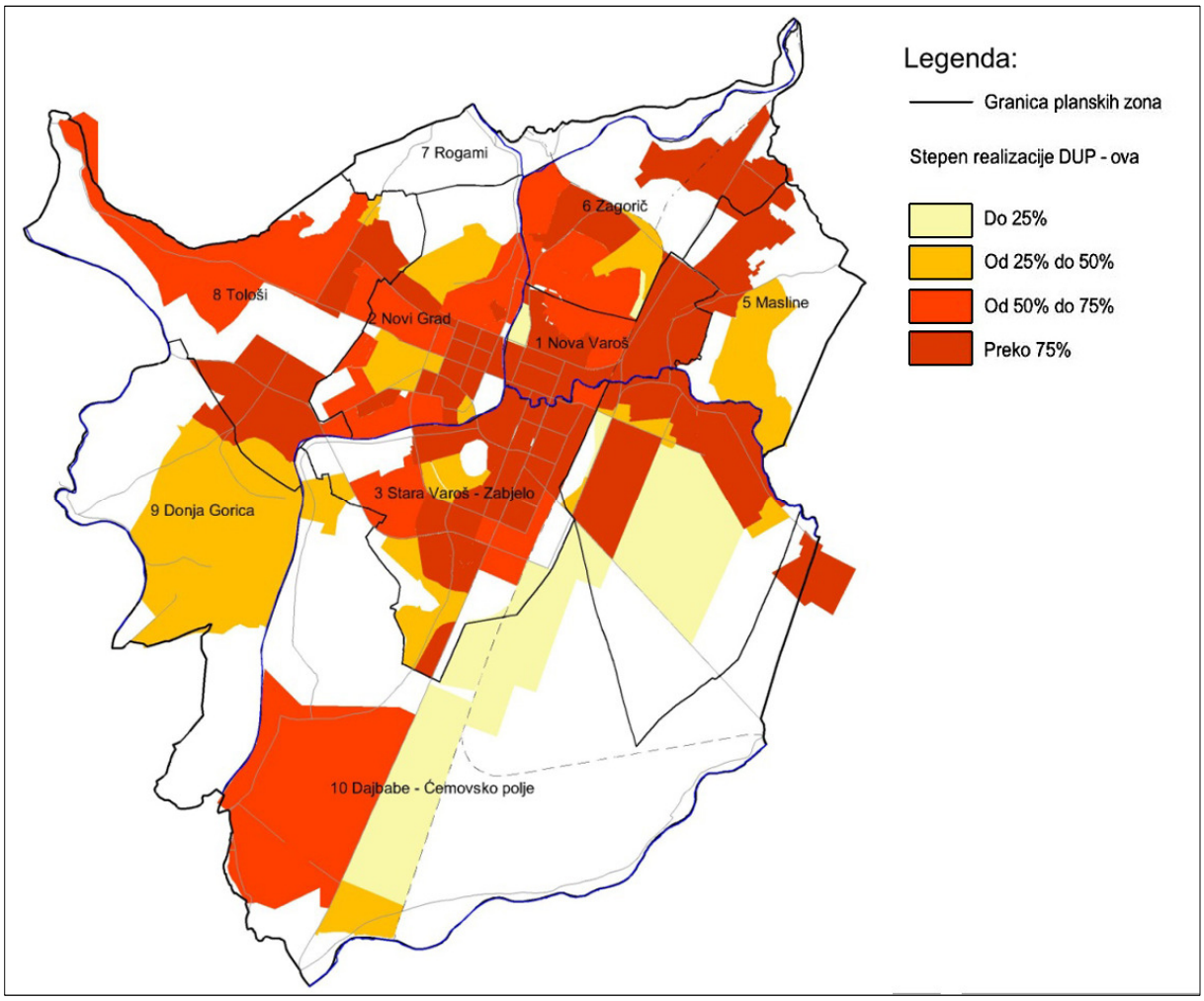

Pregledna karta 4.20: Detaljni urbanistički planovi: realizacija

I pored toga što je područje Podgorice bukvalno „prekriveno“ detaljnim urbanističkim planovima, opšti utisak je da je malo od izgrađenog prostora rezultat osmišljenog i planskog zahvatanja teritorije. Naime, samo uži prostor Stare varoši, Nove varoši i Novog grada - Kruševca je za čitavo vrijeme relativno planski kontrolisan, kao i ostalo područje kolektivne stambene i poslovne izgradnje. Sva ostala područja grada napadnuta su i prekrivena bespravnom gradnjom, izuzimajući veći dio Konika, Vrela ribničkih i Starog aerodroma, gdje je realizacija urbanističke dokumentacije u skladu sa planiranom dispozicijom, isključivo rezultat društvene svojine građevinskog zemljišta. Ali, nažalost, i na ovom prostoru, koji je na 2. zoni sanitarne zaštite vodoizvorišta, pojavili su se: bespravna gradnja (na Koniku, površinama predviđenim za sport i rekreaciju) i izbjegličko naselje na Ćemovskom polju (pored deponije), koje će se sanirati nedavno usvojenim planskim dokumentom (DUP Konik-Vrela ribnička 2, 2012). Paradoksalna je činjenica da ni planski dokument ne uvažava ograničenja namjene površina datih u zakonskim odredbama zaštite uže zone izvorišta.

Veliki broj planskih dokumenata detaljne razrade je novijeg datuma (npr. 33 donijeto tokom 2009-2012. godine), što ukazuje na napor Glavnog grada Podgorica oko usklađivanja organizacije, korišćenja i namjene gradskog prostora. Ujedno, to govori i o velikoj rezervi planiranih sadržaja, jer većina tih dokumenata još nije krenula sa realizacijom. Upravo to je pokazala i detaljna analiza regulacione dokumentacije (vidjeti skicu realizacije DUP-ova i tabelu u grafičkom dijelu elaborata). Analizom sadržaja i osnovnih planskih parametara došlo se do zaključka da je ovim dokumentima isplanirano:

- Stambenih objekata za preko 400.000 stanovnika;
- Poslovnih objekata/prostora za oko 95.000 zaposlenih;
- Stanovanje BRGP oko 14.300.000 m^2 ili oko 114.000 stambenih jedinica;
- Studentski domovi oko 42.000 m^2;
- Predškolsko vaspitanje oko 62.000 m^2;
- Osnovno obrazovanje oko 166.000 m^2;
- Srednje škole oko 91.000 m^2;
- Više škole, fakulteti, naučne i akademske institucije oko 182.000 m^2;
- Objekti zdravstva oko 172.000. Od toga oko 35.000 m^2 domovi zdravlja, 99.000 m^2 bolnice i 3800 m^2 domovi starih;
- Ugostiteljstvo i hotelski sadržaji oko 165.000 m^2;
- Trgovina i servisi oko 355.000 m^2;
- Proizvodnja i skladištenje oko 1.435.000 m^2;
- Sport i rekreacija oko 282.000 m^2;
- Zelene površine oko 13.000.000 m^2 od toga 2.000.000 m^2 parkovnih površina.

Po kompetitivnoj varijanti demografske projekcije stanovništva i stanova predviđa se da će plansko područje Podgorice (grad/naselje Podgorica) u 2025. godini imati 175132 stanovnika (152.602 stanovnika u 2011. godini) i 112.679 stanova (57.903 stana u 2011. godini). Sa realizacijom postojećih planskih dokumenata (pod pretpostavkom da bi svi bili realizovani do 2025. godine) Podgorica bi u 2025. godini imala oko 108.000 stanova, odnosno stambenih objekata za preko 400.000 stanovnika (ako računamo da će prosječna veličina domaćinstava biti 3,2 lica). To govori o velikim rezervama u već usvojenim planskim dokumentima, koji će biti revidovani u procesu izrade nacrta plana, u skladu sa predviđenim pravcima, odnosno konceptom urbanog razvoja grada.

4.3. Problemi društveno-ekonomskog razvoja u prostoru Glavnog grada

Problemi u prostoru Glavnog grada Podgorica su skoro identični nerealizovanim prioritetnim ciljevima i zadacima predviđenim u PPO i GUP iz 1990. godine. U okviru tih problema potrebno je skrenuti pažnju, prije svega, na sljedeće negativne rezultate dosadašnjeg razvoja.

4.3.1. Problemi u uređenju prostora

Područje Glavnog grada Podgorica

(1) Osnovna negativna pojava u razvoju mreže naselja je nastavljanje procesa demografskog pražnjenja brdovitog područja i prekomjerni populacioni razvoj u ravničarskom dijelu. Stanovništvo u Zetskoj ravnici (uključujući Podgoricu) poraslo je od 118.000 u 1981. (161.814 u 2003. godini) na 180.909 u 2011. godini. To znači da je u posljednjih 30 godina stanovništvo u ravničarskom dijelu Glavnog grada poraslo za više od pola, odnosno 53% (od čega su 34,3% posljedica migracije, Strategija socioekonomskog razvoja Glavnog grada, I faza, 2011:47).
Negativne pojave u razvoju Podgorice i drugih naselja na tom području su:

- Spajanje prigradskih i drugih naselja u amorfne urbane aglomeracje bez adekvatne infrastrukture (osobito prigradska naselja u jugozapadnom dijelu: Farmaci, Donji Kokoti, Botun, naselja uz glavne saobraćajnice na jugu, npr. Srpska, Ljajkovići, Milovići, Mahala sa Golubovcima, kao i linearna urbanizacija uz Skadarsko jezero Mataguži-Vranj-Sukuruć);
- Gubitak identiteta pojedinih naselja;
- Degradacija kulturnog pejzaža (krajolika);
- Promjena namjene poljoprivrednog zemljišta I klase za urbane funkcije;
- Svestrana degradacija čovjekove okoline.

Gustina naseljenosti ravničarskog dijela je porasla u gradskim naseljma sa 1661,6 st/km^2 u 2003. godini na 1728,4 st/km^2 u 2010, u vangradskim područjima kreće se po planskim zonama od 52,4 st/km^2 (Tuzi) do 96,5 st/km^2 (Golubovci) (Strategija socioekonomskog razvoja Glavnog grada, I faza, 2011:48).

(2) U ostalim djelovima brdovitog područja Glavnog grada nastavlja se proces demografskog pražnjenja, na šta je upozorio i PPO Podgorice iz 1990. Ovaj proces je, već, takvog intenziteta da se, u skorijoj budućnosti, može očekivati odumiranje 11-17 naselja. Broj stanovnika se neprekidno smanjuje i to sa 14.329 u 1981. godini, zatim 9.562 u 2003, na 6.176 u 2011. godini.

U tom periodu stanovništvo na ovom području se smanjilo za više od pola (indeks rasta 0,43). PPO Podgorice (1990:11, 34) je upozoravao, da se prestrukturiranje mreže naselja u brdskom području ne može prepustiti spontanim procesima i da je potrebna odgovarajuća ekonomska i socijalna politika, kao i adekvatna politika korišćenja i uređenja prostora u tim naseljima. Nažalost, stihijski trendovi urbanizacije nijesu bili zaustavljeni.

Gustina naseljenosti brdovitog područja je smanjena i kreće se u 2010. godini po planskim zonama od 2,8 st/km^2 (Lijeva Rijeka) do 16,7 (Rogami) (Strategija socioekonomskog razvoja Glavnog grada, I faza, 2011:48)

(3) PPO Podgorice (1990) je predviđao razvoj sljedeće mreže naselja:

- Državni centar međunarodnog značaja: Podgorica (1);
- Sekundarni centri: Golubovci i Tuzi (2);
- Značajni lokalni centri: Ubli, Lijeva Rijeka, Bioče, Drezga-Stijena, Barutana, Arza - Skorač, Stijepovo- Budza (7);
- Lokalni i turistički centri: Bijelo Polje, Mataguži-Vranj, Srpska, Dinoša, Baloči–Dolovi (5).

Zbog intenzivnog razvoja Podgorice ostali centri, osim Tuzi i djelimično Golubovci, imaju karakter uslužnih, a ne i razvojnih centara.

(4) Osim naselja Podgorica, Tuzi i Golubovci nijedno drugo naselje nema komunalne opreme od značaja izuzev: Bioče (snabdjeveno vodom oko 220 domaćinstava), Rijeka Piperska (25), Duga (10), Piperi (450), Vranjina (100), Beri (200), Kuči (200), Lješanska nahija (265), Selište (50), Fundina (70), Peuta (25), Tuzi-Milješ (1200), Karabuško Polje (450), Komane-Bandići (370), Donji Komani (211) koji imaju seosku vodovodnu mrežu.

Godine 2003. u Glavnom gradu 93% svih stanova bilo je opremljeno instalacijama vodovoda (1981 73%, od toga 92% u urbanom području Podgorice).

Na kanalizaciju je danas priključeno oko 58% (2010) gradskog stanovništva. Kanalizacija je najvećim dijelom izgrađena u dijelu Podgorice, dok se drugi djelovi Glavnog grada opremaju

kanalizacijom koja bi trebalo da bude postupno završena do stavljanja u pogon postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda.

Bitan problem budućeg razvoja je činjenica da u većem dijelu brdovitog i planinskog područja Glavnog grada nema vodnih izvora, a u ravničarskom dijelu bogate zalihe vode ugrožavaju se industrijskom otpadnom vodom (KAP), fekalnim vodama i vještačkim đubrivom.

(5) Razvoj i propadanje industrije, te započeto prestrukturiranje industrijskih zona nije pratila odgovarajuća briga za zaštitu životne sredine.

Najveći problemi okoline su:

- Zagađenost vazduha;
- Zagađenost rijeka i jezera (Zeta, Morača ispod ušća Zete, Skadarsko jezero);
- Zagađenje zemljišta KAP;
- Zagađenje podzemnih voda Ćemovskog polja (npr. KAP, fekalne/otpadne vode, pesticidi, divlja odlagališta otpada, improvizovana groblja-postavljena bez ingerencije Komunalnog preduzeća);
- Problem buke (saobraćaj, aerodrom);
- Nekontrolisana izgradnja naselja na kvalitetnim poljoprivrednim zemljištima.

<u>Plansko područje Podgorice (područje GUP Podgorica, 1990)</u>

(6) Veliki obim degradiranih površina /lokacija predstavlja ozbiljan problem u organizaciji i izgledu grada:

- Naselja bespravne gradnje, prije svega ona na područjima zaštite (npr. 2. sanitarna zaštitna zona vodozahvata Zagorič, Konik - naselje izbjeglica i raseljenih lica na 2. sanitarnoj zaštitnoj zoni vodozahvata Ćemovsko polje), na poljoprivrednim zemljištima (npr. uz rijeku Cijevnu, na Momišićkom polju, Lješkopolju i Doljanima), na površinama planski namijenjenim za sport i rekreaciju (uz rijeku Ribnicu, Moraču, na Koniku), na površinama predviđenim za pošumljavanje (Dajbabska gora, Kakaricka gora). Za neka od tih područja usvojene su izmjene i dopune GUP-a 1990. i pripremljeni DUP-ovi, koji u većini primjera još nisu realizovani;
- Kompleksi nekadašnje industrije (npr. Radoje Dakić, Duvanski kombinat, Titex i kompleksi na Zabjelu) predstavljaju danas degradirano građevinsko zemljište, ali su to ujedno i velike mogućnosti za rekonstrukciju i prenamjenu površina, pogotovo lokacije uz Moraču, koje su atraktivne za budući razvoj grada;
- Slabo održavani stambeni objekti kolektivne gradnje, kao i neuređene javne površine u tim stambenim naseljima daju ružnu sliku grada;
- „Atomizirana“ novogradnja u smislu velikog broja otvorenih i nezavršenih građevina na cijeloj teritoriji grada;
- Nekritično „pogušćavanje“, odnosno dodatna gradnja na izgrađenim područjima grada bez uvažavanja konteksta urbanistično-arhitektonskog oblikovanja, uređenja javnih sadržaja i javnog otvorenog prostora, dovodi do pogoršanja kvaliteta stanovanja;
- Degradacija poljoprivrednih površina kao rezultat restitucije (denacionalizacije) tih površina je značajan problem (npr. Sadine) koji vodi do napuštanja poljoprivredne djelatnosti i promjene namjene tih površina.

(7) Problemi u vezi s drumskim saobraćajem i saobraćajem u mirovanju su i dalje prisutni, iako su izgrađeni mostovi na Morači i Ribnici i dograđen unutrašnji gradski prsten koji je

poboljšao povezivanje unutar pojedinih centralnih zona grada (npr. Novi grad/Kruševac-Nova varoš-Stara varoš-Zabjelo), kao i dio istočne obilaznice (izmještanje tranzitnog saobraćaja iz Stare i Nove varoši). Neizgrađenost saobraćajne mreže i uređenje parkiranja ostaju i dalje ozbiljan problem u funkcionisanju grada.

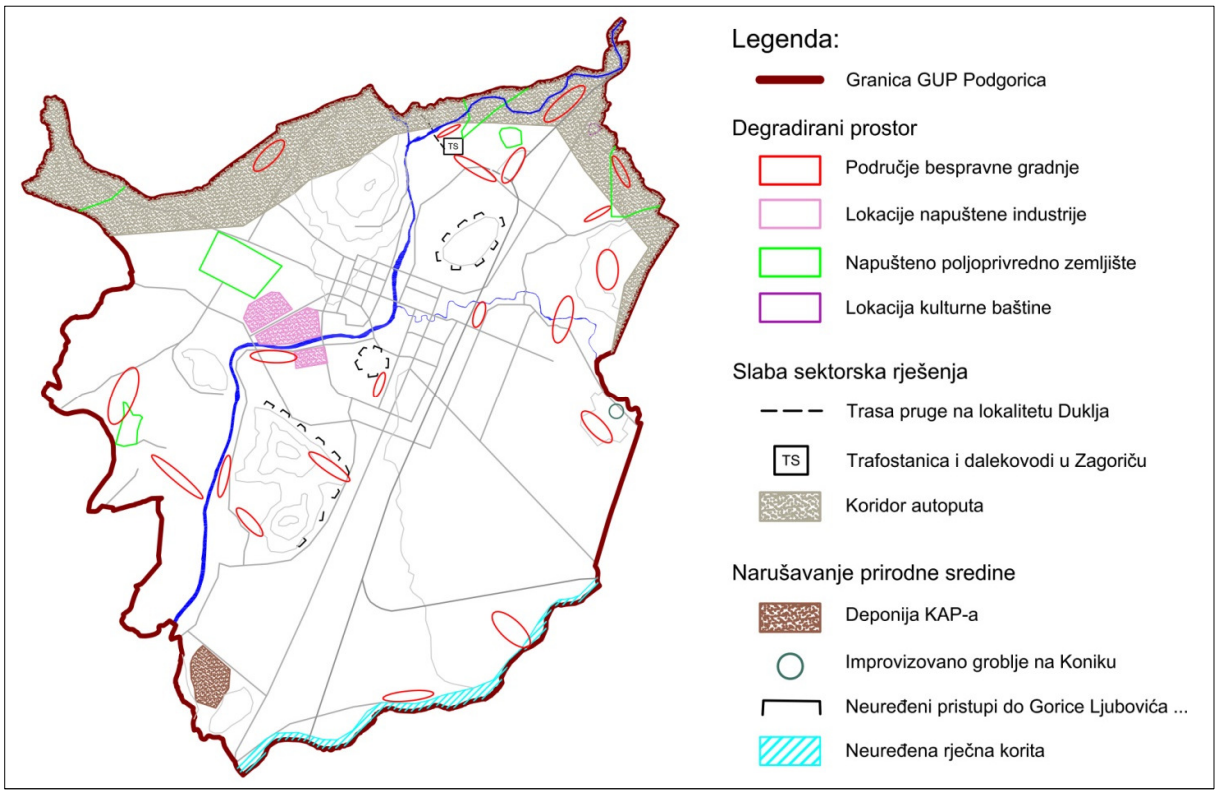

Pregledna karta 4.21: Plansko područje Podgorica - osnovni problemi

(8) Područja specijalne namjene (vojne zone) zauzimaju znatne, vrlo kvalitetne lokacije (npr. kasarna Masline). Njihovo prestrukturiranje u civilnu namjenu omogućilo bi bolju iskorišćenost građevinskog zemljišta grada.

(9) Analiza planiranih i izgrađenih površina po konsolidovanim izmjenama i dopunama GUP-a (2011) daje realnu sliku problema, odnosno intenziteta, bespravne gradnje. Ova gradnja, samo u prostorima van zona građenja (evidentirano 4712 objekata), zauzima ukupno oko 470 ha, najviše na područjima: Vranići, Vranjske Njive, obala Morače nizvodno od Smokovca, Zagorič, Doljani, Kakaricka gora, Vrela ribnička, obala Cijevne, Dajbabska gora, Zabjelo uz obalu Morače, Dahna, Donja Gorica, Tološi uz brdo.

(10) Izgradnja komunalne infrastrukture nije slijedila dinamiku rasta stambenih zona, prije svega, i zbog ogromnog opsega individualne gradnje sa niskim gustinama. Na urbanom području oko 8% stanovništva je još uvijek bez snabdijevanja vodom iz vodovoda (u starom GUP-u 7,6%)[26]. Kanalizacija pokriva samo 32% teritorije urbanog područja (u starom GUP-u 50%) tako, da 66.000 (prije 50-60.000) stanovnika ugrožava podzemne vode zagađenjem fekalnim vodama. Sanitarne zaštitne zone vodozahvata nijesu rezervisane niti pravovremeno zaštićene (npr. bespravna gradnja u vodozaštitnom području u Zagoriču).

(11) Izgradnja objekata društvene infrastrukture (npr. osnovne škole, vrtići, domovi zdravlja odnosno zdravstveni objekti), takođe, nije slijedila dinamiku gradnje stambenih naselja. Analiza

[26] Preuzeto iz: „Projekat razvoja vodosnabdijevanja i odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda“.

realizacije detaljnih urbanističkih planova ukazuje na to da su sa objektima društvenog standarda najdeficitarnija stambena naselja individualne gradnje, posebno planske zone: Stara varoš - Zabjelo (područje Zabjela), Masline, Zagorič, Tološi (područje Gornje Gorice), Donja Gorica (područje Donje Gorice i Dahne).

(12) Prirodne i kulturne vrijednosti i dalje nijesu adekvatno valorizovane. Prirodna okolina narušena je, prije svega, izgradnjom dalekovoda i trafo-stanice u Zagoriču, željezničke pruge na arheološkom lokalitetu Duklje, bespravnom gradnjom na području park-šume u Zagoriču, na padinama Dajbaba i Kakaricke gore, bespravnom gradnjom i odlagalištima otpada na obalama Morače, Ribnice i Cijevne, promjenama namjene postojećeg i planiranog gradskog zelenila za stambene i druge namjene (npr. predviđena sječa stabala park-šume na Kruševcu), neplanskom eksploatacijom šljunka i dr.

4.3.2. Neformalna naselja

Nedostatak prostora je rangiran kao jedan od sedam najvećih problema sadašnjeg svijeta. Nije nezakonito samo korišćenje prostora za izgradnju neformalnih objekata, već i nepoštovanje standarda prostornog i urbanističkog planiranja, kao i arhitektonskih i građevinskih pravila i regulative, čime dolazi do uvećavanja opasnosti u seizmički rizičnim područjima.

Osim gradnje bez građevinske dozvole, vrlo je raširena i gradnja suprotno građevinskoj dozvoli u kojoj investitori, najčešće velikih objekata, odstupaju od građevinske dozvole u smislu promjene gabarita ili namjene objekta. U takvim slučajevima se najčešće radi o namjeri sticanja ekstra zarade.

Bečka deklaracija – postulati Bečke deklaracije

Neformalna naselja su naselja ljudi koja, iz različitih razloga, ne zadovoljavaju zahtjeve zakonskog priznavanja (i koja su izgrađena bez poštovanja formalnih procedura zakonskog vlasništva, prenosa vlasništva, kao i građevinskih i regulativa prostornog planiranja) i sputavaju ekonomski razvoj. Iako postoje značajne regionalne različitosti u pogledu njihovih manifestacija, ova naselja, uglavnom, karakterišu neformalno ili nezakonito korišćenje zemlje, neadekvatan pristup baznim uslugama, kako socijalnim, tako i uslugama fizičke infrastrukture i finansiranja stanovanja.

Zadatak ove deklaracije, čiji je potpisnik i Crna Gora, je da se zemlje potpisnice zajednički saglase o akcijama koje će:

a) Legalizovati i poboljšati neformalna naselja na održiv način i
b) Onemogućiti stvaranje novih neformalnih naselja.

Obaveze zemalja potpisnica su da:

1. Teže potpunom regionalnom rješavanju neformalnih naselja do 2015.
2. Preduzmu regularizaciju i poboljšanje do maksimalne mjere (ali samo u slučajevima koji ne narušavaju odgovarajući urbani razvoj, npr. kršenje prava zaštite životne sredine, zaštita kulturnog nasljeđa i dr.).

Osnovni problemi prouzrokovani neformalnim naseljima

- Seizmički rizik
- Nedostatak plansko-urbanističke organizacije prostora
- Nedovoljna komunalna opremljenost prostora
- Nepostojeća i neodgovarajuća saobraćajna mreža

- Nizak kvalitet života
- Nepostojanje adekvatnih socijalnih i javnih ustanova
- Narušavanje ekoloških standarda i rizik po zdravlje stanovnika
- Loša naplata komunalnih i poreskih obaveza

Popis objekata izgrađenih suprotno zakonu na području Glavnog grada nije rađen. Međutim, u proteklom periodu preduzimane su aktivnosti na evidentiranju uzurpacija na području Glavnog grada. Prema tim podacima, na opštinskom zemljištu izgrađena su 3.143 nelegalna objekta, ukupne površine 196.008 m^2.

Po raspoloživim podacima preuzetim od strane nadležne Uprave za nekretnine, u katastar nepokretnosti su, po katastarskim opštinama na teritoriji Glavnog grada Podgorica, upisana 16.382 objekta koja su izgrađena suprotno zakonu. Ukupna površina ovih objekata u osnovi iznosi 1.285.665 m^2 ili prosječno 78,48 m^2 po objektu u osnovi. Od navedenog broja, etapno je razrađeno 15.187 objekata, pri čemu ukupna površina ovih objekata iznosi 1.984.061 m^2, ili prosječno 130,64 m^2 po objektu. Imajući u vidu činjenicu da je nadležna Uprava za nekretnine u prethodnom periodu vršila uknjižbu objekata najčešće po zahtjevu stranke, za očekivati je da broj bespravnih objekata na teritoriji Glavnog grada bude i veći od navedenog.

Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine Glavnog grada Podgorica preduzima određene aktivnosti, u cilju evidentiranja objekata izgrađenih suprotno zakonu i to će biti jedan od prioritetnih zadataka.

Pregledna karta 4.22: Kritična područja bespravne gradnje

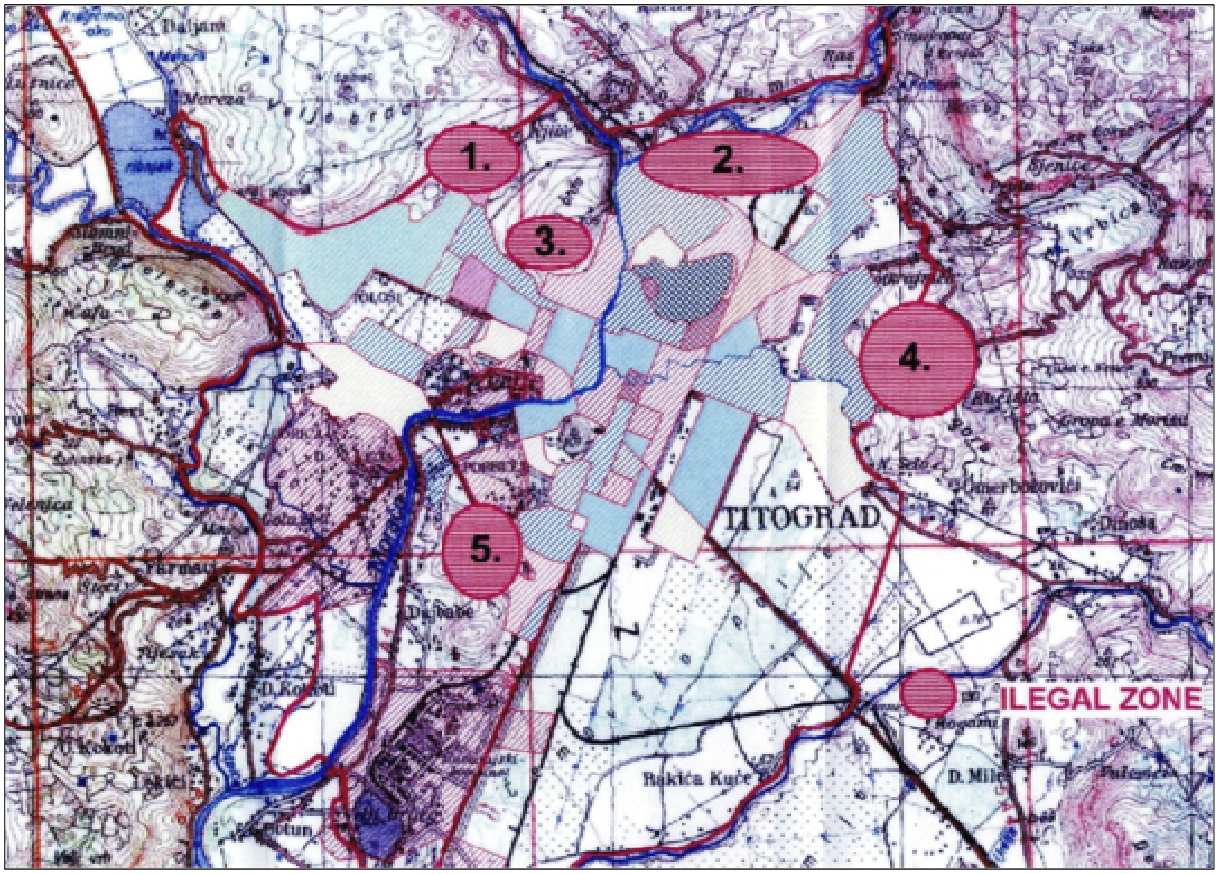

1. Vranići; 2. Zagorič – park-šuma; 3. Malo brdo; 4. Kakaricka gora; 5. Dajbabska gora

Međutim, broj neformalnih objekata je znatno veći u odnosu na podatke date od strane Uprave za nekretnine, naročito ako se ima u vidu činjenica da značajan broj neformalnih objekata nije upisan u katastar nepokretnosti (po važećem Zakonu o uređenju prostora i izgradnji objekata u katastar nepokretnosti može se upisati samo objekat za koji je izdata upotrebna dozvola, a to podrazumijeva prethodno izdatu građevinsku dozvolu). Lokalne samouprave **nijesu izvršile popis neformalnih objekata, što su bile dužne uraditi prema ranijim zakonskim rješenjima.**

Javno preduzeće „Vodovod i kanalizacija“ je na području Glavnog grada registrovalo 3.026 nelegalnih potrošača, od čega:

- Malo brdo, Momišići i Vranići 116
- Tološi - Mareza 280
- Tološi - Donja Gorica 96
- Donja Gorica - Gornja Gorica 110
- Donji Kokoti, Farmaci i Donja Gorica 247
- Masline - Ibričevina 44
- Masline – Doljani 140
- Zagorič - Stara Zlatica 151
- Zagorič – park- šuma 235
- Centar, Gorica, Zagorič 94
- Centar, Stara varoš 55
- Zabjelo 145
- Drač, Stari aerodrom 44
- Konik 54
- Stari aerodrom 52
- Konik, Vrela ribnička 74
- Vrela ribnička, Rogami, V. Njive 120
- Tuzi 127
- Donja Gorica, Zabjelo 344
- Park-šuma, Zagorič, Zeta 294
- Milješ 206
- Izbjegličko naselje 1

4.4. Prirodne osnove: Potencijali povećanja kvaliteta životne sredine i ograničenja za razvoj

Povoljan geografski i saobraćajni položaj Glavnog grada Podgorica (saobraćajno međunarodno – regionalno i nacionalno ukrštanje, blizina državne granice) pruža značajne mogućnosti za jačanje privrednih aktivnosti, te razvoj proizvodnje, trgovine i turizma. Poljoprivredno zemljište, prirodne karakteristike i vodni resursi, temeljni su resursi Glavnog grada, te pružaju mogućnost za razvoj ekonomije u cjelini.

Raspoložive zalihe podzemnih voda mogu podmiriti sve tražene potrebe dugoročnog razvoja vodosnabdijevanja, s tim da njihovo korišćenje u većini iziskuje značajnije zahvate, kako zbog uključivanja u vodovodni system, tako i zbog potrebne zaštite vodoizvorišta.

Rezerve raspoloživih mineralnih sirovina (obnovljive i neobnovljive) obezbjeđuju dugogodišnju eksploataciju, bez ugrožavanja održivosti. Od mineralnih sirovina treba istaći:

- aluvijalni šljunak i pijesak korita Morače i njenih pritoka: Ribnice, Cijevne i Sitnice;
- podzemne vode zbijene izdani Zetske ravnice i razbijenih – karstnih izdani njenog oboda;
- ukrasni kamen na prostoru Kuča i Kakaricke gore, čije pojave ukazuju na značajne rezerve;

- treset na prostoru Skadarskog jezera, čija upotreba bi se, zbog specifičnosti ove mineralne sirovine i njenog ležišta, odredila tek nakon detaljnih istraživanja i ispitivanja.
- tehničko–građevinski kamen, čije su rezerve izdašne na prostoru Glavnog grada.

Pored ovih mineralnih sirovina treba imati u vidu i tehnogene mineralne sirovine koje se deponuju nakon proizvodnje glinice iz boksita u KAP-u.

Područje Glavnog grada karakteriše visok stepen očuvanosti prirode, odnosno velika raznolikost prirodnih vrijednosti. Uključivanjem prirodne i kulturno-istorijske baštine u turističke aktivnosti omogućava se razvoj kvalitetne turističke ponude, ali se na taj način ujedno osigurava kvalitetnije upravljanje kulturnim i prirodnim resursima, dok njihova turistička valorizacija pruža izvor prihoda građanima.

Dosadašnja ulaganja u gradske infrastrukturne objekte za društveni i privredni razvoj omogućila su razvoj brojnih aktivnosti, ali su ujedno izvršila pritisak na životnu sredinu. Cijelo područje Glavnog grada je pokriveno savremenom saobraćajnom infrastrukturom, te su sve državne i gradske saobraćajnice na relativno prihvatljivom nivou opremljenosti, dok su lokalni putevi većinom asfaltirani. Grad Podgorica kao centar u okvirima Glavnog grada je putno dobro povezan sa svim ruralnim sredinama, no potrebna su dalja ulaganja u modernizaciju putne mreže i posebno željezničkog saobraćaja sa prigradskim servisom. Ovo se ističe zbog potrebe decentralizacije urbanih funkcija Glavnog grada, pri čemu su, prije svega, misli na Tuzi i Golubovce, u koje, kao lokalne centre, prelaze gotovo sve gradske funkcije iz Podgorice.

Iako područje Glavnog grada obuhvata površine sa visokim stepenom očuvanosti prirodnih vrijednosti, s druge strane je još nedovoljno razvijen sistem očuvanja i poboljšanja životne sredine. Ovdje bi trebalo razgraničiti nadležnost države od grada. Gradska uprava mora jasno definisati teme očuvanja životne sredine koje su posebno interesantne za grad, a manje za državu, kao što je, na primjer, pitanje buke u životnoj sredini grada. Ne postoji nikakav poseban sistem praćenja, kontrole i mjerenja stanja u životnoj sredini, nema mogućnosti intervencija za zaštitu životne sredine, nepotpun je i još neodgovarajući sistem upravljanja čvrstim otpadom, kao i sistem odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda.

4.4.1. Osnovne karakteristike prirodne sredine.

4.4.1.1. Geografski položaj [27]

Glavni grad Podgorica zahvata površinu od 1441 km^2 [28]. Nalazi se na jugoistoku Crne Gore i pripada mu najveći dio Podgoričko-skadarske kotline, sjeverozapadni, sjeverni i istočni dio okolnih planina.

Istočna granica se identifikuje kao granica Crne Gore i Albanije, u dužini od 65,13 km, od Skadarskog jezera na jugu do Planinice na sjeveru (Maja E Zabeljit, K-2131mnm tromeđa, Glavnog grada Podgorica, opštine Andrijevica i državne granice sa Albanijom). Na sjeveroistoku, granična opština je Andrijevica, na sjeveru Kolašin, na zapadu Danilovgrad, na jugozapadu Cetinje i na jugu Bar (Skadarsko jezero). Zetska ravnica (250 km^2), u cjelini pripada Glavnom gradu - Podgorici. Ovaj prostor se može pozicionirati između 42° 11$'$ (krajnji jug u Skadarskom jezeru) i 42° 43$'$ (krajnji sjever – Stoglava) sjeverne geografske širine i 19° 02$'$ (krajnji zapad planine Stavor), i 19° 43$'$ (krajnji istok, Planinica), istočne geografske dužine.

Nadmorska visina je u rasponu 4,6 mnm (minimalni nivo Skadarskog jezera) i 2487 mnm (Kučki Kom). Sam centar gradskog jezgra Podgorice je oko 52 mnm.

[27] Pregledna karta: „Geografski položaj Podgorice“

[28] Površina Glavnog grada po dosadašnjim podacima iznosi 1441 m^2 i dobijena je iz dosadašnjih analognih formi karata. Ovim planom prvi put se digitalizuju grafičke karte, tako da dobijeni podaci o površini se razlikuju i površina Glavnog grada iznosi 1508 m^2.

Podgorica, administrativno, posjeduje najveću površinu crnogorskog dijela Skadarskog jezera (109,85km^2). Udaljenost od mora je oko 36 km vazdušne linije (do Budve), odnosno 45 km magistralnim putem (do Sutomora).

Podgorica je centralno naselje Zetske ravnice, a od 1946. godine je i glavni grad Crne Gore. Ima povoljan geografski položaj. Karakteriše ga:

- Raznovrsni klimat - od submediteranskog do visokoplaninskog;
- Pozicija između dva morska (Jadranskog i Crnog mora) i tri velika rječna sliva (vodotoka Morače, Tare i Lima);
- Granični položaj - direktna granica sa Albanijom.

Saobraćajno je dobro povezana sa svim gradskim naseljima u Crnoj Gori, kao i sa svim naseljima u Glavnom gradu. Najvažnije saobraćajnice su: Jadranski put, magistralni put Tirana-Podgorica–Nikšić-Sarajevo, magistralni put Podgorica-Cetinje-Budva, a od najvećeg značaja, svakako, je tunel Sozina koji je novijeg datuma. Veliki je značaj i mnogih regionalnih i lokalnih puteva, željezničke pruga Beograd–Podgorica–Bar, Podgorica-Nikšić i Podgorica-Skadar. Na 12 km udaljenosti od grada nalazi se i moderni aerodrom Golubovci.

4.4.1.2. Geološka građa terena [29]

Teritorija – tereni Glavnog grada su složene geološke građe, kako sa aspekta stratigrafsko-litološko-facijalnog sastava, tako i sa aspekta geotektonskog sklopa.

Stratigrafsko-litološki sastav [30]

Starost stijenskih masa koje izgrađuju terene Glavnog grada je **mlađe paleozojska**, **mezozojska i kenozojska**, a predstavljene su brojnim litološkim članovima uglavnom **sedimentnih stijena** sa manjom zastupljenošću (i manje ili više) **metamorfisanih stijenskih masa.**

Sve, iako brojne stijene i stijenske mase, koje izgrađuju predmetne terene, možemo svrstati u nekoliko karakterističnih – specifičnih facija koje izgrađuju prostrane djelove jugoistočnih Dinarida, a to su:

- **Glinovito-škriljava facija** koju čine stratifikovani, manje ili više škriljavi, glinovito-laporovito-pjeskoviti slojevi sa i bez sočiva konglomerata, breča i proslojaka glinovitih, laporovitih ili i pjeskovitih krečnjaka mlađeg paleozoika i najstarijeg mezozoika – donjeg trijasa. Stijenske mase ove facije izgrađuju samo manje djelove terena Glavnog grada koje učestvuju u izgradnji planinskog masiva Komova.
- **Karbonatna facija** koju čine stratifikovani, a rjeđe i masivni krečnjaci, dolomitični krečnjaci, krečnjački dolomiti i dolomiti, rjeđe glinoviti, laporoviti ili pjeskoviti trijasa, jure, krede i paleogena. Stijenske mase ove facije imaju najveće učešće u izgradnji terena Glavnog grada izgrađujući brdsko-planinske terene oboda Zetske ravnice i Skadarskog jezera, a i širih terena. Kratko rečeno, stijenske mase ove facije svojim sastavom, rasprostranjenjem, moćnošću i karakteristikama uslovljavaju geološke odlike većeg dijela brdsko-planinskih terena Glavnog grada, a i okolnih terena.
- **Flišna facija** koju čine glinci, laporci, pješčari, krečnjaci i prelazni varijateti ovih litoloških članova kraja mezozoika i početka kenozoika (Durmitorski fliš, K_2P_c) koji izgrađuju krajnje sjeveroistočne djelove predmetnog sliva. Pored ovog fliša (K_2P_c) posebno se izdvajaju eocenski fliševi (E) koje čine glinci, laporci, pješčari i prelazni varijateti ovih

[29] Pregledna karta „Geološka karta“
[30] Pregledna karta „Litološko-stratigrafska karta“

članova sa i bez proslojaka breča i konglomerata. Ove stijenske mase izgrađuju djelove terena jugoistočnih Pipera i djelove terena Kuča (Zlatica – Vrbica – Fundina).

- **Klasična facija** koju čine kvartarni sedimenti: glacijalni (gl); glacio fluvijalni (glf), glaciolimnički (gll); deluvijalni (d), aluvijalni (al) i jezerski (j).

Glacijalni sedimenti su predstavljeni pijeskom, šljunkom i većim poluzaobljenim blokovima. Ti sedimenti su veoma promjenljivog granulometrijskog sastava koji ide od glina, prašinastih glina do blokova u prečniku i preko 1 m. To su morene koje se javljaju na višim kotama planinskih masiva.

Glaciofluvijalni sedimenti su predstavljeni pijeskom, šljunkom i većim oblucima, a izgrađuju najveći dio Zetske ravnice (dostižući debljinu i do 90 m) i terase pored vodotoka Morače, Male rijeke, Ribnice, Sitnice i Cijevne u kanjonskom dijelu vodotoka. Ovi zrnasti sedimenti su tu i tamo manje ili više vezani čineći konglomerate.

Glaciolimnički sedimenti su predstavljeni glinama, glinovitim i prašinastim pjeskovima i sitnozrnim pjeskovima, a izgrađuju lugove zapadno od Podgorice i djelove obala rijeke Zete u njenom kanjonskom dijelu (uzvodno od ušća u Moraču nastavljajući se prema sjeverozapadu u Bjelopavlićku ravnicu).

Deluvijalni sedimenti su predstavljeni nezaobljenim pijeskom, šljunkom i većim blokovima. Ovi zrnasti sedimenti su nekad izmiješani sa raznovrsnim glinama i u površinskim zonama humusom, a javljaju se na brdsko-planinskim padinama i u kanjonima vodotoka.

Aluvijalni sedimenti su predstavljeni zaobljenim pijeskom, šljunkom i valucima, a redovno se javljaju u koritima rijeka Morače, Male rijeke, Cijevne, Ribnice i Sitnice.

Jezerski sedimenti su predstavljeni glinama i zaglinjenim sitnozrnim pijeskom sa ili bez pojave tresetišta ili treseta, a izgrađuju obodne djelove Skadarskog jezera koji pripadaju Glavnom gradu Podgorica. Manje se javljaju u basenima Bukumirskog, Rikavačkog i Dugačkog jezera.

Neogeni sedimenti predstavljeni glinama i zaglinjenim pijeskom su nabušeni u Donjoj Zeti (Gostilj) i južno od područja Gradske opštine Tuzi.

Geotektonski sklop terena [31]

Tereni Glavnog grada Podgorica najvećim dijelom pripadaju poznatoj, regionalnoj geotektonskoj jedinici I reda zvanoj **zona Visokog krša**, a veoma malim dijelom (prostor Komova), takođe, poznatoj, regionalnoj geotektonskoj jedinici I reda zvanoj **Durmitorska navlaka.**

Zona Visokog krša je sa brojnim reversnim razlomima i uopšte razlomima – rasjedima i brojnim nabornim strukturama. Među reversnim razlomima ističe se onaj spoljni dio zone Visokog krša kojim je prema jugozapadu navučena na regionalnu geotektonsku jedinicu I reda zvanu **Pindos-Cukali** i reversni razlom (ili sistem razloma) unutar same zone Visokog krša duž koje su od sjeveroistoka, sjevera i sjeverozapada navučeni stariji sedimenti na mlađe, a koji predstavlja granicu između **Starocrnogorske** kraljušti na jugozapadu i jugu od **Kučke kraljušti** na sjeveroistoku, sjeveru i sjeverozapadu. Sa sjevera i sjeveroistoka na Kučku kraljušt je navučena regionalna geotektonska jedinica I reda zvana Durmitorska navlaka.

Navedene kraljušti zone Visokog krša su sa izrazitim antiklinorijumima i sinklinorijumima. Starocrnogorsku kraljušt čini a**ntiklinorijum Stare Crne Gore i sinklinorijum dolina Zete–**

[31] BS životne sredine Glavnog grada - Podgorica
Pregledna karta „Geotektonski sklop Crne Gore“,
Pregledna karta „Geotektonska karta jugoistočne Crne Gore“

Zlatica–Vrbica–Fundina–Koći. Kučku kraljušt čini **antiklinorijum Žijovo–Vjeternik–Prekornica i sinklinorijum Gornja Morača–Gornja Tara**.

Antiklinorijume izgrađuju stariji mezozojski karbonatni sedimenti, a sinklinorijume mlađi karbonatni sedimenti i kredno-paleocenski i eocenski sedimenti.

Navedene regionalne razlomne i naborne strukture nijesu jedine, naprotiv one nižeg ranga su brojnije.

Pored ovog, gledano sa goetektonskog aspekta u terenu se lako uočava da elementi pružanja razlomnih i nabornih struktura sa prostornim zalijeganjem slojeva je **dinarski,** tj. od sjeverozapada ka jugoistoku sve do terena zapadno od Podgorice. U tim terenima dolazi do račvanja dinarskih struktura i to tako što su sjeverozapadni djelovi počeli da skreću u pravcu zapad-istok i dalje jugozapad-sjeveroistok. Ovaj pravac pružanja razlomnih i nabornih struktura je poznat kao Zetsko-metohijski pravac. U ovom pravcu su skrenule strukture sinklinorijuma Starocrnogorske kraljušti i antiklinorijum Kučke kraljušti. Antiklinorijum Starocrnogorske kraljušti svojim sjeveroistočnim krilom tone prema jugoistoku. Ovakvo stanje – sklop terena je nastao kroz dugu geološku evoluciju **orogenim i epirogenim** pokretima alpske tektogeneze koji su dali prostranu **Zetsko-skadarsku depresiju** sa djelovima **kriptodepresije** (Skadarsko jezero), a vodotok Morače natjerali da usječe svoj kanjon skoro upravno na pružanje pomenutih makrostruktura terena.

Geomorfološke odlike

Raznovrsni litološki sastav i veoma složeni geotektonski sklop kroz dugu geološku evoluciju uz promjenljive klimatske odlike regiona uslovio je veoma složene i zagonetne geomorfološke odlike terena. Tereni Glavnog grada Podgorica pripadaju onom dijelu Dinarida u kojima su jako izražene raznovrsne geomorfološke pojave različitih oblika i dimenzija nastalih različitim procesima koji su se smjenjivali i preklapali.

Karstifikacija u prostranim i moćnim karbonatnim stijenskim masama ostavila je brojne i raznovrsne površinske i podzemne pojave karakteristične za holokarst. Da ih ne nabrajamo, već samo da podsjetimo na poznatu konstataciju J. Cvijića koji je istakao „da nema celcitijeg karsta mimo onog između Trebišnjice i Skadarskog blata“. Tim terenima pripadaju i tereni Glavnog grada Podgorica.

Eolska erozija je po obodima brda koja strče iznad nivoa Zetske ravnice, na samoj toj ravnici i među glaciofluvijalnim sedimentima ravnice ostavila pojave lesnih naslaga.

Fluvijalna erozija je dala duboke kanjone i relativno proširene doline duž vodotoka Morače i njenih pritoka: Koštunice, Ibrištice, Mrtvice, Sjeverice, Melještaka, Bogutovskog potoka, Kruševačkog potoka, Male rijeke i Cijevne. Kanjoni - klisure Morače, Mrtvice, Bogutovskog potoka, Kruševačkog potoka, Male rijeke i Cijevne su usječeni u karstnu površ sa dubinama i od preko 1.000 m. Ti vodotoci su raščlanili karstnu brdsko-planinsku površ na posebne cjeline: Kučku krajinu, Bratonožiće i prostor Pipera od kojih je sjeveroistočna proširena dolina Morače sa njenim pritokama, a na jugu Zetska ravnica sa Skadarskim jezerom. U kanjonskim djelovima vodotoka su drobine - sipari najčešće „žive“, a u proširenim dolinama su te drobinske mase najčešće umirene. U koritima vodotoka u Zetskoj ravnici je akumulacioni prostor kvartarnih zrnastih sedimenata, manje ili više vezanih čineći terase.

Glacijalna erozija je na visokim planinama ostavila zrnaste sedimente veoma promjenjive granulacije (čeone, bočne i podinske) morene i manja glečerska jezera (Bukumirsko, Dugačko, Malo i Rikavačko jezero u Kučkoj krajini i Kapetanovo i Manito jezero u istočnom dijelu Žurimskih planina).

Jezerska erozija je ostavila tragove po obodu pomenutih glečerskih jezera, a po obodu su prisutni jezerske gline i treseti.

Hidrogeološke odlike terena [32]

Geološka građa i geomorfološke odlike uslovile su hidrogeološke odlike terena koje se u vremenu po intenzitetu sa geomorfološkim pojavama smjenjuju i preklapaju. Hidrogeološke odlike terena se najbolje ilustruju preko poroznosti koja karakteriše stijenske mase koje izgrađuju teren i hidrogeoloških pojava koje su prisutne na i u terenima.

Gledano sa tih aspekata predmetne terene izgrađuju:

- Stijenske mase koje karakteriše **efektivna kombinovana pukotinsko-kavernozna poroznost**. To su tereni izgrađeni od karbonatnih stijenskih masa. Atmosferski talozi koji se izlučuju na te terene poniru gdje padnu prehranjujući u podzemlje lagane **karstne razbijene izdani**. Te izdani se prazne duž i po obodima erozionih bazisa preko stalnih i povremenih **vrela, estavela i vrulja**. Tereni koje karakteriše pukotinsko-kavernozna efektivna poroznost predstavljaju **hidrogeološke kolektore, a i rezervoare** gdje za to postoje i drugi potrebni uslovi. U tim terenima je **hidrogeološko razvođe podzemno** i uz to često na znatnim potezima **zonarno**. Sve ovo je prisutno u karstnim terenima Glavnog grada.
- Stijenske mase koje karakteriše **efektivna superkapilarna intergranularna poroznost.** To su tereni koje izgrađuju kvartarni zrnasti sedimenti fluvioglacijala, aluvijala, glacijala i deluvijala. To su tereni u kojima su prisutne podzemne vode u vidu **zbijenih izdani**. To je slučaj sa terenima Zetske ravnice; aluvijalnim sedimentima u koritima vodotoka (Morače sa pritokama) i u terasama tih vodotoka, a pod režimom voda pribrežnog vodotoka. Tereni izgrađeni od ovih sedimenata su **hidrogeološki kolektori,** a i **rezervoari** tamo gdje su zato prisutni i ostali potrebni uslovi. Glacijalni sedimenti kada u njima ima prašinaste frakcije ili kada su zaglinjeni mogu biti nosioci voda u vidu **zbijenih izdani**. To je slučaj i sa deluvijalnim sedimentima na blagim padinama kada su zaglinjeni i usitnjeni. Kada to izostane, onda su to samo hidrogeološki kolektori.
- Stijenske mase u kojima **izostaje prisustvo efektivne superkapilarne poroznosti**. To su stijenske mase glinovito škriljave facije perma i donjeg trijasa i flišnih facija kredno-paleocenske i eocenske starosti. Ove stijenske mase su tolike zaglinjene ili interkalisane sa glinovitim i/ili škriljavim slojevima čineći djelove terena **neprobojne za površinske i podzemne vode**. Te stijenske mase (sliv Opasanice i druge; prostor jugoistočnih Pipera, Zlatice, Vrbice, Fundine – Koća) predstavljaju **hidrogeološke izolatore,** a u terenu imaju funkciju **hidrogeoloških barijera**.

Smjerovi i brzine kretanja podzemnih voda. Podzemne vode iz terena Glavnog grada se dreniraju ka glavnim erozionim bazisima. Glavni erozioni bazis za predmetne terene je Skadarsko jezero sa njenim pritokama, odnosno glavnom pritokom rijekom Moračom. U slivu rijeke Morače podzemne vode, njene istočne teritorije, van Zetske ravnice dreniraju se u vodotocima pritoka Morače: Cijevne, Ribnice i Male rijeke, a dijelom i u samom vodotoku Morače. Tereni Glavnog grada Podgorica zapadno od vodotoka Morače dreniraju se direktno u njenom vodotoku i u vodotocima Zete i Sitnice. U samoj Zetskoj ravnici pritiču i obnavljaju se dinamičke rezerve podzemnih voda ravnice preko brojnih stalnih i povremenih karstnih vrela, estavela i po južnom obodu ravnice u priobalju Skadarskog jezera preko povremenih i stalnih vrulja i podaviranja. Dati tekst ilustrovan je na preglednoj karti vodnih objekata i smjerova

[32] BS životne sredine Glavnog grada Podgorica
Pregledna karta „Hidrogeološka karta teritorije Glavnog grada Podgorica“

kretanja podzemnih voda, a na prostoru Zetske ravnice su i dati i apsolutni nivoi podzemnih voda sa kojih se može izvesti zaključak o debljini tla do podzemnih voda.

Brzine i smjerovi kretanja podzemnih voda u prostoru Glavnog grada Podgorica su veoma promjenljive i zavisne su od hidrogeoloških i geomorfoloških odlika terena i klimatskih odlika regiona. Sve vode Glavnog grada se slivaju u erozione bazise Skadarsko jezero sa Zetskom ravnicom i vodotocima koji protiču preko terena tih bazisa. Na osnovu izvršenih utvrđivanja podzemnih veza u karstnim terenima Glavnog grada došlo se do saznanja da su te brzine veoma promjenljive i da idu od 1 do 11 cm/s. U Zetskoj ravnici podzemne vode se generalno kreću od sjeveroistoka, sjevera i sjeverozapada prema bazenu Skadarskog jezera u prostoru sjevernog dijela ravnice, da bi u južnom dijelu ravnice taj tok bio usmjeren generalno prema jugu. U toj ravnici brzine su veoma male, a posljedica je nagiba izdani čije su kote sjeverno od Podgorice na kotama od 30 do 35 mnm, da bi pristizale u jezero na kotama od oko 4 mnm, pa do preko 10 mnm. Na tom potezu gradijent nivoa podzemnih voda I=0,0012-0,0014. Sumarno gledano intergranularne stijenske mase Zetske ravnice su sa koeficijentom filtracije $Kf=1x10^{-1}$ do $1x10^{-3}$ cm/s.

Inženjersko-geološke odlike terena

Sve prethodno istaknuto o sastavu, sklopu i odlikama terena je od uticaja – uslovljava inženjersko-geološke odlike terena. Te odlike se najbolje sagledavaju preko stepena vezivnosti, okamenjenosti i krutosti, savremenih geoloških procesa i pojava i u vezi s tim preko stabilnosti i nosivosti terena. Gledano sa tog aspekta terene Glavnog grada Podgorica izgrađuju:

- **Vezane, dobro okamenjene krute stijenske mase**. To su u prostoru Glavnog grada Podgorica, stijenske mase karbonatne facije: krečnjaci, dolomiti i prelazni varijateti ovih litoloških članova. Ove stijenske mase su sa međuslojnom i kavernoznom anizotropnošću; u vodi su slabo rastvorljive; brzina longitudinalnih talasa u terenu ovih stijenskih masa je od **3700** do **5300 m/s**, a transverzalni **od 1700** do **2600 m/s;** specifični električni otpor sa srednjom vrijednošću od oko **2.600 Ωm**. **Po GN-200 pripadaju IV, V i VI kategoriji;**
- **Vezane, slabookamenjene meke stijenske mase** su one glinovito škriljave i flišnih facija. Velika litološka raznovrsnost, slaba–mala okamenjenost, najčešća tankoslojevitost – do listastost; tektonska zgužvanost itd., na kratkim potezima u terenu uslovljava promjene, i to često znatne, fizičkih i geotehničkih karakteristika članova ovog litološkog kompleksa. Ove stijenske mase u terenu se lako razaraju dejstvom površinskih sila. Iz ovih razloga nije korektno i prihvatljivo davati neke numeričke parametre. To je donekle prihvatljivo kada su u pitanju brzine longitudinalnih talasa **koje idu od 2500** do **3500 m/s;** transverzalni i **specifični električni otpor koji ide od 1.000** do **500 Ωm** (a srednje vrijednosti od **700** do **800 Ωm**). **Po GN 200 pripadaju IV kategoriji**;
- Nevezane stijenske mase: prašine, pijesak, šljunak, valutci i veći blokovi sa glinom i bez nje, najčešće sa znatnim heterogenim sastavom. Kada izostanu gline i prašine, ove stijenske mase su relativno male stišljivosti bez potresa, zbijaju se brzo pod opterećenjem. Brzine seizmičkih talasa su u znatnim rasponima i kreću se: longitudinalni od oko **1250 do 2500 m/s** i transverzalni od oko **150 do 400 m/s**. **Po GN pripadaju I, II i III kategoriji;**
- **Savremeni procesi i pojave** u predmetnim terenima su različite, a uslovljene su ukupnim geološkim odlikama u terenu. U terenima izgrađenim od vezanih, dobrookamenjenih krutih stijenskih karbonatnih stijenskih masa prisutan je proces

karstifikacije i na strmim padinama proces **odronjavanja** koji daje **odrone, sipare i točila**. U terenima izgrađenim od vezanih, slabookamenjenih, mekih stijenskih masa (glinovito-škriljava i flišna facija) prisutna su **raspadanja**, **jaružanja, kidanja i klizanja,** što sve dovodi do ubrzane **denudacije**.

Tereni izgrađeni od **nevezanih sedimenata** se lako razaraju ako pored ili preko njih protiču povremeno ili stalno vode. Tereni ravničarski, kao što je Zetska ravnica sa površinskim zemljanim masama i prašinastim pijeskom pri jačim pokretima vazdušnih masa (vjetrova), daju materijal koji se i tom snagom premješta.

Tereni karstnih površi su **stabilni i nosivi** i za najteže objekte. U tim terenima mogu biti prisutne kaverne takvih razmjera da vremenom može doći i dolazi čak i u prirodnim uslovima do **urušavanja.** Na brdsko-planinskim padinama i duž kanjona sa nagibima **preko 30°, a naročito preko 45° je izražena nestabilnost i odronjavanje pojedinih blokova.**

Tereni izgrađeni od stijenskih masa glinovito-škriljave i flišnih facija su **uslovno stabilni**. Ovo znači da se stabilnost u tim terenima sporo mijenja, ali se mijenja, i nestabilnost je prisutna ako se u njima ma kakvim radovima-uskopima poremeti prirodna ravnoteža. Od stabilnosti uslovno stabilnih terena i nagiba terena zavisi njihova **nosivost**. Iz ovih razloga praktično svaku lokaciju ili potez preko uslovno stabilnih terena treba posebno cijeniti i definisati.

Tereni izgrađeni od nevezanih sedimenata na ravnim ili u nagibima ispod 5° ako su dalje od dejstva voda su **stabilni.** Nosivost takvih terena zavisi od granulometrijskog i mineraloško-petrografskog sastava, stepena **sortiranosti** i **slegnutosti** sedimenata prisustva, povremenog ili stalnog **voda** itd. Iz ovih razloga potrebno je svaku lokaciju ili potez po nosivosti definisati jer je ista u načelu niska znatno (ispod nosivosti terena građenog od vezanih dobro okamenjenih stijena) i rjeđe ide preko **2-3 kg/cm^2**.

Veće nosivosti mogu biti terase glaciofluvijalnih sedimenata, sa dubljim nivoom podzemnih voda i dalje od vodotoka, a takvi su veći djelovi Zetske ravnice iznad **15 mnm.**

4.4.1.3. Seizmička aktivnost regiona [33]

Istorijski i instrumentalni zapisi pokazuju da je prostor Zetsko-skadarske depresije potresan štetnim i razornim zemljotresima iz sopstvenih žarišta i iz susjednih žarišta, a time i tereni Glavnog grada Podgorica.

Trusnost su proučavali brojni istraživači među kojima je najviše podataka pokupio i obradio J. Mihailović, među kojima se ističu monografije: Seizmički karakter i trusne katastrofe našeg južnog primorja od Stona do Ulcinja (1947), Seizmološka karta Jugoslavije (1950) i Trusna oblast Skadarskog jezera (1951). Najnoviji dokument koji je istraživao seizmičnost ovih prostora jeste „Proučavanje seizmičnosti balkanskog regiona“ u okviru međunarodnog projekta UNDP/UNESCO. Prema pomenutom istraživanju pokazano je da su maksimalni intenziteti zemljotresa u zetskoj depresiji bili od VIII jedinica MCS skale.To potvrđuju i ranija istraživanja i studiranja poslije skopskog zemljotresa (1963), a naročito poslije crnogorskog zemljotresa (1979). Ova studiranja i istraživanja su zajedno sa brojnim drugim, a događenim, zemljotresima u više djelova terena bivše Jugoslavije (Makarska, Banjaluka, Kopaonik itd.) na zahtjev Saveznog zavoda sa standardizaciju SFRJ (1987) su proanalizirana od ekipe Zajednice za seizmologiju SFRJ. Rezultati tih analiza su rezultirali izradom Privremene seizmološke karte

[33] BS životne sredine Glavnog grada Podgorica
Pregledna karta „Seizmička regionalizacija i hazard“,
Pregledna karta „Evropsko-mediteranska mapa seizmičkog hazarda“,
Pregledna karta „Seizmičkog hazarda Crne Gore – parametri očekivanog maksimalnog ubrzanja“,
„Privremena seizmološka karta SFRJ – isječak za Crnu Goru“,
„Osnovna karta maksimalnih očekivanih intenziteta za povratni period od 10000 god. – isječak za Crnu Goru“.

SFR Jugoslavije R 1:1.000.000 koji prati set Seizmoloških karti SFR Jugoslavije R 1:1.000.000 sa povratnim periodama od 100, 200, 500, 1.000 i 10.000 godina, a vjerovatnoćom pojave 63% (BS životne sredine Glavnog grada Podgorica).

U nastavku su priložene odgovarajuće seizmogeološke podloge koje predstavljaju dopunu ukupnih shvatanja pojedinh autora o geodinamičkoj mobilnosti prostora Glavnog grada. Prva među tim kartama je Seizmološka karta FNRJ. Tu kartu prate izoseiste Skadarskog razornog potresa iz 1905. godine, kao i izoseiste izdvojenih grupnih autohtonih pokreta u Zetskoj ravnici sa neposrednim obodom. Isto tako date su izoseiste zemljotresa za prostor Crne Gore sa inženjersko-geološke karte SFRJ (Savezni geološki zavod Beograd 1967). Posebno je dat i prilog seizmičkog hazarda Skadarske potoline (S. Ivanović 2011. god.).

Pored svega ovoga, poznato je da je stari rimski grad Duklja razoren u VI vijeku zemljotresom koji se na osnovu posrednih dokaza (stepena razrušenosti građevinskih objekata) procjenjuje na intenzitet od 9^0 MCS.

Na privremenoj seizmološkoj karti SFR Jugoslavije R 1:1.000.000 tereni Glavnog grada Podgorica do Bioča su u području sa maksimalno opaženim zemljotresom 8° MCS skale, a sjevernije sa 7° MCS skale. Na osnovnoj karti maksimalno očekivanih intenziteta – Seizmološka karta za povratni period od 10.000 g. SFR Jugoslavije 1:10.000, tereni gledano od juga do Podgorice su u prostoru 9° MCS – 64 skale, a od Podgorice dalje prema sjeveru 8° MCS – 64 skale.

Ove seizmološke podloge su sastavni dio odnosne važeće zakonske regulative za sanaciju i gradnju u seizmološki aktivnim terenima, a takvi su i tereni Glavnog grada Podgorica. Same podloge prati tumač u kojem se, između ostalog, ističe:

3. „Karta koja se odnosi na 10.000 g. povratnog perioda, predstavlja maksimalno moguće intenzitete koji bi se prema sadašnjim saznanjima istraživanja mogli bilo kada dogoditi u razmatranom području“.

4. „Kod određivanja intenziteta parametara za izgradnju objekata u zonama sa intenzitetom I ≥ VII stepen MSK, treba vršiti istraživanja za detaljno seizmičko zoniranje i mikroreonizaciju terena tih zona saglasno sa tehničkim propisima za izgradnju u seizmičkim područjima“.

Poslije pomenutih zemljotresa iz 1963. i 1979. godine vršena su seizmogeološka istraživanja terena urbanog područja Podgorice po posebno prethodno urađenim Projektima istraživanja. Ta istraživanja su poslije 1963. godine zahvatila samo urbano područje Podgorice, a poslije 1979. urbano područje Podgorice sa Golubovcima i Tuzima. Tim istraživanjima su zahvaćene manje površine urbanog područja Podgorice, Golubovaca i Tuzi u odnosu na današnje veličine. Uz ovo, cilj tih zoniranja – istraživanja je bio da se njima dobije karta podobnosti za urbanizaciju terena GUP-a R 1:5.000, a ne karte podobnosti za građenje u terenima GUP-a R 1:5.000, što ne treba poistovjećivati, jer to nije isto. (Karta podobnosti za građenje objekata R 1:5.000 mora biti urađena na osnovu brojnih podataka i podloga do kojih se dolazi složenijim, brojnijim i raznovrsnijim seizmičkim istraživanjima i ispitivanjima od karte podobnosti za urbanizaciju R 1:5.000). (BS životne sredine Glavnog grada Podgorica).

Nakon izrade navedenih seizmičkih karti SFRJ 1:1.000.000 (1987) i seizmogeološke karte podobnosti za urbanizaciju područja GUP-a Podgorice sa Golubovcima i Tuzima R 1:5.000 (1981), nije bilo istraživanja urbanih terena Podgorice zahvatajući i terene Golubovaca i Tuzi, a u međuvremenu su precizirane i poštrene odnosnim zakonima i pravilnicima metode istraživanja, odnosno brojnosti, vrste i preciznosti podataka i podloga potrebnih za aktivnosti u trusnim područjima. Za sada se mogu za područje Podgorice i odvojeno Golubovaca i Tuzi dati samo podaci iz 1981. godine.

Za Glavni grad Podgorica u prilogu je dat geotektonski sklop terena jugoistočne Crne Gore. Sa tog priloga vidi se prostorni položaj razlomnih i nabornih regionalnih geotektonskih struktura koje prelaze kroz teritoriju Glavnog grada, kao i niz, naročiti razlomnih struktura karakterističnih i uticajnih na seizmogeološku aktivnost prostora Glavnog grada. Sa tog priloga se vidi da se više razlomnih struktura ukršta u prostoru okoline Skadra, u prostoru okoline grada Podgorice i u prostorima jugozapadno i sjeveroistočno od grada Podgorice. Te razlomne strukture izdvajaju pojedine, veće ili manje megablokove koji se pobuđuju i izazivaju potrese, a gledano u geološkom vremenu često dolazi do aktivnosti skupa većeg broja izdvojenih blokova pobuđenih jačim zemljotresima u pojedinim prostorima. Na ovo ukazuju evidentni podaci o udaru u okolini Skadra (1905. god.) i istorijski zapisi o zemljotresu koji je porušio stari grad Duklju (518. god.).

Svi navedeni podaci proističu iz postojećih istraživanja koji su revidovani i koji su rađeni u periodu do 1986. godine. Od tog vremena do danas grad se širio i van područja tih istraživanja i prikupljeno je dosta dodatnih podataka i podloga, stečeno novih iskustava i primijenjeno novih tehnologija u građevinarstvu, kao i donesen čitav niz novih propisa. S obzirom na dostignuti stepen urbanizacije, porasta broja stanovnika koji u tom prostoru žive i rade, kao i vrijednosti izgrađenih dobara, smatramo da je opravdano i neophodno pristupiti dodatnim istraživanjima i ispitivanjima, kojim bi se dobili kvalitetniji i brojniji podaci i podloge za pouzdaniju seizmičku mikroreonizaciju urbanog područja Podgorice i područja državnih infrastrukturnih koridora.

U procesu definisanja geodinamičke mobilnosti prostora Crne Gore dato je više seizmičkih regionalizacija u kojima su tereni Glavnog grada Podgorica, a posebno prostora GUP-a, uvršteni u prostore nekad 8. i 9. stepena MCS skale. To se vidi na kartama[34] koje ukazuju na opravdanost dodatnih seizmičkih istraživanja prostora Crne Gore, a posebno njenog južnog i jugozapadnog dijela u koji spada i teritorija Glavnog grada. Tim istraživanjima bi se usaglasile ove razlike u ocjeni seizmogeološkog rizika i hazarda izradom posebne karte seizmogeološke regionalizacije Crne Gore.

4.4.1.4. Klimatske karakteristike

Osnovni činioci klimatskih tipova u prostornom obuhvatu su blizina Jadranskog mora i direktna otvorenost prema njemu linijom koridora: Skadarsko jezero – rijeka Bojana – Jadranska obala; dijapazon nadmorske visine od 4.6 do 2487 mnm.

U odnosu na ovakvu poziciju u prostoru, u generalnom pristupu, mogu se izdvojiti:

- submediteranski klimat (priobalje Skadarskog jezera, Zetska ravnica);
- izmijenjeni brdski submediteranski klimat (niže pozicije: Lješanske nahije, Komana, Bandića, Pipera, Bratonožića, Kuča, Malesije 100 – 400 mnm);
- periplaninski klimat (pozicije između 400 i 800 mnm)
- planinski klimat (između 800 i 1300 mnm); i
- visokoplaninski klimat između 1300 i 2487 mnm.

[34] BS životne sredine Glavnog grada Podgorica
„Seizmološka karta FNRJ: raspored intenziteta potresa od 360 do1950“
„Seizmička regionalizacija Crne Gore sa inženjersko-geološke karte SFRJ“
„Skadarski razorni udar 1905. god.“
„Položaj Riječke i Titogradske grupe autohtonih potresa“
„Mapa maksimalnih zabilježenih intenziteta potresa SFRJ – isječak za Crnu Goru“
„Seizmička karta Crne Gore“
„Izoseiste Skadarskog razornog potresa iz 1905. god.“
„Karta izoseista potresa od 15.04.1979. godine u Crnoj Gori“
„Seizmički hazard skadarske potoline sa karakterističnim razlomima“
„Seizmički hazard skadarske potoline“

Međutim, ovakvu vertikalnu klimatsku zonalnost postojeće orografske osobenosti bitno modifikuju, pa na istoj nadmorskoj visini u odnosu na reljefne oblike i ekspoziciju imamo čitavo šarenilo mikroklima.

Klima Podgorice je klasifikovana kao mediteranska klima sa toplim i suvim ljetima i umjereno hladnim zimama. Iako se grad nalazi na oko 50 km udaljenosti od Jadranskog mora, blizina Dinarskih Alpa na sjeveru mijenja njegovu klimu. Srednje godišnje padavine iznose 1.544 mm (60,8 in). Blizina Jadranskog mora i uticaj planinskog zaleđa rezultira pojavom izmijenjenog sredozemnog tipa klime sa svojim specifičnim karakteristikama, toplim i vrućim ljetima i blagim i kišovitim zimama. Klimatski uslovi za prostor Podgorice modifikovani su Rumijom i Sutormanom kao prvom barijerom uz more, zatim Kamenikom i Žijevom kao drugim planinskim lancom dinarskog smjera. Treća barijera je Crna planina i Maglić i četvrta barijera na krajnjem sjeveru je „buket Komova“.

Temperatura prelazi 25℃ u oko 135 dana godišnje. Period srednjih dnevnih temperatura iznad 0℃ traje i preko 320 dana u godini, a iznad 15℃ oko 180 dana. U Podgorici srednja godišnja temperatura je 15.5℃ sa srednjom minimalnom od 5℃ u januaru i srednjom maksimalnom od 26.7℃ u julu. Podgorica je jedan od najtoplijih gradova u Evropi. Srednji godišnji broj tropskih dana (maksimalne temperature iznad 30℃) ovdje je od 50 do 70 dana. Podgorica je naročito poznata po izuzetno toplim ljetima: temperature iznad 40℃ su uobičajene u julu i avgustu. Najviša zabilježena temperatura je 44,8℃ 16. avgusta 2007. godine.

Broj kišnih dana je oko 115, a onih sa jakim vjetrom oko 60. Periodični, ali jak sjeverni vjetar ima uticaj na klimu zimi.

Grad sa svojom strukturom i raznovrsnošću ljudskih aktivnosti mijenja životnu sredinu i prirodno klimatsko stanje. Kao rezultat toga nastaje mnoštvo mikroklimatskih jedinica, a sam grad dobija karakterističnu lokalnu klimu.

Prosječna relativna vlažnost za Podgoricu iznosi 63.6%. Osnovni meteorološki podaci sa meteorološke stanice Podgorica izdati od strane Hidrometeorološkog zavoda su sljedeći:

Snijeg je rijetka pojava u Podgorici jer pada rijetko više od par dana godišnje.

Podaci Hidrometeorološkog zavoda (u periodu 1995 - 2003) pokazuju da 40% vremena preovlađuju sjeverni vjetrovi (N), dok su južni vjetrovi dominanti 25-30% vremena. Najmanje su česti istočni vjetrovi. Maksimalna brzina vjetra je zabilježena za sjeverni vjetar i iznosi 34,8m/s. Jaki vjetrovi su najčešći tokom zime, sa prosjekom od 20,8 dana, a najmanje česti u ljetnjim mjesecima sa prosjekom od 10,8 dana.

Tabela 4.22: Prosječne mjesečne i godišnje brzine vjetra u m/s

Mjesec	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
Podgorica	1.7	2.1	2.4	2.2	2.1	2.2	2.6	2.5	2.1	1.9	1.8	1.8	2.1

Najtopliji mjesec u periodu 2003–2008. bio je jul sa maksimalnom prosječnom temperaturom od 34,8ºC (prosječna 28,2ºC,), dok je najhladniji bio januar sa minimalnom prosječnom temperaturom od 2,6ºC, (prosječna 6,1ºC). Za isti period najviše padavina zabilježeno je u novembru i decembru, sa prosjekom padavina između 239 i 251 mm. Maksimum padavina od 438 mm zabilježen je u decembru. Minimum padavina je iznosio 6 mm u martu i 0,2 mm u julu.

Na području Gradske opštine Tuzi pojavljuju se mnogi klimatski kontrasti i na datom području možemo prepoznati određeni broj mikroklimata. U ravničarskom dijelu imamo pojavu aridnog klimata, naročito je prisutna u ljetnjim mjesecima, dok najviša područja karakteriše planinska klima sa pojavom snijega koji može dostići debljinu i do nekoliko metara.

Područje Gradske opštine Golubovci odlikuje se blagom mediteranskom klimom i zbog veoma povoljnih klimatskih uslova i konfiguracije zemljišta na ovom području prisutna je poljoprivredna proizvodnja.

Na području Podgorice od brojnih pravaca duvanja vjetra dva su uglavnom nosioci vremenskih prilika (Ruža vjetra: grafikon 2.4. To su sjever i jugo koji duvaju uglavnom u periodu septembar - april. Prosječan broj dana sa vjetrom je oko 60, što ima poseban uticaj na klimu Podgorice, utičući na subjektivni doživljaj temperature, čineći ga za par stepeni nižim. Jačina sjevernog vjetra se povećava, skoro proporcijalno, od krajnjeg sjevera ka krajnjem jugu. Južni vjetrovi su manje učestalosti i manje jačine i po pravilu donose padavine.

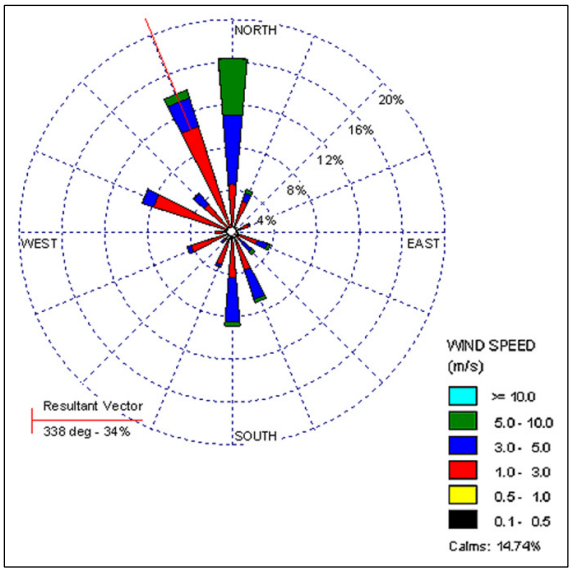

Grafikon 4.1: Ruža vjetrova u Podgorici

Dosadašnja istraživanja pokazala su da preko 50% ukupnih emisija gasova staklene bašte nastaje u gradovima i njihovoj okolini. Dalje, procjenjuje se da u Evropskoj uniji oko 80% stanovništva živi upravo u gradovima. Uzimajući u obzir navedeno, može se zaključiti da je uloga gradskih vlasti naročito važna za ublažavanje klimatskih promjena i zaštitu životne sredine, kako na gradskom, tako i na nacionalnom i globalnom nivou. Referentni inventar emisija Glavnog grada Podgorica za 2008. godinu obuhvata direktne (sagorijevanje goriva) i indirektne (potrošnja električne energije) emisije CO2 iz tri sektora neposredne potrošnje energije i to: zgradarstva, saobraćaja i javne rasvjete. Ukupna emisija CO2 iz razmatranih sektora u Glavnom gradu Podgorica iznosila je u 2008. godini 571,19 kt CO2.

4.4.1.5. Hidrološke karakteristike

Područje Podgorice baštini najveće vodene resurse Crne Gore: podzemne vode zetsko-bjelopavlićkog basena; podzemne izdani koji hrane izvore i izvorišta u slivovima Morače, Cijevne i Lima; stajaće vode – Skadarsko, Rikavačko i Bukumirsko jezero, Mutno jezero (izviše Bukumirskog jezera) i Jezerce (na prevoju Treskavac – Surdup); tekuće vode – dio slivova gornje Tare i gornjeg Lima (Mojanska rijeka i Vučji potok), sliv Morače (uzvodno od Smokovca), donji tok rijeke Cijevne i samo ušće rijeke Zete u Moraču, izvorište Mareza – rječica Trešenica, rijeke Matica i Sitnica.

Upotrebna vrijednost ovih voda se ogleda u vodosnabdijevanju, navodnjavanju, hidroenergiji, vodi kao robi, vodnim - ekosistemima kao stanište flore i faune. Vodna morfologija kao pejzaž i poseban turistički resurs spada među najznačajnije razvojne resurse Podgorice.

Podzemne vode - izdani, na visokim kotama, koji hrane postojeće izvore i izvorišta su izuzetne čistote, čija ekonomska valorizacija je počela, a njeno intenziviranje tek predstoji. Vode u podzemlju Zetske ravnice, od Zlatice do priobalja Skadarskog jezera, su velikog kapaciteta, a njihova čistota je svakim danom sve ugroženija, što limitira mogući obim ekonomske valorizacije. Gledajući od sjevera ka jugu, odnosno od Zlatice ka Skadarskom jezeru, skoro proporcionalno kvalitet voda se ugrožava (gradske i prigradske naseobine, KAP, pesticidi i drugo).

Jezera predstavljaju poseban potencijal. Na teritoriji Glavnog grada Podgorica leži pet jezera: Skadarsko, Rikavačko, Bukumirsko, Mutno i Jezerce.

Skadarsko jezero (obalna linija na oko 5.5mnm) je najveće balkansko jezero čiji dobar dio gravitira i administrativno pripada Podgorici. Kao poseban ekosistem, koji čini njegova živa i mrtva priroda, ono je posebno stanište za ihtio i ornitofaunu, pa je kao takvo Ramsarskom konvencijom proglašeno kao „Zaštićeno močvarsko područje". Njegova specifičnost je i po tome što se dio njegovog dna nalazi ispod nivoa mora, pa ima osobenost kripto–depresije. Dotok njegovih izvorišta i pritoka je dva do tri puta veći nego njegova zapremina, pa takva izmjena ukupne vodene mase u toku godine značajno amortizuje njegovu sve veću zagađenost, što omugućava egzistenciju njegove žive prirode – flore i faune.

Skadarsko jezero nije samo primarno stanište flore i faune, već ono ima i izuzetne pejzažno- - estetske vrijednosti. Iz „vodenog ogledala" veoma dopadljivo izdižu se njegova ostrva, a pogotovo Vranjina čije „sedlo" dominira nad širim prostorom.

Veoma su vidljive, pogotovo iz ptičje perspektive, i rijeke koje „rone": Sinjac, Karatuna, Biševina, Karučka rijeka, Rijeka Crnojevića. Naime, prije 150 godina kada je nivo jezera bio manji za 3.50 mnm ovo su bile rijeke sa svojim priobaljem – današnje Gornje blato i Ceklinsko polje.

Crna Gora i Albanija su aktuelizirale regulaciju nivoa Skadarskog jezera koja je u planovima i projektima počela 1848. godine, kada je Drim počeo da mijenja korito i umjesto da se direktno uliva u Jadransko more, kod Lješa, on se počeo ulivatu u Bojanu neposredno poslije njenog isteka iz Skadarskog jezera. Svođenjem nivoa jezera na prirodni nivo od prije 1848. godine, što je hidrotehnički moguće, a hidroenergetski i agrarno korisno – na crnogorskoj strani bi se oslobodilo između 12.000 i 14.000 ha, a na albanskoj strani između 2.000 i 5.000 ha, najplodnijeg poljoprivrednog zemljišta u ovom dijelu Evrope. Imobilizacija ovako velikog ekonomskog potencijala, a uz to i generisanje čestih poplava, ni za Crnu Goru ni za Albaniju nije racionalna.

Rikavačko jezero (1313 mnm) je tzv. Gorsko oko. Smješteno je u kotlini Rikavac nad kojim „stražari" jedan od najimpozantnijih vrhova Prokletija – vrh Vila K 2093.

Ovaj amfiteatar je sa svih strana, osim sa sjeveroistoka, okružen vrhovima od preko 2.000 mnm. Na sjeveroistoku, od izvorišta Skrobotuša (sastavnica Vrmoše), Rikavačko jezero odvaja kamena prečaga Skala od Rikavca, preko koje su se prelili glečeri Rikavca u sliv Vrmuše, a u samom dnu Cirka je ostala ova ljepota koja je i do danas istrajala. Rikavačko jezero sa bližom i širom okolinom je izuzetnih vizuelno-estetskih i turističkih vrijednosti. Njegova turistička valorizacija, a u sklopu integralnog koncepta razvoja planinskog turizma Podgorice (Žijevo, Crna planina, Maglić, Planinica i Komovi) tek predstoji.

Bukumirsko jezero (1450 mnm) je glečersko gorsko oko smješteno u samom srcu Žijeva, dijela Kučkih Prokletija, u slivu Brskutske, odnosno Male rijeke. Skoro na kraju doline - amfiteatra između Zagona, Veljeg vrha, Štitana i Torča ono je jedan od najvrednijih darova prirode u ovom dijelu Crne Gore. Sa bliskim i širim okruženjem ovo jezero posjeduje izuzetne zimske i ljetnje planinsko-turističke potencijale.

Mutno jezero (1470 mnm) se nalazi na oko 600 metara vazdušne udaljenosti, uz dolinu, od Bukumirskog jezera. Ljeti ono obično presuši ili se pretvori u baru.

Jezerce (1830 mnm) nalazi se na prevoju, Treskavac (2024 mnm) i Surdup (2184 mnm). U toku kasnog ljeta presuši ili se pretvori u lokvu.

Rijeke

Rječni vodotoci na teritoriji Glavnog grada su: Cijevna, Mala rijeka, Brskutska rijeka, Nožica, Kruševica, Veruša, Opasanica, izvorište Vrmoše (Vučji potok), izvorište Mojanske rijeke, gornji-kratki tok Tare, donji tok Morače, donji tok Zete, Ribnica, izvorište Mareze i njegova otoka

Trešenica, Matica, Sitnica, Sinjačka rijeka, Šegrtnica, Mala Morača, rijeke koje se hrane iz izdani Zetske ravnice – Tara, Plavnica, Gostiljska rijeka, Pijavnik, Mašova žalica, Grabovnica, Rujela. Ovi rječni tokovi posjeduju različite ekonomske potencijale: hidroenergetske, turističke, komercijalizacija voda (voda kao roba), voda za navodnjavanje, voda za tekuću potrošnju i dr.

Vode koje iz navedenih tokova su kategorisane na sljedeći način:

- Vode koje se mogu koristiti za piće iz navedenih tokova su kategorisane na sljedeći način:
  - klasa A – vode koje se u prirodnom stanju, uz eventualnu dezinfekciju, mogu koristiti za piće;
  - klasa A1 – vode koje se poslije jednostavnog fizičkog postupka prerade i dezinfekcije mogu koristiti za piće;
  - klasa A2 – vode koje se mogu koristiti za piće nakon odgovarajućeg kondicioniranja (koagulacija, filtracija i dezinfekcija);
  - klasa A3 - vode koje se mogu koristiti za piće nakon tretmana koji zahtijeva intenzivnu fizičku, hemijsku i biološku obradu sa produženom dezinfekcijom i hlorinacijom, odnosno koagulaciju, flokulaciju, dekantaciju, filtraciju, apsorpciju na aktivnom uglju i dezinfekciju ozonom ili hlorom.
- Vode koje se mogu koristiti za kupanje:
  - klasa K1- odlične
  - klasa K2 – zadovoljavajuće
- Vode koje se mogu koristiti za ribarstvo:
  - klasa S - vode koje se mogu koristiti za uzgoj plemenitih vrsta ribe (salmonida);
  - klasa C - vode koje se mogu koristiti za uzgoj manje plemenitih vrsta riba (ciprinida).

  Vode klase S u pogledu ispunjavanja kvaliteta moraju da odgovaraju kvalitetu vode klase A1, a vode klase C kvalitetu vode klase A2.

Cijevna svojim srednjim i donjim tokom teče kroz podgoričku teritoriju. Od svog izvorišta u Albaniji (Gropa E Selces) do Dinoše, njene vode su, skoro, iskonske čistote. Njen kanjon koji je, u milenijumskom postajanju, izdubila u glacio-fluvijalnom nanosu Ćemovskog polja je izuzetne ljepote, odnosno vizuelne atrakcije. Cijevna i na našoj teritoriji posjeduje značajne hidroenergetske potencijale.

Mala rijeka, koju čine Brskutska rijeka i rijeka Nožica, ima značajne hidroenergetske potencijale. Kanjon Male rijeke dubine i do 850 m je jedan od najsurovijih, a ujedno i najatraktivnijih kanjona koje Crna Gora, pa i Podgorica ima.

Nožica, je prije sastava sa Brskutskom rijekom formirala veoma izazovan kanjon prema čijim oblicima se može teško biti ravnodušan.

Kruševica izvire u selu Kruševica, a zatim sa velikim padom sa visine od 1.020 mnm do 143 mnm uliva u Moraču na poziciji Stajišta (K 143). Ovolika visinska razlika (877m) između izvorišta i ušća na kratkom rastojanju omogućila je idejnu projekciju HE Kruševica.

Veruša izvire na visini od 1.450 mnm u katunu Mokra gdje nosi isti naziv. Izvorište je geografski pozicionirano između: Žijeva na jugu, Magliča na sjeveru i prevoja Širokar na istoku. Mokra je, geografski, pravo izvorište Tare (krajnji najduži tok, po pravcu glavnog toka Tare). Tara ovdje izvire i prosto čarobno meandrira na izvoru, što je dodatni šarm ove znamenite rijeke, pa pored njenog čuvenog kanjona ima i neobične meandre na samom izvoru.

Dolina Veruše od Mokre do Hana Garančića, gdje se sastaje sa Opasanicom i formira Taru, je izuzetan planinsko-turistički resurs Podgorice čija valorizacija, sasvim izvjesno, predstoji.

Opasanica, čiji je izvor Bijela voda ispod prevoja Carine, je bogata vodom izuzetne čistote. Ona je potencijal za vodosnabdijevanje, u varijanti veće turističke valorizacije njenog sliva, odnosno sliva Veruše. Ovaj sliv posjeduje i značajne hidroenergetske pontecijale. Izvor Opasanice je sada adaptiran u česmu.

Mojanska rijeka, odnosno njena čelenka, koja administrativno pripada Podgorici može biti ekonomski valorizovana u integralnom razvoju užeg okruženja (Planinica, Carine, Kučki Kom, Rogamski Kom, Margarita itd.).

Vučji potok, odnosno njegova čelenka, je najmoćnije izvorište Vrmoše ili u nastavku, na crnogorskoj strani rijeke Grnčar čije vode dobrim dijelom hrane Plavsko jezero.

Morača, nizvodno od ušća Kruševičke rijeke ima najveći značaj za Podgoricu (hidroenergija, vodosnabdijevanje, navodnjavanje, vizuelna estetika i drugo). Vode Morače do Bioča su potpuno čiste, a vodosnabdijevanje sa tih pozicija, u budućnosti, je moguće. Morača, dobrim dijelom, hrani podzemne vode u Zetskoj ravnici, pa je i sa tog aspekta izuzetno značajna za egzistenciju i razvoj Podgorice.

Zeta je najveća pritoka Morače i, po količini vode, veća je od nje do Duklje. Zeta koja od Pričelja do ušća u Moraču teče administrativnom teritorijom Podgorice je i veliki zagađivač (otpadne vode Nikšića, Danilovgrada).

Ribnica izvire iz Vrela ribničkih ispod Kakaricke gore i, do ušća u Moraču, teče skoro samim centrom grada. Ribnica je sada opterećena - zagađena otpadnim vodama i čvrstim otpadom, što narušava, kako njenu estetiku, tako i brojne potencijalne funkcije (kupališna i sl.). Naime, transformacija Ribnice u kupališni objekat pretpostavlja – fizičko dislociranje svih otpadnih i površinskih voda, kao i čvrstog otpada. U takvom, mogućem novonastalom ambijentu njeno korito treba urediti (kinetirati), što bi omogućilo podizanje više plaža sa fleksibilnim ustavama koje bi se u nekupališnom periodu spuštale na nivo dna uređenog korita. Sugeriše se da PUP Podgorica istraži ovu mogućnost i, eventualno, detaljnije razradi.

Matica izvire iz Donjeg Zagarača. Od sastava sa Marezom, odnosno Trešnjicom, ona nosi ime Sitnica. U toku malog vodostaja ona gubi značajne količine vode u ponoru – estaveli „oko Matice“, tako da u nastavku njen tok, kao Sitnica, u periodu jula i avgusta presuši. Ispravljanjem njenog meandriranog korita, od Džakovića luka do mosta na Nikšićkom putu, poniranje bi se izbjeglo, što bi, vrlo vjerovatno, uslovilo da Sitnica ne presušuje.

Pored benefita koji bi se postigli za Lješkopolje, Bere, Farmake, Donje Kokote i Lekiće, ispravljeni tok Matice imao bi funkciju drenaže sada poplavljenog okolnog zemljista (Vukov lug i drugo) čime bi se stvorilo oko 300 hektara veoma plodnog poljoprivrednog zemljišta.

Sitnica - je nekad bila granica Crne Gore i Turske, a danas je ona dobrim dijelom linija urbanog dijela glavnog grada i neurbanog seoskog područja (Beri, Farmaci). Regulisanje gubljenja vode Matice u toku ljetnjeg perioda, Sitnica bi, moguće, imala stalni tok – ne bi presušivala, što bi veoma pozitivno uticalo na njeno bliže i šire okruženje.

Zetske rijeke: Tara, Plavnica, Gostiljska rijeka, Pijavnik, Mašova žalica, Grabovnica i Rujela izviru iz izdani Zetske ravnice. U zavisnosti od vodostaja Skadarskog jezera njihovo ušće vertikalno varira od K4,6 (minimalni vodostaj) do K10,44 mnm (maksimalni vodostaj, decembar 2010 g.). Čistota njihovih voda je sve ugroženija (urbane otpadne vode, otpadne vode seoskih naseobina, pesticidi, vještačka đubriva, industrijske otpadne vode i dr.). Periodična zagađenost u toku godine obrnuto je proporcionalna vodostaju površinskih voda, odnosno Morače i njenih pritoka.

Rječni tokovi u Zetskoj ravnici treba da budu znatnim dijelom kanalisani. Treba prekinuti sa korišćenjem pijeska i šljunka iz rječnih korita u Zetskoj ravnici.

4.4.1.6. Hidrografija površinskih voda

U Crnoj Gori postoje dva rječna sliva: sliv Jadranskog i sliv Crnog mora: Hidrološki sistem Podgorice pripada slivu Jadranskog mora. Glavni površinski vodotoci uključuju rijeku Moraču sa njenim pritokama:

- Zeta (glavna pritoka, ušće je uzvodno od urbanog centra grada);
- Ribnica (ušće je u gradu, uzvodno od postojećeg PPOV);
- Sitnica (ušće je nizvodno od urbanog centra i budućeg PPOV);
- Cijevna (ušće je nizvodno od grada i budućeg PPOV).

Sliv Morače vode ispušta u Skadarsko jezero koje je najveće jezero na Balkanu; velika močvara je sastavni dio hidrološkog ekosistema jezera.

Glavni hidrološki parametri Morače:

- Q apsolutni minimum: 5,5 m^3/s
- Q prosjek: 140 m^3/s
- Q apsolutni maksimum 900 m^3/s

Prosječni godišnji tokovi dviju glavnih pritoka - Zete i Cijevne - su 73 i 25 m^3/s na hidrološkim stanicama Danilovgrad i Trgaj (tim redom), dok Sitnica i Ribnica imaju mnogo manji protok i redovno presuše tokom ljeta.

Prosječni godišnji tok rijeke Morače na Podgoričkim hidrološkim stanicama je oko 140 m^3/s, a obim je oko 4,415 miliona m^3. Prosječni mjesečni protok za dvije hidrološke stanice - Zlatica i Podgorica su prikazane na dijagramu 4.13. Najveći mjesečni protok za stanicu Podgorica je u aprilu i decembru, dok u julu i avgustu protok pada na najniže vrijednosti od manje od 30 m^3/s.

Sistem od četiri velike hidroelektrane planiran je na Morači uzvodno od Podgorice, na dijelu rijeke počev od Zlatice (izvan urbanih područja Podgorice) i zaključno sa kanjonom Platije.

Dostupne simulacije (Nacrt strateške procjene uticaja) srednjih mjesečnih protoka ukazuju na to da ako budu izgrađene, ove hidroelektrane bi prouzrokovale smanjenje maksimalnog protoka na hidrološkoj stanici Podgorica u proljeće i jesen, kao i porast vodotoka tokom ljetnjih mjeseci.

Sliv Skadarskog jezera pokriva oko 5.500 km^2, (4.470 km^2 u Crnoj Gori i 1.030 km^2 u Albaniji). Površina jezera varira od 354 km^2 u suvim periodima i 506 km^2, u vlažnim periodima, dok ukupna zapremina varira između 1,8 km^3 i 4,1 km^3. Sa crnogorske strane, sistem rijeke Morače i manjih pritoka na sjeveroistočnim i jugozapadnim obalama, zajedno sa podzemnim vodama iz izdani Zetske ravnice i kraških vrela predstavlja glavne doprinose vodnog bilansa jezera. Jezero otiče rijekom Bojanom sa prosječnim protokom od oko 300 m^3/s. Skadarsko jezero je prirodno slatkovodno jezero sa sljedećim zonama:

- Otvorena voda bez vegetacije;
- Voda prekrivena biljem (trska, lokvanji i druge močvarne biljke);
- Poplavljena polja, vrbaci i hrastovi na poplavljenim poljima.

Minimalni i maksimalni srednji mjesečni nivo vode na Plavnici (u periodu 1948-2002) iznose 4,8 mnm (septembar) i 9 mnm (januar/decembar). Površina močvarnog područja u velikoj mjeri zavisi od sezone, tj. nivoa vode.

Postoji nekoliko stanica za monitoring na rijeci Morači: Smokovac (nizvodno od hidrološke stanice Zlatica, uzvodno od ušća Zete); Gradska plaža (nizvodno od ušća Zete, uzvodno od postojećeg PPOV); postojeće PPOV (gradski kolektor); i u naseljima Grbavci i Vukovci (nizvodno i od postojećeg i od budućeg PPOV). Za potrebe ovog izvještaja, rezultati iz dvije stanice za monitoring, kod postojećeg PPOV i u naselju Vukovci, su detaljnije razmotreni.

4.4.1.7. Biodiverzitet

Grad kao urbana sredina odlikuje se heterogenim staništima, te samim tim i prisustvom specifičnih biljnih i životinjskih vrsta. Rezultati određenih istraživanja, koja su realizovana tokom druge polovine XX vijeka (Walters), pokazali su da, upravo zahvaljujući navedenoj činjenici, gradsku floru karakteriše veći broj vrsta u odnosu na druge tipove staništa.

Kada je u pitanju teritorija Glavnog grada, posebno značajnu pretpostavku za razvoj bogatog biodiverziteta predstavlja njegov geografski položaj, povoljni klimatski uslovi, blizina mora, kao i prisustvo značajnog broja rječnih tokova i jezera.

Flora

Rezultati do sada realizovanih florističkih istraživanja na teritoriji Glavnog grada ukazuju da se Podgorica odlikuje bogatim diverzitetom biljnog svijeta. Prema podacima sadržanim u doktorskoj disertaciji (Stešević D., 2009), a koji se odnose na područje površine 86 km2, broj samonikle i supspontane adventivne flore iznosi 1227 vrsta i podvrsta, što predstavlja nešto više od trećine zabilježenog broja vrsta za Crnu Goru.

Potvrdu florističkog bogatstva Glavnog grada nalazimo i u radovima koji se odnose na Ćemovsko polje (Hadžiablahović S, 2010), na kojem su zabilježena 1153 taksona, zatim na kanjon rijeke Cijevne (Bulić Z. 1994) sa evidentiranih 959 vrsta, na kraška polja Kopilje, Radovče i Gostilje (Stešević D. 2001), gdje je zabilježeno 550 vrsta, te na južno područje Pipera (Božović M. & al. 2006) sa 615 vrsta.

Naročito značajne ekosisteme na području Glavnog grada, svakako, predstavljaju Skadarsko jezero, kanjon rijeke Cijevne, Ćemovsko polje, kao i visokoplaninski sistemi.

Skadarsko jezero odlikuje se prisustvom vrsta kao što su bijeli lokvanj (Nyphaea alba), žuti lokvanj (Nuphar luteum), kasoronja (Trapa natans), trska (Phragmites communis), špatljica (Iris pseudacorus) i dr. U priobalnoj zoni zastupljena je i insektivorna vrsta Utricularia vulgaris. Opisano je i nekoliko endemičnih oblika, što je rjetkost za vodene ekosisteme. Takav je Butomus umbellatus var. scutariensis, a smatra se i da je kasoronja endemična i da joj odgovara ime Trapa longicarpa subsp. scutariensis. I dub sa vlažnih staništa opisan je kao endemična podvrsta Quercus robur subsp. scutariensis, pa je i dobio narodno ime „dub od Gostilja“.

U neposrednoj okolini Podgorice najveću prirodnu vrijednost predstavlja atraktivni kanjon rijeke Cijevne, kako u geološko-geografskom i hidrografskom pogledu, tako i po bogatstvu biljnog i životinjskog svijeta. Na prvom mjestu misli se na reliktni ostatak šume zimzelenog hrasta česmine (Quercus ilex), koji sa maginjom (Arbutus unedo) i drugim mediteranskim elementima izgrađuje pravu makiju, koja, inače, kao uski šumski pojas neposredno prati morsku obalu. U kanjonu Cijevne zastupljeno je dosta endemičnih, rijetkih i zaštićenih vrsta, kao što su: Ramonda serbica, Valeriana dioscoridis, Stachelina uniflosculosa, Geranium dalmaticum, zatim atraktivna insektivorna vrsta Pinguicula hirtiflora, rijetka božikovina (Ilex aquifolium) i dr.

Prostrano konglomeratno stanište Ćemovskog polja naseljava specifična flora i vegetacija, kojeg su zbog aridnosti, kseromorfnosti i izostanka drveća neki botaničari slikovito nazvali „polupustinja“. Najbrojnije je zastupljena populacija bijelog frijesa (Saturea montana), koji je izvanredna jesenja pčelinja paša. Veoma je na cijeni „fresovi med“. Dominantna je i populacija čaplijeza (Asphodelus microcarpus), a zastupljeno je i još nekoliko geofita, kao što su endemična Hyacinthella dalmatica, Colchicum hungaricum, Fritillaria gracilis (uz žbunove). Uz ograde i po obodu polja čest je divlji badem (Amygdalus webii).

U visinskom pojasu od podgoričke ravnice do 1.000 m nadmorske visine uzdižu se brda i visovi, sa terasama i kosinama na kojima su obično smještena sela. U vegetacijskom pogledu

ovu zonu naseljavaju termofilne listopadne šume u kojima dominiraju vrste: grabina (Carpinus orientalis), jasen (Fraxinus ornus), česmina (Quercus trojana), bjel (Quercus lanuginosa), klen (Acer campestre), makljen (Acer monspessulanum), cer (Quercus cerris), u nešto višim zonama crnograb (Ostrya carpinifolia), a na nekim staništima i lipa (Tilia - tri vrste) i dr. Na potezu od Malesije, preko Kuča, Bratonožića i Pipera, u zoni oko 500-600 mnm, pruža se jako izraženi vegetacijski pojas u kojem dominira endemični žbun - zanovijet (Petteria ramentacea), koji u svim fenološkim fazama daje izraziti pečat krečnjačkom pejzažu. Na lokalitetima gdje je degradirala šumska vegetacija, dominaciju preuzima pelim (Salvia officinalis) koji ima višestruki značaj u prirodi i za čovjeka: štiti strme padine od erozije, veoma je dobra pčelinja paša, i ima veliku koncentraciju kvalitetnih etarskih ulja, zbog čega se koristi u farmakopejskoj industriji i u narodnoj medicini.

Šume na planinskom prostoru Kamenika, pa preko Žijeva do Komova, a to je zona iznad 1.000 m nadmorske visine, doskoro su bile veoma prostrane, raznovrsne (sa karakteristikama prašume) i sa velikim prirodnim i ekonomskim potencijalom. Pojas počinje sa zonom bukve (Fagus silvatica) koja se visinski penje do oko 1.600 m. Javljaju se kao čiste bukove šume ili zajedno sa jelom (Abies alba) i smrčom (Picea excelsa). Na krečnjačkim staništima i većim visinama, od Kamenika do Komova, široko je rasprostranjen endemični bor munika (Pinus heldreichii), gradeći različite tipove zajednica.

Fauna

Istraživanja faune Podgorice nijesu se odvijala istim obimom i intenzitetom kao kada je u pitanju biljni svijet, te u tom smislu ne postoji u potpunosti relevantna slika o diverzitetu životinja područja obuhvaćenog predmetnim planskim dokumentom.

Na prostoru Ćemovskog polja zabilježeno je prisustvo interesantnih vrsta ornitofaune, kao što su jarebica poljka (Perdix perdix), veliki broj ševa: ćubasta (Galerida cristata), velika (Melanocorypha calandra) i mala (Callandrella brachydactyla), zatim crnoglava strndica (Emberiza melanocephala), poljska trepteljka (Anthus campestris), te svračci: rusi (Lanius collurio), sivi (Lanius minor) i riđoglavi (Lanius senator), poljski vrabac (Passer montanus) i drugi. Značajno je da se ovdje gnijezdi i veoma atraktivna pčelarica (Merops apiaster) i noćni potrk (Burchinus oedicnemus) koji gnijezdi na ledinama. Tokom zime se sa okolnih planina spuštaju strnadice, pa se tada može vidjeti žutokljuna galica (Pyrrhocorax graculus), dok bjeloglavi supovi (Gyps fulvus) povremeno posjećuju polje. Galebovi (Laurus michahellis i Larus ridibundus) redovno borave na deponiji, dok su ledine privlačne prvenstveno brojnim grabljivicama sa okolnih planina. Pogodno mjesto za ishranu od njih pronalazi u prvom redu sivo soko, soko lastavičar (Falco subbuteo), eja močvarica (Circus aeruginosus) i poljska eja (Circus cyaneus).

Skadarsko jezero predstavlja jedan od najvećih ptičjih rezervata Evrope. Ornitološko bogatstvo ovog nacionalnog parka od svjetskog je značaja kada su u pitanju neke ptičje vrste. Na jezeru je do sada registrovana 281 vrsta ptica. Od tog broja, više od 90% čini pokretni, migratorni dio ornitofaune. Kapacitet jezera kao gnjezdilišta je veliki i na njemu se gnijezde: Pelecanus crispus - pelikan, Phalacrocorax pygmeus - mali fendak, Egretta garzetta - čaplja, Larus michahellis - galeb i dr. Najznačajnije gnjezdarice jezera su pelikan i fendak. Pelikan je na najzapadnijoj tački njegovog areala, a fendak sa više od 2.000 parova predstavlja jednu od najvećih kolonija ove ugrožene vrste na svijetu. Više od 80 vrsta ptica gnijezdi se na jezeru. Skadarsko jezero je značajno i kao zimovalište, posebno za vrstu Fulica atra - baljoška, koja “nosi” 60-80% ukupnog broja zimujućih populacija ptica na jezeru, pored nje 45 vrsta ptica su redovni zimski gosti. Jezero je izuzetno bogato ribom. Čak 48 ribljih vrsta, uz odsustvo grabljivih vrsta riba, čini da je jezero najveće ribolovno područje balkanskog poluostrva. Shodno zakonskoj regulativi u nacionalnom parku dozvoljen je tradicionalan način ribarenja.

Područje kanjona rijeke Cijevne je veoma značajno i kada je bogatstvo faune, naročito vrsta ptica, u pitanju. Kanjonske litice predstavljaju jedno od najznačajnijih staništa za ptice grabljivice, kao i gnjezdilište za više vrsta lasta. Kao jedan od rijetkih, gotovo nedirnutih predjela od strane čovjeka, kanjon Cijevne predstavlja važnu oblast za život gmizavaca i vodozemaca u ovom dijelu Evrope.

Imajući u vidu činjenicu da visokoplaninski sistemi predstavljaju centre diverziteta gotovo svih oblika živog svijeta, kao i da planinski masivi koji pripadaju teritoriji Glavnog grada još u značajnoj mjeri nisu ugroženi antropogenim uticajem, to se posredno može konstatovati da se isti odlikuju očuvanim diverzitetom faune. U tom smislu, moguće je pretpostaviti da područja Komova naseljavaju vrste poput medvjeda, vuka, srne, divokoze, lisice, jazavca, kune, slijepih miševa, divlje svinje, tvora i dr.

Područje planinskog masiva Komova u prethodnom periodu bilo je predmet određenih faunističkih istraživanja i dobijeni rezultati ukazuju da je ovaj prostor naseljen interesantnim i značajnim životinjskim vrstama. Navedeno se odnosi na prisustvo određenih rijetkih i ugroženih vrsta insekata, kao što su Libelula quadrimaculata, Aeshna juncea, Cordulia aenea, Somatochlora metalica Coenagrion hastulatum. Kada je u pitanju fauna gmizavaca i vodozemaca, izdvajaju se šumska kornjača Testudo hermanni, koja predstavlja ranjivu vrstu, nalazi se na CITES listi i zakonom je zaštićena u Crnoj Gori, zatim balkanski enedemi Bombinea variegarta scabra (žutotrbi mukač), Mesotriton alpestris (planinski mrmoljak) i Rana graeca (grčka žaba), Lacerta vivipara, jedina vrsta guštera koja rađa žive mladunce, Rana temporaria (mrka žaba), koja je zakonom zaštićena u Crnoj Gori, Lacerta viridis (zelembać), ugrožena vrsta, takođe zaštićena nacionalnim zakonodavstvom i dr.

Prema određenim podacima ranijeg datuma, Bukumirsko jezero je bilo stanište vrste Triturus alpestris montenegrinus, endema Crne Gore. Posebna karakteristika ove vrste, poznate i po narodnom imenu kao „crnogorski mrmoljak“ ogleda se u tome što je već u razvojnom stupnju “punoglavca“, odnosno mladunčeta, polno zrela jedinka, te kao takva predstavlja jednu od prirodnih znamenitosti Crne Gore. S obzirom na to da prisustvo ove vrste nije zabilježeno u okviru istraživanja novijeg datuma, pretpostavlja se da je populacija iščezla usljed prekomjernog poribljavanja, te postoje preporuke da se preduzmu aktivnosti u pravcu njenog ponovnog uvođenja u naše vodene ekosisteme.

4.4.2. Potencijali povećanja kvaliteta životne sredine

4.4.2.1. Kvalitet vazduha

Na osnovu razultata višegodišnjeg praćenja stanja vazduha može se zaključiti da je u urbanim djelovima Glavnog grada evidentirana pojava opterećenja koncentracijom PM10 česticama. Pojava navedenih čestica u vezi sa aktivnostima industrijskih postrojenja, sagorijevanja goriva u velikim i malim ložištima i u motorima sa unutrašnjim sagorijevanjem. Sporadična pojava većih koncentracija može biti posljedica požara ili određenih klimatskih dešavanja (vjetar).

Prostor Glavnog grada je prilično opterećen saobraćajem naročito ljeti, tokom turističke sezone. Magistralni pravac Bijelo Polje-Bar uz Moraču najopterećeniji je koridor u državi. Iz navedenog se da zaključiti da je za ukupno zagađenje vazduha u Podgorici upravo odgovoran saobraćaj.

Izvjesno su prisutni i raspršeni izvori zagađivanja, u prvom redu u formi korišćenja nalazišta mineralnih sirovina, građevinskih radova većih razmjera, te poljoprivrednih aktivnosti. Nelegalna odlagališta otpada, neadekvatno riješeno pitanje otpadnih voda, takođe se mogu smatrati izvorima zagađivanja vazduha. Pored neugodnih mirisa, otpad je i značajan izvor metana, a u

slučaju akcidenta i samozapaljenja i čitavog niza hemijskih supstanci (npr. dioksini, furani) različite, ali uglavnom rizične toksičnosti.

Poljoprivreda zagađuje gasovima staklene bašte kao što je CH_4 (metan) i N_2O (azotni dioksid) i gasom iz staja NH_3 (amonijak). Dio ovih emisija izrazito je difuzan (primjer neposredna emisija N_2O iz poljoprivrednih površina), dok je u drugim slučajevima izvor prostorno koncentrisaniji (npr. stočarske farme, koje realno nijesu brojne). Vazduh zagađuje niz drugih, manjih djelatnosti (lakirnica, obrada kamena, ostalo) koje, ukoliko su locirane unutar stambenih područja - što nije rijedak slučaj, mogu, takođe, predstavljati narušavanje životne sredine okolnog stanovništva.

4.4.2.2. Kvalitet voda

Glavni izvori zagađenja koji utiču na kvalitet vode u Podgorici (Morača, Skadarsko jezero, podzemne vode Zetske ravnice) uključuju:

- Otpadne vode iz industrije i domaćinstava iz naselja na slivnom području rijeke Zete značajno zagađuju Moraču i imaju uticaj i na kvalitet podzemnih voda;
- Postojeće PPOV (zbog ograničenog kapaciteta i nedostatka predtretmana za neke industrijske proizvođače koji ispuštaju otpadne vode u javnu kanalizaciju (efluent PPOV je neodgovarajućeg kvaliteta);
- Industrijske otpadne vode koje se ispuštaju direktno u Moraču (ovo se prvenstveno odnosi na KAP);
- Neadekvatno odlaganje otpada;
- Otpadne vode sa poljoprivrednih imanja.

Prema većini pokazatelja i rezultatima analiza smatra se da je stanje voda zadovoljavajuće. Međutim, evidentni su rastući pritisci, te, ipak, osjetne uticaje trenutnih nezadovoljavajućih infrastrukturnih rješenja (uglavnom otpadnih voda) postoji prostor i potreba za unapređenje stanja, kao i svijest o tome. Stanje, kakvo je sada, ne zahtijeva jednako brz odgovor na sve probleme, jer u velikom prostoru na periferiji grada ukupne emisije bez ikakvog (pred)tretmana u pravilu ne prelaze kapacitet prihvatljivosti recipijenta (podzemlje), što, naravno, nije slučaj u gusto izgrađenim i dalje brzo rastućim urbanim područjima (Tuzi, Golubovci, prigradska naselja), te naseljima lociranim u osjetljivim područjima slivova strateških vodotoka i/ili izvorišta: Ćemovsko polje, slivovi rijeka Ribnice i Cijevne.

Zabrinjavajuće je i nekontrolisano korišćenje šljunka i pijeska iz rijeka Morače i Cijevne, pa bi u narednom periodu trebalo uraditi studiju u vezi sa pitanjem o korišćenju šljunka i pijeska iz Morače i Cijevne.

4.4.2.3. Kvalitet zemljišta

U cilju sveobuhvatnog sagledavanja problematike sektora zaštite zemljišta neophodno je jasno precizirati politiku upravljanja ovim resursom. Kao prilog navedenom svakako je činjenica da se zemljište/tlo koristi na različite načine i da ga shodno tome označavamo različito (poljoprivredno, šumsko, građevinsko, vodozaštitno i dr.). Parcijalno sagledavanje problema i preklapanje ingerencija trebalo bi promijeniti u integralan i sistematski pristup rješavanja pojedinih pitanja.

Neminovna posljedica velike uloge koju zemljište ima je izloženost antropogenim pritiscima, a potom i neophodna potreba njegove zaštite.

Izvori zagađenja zemljišta ukratko se mogu sagledati na sljedeći način:

- Zagađenje zemljišta porijeklom iz atmosfere,
- Zagađenje zemljišta porijeklom iz otpadnih i zagađenih voda,

- Zagađenje zemljišta porijeklom iz poljoprivrede (vještačka đubriva, pesticidi),
- Zagađenje zemljišta prašinom sa praškastim materijalima,
- Zagađenje zemljišta uljima iz trafo-stanica koje koriste PCB ulja,
- Zagađivanje zemljišta čvrstim otpadnim materijalom porijeklom iz privrede, domaćinstva, poljoprivrede i dr.

U odnosu na navedeno, za Glavni grad izdvojićemo naročito zagađenje teškim metalima zemljišta u blizini saobraćajnica, zemljišta u blizini industrijskih postrojenja (u prvom redu područje KAP-a), specifična lokacija, npr. prostor uz aerodrom Golubovci i dr. Tehnološke otpadne vode, padavinske vode koje ispiraju zagađene površine, takođe su značajan izvor zagađenja zemljišta (nelegalno deponovanje otpada/smetlišta).

Uzimajući u obzir rezultate dobijene kroz procjene analiza može se konstatovati da se u sektoru zemljišta ima šta štititi, te da se može održati potencijal ovog resursa za sadašnje, ali i racionalno korišćenje u budućnosti. Osnovno polazište u datom pravcu jeste jasno definisanje ove problematike kroz donošenje adekvatnih strateških i legislativnih dokumenata. Vrlo važna komponenta sistematske zaštite tla je uspostavljanje sveobuhvatnog državnog monitoringa, odnosno mreže mjernih mjesta i odgovarajućih indikatora. Redovno izvještavanje o stanju i distribuiraji informacije javnosti i zainteresovanim stranama doprinijeće adekvatnom tretiranju potencijala za poboljšanje kvaliteta ovog segmenta životne sredine.

4.4.3. Ograničenja za prostorni razvoj

Glavna ograničenja za urbani razvoj Podgorice predstavljaju: seizmika, poplave i zaštita vodoizvorišta. Druga ograničenja odnose se na: očuvanje najboljih poljoprivrednih površina, očuvanje privrednih i zaštitnih šuma i šuma posebne namjene (npr. park-šuma), kao i zaštita kulturnih dobara i potencijala za povećanje kvaliteta životne sredine na području Glavnog grada. Ti potencijali uvažavaju dva aspekta:

- Ekološki, koji se, uopšteno, odnosi na omogućavanje pejzažne šarolikosti i
- Socijalni, koji se odnosi na zadovoljavanje potreba stanovništva za relaksacijom i rekreacijom.

4.4.3.1. Seizmička ograničenja

Ovdje ističemo da je za izradu karte podobnosti za urbanizaciju korišćen niz kriterijuma i to samo seizmičkih kriterijuma. Ti kriterijumi su:

- Nagibi terena;
- Dubina do podzemne vode;
- Litogenetske vrste stijena i kompleksa i inženjersko-geološka svojstva stijena i kompleksa;
- Stabilnost terena;
- Nosivost terena;
- Seizmički parametri:
  - koeficijent seizmičnosti K
  - dobijeni koeficijent dinamičnosti K
  - dobijena ubrzanja tla
  - dobijeni intenzitet u MCS°.

Na osnovu gore navedenih kriterijuma tereni urbanog područja Podgorice, Golubovaca i Tuzi su izrejonirani na četiri kategorije.

Te kategorije su:

1. PRVA KATEGORIJA - tereni bez ograničenja za urbanizaciju, (nagibi terena do 5 stepeni, dubina do podzemne vode veća od 4 m, nosivost terena veća od 200 kN/m^2 i dr.);
2. DRUGA KATEGORIJA - tereni sa neznatnim ograničenjem za urbanizaciju (nagibi terena od 5 do 10 stepeni, dubina do podzemnih voda od 1,5 do 4m, nosivost terena od 120 do 200 kN/m^2 i dr.);
3. TREĆA KATEGORIJA - tereni sa znatnim ograničenjem za urbanizaciju (nagibi terena od 10 do 30 stepeni, dubina do podzemnih voda od 1,5 do 4m, nosivost terena od 70 do 120 kN/m^2 i dr.)
4. ČETVRTA KATEGORIJA - tereni nepovoljni za urbanizaciju (nagibi terena veći od 30 stepeni, dubina do podzemnih voda od 0 do 1,5 m, nosivost terena od 70 kN/m^2 i dr.).

Sa karte podobnosti za urbanizaciju terena urbanog područja Podgorice, Golubovaca i Tuzi se vidi da najveću rasprostranjenost imaju tereni prve kategorije, tj. tereni bez ograničenja za urbanizaciju. To su uglavnom ravničarski djelovi urbanog područja u koje ulazi i područje Golubovaca, iako nije zahvaćeno predmetnom kartom.

Po rasprostranjenosti iza prve kategorije dolaze tereni II kategorije, tj. tereni sa neznatnim ograničenjem za urbanizaciju. Po rasprostranjenosti, iza ovih, u znatno manjoj površini, dolaze tereni III kategorije - tereni sa znatnim ograničenjem za urbanizaciju i tereni IV kategorije, koji su ocijenjeni kao nepovoljni za urbanizaciju.

U vezi sa IV kategorijom ističemo da smo u tu kategoriju uvrstili uske pojaseve terena duž korita vodotoka zbog mogućeg rušenja bokova korita pri maksimalnim vodostajima, u dinamičkim uslovima, ili u slučaju kad bi nastupila koincidencija obje navedene pojave. Te zone su veoma uske i trebalo bi okvirno da idu od ivice korita koliko je ta ivica visoka iznad dna korita. Za izdvajanje terena u ovu kategoriju od presudnog je uticaja plavljenje terena, odnosno veoma plitki nivo podzemnih voda, naročito pri većim vodostajima.

Na legendi karte podobnosti za urbanizaciju terena urbanog područja Podgorice, Golubovaca i Tuzi, R 1:10.000, za sve izdvojene kategorije dati su karakteristični modeli terena, što olakšava sagledavanje najbitnijeg datog na karti i legendi.

4.4.3.2. Zaštita od poplava

Nažalost, na području Crne Gore, radovi na zaštiti od poplava, odnosno na sprečavanju šteta od velikih voda se nijesu sprovodili dovoljno sistematično i nijesu dobili onaj tretman koji po svojim finansijskim efektima zaslužuju. Često su radovi vršeni samo lokalno, odnosno parcijalno, pa je i efekat bivao djelimičan, brzo poništen, a često je i izvršena regulacija imala negativan efekat na susjedne sektore. Pojedini objekti su građeni sa nedovoljnim stepenom zaštite, što je davalo lažan osjećaj sigurnosti u branjenim površinama.

Velike vode Morače su u prošlosti ugrožavale značajne površine na potezu nizvodno od izlaza iz klisure do ušća u Skadarsko jezero. Pored toga, najnizvodniji dio doline Morače je plavljen i vodama Skadarskog jezera. Superpozicija ovih plavljenja se veoma negativno odrazila na razvoj ovog područja, a ključni problemi nijesu ni do danas riješeni. Za zaštitu od plavljenja i erozije obala duž Morače je u različitim periodima izvedeno više objekata. Nažalost, radovi na zaštiti od plavljenja nijesu izvođeni sistematski, niti u punom, neophodnom obimu.

Izvedeni su sljedeći nasipi:

- Nasip Cijevna-Vranjina na lijevoj obali korita. Ovaj nasip u dužini od 16.000 metara je izveden 1950. godine. Nasip je prvobitno bio predviđen kao sastavni dio melioracionog sistema za zaštitu Donje Zete od poplava Morače i Skadarskog jezera. Trasom ovog

nasipa izgrađena je željeznička pruga i put Podgorica-Virpazar. Izgradnjom ovog nasipa štiti se oko 1500 ha na kojima je smanjena učestalost poplava. Naselja Bistrice i Bijelo Polje su sada u znatno povoljnijim uslovima, ali poplave nijesu u potpunosti eliminisane;

- Nasip na desnoj obali dužine 3.000 metara pored sela Vukovci.
  Ovaj nasip je izgrađen 1952. godine;
- Nasip na desnoj obali dužine 1.500 metara pored sela Ponari.
  Ovaj nasip je izgrađen 1953. godine.

Da bi se zaštitile obale od rječne erozije i stabilizovalo rječno korito izvedene su sljedeće građevine:

- Obaloutvrda kod sela Goričani dužine 200 metara. Ovaj objekat je izveden još 1938. godine;
- Obaloutvrda kod sela Grbavci dužine 200 metara. Ovaj objekat je izveden 1958. godine;
- Paralelna građevina kod Bijelog Polja dužine 170 metara izgrađena 1950. godine;
- Paralelna građevina kod sela Ponari dužine 200 metara izgrađena 1953. godine;
- Naperi u Lekićima dužine 100 metara iz 1977. godine.

Regulacioni radovi u Lješkopoljskom lugu omogućili su brže oticanje velikih voda sa sektora na kome je vršena intervencija. Nažalost, nizvodni sektor nije mogao da prihvati ovako povećane protoke. Zbog toga je ugrožen potez kod sela Beri. Glavnim projektom regulacije rijeke Sitnice kroz selo Beri, Vodoprivredna organizacija „Zeta“, Podgorica, 1986. predviđena je regulacija rijeke Sitnice na potezu od 2800 metara. U toku 1987. izvršeno je produbljenje korita na dužini od 1500 metara. Izvršeni radovi nažalost nijesu u potpunosti zaštitili područje od poplava.

Morača

Do sada izvedeni radovi na zaštiti od poplava dali su pozitivne rezultate i smanjili štete, ali ih nisu u potpunosti eliminisali. Osnovni problem je što radovi nijesu izvedeni sistematski na cijelom potezu nizvodno od Botuna do ušća u Skadarsko jezero, već su intervencije vršene lokalno na najugroženijim mjestima, a izvedeni nasipi kod Ponara i Vukovaca nijesu imali odgovarajuće redovno održavanje, te su oštećeni. Takođe, neplanska i prekomjerna eksploatacija materijala iz rječnog korita ugrožava već izvedene radove.

U okviru „Idejnog projekta regulacije rijeke Morače“ (VO „Zeta“, 1979. god.) usvojena je osnovna koncepcija rješenja. Prema ovom rješenju, osnovni radovi kojim je predviđena zaštita od plavljenja je regulacija, odnosno iskop rječnog korita. Rješenje definisano ovim projektom zadovoljava potrebe zaštite od poplava i danas je aktuelno. Uprava za vode je 2010. god. usvojila glavni projekat regulacije rijeke Morače na dionici od ušća rijeka u Sitnicu, u Botunu, do Ponara.

Zaštita projektovanih melioracionih područja na najnizvodnijem sektoru je predviđena izgradnjom odgovarajućih melioracionih nasipa. Definisani su elementi nasipa kod Ponara i Vukovca. Projektovana regulacija usaglašena je sa trasama budućih saobraćajnica.

Projektom je sagledano da se sniženjem nivoa Skadarskog jezera ostvaruju povoljniji uslovi oticanja velikih voda. Ovaj uticaj nije toliki da bitno utiče na projektovana rješenja.

Sitnica

Regulacioni radovi u Lješkopoljskom lugu, iako nekompletno izvedeni, dali su određene pozitivne efekte. Zbog toga što je na ovom području izgrađen ribnjak, radovi na regulaciji vodotoka su prekinuti. Kako je u međuvremenu ribnjak napušten, ponovo su postali aktuelni

radovi na zaštiti od poplava poljoprivrednog zemljišta. Takođe, kako svi projektovani radovi nijesu izvedeni, neophodno je aktuelizovati radove, a posebno na dionici Rasadnici-Tijesak.

Skadarsko jezero

Osnovne elemente zaštite od poplava u zoni Skadarskog jezera i Bojane dali su neki od najnovijih elaborata. Prema elaboratu „Pretprojekat zaštita od poplava i melioracije priobalne zone Skadarskog jezera“ iz 1973. god. analizirane su četiri varijante rješenja:

1. Izgradnja nasipa za zaštitu od plavljenja površina na sjevernom dijelu Skadarskog jezera;
2. Regulacija Bojane, čime se obezbjeđuje brže odvođenje velikih voda iz Skadarskog jezera;
3. Izgradnja odvodnog tunela sa istim zadatkom kao u varijanti 2;
4. Kombinovana varijanta.

Prema prvoj varijanti predlaže se postepeno izvođenje sistema poldera, počinjući od gornjeg dijela Donjozetske kasete, gdje je koncentracija stanovništva veća i gdje su bolja zemljišta. Lociranje glavnih nasipa se predlaže na kotama 6,5-7,0 mnm. Ovakvim rješenjem štiti se površina od oko 4.000 hektara. Povećanje branjenih površina, odnosno zaštita Ceklinske kasete i donjeg dijela Donjozetske kasete, predlaže se u drugoj fazi. Optimalni položaj zaštitnih nasipa u donjem dijelu Donjozetske kasete se nalazi izmedju kota 5,0 i 6,0. Zaštićena površina na ovome dijelu iznosi oko 3.000 ha. Izgradnjom ovih nasipa neznatno se mijenja režim vodostaja Skadarskog jezera. Maksimalni nivoi velikih voda pojave se jednom u pedeset godina pri čemu se povećaju 5-10 cm.

U okviru elaborata je razmotrena varijanta sa regulacijom Bojane. Nakon izvršenih analiza konstatovano je da je u cilju spuštanja maksimalnih nivoa jezera potrebno povećati propusnu sposobnost rječnog korita tri do četiri puta, što zahtijeva skoro deset puta veće troškove u poređenju sa varijantom 1. Troškovi održavanja po ovoj varijanti su, takođe, nekoliko puta veći od odgovarajućih troškova po varijanti 1. Iz toga je proistekao zaključak da povećanje propusne moći Bojane, s ciljem značajnijeg spuštanja maksimalnih vodostaja Skadarskog jezera za zaštitu njegove sjeverne obale, ekonomski nije opravdano.

Izvršene analize za varijantu 3. dovele su do zaključka da su troškovi izgradnje i održavanja višestruko veći nego kod varijante 1.

Kombinovana varijanta - povećanjem odvodnje voda (regulacijom korita Bojane ili izgradnjom tunela) može biti rentabilna samo ako 70-80% ulaganja tereti druge namjene, a ne zaštitu sjeverne obale Skadarskog jezera. U okviru ove varijante analiziran je i efekat regulacije rijeke Drim, odnosno isključenja njegovog uticaja na nivoe Skadarskog jezera. Prema ovim analizama, maksimalni nivo jezera čija je vjerovatnoća pojave jednom u 50 godina, se sa kote 10,0 snižava na kotu 8,62, a ako se gradi i tunel (sa početkom i prestankom isticanja na koti 8,0) ovaj maksimalni nivo se snižava na kotu 8,46.

Kao finalni zaključak ovog elaborata je da je polderski sistem (sa izgradnjom zaštitnih nasipa) najekonomičniji i najjednostavniji način zaštite sjeverne obale Skadarskog jezera.

Vrbički (Savin) potok

Sliv ovog povremenog vodotoka čini atar sela Vrbice i Fundine, kao i sjeverozapadne padine Kakaricke gore i dio Doljana. Oblik ovog sliva je lepeza, što mu po tom parametru daje izraziti bujični karakter. Pri velikim intenzitetima padavina, njegovo sadašnje korito ne može da primi takve velike vode i dolazi do izlivanja i plavljenja na gusto naseljeni dio grada, dio Maslina i Zlatice. Ovakve poplavne vode generišu i velike materijalne štete na postojećoj stambenoj i drugoj strukturi.

Rješenje ovoga problema je u projektovanju i izvođenju antipoplavnih mjera. Pretpostavlja se integralna elaboracija na osnovu koje se dolazi do obima velikih voda, na osnovu čega se dimenzioniše profil i propusna moć Savinog potoka, od mikrolokacije Potkrajnica do njegovog recipijenta, odnosno ušća u Ribnicu, neposredno iznad Željezničkog mosta.

4.4.3.3. Zaštitne zone izvorišta vode za piće

Snabdijevanje stanovništva hemijski ispravnom vodom za piće jedan je od preduslova dobrog zdravlja. Svaki od opisanih izvora vode ima propisane zaštitne zone koje treba pri namjeni prostora u potpunosti poštovati. Vodovodni sistem gradskog vodovoda Podgorice, kojim se obezbjeđuje voda za piće, obuhvata nekoliko izvorišta i to:

Mareza: predstavlja karstnu izdan. Kapacitet vodoizvorišta Mareza 1 iznosi 470 l/s, a kapacitet vodoizvorišta Mareza 2 iznosi 1600 l/s. Voda se dezinfikuje hlorom. Ponekad s jeseni ili proljeća, za vrijeme velikih kiša, dolazi do kratkotrajnog zamućenja vode zbog čega se voda izvorišta pojačano hloriše. Vodozahvat – vodoizvorište Mareza ima ukupnu površinu neposredne zaštite u iznosu od 59,33 ha, a površina zemljišta od 103,570 ha pripada užoj zoni sanitarne zaštite

Zagorič: kaptaža Zagorič locirana je u istoimenom naselju preko 4 bušena bunara dubine 50-70 metara, a Podgorici obezbjeđuje oko 400 l/s vode za piće: Nakon crpljenja nije predviđeno nikakvo kondicioniranje vode, već se sprovodi kontinuirano automatska dezinfekcija hlor agensom. Površina neposredne zaštite za vodoizvorište Zagorič iznosi 3,17 ha. Uža zona sanitarne zaštite obuhvata površinu od 89 ha.

Kao i Zagorič, tako i **Ćemovsko polje i Konik** predstavljaju podzemnu izdan. Kapaciteti bunara na Ćemovskom polju, čija se dubina kreće oko 60 metara, omogućavaju 410 l/s vode. Površina neposredne zaštite za vodoizvorište Ćemovsko polje je 25 ha, dok uža zona sanitarne zaštite obuhvata površinu od 639 ha.

Kapacitet bunara na Koniku se kreće oko 50 l/s, međutim taj bunar trenutno nije u funkciji, odnosno njegova voda je zagađena i ne smije se koristiti za piće.

Kapacitet bunara u **Milješu** iznosi 75 l/s. Površina neposredne zaštite 0.24 ha, dok uža zona sanitarne zaštite obuhvata površinu od 11 ha. Kapacitet bunara u **Vuksanlekićima** iznosi 45 l/s, a površina neposredne zaštite 4,28 ha, dok uža zona sanitarne zaštite obuhvata površinu od 38 ha. Kapacitet bunara u **Dinoši** iznosi **28 l/s,** a površina neposredne zaštite 1,49 ha, dok uža zona sanitarne zaštite obuhvata površinu od 87 ha. Kapacitet bunara u **Tuzima** je 28 l/s.

Za potrebe naselja **Tuzi** postoji poseban lokalni sistem vodosnabdijevanja iz bunara lociranih u centru naselja ukupnog kapaciteta 28 litara u sekundi. Zbog neposredne blizine stambenih i drugih zgrada uspostavljanje zone sanitarne zaštite je teško izvodljivo. Vode iz ovih bunara se hlorišu upotrebom hiperhlorinatora.

Kapacitet vodoizvorišta **Bioče** iznosi 7,3 l/s, a ima ukupnu površinu neposredne zaštite 0,15 ha, dok uža zona zaštite obuhvata površinu od 1,6 ha. Površina neposredne zaštite na vodoizvorištu **Fundina** iznosi 167 ha, na teritoriji **Piperi-Iverak** iznosi 3 ha, a uža zona zaštite obuhvata površinu od 499,7 ha. Naselje **Vranjina** ima zaseban sistem vodosnabdijevanja, i zona neposredne zaštite iznosi 0,7 ha, dok uža zona zaštite obuhvata površinu od 63,8 ha.

Prema pravilniku[35] koji definiše i određuje zone sanitarne zaštite, definišu se tri zone zaštite za koje su karakteristična sljedeća ograničenja:

[35] Pravilnik o određivanju i održavanju zona i pojaseva sanitarne zaštite izvorišta i ograničenjima u tim zonama (Sl.CG br. 66/09 od 2. oktobra 2009)

Na području I zone zaštite (zona neposredne zaštite), mogu se, uz primjenu potrebnih mjera zaštite, nalaziti vodozahvatni i objekti za vještačko prihranjivanje podzemnih voda, rezervoari, crpne stanice, instalacije za popravak kvaliteta vode, komore za prekid pritiska, trafo-stanice, poslovni objekti, prilazni i unutrašnji putevi i drugi objekti koji su neophodni za rad objekta za snabdijevanje vodom za piće.

U II zoni zaštite (uža zona zaštite) zabranjeno je izvođenje radova, izgradnja objekata i obavljanje aktivnosti kojima se mogu zagaditi vode izvorišta, a naročito: ispuštanje neprečišćenih otpadnih voda; odlaganje otpada, uključujući i odlaganje na sanitarne deponije; građenje hemijskih industrijskih postrojenja; građenje saobraćajnica bez sistema kontrolisanog odvođenja i prečišćavanja atmosferskih voda; površinska i podzemna eksploatacija mineralnih sirovina; poljoprivredna proizvodnja, osim proizvodnje bez primjene vještačkih đubriva, pesticida i herbicida (proizvodnja zdrave hrane); stočarska proizvodnja, osim za vlastite potrebe domaćinstva; građenje pogona za proizvodnju, skladištenje i transport opasnih materija; izgradnja groblja, odnosno proširenje postojećeg; građenje drugih objekata koji mogu ugroziti kvalitet vode.

U III zoni zaštite (šira zona zaštite) zabranjeno je izvođenje radova, izgradnja objekata i obavljanje aktivnosti kojima se mogu zagaditi vode izvorišta, a naročito: ispuštanje neprečišćenih otpadnih voda; odlaganje otpada, osim odlaganja na sanitarne deponije; građenje saobraćajnica bez sistema kontrolisanog odvođenja i prečišćavanja atmosferskih voda; izgradnja industrijskih i drugih objekata čije otpadne vode i druge otpadne materije iz tehnološkog procesa proizvodnje mogu zagaditi izvorište.

4.5. Kulturna baština

Ovaj važan segment životne sredine u osnovi je uređen Zakonom o zaštiti kulturnih dobara („Sl. list CG“ 49/2010). Članovima 89 i 90 pomenutog zakona predviđeno je da se za dokumente kao što je PUP Glavnog grada radi posebna Studija zaštite kulturnih dobara. Pomenutom studijom treba na pravi način sagledati stanje kulturne baštine, a što će konačno pomoći da se u PUP-u Glavnog grada Podgorica predvide odgovarajuće mjere i preporuke za njenu zaštitu, unapređenje i korišćenje.

Na osnovu Akcionog plana za implementaciju Nacionalnog programa razvoja kulture za 2011. godinu (mart 2011) predviđen je čitav niz aktivnosti sa delegiranjem odgovornosti i rokom realizacije. Tu spada čitav niz podzakonskih akata za primjenu Zakona o zaštiti kulturnih dobara od kojih posebno ističemo:

- Pravilnik o načinu čuvanja kulturnih dobara;
- Pravilnik o obilježavanju kulturnih dobara;
- Pravilnik o obrascu, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara;
- Pravilnik o istraživanjima i o sadržaju elaborata istraživanja i zaštite kulturnih dobara, i
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja Informacionog sistema kulturnih dobara.

Prema Pravilniku o Registru kulturnih dobara („Sl. List CG“ br.19 od 07.04.2011. godine), član 24. u roku od 90 dana, odnosno do 15.07.2011. je bila obaveza Uprave za zaštitu kulturnih dobara da ustanovi registar kulturnih dobara. Za očekivati je da će se ovaj registar uspostaviti tokom izrade Nacrta PUP-a i biti pouzdan izvor informacija o zaštitnim zonama i načinu korišćenja prostora u okolini kulturnih dobara.

4.5.1. Stanje kulturnog nasljeđa

Na osnovu „Stanja kulturne baštine“, 2006. (Ministarstvo kulture i medija) i prema tada važećoj zakonskoj regulativi, kulturno nasljeđe čine arheološki, istorijski, arhitektonski, umjetnički, graditeljski, etnološki i tehnički spomenici kulture[36]. U I kategoriju spadaju kulturna dobra od izuzetnog značaja, kulturna dobra upisana u Listu svjetske kulturne baštine i drugi. U II kategoriju spadaju kulturna dobra od velikog značaja, dok u III kategoriju spadaju kulturna dobra od lokalnog značaja.

Nepokretna i pokretna kulturna baština nalazi se u izuzetno lošem stanju i nepovoljnom položaju, jer su na njenom velikom dijelu, kao i na najznačajnijim spomeničkim jedinicama, ugrožene osnovne spomeničke vrijednosti, sa tendencijom dalje promjene integriteta, gubitka spomeničkih vrijednosti i istorijske izvornosti.

Iako je, u Crnoj Gori uopšte, pa time i u Podgorici, period institucionalne zaštite kulturnih dobara relativno dug, zaštiti crnogorske tradicionalne ruralne arhitekture (sela, kuća, kula, ekonomskih objekata i odgovarajućih ruralnih ambijentalnih cjelina) nije posvećeno dovoljno prostora, iako je ova kategorija kulturne baštine veoma značajna.

Objekti koji su već decenijama zaštićeni, a imaju vrijednosti tradicionalnog narodnog graditeljstva, primarno su zaštićeni kao istorijski spomenici i sjećanja na znamenite ličnosti naše prošlosti. Izuzetak od navedenog su Kula Camovića u Vuksanlekićima i naselje Vranjina na obali Skadarskog jezera.

Slika 4.1: Primjer degradiranja Duklje

Značajnu ulogu u zaštiti kulturnih dobara ima lokalna samouprava jer se spomenici, po prirodi stvari, nalaze na teritoriji određene opštine, čine dio njenog ambijenta i predstavljaju njen razvojni potencijal. Pored toga što, kao vlasnici ili imaoci određenih kulturnih dobara, imaju obavezu da se staraju o njihovom čuvanju i održavanju, opštine su dužne da kroz svoje prostorne i urbanističke planove i druge razvojne dokumente adekvatno tretiraju kulturna dobra i na taj način im obezbijede odgovarajuću zaštitu, prezentaciju i valorizaciju. Pored toga, opština je u mogućnosti da preko svojih organa kontroliše i suzbija nelegalnu izgradnju objekata i, na taj način, spriječi nedozvoljene radnje koje direktno ili indirektno ugrožavaju određena kulturna dobra.

Praksa pokazuje da se organi opština u ostvarivanju uloge lokalne samouprave u ovoj oblasti uglavnom oslanjaju na republičke institucije, tako da je njihov udio u sistemu zaštite nesrazmjeran stvarnim potrebama.

U Podgorici se, prema Centralnom registru, koga je ustanovio nekadašnji Republički zavod za zaštitu spomenika kulture nalazi 40 registrovanih kulturnih dobara i to:

- 2 spomenika I kategorije
- 6 spomenika II kategorije
- 32 spomenika III kategorije

Pri tome, na njih 20 su nelegalno izvođeni radovi, a njih 29 spada u degradirane.

[36] Po Zakonu o zaštiti kulturnih dobara (49/2010) termin „Spomenici kulture“ je preimenovan u „Kulturna dobra“

Prema vrsti, kulturna dobra koja se nalaze u Podgoricu su:

- 19 sakralnih
- 4 profana
- 6 fortifikacijskih
- 6 arheoloških
- 2 etno
- 2 tehnička
- 1 memorijalni

Prostorni raspored kulturnih dobara dat je u sinteznoj karti „Zaštite životne sredine".

Radnim projektom za izradu PUP Podgorica s aspekta uvažavanja kulturne baštine, kao značajnog faktora za ekonomski razvoj Glavnog grada Podgorica, posebno je apostrofirana potreba očuvanja i unapređenja Stare Podgorice. U tom smislu je u radnom projektu naznačeno da je potrebno održati istorijsko-kulturno nasljeđe i identitet Stare Podgorice, kao i definisati prihvatljivu opciju Stare Podgorice (muzeji i galerije, revitalizacija starih zanata, grad umjetnika, ekskluzivno ugostiteljstvo, trgovina i usluge), što će zasigurno doprinijeti kvalitetnoj valorizaciji graditeljskog nasljeđa Stare Podgorice i njegovo uključivanje u savremene tokove razvoja Glavnog grada.

Važno je napomenuti da za područje Glavnog grada u Upravi za zaštitu kulturnih dobara, a prema dokumentaciji nekadašnjeg Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture postoji 56 evidentiranih kulturnih dobara, od kojih su najbrojniji sakralni objekti.

Pregled, stanje i mjere zaštite, unapređenje i korišćenje kulturnog nasljeđa koje se nalazi na području Glavnog grada Podgorica biće u narednom periodu sprovedeno od nadležnih institucija, prvenstveno državnih u zakonom propisanoj proceduri. Tako predložene mjere biće smjernice za izradu prostorno-planske i urbanističke dokumentacije za teritoriju Glavnog grada.

4.5.2. Problemi zaštite kulturnog nasljeđa

Za zaštitu nepokretne kulturne baštine od presudnog značaja su dokumentaciona osnova i permanentna istraživanja, na osnovu kojih se formira nova dokumentacija i upotpunjava postojeća informacijama o spomeničkim vrijednostima i identitetu spomeničkih jedinica. Stanje dokumentacije ukazuje na potrebu istraživanja svih kulturnih dobara, a naročito arheoloških lokaliteta. Stručna istraživanja su jedini pravi način da se pretpostavljena spomenička svojstva objekata potvrde i da se materijalnim dokazima opravda njihovo stavljanje pod režim zaštite. Pri tome, neophodno je stvoriti uslove da se dokumentaciona baza podataka radi u digitalnoj formi i u skladu sa evropskim standardima u ovoj oblasti.

Nekadašnji Centar za arheološka istraživanja nije formirao dokumentaciju o arheološkim istraživanjima i arheološkom materijalu, a poseban problem predstavlja to što nije izvršeno prepoznavanje terena i izrađena arheološka karta Crne Gore koja, kao strateški dokument, treba da sadrži prikaz svih postojećih i potencijalnih arheoloških lokaliteta u Crnoj Gori i na taj način omogući njihov adekvatan tretman u postupku izrade i donošenja planova i investicionih programa. Izrada Arheološke karte sada je povjerena JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore.

Neadekvatan odnos organa lokalne vlasti prema nepokretnoj kulturnoj baštini ispoljavao se naročito kroz proces izrade urbanističkih planova u koji se institucije zaštite kulturnih dobara nijesu uključivale blagovremeno. Obrađivači planova, ne uvažavajući principe zaštite, prilikom tretmana postojećeg stanja, uglavnom su nametali rješenja za legalizaciju bespravne gradnje, neprimjerene dogradnje i nadgradnje objekata. U tom smislu, infrastrukturna i druga razvojna

rješenja naselja u odnosu na zaštićene cjeline ili spomeničke jedinice nemaju adekvatan tretman u pogledu ambijentalnog sklada i izgleda.

Na zaštitu pojednih spomeničkih cjelina, jedinica, sakralnih objekata i arheoloških lokaliteta, nepovoljno utiče to što nijesu određene granice njihove zaštićene okoline. Utvrđivanje granica zaštićene okoline kulturnih dobara je obaveza po svim zakonima o zaštiti spomenika počev od 1960. godine. Međutim, ova obaveza ranije nije izvršena, a i Republički zavod je propustio da to učini u postupku kategorizacije po prethodnom zakonu, iako je to bila njegova obaveza. Nedostatak granica zaštićene okoline kulturnih dobara stvara probleme pri sprečavanju postavljanja ili izgradnje novih objekata u blizini kulturnih dobara. Kod Centralnog registra, koji se još koristi, a urađen je prema prethodnom zakonu (do izrade „Registra kulturnih dobara“ po novom zakonu), prisutni su nedostaci i nepravilnosti u pogledu vođenja i ovjere knjiga i postupku donošenja rješenja. Naime, Centralni registar ne sadrži stručnu dokumentaciju o kulturnim dobrima koja treba da omogući identifikaciju njihove izvornosti u postupku obnove, restauracije ili konzervacije, dokumentaciju o izvršenim konzervatorsko-restauratorskim radovima i drugim zahvatima na kulturnim dobrima, kao ni podatke o finansijskim ulaganjima. Takođe, dosijei za pojedina kulturna dobra ne sadrže propisanu dokumentaciju ili postojeća dokumentacija nije validna.

Kod arheoloških lokaliteta ovaj problem je utoliko veći jer aktom o proglašenju nijesu utvrđene njegove granice. Najdrastičniji primjer je lokalitet arheološkog nalazišta Duklja, preko kojega prelazi željeznička pruga Podgorica–Nikšić.

4.5.3. Spisak nepokretnih kulturnih dobara

Danas je na području Glavnog grada registrovano 40 nepokretnih kulturnih dobara, koji su na osnovu ranijeg Zakona o zaštiti spomenika kulture („Sl.list RCG“ br. 47/91), razvrstani u kategorije: Kulturna dobra I kategorije, II kategorije i III kategorije, a kao posebna se izdvajaju evidentirana kulturna dobra.

Kulturna dobra I kategorije

1. Duklja – Doclea, Podgorica, arheološki lokalitet, I-VI vijek
2. Medun, ilirska i srednjovjekovna fortifikacija, Gornji Medun, sa memorijalnim muzejom Marka Miljanova

Kulturna dobra II kategorije

1. Manastir Dajbabe, Dajbabe, podignut 1897. godine
2. Crkva Sv. Đorđa pod Goricom, Podgorica, XI – XIX vijeka
3. Doljani, Zlatica, arheološki lokalitet, V –IX vijek
4. Velje Ledine, Gostilj, Zeta, arheološki lokalitet, III – I vijeka stare ere
5. Mljace, Mataguži, Zeta, arheološki lokalitet, helenistički period
6. Dvorski kompleks na Kruševcu, Podgorica, podignut 1891. godine kao rezidencija knjaza Mirka Petrovića, danas Centar moderne umjetnosti Crne Gore

Kulturna dobra III kategorije

1. Manastir Ćelija piperska, Crnci, Stijena piperska, podignut 1651. godine
2. Manastir Duga, Bioče, podignut oko 1755. godine
3. Manastir Vranjina sa crkvom Sv. Nikole, Vranjina, crkva obnovljena 1886. godine
4. Crkva Sv. Nikole, Mataguži, Zeta, XVIII – XIX vijek
5. Crkva Sv. Trojice, Vukovci, Zeta, 1792-1922. godine
6. Crkva Sv. Đorđa, Srska, Zeta, XVII vijek
7. Crkva Sv. Ilije, Velja Gora, Gradac, XV – XX vijek
8. Crkva Pahomija Komanina, Orahovac, po tradiciji iz srednjeg vijeka
9. Crkva s. Gospođe na Čepurcima i groblje oko nje, Podgorica, obnovljena 1890. godine
10. Crkva Uspenja Hristovog, Lijeva Rijeka, podignuta 1861. godine
11. Crkva Sv. Đorđa, Blizna, XVII –XVIII vijek

12. Crkva Vaznesenja Gospodnjeg, Ubli, podignuta 1895. godine
13. Crkva Sv. Jovana Krstitelja, Kosor, Kuči, prva polovina XVIII vijeka
14. Crkva Sv. Gospođe, Draževina, Gradac, podignuta 1889. godine
15. Crkva Sv. Petra Cetinjskog, Bezjova, Kuči, prva polovina XIX vijeka
16. Starodoganjska džamija u Staroj varoši, Podgorica, drug. polovina XV vijeka
17. Osmanagića đžamija u Staroj varoši, Podgorica, XVI vijek
18. Sahat kula u Staroj varoši, Podgorica, XVIII vijek
19. Kuća Čubranovića u Staroj varoši, Podgorica, XIX vijek
20. Kula Camovića, Vuksanlekići, Tuzi, XIX vijek
21. Zgrada Republičkog zavoda za zaštitu prirode u Staroj varoši, Podgorica, podignuta 1920. godine, u prizemlju objekta Prirodnjački muzej Crne Gore,
22. Zgrada osnovne škole, Gradac, podignuta 1863. godine
23. Tamnica Jusovača, Podgorica, sredina XIX vijeka
24. Stari most na ušću Ribnice, Podgorica, srednji vijek
25. Tvrđava Ribnica, Podgorica, potiče iz srednjeg vijeka i turskog perioda
26. Tvrđava Oblun, Vukovci, Zeta, srednji vijek
27. Tvrđava Planinica, Dodoši, XVI – XIX vijek
28. Tvrđava Dečić, Piskala, Tuzi, turski period
29. Balšića grad, Ponari, Zeta, srednjovjekovna fortifikacija
30. Ćaf kiša u Dubravi, Vuksanlekići, arheološki lokalitet, srednji vijek
31. Kirza, Sukuruć, arheološki lokalitet, antički period
32. Naselje Vranjina, Vranjina, ribarsko naselje na obali Skadarskog jezera, nastalo u XVIII vijeku

Evidentirana kulturna dobra

1. Nekropola u Momišićima
2. Boljevića gruda
3. Nekropola u Tološima
4. Kasnoantička grobnica u Ibričevini
5. Kakaricki grad
6. Nekropola u Murtovini
7. Nekropola u Golubovcima
8. Stara gradina kod Smokovca
9. Ostaci gradine Kabalj
10. Međeđa glava
11. Gradina Jažjak na Rogamskim stranama
12. Utvrđenje Samobor
13. Staro malisorsko groblje Vuksanlekić
14. Gradina Đuteza
15. Divan grad
16. Merćes
17. Nikolj crkva, Golubovci
18. Crkve u Lekićima
19. Crkva Sv. Paraskeve, Golubovci
20. Crkva Sv. Paraskeve, Mahala
21. Crkva Sv.Đorđa, Berislavci
22. Crkva Sv. Dimitrija, Bijelo Polje
23. Crkva Sv. Petke, Kurilo
24. Crkva na Valezi, Berislavci
25. Crkva Sv. Makaveja, Tološi
26. Crkva Sv. Đorđa u Momišićima i 42 Novomučenika momišićka
27. Crkva Vaznesenja Gospodnjeg, Momišići
28. Crkva Sv. Arhanđela Mihaila, Doljani
29. Crkva Sv. Nikole, Gornji Medun
30. Crkva Sv. Dimitrija, Orahovo
31. Crkva Sv. Nikole, Kličica, Bezjovo
32. Crkva Vaznesenja Gospodnjeg, Kržanja
33. Crkva Vaznesenja Gospodnjeg ili Sv. Spasa, Stravče
34. Crkva Sv. Nikole, Momče
35. Crkva Sv. Proroka Ilije, Raći
36. Crkva Sv. Arhiđakona Stefana, Fundina
37. Crkva Sv. Bogorodice, Brskut

38. Crkva Sv. Ilije, Kučki Komovi
39. Crkva Sv. Luke, Gostilj
40. Crkva Sv. Ilije, Ponari
41. Crkva Sv. Vaznesenja Gospodnjeg, Kopilje
42. Crkva Sv. Mihaila, Seoce
43. Crkva Sv. Vasilija, Brežine
44. Crkva Sv. Nikole, Buronji
45. Crkva Sv. Dimitrija, Buronji
46. Crkva Sv. Nikole, Parci
47. Crkva Sv. Petke, Progonovići
48. Crkva Sv. Nikole, Gornji Kokoti
49. Kuća (čardak) Abdovića
50. Čardak Kurpuljevića
51. Vezirov most na Morači
52. Zgrada Prve centralne banke u Podgorici
53. Kuća Marića, Mataguži

4.6. Prostorne konstante na području Glavnog grada

Prostorne konstante na području Glavnog grada i na prostoru planskog područja/zone Podgorice date su na grafičkom prilogu: A1 – Karta 03.

Kod pripreme varijanti razvoja područja Glavnog grada Podgorica, planskog područja Podgorica, planskih jedinica Golubovci i Tuzi, kao i drugih naselja na području Glavnog grada neophodno je uvažiti sljedeće prostorne konstante:

(1) Mreža naselja

Osnovni ciljevi razvoja urbanizacije i mreže naselja su:

- Manji, odnosno umjereniji rast Podgorice, usmjeren na razvoj unutar postojećeg građevinskog zemljišta (*brownfield development*), tako da se ostvari značajan kvalitativni napredak urbanih struktura i životne sredine,
- Preusmjeravanje procesa neravnomjernog razvoja u mreži naselja,
- Prestrukturiranje mreže seoskih naselja racionalnijim aglomeriranjem stanovništva i aktivnosti, te podsticanje razvoja seoskih i planinskih područja ka potpunijem korišćenju prirodnih potencijala.

Za rasterećenje Podgorice i poboljšanje životnih uslova u svim djelovima Glavnog grada Podgorica, od velikog je značaja razvoj sistema centara koji će što ravnomjernijom distribucijom privrednih i neprivrednih djelatnosti podsticati i ravnomjerniji socioekonomski razvoj. Nivo opremljenosti i privredni značaj tih centara biće u zavisnosti od:

- Broja stanovnika gravitacionog područja,
- Blizine većeg i jačeg centra,
- Saobraćajnih veza,
- Prirodnih mogućnosti privrednog razvoja i privredne snage područja,
- Postojećih djelatnosti,
- Ostalih uslova za društveno-ekonomski razvoj naselja i područja.

Građevinsko zemljište biće planirano na principima održivog razvoja, zaštite prirodnih potencijala i karakteristika predjela uz uvažavanje sljedećih smjernica:

- Prednost dati gradnji unutar postojećeg građevinskog zemljišta, a posebno završetku nedovršenih djelova, sve u skladu sa kapacitetima postojeće infrastrukture i objekata javnih funkcija;
- Prilagođavanje gustine stanovanja i gustine stanovništva prema tipu naselja;

- Oblikovanje građevinskog zemljišta primjerenog geomorfološkim i hidrološkim preduslovima kao posebne cjeline naselja.

Prilikom određivanja građevinskog zemljišta, prednost će imati uređenje:
- Degradiranih prostora (bivše industrijske i vojne lokacije, napušteni kamenolomi i sl.);
- Izgrađenih prostora u vlasništvu države;
- Komunalno opremljenih prostora sa izgrađenim saobraćajnicama i javnim saobraćajem;
- Već započetih građevina i lokacija u naseljima ili neposredno uz naselja.

Prilikom planiranja građevinskog zemljišta uvažavaće se čl. 76 'Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta, kriterijumima namjene površina, elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima', koji govori o odnosu izgrađenog i neizgrađenog prostora s obzirom na postojeće stanje izgrađenosti.

(2) Zaštita objekata prirode

Svi posebno zaštićeni objekti prirode i potencijalni objekti zaštite predstavljaju ograničenje za razvoj drugih djelatnosti. Razvoj u tim područjima podređen je režimu zaštite.

Postojeća međunarodno zaštićena područja su Nacionalni park „Skadarsko jezero", Ramsarsko područje i planirani Regionalni park „Komovi", UNESCO Svjetska prirodna i kulturna baština. Postojeća zaštićena područja prirode državnog zanačaja su, pored Nacionalnog parka „Skadarsko jezero", rezervati prirode: Manastirska tapija, Pančeva oka, Crni žar i pećina Magara. Planirana zaštićena područja prirode su Regionalni park „Komovi" i regionalni bio-koridori.

Potencijalni objekti zaštite prirode su: kanjon Cijevne, područje Sitnica-Mareza-Velje brdo i sliv Morače sa pritokama (Ribnica, Zeta) (od Krivog mosta na Zabjelu do granica planskog područja Podgorice).

(3) Zaštita kulturnog nasljeđa

Sva registrovana i evidentirana kulturna dobra, uključujući i kontaktne zone, obavezno je uzeti u obzir prilikom uređivanja i korišćenja prostora. Od kvaliteta kulturnog dobra i ambijenta zavisi način korišćenja objekta i uređivanje zaštitne zone. Potreban je kontinuiran rad adekvatnih stručnih službi na valorizaciji kulturnog nasljeđa, donošenju mjera zaštite i opredjeljenja funkcije kulturnog dobra.

Kulturna dobra u kategorijama: arheološki lokaliteti, fortifikaciona arhitektura, sakralna arhitektura, civilna arhitektura, urbana i ruralna naselja i spomen-obilježja, dati su na grafičkim prilozima. Na području Glavnog grada na karti *Prostorne konstante* dat je i spisak kulturnih dobara po kategorijama; na karti *Prostorne konstante* za plansko područje Podgorica, dat je spisak kulturnih dobara i evidentiranih kulturnih dobara. U toku izrade Nacrta PUP Glavnog grada Podgorica potrebno je revidovati podatke o registrovanim i evidentiranim kulturnim dobrima i njihovim zaštitnim zonama.

(4) Zaštita površina za razvoj

Od promjene namjene, odnosno neadekvatnog korišćenja su zaštićeni svi resursi koji imaju prirodne mogućnosti za intenzivno korišćenje u privredne svrhe. To su:
- Kompleksi poljoprivrednog zemljišta za intenzivnu poljoprivredu;
- Kompleksi ekonomskih šuma;
- Hidroenergetsko korišćenje vodotoka (rijeka Morača uzvodno od Zlatice).

(5) Površine za sanaciju i zaštitu resursa

Prioritetna zaštita je namijenjena izvorištima, vodozahvatima i podzemnim izdanima, kao i zaštiti vodotoka i jezera od zagađivanja.

Obavezna ograničenja za razvoj drugih djelatnosti opredijeljena su režimom zaštićenih zona izvorišta i vodozahvata. Obaveza je i istraživanje i opredjeljenje zaštitnih zona svih izvorišta i bunara, kao i praćenje kvaliteta izdani i preduzimanje potrebnih mjera, prije svega na području Ćemovskog polja i Zagoriča u Podgorici. Na Ćemovskom polju je opasnost potencijalnog zagađenja iz deponije KAP-a, od intenzivne poljoprivrede, od bespravne gradnje na Koniku (2. sanitarna zona vodozaštita), kao i naselja koja nijesu obuhvaćena kanalizacionom mrežom. U Zagoriču opasnost predstavlja bespravna gradnja u 2. sanitarnoj zoni vodozahvata.

Kao obavezno ishodište je čuvanje postojećih zaštitnih šuma, područja gdje je obavezno podizanje zaštitnih šuma, kao i sanacija degradiranog zemljišta i pejzaža, zaštita plodnog zemljišta i naselja od vjetra, zaštita od erozije, zaštita izvorišta i izdani, itd.

(6) Zaštita površina za izgradnju naselja

Zemljišta koja su od strateškog značaja za prostorni razvoj Glavnog grada Podgorica i drugih naselja u koja se usmjerava razvoj je obavezno dovesti pod društvenu kontrolu u cilju zaštite od neadekvatnog korišćenja. To su površine za:

- Kompleksnu rekonstrukciju, prije svega degradiranih površina propadajućih industrijskih, vojnih i drugih kompleksa
- Izgradnju i uređenje centralnih djelatnosti (međunarodnog, državnog, gradskog i lokalnog značaja)
- Proizvodne, servisne, transportne i druge radne zone
- Parkovi, park-šume, urbane bašte i druge površine za pejzažno uređenje
- Površine za intenzivno turističko-rekreativno korišćenje

Lokacije za urbano prestrukturiranje i razvoj, prije svega za funkcije gradskih i lokalnih snabdjevačkih centara, te za razvoj regionalnih funkcija date su u grafičkim prilozima.

Površine za razvoj turističko-rekreativnih funkcija predviđene su na:

- Području Vranjine, Plavnice i Podhuma, za intenzivno turističko korišćenje;
- Kompleks Veruše za uređenje turističkih kapaciteta i infrastrukture za skijanje;
- Kompleks Radovče (Ubli) za uređenje rekreativnih i manjih turističkih kapaciteta;
- Kompleks Lužnica za razvoj golfa;
- Turistički eko-katuni (Margarita, Carine, Sumor-Greben Vasojevićki, Pričelje, Bijele Vode).

Razvoj Podgorice, odnosno razvoj planskog područja Podgorice, biće usmjeren prema 'dovršavanju grada', što u morfološkom pogledu podrazumijeva valorizaciju raznolikosti pojedinih predjela grada, prije svega triju urbanih jezgara: stare balkanske varoši (Stara varoš), klasičnog grada iz kraja prošlog vijeka (Nova varoš) i funkcionalističkog grada iz 60-ih godina (Novi grad preko Morače). Mada, djelimično degradirana, ova urbana tkiva grada, koja su najčitljivija u današnjem planu grada, skupa sa dobrim geomorfološkim karakteristikama prostora (rijeke, niz brda u ravnici, lijepe vizure na zaključenu kulisu brdsko-planinskog amfiteatra na sjeverozapadu) daju dobru predispoziciju za koncepciju razvoja 'gradova u gradu', kojim podrazumijevamo razvoj potpuno individualizovanih djelova grada, svaki sa svojim posebnim likom i drugačijom strukturom funkcija, koje se dopunjuju i integrišu u jedinstveni gradski prostor. Specifični razvoj 'tih gradova' morao bi omogućiti i zadovoljiti razvoj raznolikih protreba života građana. Zato su ta tri urbana jezgra definisana kao 'zaštićene urbane aglomeracije' u Prostornim konstantama (grafički prilog: A1 – Karta 03).

Pored ta tri urbana jezgra u procesu dogradnje i rekonstrukcije urbane strukture grada neophodno je zaštititi i karakteristična područja grada. To su djelovi grada koji predstavljaju urbanističko-arhitekturne cjeline, imaju jasan identitet i bili su građeni u cjelini u okviru jednog planskog dokumenta. Pretežno su to stambena naselja iz 60-ih i 70-ih godina XX vijeka (npr. Blok 5, Kruševac, stambeno naselje pod Goricom, stambena naselja kolektivne gradnje na Draču i Zabjelu, naselje Stari aerodrom). Dogradnja tih naselja mora uvažavati postojeći kontekst gradnje.

Na planskom području Podgorice, lokacije podobne za razvoj sadržaja državnog značaja, pored lokacija u Novoj varoši i Novom gradu - Kruševcu su i lokacije uz Cetinjski put i uz Bulevar revolucije. Lokacije za razvoj sadržaja regionalnog značaja su predviđene na Pobrežju i Zabjelu (uz staru magistralu, odnosno Bulevar zetskih vladara - 4. jul i Vojislavljevića) sa dobrim dostupom do puta za Nikšič i Cetinje.

Pregledna karta 4.23: Plansko područje Podgorica: prostorne konstante

(7) Zaštita površina za tehničku infrastrukturu.

Pod ovom zaštitom podrazumijeva se zaštita trasa i lokacija objekata koji su od bitnog značaja za sprovođenje koncepta infrastrukturne mreže, ili imaju uticaj na širu okolinu koji mora obavezno da se uzme u obzir prilikom korišćenja prostora. U prostornim konstantama dati su postojeći i infrastrukturni objekti koji su planirani po pojedinim sektorima. S obzirom na to da je studija saobraćaja još u fazi izrade, kao konstante na planskom području Podgorice, date su saobraćajnice iz usvojenih državnih planskih dokumenata i DUP-ova.

- Mreža puteva: trase i koridori autoputeva, trase magistralnih, regionalnih i lokalnih puteva;
- Željeznica: rezervisana površina za izgradnju drugog kolosijeka pruge Nikšić-Podgorica-Bar;
- Aerodrom i zaštitne zone aerodroma, sportski aerodrom;
- Koridori dalekovoda 110 KV i više;
- Sanitarna deponija sa reciklažnim centrom;
- Uređaji za prečišćavanje otpadnih voda (postojeća i predložena nova lokacija u Podgorici);

Gradska groblja: Čepurci i prostor za novo groblje, groblja u području Tuzi i Golubovaca.

5. Prostorni razvoj

Za dugoročni razvoj Glavnog grada Podgorica pripremljena su tri scenarija prostorne organizacije koji, svaki za sebe, u potpunosti uvažavaju prostorne konstante, odnosno opredjeljenja koja su definisana u elaboratima Prikaz i ocjena postojećeg stanja, jul 2011.

Razlike između pojedinih scenarija: 1. Kompetitivni, 2. Kohezijski i 3. Ekološki, uočljive su u razlikama socioekonomskog razvoja Glavnog grada, koji se ogleda u porastu stanovništva i zaposlenih do 2025. godine i posljedično u prostornom rasporedu razvoja djelatnosti i zaštiti životne sredine.

Tabela 5.1: Razlike između scenarija prostorne organizacije u porastu stanovništva i zaposlenih do 2025.

Scenario	Stanovništvo			Potrebna radna mjesta		
	Popis 2011.	Projekcija 2025.	indeks	Aktivno stanovništvo 2025	Broj radnih mjesta 2025.	Višak/ manjak radne snage
Kompetitivni	185.937	227.710	1,22	81.836	93.940	-15.378
Kohezijski	185.937	213.007	1,15	81.783	79.577	-1.065
Ekološki	185.937	198.300	1,07	81.730	72.711	5.750

Osnovna razlika između scenarija je predviđeni porast broja stanovnika do 2025. godine, koji je kod kompetitivnog 41.773, kod kohezijskog 27.068 i kod ekološkog 12.363. Demografske projekcije ukazuju na to da će Glavni grad Podgorica do 2025. godine imati prirast od oko 40.000 stanovnika ako se nastave postojeći trendovi.

Projekcije rasta BDP-a i zaposlenosti su razrađene u tri scenarija na osnovu projekcija broja stanovnika do 2025. godine, a imajući u vidu cilj ostvarivanja određenog nivoa razvijenosti. Godišnji rast BDP-a izračunat je na osnovu kombinacije dvaju faktora: produktivnosti i rasta broja zaposlenih radnika. Rast proizvodnje je rezultat rasta zaposlenosti i rasta produktivnosti koji podjednako doprinose rastu sa 0,5 jedinica. U posmatranom periodu očekuje se rast stope aktivnosti od 0,33% godišnje. Prirodna stopa nezaposlenosti 4%.

Kompetitivni scenario, u skladu sa nazivom, predviđa veći, odnosno brži razvoj Glavnog grada. U kohezijskoj varijanti ti trenodvi se pokušavaju usmjeriti ka održivom i uravnoteženom razvoju. Ekološka varijanta je usmjerena na veću zaštitu životne sredine i kulturnog nasljeđa.

Nažalost ni za jedan scenario ne možemo reći, da je u potpunosti model održivog razvoja, osim djelimično za kohezijski i ekološki, koji predviđaju manji razvoj urbanizacije na novim površinama.

Predloženi scenariji su i rezultat različitih vizija o prostornom razvoju Glavnog grada, koje su date u anketi stanovništva, u baznim studijama, u državnim dokumentima, kao i rezultata analize planskih dokumenata i razvojinih projekata Podgorice. Vizije iz anketa stanovništva i Strategije socioekonomskog razvoja Glavnog grada Podgorica (decembar 2011) su bliže kohezijskom i ekološkom scenariju, dok vizija koja proizlazi iz analiza razvojno-ambicioznih planskih dokumenata Glavnog grada i države ukazuje na razvoj koji je bliži kompetitivnom scenariju dugoročnog razvoja Podgorice.

U nastavku predstavljamo te dvije vizije razvoja Podgorice - rezultati ankete stanovništva i vizija Podgorice u usvojenim planskim dokumentima. U nastavku slijedi prikaz pojedinih scenarija, kao i njihovo vrednovanje i izbor scenarija.

5.1. Vizija prostornog razvoja: Podgorica 2025.

Kvalitet i identitet urbanog prostora, zdrava životna sredina i okruženje bez kriminala i vandalizma, su preduslovi za uspješan privredni i kulturni razvoj grada i urbane regije. U doba ubrzanih procesa globalizacije na to nas upućuju nova saznanja i iskustva uspješnih evropskih gradova. Zato su zaštita, nadgradnja i razvoj kvalitetne strukture grada i urbane regije opredijeljeni kao ključni elementi prostornog razvoja. To potvrđuju i rezultati ankete građana, kao i rezultati ankete „Ispitivanja javnog mnjenja“ (Strategija socioekonomskog razvoja Glavnog grada Podgorica, knjiga 1, decembar 2011).

5.1.1. Anketa građana

Značajno polazište za pripremu planskih dokumenata je, svakako, viđenje stanovnika o poželjnoj budućnosti grada. U tu svrhu Glavni grad Podgorica je pripremio **anketu građana: Ocjena aktuelnog stanja i buduće potrebe,** koja je bila postavljena na Internet stranici Glavnog grada od 11.7.2011-11.7.2012. Anketa je bila upućena i stručnoj javnosti. Nažalost, odziv nije bio reprezentativan (anketu je ispunilo 120 građana i 10 urbanista/arhitekata), ali je, svakako, indikativan. Značajno je to da su viđenja građana i viđenja stručnjaka skoro identična sa rezultatima analitičkog djela PUP-a Glavnog grada, posebno kod identifikacije problema i kvaliteta u prostoru Podgorice.

U nastavku dajemo rezultate ankete po pojedinim pitanjima.

Kako vidite Podgoricu do 2025. godine?

- Moderan grad u zdravoj životnoj sredini, vratiti dušu gradu, obogatiti javne prostore grada - spomenici, fontane, kedrovi, zelene oaze (kao što je bila zlatička šuma) - gradske bašte i drvoredi, više pažnje posvetiti zelenilu i sređenim parkovima (sistemi za navodnjavanje), građanima obezbijediti kvalitetniji život u gradu, bez vandalizma i kriminala;
- Jak privredni i turistički centar (sa pistom za trke Formule 1), grad koji će se širiti na okolna brda i na područja Faramka i Rogama (izgraditi mostove), restaurirati Duklju;
- Osloboditi najatraktivnije djelove grada od uzurpatora, natjerati investitore da završe započete objekte i ne dozvoljavati gradnju novih ako nije završena gradnja postojećih, spriječiti „natrpavanje“ zgrada i sužavanje prostora stanarima (nestaju igrališta za djecu);
- Razvijati sadržaje kulture (nova pozorišta, bioskop), sporta (zatvoreni i otvoreni bazeni, golf igrališta, plaže na Morači), organizovanje više manifestacija, festivala za sve uzraste, osnovati udruženja za mlade, koja bi omogućila razvoj kreativnosti omladine;
- Riješiti probleme saobraćaja i parkiranja (pristupačna cijena podzemnog garažiranja u stambenim naseljima), izgraditi pješačke i biciklističke staze, urediti efikasan javni prevoz, organizovati jeftiniji avioprevoz za turističke namjene;
- Restaurirati Staru varoš (željezničke i autobuske stanice), skladnija izgradnja stambenih blokova, srediti oronule fasade, bolje održavanje školskih objekata;
- Zaštititi poljoprivredne površine, zdrava hrana, proizvodnja poljoprivrednih prerađevina i pospješivanje proizvodnje hrane, stvarati brendove;
- Podizati svijest građana da rade na očuvanju svoje životne sredine (uvesti uredbu o uređivanju zelenih površina u rubnim djelovima grada, npr. Zabjelo, Zagorič, Donja Gorica), na sređivanju javnih prostora grada, kontinuirano raditi na edukaciji stanovništva i podizati ekološku svijest ;
- Maksimalno štititi Skadarsko jezero kao veliki resurs - ne usmjeravati turizam na tu zonu.

Koji su kvaliteti Podgorice danas?

- Geografski položaj i klima
- Bogatstvo voda i zelenila
- Dobra saobraćajna dostupnost /veze (aerodrom, željeznica)
- Grad koji se sređuje i uljepšava (oblikovanje modernog grada!)
- Obrazovanje
- Mogućnost zapošljavanja (životni standard!)
- Kulturno-zabavni život
- Zdravstvena zaštita

Koji su najveći problemi Podgorice danas?

- Neplanska izgradnja i nastajanje 'divljih' naselja
- Loše održavanje stambenog fonda (višestambenih zgrada)
- Organizacija javnog saobraćaja
- Očuvanje zelenila i komunalna higijena
- Teškoće zapošljavanja
- Saobraćaj
- Vodosnabdijevanje i kanalisanje fekalnih i atmosferskih voda
- Snabdijevanje električnom energijom

Šta je, po vašem mišljenju, najvažnije za kvalitetan život u gradu/vangradskom području?

- Dobro riješena tehnička infrastruktura
- Investicije, otvaranje novih radnih mjesta
- Urbanističko planiranje usklađeno sa potrebama grada (dosljedno realizovanje urbanističkih planova)
- Zdrava životna sredina
- Uređen i sadržajno bogat javni prostor grada (parkovi, trgovi, pješačke ulice)
- Međusobna saradnja i razumijevanje (red, disciplina, poštovanje)
- Izgradnja novih objekata i revitalizacija starih stambenih naselja
- Dobro snabdijevanje životnim namirnicama i drugim potrebama (sport, rekreacija)

Većina građana koji su se odazvali na anketu je optimistična i vidi dalji razvoj Podgorice u moderan grad, koji se širi i ne samo progušćava, sa bogatim sportskim i kulturnim sadržajima, sa uređenim sobraćajem i efikasnim javnim prevozom, sa uređenim i programsko zanimljivim javnim prostorom grada (parkovi, zelene oaze, trgovi, biciklističke i pješačke staze), sa obnovljenom kulturnom baštinom i identitetskim urbanim prostorima, koji daju “dušu gradu”. Zaštititi životnu sredinu i omogućiti veći kvalitet života u gradu u sljedećih 15 godina je osnovna preporuka obrađivaču PUP-a Glavnog grada Podgorica i lokalnoj samoupravi Glavnog grada. Geografski položaj i klima, bogatstvo voda i zelenila, dobra saobraćajna dostupnost (aerodrom, željeznica) i grad koji se sređuje i uljepšava su najznačajniji kvaliteti Podgorice danas. Nasuprot tome, najveći problemi Podgorice danas su: neplanska izgradnja i nastajanje 'divljih' naselja, loše održavanje stambenog fonda (višestambenih zgrada), organizacija javnog saobraćaja i održavanje zelenila i komunalna higijena. Po mišljenju anketiranih, najvažnije za kvalitetan život u gradu je dobro riješena tehnička infrastruktura, investicije - otvaranje novih radnih mjesta, urbanističko planiranje usklađeno sa potrebama grada (dosljedno realizovanje urbanističkih planova) i zdrava životna sredina.

5.1.2. Pregled zahtjeva i predloga za prenamjenu površina sa kriterijumima za razmatranje

Tokom javne rasprave na Nacrt PUP-a otvoren je proces primanja inicijativa zainteresovanih za određene intervencije u prostoru koje su različite od trenutno planiranih.

Tokom javne rasprave za Nacrt PUP-a pristigla je 491 formalna primjedba i komentar. Kriterijumi prema kojima su razmatrani predlozi za promjenu namjene površina (dopunjeni kriterijumi Nacrta PUP-a) detaljno su obrazloženi u načelnim objašnjenjima i izvještaju o javnoj raspravi (decembar 2013), a odgovori su dati pojedinačno za svaku primjedbu, odnosno lokaciju (obrađeno/analizirano 1822 zahtjeva).

Prema prihvatljivosti zahtjeva odgovori su sistematizovani na sljedeći način:

- Prihvata se 1140
- Djelimično se prihvata 327
- Ne prihvata se 313
- Nemoguće locirati 33
- Komentar 8
- Uslovno se prihvata 1

Odgovori su sistematizovani po sljedećim oblastima:

- Prenamjena u građevinsko zemljište 1154
- Urbanizam 338
- Saobraćaj 251
- Revizija DUP-a 28
- Prenamjena u poljoprivredno zemljište 21
- Koncesije 16
- Nije predmet PUP-a 5
- Otpad 2
- Administrativna podjela 1
- Mineralne sirovine 1
- Prenamjena u PUJ 1
- Prenamjena u sport i rekreaciju 1
- Ostalo 3

Odgovori su lokacijski distribuirani po sljedećim planskim područjima i cjelinama:

I. Plansko područje Podgorica (581), sa planskim cjelinama: 01. Nova varoš (17), 02. Novi grad (63), 03. Stara varoš – Zabjelo (47), 04. Konik (24), 05. Masline (34), 06. Zagorič (32), 07. Rogami – jug (11), 08. Tološi (156), 09. Donja Gorica (74) i 10. Dajbabe – Ćemovsko polje (123)

II. Plansko područje Ravničarsko područje - Zeta i Tuzi (444), sa planskim cjelinama: 11. Golubovci (393), 12. Tuzi (51)

III. Plansko područje Istočna brda -Malesija, Kuči (47), sa planskim cjelinama: 13. Hoti-Trabojin (0), 14. Dinoša (4), 15. Doljani (43) i 16. Ubli (0)

IV. Plansko područje Sjeverna brda - Ljevorječko područje, Bratonožići, Piperi (138), sa planskim cjelinama: 17. Lijeva Rijeka (11), 18. Bioče (20), 19. Stijena (52) i 20. Rogami (55)

V. Plansko područje Zapadna brda - Lješanska nahija (347), sa planskim cjelinama: 21. Komani (86), 22. Barutana (83) i 23. Lješkopolje (178).

Ukupno 33 odgovora nemaju preciznu lokacijsku odrednicu.

KRITERIJUMI I SMJERNICE ZA ODLUČIVANJE PO ZAHTJEVIMA GRAĐANA/KORISNIKA (VLASNIKA ZEMLJIŠTA)

Prilikom određivanja građevinskog zemljišta, prednost su imala uređenja:

- Degradiranih prostora (bivše industrijske i vojne lokacije, napušteni kamenolomi i sl.);
- Izgrađenih prostora u vlasništvu države;
- Komunalno opremljenih prostora sa izgrađenim saobraćajnicama i javnim saobraćajem;
- Već započetih građevina i lokacija u naseljima ili neposredno uz naselja.

Nijesu se prihvatili predlozi koji se nalaze na:

- kompleksima poljoprivrednog zemljišta do IV klase boniteta koje se nalaze van naseljenih područja i pogodno je za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju (Zetska ravnica, Tuško polje, Donja i Gornja Gorica, Tološi, Konik, Murtovina-Zlatica i drugo);
- površinama zaštitnih šuma, postojeće i planirane:
  - Zaštitne šume kod izvorišta Mareza, Iverak, Farmaci i Vitoja;
  - Zaštitne šume po obodu Ćemovskog polja: Dečići, Fundina–Kakaricka gora, Mosor–Smokovac–Rogami, Malo brdo, padine zapadno od Lekića i Grbavica;
  - Dopunjavanje komponenti ekološkog koridora duž granice Albanije (Skadarsko jezero–Žijevo–Komovi–Bjelasica) i ujedno zaštita visokoplaninskih površi od erozije.
- površinama gradskog zelenila, park-šuma namijenjenih odmoru i rekreaciji (Ćemovsko polje, Dajbabska gora, Malo brdo, Ljubović, Zlatička šuma, Gorica, Tološka šuma i sl.) i ekokoridora između prigradskih naselja i naselja u ravničarskom dijelu Glavnog grada
- površinama zaštićenih zona kulturnih dobara i objekata zaštite prirode (registrovana i evidentirana)
  - Kulturna dobra u kategorijama: Arheološki lokaliteti (Duklja, Zlatica, Kakaricka gora), Fortifikaciona arhitektura, Sakralna arhitektura, Civilna arhitektura, Urbana i ruralna naselja i Spomen-obilježja;
  - Objekti zaštite prirode: Nacionalni park “Skadarsko jezero”, Ramsarsko područje i planirani regionalni park Komovi;
  - Rezervati prirode: Manastirska tapija, Pančeva oka i Crni žar
  - Potencijalni objekti zaštite prirode: kanjon Cijevne, područje Sitnica-Mareza-Velje brdo i sliv Morače sa pritokama (Ribnica, Zeta) (od Krivog mosta na Zabjelu do granica planskog područja Podgorica).
- zaštićenim područjima vodozahvata i široj zaštitnoj zoni vodoizvorišta u Zagoriču, Marezi, Koniku;
- zonama od interesa za razvoj rekreacije (Morača i Ribnica);
- površinama/terenima nepovoljnih za gradnju: IV kategorija mikroseizmičke kategorizacije (nagibi terena veći od 30 stepeni, dubina do podzemnih voda od 0 do 1,5 m, nosivost terena od 70 kN/m^2), plavna područja, geomorfološko);
- površinama za tehničku infrastrukturu i u koridorima zaštite
  - Mreža puteva: trase i koridori autoputeva, trase magistralnih, regionalnih i lokalnih puteva;
  - Željeznica: rezervisana površina za izgradnju drugog kolosijeka pruge Nikšić-Podgorica-Bar;
  - Aerodrom i zaštitne zone aerodroma, sportski aerodrom;
  - Koridori dalekovoda 110 KV i više;
  - Sanitarna deponija sa reciklažnim centrom;
  - Uređaji za prečišćavanje otpadnih voda (postojeća i predložena nova lokacija u Podgorici);
  - Gradska groblja: Čepurci i rezervisani prostor za novo groblje Kokotski ovčar, gradsko groblje za Tuzi na lokacijama kod CIjevne i u MIlješu, groblje kod crkve Sv. Nikole (aerodrom) i ostala lokalna groblja.

5.1.3. Vizija Podgorice u usvojenim planskim dokumentima

Na osnovu detaljne analize planskih dokumenata državnog i lokalnog nivoa, kao i razvojnih strategija pojedinih sektora, napravljen je pregled projekata, koji će imati značajan udio u oblikovanju vizije dugoročnog prostornog razvoja Glavnog grada Podgorica. Ovaj pregled uključuje i veće projekte, inicijative građana i pravnih subjekata, obrađene u procesu pripreme PUP-a Galvnog grada Podgorica, faza Prikaz i ocjena postojećeg stanja (2012).

Razvojni projekti na području Glavnog grada Podgorica:

I. Društvena infrastruktura

1. Opera - poslovno-kulturni centar Kasarna “Morača”
2. Prirodnjački muzej Crne Gore
3. Univerzitetski centar - dogradnja fakulteta i naučnih instituta
4. Klinički centar – rekonstrukcija i dogradnja novih objekata
5. Dom starih Donja Gorica
6. Poslovni centar Cetinjski put
7. Prestrukturiranje industrije: mješovita namjena “Radoja Dakića” (osnovna škola, vrtić, dom zdravlja, centar kulture)
8. Srednja škola Golubovci
9. Spomen-park Kruševac
10. Park-šuma Gorica
11. Park-šuma Stari aerodrom-Konik

II. Privreda

1. Servisno-skladišna zona sa ranžirnom stanicom*
2. Industrijska zona A*
3. Agroindustrijska zona*
4. Skladišta i servisi 'Cijevna'*
5. Poslovno-servisna zona Donja Gorica
6. Beglake-Zeta*

* *potencijalne lokacije za osnivanje slobodnih zona*

III. Stanovanje

1. Konik- St. aerodrom III
2. Konik- sanacioni plan
3. Konik-Vrela ribnička
4. Zagorič – 1,2, 3-4
5. Zabjelo – 8,9, Zabjelo- Ljubović
6. Prostor bivše fabrike „Radoje Dakić“
7. Prostor bivše fabrike „Duvanski kombinat“

IV. Turizam i sportsko-rekreativni sadržaji

1. Sportsko-rekreativna zona sa turističkim sadržajima Podgorica
2. Novi stadion Konik
3. Sportska dvorana u Golubovcima
4. Rekonstrukcija hotela “Crna Gora” u lancu HIlton
5. Golf igralište Lužnica
6. Ski-tereni Veruša i Prokletije
7. Turistička naselja (Vranjina, Plavnica, Veruša)
8. Komovi područje Carine; zona Opasanica

V. Hidrotehnička uređenja

1. Hidroelektrane na Morači: Zlatica, Milunovići i Raslovići

VI. Tehnička infrastruktura:

Saobraćaj

1. Autoput Bar-Boljare
2. Južna obilazica kroz Donju Goricu
3. Jadransko-jonski autoput
4. Intermodalni terminal u Podgorici
5. Aerodrom Golubovci – dogradnja sa bescarinskom zonom
6. Sportski aerodrom Konik
7. Rekonstrukcija i modernizacija željezničke pruge Podgorica-Nikšić, u smislu izgradnje vijadukta iznad lokaliteta Duklja.

Energetika

8. Magistralni gasovod (trase uz autoputeve Bar–Boljare i Jadransko-jonski)
9. Novi dalekovodi i trafo-stanice: 110 kV, dio trase od Bara do Podgorice sa trafo-stanicom u Golubovcima, kao i 110 kV od Podgorice ka Kolašinu sa 3 trafo-stanice dolinom Morače (Bioče, Vidijenje, Rijeka Piperska) za priključak budućih hidroelektrana.

Komunalna infrastruktura

10. Novi vodozahvati ili veći bazeni (akumulacioni bazen Vršak–Dajbabska gora)
11. Kanalizacioni sistemi u prigradskim djelovima Podgorice sa dominantno individualnom gradnjom (Tološi, Donja i Gornja Gorica, Zagorič, Masline, Konik, Zlatica)
12. Postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda kod KAP-a
13. Deponije otpada, dogradnja sa reciklažnim centrom na lokaciji Livade–Vrela ribnička
14. Stočne pijace
15. Novo groblje na Ćemovskom polju

Realizacija nabrajanih razvojnih projekata, koja će se nastaviti i u postplanskom periodu zahtijevaće znatna finansijska sredstva i veliki angažman državne uprave i lokalne samouprave Glavnog grada Podgorica, kao i aktivno učešće stručne i laičke javnosti.

5.2. Scenariji prostornog razvoja

Kompetitivni scenario predviđa nastavak i intenziviranje aktuelnih društvenih i ekonomskih trendova, nastavak doseljavanja u Podgorici i u ravničarskom dijelu Glavnog grada, oslanjajući se na porast radnih mjesta u sektorima: privrede, energetike, saobraćaja. Ovaj scenario, ukoliko je sposoban da se ostvari u okviru globalne krize finansijskih institucija, generisao bi visok nivo investicija i realizaciju velikih energetskih, infrastrukturnih i privrednih projekata. To bi značilo da bi se realizovao i veći dio pripremljenih planskih dokumenata Glavnog grada (DUP, UP).

5.2.1. Kompetitivni scenario

Prostorni razvoj

Pravci razvoja:
Trend urbanizacije uz koridore magistralnih i regionalnih puteva se intenzivira, tako da dolazi do spajanja urbanizovanih područja Podgorice, Golubovca i Tuzi u kontinuiranu urbanu

aglomeraciju. Predviđena je zaštita poljoprivrednih zemljišta najboljeg kvaliteta, i djelimična zaštita širenja urbanizacije u kontaktnoj zoni Nacionalnog parka “Skadarsko jezero”.

Mreža naselja:
U toj velikoj 'metropolitanskoj' urbanoj aglomeraciji Podgorica (198.099 stanovnika 2025. godine) nastavlja se razvoj funkcije centra državnog značaja, kao i određenih međunarodnih funkcija. Golubovci (13.760 stanovnika 2025. godine, gravitacijsko područje 20.903) i Tuzi (8.382 stanovnika 2025. godine, gravitacijsko područje 14.009) s obzirom na veličinu gravitacionog područja mogli bi razvijati funkcije opštinskog značaja, ali zbog blizine Podgorice i očekivanog boljeg javnog prevoza (što omogućavaju predviđene gustine naseljenosti), to bi se teško realizovalo. Realnija je varijanta, da bi ta naselja ostala u postojećem rangu značajni lokalni centri, odnosno centri nižeg ranga u sklopu urbane aglomeracije Podgorice.

Za razvoj brdovitog područja Glavnog grada predviđa se produžetak trenda opadanja stanovništva za isočna brda, stagnacija za sjeverna i rast u zapadnim brdima. Kao nosioci razvoja na brdovitom području Glavnog grada, prije svega društvene infrastrukture, ostaju postojeći lokalni centri Ubli i Lijeva Rijeka, te opštinski lokalni centri Stijena, Bioče i Barutana.

Za razvoj ruralnih područja predviđena su naselja sa osnovnim snabdjevačkim sadržajima Mataguži i Vranj u ravničarskom dijelu, i Buđa-Stjepovo u brdovito-planinskom dijelu. Kompetitivni scenario predviđa i veći razvoj turizma, odnosno turističkih naselja Veruša, Vranjina i razvoj turističko-rekreativnih zona u Plavnici, Radovču, Bioču, Ublima, Draževini, Lužnici i Opasanici.

Urbani razvoj:

- Ekstenzivni razvoj, prije svega, u širem gradskom području Podgorice,
- Produženje trenda raštrkanosti i neracionalnosti gradnje unutar urbanih koridora Podgorica-Golubovci i Podgorica-Tuzi,
- Izgradnja društvene i, prije svega, komunalno-tehničke infrastrukture teško prati raštrkanu građevinsku inicijativu,
- Brzi privredni razvoj rezultira u prostorno-agresivnim zahvatima, ne uključuje dovoljno zahtjeve zaštite životne sredine, usmjerenje privrednih djelatnosti, koje zahtijevaju veće površine i generišu veći saobraćaj/transport u proizvodno–servisne zone uz autoputeve (lokacije značajnih petlji), magistralnih i regionalnih saobraćajnica (lokacije: Podgorica – povećanje KAP i lokacije uz magistralni put Ćemovsko polje, Donja Gorica; uz autoputeve - petlje u Gornjim Kokotima, Bioču, Veruši, Dinoši; uz magistralne puteve Golubovci, Tuzi, vazdušna luka Podgorica),
- Za očekivati je da će se razlike u kvalitetu urbanog prostora povećati, npr. segregacija stanovanja: elitne zone u Podgorici i na određenim lokacijama sa boljim pejzažnim i mikroklimatskim uslovima, i amorfne urbane aglomeracije bez adekvatne infrastrukture na periferiji grada.

Stanovništvo:

- U metropolitanskoj urbanoj aglomeraciji Podgorice živi 90% stanovništva, oko 7 % je ruralnog stanovništva u ravničarskom dijelu i oko 3% u brdovito-planinskom dijelu Glavnog grada,
- Veće doseljavanje radne snage iz inostranstva i susjednih država zahtijeva veću izgradnju stanova. S obzirom na demografske projekcije očekuje se veći razvoj stanovanja u Tuškom kraku (indeks 1,41).

Ekonomija: brži ekonomski/privredni razvoj, KAP razvija i preradu aluminijuma, godišnji rast BDP-a od 5%.

Tabela 5.2: Projekcija ekonomskog razvoja (kompetitivni scenario)

Godina	BDP	BDP per capita	Ukupno stanovništvo	Stanovništvo 5-64	Aktivno stanovništvo	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih	Prirodna nezaposlenost	Višak/manjak radne snage
2015.	1.705.849.632	8.661	196.963	131.136	78.419	73.386	5.034	3.137	1.897
2020.	2.177.144.434	10.274	211.906	131.691	80.068	83.029	-2.961	3.203	-6.164
2025.	2.778.649.299	12.203	227.710	132.420	81.836	93.940	-12.104	3.273	-15.378

Energija: izgradnja svih elektrana na Morači i Cijevni, a veće potrebe dovešće do porasta cijene energije.

Saobraćaj: izgradnja autoputa i jugozapadne gradske obilaznice, veća ulaganja u saobraćajnu infrastrukturu, povećanje dnevnih migracija iz šireg regiona, jačanje željezničkog javnog prevoza u sklopu urbane aglomeracije Podgorica-Tuzi-Golubovci,

Poljoprivreda: djelimično očuvanje najkvalitetnijih poljoprivrednih zemljišta, ali i izrazito smanjenje agrikulturnog pejzaža.

Tabela 5.3: Demografski rast po GUR-ovima (kompetitivni scenario)

	Lica			Domaćinstva		
GUR	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks
Golubovci	9.567	11.678	1,22	2.574	3.432	1,33
Podgorica	152.602	187.180	1,23	48.012	65.861	1,37
Tuzi	5.678	7.375	1,30	1.327	2.006	1,51
Van urbanih područja	18.090	21.477	1,19	5.132	6.740	1,31
UKUPNO	***185.937***	***227.710***	***1,22***	***57.045***	***78.039***	***1,37***

Tabela 5.4: Promjene broja lica, domaćinstava i stalno nastanjenih stanova (kompetitivni scenario)

	Lica			Domaćinstva			Stalno naseljeni stanovi		
Plansko područje	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks
1 Podgorica	152.602	187.180	1,23	48.012	65.861	1,37	47.069	65.861	1,40
2 Ravničarsko područje	24.686	30.564	1,24	6.247	8.480	1,36	6.186	8.480	1,37
3 Istočna brda	3.174	3.737	1,18	921	1.269	1,38	918	1.269	1,38
4 Sjeverna brda	2.236	2.464	1,10	807	1.022	1,27	797	1.022	1,28
5 Zapadna brda	3.239	3.765	1,16	1.058	1.407	1,33	1023	1.407	1,38
UKUPNO	***185.937***	***227.710***	***1,22***	***57.045***	***78.039***	***1,37***	***55.993***	**78.039**	**1,39**

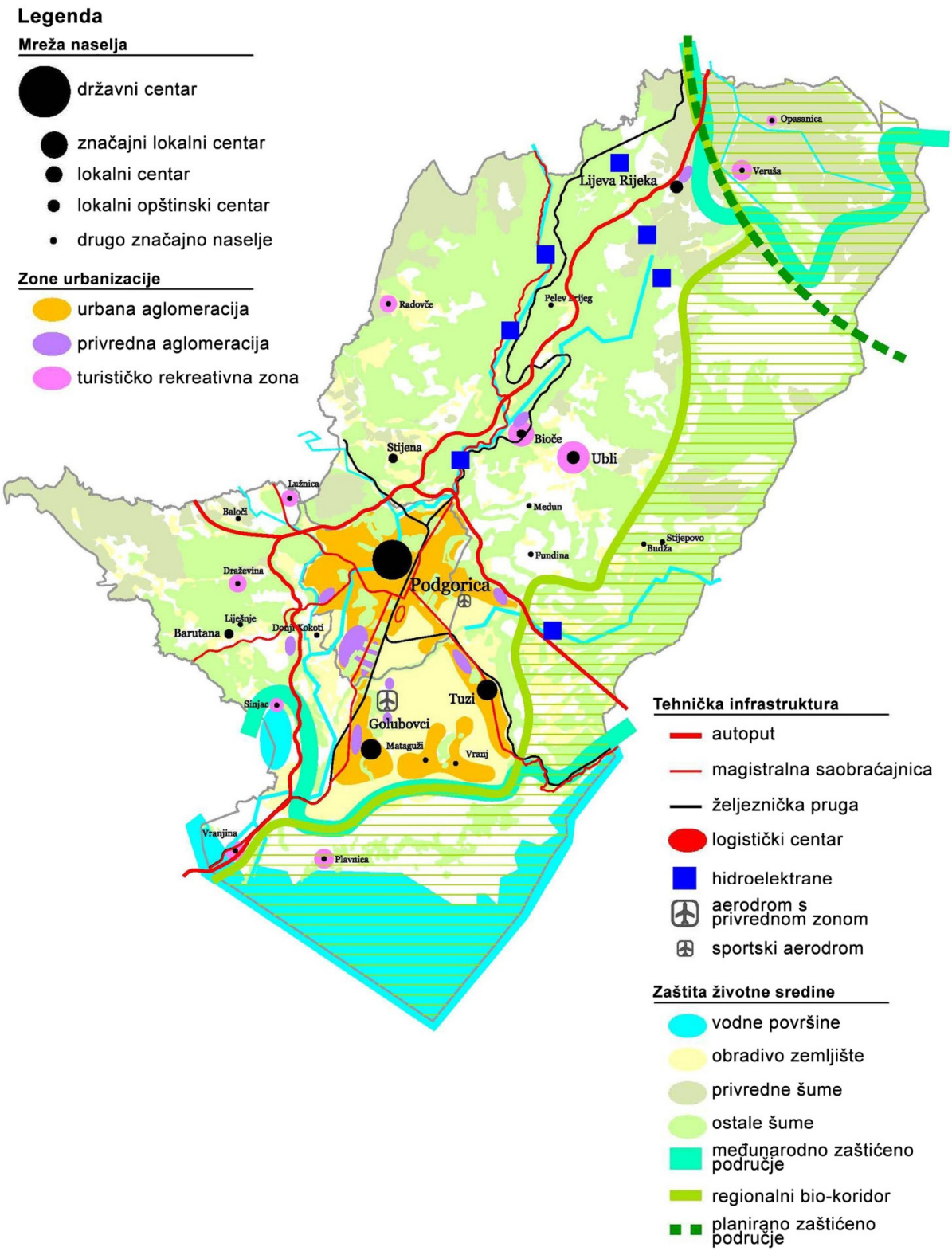

Pregledna karta 5.1: Kompetitivni scenario razvoja

5.2.2. Kohezijski scenario

Kohezijski scenario integriše ekonomske, društvene i ekološke ciljeve u smislu njihovog usmjerenja ka ostvarivanju održivog rasta i raznolike, lokalno usmjerene privrede, dovoljno fleksibilne da se može prilagoditi izazovima promjenjive globalne ekonomije. Društveni razvoj zasniva se na znanju i inovacijama, sa ulaganjima u naučno-istraživačke institucije i raznolikoj privredi (zelena privreda), upravljanju zaštitom životne sredine i novim uslužnim djelatnostima najvišeg ranga. To bi značilo selektivni izbor implementacije usvojenih planskih dokumenata (DUP, UP), vodeći računa o nosivosti društvene i tehničke infrastrukture.

Prostorni razvoj

Pravci razvoja:
Glavni grad Podgorica nema stvarnih mogućnosti za policentrični razvoj, osim pod pretpostavkom da je moguće vrlo drastično preusmjeriti sve investicije u druge centre. Urbanizacija se usmjerava u tri centra: Podgorica, Tuzi i Golubovci, i u naselja- lokalne centre pojedinih planskih zona u brdovito-planinskom dijelu Glavnog grada. Druga naselja u ravničarskom dijelu Glavnog grada razvijaju se u okviru postojećeg građevinskog zemljišta.

Kohezijski scenario predviđa balansiraniji razvoj ravničarskog i brdovitog dijela u smislu smanjenja razlika u kvalitetu života u domenu osnovne snabdjevenosti i tehničke infrastrukture. U ravničarskom dijelu preporučuje se spajanje urbanih područja u amorfne aglomeracije, tako da se planiraju zeleni eko-koridori i pažljivo se oblikuju granice pojedinih naselja. Predviđena je i zaštita širenja urbanizacije u kontaktnoj zoni Nacionalnog parka “Skadarsko jezero”. U brdovitom i planinskom dijelu Glavnog grada predviđa se mreža naselja za snabdijevanje stanovništva sa ciljem održavanja i revitalizacije tradicionalnog sistema naseljenosti seoskih područja.

Mreža naselja:
Podgorica, državni centar sa određenim međunarodnim funkcijama, Tuzi i Golubovci, značajni lokalni centri, Ubli i Lijeva Rijeka, lokalni centri, Stijena, Bioče, Fundina, Dinoša, Barutana lokalni, opštinski centri. Naselja Skorać-Arza i Stijepovo-Budza razvijaju pojedine funkcije neophodne za najosnovnije snabdijevanje sela u brdovitom i planinskom dijelu, a Mataguži i Vranj u ravničarskom dijelu Glavnog grada. Predviđa se razvoj turističkih naselja Veruša i Vranjina i razvoj turističko-rekreativnih zona u Plavnici, Radovču, Bioču, Ublima, Lužnici, Draževini, Opasanici (eko-katuni).

Urbani razvoj:

- Usklađen, integralni urbani razvoj po predviđenim fazama koji prati izgradnja društvene i tehničke/komunalne infrastructure;
- prednost na kvalitativnoj dogradnji/zaokruživanju, obnovi, revitalizaciji postojećih urbanih; posebno degradirnih, površina na svim područjima Glavnog grada;
- ograničavanje gradnje na novim površinama izuzev u slučajevima kada je opravdana sa razvojnim potrebama Glavnog grada i države i u obliku organizovane gradnje zaokruženih, urbanističko-arhitekturnih cjelina;
- usmjeravanje gradnje u planirana urbana područja Podgorice, Tuzi i Golubovaca.
- uređenje zelenih eko-koridora za sprečavanje amorfnog širenja naselja, kao zaštita životne sredine i poboljšanje mikroklime,
- unapređenje orijentacije u prostoru, vizuelno i oblikovno uređenje ulaza u pojedina naselja (*gateway*),
- usmjerenje privrednih djelatnosti koje zahtijevaju veće površine i generišu veći saobraćaj/transport u proizvodno–servisne zone locirane na rubu naselja–lokalnih centara uz autoputeve (lokacije značajnih petlji), magistralnih i regionalnih saobraćajnica

(lokacije: Podgorica – rekonstrukcija KAP i manje lokacije uz magistralni put Ćemovsko polje, Donja Gorica; uz autoputeve - petlje za Gornje Kokote, Bioče, Verušu, Dinošu; uz magistralne puteve Golubovci, Tuzi, vazdušna luka Podgorica, logistički centar Podgorica),

- uređenje zelenih sanitarnih zona uz veće proizvodno-servisne komplekse i komplekse na Ćemovskom polju (intenzivnije oko KAP-a),
- povezivanje područja urbanizacije javnim putničkim saobraćajem i efikasnom mrežom biciklističkih i pješačkih staza,
- određivanje stambenih površina s obzirom na predviđene potrebe po stambenim jedinicama, sa različitim gustinama i tipologijom.

Stanovništvo: kontrolisano doseljavanje radne snage, smanjenje iseljavanja iz sjevernih i istočnih brda

Ekonomija: brz ekonomski razvoj, smanjenje nezaposlenosti, KAP postepeno prestrukturiranje, godišnji rast BDP-a od 2,1%

Tabela 5.5: Projekcija ekonomskog razvoja (kohezijski scenario)

Godina	BDP	BDP per capita	Ukupno stanovništvo	Stanovništvo 15-64	Aktivno stanovništvo	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih	Prirodna nezaposlenost	Višak/manjak radne snage
2015.	1.568.375.593	8.118	193.194	131.128	78.414	70.629	7.785	3.137	4.649
2020.	1.740.118.345	8.572	203.005	131.646	80.041	76.780	3.261	3.202	60
2025.	1.930.667.545	9.064	213.007	132.335	81.783	79.577	2.206	3.271	-1.065

Energija: elektrane na Morači, upotreba obnovljivih izvora, novi izvori energije

Saobraćaj: izgradnja autoputa i jugozapadne gradske obilaznice, dogradnja saobraćajne mreže, razvoj javnog putničkog saobraćaja,

Poljoprivreda: očuvanje najkvalitetnijih poljoprivrednih zemljišta i agrikulturnog pejzaža.

Tabela 5.6: Demografski rast po GUR-ovima (kohezijski scenario)

	Lica			Domaćinstva		
GUR	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks
Golubovci	9.567	10.928	1,14	2.574	3.330	1,29
Podgorica	152.602	175.132	1,15	48.012	63.382	1,32
Tuzi	5.678	6.787	1,19	1.327	1.873	1,41
Van urbanih područja	18.090	20.160	1,12	5.132	6.634	1,29
UKUPNO	***185.937***	***213.007***	***1,15***	***57.045***	***75.219***	***1,32***

Tabela 5.7: Promjene broja lica, domaćinstava i stalno nastanjenih stanova (kohezijski scenario)

Plansko područje	Lica			Domaćinstva			Stalno nastanjeni stanovi		
	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Indeks
1 Podgorica	152.602	175.132	1,15	48.012	63.382	1,32	47.069	63.382	1,35
2 Ravničarsko područje	24.686	28.477	1,15	6.247	8.039	1,29	6.186	8.039	1,30
3 Istočna brda	3.174	3.507	1,10	921	1.267	1,38	918	1.267	1,38
4 Sjeverna brda	2.236	2.345	1,05	807	1.031	1,28	797	1.031	1,29
5 Zapadna brda	3.239	3.546	1,09	1.058	1.500	1,42	1.023	1.500	1,47
UKUPNO	***185.937***	***213.007***	***1,15***	***57.045***	***75.219***	***1,32***	***55.993***	***75.219***	***1,34***

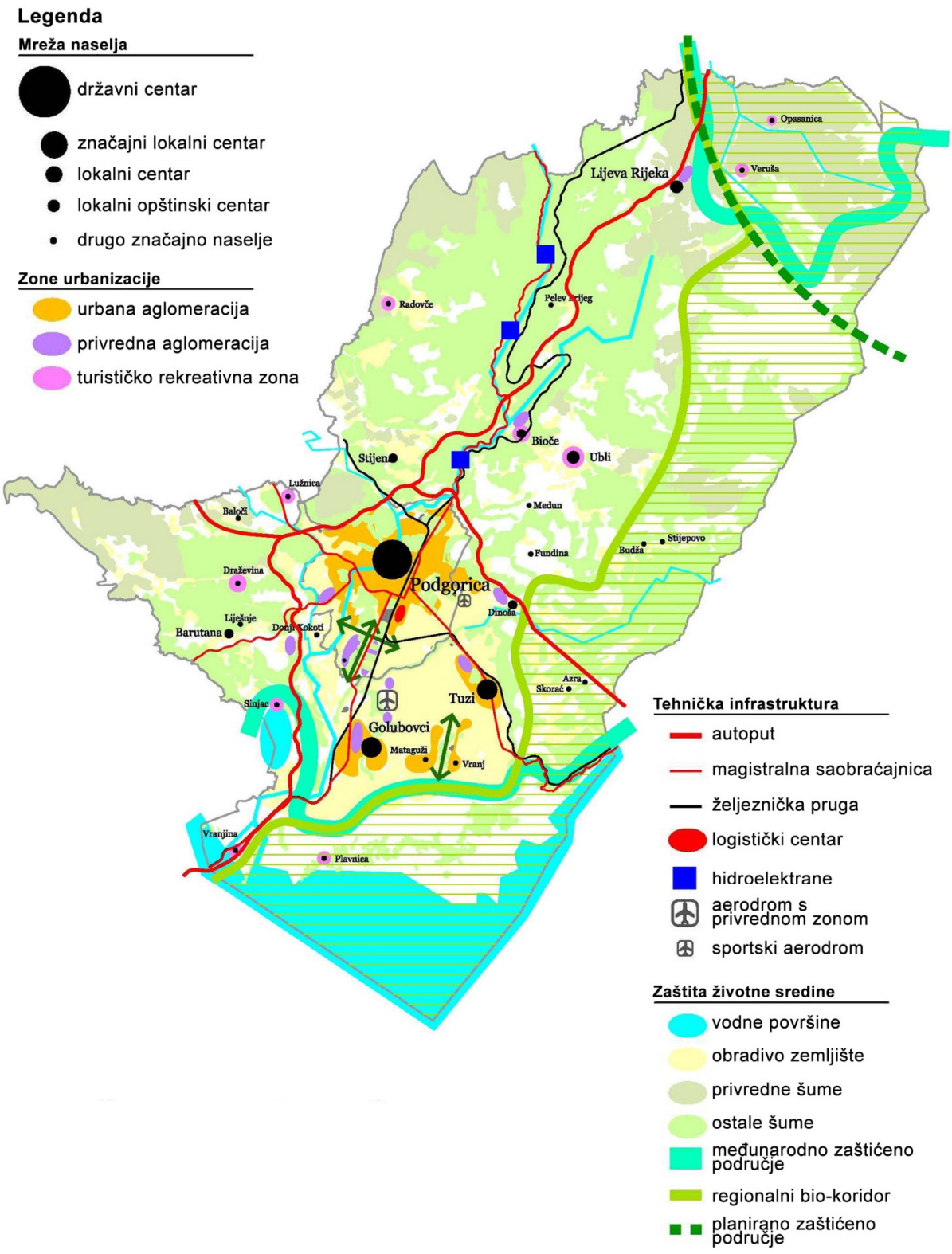

Pregledna karta 5.2: Kohezijski scenario razvoja

Stanovi se planiraju po principu da svako domaćinstvo živi u jednom stalno nastanjenom objektu.

Tabela 5.8: Planirani rast broja stalno naseljenih stanova (kohezijski scenario)

Planska cjelina	Broj stalno nastanjenih stanova 2011.	Broj stalno nastanjenih stanova 2025.	Planirani rast broja stanova 2011-2025.
01 Nova varoš	3.872	4.711	839
02 Novi grad	9.008	14.489	5.481
03 Stara varoš - Zabjelo	11.757	15.424	3.667
04 Konik	8.215	9.762	1.547
05 Masline	2.118	2.677	559
06 Zagorič	5.023	6.291	1.268
07 Rogami	515	684	169
08 Tološi	4.474	5.786	1.312
09 Donja Gorica	1.445	2.632	1.187
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	642	926	284
11 Golubovci	4.029	5.204	1.175
12 Tuzi	2.157	2.835	678
13 Hoti-Trabojin	132	186	54
14 Dinoša	251	360	109
15 Doljani	253	309	56
16 Ubli	282	412	130
17 Lijeva Rijeka	149	213	64
18 Bioče	203	276	73
19 Stijena	350	415	65
20 Rogami	95	127	32
21 Komani	121	168	47
22 Barutana	273	339	66
23 Lješkopolje	629	993	364
UKUPNO	**55.993**	**75.219**	**19.226**

5.2.3. Ekološki scenario

Ekološki scenario predviđa zaštitu postojećih i predloženih (međunarodnih, nacionalnih i regionalnih) zona zaštite životne sredine kao osnovni princip organizacije djelatnosti u prostoru. Urbani i drugi razvoj na ovim područjima nije dozvoljen, a razvoj u urbanim sredinama je usmjeren isključivo na degradirani prostor (brownfield) i kao obnova i revitalizacija postojećih fizičkih struktura.

To bi značilo restriktivnu implementaciju planske dokumentacije (DUP, UP) sa jakim naglaskom na uticaj na životnu sredinu.

Prostorni razvoj

Pravci razvoja:

Zaštita svih prirodnih resursa je osnovni koncept ovog scenarija. Urbanizacija u ravničarskom dijelu Glavnog grada predviđa se u obimu postojećih građevinskih zemljišta naselja i u planiranim urbanim zonama Podgorice, Tuzi i Golubovaca.

U brdovitom i planinskom dijelu Glavnog grada predviđa se mreža naselja sa najosnovnijim snabdijevanjem stanovništva sa ciljem održavanja i revitalizacije tradicionalnog sistema naseljenosti seoskih područja.

U kontaktnoj zoni Nacionalnog parka "Skadarsko jezero", i drugih područja zaštite, nije dozvoljena gradnja. Za naseljene komplekse, odnosno grupe objekata, dozvoljena je samo sanacija bez širenja, u zonama zaštite, pa sanacija do preseljenja.

Mreža naselja:

Podgorica, državni centar sa određenim međunarodnim funkcijama, Tuzi i Golubovci, značajni lokalni centri, Ubli i Lijeva Rijeka, lokalni centri, Bioče, Stijena, Barutana, opštinski lokalni centri, Dinoša i Fundina razvijaju pojedine funkcije neophodne za najosnovnije snabdijevanje sela u brdovitom i planinskom dijelu Glavnog grada. Predviđa se razvoj turističkih naselja Veruša i Vranjina, u manjem, i razvoj turističko-rekreativnih zona u Plavnici, Radovču, Bioču, Ublima, Lužnici, Opasanici (eko-katuni).

Urbani razvoj

- isključivo dogradnja i obnova na postojećem građevinskom zemljištu,
- rigorozno sankcioniranje bespravne gradnje,
- privredni razvoj maksimalno uvažava zahtjeve zaštite životne sredine,
- usmjerenje privrednih djelatnosti u proizvodno–servisne zone u Podgorici, Golubovcima i Tuzima, locirane uz magistralne i regionalne saobraćajnice i manja privredna zona uz autoput – petlja Veruša, te logistički centar u Podgorici,
- razvoj javnog saobraćaja u vidu održivog transporta, sa uvođenjem električnih prevoznih sredstava, biciklističkih staza i slično

Stanovništvo: ograničenje doseljavanja.

Ekonomija: sporiji ekonomski razvoj, zatvaranje KAP-a, razvoj zelene privrede, godišnji rast BDP-a od 0,5%.

Tabela 5.9: Projekcija ekonomskog razvoja (ekološki scenario)

	BDP	BDP per capita	Ukupno stanovništvo	Stanovništvo 15-64	Aktivno stanovništvo	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih	Prirodna nezaposlenost	Višak/manjak radne snage
2015	1.495.791.408	7.896	189.425	131.119	78.409	69.173	9.236	3.136	6.099
2020	1.533.562.015	7.901	194.103	131.601	80.013	70.920	9.093	3.201	5.893
2025	1.572.286.378	7.929	198.300	132.249	81.730	72.711	9.019	3.269	5.750

Energetika: izgradnja obnovljivih izvora električne energije (mini hidroelektrane, solarne elektrane, vjetroelektrane).

Poljoprivreda: očuvanje i povećanje poljoprivrednih zemljišta i zaštita agrikulturnog pejzaža.

Ekološki scenario

Tabela 5.10: Demografski rast po GUR-ovima (ekološki scenario)

	Lica			Domaćinstva		
GUR	**Popis 2011**	**Projekcija 2025**	**Indeks**	**Popis 2011**	**Projekcija 2025**	**Indeks**
Golubovci	9.567	10.178	1,06	2.574	3.051	1,19
Podgorica	152.602	163.021	1,07	48.012	57.497	1,20
Tuzi	5.678	6.198	1,09	1.327	1.589	1,20
Van urbanih područja	18.090	18.903	1,04	5.132	6.011	1,17
UKUPNO	***185.937***	***198.300***	***1,07***	***57.045***	***68.148***	***1,19***

Tabela 5.11: Promjene broja lica, domaćinstava i stalno nastanjenih stanova (ekološki scenario)

	Lica			Domaćinstva			Stalno nastanjeni stanovi		
Plansko područje	**Popis 2011**	**Projekcija 2025**	**Indeks**	**Popis 2011**	**Projekcija 2025**	**Indeks**	**Popis 2011**	**Projekcija 2025**	**Indeks**
1 Podgorica	152602	163021	1.07	48012	57497	1.20	47069	57497	1,22
2 Ravničarsko područje	24686	26409	1.07	6247	7340	1.17	6186	7340	1,19
3 Istočna brda	3174	3293	1.04	921	1129	1.23	918	1129	1,23
4 Sjeverna brda	2236	2237	1.00	807	931	1.15	797	931	1,17
5 Zapadna brda	3239	3340	1.03	1058	1251	1.18	1023	1251	1,22
UKUPNO	***185937***	***198300***	***1.07***	***57045***	***68148***	***1.19***	***55993***	***68148***	**1,22**

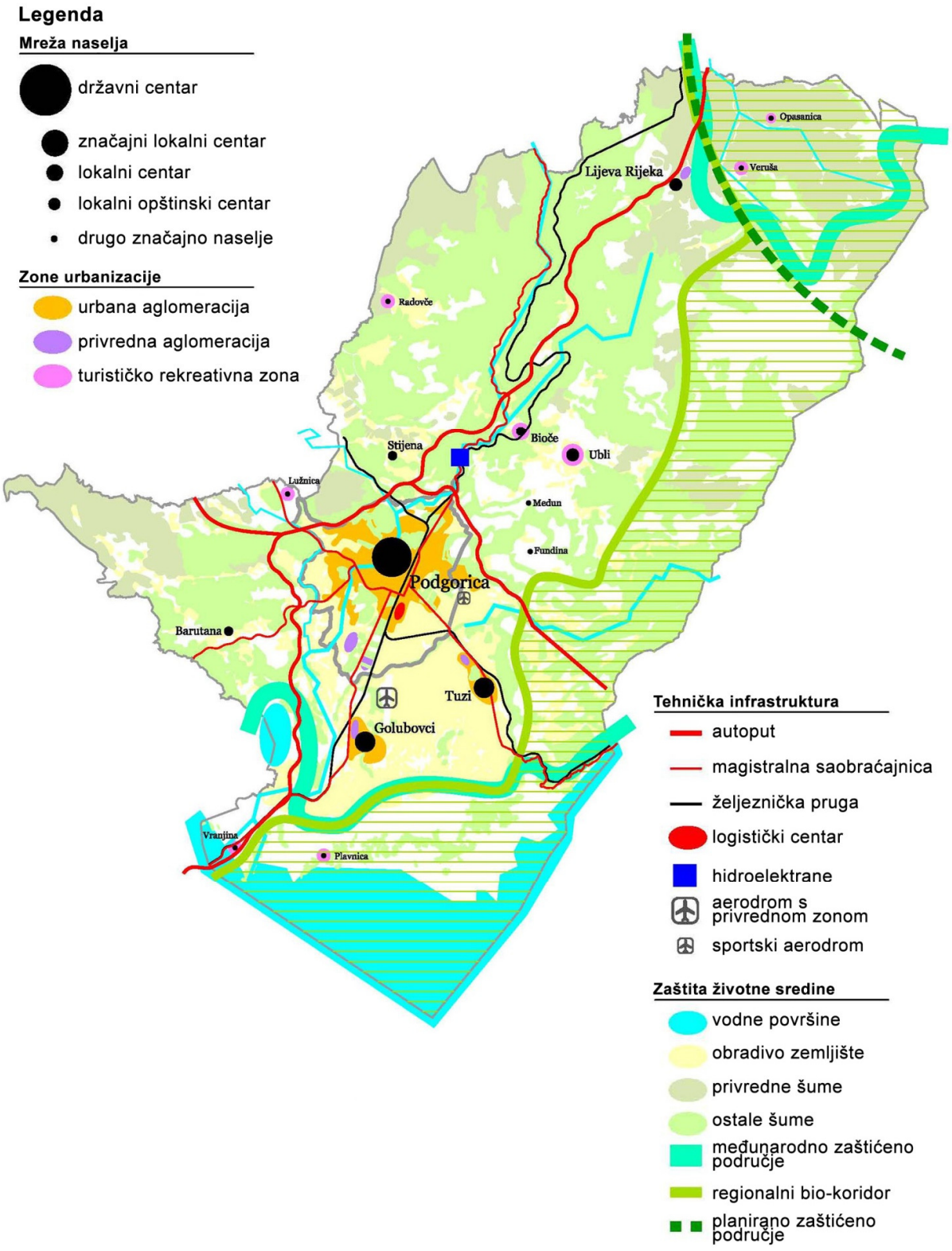

Pregledna karta 5.3: Ekološki scenario razvoja

5.3. Ocjena scenarija i izbor

Održivi razvoj je glavni, sveobuhvatni, cilj dugoročnog razvoja Glavnog grada i osnovni princip prostornog uređenja koji PUP Podgorica teži da dostigne. To znači društveni i ekonomski razvoj, uz zaštitu životne sredine, koji bi osigurao društveno-ekonomsku blagodet i za buduće generacije.

Osnovni ciljevi dugoročnog razvoja u prostoru na osnovu kojih je potrebno vrednovati pojedine scenarije su:

(1) Omogućiti održivi urbani razvoj koji smanjuje razlike u opremljenosti naselja sa društvenom i tehnično-komunalnom infrastrukturom.
(2) Povećati socijalnu koheziju, zdravlje i vitalnost stanovništva Glavnog grada.
(3) Stvoriti uslove za razvoj održive vrste saobraćaja (uključujući javni prevoz, pješačenje, vožnju bicikla i električna vozila) i druge oblike kolektivne potrošnje.
(4) Zaštititi biodiverzitet koji čini život mogućim i pokreće privredu.
(5) U najvećoj mogućoj mjeri zaštititi postojeći fond kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta i zemljišta koje je podesno za agrarnu melioraciju.
(6) Povećati energetsku efikasnost gradnje i proizvodnje energije iz obnovljivih izvora.
(7) Uvažavati i ublažavati uticaj klimatskih promjena.

Kohezijski scenario, koji predviđa veći broj lokalnih centara različitog ranga, ravnomjerno raspoređenih u prostoru, omogućava lakši pristup stanovništva društvenoj infrastrukturi i daje bolje uslove za razvoj tehničko-komunalne infrastrukture. Kompetitivni i kohezijski scenariji imaju bolju projekciju kretanja BDP-ja i zaposlenosti, time da kompetitivni predviđa veliki manjak radne snage i time velike radne migracije, koje mogu predstavljati problem u asimilaciji doseljenika.

Kohezijski i, djelimično, ekološki scenariji stvaraju uslove za razvoj socijalne kohezije i poboljšanje zdravlja i vitalnosti stanovništva Glavnog grada. Predviđeno povećavanje zelenih površina u urbanizovanom prostoru, zaštita životne sredine (smanjenje škodljivih emisija) i prirodnih vrijednosti u okruženju, dobar kontakt stanovnika sa prirodom i uređenim javnim površima za druženje stanovnika, je preduslov za očuvanje i unapređenje zdravlja stanovništva. Pri tom se mora posebno voditi računa na zdravstveno osjetljive kategorije stanovništva.

Sva tri scenarija stvaraju uslove za razvoj održive vrste saobraćaja, pri čemu su u prednosti kompetitivni i djelimično kohezijski scenariji, koji omogućavaju razvoj efikasnog i ekonomski održivog javnog putničkog saobraćaja i druge kolektivne potrošnje.

Ekološki i djelimično kohezisjki scenariji daju najbolje uslove u zaštiti biodiverziteta**.** Ovi scenariji omogućavaju zaštitu kvaliteta kulturnog pejzaža.

Ekološki scenario u najvećoj mogućoj mjeri štiti postojeći fond kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta i zemljišta koje je podesno za agrarnu melioraciju. Osnovni cilj ovog scenarija je obezbjeđivanje stabilne i kvalitetne proizvodnje hrane i razvoj ruralnog prostora gdje postoje uslovi za to, kao i uvođenje dobre prakse privređivanja uz ograničenu upotrebu hemikalija, tzv. ekološka ili biopoljoprivreda.

Sva tri scenarija omogućavaju povećanje energetske efikasnosti gradnje i proizvodnje energije iz obnovljivih izvora, pri čemu je ekološki scenario u prednosti, s obzirom na to da je koncipiran prvenstveno na proizvodnju energije iz obnovljivih izvora.

Ekološki i kohezijski scenario daju bolje uslove u smislu prilagođavanja klimatskim promjenama. Održivo upravljanje vodnim resursima i uređenje sistema efikasne potrošnje vode je teže realizovati kod kontinuirane urbane aglomeracije.

Iz generalng vrednovanja scenarija proizlazi da je ekološki scenario najbolja varijanta razvoja u prostoru s obzirom na zaštitu životne sredine i da je kompetitivni scenario najnepoželjniji u smislu uspostavljanja održivog urbanog razvoja i zaštite životne sredine na teritoriji Glavnog grada. S obzirom na dostignuti urbani razvoj (Komparativan tabelarni prikaz scenarija) i stanje životne sredine, implementacija ekološkog scenarija zahtijevala bi drastične promjene i znatna materijalna ulaganja za preusmjeravanje postojećih trendova urbanizacije i za sanaciju izgrađenog prostora i kulturnog pejzaža/krajolika, prije svega u ravničarskom dijelu i na padinama brda, koje ga definišu. Tako se kohezijski scenario pojavljuje kao najprihvatljiviji za dalju, detaljniju razradu u koncept prostorne organizacije Glavnog grada Podgorica do 2025. godine. Pri tome se mora voditi računa da je koncpet prostorne organizacije potrebno nadgraditi sa određenim smjernicama iz ekološkog scenarija, prije svega za područje zaštite i unapređenja životne sredine.

Održivi urbani razvoj uslovljen je integralnim pristupom u implementaciji planskih rješenja. Pristup integralnom upravljanju temelji se na djelovanju po horizontali, uz preplitanje aktivnosti različitih sektora, ali i njihovom međusobnom saradnjom. Pored toga, zasnovan je još na mogućnostima učešća svih učesnika, kao i na integraciji lokalne i državne politike.

Tabela 5.12: Komparativan prikaz scenarija: stanovništvo, domaćinstva i stalno naseljeni stanovi po planskim područjima

Plansko područje	Popis 2011	kompetitivni		kohezijski		ekološki	
		Projekcija 2025	Indeks	Projekcija 2025	Indeks	Projekcija 2025	Indeks
LICA							
1 Podgorica	152.602	187.180	1,23	175.132	1,15	163.021	1,07
2 Ravničarsko područje	24.686	30.564	1,24	28.477	1,15	26.409	1,07
3 Istočna brda	3.174	3.737	1,18	3.507	1,10	3.293	1,04
4 Sjeverna brda	2.236	2.464	1,10	2.345	1,05	2.237	1,00
5 Zapadna brda	3.239	3.765	1,16	3.546	1,09	3.340	1,03
UKUPNO	***185.937***	***227.710***	***1,22***	***213.007***	***1,15***	***198.300***	***1,07***
DOMAĆINSTVA							
1 Podgorica	48.012	65.861	1,37	63.382	1,32	57.497	1,20
2 Ravničarsko područje	6.247	8.480	1,36	8.039	1,29	7.340	1,17
3 Istočna brda	921	1.269	1,38	1.267	1,38	1.129	1,23
4 Sjeverna brda	807	1.022	1,27	1.031	1,28	931	1,15
5 Zapadna brda	1.058	1.407	1,33	1.500	1,42	1.251	1,18
UKUPNO	***57.045***	***78.039***	***1,37***	***75.219***	***1,32***	***68.148***	***1,19***
STALNO NASTANJENI STANOVI							
1 Podgorica	47.069	65.861	1,40	63.382	1,35	57.497	1,22
2 Ravničarsko područje	6.186	8.480	1,37	8.039	1,30	7.340	1,19
3 Istočna brda	918	1.269	1,38	1.267	1,38	1.129	1,23
4 Sjeverna brda	797	1.022	1,28	1.031	1,29	931	1,17
5 Zapadna brda	1.023	1.407	1,38	1.500	1,47	1.251	1,22
UKUPNO	***55.993***	**78.039**	**1,39**	***75.219***	**1,34**	***68.148***	***1,22***

Tabela 5.13: Komparativni prikaz scenarija: demografski razvoj gradskog i vangradskog prostora

GUR	Popis 2011	kompetitivni		kohezijski		ekološki	
		Projekcija 2025	Indeks	Projekcija 2025	Indeks	Projekcija 2025	Indeks
LICA							
Golubovci	9.567	11.678	1,22	10.928	1,14	10.178	1,06
Podgorica	152.602	187.180	1,23	175.132	1,15	163.021	1,07
Tuzi	5.678	7.375	1,30	6.787	1,20	6.198	1,09
Van urbanih područja	18.090	21.477	1,19	20.160	1,12	18.903	1,04
UKUPNO	***185.937***	***227.710***	***1,22***	***213.007***	***1,15***	***198.300***	***1,07***
DOMAĆINSTVA							
Golubovci	2.574	3.432	1,33	3.330	1,28	3.051	1,21
Podgorica	48.012	65.861	1,37	63.382	1,32	57.497	1,19
Tuzi	1.327	2.006	1,51	1.873	1,39	1.589	1,22
Van urbanih područja	5.132	6.740	1,31	6.634	1,28	6.011	1,20
UKUPNO	***57.045***	***78.039***	**1,37**	***75.219***	**1,32**	***68.148***	**1,19**
STALNO NASTANJENI STANOVI							
Golubovci	2.532	3.432	1,36	3.330	1,30	3.051	1,09
Podgorica	47.069	65.861	1,40	63.382	1,35	57.497	1,09
Tuzi	1.332	2.006	1,51	1.873	1,39	1.589	1,18
Van urbanih područja	5.060	6.740	1,33	6.634	1,29	6.011	1,02
UKUPNO	***55.993***	***78.039***	**1,39**	***75.219***	**1,34**	***68.148***	***1,08***

6. Koncept prostorne organizacije, namjene i uređenja prostora

Koncept prostorne organizacije Glavnog grada Podgorica proizilazi iz ocjene stanja i glavnih problema dosadašnjeg razvoja, razvojnih mogućnosti određenih u planskim dokumentima višeg reda i baznih studija, uvažava smjernice paradigme održivog razvoja i osnovnih opredjeljenja kohezijskog scenarija. U nastavku su dati: predlog mreže naselja na teritoriji Glavnog grada, pregled osnovnih planskih opredjeljenja budućeg prostornog razvoja po pojedinim planskim zonama, kao i principi prostorne organizacije za plansko područje Podgorica sa osnovama za unapređenje slike Glavnog grada Podgorica. Prostor nekadašnjeg GUP-a po važećem pravilniku[37] definisan je kao generalno urbanističko rješenje (GUR) koje se obavezno radi za centar lokalne samouprave i za druge centre.

6.1. Mreža naselja

Koncept prostornog razvoja Podgorice predviđa razvoj sljedeće mreže naselja:

- **centar državnog značaja sa određenim međunarodnim funkcijama**: Podgorica (1)
- **centri opštinskog značaja:** Golubovci i Tuzi (2)
- **značajni lokalni centri**: Ubli, Lijeva Rijeka (2)
- **lokalni centri**: Stijena, Baloči, Barutana, Donji Kokoti, Dinoša, Fundina, Bioče, Vranjina i Veruša (9)

Prve tri kategorije centara su u skladu sa kategorijama policentričnog urbanog sistema Crne Gore definisanog u PPCG (2008). Posljednja kategorija je gradskog, odnosno opštinskog značaja. Druga značajna naselja na području Glavnog grada - centri sa minimalnim uslužnim sadržajima zadržavaju postojeće i razvijaju pojedine nove funkcije u zavisnosti od potreba i materijalnih mogućnosti populacionog zaleđa. To su naselja: Mataguži, Vranj-Sukuruć, Arza-Skorać Stijepovo-Budza, a Medun i Radovče u funkciji turizma i rekreacije (9).

Centar državnog značaja

Podgorica

Centar državnog značaja je najrazvijeniji tip urbanog naselja. Pored funkcija koje sadrže centri nižih rangova, on obezbjeđuje i funkcije najvišeg urbanog nivoa, kao i određene državne i međunarodne funkcije.

Centri opštinskog značaja

Golubovci i Tuzi

Centri od opštinskog značaja su urbana naselja koja razvijaju odgovarajuće uslužne i snabdjevačke funkcije i stvaraju radna mjesta za stanovništvo iz tog centra i ono iz njegovog okruženja. Ovi centri omogućavaju pružanje osnovnih obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih usluga, kao i odgovarajuće sportske i socijalne usluge. To su centri čije privredne i uslužne djelatnosti koristi veći broj naselja (preko 10.000 stanovnika) i proizvodni centri sa prioritetnim razvojem manjih privrednih pogona.

[37] Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokument/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima – Podgorica 2010.

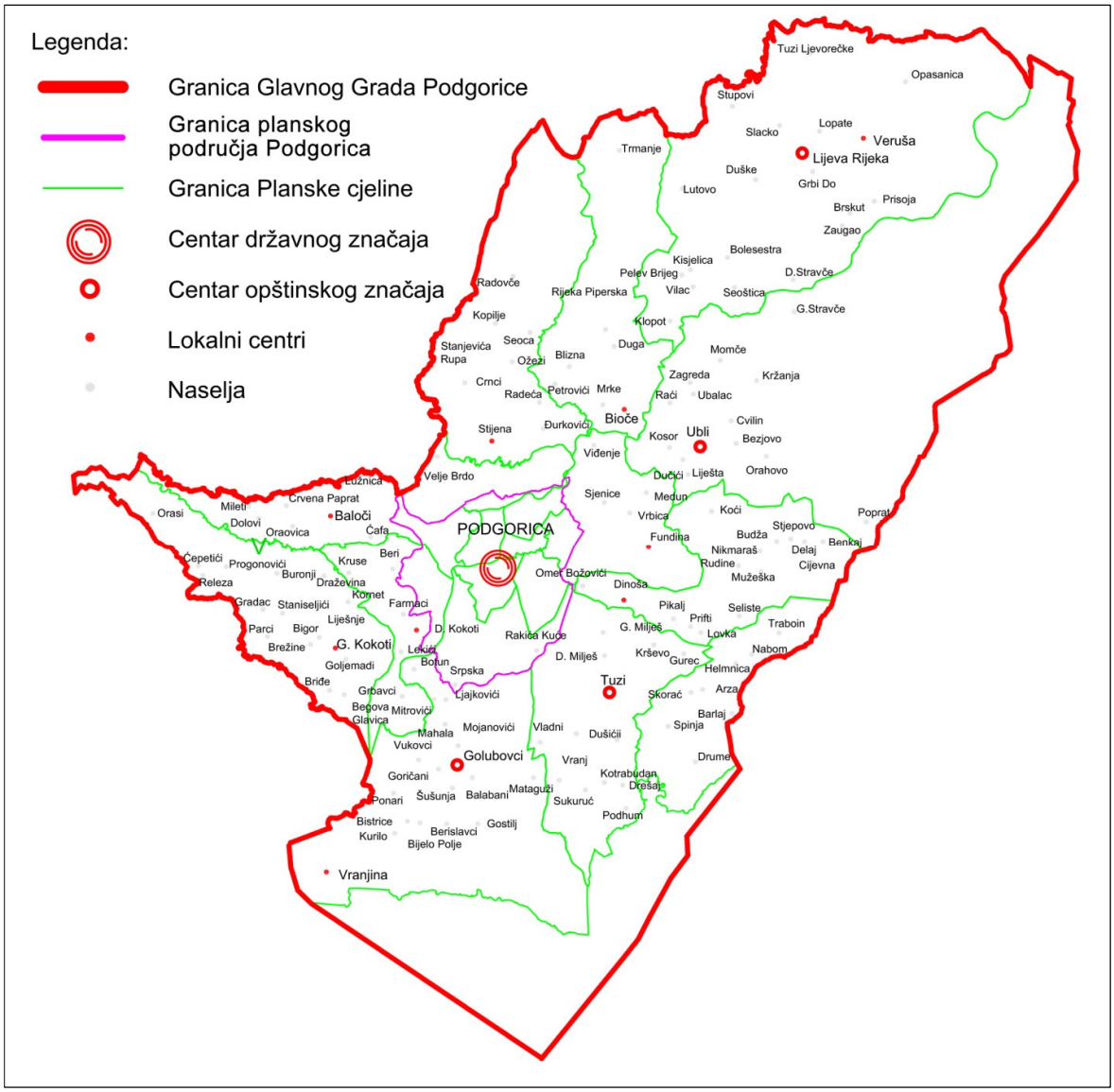

Pregledna karta 6.1: Planirana mreža naselja na području Glavnog grada Podgorica

Značajni lokalni centri

Ubli, Lijeva Rijeka

Značajni lokalni centri su privredni i snabdjevački centri koji su predviđeni u brdovitom i planinskom dijelu Glavnog grada. Usluge ovih centara, uz mogućnosti zapošljavanja u manjim pogonima, koristiće zaleđe od 1.000 do 3.000 stanovnika.

Predviđa se razvoj:

- uslužnog centra; osnovna škola (i po potrebi odjeljenje vrtića), zdravstvena stanica, zadružni dom ili sličan objekat društvenog standarda, mjesna kancelarija, pošta, trgovina mješovitom robom, ugostiteljstvo, zanatstvo (i druge djelatnosti u zavisnosti od specifike naselja),
- privrednog centra: lokacija jednog ili više malih pogona, poljoprivredni servis (otkupna stanica, organizacija prodaje sjemena, đubriva, savjetovanje, posjete veterinara itd.).

Lokalni centri

Stijena, Baloči, Barutana, Donji Kokoti, Dinoša, Fundina, Bioče, Vranjina i Veruša

Lokalni centri su, prije svega, centri usluga za stanovništvo naselja ili užeg gravitacionog zaleđa (do 1000 stanovnika). Formiraju se i razvijaju ili u područjima rijetke naseljenosti gdje broj stanovnika ne uslovljava razvoj jačeg centra ili u blizini jačih centara gdje je dovoljan populacioni potencijal za organizovanje snabdjevačkih djelatnosti lokalnog značaja u samom naselju, a djelatnosti višeg ranga koriste se u najbližem većem centru. U ovim centrima najčešće se pojavljuju: osnovna škola (potpuna ili nepotpuna), trgovina dnevnih potrepština, ugostiteljstvo, objekat društvenog standarda. Moguća je i gradnja malih pogona proizvodno-servisnih djelatnosti.

6.2. Osnovna opredjeljenja po planskim zonama/cjelinama

PZ Stijena (naselja: Crnci, Đurkovići, Kopilje, Ožezi, Radeća, Radovče, Seoce, Stanjevića Rupa i Stijena), lokalni centar je Stijena. Mogućnosti poljoprivrednog razvoja su u južnom dijelu (vinogradi, voćarstvo), stočarstvo (katuni), u središnjem, i dodatno šumarstvo u sjevernom dijelu zone. Područje je pogodno za planiranje i rekreaciju na katunskom posjedu. Interesovanje za gradnju vikendica treba usmjeravati u obnavljanje napuštenih sela. Pogodni uslovi za rekreaciju stanovništva su u području Radovča (manje skijalište, staze za trčanje na skijama, trim staze i druga uređenja za rekreaciju u prirodi). Za drugi kompleks izuzetnog kulturnog značaja, manastir Ćelija piperska, planirala se revitalizacija za kulturno-turističke namjene. U PPO (1990) bila je planirana melioracija Strganice i Drezge (navodnjavanje i odvodnjavanje), kao i izgradnja više vodovodnih sistema i rekonstrukcija puteva Vranjske Njive - Radovče i Vranjske Njive-Đurkovići-Radovče. Od planiranih uređenja skoro ništa nije realizovano, tako da ostaju aktuelna i za planski period do 2025. Dio područja Radovče i Strganica bili su predlagani za područja posebne namjene (artiljerijski poligon). Potrebe za korišćenje tog prostora za vojne namjene nijesu više aktuelne, tako da je predviđena prenamjena tog prostora.

PZ Rogami (naselje Velje Brdo, Rogami); bez centra, a usmjerava se na naselje Rogami. Manje kvalitetne poljoprivredne površine u blizini grada bi se mogle iskoristiti za obrađivanje kroz rekreativne aktivnosti od strane građana Podgorice. Južni dio zone je potrebno zaštititi od urbanizacije zbog planirane trase autoputa Bar-Boljare i mogućnosti izmještanja željezničke pruge iz kompleksa Duklje.

PZ Komani (naselja: Baloči, Ćafa, Crvena Paprat, Dolovi, Lužnica, Milati i Oraovice), lokalni centar Baloči. Manje površine obradivog zemljišta u blizini Podgorice interesantne su za rekreaciono obrađivanje kroz rekreativne aktivnosti gradskog stanovništva. Napuštene kuće upotrebljavaju se kao vikendice. Izgradnjom vodovoda privlačnost područja je sve veća. Postoji mogućnost ponovnog stalnog naseljavanja, prije svega u istočnom dijelu. Potrebnim mjerama usmjeravati izgradnju da se očuva kvalitetan pejzaž i obradivo zemljište. U PPO (1990), područje Busovnika je bilo zaštićeno za lov i bilo je predviđeno uređenje putne veze od Dolova do Buronja. Ravničarski dio zone - Lješkopoljski lug bio je u PPO (1990) predlagan za zaštitu kao predio posebnih prirodnih odlika (sastavni dio područja Mareza-Zelenika). Bilo je predviđeno i proširenje ribnjaka Mareza. Od ovoga je malo što realizovano, izuzev djelimičnog korišćenja objekata kao vikendica.U novom planskom periodu predviđa se uređenje sportsko-rekreativne zone Lužnica i izgradnja golf igrališta sa manjim turističkim kapacitetima.

PZ Barutana (naselja: Begova Glavica, Bigor, Brežine, Briđe, Buronje, Ćepetići, Draževina, Goljemadi, Gornji Kokoti, Gradac, Kornet, Liješnje, Orasi, Parci, Progonovići, Releza i Staniseljići), lokalni centar Barutana: PPO (1990) je predviđao uređenja manjeg turističkog

područja Sinjac na Malom Blatu i predlagao sanaciju naselja Sinjac, Begova Glavica i Briđe za potrebe razvoja seoskog turizma. Uz jezero je bila predviđena gradnja manjeg turističnog objekta i manji kamp, kao i pristanište za čamce (organizovani prevoz u području Skadarskog jezera). U području MZ Gradac, PPO (1990) je predviđao da bi obezbjeđenje vode stimulisalo sprovođenje „zelenog plana“, kao i privremeno i stalno naseljavanje sada napuštenih objekata. Predviđena je bila rekonstrukcija puta Beri–Krusi–Draževina–Buronji–Brežina. Od planiranih uređenja ništa nije realizovano, izuzev djelimične rekonstrukcije puta. Obavezno je sačuvati netaknuti prirodni pejzaž u širem prostoru izvorišta Kaluđerovo oko. Zaštititi uže i šire područje izvorišta Bolesestra za primorski regionalni vodovod. Iskoristiti mogućnost koju pruža čista voda za razvoj ribarstva, ukoliko nije u konfliktu sa zaštitom izvorišta na Skadarskom jezeru. U narednom planskom periodu očekuje se veći razvoj istočnog dijela ove zone, koji je lociran uz predviđenu petlju autoputa Bar-Boljare (mikrolokacija Šteke-Kornet). To plansko očekivanje za posljedicu ima već formiranu industrijsko-uslužnu zonu u Gornjim Kokotima, kao i zahtjeve za izgradnju stambeno-turističkog naselja u KO Draževina i servisno-skladišne zone u KO Liješnje. U narednom planskom periodu, naselje Gornji Kokoti moglo bi preuzeti određene funkcije lokalnog centra.

PZ Lješkopolje (naselja: Beri, Donji Kokoti, Farmaci, Grbavci, Krusi i Lekići), lokalni centar Donji Kokoti.

Najprikladnija poljoprivredna zemljišta su osnovna determinanta razvoja ove zone. PPO (1990) je predviđao da se naselja razvijaju isključivo za potrebe gazdinstava koja se bave poljoprivredom. To se nije ostvarilo, sva naselja bilježe značajan demografski rast, ali i veliki broj bespravno podignutih objekata. PPO (1990) je predviđao izgradnju novog lokalnog puta uz desni brijeg Morače, od mosta kod Vukovaca do Lekića. Nasip puta trebalo bi da bude i odbrambeni nasip od poplava. Mjere zaštite od poplava, po PPO (1990), morale bi se sprovoditi i u koritu Sitnice. Previđena je bila zaštita izvorišta Farmaci (vodovod za Lješkopolje i PZ Barutana) sa pošumljavanjem (zaštitne šume) koje bi se produžile duž obodnih padina prema Vukovcima. Veći dio ove planske zone obuhvaćen je, u području predlaganom za zaštitu, kao predio posebnih prirodnih odlika Mareza–Zelenika-sliv Sitnice. Mjere zaštite obuhvataju, prije svega, očuvanje i unapređenje postojećih prirodnih i pejzažnih vrijednosti. Od planiranih uređenja ništa nije realizovano. Predviđena trasa autoputa Bar-Boljare, koji prolazi po zapadnom dijelu ove zone, odvaja naselje Kruse. Treba na odgovarajući način obezbijediti saobraćajni pristup naselju. S obzirom na kvalitetno poljoprivredno zemljište, rast naselja se usmjerava unutar postojećih građevinskih zemljišta, prvenstveno za poljoprivredna gazdinstva. Ovakvim usmjerenjem u PUP-u bilo bi moguće usmjeravati i migracije stanovništva, koje bi se bavilo poljoprivredom i komplementarnim djelatnostima u tim naseljima (Beri, Farmaci, Lekići, Grbavci i Donji Kokoti). S obzirom na dostignuti stepen razvoja, Donji Kokoti bi nastavili funkciju opštinskog lokalnog centra (osnovna škola, mjesna kancelarija, trgovine, pošta i drugo). Planskim djelovanjem i infrastrukturnim opremanjem treba vršiti sanaciju područja bespravne gradnje. Postoji čitav niz individualnih zahtjeva za prenamjenu parcela u građevinsko zemljište (Farmaci, Beri, Donji Kokoti i dr.), koji će u Nacrtu PUP-a biti razmatrani u skladu sa usvojenim kriterijumima.

PZ Golubovci (naselja: Balabani, Golubovci, Goričani, Mahala, Mojanovići, Srpska-dio, Šušunja, Berislavci, Bijelo Polje, Bistrice, Botun, Gostilj, Kurilo, Ljajkovići, Mataguži, Mitrovići, Ponari, Vranjina i Vukovci); centar opštinskog značaja Golubovci, Vranjina turistički centar. Naselje Mataguži razvijaće pojedine funkcije za snabdijevanje seoskih naselja u priobalnom pojasu Skadarskog jezera.

Od usvajanja PPO 1990. godine, usmjeravanje urbanizacije na prostor postojećih naselja, sa ciljem zaštite poljoprivrednog zemljišta, nije se ostvarilo. Bilježi se veliki demografski rast i

razvoj neprekidne urbanizacije uz magistralni put i druge značajne komunikacije. Spajanje pojedinih naselja u bezoblične, urbane, aglomeracije djelimično je rezultat i nedostatka usvojenih planskih dokumenata. GUP Golubovci, kojim je trasiran planski razvoj dijela područja, bio je usvojen tek 2005. Usvojene su i dvije izmjene i dopune GUP-a Golubovci (u dijelu saobraćaja, 2007. i u dijelu namjene površina, 2009. godine). Nova poslovno-rekreativna zona na području urađenog UP Beglake-Golubovci, jedna je od potencijalnih lokacija za osnivanje slobodne privredne zone uz željezničku prugu i obilaznicu Golubovaca. Nedavno je usvojen i DUP Golubovci-centar, kao i usvojeni UP za srednju školu u Golubovcima (2012) i UP Golubovci – dio cjelina 2.1 i 2.2 Balijače (2011).

Najkvalitetnija poljoprivredna zemljišta, režimi uređivanja Nacionalnog parka "Skadarsko jezero", i na prirodne kvalitete u vezi s potencijalnim turističkim razvojem, su glavne mogućnosti i, istovremeno, ograničenja razvoja u prostoru ove zone. Svim mjerama je potrebno podsticati razvoj intenzivne poljoprivrede (voće i povrće), unaprijediti urbani, saobraćajni i komunalni standard naselja u okviru sadašnjih građevinskih površina; isušivanje zemljišta i unapređenje potencijala za razvoj turizma moguće je na osnovu zahtjeva režima naconalnog parka. Eksploataciju minerala treba ograničavati na područja koja je moguće rekultivisati i koja nijesu u zonama nacionalnog parka i intenzivne poljoprivrede. Trenutno se eksploatišu šljunak i pijesak iz korita Morače i njenih pritoka, i podzemne vode Zetske ravnice i njenog oboda.

Razvoj urbanizacije je potrebno usmjeravati na urbano područje Golubovci i UP Beglake-Golubovci, U drugim naseljima rast urbanizacije se ograničava u granicama sadašnjih naselja.

Trajno se štite svi poljoprivredni kompleksi gdje je moguće organizovati intenzivnu poljoprivredu. Planiraju se organizovane melioracije i komasacije (navodnjavanje i isušivanje). Intenzivna poljoprivreda se mora podređivati mjerama zaštite podzemne izdani, kao i zaštite ekosistema i prirodnih kvaliteta u zoni Nacionalnog parka "Skadarsko jezero", kao i u kontaktnoj zoni parka.

Turizam se razvija u užem području Skadarskog jezera, tako da centar Golubovaca preuzima ulogu turističko-snabdjevačkog centra. Usaglašeno sa mjerama zaštite prirodnog i kulturnog nasljeđa, za potrebe turizma razvija se kompleks Vranjine (naselje Vranjina, područje ribarske stanice, kompleks manastira, ostrvo Lesendro itd.). Ovaj kompleks, zajedno sa Plavnicom, predstavlja osnovu za izlete po jezeru i široj okolini. U Vranjini i Plavnici je potrebno urediti i pristaništa. Kao drugi lokalitet u atraktivnom dijelu Skadarskog jezera moguće je uređivati naselje Ponari. U turističku ponudu je moguće uključiti i zanimljivo kulturno nasljeđe u prirodnoj okolini: tvrđavu na Oblunu i Ponarskoj gori.

Eksploataciju pijeska i treseta iz Skadarskog jezera potrebno je usaglasiti sa PPPPN Nacionalni park "Skadarsko jezero". Eksploatacija pijeska iz korita Morače i dalje će biti na lokacijama kod naselja Vukovci i Ljajkovići.

PZ Tuzi (naselja: Donji Milješ, Gornji Milješ, Tuzi, Vuksanljekaj, Drešaj, Dušići, Gurec, Kodrabudan, Krševo, Kuće Rakića - dio, Podhum, Sukuruć, Vladne i Vranj); centar opštinskog značaja Tuzi. Naselja Vranj-Sukuruć razvijaće pojedine funkcije za snabdijevanje seoskih naselja u priobalnom pojasu Skadarskog jezera. Od usvajanja PPO, usmjeravanje urbanizacije na prostor postojećih naselja sa ciljem zaštite poljoprivrednog zemljišta nije ostvareno. Odgovarajuća planska dokumentacija nije bila pripremljena i nije usvojen GUP Tuzi, kojim bi se trasirao planski razvoj dijela područja. Bilježimo veliki demografski rast i razvoj neprekidne urbanizacije uz magistralni put Podgorica-Skadar i drugih značajnih komunikacija, kao i spajanje pojedinih naselja u bezoblične, urbane aglomeracije. Planski usmjereno, kroz izmjene za dio PPO, uz put prema Tuzima, razvila se poslovno-trgovačka zona. Usvojena su još dva planska dokumenta: UP KO Donji Mileš (2003), za izgradnju novog vjerskog objekta i LSL za prostor pijace „Tuzi" (2012). Veliki problem je neuspostavljeni katastar nepokretnosti za ovaj dio

područja**.** Postoji niz individualnih zahtjeva za prenamjenu poljoprivrednog zemljišta u građevinsko za stanovanje i poslovne namjene.

Razvoj urbanizacije je potrebno usmjeravati na urbano područje Tuzi i u sklopu postojeće poslovno-trgovačke zone. U drugim naseljima rast urbanizacije se ograničava u granicama sadašnjih naselja. Površine Ćemovskog polja pružaju mogućnost dodatnih melioracija za intenzivnu poljoprivredu. Razvoj svih naselja u južnom dijelu zone determinisan je poljoprivrednom proizvodnjom, te se, slično, PZ Golubovci, ograničava na poboljšavanje standarda i bolju iskorišćenost sadašnjih područja naselja, prije svega za gazdinstva koja se bave poljoprivredom. Na relaciji Tuzi-Milješ moguće je opredjeljenje lokaliteta za stambenu izgradnju za urbanizovane stanovnike.

Turistički razvoj je vezan na nekoliko punktova na jezeru, koji su pristupačni, prije svega, čamcem, tako da ovo područje nije od velikog značaja za razvoj turizma. Za relativno veliki broj stanova za odmor, u tim naseljima, smatra se da će se, postepeno, preobraziti u kategoriju stalnih stanova.

Prioritet je uređenje kanalizacije i sanacija snabdijevanja vodom izgradnjom novih bunara (uz bunar vodovoda Milješ). Za zaštitu od bujica planira se regulacija potoka Urelja. Za zaštitu od erozija i unapređenje pejzaža planirano je pošumljavnje padina brda Dečić, odnosno postepeno cijelog istočnog oboda Ćemovskog polja.

Zaštititi (prije melioracija) arheološke lokalitete u MZ Sukuruć i Vuksanlekići.

Kao posebno vrijedna ambijentalna cjelina koju treba zaštititi je Vranjska gora sa crkvom i grobljem kod Mataguža.

PZ Hoti-Traboin (naselja: Arza, Barlaj, Drume, Helmnica, Nabom, Skorać, Spinja i Traboin), planira se da naselja Arza i Skorać razvijaju određene funkcije za snabdijevanje seoskih naselja i da se preuzmu mjere za zaustavljanje procesa demografskog pražnjenja ove zone. Uz manje komplekse obradivog zemljišta, koji ne omugućavaju egzistenciju stanovništva, postoje mogućnosti za bavljenje stočarstvom i sakupljanjem ljekovitog bilja. Za bolje životne uslove od velikog su značaja radna mjesta (pogoni male privrede), završavanje izgradnje puteva i bolje snabdijevanje vodom (južni dio područja iz izvorišta Vitoja, sjeveroistočni dio iz izdani Ćemovskog polja i posebni vodovodni sistem za naselja visoke zone od Arze do Traboina). Planira se uređenje ekološkog koridora od jezera, uz granicu do Komova i dalje do Bjelasice. Uz to se mora riješiti i pitanje vukova koji ugrožavaju stočarstvo. Značajne pogodne površine za pašnjake pretvaraju se u šumske površine. Potrebno je utvrditi površine koje se rekultivišu u pašnjake i površine koje se unapređuju u niske i visoke šume. Pojas uz Skadarsko jezero uključuje se u program uređenja Skadarskog jezera. Najznačajnija ishodišta su: zaštita Humskog zaliva od zagađenja, uređenje zaštitnih šuma i drugih mjera zaštite izvorišta Vitoja, uređenje arheološkog kompleksa i turističke tačke Samobor, utvrditi mogućnosti razvoja stacionarnog turizma u području Božaja i uspostavljanje lovišta u Drume i Traboin. Položaj Božaja kao graničnog prelaza može generisati određene privredno-administrativne djelatnosti. Planirana trasa Jadransko-jonskog autoputa prolazi neposredno pored Arze, tako da to može inicirati određeni razvoj u tom dijelu zone.

PZ Dinoša (naselja: Budza, Benkaj, Cijevna, Deljaj, Dinoša, Koći, Lovke, Mužečk, Nikmaraš, Omerbožovići, Pikalja, Prifte, Rudine, Gornja Selišta, Donja Selišta i Stjepovo), lokalni centar Dinoša. U ravničarskom dijelu (sjeverni dio Ćemovskog polja) postoje mogućnosti dodatnih melioracija za intenzivnu poljoprivredu. Obod polja i blage padine Kakaricke gore pružaju ugodne mogućnosti za naseljavanje. Moguće je usmjeravanje intenzivnije (urbane) stambene izgradnje u ovo područje u oblik organizovane individualne gradnje. Staro naselje Dinoša ima veliki ambijentalni značaj, što je potrebno uvažavati pri njegovoj dogradnji, odnosno kod

pripreme planskih dokumenata (UP Dinoša u izradi). Planirana trasa Jadransko-jonskog autoputa prolazi uz naselje Dinoša, gdje se planira i petlja za vezu sa putnom mrežom Crne Gore i Albanije. Zbog toga postoje dobre mogućnosti za razvoj servisnih i drugih privrednih djelatnosti u širem kontaktnom području. Planirani centar za brdovito-planinski dio ove zone, Stijepovo, (PPO, 1990) ima ubrzano demografsko pražnjenje i veliku vjerovatnoću da bude potpuno napušteno, što treba spriječiti odgovarajućim mjerama.

U ravničarskom djelu su se vršila istraživanja lokacija za bunare gradskog vodovoda Podgorice. Iz ovih bunara napajao bi se i dio ove zone. Za istočni i sjeveroistočni dio potrebno je proučiti mogućnosti napajanja iz Cijevne. Poljoprivreda, a u brdskom području i šumarstvo, imaju jednake mogućnosti kao u PZ Hoti-Traboin. Od rekreativne i turističke vrijednosti je rijeka Cijevna i kanjon, koji treba da se uvrsti u kategoriju spomenika prirode. Pri tom je potrebno ispoštovati mogućnosti uređenja malih hidroelektrana, kao i razvoj rekreativnog područja na kraju kanjona.

PZ Doljani (naselja: Fundina, Medun, Podgorica-dio, Sjenica, Vidijenje i Vrbica), lokalni centar Fundina. Područje je sa povoljnim uslovima za stanovanje i poljoprivredu. Posebno povoljni uslovi za poljoprivredu su u dolini Vrbnica, u širem području Fundine i u Medunskoj dolini. Rekultivisati sve u prošlosti izgrađene vještačke terase i privesti u višu kategoriju područja obrasla šikarom. Naselja razvijati na padinama. Predviđena je šira akcija podizanja zaštitnih šuma na padinama Kakaricke gore na sjevernom i istočnom obodu zone. Unapređenjem saobraćajnih veza i poljoprivrednom politikom postoje uslovi za vraćanje stanovnika i ponovno iskorišćavanje prirodnih resursa. Bogata prirodna baština i ugodna klima su uslovi za razvoj izletničkog turizma i rekreaciju građana. Najvrednija lokacija je istorijski kompleks Medun, koji se uređuje kao kulturno dobro i memorijalni prirodni spomenik. Po PPO (1990), značajni dio te planske zone predlagan je za zaštitu kao predio posebnih prirodnih odlika. Mjere zaštite obuhvataju, prije svega, očuvanje i unapređenje postojećih prirodnih i pejzažnih vrijednosti. U budućnosti i planski kroz PUP treba sanirati bespravnu gradnju – neformalno naselje na Kakarickoj gori, zaštititi koridor planiranog Jadransko-jonskog autoputa na zapadnom dijelu zone, kao i koridor za istočnu obilaznicu Podgorice i vezu sa tim autoputem.

PZ Ubli (naselja: Bezjovo, Cvilin, Dučići, Gornje Stravče, Kosor, Kržanja, Liješta. Momče. Orahovo, Poprat, Raći, Ubalac, Ubli i Zagreda), značajni lokalni centar Ubli. Brdsko-planinsko područje ima prirodne potencijale za razvoj stočarstva (predio Žijovo i visoravan Korita) i u manjoj mjeri poljoprivrede sa sakupljanjem ljekovitog bilja i pčelarstvo. Eksploatacija ekonomskih šuma je predviđena u planinskom masivu Komova. Bogata je prirodna baština, mogućnosti planinarenja i boravka u katunima i povezivanje sa turističkim centrom Veruša ukazuju na mogućnosti uključivanja područja u turističku ponudu. Oživljavanje stočarstva, unapređivanje šuma, zaštita prirodnih biotopa Bukumirskog i Rikavačkog jezera i zaštita katunskih komunica od neadekvatne prenamjene prostora, osnovni su preduslovi zaštite prirodnih vrijednosti područja Žijovo–Komovi-Korita.

Boljim saobraćajnim vezama i usmjeravanjem investicija u razvoj privrednog i snabdjevačkog centra Ubli postoje mogućnosti za demografski i privredni razvoj.

Najsjeverniji dio zone Komovi predstavljaju mali dio PPPPN Bjelasica i Komovi. Tamo je planiran razvoj eko-katunskog turizma na lokacijama: Žijovo, Maglić i dr.

PZ Lijeva Rijeka (naselja: Bolesestra, Brskut, Donje Stravče. Duške, Grbi Do, Kisjelica, Klopot, Lijeva Rijeka, Lopate, Lutovo, Opasanica, Pelev Brijeg, Prisoja, Seoštica, Slacko, Stupovi, Tuzi Ljevorečke, Veruša, Vilac i Zaugao), značajni lokalni centar Lijeva Rijeka, značajno naselje sa minimalnim snabdjevačkim sadržajem - Pelev Brijeg, Veruša - turistički centar, Opasanica - razvoj eko-turizma (katuni).

Šumarstvo, turizam i stočarstvo su razvojne prednosti ove zone, koje će se potencirati izgradnjom novog autoputa Bar-Boljare. Kompleksi visokih ekonomskih šuma mogu biti značajan prirodni potencijal za privredni razvoj (eksploatacija i prerada drveta). Obavezno je permanentno unapređivanje devastiranih visokih šuma u sjeverozapadnom dijelu područja. Dolina Veruše ima sve mogućnosti za razvoj u ljetnji i zimski turistički centar. Na ulazu u dolinu postoje povoljni tereni za uređenje skijališta i izgradnju potrebnih turističkih kapaciteta. Sjeveroistočni dio teritorije (uključujući dolinu Veruše) je zahvaćen u granice predlaganog regionalnog prirodnog parka. Mjere zaštite se moraju odnositi, prije svega, na korišćenje ekonomskih šuma i uređenje doline Veruše, saglasno ciljevima zaštite.

U okviru PPPPN Bjelasica i Komovi zahvaćeno je područje desnog priobalja Opasanice, sa planom razvoja eko-turizma (katuni: Margarita, Pričelje, Komovi, Carine i drugo). Utvrđena trasa autoputa Bar-Boljare, sa petljom Veruša, omogućava razvoj proizvodno-servisne zone (uz petlju) i veći razvoj Veruše, koja će vremenom i neminovno preuzeti centralnu ulogu u ovoj zoni. Ovo, tim prije, što tamo postoje izvanredni potencijali za razvoj cjelogodišnjeg turizma. Pošto se u Pelevom Brijegu, takođe, planira petlja autoputa, očekuje se brži razvoj i ovog naselja.

PZ Bioče (naselja: Bioči, Blizna, Duga, Mrke, Petrovići, Rijeka Piperska i Trmanje); lokalni centar Bioče. Područje ima slične prirodne razvojne mogućnosti kao ostale brdovite zone, s tim da su naselja postojećim putem u dolini Morače bolje povezana sa lokalnim centrom i dalje Podgoricom, nego što je to slučaj u drugim područjima. Istovremeno, planinski dio iznad kanjona je teško dostupan i već sada, praktično nije stalno naseljen.

Zbog relativno dobrih veza sa Pelevim Brijegom, razvoj privrednih i uslužnih djelatnosti na toj lokaciji bi unaprijedio širi prostor. Zato je predviđena manja proizvodno-servisna zona.

Planirana izgradnja vodovoda Bioče-Gornje Mrke i zasebnog vodovodnog sistema za rejon Duge je u izgradnji. U PPO (1990) je bila planirana i izgradnja novog puta od Bioča preko Blizne na Trmanje, koji bi omogućio bolje korišćenje tog dijela zone za stočarstvo i turizam. Preokret u razvoju može donijeti i izgradnja sistema hidroelektrana na Morači, kako za vrijeme izgradnje, tako i kasnije funkcionisanjem: stanovanje radnika za vrijeme izgradnje, mogućnost zapošljavanja u proizvodnji i servisima, itd. Neke od tih djelatnosti i izgrađena infrastruktura mogli bi se koristiti i poslije završetka izgradnje.

Akumulacijom HE Zlatica, sliv Morače i Male Rijeke, veliki prirodni kvalitet tog područja, dobiće novo obilježje koje bi, uključujući i manastir Duga, pospješilo razvoj turizma.

6.3. Ocjene demografske projekcije za 2025. godinu

Polazišta za demografsku projekciju Glavnog grada do 2025. Godine su: demografska kretanja od 1981. do danas i projekcija integralnog razvoja.

Izraženi trend metropolizacije Podgorice, sa prilivom stanovništva u urbano gradsko jezgro, prigradska naselja i područja gradskih opština Golubovci i Tuzi (Zetska ravnica) traje i dalje. Ovakve migracije, kako sa brdsko-planinskog prostora Podgorice, tako i sa ostalog dijela Crne Gore, modifikovali su ravničarski dio Glavnog grada u prostor sasvim nove demografske fizionomije. Po pravilu, stambena gradnja zauzela je plodna zemljišta, što je i izazvalo komunalne probleme (putevi, energetika, vodosnabdijevanje, prečišćavanje otpadnih voda, odlaganje čvrstog otpada) i probleme u zaštiti kvaliteta životne sredine.

U demografskoj projekciji PUP-a Podgorice, policentrični razvoj ima u vidu stvaranje uslova za zadržavanje stanovništva i na brdsko-planinskom prostoru, u smislu valorizacije ekonomskih resursa na tom prostoru (hidroenergija, energija vjetra, energija sunca, poljoprivreda, šumarstvo, primarna drvna industrija, turizam). Takav scenario razvoja pretpostavlja integralni razvoj, prvenstveno kroz razvoj infrastrukture i privrednih aktivnosti.

Projekcija stanovništva Glavnog grada Podgorica izvršena je na osnovu analize demografskih kretanja u dosadašnjem periodu. Urađene su analize na osnovu triju scenarija:

- Kompetitivni (demografska kretanja na osnovu specifičnog nataliteta i mortaliteta i procijenjenih migracija)
- Kohezijski (srednja vrijednost između prethodna dva scenarija)
- Ekološki (scenario bez migracija)

Tabela 6.1: Projekcija stanovništva Glavnog grada Podgorica po izabranim scenarijima

	2011.	2015.	2020.	2025.
Kompetitivni	185.937	196.963	211.906	227.710
Kohezijski	185.937	193.636	203.928	213.007
Ekološki	185.937	189.425	194.103	198.300

Na osnovu projekcije broja stanovnika i domaćinstava u narednom planskom periodu došlo se do podatka da se prosječan broj članova po domaćinstvu smanjuje na 2,94. Na osnovu ovoga data je projekcija broja domaćinstava po planskim područjima i zonama u narednom periodu. U skladu sa projekcijom broja stanovnika i broja domaćinstava urađena je projekcija potrebnog broja stanova do 2025. godine po kohezijskom scenariju koji je bio najprihvatljiviji za razradu u koncept prostorne organizacije Glavnog grada do 2025. godine (poglavlje 5).

Broj potrebnih stanova računat je po principu da svakom domaćinstvu pripada jedan stan, a da se projekcija potrebnih stanova računa po stopama rasta domaćinstava do 2025. godine. Projekcija razmještaja potrebnih stanova po planskim cjelinama korigovana je usmjerenjima koja proističu iz koncepta prostorne organizacije i usvojene prostorno-planske dokumentacije na nivou Glavnog grada. Uočava se da je u urbanom području koje obuhvata planske cjeline 1-4 potreban 8581 stalno nastanjeni stan, što predstavlja 54,15% potrebnih stanova na urbanom području. U prigradskim naseljima potrebno je 7.266 novih stalno nastanjenih stanova, ili 45,85%. Kako će se ovaj deficit od 17248 stalno nastanjenih stanova na području Glavnog grada riješiti do 2025. godine zavisi od mnogo faktora. Najvjerovatniji je scenario da se namjeni privede dio od kontingenta privremeno nenastanjenih stanova, kojih po popisu 2011. ima 11.937, i izgradnjom novih.

U nastavku je dat pregled projekcije broja stanovnika, domaćinstava i stanova do 2025. g. po planskim područjima, pripadnosti urbanim područjima (gradski i pretežno ruralni prostor), planskim cjelinama i naseljima po kohezijskom scenariju. Pregled projekcija po naseljima je dat u tabelama u Prilogu P1.4 i P1.5.

Tabela 6.2: Projekcija broja stanovnika i domaćinstava Podgorice 2025. po planskim područjima

	Lica				Domaćinstva			
Plansko područje	Popis 2011.	Projekcija		Indeks 2025/2011	Popis 2011.	Projekcija		Indeks 2025/2011
		2020.	2025.			2020.	2025.	
1 Podgorica	152.602	166.882	175.132	1,15	48.012	57.319	63.382	1,32
2 Ravničarsko područje	24.686	27.168	28.477	1,15	6.247	7.365	8.039	1,29
3 Istočna brda	3.174	3.343	3.507	1,10	921	1.110	1.267	1,38
4 Sjeverna brda	2.236	2.233	2.345	1,05	807	910	1.031	1,28
5 Zapadna brda	3.239	3.379	3.546	1,09	1.058	1.293	1.500	1,42
UKUPNO	***185.937***	***203.005***	***213.007***	***1,15***	***57.045***	***67.997***	***75.219***	***1,32***

Tabela 6.3: Projekcija broja stanovnika i domaćinstava Podgorice 2025.
po pripadnosti urbanim područjima

Urbano područje	Lica				Domaćinstva			
	Popis 2011	Projekcija		Indeks 2025/2011	Popis 2011	Projekcija		Indeks 2025/2011
		2020	2025			2020	2025	
Golubovci	9.567	10.411	10.928	1,14	2.574	3.029	3.330	1,28
Podgorica	152.602	166.920	175.132	1,15	48.012	57.319	63.382	1,32
Tuzi	5.678	6.464	6.787	1,20	1.327	1.675	1.873	1,39
Van urbanih područja	18.090	19.210	20.160	1,12	5.132	5.974	6.634	1,28
UKUPNO	***185.937***	***203.005***	***213.007***	***1,15***	***57.045***	***67.997***	***75.219***	***1,32***

Pored demografskih kretanja i projekcije razmještaja stanovništva na osnovu mjesta stanovanja u trenutku sprovođenja popisa, na budući razmještaj stanovništva na prostoru samog grada utiče, prije svega, planirani koncept prostorne organizacije grada. Ovaj koncept uvažava unapređenje postojećeg modela „koncentracije“ – razvoj centralnog dijela grada Novog grada, Nove varoši i Stare varoši – Zabjelo sa proširenjem na Koniku, te revitalizacija i dogradnja pretežno stambenih naselja individualne i neformalne (bespravne) gradnje (Zagorič, Masline, Tološi i Donja Gorica). Prostorni koncept, koji je zasnovan na urbanoj afirmaciji (reurbanizacija degradiranih površina) i dogradnji grada, će se, u budućnosti, ostvarivati dinamikom i fazama realizacije usvojene planske dokumentacije zavisno od mogućnosti izgradnje društvene i tehničko-komunalne infrastructure, kao i organizacije javnog putničkog saobraćaja. U tom smislu je i izvršena korekcija projekcije razmještaja stanovništva i domaćinstava.

Predviđa se da se porast stanovništva, odnosno domaćinstava (posljedično i stanova) u planskim cjelinama izvan plaskog područja Podgorice, usmjerava u lokalne i turističke centre tih planskih cjelina, odnosno da prati planirani razvoj mreže naselja Glavnog grada.

U skladu s tim, u narednoj tabeli je data projekcija rasporeda stanovništva i domaćinstava u planskim cjelinama.

Tabela 6.4: Projekcija broja stanovnika i domaćinstava Podgorice po planskim cjelinama

Planska cjelina	Lica				Domaćinstva			
	Popis 2011.	Projekcija		Indeks 2025/2011.	Popis 2011.	Projekcija		Indeks 2025/2011.
		2020.	2025.			2020.	2025.	
01 Nova varoš	11.625	12.137	13.491	1.16	3.912	4.328	4.988	1.28
02 Novi grad	26.413	34.231	34.962	1.32	9.192	13.048	14.115	1.54
03 Stara varoš – Zabjelo	35.664	38.060	39.493	1.11	11.927	14.002	15.583	1.31
04 Konik	29.939	29.268	30.066	1.00	8.526	8.920	9.440	1.11
05 Masline	7.776	8.001	8.201	1.05	2.143	2.297	2.386	1.11
06 Zagorič	16.816	17.218	18.142	1.08	5.091	5.681	6.316	1.24
07 Rogami	1.760	1.976	2.076	1.18	536	631	684	1.28
08 Tološi	15.079	16.661	18.661	1.24	4.534	5.209	6.504	1.43
09 Donja Gorica	5.244	6.900	7.409	1.41	1.503	2.393	2.440	1.62
10 Dajbabe – Ćemovsko polje	2.286	2.504	2.631	1.15	648	810	926	1.43
11 Golubovci	15.210	16.432	17.245	1.13	4.112	4.791	5.204	1.27

Planska cjelina	Lica				Domaćinstva			
	Popis 2011.	Projekcija		Indeks 2025/2011.	Popis 2011.	Projekcija		Indeks 2025/2011.
		2020.	2025.			2020.	2025.	
12 Tuzi	9.476	10.701	11.232	1.19	2.135	2.607	2.835	1.33
13 Hoti-Trabojin	571	593	626	1.10	131	159	186	1.42
14 Dinoša	1.063	1.115	1.175	1.11	258	312	360	1.40
15 Doljani	850	951	1.002	1.18	252	289	309	1.23
16 Ubli	690	666	704	1.02	280	336	412	1.47
17 Lijeva Rijeka	348	316	336	0.97	150	171	213	1.42
18 Bioče	568	588	620	1.09	207	242	276	1.33
19 Stijena	1.001	983	1.035	1.03	355	376	415	1.17
20 Rogami	319	335	354	1.11	95	111	127	1.34
21 Komani	325	342	363	1.12	125	147	168	1.34
22 Barutana	674	642	677	1.00	279	299	339	1.22
23 Lješkopolje	2.240	2.385	2.506	1.12	654	838	993	1.52
UKUPNO	***185.937***	***203.005***	***213.007***	***1,15***	***57.045***	**67.997**	**75.219**	***1,32***

Tabela 6.5: Odnos broja stanova po stanovniku i domaćinstvu po planskim cjelinama 2025. god.

Planska cjelina	Broj stanovnika	Broj domaćinstava	Broj planiranih stanova u DUP-ovima	Index	
				Broj stanova po stanovniku	Broj stanova po domaćinstvu
01 Nova varoš	13.491	4.988	7702	0,60	1,63
02 Novi grad	34.962	14.115	19950	0,56	1,38
03 Stara varoš - Zabjelo	39.493	15.583	26326	0,67	1,71
04 Konik	30.066	9.440	16230	0,53	1,66
05 Masline	8.201	2.386	6296	0,68	2,35
06 Zagorič	18.142	6.316	11821	0,65	1,88
07 Rogami	2.076	684	684	0,33	1,00
08 Tološi	18.661	6.504	14561	0,88	2,52
09 Donja Gorica	7.409	2.440	8939	1,10	3,40
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	2.631	926	854	0,32	0,92
UKUPNO	**175.132**	**63.382**	**112.679**	**0,65**	**1,79**

Do sada je u Glavnom gradu urađena obimna detaljna planska dokumentacija, u kojoj su isplanirani značajni kapaciteti koji prevazilaze potrebe razvoja grada do 2025. g. Za ostvarenje demografskih projekcija do 2025. biće neophodna i dovoljna samo djelimična realizacija tih planova, bez potrebe donošenja novih i širenja građevinskih zona. U tabeli 6.13 je dat proračun potrebnog stepena realizacije DUP-ova da bi se ostvarile te projekcije. Uočava se da iznad prosjeka realizacije treba planove sprovesti u Novoj varoši, Koniku i Dajbabama-Ćemovskom polju, a da je DUP Donje Gorice isplaniran preambiciozno i u neskladu sa smjernicama važećeg GUP-a Podgorice.

Projekcija starosnih grupa prikazana je po kategorijama:

K 1. Djeca predškolskog uzrasta (0-5 godina);
K 2. Djeca osnovnoškolskog uzrasta (6-14 godina);
K 3. Djeca srednjoškolskog uzrasta (15-19 godina);
K 4. Radno sposobno stanovništvo sa dijelom izdržavanim licima - studenti (20-24 godine);

K 5. Radni kontigent (16-65 godina);
K 6. Fertilni kontigent (žensko stanovništvo 15-49 godina);
K 7. Starije stanovništvo (65 i više godina).

Tabela 6.6: Projekcija starosnih kategorija po planskim cjelinama za 2020. godinu

Planska cjelina/Kategorija	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
01 Nova varoš	689	978	481	614	7.206	2.747	3.264
02 Novi grad	1.953	2.761	1.352	1.670	20.510	6.318	9.007
03 Stara varoš - Zabjelo	2.254	3.203	1.629	1.778	22.462	8.738	9.377
04 Konik	2.717	3.674	1.814	2.040	18.386	8.551	4.491
05 Masline	711	981	485	573	5.599	2.087	1.474
06 Zagorič	1.320	1.836	895	1.072	11.028	4.644	3.034
07 Rogami	158	223	112	115	1.193	444	402
08 Tološi	1.253	1.737	841	1.006	9.877	4.022	2.950
09 Donja Gorica	618	856	414	518	4.828	1.416	1.442
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	178	255	120	148	1.518	546	553
11 Golubovci	1.165	1.639	790	953	9.667	3.581	3.961
12 Tuzi	901	1.237	588	764	6.675	2.515	1.888
13 Hoti-Trabojin	35	49	23	34	357	134	152
14 Dinoša	71	98	46	64	661	240	285
15 Doljani	82	116	60	64	535	197	218
16 Ubli	32	46	22	20	285	94	303
17 Lijeva Rijeka	9	13	5	4	129	30	165
18 Bioče	37	52	26	33	302	120	197
19 Stijena	42	62	30	37	511	167	368
20 Rogami	20	27	13	19	196	66	92
21 Komani	26	36	15	24	163	65	117
22 Barutana	29	42	21	20	263	94	308
23 Lješkopolje	161	229	116	127	1.406	498	589
UKUPNO	**14.461**	**20.150**	**9.898**	**11.697**	**123.757**	**47.314**	**44.637**

Tabela 6.7: Projekcija starosnih kategorija po planskim cjelinama za 2025. godinu

Planska cjelina/Kategorija	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
01 Nova varoš	723	1.026	504	643	7.560	2.662	3.431
02 Novi grad	2.050	2.896	1.417	1.747	21.479	5.947	9.461
03 Stara varoš - Zabjelo	2.357	3.358	1.707	1.861	23.515	8.289	9.859
04 Konik	2.847	3.849	1.901	2.136	19.285	8.791	4.732
05 Masline	746	1.029	508	600	5.873	2.123	1.552
06 Zagorič	1.383	1.925	935	1.124	11.567	4.557	3.195
07 Rogami	169	234	118	126	1.258	456	415
08 Tološi	1.312	1.822	882	1.055	10.363	3.913	3.103
09 Donja Gorica	647	897	430	544	5.062	1.411	1.522
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	190	268	128	156	1.596	531	576
11 Golubovci	1.220	1.717	830	998	10.143	3.546	4.165
12 Tuzi	948	1.296	615	801	7.002	2.558	1.986
13 Hoti-Trabojin	37	53	25	36	376	134	160
14 Dinoša	76	104	50	67	696	235	299
15 Doljani	88	123	62	67	561	208	230

Planska cjelina/Kategorija	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
16 Ubli	34	49	24	21	301	87	320
17 Lijeva Rijeka	10	15	6	5	137	27	174
18 Bioče	39	55	28	35	318	125	208
19 Stijena	45	65	32	39	537	158	388
20 Rogami	21	29	14	20	207	62	97
21 Komani	28	39	16	26	173	64	123
22 Barutana	31	45	23	21	277	94	324
23 Lješkopolje	166	241	122	133	1.476	499	623
Ukupno	**15.167**	**21.135**	**10.377**	**12.261**	**129.762**	**46.477**	**46.943**

Tabela 6.8: Projekcija starosnih kategorija po planskim područjima za 2020. godinu

Plansko područje/Kategorija	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
1 Podgorica	11.879	16.543	8.160	9.549	102.639	39.513	35.821
2 Ravničarsko područje	2.035	2.830	1.357	1.701	16.318	6096	5.985
3 Istočna brda	223	312	152	182	1.838	665	970
4 Sjeverna brda	111	158	77	94	1.132	383	832
5 Zapadna brda	213	307	152	171	1.830	657	1.029
Ukupno	**14.461**	**20.150**	**9.898**	**11.697**	**123.757**	**47.314**	**44.637**

Tabela 6.9: Projekcija starosnih kategorija po planskim područjima za 2025. godinu

Plansko područje/Kategorija	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
1 Podgorica	12.459	17.350	8.553	10.008	107.647	38.680	37.676
2 Ravničarsko područje	2.133	2.967	1.423	1.783	17.085	6.104	6.292
3 Istočna brda	234	328	160	191	1.926	664	1.019
4 Sjeverna brda	117	167	81	99	1.187	372	874
5 Zapadna brda	224	323	160	180	1.917	657	1.082
Ukupno	**15.167**	**21.135**	**10.377**	**12.261**	**129.762**	**46.477**	**46.943**

Tabela 6.10: Projekcija starosnih kategorija po pripadnosti GUR-u za 2020. godinu

GUR/Kategorija	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Golubovci	742	1.039	497	625	6.195	2.320	2.435
Podgorica	11.881	16.547	8.161	9.572	102.659	39.513	35.833
Tuzi	549	749	358	461	4.056	1.525	1.110
Van GUR-a	1.289	1.815	882	1.039	10.847	3.956	5.259
UKUPNO	**14.461**	**20.150**	**9.898**	**11.697**	**123.757**	**47.314**	**44.637**

Tabela 6.11: Projekcija starosnih kategorija po pripadnosti urbanim područjima za 2025. godinu

GUR/Kategorija	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Golubovci	779	1.092	522	654	6.497	2.293	2.560
Podgorica	12.458	17.350	8.553	10.033	107.631	38.680	37.693
Tuzi	577	787	376	484	4.256	1.565	1.167
Van GUR-a	1.353	1.906	926	1.090	11.378	3.939	5.523
UKUPNO	**15.167**	**21.135**	**10.377**	**12.261**	**129.762**	**46.477**	**46.943**

6.4. Principi prostorne organizacije gradskih područja

Planiranje razvoja prostorne organizacije grada proizlazi iz ocjene stanja i glavnih problema dosadašnjeg prostornog razvoja Podgorice, kritičke analize usvojenih planskih dokumenata (DUP, UP), vizije Podgorica 2025. i osnovnih opredjeljenja kohezijskog scenarija.

Dosadašnji prostorni razvoj Podgorice ima izrazite karakteristike urbano-ruralnog kontinuuma:

- Centralni dio grada, velikih gustina stanovanja je, pretežno, planski urbanizovan, sa bulevarima, parkovima, monumentalnim mostovima i objektima koji odaju izgled (image) „velegrada“ i izrazito raštrkana gradnja malih gustina, sa velikim procentom bespravno podignutih građevina u prigradskim naseljima;
- Česte promjene (planske i neplanske) namjene prostora, slaba rješenja i diskontinuitet razvoja fizičkih struktura grada, uočljiviji su poslije 1991. godine u disperziji novogradnje i otvaranja gradilišta (objekata u gradnji) na cijeloj teritoriji Podgorice;
- Segregacija stanovanja poslije 1991. godine je još više izražena. Sa jedne strane elitne stambene zone (Nova varoš-Gorica; Novi grad-Kruševac), i sa druge pretežno radnička naselja sa velikim procentom bespravnih objekata (Malo brdo, Zagorič, Kakaricka gora, Dajbabska gora, Masline, Konik-Vrela ribnička), neformalna naselja (Zagorič-park-šuma Zagorič-Stara Zlatica) i izbjegličko naselje Konik-Vrela ribnička sa izrazito niskim standardom stanovanja;
- Slabo održavanje stambenih naselja i objekata kolektivne gradnje, sa kraja sedamdesetih-osamdesetih godina (npr. Blok 5, Blok 6 Kruševac, stambeni blokovi Drač-Zagorič) i neadekvatni projekti za njihovu revitalizaciju, odnosno reurbanizaciju;
- Devastacija poljoprivrednog zemljišta (Lješkopolje, Momišićko polje, Dajbabsko polje);
- Neafirmisanost prirodne sredine i kulturnog nasljeđa, devastacije obala rijeka Morače i Ribnice, park-šuma Zagorič, bespravne gradnje, propadanje istorijskog jezgra grada, odnosno neadekvatne tipologije (do)gradnje, neadekvatno tretiranje kulturnih dobara (Duklja, tvrđava Ribnica).

Koncepcija prostorne organizacije grada teži ka otklanjanju glavnih problema uz očuvanje i razvijanje postojećih vrijednosti i specifičnosti Glavnog grada Podgorica, koje smo definisali kao prostorne konstante. Teži se evoluciji, a ne radikalnoj transformaciji postojećih gradskih prostora.

Moramo računati sa činjenicom da je, usljed velike migracije stanovništva, prerastanje Podgorice iz agregata zgrada, ulica i djelatnosti, u kohezivnu, socijalno integrisanu zajednicu duži proces u kome učestvuje mnoštvo socijalnih grupa sa različitim interesima i različitim predstavama o razvoju grada. Zato je potrebno da koncepcije prostorne organizacije grada omogućavaju razvoj različitih načina života i rada građana, a da se, istovremeno, jačanjem gradskih funkcija i identiteta grada dozvoljava razvoj identifikacije stanovništva sa gradom. U posljednjih 20 godina Podgorica je, dogradnjom ulične mreže i fizičkih struktura u užem centru grada, uspjela nadgraditi i integrisati tri osnovne urbane matrice: balkanske varoši orijentalnih obrisa (Stara varoš), klasicistički grad s kraja XIX vijeka (Nova varoš) i funkcionalistički grad 60-ih godina (Novi grad), sa novim postmodernističkim centrom na Kruševcu i centrima u nastajanju na Starom aerodromu-Koniku i Zabjelu.

Temeljni cilj predviđene prostorne organizacije grada je afirmacija grada i socijalna integracija stanovništva, unapređenje urbane strukture grada i unapređenje kvaliteta životne sredine u prigradskim naseljima individualne i neformalne gradnje. Pri tome je potrebno uvažavati usmjerenja paradigme održivog razvoja: integralno planiranje urbanizacije i javnog putničkog saobraćaja i zauzimati što manje novih površina, uz efikasnije korišćenje postojeće društvene i tehničke infrastrukture, odnosno njene dogradnje.

Tabela 6.12: Distribucija stanovništva, stanova i radnih mjesta po planskim zonama do 2025. godine

Planska cjelina	Stanovništvo			Stalno naseljeni stanovi				Radna mjesta		
	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Index	Gustina St/ha	Popis 2011	Projekcija 2025.	Index	Popis 2011.	Projekcija 2025.	Index
01 Nova varoš	11.625	13.491	1,10	44	3.872	4.988	1,27	5.233	4.375	1,01
02 Novi grad	26.413	34.962	1,32	60	9.008	14.115	1,53	12.316	11.239	1,10
03 Stara varoš - Zabjelo	35.664	39.493	1,10	51	11.757	15.583	1,29	15.914	14.441	1,10
04 Konik	29.939	30.066	1,01	32	8.215	9.440	1,14	11.298	14.004	1,50
05 Masline	7.776	8.201	1,05	17	2.118	2.386	1,11	3.054	3.763	1,49
06 Zagorič	16.816	18.142	1,07	30	5.023	6.316	1,23	7.178	8.543	1,44
07 Rogami	1.760	2.076	1,18	8	515	684	1,31	767	713	1,12
08 Tološi	15.079	18.661	1,23	20	4.474	6.504	1,42	6.525	7.561	1,40
09 Donja Gorica	5.244	7.409	1,41	8	1.445	2.440	1,68	2.168	2.697	1,50
10 Dajbabe – Ćemovsko polje	2.286	2.631	1,15	1	642	926	1,36	878	1.300	1,78
UKUPNO 1-10	**152.602**	**175.132**	**1,15**	**31**	**47.069**	**63.382**	**1,32**	**65.331**	**68.636**	**1,27**
UKUPNO 11-23 (vangradsko područje)	**33.335**	**37.875**	**1,14**	**0,25**	**8.924**	**11.837**	**1,33**	**10.026**	**10.941**	**1,32**

6.4.1. Generalno urbanističko rješenje - GUR Podgorica

Izabrani kohezijski scenario predviđa usmjerenje 47% prirasta stanovništva na užem području grada, koje obuhvata planske cjeline: (1) Nova varoš, (2) Novi grad, (3) Stara varoš–Zabjelo i (4) Konik. Usmjeravanje izgradnje grada na dovršavanje već početih područja gradnje doprinijelo bi, svakako, boljoj kohezivnosti fizičkih struktura i razvoju oblikovnog izraza grada.

Urbanom revitalizacijom istorijskih cjelina Stare i Nove varoši, urbanom afirmacijom područja Novog grada, Drpe Mandića i područja pod Goricom, u sadržajnom i morfološkom smislu, te urbanom dogradnjom i reurbanizacijom područja Ljubović, Pobrežje, Zabjelo i područja uz Cetinjski put (nekadašnji industrijski kompleksi: Radoje Dakić, Duvanski kombinat), kao i uređenjem atraktivnih obala rijeka Morače i Ribnice, omogućila bi se socijalna i funkcionalna integracija ovih djelova gradskog područja u jedinstven gradski prostor.

Centralni gradski prostor povezuje, odnosno definiše saobraćajni magistralni prsten (ring, Bulevar Ivana Crnojevića - most Milenijum - 13. jul - Bulevar Džordža Vašingtona - 4. jula - Bulevar bratstva i jedinstva), duž kojeg su locirana stambena naselja (Kruševac, Blok 5, Zabjelo 6,7,8, Pobrežje, Blok 35-36, Blok 18 i 19, Drač) i oblikovana je gušća izgrađena supstanca u obliku 'gradskog zida' sa naglašenim 'ulazima' u grad iz regionalnih pravaca.

Na magistralni saobraćajni prsten nadovezuje se ortogonalni raster urbanih blokova (Nova varoš, Novi grad, Stara varoš i Zabjelo) sa dvije izražene transverzale u pravcu istok-zapad (Tološi-Kruševac-Novi grad-Nova varoš-Konik i Univerzitet-Novi grad-Stara varoš-saobraćajni terminal).

U posljednjih 20 god. Podgorica je, u skladu sa smjernicama GUP-a (1990), postigla u znatnoj mjeri kontinuirani razvoj grada, gradnju bez 'preskakanja' pojedinih područja bližih gradskom

jezgru, sa mješovitom namjenom površina (stambeni, radni i drugi sadržaji) i gradskom morfologijom gradnje (gradnja uz ulice, trgove, parkove). Takav gradski režim gradnje sprovodiće se i dalje na užem gradskom području (područje urbaniteta), kao i uz značajne pravce komunikacija (poteze urbaniteta) prema Koniku (Nova varoš-Konik-Ribnica), duž predviđenog produžetka Bulevara sv. Petra Cetinjskog, odnosno V proleterske i prema Duklji (Nova varoš–Zagorič-Duklja uz obalu Morače) Stanka Dragojevića - II crnogorski bataljon.

Izgradnjom ovih komunikacija sadržajno i funkcionalno se na uži gradski prostor nadovezuje istočni (Konik) i sjeverni (Zagorič) dio grada, koji će se zbog prirodnih, geomorfoloških (brdo Gorica) i stvorenih barijera (željeznička pruga i postrojenja) razvijati kao izdvojene gradske prostorne cjeline.

U užem gradskom području predviđaju se centralne djelatnosti i mješovita namjena površina, a organizacija prostora treba da omogući nastajanje i razvoj poteza i žarišta urbaniteta, kao manjih i većih centara u obliku zona, uličnih poteza i trgova s lokalima i raznolikim intenzivnim korišćenjem prostora. Na područja i poteze urbaniteta vezane su i lokacije centralnih i drugih javnih gradskih sadržaja.

Centralne funkcije

Lokacije za proširenje funkcije gradskog centra, pored Nove varoši su: lokacije pored Morače, na desnoj obali kao pojedini, samostojeći objekti u zelenilu u potezu od Ulice 13. jula do Bulevara revolucije, na lijevoj obali na lokaciji nekadašnje kasarne Morača, te u Staroj varoši uz Ribnicu (uređenje „džepova“). Pojedine sadržaje preuzeće dogradnja centra na Kruševcu, lokacije uz Cetinjski put i Bulevar Džordža Vašingtona, u Staroj varoši uz Bulevar bratstva i jedinstva i na Koniku, na trgu na produžetku V proleterske.

Najviše funkcije državnog značaja razvijaće se i dalje uz Bulevar svetog Petra Cetinjskog i u kompleksu Univerziteta i Kliničkog centra.

Centralne funkcije regionalnog karaktera sa većim zahtjevima za prostor i saobraćajne površine moguće je locirati u centru na Pobrežju, uz ulice Vojislavljevića i Zetskih vladara.

Manji lokalni centri, sa osnovnim snabdjevačkim funkcijama, manjim proizvodnim i servisnim sadržajima i uređenim prostorima za druženje stanovnika predviđeni su u prigradskim naseljima individualne gradnje (Tološi, Gornja i Donja Gorica, Zagorič, Masline, Murtovina, Zlatica, Ribnica, Vrela ribnička i Stari aerodrom). Lokalni trgovački centri sa zelenom pijacom planirani su u naselju Zagorič i Zabjelo.

Na području grada je već formirano nekoliko specijalizovanih centara – Univerzitet, Klinički centar, srednjoškolski centar. Ovi centri će se i dalje razvijati na postojećim lokacijama koje se nalaze uz samo uže područje grada, na predviđenom saobraćajnom prstenu i dobro su dostupni sredstvima javnog saobraćaja.

Stanovanje

U posljednjih 20 godina stanogradnja je bila jedan od najzastupljenijih oblika izgradnje grada. Podgorica, u urbanom području, u odnosu na broj domaćinstava danas ima višak od oko 10.000 stanova, što ne znači da svako domaćinstvo ima svoj stan i da nema potrebe za stambenom izgradnjom. Postoji još jedan paradoks, da je u postojećoj planskoj dokumentaciji planirano oko 110.000 stanova, ili oko 35.000 stanova više nego što bi bilo potrebno izgraditi do 2025. Godine, s obzirom na demografske projekcije kohezijskog scenarija. Zato u narednom periodu gradnja stanova mora biti jako selektivna, odnosno potrebno je revidovati postojeće detaljne urbanističke planove, a tipologiju gradnje stambenih agregata prilagoditi morfologiji gradskih prostora, što više sa interpolacijama, dogradnjom i novogradnjom, uglavnom,

stambenih objekata i objekata mješovite namjene. Na taj način treba izgrađivati i unapređivati urbanu strukturu grada. Ivična izgradnja objekata i zgusnut poredak gradskih blokova su dvije mogućnosti racionalnijeg korišćenja zemljišta koje treba nastaviti i u sljedećem planskom periodu. Naravno, kao što smo prije istakli, povećanje gustine u postojećim naseljima mora uvažavati postojeći kontekst gradnje i ne smije smanjivati kvalitet života stanovnika. Takav način izgradnje sprovodiće se u užem gradskom području (području urbaniteta) i uz značajne pravce komunikacija (potezi urbaniteta):

- Na površinama prestrukturiranja industrije (*brownfield*): Radoje Dakić, Duvanski kombinat,
- Na novim površinama kao dogradnja započete gradnje: centar Kruševac, Zabjelo, centar Konik, Zagorič (uz put za Duklju),
- Na površinama urbane dogradnje: Ljubović, Pobrežje, Zabjelo i
- Na površinama urbane revitalizacije: Nova varoš, Stara varoš.

Izgradnja kolektivnog stanovanja u objektima sa više stanova predviđa se kao oblik povećanja gustine postojećih stambenih naselja individualne i neformalne gradnje:

- Uz predviđenu izgradnju društvene infrastrukture u Zagoriču (uz Ulicu II crnogorskog bataljona), Murtovina-Zlatica (uz Ulicu I proleterske), Gornja i Donja Gorica;
- Dogradnja postojećih stambenih zona pod Goricom objektima tipologije vila-blok.

Individualna stanovanja ili gradnja niskih gustina predviđa se:

- U obliku pogušćavanja i dogradnje postojećih naselja, pretežno bespravne gradnje: Momišići, Tološi 2, Gornja Gorica, Donja Gorica, Zagorič, Murtovina-Zlatica, Zabjelo, Zelenika;
- U obliku dogradnje, nadgradnje adaptacije potkrovlja u već dovršenim naseljima niske gradnje: Momišići 8, Tološi 1, Masline, Ribnica, Vrela ribnička;
- Na novim lokacijama, na padinama Malog brda i Kakaricke gore u obliku fragmenata terasastih kuća i kao sanacija postojećih neformalnih naselja uz uvažavanje mikroseizmične rejonizacije;
- U obliku dogradnje seoskih naselja za potrebe autohtonog stanovništva.

Proizvodnja

Koncepcija prostorne organizacije grada predviđa pretežno mješovitu namjenu gradskog prostora, organizaciju radnih i drugih sadržaja uz stanovanje. Oblici rada koji imaju veće dimenzije, specifične tehnološke i saobraćajne zahtjeve izdvojeni su u proizvodno-servisnim ili komunalnim zonama:

- Servisno-skladišna zona uz željeznička postrojenja na Koniku i Pobrežju
- Servisno-skladišna zona sa ranžirnom stanicom*
- Industrijska zona A*
- Agroindustrijska zona
- Skladišta i servisi „Cijevna“ [38]
- Poslovno-servisna zona Donja Gorica
- Komunalne zone (stočna pijaca i klanica na Ćemovskom polju, uz put za Tuzi, sanitarna deponija na Ćemovskom polju i nova lokacija uređaja za prečišćavanje otpadnih voda uz Moraču u blizini KAP-a)

[38] Potencijalne lokacije za osnivanje slobodnih zona

Saobraćaj

Osnovni koncept saobraćaja razrješava dva bitna problema postojećeg stanja: izmještanje tranzitnog saobraćaja i dogradnje ulične mreže koja omogućava razvoj savremenog javnog saobraćaja.

Produžetak južne obilaznice Vojislavljevića i povezivanje sa Ulicom Josipa Broza Tita i I proleterskom dalo je 'mini' istočnu obilaznicu, tako da se tranzitni saobraćaj izmjestio iz najužeg centra grada. Izgradnjom autoputa Bar-Boljare, Podgorica će dobiti zapadnu i sjevernu obilaznicu. Predviđena je izgradnja i južne obilaznice Ćemovsko polje-Donja Gorica-Gornja Gorica sa priključkom na Cetinjski i Nikšički put.

Koncept dogradnje gradske ulične mreže uvažava u najvećoj mjeri već djelimično izgrađene pravce, kao i osnovne elemente matrice prostorne organizacije grada. Dogradnja magistralnih pravaca u magistralni prsten (ring) oko užeg gradskog područja sa dvije transverzale u pravcu istok-zapad i priključcima na uvodno-izvodne pravce, omogućava i dobru organizaciju javnog saobraćaja, te značajno unapređenje prostorne organizacije grada u smislu integracije različitih geometrija grada u organsku cjelinu i dogradnju kontinuiteta slike grada. Dogradnja ulične mreže mora predvidjeti izgradnju/oblikovanje raznolikih elemenata saobraćajnih prostora: ulice, avenije, bulevari, trgovi, skverovi, pješačke i biciklističke staze, koji zajedno sa elementima sistema zelenih površina formiraju i daju identitet otvorenom gradskom prostoru.

Veliki problem u gradu predstavlja saobraćaj u mirovanju, odnosno parkiranje. Pošto je na području grada za te namjene ekskluzivno obezbijeđeno prostora za oko trećinu potreba, to se ostale potrebe, za oko 40.000 vozila, rješavaju konkurentno i u konfliktu sa ostalim namjenama (pješaci, biciklisti, zelene površine, sport i rekreacija, kao i saobraćaj u kretanju). Rješavanje ovog problema traži izradu posebne studije jer u postojećoj studiji saobraćaja to pitanje nije rješavano.

Gradske zelene površine

Izgradnja i uređenje zelenih površina u dugoročnom razvoju grada mora biti usmjerena u izgradnju/dogradnju jedinstvenog sistema zelenila.

Centralne površine planiranog zelenog pokrivača Podgorice čine površine duž rijeka Morače i Ribnice, posebnih pejzažnih i rekreativnih odlika, na koje se nadovezuje parkovsko zelenilo Nove varoši, Novog grada - Kruševca i Stare varoši i koje se preko predviđenih zelenih prodora (ulično zelenilo, drvoredi, blokovsko zelenilo) povezuje sa park-šumom Gorica, Ljubović i Malo brdo.

Ove značajne centralne zelene površine povezuju ostale zelene i sportsko-rekreativne površine grada u jedinstven sistem: na sjeveru sportsko-rekreativna zona Stara Zlatica-Krnjevina, na istoku sportsko-rekreativne površine na Koniku (između naselja Ribnica, Vrela ribnička i centra Konika), na jugu sportski stadion „Zabjelo" (južno od Ljubovića) i na zapadu park-šuma Kruševac-Tološi, sa manjim sadržajima sporta i rekreacije.

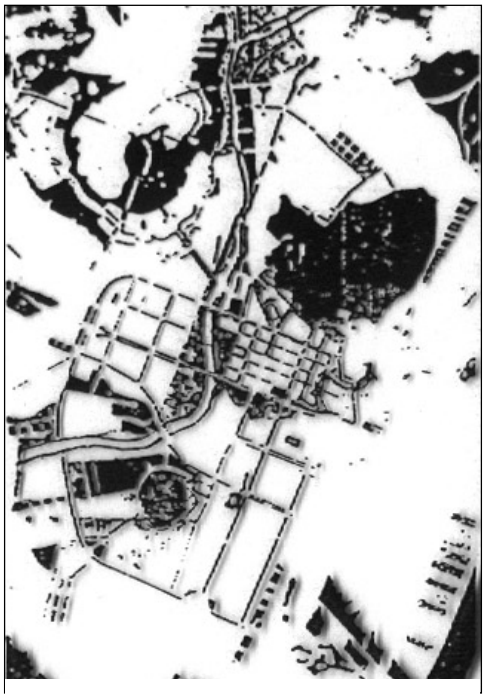

Slika 6.1: Podgorica: Sistem prirodnih i oblikovanih zelenih struktura grada

Koncept dogradnje zelenog sistema grada predviđa uređenje manjih urbanih parkova uz sadržaje

centralnih i miješanih djelatnosti, kao i lokalne parkove unutar građene supstance za potrebe lokalnog stanovništva (veličine do 2 ha, dostupnost 400 m).

Jedinstveni sistem zelenih površina zaokružuju predviđene površine namijenjene rekreativnoj poljoprivredi (urbane bašte), postojeće i predviđene zaštitne šume i rekreativne površine bližih izletišta - Mareza, Vrela ribnička i Cijevna.

6.4.1.1. Osnove unapređenja slike grada i kvaliteta urbanizovanih područja

Vizuelni oblik grada je jedan od trajnijih pokazatelja prirode razvojnih procesa društva, a time i uspješnosti ili neuspješnosti planiranja tih procesa u određenom vremenskom periodu.

Proteklih 60 godina planiranja i izgradnje Podgorice (prvi GUP 1950) razdoblje je mnogih intervencija, prije svega u osvajanju novih površina za izgradnju grada, kao i značajnih intervencija u postojeći izgrađeni prostor Nove i Stare varoši.

Planovi izgradnje grada 60-ih godina XX vijeka, u skladu sa tadašnjim urbanističkim koncepcijama „moderne“[39] i funkcionalizma, težili su ka ujednačenju morfologije gradskih prostora, koja je uočljiva u oblicima i prostornoj organizaciji grada (stambena naselja, radne zone). Težnja ujedinjavanja morfologije gradskih prostora vidi se u intervencijama na području Stare varoši i Drača, gdje su saobraćajnice grubo presjekle i razdvojile gradsko tkivo (kućerci u sjenci stambenih blokova), u izgradnji solitera na području Nove varoši, a prvenstveno u izgradnji stambenih blokova slobodnog tlocrta na području Kruševca (Blok 5), Pobrežja (Blok 18-19), Zabjela (Blok 6,7).

Slika 6.2: Podgorica: Stara varoš – Drač, parkovna uređenja uz Ribnicu
i Nova varoš sa brdom Gorica

Morfološka slika grada koja je bila planirana, prije svega, kao prostor sastavljen od stambenih blokova i susjedstva, odudara od klasičnih, urbanističkih, morfoloških standarda prema kojima grad čine ulice, trgovi i parkovi.

Sukob ta dva „modela“ gradske morfologije, potkrijepljen nekontrolisanom gradnjom individualnih objekata u svim pravcima širenja grada (znatno povećanje prigradskih naselja), stvorio je brojne probleme u funkcionisanju grada i u nečitljivosti gradske slike u nedovršenim i likovno nedorečenim prostorima koji razgrađuju oblikovani izraz i identitet grada.

[39] Urbanistička teorija moderne arhitekture 20. vijeka bila je prvenstveno orijentisana ka izolovanom objektu, ka zgradi kao jedinstvenoj umjetničkoj cjelini, dok je gradski prostor degradirala na nivo tehničke, saobraćajno-komunalne površine.

Usmjerenje GUP-a (1990) prema „dovršavanju grada“, polazeći od zatečenog stanja, u morfološkom pogledu, podrazumijevalo je revalorizaciju raznolikosti pojedinih predjela grada, prije svega triju urbanih jezgara: stare balkanske varoši (Stara varoš), klasicističkog grada iz kraja XIX vijeka (Nova varoš) i funkcionalističkog grada iz 60-ih godina XX vijeka (Novi grad). Mada djelimično degradirana, ova urbana tkiva grada, koja su i danas najčitljivija u tlocrtu grada, kao i dobre geomorfološke karakteristike prostora (rijeke, niz brda u ravnici, ljepe vizure na zaključenu kulisu brdsko-planinskog amfiteatra na sjeverozapadu), daju dobru predispoziciju za koncepciju razvoja 'gradova u gradu'. Ovaj koncept, koji podrazumijeva razvoj potpuno individualizovanih djelova grada, svaki sa svojim posebnim likom i drugačijom strukturom funkcija, koje se dopunjuju i integrišu u jedinstveni gradski prostor, aktuelan je i danas. Specifični razvoj ’tih gradova’ i njihova kasnija dogradnja, u duhu postmoderne i paradigme održivog razvoja, morao bi omogućiti i zadovoljiti razvoj raznolikih potreba života građana.

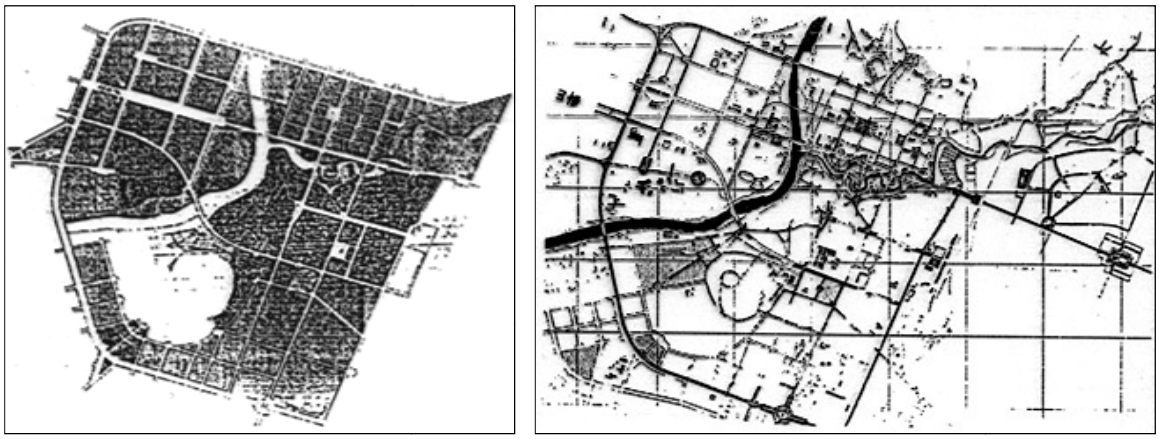

Shema 6.1: Podgorica – Tematske i netematske fizičke strukture grada

U ambijentalnom smislu GUP (1990) je predviđao reafirmaciju karakterističnih oblika gradnje – konstitutivni elementi grada: ulice, trgovi, parkovi, urbani blokovi. Grad bi se po GUP-u (1990) dograđivao i pogušćavao u sklopu zatečene i dograđene ulične mreže sa postepenim transformacijama. Analiza realizacije GUP-a (1990) je pokazala da se to u velikoj mjeri i realizovalo, sa dogradnjom ’netematskih struktura grada’, dogradnjom saobraćajnog ringa i izgradnjom centra na Kruševcu. Početkom 2000. godine, pod uticajem postmoderne, realizovao se prvi dio centra (Rimski trg), a drugi dio urbanog bloka je još u fazi izgradnje (predviđen novi javni prostor i parkovno uređenje oko Hrama Hristovog Vaskrsenja).

Koncept dugoročnog razvoja grada morao bi uspostaviti funkcionalno složen („gradovi u gradu“) i vizuelno lako čitljiv urbani kontinuum grada. To je moguće postići unapređenjem i dograđivanjem osnovnih elemenata oblika grada:

(1) pravci
(2) izgrađena struktura
(3) gradski otvoreni prostor
(4) sistem prirodnih i uređenih zelenih površina.

(1) <u>Pravci</u>

Ortogonalni koordinantni sistem sa centrom ispred hotela „Crna Gora“, osovinama Ulice slobode i Bulevara sv. Petra Cetinjskog, kao i mrežama ulica u Novoj varoši i Novom gradu, ostvario je dominantne pravce čija se čitljivost smanjuje radijalno prema rubu grada.

Noviji zahvati u putnoj mreži uvode nove pravce u prostoru koji funkcionalno i oblikovno posežu u postojeći saobraćajni sistem (novi put za Nikšić, unutrašnja južna obilaznica).

Uređenjem ulične mreže omogućava se, pored saobraćajne bezbjednosti, i potrebna preglednost u odnosu prema značajnim prepoznatljivim objektima i prostorima grada (fokusnim tačkama[40]), a time i nužna orijentacija u prostoru.

Slika 6.3: Dogradnja unutrašnjeg gradskog prstena: Bulevar crnogorskih serdara, izgubljena prilika za oblikovanje arhitektonsko usklađene cjeline, kvalitetne fasade ove značajne saobraćajnice

Dogradnjom postojeće ulične mreže i otvaranjem novih pravaca potrebno je povezati različite geometrije grada u organsku cjelinu: (a) realizovana je bila, skoro u kontinuitetu, dogradnja unutrašnjeg gradskog ringa Bulevar Ivana Crnojevića-most Milenijum-13. jul-Bulevar Džordža Vašingtona-Bulevar revolucije-Union bridge-Bulevar bratstva i jedinstva, koji povezuje tri najznačajnija gradska jezgra: Stara varoš, Nova varoš i Novi grad-Kruševac; b) dogradnja značajnog poteza istok-zapad: produžetak Bulevara sv. Petra Cetinjskog ka Tološima na zapadu i ka Koniku na istoku, je djelimično realizovana (potrebno je uređenje trga na Koniku); (b) omogućiti međusobno povezivanje ostalih predjela grada Novi grad-Stara varoš-Pobrežje; Konik–Masline-Zagorič; Donja Gorica-Gornja Gorica-Tološi; (c) trasirati novu južnu obilaznicu Ćemovsko polje (KAP)-Donja Gorica-Gornja Gorica.

(2) Izgrađena struktura

Urbano-morfološku strukturu grada čine različiti urbani uzorci koji su rezultat istorijskog razvoja grada, odnosno različitih društvenih, kulturnih, ekonomskih i tehničkih uslova gradnje. Ovi urbani uzorci su i nosioci identiteta pojedinih gradskih područja, a i grada kao cjeline. To su karakteristična područja grada (ili tematske strukture) koja imaju jedinstvene, svojstvene, karakteristike organizacije fizičke strukture (npr. parcelacija, regulacione linije, koncept oblikovanja javnog i privatnog prostora, tipologija objekata, oblikovanje fasada, krovova i sl.) i koja su najčešće građena po jednom, odnosno u okviru jednog planskog dokumenta. Budući razvoj u ovim područjima u obliku obnove, dogradnje ili revitalizacije mora uvažavati postojeći kontekst gradnje i jačati njihov identitet.

Urbano tkivo centra grada Podgorice čine tri karakteristična područja: urbani raster klasicističkog grada (kraj 19. vijeka, urbani blokovi 120/80 m), ortogonalna mreža funkcionalističkog grada (60-ih godina 20. vijeka, urbani blokovi 200/240 m) i fragmenti urbanog tkiva balkanske varoši orijentalnog obrisa (10 - 19. vijeka, organsko oblikovani urbani blokovi).

[40] Fokusne tačke ili primarni elementi koji generišu urbanu formu.

Shema 6.2: Podgorica: Tematske strukture Stara varoš, Nova varoš i Novi grad

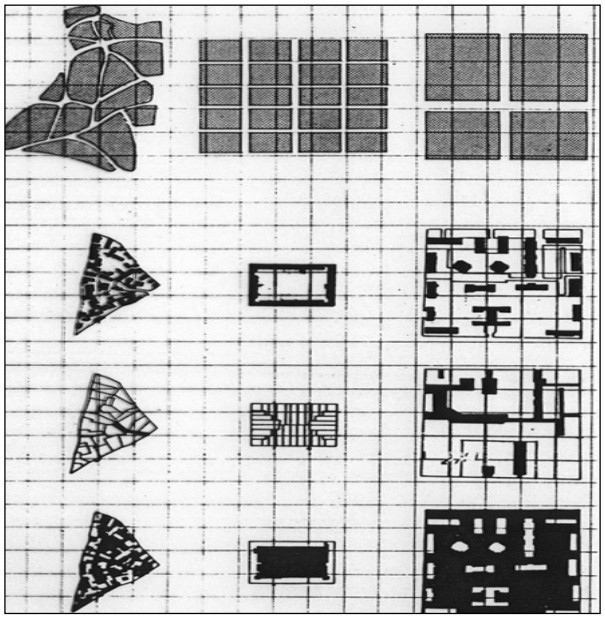

Slika 6.4: Stara varoš-Novi grad- Momišići

Slika 6.5: Stara varoš i Nova varoš

Na ostalom dijelu grada, kao karakteristična područja gradnje u urbano-morfološkom smislu, mogu se definisati sljedeći kompleksi: kompleksi stambenih naselja, građeni u duhu moderne-funkcionalizma iz kraja 70-ih godina (Kruševac-Blok 5 i 6, Zabjelo 6 i 7, Pobrežje-Blok 18-19, 35-36) i iz 80-ih pod uticajem postmodernizma (Konik-Stari aerodrom), naselje individualne gradnje pod Goricom; poslovno-stambeni kompleksi građeni u duhu postmoderne krajem XX vijeka (Rimski trg-Kruševac, kompleks objekata uz Bulevar crnogorskih serdara).

Slika 6.6: Kruševac: Blok 5 i 6, Novi grad, Nova varoš

Slika 6.7: Priključak Cetinjskog puta na unutrašnji saobraćajni prsten, Centar Kruševac

U silueti grada ističu se visinski gabariti kompleksa kolektivne stambene gradnje (Kruševac, Zabjelo), neboderi u Novom gradu i u Momišićima uz obalu Morače, neboderi u centru Nove varoši, minareti i Sahat kula u Staroj varoši. Lokacije primjerene za objekte većih gabarita – visinske dominante u funkciji orijentacijskih obilježja (*landmarks*) su lokacije uz unutrašnji *ring*, na priključcima regionalnih puteva na gradsku mrežu (u funkciji gradskih vrata - *gateways*) i uz veće otvorene prostore (rijeke, veći parkovi), odnosno kao objekti na kojima se završavaju dugi pogledi.

Slika 6.8: Kruševac, Atlas centar (novi objekat)

Za skladno dugoročno preoblikovanje grada važno je prvenstveno:

- Sačuvati obim građene supstance u okvirima postojećih mjera,
- Sažeti i rekonstruisati degradirane zone u širem centru grada, kao i područja raštrkane gradnje na obodu grada,
- Razvijati i povećati izbor tipova javnih i stambenih zgrada na osnovu istorijskih uzoraka lokalne tradicije,
- Postepeno premještati veće industrijske (npr. Titeks, Hemomont), servisne i vojne objekte na posebno izabrane lokacije izvan užeg gradskog područja (industrijska zona, skladišni centar).

U narednom planskom periodu moraju se implementirati adekvatna uređenja fizičke strukture naselja individualne i bespravne gradnje. Dogradnja ovih naselja mora uvažavati karakteristike kulturnog pejzaža, pravce povezivanja sa centrom grada i, prije svega, kreiranja lokalnog identiteta.

Slika 6.9: Podgorica – naselja individualne (bespravne) gradnje

(3) Gradski otvoreni prostor

GUP (1990) je kao jedan od značajnih problema u organizaciji grada navodio i neizgrađenost sistema javnih prostora: njihov skroman tipološki izbor, nedostatak opremljenosti gradskog partera, neodgovarajući program. Predviđao je dogradnju i unapređenje sistema gradskih otvorenih prostora. U posljednjih 20 godina vidno je značajno poboljšanje stanja javnog prostora u Podgorici, odnosno realizacija i dooblikovanje sljedećih trgova:

- Trg Nova varoš
- Rimski trg Kruševca
- Ulazni trg Univerziteta
- Trg vojvode Bećir-bega Osmanagića, kao i uređenje pješačke zone u Staroj varoši.
- Uređenje manjeg trga i parka uz dvorski kompleks na Kruševcu.
- Ulazni trg Kliničkog centra
- Ulazni trg groblja Čepurci

Slika 6.10: Stara varoš: Trg vojvode Bećir-bega Osmanagića i Nova varoš: Trg Republike

Slika 6.11: Centar Kruševac: Rimski trg

U planskim dokumentima predviđeno je i u narednom periodu treba realizovati:

- Oblikovanje otvorenih gradskih prostora za druženje stanovnika u pojedinim gradskim četvrtima,
- Ulazni trgovi na ukrštanju gradskog ringa i regionalnih saobraćajnica (Kruševac, Zabjelo),
- Trg na Koniku na produžetku V proleterske,

- Da se rekonstruišu ulice i trgovi u Staroj varoši, posebno već započeto uspješno uređenje ušća Ribnice u Moraču i tvrđava Ribnica
- Da se oblikuje pješačka ulica od Bulevara sv. Petra Cetinjskog – park – tržnica i željeznička stanica
- Da se oblikuju 'džepovi' (Ulica V proleterske) i prilazi Ribnici
- Da se uredi prostor u okolini postojećih/predviđenih središta mjesnih zajednica – lokalnih centara (zadružnih domova, škola, spomenika) u morfološki i programski oblikovane intimne prostore namijenjene druženju stanovnika (Gornja Gorica, Donja Gorica, Tološi, Masline, Zlatica, Ribnica i Vrela ribnička).

Za gradski prostor važno je oblikovanje ulica kao najkarakterističnijih gradskih prostora u funkciji organizacije grada, socijalnih kontakata građana i vođenje prometnih tokova (auto, pješaci, biciklisti).

Raznolikost tipologije ulica, koje danas postoje u urbanom tkivu grada, potrebno je njegovati i dograđivati: sokak (Stara varoš), gradske ulice sa dugim perspektivama koje je potrebno zaustaviti i umiriti na trgovima, orijentacijskim obilježjima (obelisk, spomenik). Ulice koje će biti prvenstveno namijenjene pješačkom saobraćaju potrebno je adekvatno opremiti (arkade, pergole).

Trg, kao strukturna osnova[41] za projektovanje grada mora biti jednobrazna, prostorno zaključena jedinica. Oblikovanje trga zavisi od njegovog položaja i funkcije u gradskom prostoru, a osnovno pravilo je da je „zatvoren“, odnosno da je definisan po obodu membranom – građenom supstancom ili zelenilom. Trg nije moguće projektovati odvojeno od njegove obodne izgrađenosti, zato je potrebno pažljivo izabrati oblik trga u zavisnosti od postojećih i novoprojektovanih objekata, od širine i značaja glavne ulice koja vodi do trga. Značajno je da su ti prostori opremljeni: spomenicima, fontanama, kandelabrima, zelenilom, ogradama i drugim arhitekturno-likovnim elementima.

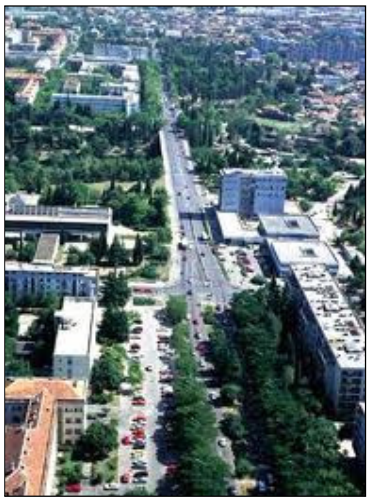

Slika 6.12: Bulevar sv. Petra Cetinjskog

Slika 6.13: Njegoševa ulica, Nova varoš

[41] Lice grada, njegov individualni umjetnički oblik rezultat je njegovih trgova, glavnih ulica i dominantnih zgrada.

(4) <u>Sistem prirodnih i uređenih zelenih površina</u>

- Rijeke i njihove pritoke (Morača-Ribnica, Morača-Zeta, Morača-Sitnica, Morača-Cijevna)
- Gorica i zaključena scena brdsko-planinskog amfiteatra sa vizurama na Medunski grad i spomenik Piperskim borcima – Trijebač
- niz brda u ravnici Skadarskog jezera (Ljubović, Gorica, Dajbabe, Srpska gora)

Slika 6.14: Ušće Ribnice u Moraču

Slika 6.15: Obala Morače, Novi grad

To su pejzažni *genius loci* gradskog prostora. Na njih se vezuju skromni začeci zelenog sistema (parkovno uređenje kraj Morače i Ribnice, vila pod Goricom i spomenik na Gorici, spomen-park Kruševac i groblje Čepurci). Koncept unapređenja sistema zelenih površina mora predvidjeti:

- Oblikovno i programsko obogaćivanje postojećih zelenih površina u jedinstven sistem
- Oblikovanje novih, naročito na degradiranim područjima stambene izgradnje
- Povezivanje javnih gradskih prostora sa elementima zelenog sistema, sa dopunjavanjem postojećih i zasađivanjem novih drvoreda
- Posebnim režimom zaštite i naglašenim oblikovanjem granica sačuvati obim prvobitnog kulturnog predjela na prelazu izgrađene strukture u otvoreni prostor.

Osnovni elementi dogradnje sistema zelenih površina su:

- Prirodni parkovi (park-šuma Gorica, Ljubović, Kruševac)
- Gradski parkovi: parkovi uz Moraču i Ribnicu, na Koniku
- Manji urbani parkovi unutar izgrađene supstance kao poseban tip trga ('zeleni' trg) Stara varoš-staro tursko groblje, željeznička stanica; Novi grad-trg i centar na Kruševcu uz Hram Hristovog Vaskrsenja
- Manji lokalni parkovi (do 2 ha) u stambenim naseljima za potrebe lokalnog stanovništva
- Zelene sekvence (klinovi) između pojedinih naselja individualne gradnje
- Linearni prostori uz doline vodotoka sa prirodnim kupalištima: potez Morače od Krivog mosta do sliva Zete (Duklja) i potez Ribnice, od ušća do Cvijetinog brijega (uređenje pretežno gradskog značaja), od Cvijetinog brijega do Vrela ribničkih (rekreactivnog značaja)
- Zaštitne šume – park-šume sa sadržajima rekreacije Malo brdo, Ljubović, Dajbabska gora, Zlatica
- Ruralna područja kao zbir obrađenih površina (Momišićko polje, Lješkopolje, Doljansko polje)
- Urbane bašte za stanovnike stambenih naselja kolektivne gradnje (Donja Gorica, Gornja Gorica, Tološi, Konik, Murtovina-Zlatica).

6.4.2. Generalno urbanističko rješenje - GUR Golubovci

Struktura postojećeg izgrađenog tkiva urbanog područja Golubovci (važeći GUP Golubovci) je na granici urbanog i ruralnog karaktera i predstavlja tipično tzv. drumsko naselje, na bazi koga su nastali skoro svi gradovi u balkanskom okruženju.

Planirana koncepcija prostorne organizacije je afirmacija novih pristupa gradnje na bazi „duha mjesta“ koja je inspirisana kvalitetom nasljeđa lokalnih i regionalnih karakteristika. S obzirom na to da se govori o stvaranju novog grada, model oblikuje strukturu dvaju centralnih jezgara, sa glavnim centrom u Golubovcima i manjim centrom na Cijevni, i razvojem linearne stukture grada, sa prekidima koji podrazumijevaju formiranje manjih i značajnih trgova.

Programski i prostorni model predviđa razvoj:

- užeg centralnog jezgra (centar Anova), u pojasu koridora magistrale, budućeg bulevara, sa srednjom do visokom gustinom gradnje;
- uže periferije oko jezgra sa rastresitijom strukturom gradnje i
- prigradskih naselja lokalnih centara sa urbanom fizionomijom i ruralnim obilježjima iz nasljeđa Zete.

Regulacije pravaca

Ortogonalni koordinatni sistem je iniciran ukrštanjem dvaju glavnih saobraćajnih koridora postojeće magistrale i pravca puta od Mataguža prema Vukovcima, sa glavnim ishodištem i reperom na mjestu ukrštanja u centru Golubovaca. Ovakav sistem donekle je ponovljen i na prostoru Cijevne. Linearni sistem razvijanja gradske strukture sa poprečnim prodorima u tkivo grada, manjim proširenjima – džepovima, zelenim koridorima je smjer u kojem treba dalje razvijati ovo područje. Izgradnjom nove mreže i rekonstrukcijom postojeće treba povezivati razne geometrije grada u organsku cjelinu: povezati gradski centar sa ostalim predjelima. Osnovnom „kičmom“ grada–osovinom na postojećoj magistrali, povezane su sve strukture užeg gradskog jezgra, a velikim spoljnim prstenom sve prigradske zone sa lokalnim centrima.

Gradski otvoreni prostori

Vrlo je skromna naslijeđena struktura gradskih otvorenih prostora, i svodi se na uređen prostor oko dva spomen-obilježja. U samom gradskom jezgru treba obezbijediti prostore manjih trgova ili podužnih proširenja uz bulevar, kao prepoznatljivih prekida u sistemu izduženog linearnog centra.

Od trgova treba realizovati trg u centru Golubovaca, trg na Cijevni, manje „džepne“ trgove uz magistralu, proširenja na ukrštanjima pruge i puta, trg na željezničkoj stanici, trg u centru Beglaka, uređeni prostor spomen-obilježja borcima, uređeni prostor etnosela, i rekreativni prostor na krajnjoj tački puta prema Donjoj Plavnici.

Centralne djelatnosti

Lokacije za formiranje funkcija gradskih centara su predviđene na mjestu postojećeg centra Anova, mjestu postojećeg začetka centra na Cijevni – Mahala, i na linearnoj strukturi urbane gradnje uz magistralu, centralne funkcije i reperne objekte treba smjestiti na prostoru budućeg trga centra Anova i djelimično na trgu centra Cijevne. U zoni centra Golubovaca se lociraju centralne upravljačke funkcije, kulturne funkcije, funkcije zdravstva, školstva itd. Veliki budući poslovno-sportski centar lociran je na prostoru Beglake. U užem gradskom području predviđa se, takođe, mješovita namjena površina, a organizacija prostora omogućiće nastajanje žarišta

urbaniteta u obliku većih i manjih centara, zona, uličnih poteza, trgova, sa raznolikim intenzivnim korišćenjem prostora.

Takođe su predviđene zone centralnih terminala – železničke stanice i autobuske stanice. Na potezu centralnih zona predviđene su lokacije za javne gradske sadržaje.

Manji lokalni centri sa uslužnim funkcijama i manjim proizvodnim servisnim sadržajima, i uređenim prostorima za kulturne i društvene djelatnosti su u prigradskim naseljima bivših seoskih centara Mojanovića, Golubovaca, Balabana, Šušunje, Goričana, Mahale.

Stanovanje

Stanovanje će biti u narednom planskom periodu najzastupljeniji oblik izgradnje. Linearna izgradnja objekata, sistem gradskih blokova i sistem slobodnih zgrada su neke od mogućnosti racionalnog korišćenja građevinskog zemljišta. Takav način gradnje sprovodiće se u užem gradskom području i uz značajne pravce uličnih komunikacija.

Individualna gradnja –gradnja niskih gustina, predviđa se u prigradskim naseljima.

Proizvodnja

Objekti za potrebe svih vrsta uslužnih i manjih proizvodnih djelatnosti lociraju se u zonama mješovite namjene.

Skladišne zone su smještene u zoni železničkog terminala. Komunalne zone se predviđaju u zoni tranzitnog puta obilaznice.

Saobraćaj

Osnovni koncept saobraćaja oslanja se na osovinu postojeće magistrale, koja izgradnjom obilaznice postaje glavna gradska ulica, i saobraćajnih prstenova oko grada na nivou užeg i šireg gradskog jezgra, izmještanje tranzitnog saobraćaja, dogradnja i regulacija postojeće ulične mreže.

Predloženim rješenjem radijalnog Sistema omogućene su dobre veze unutar zone i van zone.

Najveća intervencija treba da se desi na osovini postojeće magistrale, koja treba da dobije karakter glavne gradske ulice sa sadržajima gradskih centara uz taj koridor. Planirano je izmještanje tranzitnog saobraćaja iz centra izgradnjom obilaznice dužine 3,5 km uz železničku prugu. Takođe je planirana izgradnja regionalnog puta Golubovci–Mataguži-Tuzi koji omogućava bolju komunikaciju među gradskim opštinama i integraciju u okviru planskog područja (Ravničarskog područja). Izgradnjom nove obilaznice oko Golubovaca saobraćaj se preusmjerava sa glavne gradske ulice na obilaznicu i na taj način se saobraćajno rastereću sami centar Golubovaca.

Planirana obilaznica je smještena u zaštitnom pojasu pruge, na zakonom definisanoj udaljenosti, čime je izbjegnuto rušenje postojećih objekata, a eksproprija privatnih posjeda svedena na minimum. Na taj način bi se izmjestio i tranzitni saobraćaj iz centra Gradske opštine Tuzi.

Zelene površine

Izgradnja i uređenje zelenih površina u dugoročnom razvoju grada mora biti usmjerena ka organizaciji jedinstvenog sistema zelenila, koji povezuje javne zelene prostore u užem gradskom jezgru sa površinama zelenih okućnica u rastresitoj strukturi gradnje.

Centralni park sa sportom i rekreacijom predviđa se u Beglakama. Okosnicu zelenog prostora, kombinovano sa vodenim površinama, predstavlja prostor u koridoru vodotoka Morače, gdje se

planiraju sadržaji bogatih zelenih prostora, vodenih površina, etnosela, trim staza, biciklističkih staza i drugih rekreativnih sadržaja u slobodnom prostoru.

Čitav prostor gradskog jezgra je okružen velikim slobodnim poljoprivrednim površinama koje su svojevrstan vid parka.

Sagledavajući postojeće stanje, predlažu se sljedeće kategorije zelenila u koje bi ih mogli svrstati ubuduće:

- Park-šume – parkovsko zelenilo „Beglake“ i etnosela koje i po veličini i po strukturi zelenila predstavljaju najveći zeleni fond Golubovaca, i njegova zaštita kao jedine takve zone u GO Golubovci
- Urbano zelenilo
- Zaštitno zelenilo - obale Morače i Cijevne koje su istovremeno zaštitni pojas željezničke pruge i autoputa.
- Zelenilo bašta - okućnice
- Zelenilo u sklopu rekreacijskih zona i zona javnih objekata
- Sanitarno zaštitni pojasevi uz servisno-proizvodne zone

6.4.3. Generalno urbanističko rješenje - GUR Tuzi

Za rasterećenje Podgorice i unapređenje životnih uslova u svim djelovima Glavnog grada od velikog je značaja razvoj Gradske opštine Tuzi, koja treba da ravnomjernom distribucijom privrednih i neprivrednih djelatnosti podstakne ravnomjerniji socioekonomski razvoj u Glavnom gradu.

Struktura postojećeg izgrađenog tkiva urbanog područja Tuzi je, slično kao kod urbanog područja Golubovci, na granici urbanog i ruralnog karaktera. Formirana je kao takozvano drumsko naselje na bazi kojeg su nastali skoro svi gradovi u balkanskom okruženju. Za ovo urbano tkivo do sada nije rađen Generalni urbanistički plan.

Programski i prostorni model predviđa razvoj:

- Užeg centralnog jezgra Tuzi u pojasu koridora glavne gradske saobraćajnice
- Uže periferije u pojasu obilaznice
- Prigradskih naselja

Regulacije pravaca

Linijski sistem formiranja naselja je iniciran glavnim saobraćajnim koridorom postojeće magistrale Podgorica–Tuzi–Božaj. Centar naselja predstavlja ukrštanje ovog glavnog koridora sa lokalnim putem koji vodi preko Dušića i Mataguža do Golubovaca. Uz ovaj putni pravac takođe se u manjim grupacijama lociraju individualni stambeni objekti.

Izgradnjom nove gradske obilaznice treba rasteretiti magistralni pravac Podgorica–Tuzi–Božaj koji prolazi kroz samo središte naselja. Postojeća magistrala bi dobila karakater glavne gradske ulice uz koju bi se formirali centralni gradski sadržaji. U tom potezu saobraćaj bi bio umjerenog intenziteta, a tranzitni saobraćaj bi se preusmjerio na obilaznicu uz željezničku prugu.

Linearni sistem razvijanja gradske strukture uz glavne gradske ulice sa gradnjom objekata uz njih i poprečnim prodorima u tkivo grada i zelenim koridorima je smjer u kojem treba dalje razvijati ovo područje.

Gradski otvoreni prostori

Trenutna struktura gradskih otvorenih prostora je veoma skromna i svodi se samo na centralni zeleni trg. U središtu naselja, na raskršću postojeće glavne saobraćajnice predviđeno je forimiranje novog trga koji, iako je ograničen u pogledu veličine, ima za cilj da napravi prekid u jednoličnoj linearnoj strukturi koja se u vidu stambeno-poslovnih objekata pruža uz glavnu saobraćajnicu.

Centralne djelatnosti

Lokacije za formiranje centralnih gradskih funkcija su predviđene na mjestu postojećeg centra Tuzi, tj. na raskršću puta koji iz Podgorice vodi ka graničnom prelazu Božaj i puta ka Golubovcima. Takođe, centralne gradske funkcije planiraju se i duž glavne gradske ulice kao linearna struktura urbane gradnje.

U najužem centru Tuzi nalaze se i javni objekti koji su u funkciji kulture, sporta, zdravstva, školstva. U prostoru pored osnovne škole i gimnazije predviđena je i izgradnja vrtića.

U blizini centra urbanog područja Tuzi, a uz pravac obilaznice predviđa se i prostor za sportsko-rekreativne sadržaje u vidu sportske dvorane, otvorenih terena, bazena, itd.

Na jednom dijelu Šipčaničke gore planirana je namjena površina, takođe, za centralne djelatnosti u vidu vidikovca sa određenim ugostiteljskim sadržajima.

Centralne djelatnosti i mješovite namjene površina planiraju se i u prostoru naselja Šipčanik uz postejeću glavnu saobraćajnicu. Tu se predviđaju razne djelatnosti u vidu servisno-skladišnih prostora, manjih proizvodnih sadržaja, ugostiteljstva i drugih društvenih sadržaja. Planirana je i zona za sport i rekreaciju, a uz tu zonu predviđa se i mogućnost izgradnje osnovne škole.

Površine za centralne djelatnosti i mješovite namjene javljaju se i južno od centra Tuzi uz glavnu gradsku saobraćajnicu.

Stanovanje

U narednom planskom periodu planira se da će stanovanje biti najzastupljeniji oblik izgradnje objekata. Linearna izgradnja objekata, sistem gradskih blokova i sistem slobodnih zgrada su neke od mogućnosti racionalnog korišćenja građevinskog zemljišta. Takav način izgradnje sprovodiće se u užem gradskom području i uz značajne pravce uličnih komunikacija.

Individualna gradnja – naselja manjih gustina, planiraju se izvan najužeg gradskog jezgra. Zona između rijeke Rujele i plantaža namijenjena je stanovanju u poljoprivredi.

Proizvodnja

U zonama mješovite namjene mogu se locirati sve vrste uslužnih i manjih proizvodnih djelatnosti.

Na prostoru u neposrednoj blizini željezničke stanice uz gradsku obilaznicu formirana je zona za buduće industrijske i proizvodne objekte i sadržaje.

Saobraćaj

Osnovni koncept uređenja saobraćaja zasniva se na ukidanju tranizitnog saobraćaja kroz samo jezgro naselja. Kao tranzitni pravac planira se mini obilaznica koja počinje u blizini naselja Šipčanik i nastavlja se obodom granice plana uz postojeću željezničku prugu i na kraju se veže na postojeći magistralni put u naselju Vuksanlekići. Ova obilaznica u dužini od oko 5 km rasterećuje frekvenciju saobraćaja u najužoj zoni Tuzi, tako da glavna saobraćajnica koja je do sada imala karakter tranzitne poprima karakter i oblikovna obilježja glavne gradske ulice.

Gradska obilaznica, takođe na efikasan način vodi saobraćaj do lokacije gdje je namijenjena površina za objekte željezničke i autobuske stanice.

Saobraćajnica koja preko Mataguža vodi ka Golubovcima planirana je kao regionalni put. Izvan granica urbanog područja predviđena je južna obilaznica za tranzitni saobraćaj iz smjera Golubovaca i njen priključak na mini oblizanicu, odnosno na magistralni put Podgorica–Tuzi–Božaj koji se rangira kao međunarodni.

Predviđa se i dogradnja, sanacija i regulacija svih postojećih saobraćajnica, kao i uvođenje novih sabirnih ulica na planom predviđenim pravcima.

Zelene površine

Zelene površine, njihovo uređenje i izgradnja, treba da bude jedan od prioriteta u narednom planskom periodu. Treba težiti ka organizaciji jedinstvenog, oblikovno i vizuelno dopadljivog sistema zelenila koji će formirati javne zelene prostore u užem i širem gradskom jezgru i povezati ih sa površinama zelenih okućnica u rastresitoj strukturi gradnje.

Zeleni trg koji se nalazi u centru naselja treba oplemeniti i obogatiti novim zelenilom i osavremeniti novim mobilijarom.

Zaštitno zelenilo predviđa se u pojasu uz kanal rijeke Rujele u čitavoj dužini njenog toka. Takođe, zaštitno zelenilo se formira i u prostoru uz gradsku obilaznicu i uz željezničku prugu.

Površina Šipčaničke gore predviđena je kao park-šuma, a takođe je i jedan dio površine u njenom podnožju predviđen za zelene površine javne namjene.

Sagledavajući postojeće stanje, predlažu se sljedeće kategorije zelenila:

- Park-šume – park-šuma Šipčanička gora koja i po veličini i po strukturi zelenila predstavlja najveći zeleni fond Tuzi
- Urbano zelenilo
- Zaštitno zelenilo – uz kanal Rujele koje se istovremeno preplijeću sa zaštitnim pojasom željezničke pruge i obilaznice
- Zelenilo bašta – okućnice
- Zelenilo u sklopu rekreacijskih zona i zona javnih objekata
- Zelenilo kompleksa vinograda.

6.5. Prostorni koncept razvoja funkcija i djelatnosti

6.5.1. Stanovanje

Stanovanje će biti u narednom planskom periodu najzastupljeniji oblik izgradnje grada. Zato je potrebno tipologiju gradnje stambenih agregata prilagoditi morfologiji gradskih prostora, što interpolacijama, dogradnjom i novogradnjom uglavnom stambenih objekata i objekata mješovite namjene izgrađivati i unapređivati urbanu strukturu grada. Individualna izgradnja objekata i zgusnut poredak gradskih blokova su dvije mogućnosti racionalnijeg korišćenja zemljišta. Takav način izgradnje sprovodiće se u užem gradskom području (području urbaniteta) i uz zadane pravce komunikacija (potezi urbaniteta):

- Na novim neizgrađenim površinama: centar Kruševac, Zabjelo 8, centar Konik, Zagorič (uz put za trafo-stanicu),
- na površinama urbane dogradnje: Ljubović, Pobrežje, Zabjelo,
- na površinama urbane revitalizacije: Nova varoš, Stara varoš.

Neprihvatljiv je dalji razvoj grada preko satelitskih stambenih naselja isključivo kolektivne gradnje u široj zoni grada (Tološi, Dahna, Zagorič) osim na lokacijama u koje su već investirana veća društvena sredstva (Kruševac - blok 6, Zabjelo - blok 7, Stari aerodrom).

Izgradnja kolektivnog stanovanja u niskim objektima sa više stanova predviđa se kao oblik pogušćavanja postojećih stambenih naselja:

- na površinama rekonstrukcije u Maslinama (kompleks oficirskog naselja),
- dogradnja postojećih stambenih zona pod Goricom objektima tipologije vila-blok.

Individualna stanovanja ili gradnja niskih gustina predviđa se:

- u obliku pogušćavanja i dogradnje postojećih naselja pretežno bespravne gradnje: Momišići, Tološi 2, Gornja Gorica, Donja Gorica, Zagorič, Murtovina-Zlatica, Zabjelo, Zelenika,
- u obliku dogradnje, nadgradnje, adaptacije potkrovlja u već dovršenim naseljima niske gradnje Momišići B, Tološi 1, Masline , Ribnica, Vrela ribnička,
- na novim lokacijama, na padinama Malog brda i Kakaricke gore u obliku fragmenata terasastih kuća.
- u obliku dogradnje seoskih naselja za potrebe autohtonog stanovništva.

Kolektivno stanovanje (stanovanje viših, većih i srednjih gustina)

Kolektivno stanovanje sa djelatnostima predviđa se u užem gradskom području Podgorice, Nova varoš, Stara varoš, Zabjelo i Novi grad, te uz značajne pravce komunikacija duž predviđenog produžetka Bul. B. Jovanovića na Koniku i duž komunikacije ka Duklji i Zagoriču.

Izvan urbanog područja taj se oblik stanovanja može pojaviti u obliku pojedinih objekata u Tuzima i Golubovcima - centar Anovi.

Izgradnja kolektivnog stanovanja predviđa se u Podgorici na novim površinama i u dogradnji već započetih stambenih kompleksa na Kruševcu, Koniku, u Staroj varoši, u Maslinama i pod brdom Gorica.

Izvan urbanog područja izgradnja kolektivnih stanovanja - niski blokovi ili vile-blokovi - planira se u obliku manjih grupa tih objekata u Tuzima i u Golubovcima.

Individualno stanovanje (stanovanje malih gustina)

Predviđaju se:

- na novim lokacijama: na padinama Malog brda, Kakaricke gore; na obrublju Ćemovskog polja kod Omerbožovića i Dinoše, području Tuzi i Mileša, u području Golubovci-Mladost-Goričani-Mahala.
- u obliku popunjavanja postojećih naselja pretežno bespravne gradnje u području DUP-ova: Momišići, Tološi II, G.i D. Gorica, Zagorič, Murtovina-Zlatica, Zabjelo, Zelenika; izvan urbanog područja popunjavanja individualnom gradnjom za urbanizovane stanovnike moguće je u djelovima svih naselja koja nijesu interesantna za razvoj poljoprivrednih domaćinstava.

Seoska domaćinstva

Predviđaju se u svim naseljima Glavnog grada. Ova domaćinstva razvijaju se djelimično u okviru naselja na većim parcelama. Moguće su i lokacije izvan naselja u slučaju da to opravdava tehnologija poljoprivredne proizvodnje.

Tabela 6.13: Pregled potrebnog stepena realizacije DUP-ova po planskim cjelinama do 2025. g.

Planska cjelina	Potreban stepen realizacije važećih DUP-ova do 2025.	Indeks rasta u odnosu na 2011.
01 Nova varoš	71,83%	1,10
02 Novi grad	46,49%	1,36
03 Stara varoš – Zabjelo	45,94%	1,10
04 Konik	58,85%	1,03
05 Masline	41,71%	1,18
06 Zagorič	45,97%	1,07
07 Rogami	/	1,18
08 Tološi	44,07%	1,10
09 Donja Gorica	25,81%	1,55
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	75,37%	1,15
Ukupno PP 01-Podgorica	**47,80%**	**1,15**

Izvršena korekcija razmještaja stanovništva u demografskim projekcijama uzrokuje i korekcije u razmještaju i projekcijama potrebnog broja stalno naseljenih stanova po planskim cjelinama, što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 6.14: Projekcija broja stalno nastanjenih stanova Podgorice 2025. po planskim cjelinama

Planska cjelina	Broj stalno nastanjenih stanova 2011.	Broj stalno nastanjenih stanova 2025.	Planirani rast broja stanova 2011-2025.	Indeks rasta u odnosu na 2011.
01 Nova varoš	3.872	4.711	839	1,22
02 Novi grad	9.008	14.489	5.481	1,61
03 Stara varoš – Zabjelo	11.757	15.424	3.667	1,31
04 Konik	8.215	9.762	1.547	1,19
05 Masline	2.118	2.677	559	1,26
06 Zagorič	5.023	6.291	1.268	1,25
07 Rogami	515	684	169	1,33
08 Tološi	4.474	5.786	1.312	1,29
09 Donja Gorica	1.445	2.632	1.187	1,82
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	642	926	284	1,44
11 Golubovci	4.029	5.204	1.175	1,29
12 Tuzi	2.157	2.835	678	1,31
13 Hoti-Trabojin	132	186	54	1,41
14 Dinoša	251	360	109	1,43
15 Doljani	253	309	56	1,22
16 Ubli	282	412	130	1,46
17 Lijeva Rijeka	149	213	64	1,43
18 Bioče	203	276	73	1,36
19 Stijena	350	415	65	1,19
20 Rogami	95	127	32	1,34
21 Komani	121	168	47	1,39
22 Barutana	273	339	66	1,24
23 Lješkopolje	629	993	364	1,58
UKUPNO	**55.993**	**75.219**	**19.226**	**1,34**

Iz tabele se uočava da je rast broja stanova za stalno stanovanje ujednačen u svim prigradskim naseljima (Tološi, Masline, Zagorič) izuzev Donje Gorice i kreće se od 25 do 29%. Prostor Donje Gorice je planiran DUP-om Donja Gorica koji je usvojen 2006. godine. Ovaj detaljni plan je realizovan sa malim stepenom realizacije koji iznosi oko 14%, tako da omogućava veći porast stanovanja, koje će biti na ovom području potrebno i zbog predviđenog razvoja poslovno-servisne zone u Donjoj Gorici

S obzirom na to da su planirani kapaciteti u planskoj dokumentaciji višestruko nadmašili projekcije rasta do 2025. godine, treba razmisliti o smanjenju tih planiranih kapaciteta tokom revizije detaljne planske dokumentacije nakon usvajanja PUP-a i dio građevinskog zemljišta u skladu sa ciljevima izrade PUP-a vratiti u poljoprivredno.

6.5.2. Društvene djelatnosti

Socijalni razvoj Glavnog grada trebalo bi da se zasniva na povećanju zdravstvene dobrobiti za građane, unapređenju kvaliteta života i dostupnosti usluga od javnog interesa.

6.5.2.1. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

Ciljevi razvoja predškolskog vaspitanja i obrazovanja u narednom planskom periodu su:

- Obezbijediti procenat djece uključenih u predškolske ustanove od 50%;
- Povećati standard fizičkog prostora na 5-7 m^2 po djetetu, odnosno 15 m^2 zemljišta i kvalitet usluga (broj djece po vaspitnoj grupi smanjiti sa 35,4 na 25);
- Stimulisati i povećati procenat privatnih predškolskih ustanova (koncesije);
- Organizovati predškolske ustanove uređenjem u okviru drušvenih centara i pojedinih osnovnih škola.

Zbog nedostatka prostornih kapaciteta za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, planira se izgradnja dječijeg vrtića i jaslica u Bloku VI, na Starom aerodromu, u Zagoriču i u Tuzima, i rekonstrukcija i dogradnja objekta JPU „Đina Vrbica“ i objekta u Donjoj Gorici.[42]

Detaljnim urbanističkim planovima predviđena je izgradnja šest novih ustanova za predškolsko vaspitanje i obrazovanje i to u zahvatu: DUP Zagorič 3 i 4 zona 2, DUP Konik-Stari aerodrom III, DUP Prvoborac, DUP Blok 18-19, DUP Radoje Dakić i DUP Univerzitetski centar.

Pokazatelji prostornih uslova objekata predškolskih ustanova dat je u tabeli P1.6 (prilog).

Projekcije broja djece predškolskog uzrasta i potrebnih površina objekata predškolskih ustanova data je u tabeli P1.7 (prilog).

6.5.2.2. Osnovno obrazovanje

Ciljevi razvoja osnovnog obrazovanja u narednom planskom periodu su:

- Očuvati mrežu osnovnih škola na seoskom području u što većem opsegu,
- Povećati standard fizičkog prostora na 6 m^2 po učeniku i kvalitet usluga na urbanom području;
- Omogućiti dobru dostupnost do škola u urbanom području (800 metara ili 10 min. pješke), u ruralnim područjima omogućiti dostupnost do većih škola uvođenjem školskih autobusa ili kombija;

[42] Strateški plan razvoja Glavnog grada Podgorica 2012-2017, Nacrt

- Distribuciju novih škola i širenje postojećih mora pratiti migraciona kretanja;
- Prilikom lociranja škola treba voditi računa o lokacijama koje čine značajnu tačku susreta više konekcija,
- Prioritetno tražiti rješenja u adaptacijama i dogradnji postojećih kapaciteta,
- Izgradnjom i uređenjem novih površina obezbijediti rad osnovnih škola u dvije smjene.

Problem održavanja školskih zgrada sa malim brojem učenika je potrebno rješavati povezivanjem funkcija obrazovanja i kulturno-društvenog života u pojedinim ruralnim područjima. Ukidanje takvih škola je slabo rješenje, naročito u područjima gdje škola predstavlja jedini društveni objekat i, kao takav, potencijalni centar društvenog i privrednog razvoja. U slučaju ustanovljene potrebe za ukidanjem takvih odjeljenja treba omogućiti normalnu nastavu i bolju dostupnost do većih škola uvođenjem školskih autobusa ili kombija.

Detaljnim urbanističkim planovima predviđena je izgradnja 15 novih osnovnih škola i to u zahvatu: DUP Zabjelo „B“, DUP Tološi, DUP Zagorič 3 i 4 zona 2, DUP Univerzitetski centar, DUP Konik-Stari aerodrom III (dvije škole), DUP Zabjelo „8“, DUP Zagorič „2”, DUP Konik-Sanacioni plan, DUP Ibričevina, DUP Gornja Gorica 1, DUP Zlatica „B, DUP Blok 14, DUP Radoje Dakić i DUP Zabjelo-Ljubović.

Pokazatelj prostornih uslova objekata osnovnih škola dat je u tabeli P1.8 (prilog).

Projekcije broja učenika i potrebnih površina objekata osnovnih škola po planskim cjelinama data je u tabeli P1.9 (prilog).

6.5.2.3. Srednjoškolsko obrazovanje

Ciljevi razvoja srednjoškolskog obrazovanja u narednom planskom periodu su:

- Planirati srednjoškolske ustanove u Podgorici i u sekundarnom centru Golubovci;
- Povećati standard fizičkog prostora na 5 m^2 po učeniku i kvalitet usluga,
- Omogućiti dobru dostupnost do škola (1600 m /20-30 min. pješke ili 30 min. javnim prevozom);
- Decentralizacija obrazovanja i usklađivanje sa potrebama lokalne zajednice i lokalnog tržišta rada.

Za rješavanje problema nedovoljnih kapaciteta za srednjoškolsko obrazovanje na području grada i GO Golubovci potrebno je izgraditi srednje škole na gradskom području u Staroj varoši i na Starom aerodromu i jednu srednju školu u Golubovcima. Takođe je planirana i rekonstrukcija Srednje stručne škole „Ivan Uskoković“[43].

Pokazatelj prostornih uslova objekata u srednjim školama dat je u tabeli P1.10 (prilog).

6.5.2.4. Visoko obrazovanje i nauka

Ciljevi razvoja visokog obrazovanja i nauke u narednom planskom periodu su:

- Povećati standard zatvorenog prostora na 10 m^2 po studentu i kvalitet usluga;
- Povećati kapacitet studentskih domova, tako da zadovoljavaju uključenje najmanje 50% studenata sa prebivalištem izvan Podgorice;
- Povećati standarde studentskih domova na 15 m^2 objekta i 25 m^2 zemljišta po korisniku,
- Otvoriti nove studijske programe koji trenutno ne postoje, a zahtijevani su na tržištu rada;
- Otvoriti nove naučne institucije i istraživačke institute, a posebno načuno-tehnološki park koji će omogućiti povezivanje privrede i akademskih institucija;

[43] Strateški plan razvoja Glavnog grada Podgorica 2012-2017, Nacrt

- Obezbjeđenje i unapređenje kvaliteta visokog obrazovanja;
- Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog
- karaktera obrazovanja;
- Učešće populacije sa visokim obrazovanjem starosti od 30 do 34 godine treba da bude najmanje 40% u 2020. godini,
- Uspostavljanje modela cjeloživotnog učenja utemeljenog na dobroj međunarodnoj praksi;
- Istraživački orijentisano visoko obrazovanje;
- Internacionalizacija visokog obrazovanja.

Smjernice za dalji razvoj

- Završetak radova na poslovnoj zgradi za potrebe Crnogorske akademije nauka i umjetnosti;
- Modernizacija naučno-istraživačke infrastrukture, kroz osnivanje laboratorija sa formiranjem multidisciplinarnih centara;
- Uspostavljanje naučno-tehnološkog parka (NTP).

U cilju unapređenja kapaciteta za izvođenje nastavnog programa predviđena je dogradnja objekta Arhitektonskog fakulteta na 6.137 m^2, kao i izgradnja objekta za tri fakulteta ukupne površine 14.234 m^2 na području DUP-a „Univerzitetski centar“.

Objekat novog studentskog doma, spratnosti S+P+6, izgrađen je na području DUP-a „Univerzitetski centar“ u Podgorici, površine 2.048,71 m^2, u čijoj izgradnji Glavni grad participira oslobođenjem od obaveze plaćanja naknade za komunalno opremanje.

6.5.2.5. Kulturna djelatnost

Cilj razvoja kulturne djelatnosti je povećanje ulaganja u adaptaciju postojećih kapaciteta i izgradnja novih koje treba da upotpune kulturni život Grada. Kako bi se postigao zacrtani cilj, u planskom periodu je potrebno realizovati sljedeće sadržaje:

- Izgradnja reprezentativne multifunkcionalne dvorane (opera) površine 7.500 m^2, sa kapacitetom glavnog auditorijuma oko 800 mjesta u parteru i na galeriji, na lijevoj obali Morače koja će zaokružiti infrastrukturu za razvoj kulture Glavnog grada;
- Izgradnja multifunkcionalnog objekta za potrebe Gradskog pozorišta na mjestu nekadašnjeg bioskopa „Kultura“, u zahvatu DUP-a „Drač-Vatrogasni dom - zona A2“ površine oko 7.000 m^2. Planirana je mala dvorana (100 sjedišta), velika dvorana (300 sjedišta) i prateći sadržaji;
- Izgradnja Prirodnjačkog muzeja Crne Gore, potencijalna lokacija ispod brda Gorice;
- Adaptacija i rekonstrukcija KIC „Budo Tomović“, tako što će se izvršiti osavremenjavanje postojećih kapaciteta za različite programske sadržaje (velike sale, ulaznog hola, šminkernice, biletarnice i sl.);
- Rekonstrukcija i proširenje Kuslevove kuće radi prilagođavanja prostornih kapaciteta objekta standardima za smještaj različitih zbirki muzejskih predmeta i prostora za izlaganje;
- Rekonstrukcija krova i adaptacija objekta KIC „Malesija“ kako bi se omogućilo nesmetano odvijanje kulturnih aktivnosti u tom objektu;
- Adaptacija objekta Doma kulture „25. maj“ na Koniku.

Kako bi se očuvala kulturna dobra, odnosno valorizovala u turističkom smislu u narednom periodu neophodno je:

- Sistematski vršiti arheološka istraživanja i konzervaciju kulturnih dobara I kategorije Duklje i Meduna, ali i arheoloških lokaliteta na Zlatici, Zeti, Tuzima, te srednjovjekovnog grada Oblun;
- Realizovati sanaciju ostataka tvrđave na ušću Ribnice u Moraču, Balšinog grada, tvrđava Planinica i Dečić, kao i tamnice „Jusovača" koja pruža mogućnost organizovanja različitih kulturnih manifestacija;
- Postaviti tri nova sata na Sahat kuli.

Pored toga, neophodna je stručna, naučna, kulturna i turistička valorizacija arheoloških lokaliteta, spomeničkih kompleksa i objekata, posebno valorizacija i zaštita kulturne baštine 20. vijeka.

U cilju što brže realizacije datih planova, Glavni grad podstiče investicije u izgradnju kulturnih i vjerskih objekata umanjivanjem naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta za 90% u zahvatu urbanističkog projekta „Stara varoš".

Prvenstveno treba naglasiti potrebu preduzimanja svih neophodnih mjera za zaštitu i očuvanje ukupne kulturne baštine, sa posebnim akcentom na njenu stručnu, naučnu i turističku valorizaciju.

Naglasak ulaganja u kulturne objekte u dugoročnom periodu biće, prije svega, na adaptaciji postojećih kapaciteta, kao i na izgradnji novih koje treba da upotupne kulturni život grada.

6.5.2.6. Zdravstvena djelatnost

U skladu sa sadašnjim stanjem i projekcijama korisnika primarne zdravstvene zaštite do 2025. godine[44], potrebno je izvršiti izgradnju, rekonstrukciju ili nadogradnju objekata na sljedećim lokacijama:

- Blok 5, Konik, Stari aerodrom, Donja Gorica - proširenje kapaciteta;
- Masline, Zagorič, Zabjelo, Tološi - proširenje ili izgradnja novih objekata;
- DUP Radoje Dakić, izgradnja novog Doma zdravlja;
- Otvaranje seoskih ambulanti na području Botuna, Mataguža, Ponara, Srpske i Vranjine;
- Izgradnja ženskog odjeljenja u okviru rehabilitacionog centra na Kakarickoj gori.

Pored navedenih potreba, neophodno je obezbijediti prostor za parking 60 sanitetskih vozila, koja se trenutno nalaze u okviru improvizovanog parking prostora u Bloku 5 kod Doma zdravlja. Takođe, potrebno je obezbijediti parking prostor oko domova zdravlja u cilju neophodnog funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite svih građana.

Imajući u vidu preopterećenost Kliničkog centra, kao i spojene funkcije sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite, u cilju unapređenja usluga sekundarne zdravstvene zaštite i poboljšanja uslova rada, treba predvidjeti mogućnost povećanja zdravstvenih kapaciteta u Glavnom gradu kroz izgradnju opšte bolnice.

U cilju obezbjeđenja bolje sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite predviđena je dogradnja i izgradnja objekata prema UP "Klinički centar" iz 2011. godine.

Pokazatelji pristupačnosti vanbolničke i primarne zdravstvene zaštite dat je u tabeli P1.11 (prilog).

Projekcije korisnika primarne zdravstvene zaštite i potreban medicinski kadar date su u tabeli P1.11 (prilog).

[44] Projekcije korisnika i potreban medicinski kadar dat je u prilogu

6.5.2.7. Socijalna zaštita

Socijalni razvoj Glavnog grada trebalo bi da se zasniva na povećanju zdravstvene dobrobiti za najveći broj građana, unapređenju kvaliteta života i dostupnosti usluga od javnog interesa. Osnovni ciljevi i zadaci dugoročnog razvoja ove djelatnosti su:

- Razvijanje postojećih i uvođenje savremenih oblika socijalne zaštite i pomoći;
- Razvijanje preventivne djelatnosti;
- Unapređivanje prostornih i kadrovskih osnova rada uz paralelni razvoj vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite;
- Razvijanje organizovanih oblika boravka i pružanja pomoći starijim i nemoćnim građanima.

U cilju obezbjeđivanja adekvatnih uslova za smještaj i zbrinjavanje socijalno ugroženih kategorija u narednom periodu neophodno je obezbijediti sljedeće sadržaje:

- Izgradnja doma za stara lica na principu privatno-javnog partnerstva za koji je određena lokacija u površini od 17.810,73 m², u podnožju sjeverozapadne strane brda Gorica. Planirana površina objekta je 7.350 m² sa smještajnim kapacitetom za 210 korisnika;
- Realizacija projekta pružanja usluga starim i nemoćnim licima koje se odnose na pomoć u održavanju lične higijene i higijene stambenog prostora, obavljanje kućnih poslova i sl. Kako je starijim osobama neophodna pomoć drugog lica, na taj način se otvaraju radna mjesta za angažovanje geronto-domaćica;
- Izgradnja Centra za radnu integraciju lica sa invaliditetom. Projekat podrazumijeva izgradnju pogona na Zabjelu specijalizovanog za djelatnosti koje nezaposlena lica sa invaliditetom mogu da obavljaju u skladu sa svojom radnom sposobnošću;
- Izgradnja četiri stambena objekta za socijalno stanovanje za koje će Glavni grad obezbijediti zemljište i naknadu za komunalno opremanje;
- Kupovina jedne stambene jedinice radi obezbjeđenja smještaja i psihosocijalne podrške, kao i pomoći u daljem školovanju ili traženju zaposlenja i osamostaljivanju mladih koji punoljetstvom gube pravo na boravak u Dječjem domu „Mladost“ u Bijeloj;
- Izgradnja objekta na prostoru DUP-a „Konik-Vrela ribnička II“, na lokaciji površine 13,87 ha, sa ukupno 90 stambenih jedinica za raseljena lica i stanovnika kampa Konik koji žive u nehigijenskih uslovima i u konstantnom strahu od epidemija;
- Izgradnja objekata za dnevni boravak djece sa smetnjama u razvoju. Dnevni centar na lokaciji u zahvatu DUP-a „Konik-Stari aerodrom“ obezbijediće dnevni boravak i stručnu podršku djeci sa smetnjama u razvoju koja se ne mogu uključiti u redovni obrazovni sistem, kao i njihovim roditeljima;
- Otvaranje Sigurne ženske kuće kako bi se zbrinuo sve veći broj žrtava nasilja u porodici i povećali kapaciteti u Glavnom gradu za pružanje podrške ovoj kategoriji lica. Iz tog razloga biće izvršena adaptacija i opremanje objekta u zahvatu DUP-a „Konik – Sanacioni plan“ površine oko 115 m^2 na lokaciji od oko 500 m^2.

6.5.2.8. Sport i rekreacija

Glavni grad prepoznao je potrebu osavremenjavanja i proširivanja postojećih sportskih kapaciteta za razvoj takmičarskog, školskog i univerzitetskog sporta i sportske rekreacije. U narednom planskom periodu treba predvidjeti sljedeće sadržaje:

- Rekonstrukcija otvorenog vaterpolo bazena sa tribinama u objektu SC „Morača“, odnosno njegovo pretvaranje u zatvoreni i rekonstrukcija hale u kojoj se nalazi zatvoreni

bazen u multifunkcionalnu salu za dvoranske sportove. Predviđena je i izgradnja centralnog teniskog terena u kompleksu SC „Morača“ sa 2.000 sjedišta, 6 pomoćnih terena, 3 terena za badminton i 3 terena za padoing, rekreativnog dijela za djecu po visokim ITT standardima, medicinskog centra, fitnes i spa centra i drugih pratećih sadržaja radi dalje popularizacije tenisa u Crnoj Gori;

- Razvoj sporta, sportskog i rekreativnog turizma u područjima gradskih opština Golubovci i Tuzi. Pošto ne postoje adekvatni sportsko-rekreativni objekti, potrebno je izgraditi sportsku dvoranu koja bi koristila, kako lokalnim timovima i udruženjima, tako i za pripreme sportista iz drugih područja. Objekat u Zeti je u fazi izgradnje i završetak radova je predviđen za 2017. godinu, dok je za dvoranu u Tuzima u pripremi planska dokumentacija;
- Kompletiranje izgradnje postojećeg Gradskog stadiona i izgradnja novog na Koniku. Gradski stadion je višenamjenski i predstavlja domaći teren FK „Budućnost“. Izgradnjom južne i sjeverne tribine proširen je kapacitet na 17.000 gledalaca. U toku je izgradnja istočne tribine sa kapacitetom od 4.000 mjesta. Međutim, s obzirom na to da se stadion nalazi u gradskom jezgru i da kapacitet ne odgovara potrebama za odigravanje većih međunarodnih utakmica, predviđena je izgradnja novog stadiona sa svim pratećim objektima u DUP Konik-Stari aerodrom III. U okviru ovog plana donijeta je odluka o izgradnji kuće fudbala na zemljištu od 2.435 kvadratnih metara koja će biti smještena neposredno uz postojeće terene FSCG na Starom aerodromu. Kuća fudbala biće četvorospratna na 608 kvadrata i imaće funkcionalan sadržaj;
- Rekonstrukcija ostalih fudbalskih stadiona i izgradnja novih fudbalskih terena na području Glavnog grada. Većina stadiona je uglavnom u zapuštenom stanju i zahtijeva hitnu rekonstrukciju kako bi se mladima omogućili adekvatni uslovi za bavljenje sportom. Iz tog razloga planirana je i izgradnja dvaju fudbalskih terena u zahvatu DUP-a „Zlatica B“. Radi se o terenima sa vještačkom podlogom po utvrđenim standardima FIFE koji će biti izgrađeni u park-šumi Zlatica. Pored toga, planiran je novi otvoreni sportski kompleks sa različitim sadržajima na lokaciji Streljačkog centra „Ljubović“ ili u Tološkoj šumi, te novi bazeni na pogodnim lokacijama;
- Rekonstrukcija i opremanje sala i otvorenih terena u školskim objektima, i terena za igru u predškolskim objektima;
- Uređenja parkovsko-rekreativnih površina i igrališta u novim kvartovima grada kao što su Zabjelo 8 i 9, zatim, u zahvatu DUP-a „Blok VI“ - kvartovi Blok IX, XV, naselju uz novu Dalmatinsku ulicu, naselju u zoni nekadašnje fabrike „Radoje Dakić“, u zoni DUP-a „1. maj“, na Starom aerodromu, Koniku i sl.

Za vangradska naselja nije moguće i smisleno planirati uređenje sportskih površina po stanovniku prema normativima koji važe za gradsko područje. Osim subopštinskih centara (Tuzi i Golubovci) u kojima se razvijaju sportski centri i za potrebe odraslog stanovništva u okviru školskih centara, u lokalnim centrima uređivaće se, prije svega, otvoreni objekti- igrališta u okviru osnovnih škola.

Specifičan program objekata fizičke kulture povezan je sa razvojem rekreacionih centara Veruše, Radovča i područja Skadarskog jezera. U planinskim područjima ova ponuda biće vezana za zimsku i ljetnju rekreaciju (skijalište, klizalište, igrališta za tenis itd.).

6.6. Principi razvoja privrede

Ciljevi dugoročnog razvoja privrede su:

- Pomjeranje težišta razvoja na maksimalno korišćenje proizvodnog potencijala;
- Razvoj metalurgije u pravcu postizanja višeg nivoa prerade, bez povećanja kapaciteta za proizvodnju osnovnih produkata;
- Prerađivačka industrija orijentisana na visoku tehnologiju;
- Korišćenje prirodnih resursa;
- Proizvodnja energije uz aktiviranje hidroenergetskog potencijala Morače;
- Poljoprivredna proizvodnja sa orijentacijom na proizvodnju voća i povrća, kao i uzgoj stoke, prioritetno ističući razvoj zdravstveno bezbjednih proizvoda;
- Razvoj saobraćaja;
- Razvoj poslovnih usluga i trgovine;
- Razvoj turizma u basenu Skadarskog jezera;
- Razvoj naučno-istraživačke djelatnosti;
- Razvoj klastera kao geografske koncentracije srodnih preduzeća i pridruženih institucija.

U skladu sa navedenim ciljevima na prostoru PUP-a određene su industrijske zone koje će biti i infrastrukturno opremljene kako bi podržale veoma perspektivni razvoj prvenstveno farmaceutske industrije, drvoprerade, proizvodnje elemenata za solarnu energiju, industriju građevinskih materijala, elektroindustriju, ali i potrebne brojne pogone agroindustrije (mljekara, prerada voća i povrća i dr.). Na prostoru gdje je opredijeljena detaljna namjena prostora, za industrijsku proizvodnju je rezervisano 621 ha. Za ostale djelatnosti u funkciji industrijske proizvodnje, poput skladišta i servisa, rezervisan je prostor od 592 ha u zonama mješovite namjene. Detaljniji prikaz ovih zona dat je na odgovarajućim grafičkim prilozima.

6.6.1. Industrija

Specifični **principi** u sektoru industrije su:

- Industrijske objekte razvijati pretežno u okvirima već izgrađenih područja, rekonstrukcijom starih industrijskih područja, područja bivše vojne industrije ili bivših saobraćajnih objekata (*brownfield* razvoj); formiranje industrijskih objekata van izgrađenih područja (*greenfield* razvoj) treba ograničiti i zasnivati na procjeni uticaja na životnu sredinu i seizmičkog rizika;
- Razvoj industrijskih kapaciteta za preradu i upotrebu sekundarnih sirovina, naročito sa energetskog aspekta.

Osnovni **cilj industrije** je povećanje vrijednosti industrijske proizvodnje u smislu viših faza prerade. U tom smislu:

- Uz optimizaciju industrijskih sistema stvoriće se uslovi za obezbjeđenje kratkoročne stabilnosti i dugoročne održivosti industrijske proizvodnje;
- Intenziviraće se proces strukturnog prilagođavanja i restrukturiranja industrijskog sektora u cilju formiranja efikasne strukture industrije i njenog prilagođavanja standardima kvaliteta u domenu životne sredine;
- U cilju podsticanja povećanja proizvodnje i razvoja određenih oblasti industrije, privlačenja investicija i stvaranja povoljnijih uslova za razvoj određenih područja, radiće se na osnivanju industrijskih i tehnoloških parkova i industrijskih zona sa ciljem njihovog

prerastanja u klastere sa granskim i regionalnim značajem. U tom smislu, zajedno sa lokalnim upravama, definisaće se prostori na kojima se mogu razvijati industrijske zone;

- U cilju animiranja interesovanja stranih investitora i privlačenja stranih direktnih investicija, sprovodiće se intenzivna promotivna aktivnost u skladu sa Strategijom promocije investicija i time jačati status prepoznatljive investicione destinacije.

Podsticanje priliva stranih direktnih investicija i uopšte procesa novog investiranja nastaviće se sa:

- Dogradnjom investicionog ambijenta u cilju očuvanja imidža Crne Gore kao sigurne i atraktivne investicione destinacije (dopune Zakona o stranim ulaganjima);
- Stvaranjem uslova u skladu sa Strategijom podsticanja stranih direktnih investicija za promjenu strukture stranih direktnih investicija, sa smanjenjem učešća prometa nekretnina u odnosu na ulaganja u preduzeća i banke i povećanjem učešća greenfield investicija koje se realizuju na principima privatno-javnog partnerstva, zajedničkih ulaganja, koncesionih aranžmana itd.;
- Uklanjanjem biznis barijera za investiranje, posebno na lokalnom nivou, i obezbjeđivanjem potpune i efikasne zaštite svojinskih prava;
- Kreiranjem rješenja u skladu s mogućnostima u okviru fiskalnog sistema s ciljem povećanja stepena konkurentnosti uslova za investiranje.

Suštinski elemenat političke i ekonomske transformacije u bilo kojoj zemlji je stvaranje privatnog sektora, razvoj preduzetništva i stvaranje malih i srednjih preduzeća (MSP). Ovo treba da postane vodeća snaga u ekonomskom razvoju. MSP stimulišu privatno vlasništvo i preduzetničke sposobnosti. Ona su fleksibilna i mogu se brzo prilagoditi na promjenu ponude i tražnje na tržištu. Ona stvaraju zaposlenost, promovišu diversifikaciju ekonomskih aktivnosti, podržavaju održivi rast i daju značajan doprinos izvozu i trgovini.

Osnovni **ciljevi** Strategije **razvoja malih i srednjih preduzeća** su:

1. Povećanje broja malih i srednjih preduzeća registrovanih u privatnom sektoru koja zvanično posluju;
2. Postizanje veće raznolikosti i integrisanosti ekonomske aktivnosti, povećavajući učešće malih i srednjih preduzeća koja se baziraju na proizvodnji i netrgovačkim uslugama;
3. Značajno povećati učešće malih i srednjih preduzeća u odnosu na mikropreduzeća u ukupnoj strukturi preduzeća;
4. Povećati konkurentne aktivnosti malih i srednjih preduzeća u ekonomskim sektorima koji su zavisni od uvoznih dobara i usluga, i povećati učešće malih i srednjih preduzeća u prihodima od izvoza;
5. Povećati učešće domaćih malih i srednjih preduzeća u inostranim strateškim savezima i aranžmanima zajedničkih ulaganja (joint ventures);
6. Povećati učešće malih i srednjih preduzeća u BDP;
7. Povećati udio malih i srednjih preduzeća u ukupnoj zaposlenosti.

Uspješna realizacija ove strategije zahtijeva zajedničke, koordinirane napore niza subjekata, uključujući Vladu, međunarodne kreditne institucije, inostrane donatore, nevladine organizacije, poslovno-zastupničke organizacije, poslovni konsalting i savjetodavne usluge, kao i mala i srednja preduzeća.

Prioriteti:

1. Promovisanje preduzetništva;
2. Pružanje poslovnog obrazovanja;
3. Obezbjeđenje lojalne/fer konkurencije;
4. Smanjenje regulative i administrativnih barijera za razvoj poslovanja;
5. Uprošćavanje sistema poslovnog oporezivanja;
6. Formiranje privatnih poslovnih udruženja;
7. Poboljšanje pristupa poslovnim informacijama;
8. Poboljšanje pružanja poslovnih usluga;
9. Olakšanje pristupu raspoloživim finansijskim sredstvima.

U industrijskoj proizvodnji dominira ekstrakcija ruda, proizvodnja metala (aluminijuma), kao i industrija koja predstavlja osnovu za egzistenciju stanovništva (proizvodnja hrane, pića i duvana). Jedan dio industrijskih aktivnosti, od kojih su neke imale značajnu ulogu u stvaranju dohotka (na primjer, proizvodnja mašina i električnih uređaja, proizvodnja finalnih proizvoda u preradi drveta, tekstilna industrija i dr.), praktično je nestao

Metalska djelatnost

Osnovni **ciljevi** razvoja metalske djelatnosti :

- Modernizacija metalske industrije koja će poštovati visoke savremene ekološke standarde, usklađena sa potrebama domaće tražnje i izvozom, uz korišćenje energetski efikasne proizvodnje;
- Rješavanje prisutne nelikvidnosti i nedostatka obrtnih sredstava u dugom roku kako bi se obezbijedio kontinuitet proizvodnje;
- Rješavanje problema zaposlenih u ovoj grani industrije, kako problema tehnološkog viška, tako isto i motivacije i produktivnosti postojećih radnika.

Prioritetan pravac treba da bude osavremenjavanje proizvodne opreme i tehnologije kako bi se dobio efikasan proizvod koji zadovoljava standarde, i koji je cjenovno konkurentan na međunarodnom tržištu.

Takođe, uz nabavku nove, uraditi i remont postojeće opreme da bi se zadovoljili i ekološki standardi i zdravstveni standardi za rad u ovim postrojenjima, ali i standardi za okolinu i ekosistem Crne Gore.

Neophodno je riješiti problem zaposlenih u ovoj industriji kako bi se smanjili konflikti, povećala motivisanost i produktivnost rada. Takođe, potrebno je izmiriti neizmirene obaveze zaposlenih, regulisati tehnološki višak radnika, uspostaviti socijalni dijalog koji bi dao adekvatna rješenja i zadovoljio prioritetne interese sve tri strane u pregovorima – zaposlenih, poslodavaca i Vlade.

Jedan od zadataka je i uposliti stručni menadžment koji bi na efikasan način riješio probleme rukovođenja i restrukturirao preduzeća na bazi dobre prakse i iskustva uspješnih, privatizovanih preduzeća iz ove grane sa pozitivnom vizijom razvoja. Cilj je dostići nivo konkurentnosti fabrika iz okruženja kako bi bili konkurentni ponudom (cijena i dostignuti standardi) na tržištu.

U svim pogonima metalske industrije ugraditi stabilizatore za napajanje električnom energijom, kao način smanjenja troškova po ovom osnovu. Neophodno je pronaći najbolji i najpovoljniji dugoročni način snabdijevanja KAP-a električnom energijom, s obzirom na to da, shodno ugovoru o poravnanju, Vlada Crne Gore ima obavezu da u 2011. obezbijedi subvenciju od 18 miliona, a u 2012. godini od 7 miliona eura.

Rješenjem ovog problema smanjio bi se snažan pritisak usljed promjena kretanja cijene struje, koja je jedan od osnovnih faktora koji utiču na stabilnost poslovanja Kombinata.

U KAP-u, osim u modernizaciju primarne proizvodnje, neophodno je uložiti novac za otvaranje bar jedne proizvodne linije većeg nivoa prerade (trupci, blokovi, žica, livačke legure) čiji su proizvodi znatno isplativiji od prodaje ingota kao primarnog proizvoda aluminijske proizvodnje. U tom pravcu, neophodno je ponovo razmotriti otvaranje pogona livnice Kovačnice, ali u sasvim novoj organizaciji – potpuno automatizovana i kompjuterizovana, tako da bi se dobili proizvodi većeg kvaliteta, bez pucanja metala, a opsluživalo bi je svega nekoliko radnika. Takođe, razmotriti i mogućnost pokretanja u rad i fabrike Prerade kao alternative proizvodnje finalnog proizvoda od aluminijuma, jer u Crnoj Gori postoji tražnja za ovim proizvodima koja se uglavnom zadovoljava iz uvoza. Pored domaće tražnje, proizvodi od aluminijuma mogu biti namijenjeni i izvozu, naročito u svjetlu trenutne situacije kada je Evropska unija uvela taksu na uvezenu foliju iz Kine, Brazila i Jermenije, kako bi zaštitila svoje proizvođače, i to 30% na kinesku, 17,6% na brazilsku i 13,4% na jermensku, u trajanju od 5 godina. Ova odluka otvara tržište za plasman crnogorskih proizvoda. Naravno, sve investicije realizovati samo uz poštovanje visokih savremenih ekoloških standarda.

Prehrambeno-prerađivačka djelatnost (proizvodnja pića, hrane i duvana)

Agroindustrijski sektor, sa posebnim naglaskom na programe razvoja zdravstveno bezbjednih proizvoda organske poljoprivrede (povrtlarstvo, ratarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo) prioritetno ističući programe orijentisane na proizvodnju zdravstveno bezbjedne hrane treba da bude okosnica daljeg razvoja.

Prehrambena industrija se nalazi pred brojnim i krupnim izazovima, a dva su najvažnija:

a) podizanje konkurentnosti u pogledu ponude kvalitetne hrane po adekvatnim cijenama, i
b) sticanje svojstva stabilnog partnera – kupca sirovine od domaćih poljoprivrednih proizvođača.

Za ispunjavanje visokih standarda savremenog tržišta u pogledu kvaliteta, kvantiteta i bezbjednosti hrane potrebna su veća ulaganja koja se ne mogu realizovati bez značajne podrške iz javnih sredstava.

Potrebne su investicije u fizički kapital koji će omogućiti veću produktivnost rada, kao i u transfer i razvoj znanja u upravljanju i marketingu.

Jedan od važnih uslova za razvoj prehrambene proizvodnje, naročito u sektoru povrtlarstva i voćarstva, jeste dobro razvijena tržišna infrastruktura koja omogućava skladištenje i čuvanje svježih proizvoda za tržište i time smanjuje sezonski karakter tih proizvoda. Mogućnost plasmana svježih proizvoda kroz duži vremenski period, kao i prerada tih proizvoda, mogu značajno povećati dodatu vrijednost u biljnoj proizvodnji sa pozitivnim uticajem na konkurentnost tih sektora.

Raspoloživi zemljišni resursi u neposrednoj blizini Skadarskog jezera manje su povoljni za gajenje drugih kultura, a pružaju povoljne uslove za gajenje duvana. Ti raspoloživi zemljišni resursi nijesu još dovoljno iskorišćeni, budući da je interesovanje proizvođača za tu proizvodnju tokom posljednje decenije bilo smanjeno. Podizanje konkurentnosti kroz usmjerenu podršku proizvođačima omogućava održavanje nivoa proizvodnje, a time i bolje iskorišćavanje proizvodnog potencijala.

Osnovni **ciljevi** razvoja prehrambeno-prerađivačke djelatnosti su:

- Poboljšanje konkurentnosti prerade prehrambenih proizvoda putem cjelovite modernizacije proizvodnih i marketinških uslova sa ciljem stvaranja nove dodate vrijednosti;
- Programi razvoja zdrave organske poljoprivredne primarne i finalne proizvodnje (povrtlarstvo, ratarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo);
- Povećanje dodate vrijednosti u proizvodnji prehrambenih proizvoda putem povećavanja efikasnosti u preradi i marketingu;
- Uvođenje novih tehnologija i inovacija, i otvaranje novih tržišnih mogućnosti;
- Ispunjavanje EU standarda i ciljno poboljšanje kvaliteta, zaštite životne sredine i bezbjednosti hrane;
- Jačanje veze sa primarnom proizvodnjom;
- Podizanje konkurentnosti proizvodnje duvana;
- Poboljšanje kvaliteta proizvedenog duvana.

6.6.2. Saobraćaj

U Strategiji razvoja saobraćaja Crne Gore (usvojena u julu 2008. godine) određuje se dugoročan razvoj saobraćaja i posebno saobraćajne infrastrukture sa najvažnijim ciljevima poboljšanja sigurnosti i bezbjednosti, povećanja kvaliteta saobraćajnih usluga, stimulacijom ekonomskog razvoja kroz efikasniji i jeftiniji transport, minimiziranjem negativnog uticaja razvoja transporta i saobraćajne infrastrukture na životnu sredinu i društvo ukupno, kao i integraciju u Evropsku uniju kroz povezivanje na transportnu evropsku mrežu.

Osnovni **ciljevi** razvoja saobraćaja su:

- Poboljšati kvalitet saobraćajne infrastrukture u svim vidovima saobraćaja;
- Poboljšati stepen bezbjednosti saobraćaja;
- Poboljšati konkurentnost domaće transportne privrede, odnosno stanje transportnih kapaciteta;
- Nastaviti i intenzivirati aktivnosti na izgradnji autoputa Bar-Boljare i Jadransko-jonske magistrale;
- Promovisati multimodalni transport;
- Unaprijediti proces redovnog održavanja javnih puteva;
- Završiti procese rekonstrukcije i privatizacije kompanija iz oblasti transporta;
- Jačati institucije i administrativne kapacitete;
- Obezbijediti mehanizam zaštite prostora i životne sredine, iako je infrastruktura u domenu vazdušnog saobraćaja daleko ispred infrastrukture u ostalim vidovima saobraćaja, potrebno je i u ovom vidu uložiti određena sredstva da ona ne bi bila usko grlo u pojedinim periodima. Na aerodromu u Podgorici potrebno je obezbijediti sve potrebne uslove da ovaj aerodrom može nesmetano funkcionisati u uslovima snijega i kada su temperature ispod nule, kao i u uslovima magle.

6.6.3. Energetika

Podgorica ima značajne hidroenergetske potencijale koji su kvantifikovani državnim dokumentima (Vodoprivredna osnova; Strategija hidroenergetskog razvoja Crne Gore i slično). Prema tim dokumentima pozicionirane su hidroelektrane: glavni tok Morače – Zlatica, Milunovići, Raslovići, Kruševička Rijeka - Kruševica; Nožica; Brskutska Rijeka – Brskut, Cijevna – Prifta, Opasanica – Opasanica.

Tabela 6.15: Hidroenergetski potencijal Podgorice[45]

r/b	VODOTOK	POZICIJA AKUMULACIJE	Visina brane	KNU mnm	Zapremina KHm^3	Snaga MW	Proizvodnja GWh/god
1	Opasanica	Opasanica	110	1.160	45	10	43
2	Kruševica	Kruševica		1.036,5		19	32
3	Nožica	Nožica	154	948,5	17	14	26,7
4	Brskut	Brskut	64,9	785	11,2	74	141,9
5	Cijevna	Prifta	98	200	180	82	193
6	Morača	Raslovići	36	155	28	37	106,6
7	Morača	Milunovići	38	119	68	37	120,1
8	Morača	Zlatica	38,5	81	13	37	155,7
UKUPNO						**310**	**819**

Prostorni plan države posvetio je posebnu pažnju energetici, odnosno energetskoj valorizaciji rijeke Morače i Komarnice. Strategijom razvoja energetike do 2025. god. predviđen je projekat izgradnje hidroelektrana na Morači po scenariju umjerene izgradnje i korišćenja hidropotencijala Komarnice i Morače. Riječ je o HE Andrijevo, Raslovići, Milunovići i Zlatica od kojih se tri posljednje nalaze na teritoriji Glavnog grada.

U dolinskom dijelu Morače, od Zlatice do Milunovića, planirane su tri hidroakumulacije najveće dubine 62 m i srednje širine oko 100 metara, a u njenom kanjonskom dijelu velika lučna brana koja će formirati jezero dubine od 150 m.

Akumulacija HE Zlatica predstavlja kompenzacioni bazen uzvodnih hidoroelektrana. Planirana je između sela Milunovići (gdje je profil brane HE Milunovići) i mjesta Zlatica nizvodno od Bioča (profil brane). Brana je locirana na 36+200 km toka rijeke Morače (računajući od njenog ušća u Skadarsko jezero) ili oko 8 km od Podgorice geografskih koordinata: 42° 30' 20'' N i 19° 20' 10'' E. Akumulacija se pruža u pravcu sjever-jug dužine oko 11 km i širine oko 200 m. Izgradnjom brane visine 38,5 m uspostavlja se akumulacija na koti 62,5 m i ima korisnu zapreminu od 13 mil. m^3.

Takođe je na vodotrežimioku Opasanica (pritoke Margaritska i Kurlaj) planirana HE Opasanica (studirano rješenje), snage 10 MW i prosječnom godišnjom proizvodnjom 43GWh, sa branom nizvodno od sastava vodotoka Opasanica i Veruša, uz kotu uspora 1.160 mnm sa kojom bi se ostvario akumulacioni bazen 45 hm^3.

Treba naglasiti da hidroenergija predstavlja najracionalniji obnovljivi energetski izvor, upravljački najfleksibilniji i ekološki najčistiji i da otvara prostor za ekonomski razvoj pasivnih gornjih slivova za koje su u demografskom smislu karakteristične pojave depopulacije.

[45] Izvor – Vodoprivredna osnova Crne Gore

Solarna energija

U dokumentu „Strategija valorizacije prostora u cilju proizvodnje energije iz obnovljivih solarnih izvora i demonstracione pilot projekte“ urađena je analiza i valorizacija prostora u cilju proizvodnje energije iz obnovljivih solarnih izvora koja je podijeljena u tri faze:

- Prva faza - Vizija razvoja solarnih farmi u Crnoj Gori
- Druga faza – Kriterijumi za odabir solarnih projekata
- Treća faza – Detaljne analize za urbanu i ruralnu lokaciju

Detaljnim pregledom dokumentacije, zakona, planova i strategija Crne Gore identifikovana je značajna mogućnost za uvođenje i promovisanje razvoja solarnih fotonaponskih sistema u državi. Promocija razvoja solarnih fotonaponskih sistema će biti u ravnoteži sa zaštitom značajnih prirodnih, kulturnih i drugih vrijednosti. Istovremeno se mora obratiti pažnja na zaštitu koridora za autoputeve, dalekovode, ostalu infrastukturu, kao i drugih resursa od značaja. Pregledom prostornih planova identifikovane su značajne mogućnosti za ugrađivanje politika, ciljeva, smjernica i uslova za proizvodnju električne energije iz solarnih fotonaponskih sistema. Definisani su uslovi, fizički, reljefni, klimatski parametri potencijalnih lokacija za izvođenje solarnih projekata i identifikacija onih u kojima je to zabranjeno (zaštićena područja), uticaji koje solarni fotonaponski projekti imaju na životnu sredinu, ekonomske koristi i uticaji razvoja solarnih projekata, koristi od razvoja ovih projekata za odabir potencijalnih lokacija itd.

Budućnost razvoja solarnih fotonaponskih sistema predstavljena je kroz sljedeće mogućnosti:

- Svi budući objekti će biti izgrađeni tako da kombinuju energetski efikasan dizajn i tehnologije za proizvodnju obnovljive energije za zgradu sa nula neto energije. Efekat će biti proizvodnja dovoljnih količina energije za pokrivanje godišnjih potreba zgrade za snabdijevanjem električnom energijom, što će rezultirati nultom godišnjom potražnjom za energijom iz neobnovljivih izvora;
- Nastaviće se istraživanja razvoja solarnih fotonaponskih sistema, a posebna pažnja će se obratiti na nove pristupe solarnim materijalima, dizajn ćelija i razvoj proizvodnje. Prevozna sredstva i odjeća koju nosimo mogu postati proizvođači čiste i bezbjedne električne energije u budućnosti;
- Cijena proizvodnje energije iz fotonaponskih sistema biće konkurentna sa tradicionalnim izvorima električne energije u periodu od deset godina.

U Podgorici analizom svih potrebnih parametara određene su urbane i ruralne zone koje bi se mogle koristiti u ove svrhe. U najperspektivnije lokacije spada i lokacija koja se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada, na lijevoj obali rijeke Morače, kao i lokacija u samom centru grada. Lokacije su krovovi zgrada u kompleksima „Hemomont“ d.o.o. i bivše fabrike „Titeks“, kao i solarna elektrana instalisane snage od 130KW na krovu UN Eko-zgrade, u blizini mosta Milenijum. Većina zgrada ima prizemlje i testerasti („šed“) krov. Do svih zgrada u kompleksima postoji kolski prilaz sa asfaltnim ili betonskim kolovozom širine najmanje 5 m. Istočno od lokacije je najbliža trafo-stanica 35 kV na udaljenosti od najmanje 890 m.

Zone u ruralnom području:

- Zona PG-Z1 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada, na lokalitetu Velje brdo sjeverno od naselja Tološi. Površina zone je 97,91 ha;
- Zona PG-Z2 se nalazi u jugozapadnom dijelu teritorije Glavnog grada, između naselja Kornet i Gornji Kokoti. Površina zone je 9,95 ha;
- Zona PG-Z3 se nalazi u jugozapadnom dijelu teritorije Glavnog grada, između naselja Brežine i Barutana. Površina zone je 72,28 ha;

- Zona PG-Z4 se nalazi u istočnom dijelu teritorije Glavnog grada, jugozapadno od naselja Ubli, a sjeverno od naselja Medun. Površina zone je 16,21 ha;
- Zona PG-Z5 se nalazi u jugoistočnom dijelu teritorije Glavnog grada, na lokalitetu Kaljturk, a jugoistočno od urbanog područja Tuzi. Površina zone je 6,93 ha;
- Zona PG-Z6 se nalazi u jugoistočnom dijelu teritorije Glavnog grada, na lokalitetu Kolj Ljekaj, a jugoistočno od urbanog područja Tuzi. Površina zone je 14,58 ha;
- Zona PG-Z7 se nalazi u jugoistočnom dijelu teritorije Glavnog grada, na lokalitetu Kolj Ljekaj, a jugoistočno od urbanog područja Tuzi. Površina zone je 7,71 ha.

Zone u urbanom području:

- Zona PG-Z8 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Momišićko polje, a u naselju Tološi. Površina zone je 2,89 ha;
- Zona PG-Z9 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, u Bloku VI, a istočno od naselja Tološi. Površina zone je 2,21 ha;
- Zona PG-Z10 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu+ Kruševac. Površina zone je 1,40 ha;
- Zona PG-Z11 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Kruševac, a na desnoj obali rijeke Morače. Površina zone je 0,70 ha;
- Zona PG-Z12 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Kruševac. Površina zone je 10,95 ha;
- Zona PG-Z13 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Kruševac. Površina zone je 0,87 ha;
- Zona PG-Z14 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Zabjelo i na lijevoj obali rijeke Morače. Površina zone je 12,18 ha;
- Zona PG-Z15 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Zabjelo. Površina zone je 2,57 ha;
- Zona PG-Z16 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na Tuškom putu i u blizini željezničke pruge Podgorica-Bar. Površina zone je 0,87 ha;
- Zona PG-Z17 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na Tuškom putu i u blizini željezničke pruge Podgorica-Bar. Površina zone je 1,86 ha;
- Zona PG-Z18 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, južno od Tuškog puta i istočno od željezničke pruge Podgorica-Bar. Površina zone je 11,16 ha;
- Zona PG-Z19 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, u kompleksu „KAP -Kombinata aluminijuma Podgorica“. Površina zone je 19,80 ha;
- Zona PG-Z20 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Donja Gorica, a uz lijevu obalu rijeke Sitnice. Površina zone je 1,20 ha;
- Zona PG-Z21 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Donja Gorica, a uz lijevu obalu rijeke Sitnice i uz magistralni put M 2.3 Budva –Cetinje - Podgorica. Površina zone je 2,47 ha;
- Zona PG-Z22 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Donja Gorica, a blizini lijeve obale rijeke Sitnice i uz magistralni put M 2.3 Budva-Cetinje-Podgorica. Površina zone je 0,77 ha;
- Zona PG-Z23 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na lokalitetu Bjelastavica, a sjeveroistočno od naselja Srpska. Površina zone je 3,71 ha;

- Zona PG-Z24 se nalazi u južnom dijelu teritorije Glavnog grada Podgorica, na Aerodromu „Golubovci“. Površina zone je 9,18 ha.

Energija vjetra – velika učestalost vjetra na ovom prostoru omogućava podizanje vjetrogeneratora. Planira se izgradnja vjetroelektrane kod Stijepova, sjeveroistočno od korita rijeke Cijevne. Pogodna područja za eolsku energiju su i Radovče, Trmanje, Stravče, Kučka Korita.

Bioenergija – na bazi biomase (šumski ostatak, drvo za ogrijev, voćarsko-vinogradarski ostatak) može se proizvesti toplotna – elektroenergija. Glavni grad posjeduje dobre zemljišne uslove za podizanje plantaža, brzorastućih vrsta drveta (topole), za energetske potrebe. Najpogodniji prostori za takvu namjensku šumarsku proizvodnju su priobalje Donje Zete i priobalje Skadarskog jezera površine 10 000 ha i obuhvata prostor između 5,5 mnm i 10,44 mnm. Detaljna fizibiliti studija ukazala bi na konkretnija tehnološka rješenja, za podizanje intenzivnih brzorasućih plantaža za proizvodnju energetske biomase.

Podizanje energetskih šuma na močvarnim površinama priobalja Skadarskog jezera dalo bi značajne energetske izvore čija se veličina može procijeniti na 10.000ha x 50 m^3/ha god = 500.000 m^3

6.6.4. Građevinarstvo

Vizija za razvoj građevinarstva Crne Gore definisana je na osnovama dokumenata Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori. Vizija je: integrisanje crnogorskog u evropsko tržište građevinarstva, pozicioniranjem na ljestvici konkurentnosti između četiri vodeće zemlje u građevinarstvu u regionu preko inovativnog, na znanju baziranog i visokotehnološki organizovanog građevinskog sektora.

Misija građevinskog sektora Crne Gore je da bude dinamičan, produktivan i kreativan sektor koji ima mogućnost za fleksibilnost i stvaranje kohezivne građevinske zajednice u svojoj okolini, koja će biti oslonac za stvaranje blagostanja i stvaranja koristi u društvu, na čijim će temeljima, zajedno sa ostalim djelovima društva, uzajamno graditi svoj rast.

Ostvarivanje vizije i misije treba otpočeti preko sveobuhvatnog prvog strateškog opredjeljenja koje neosporno ima direktni uticaj na sve ostale, a to je: integracija Crne Gore u EU i održivi razvoj, koji dalje podrazumijevaju razvoj građevinarstva kao integralnog dijela procesa EU integracija i održivog razvoja Crne Gore. Ovo generalno opredjeljenje proizlazi ne samo od činjenice da je strateška orijentacija ekonomske politike Crne Gore pridruživanje sistemu Evropske unije, već i novog ekonomskog okruženja koje treba uspostaviti, u kojem građevinarstvo treba da djeluje u bližoj i široj okolini.

Drugo strateško opredjeljenje je pravni i institucionalni okvir kao okosnica razvoja građevinarstva**.** Neosporno je da je ovo polazna tačka u nizu ostalih djelovanja koja stvara okruženje i preduslove za sva djelovanja u prostoru, sigurnost imovine i sopstvenosti, definiše postupke i kriterijume, i uslove preko dobro dimenzionisanog i osposobljenog institucionalnog okvira.

Treće strateško opredjeljenje je tehnička regulativa kao osnova sistema kvaliteta u građevinarstvu**.** Sistem građenja kvaliteta u građevinarstvu zasniva se na tehničkim propisima i standardima koji, pored ostalog, omogućavaju u jednom važnom dijelu i lakši i jednostavniji protok usluga i materijala u svjetsku trgovinu. Međutim, standardizacija podrazumijeva i uspostavljanje osnovnog institucionalnog okvira za slijeđenje i kontrolu tog procesa. U ovom segmentu treba usvojiti deset Eurocodova/standarda koji od sljedeće godine stupaju na snagu u EU sa obaveznom primjenom i ugraditi u domaće zakonodavstvo ostale evropske direktive

koje se odnose na građevinske materijale, energetsku efikasnost, usluge, geotehniku, vodosnabdijevanje i prečišćavanje otpadnih voda, čvrstog otpada, FIDIC uslova ugovaranja i ISO standarda za upravljanje.

Četvrto strateško opredjeljenje je kontinuitet kapitalnih investicija. Pojedinačni ciljevi makroekonomske politike su orijentisani na izgradnju infrastrukturnih projekata i animiranje interesa novih investitora u Crnoj Gori; podsticanje preduzetništva u okviru malih i srednjih preduzeća; jačanje konkurentnosti privrede i ostvarivanje ravnomjernijeg razvoja zemlje. Realizacija pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike u tijesnoj je vezi sa aktivnostima u oblasti građevinarstva i građevinske industrije. Oni ukazuju na značaj ove djelatnosti i industrije za ukupni razvoj zemlje na kratki, a naročito srednji i dugi rok. Ostvarivanje prethodno navedenih pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike imaće direktne i indirektne efekte ne samo na razvoj građevinarstva i građevinske industrije, već i na razvoj ukupne privrede i zaposlenosti.

Peto strateško opredjeljenje je jačanje konkurentnosti građevinske operative.Globalizacija je na svim područjima ljudskog djelovanja donijela nova saznanja o pravcu mogućeg optimalnog razvijanja sopstvenih ekonomija. Male zemlje, kao što je Crna Gora, treba da maksimalno iskoriste sve kadrovske i materijalne resurse sa postojanim praćenjem i prihvatanjem razvojnih dostignuća nauke, prakse i tehnologije.

Šesto strateško opredjeljenje je formiranje adekvatne strukture radne snage u oblasti građevinarstva. Svaka nacionalna ekonomija i njen dugoročni razvoj značajnim dijelom zavise od kvaliteta ljudskih resursa. Kvalitet ljudskih resursa je određen kvalitetom obrazovnog sistema, ulaganjima u obrazovanje i participacijom u obrazovanju. Zaostajanje u razvoju sistema obrazovanja i nedovoljna ulaganja u razvoj ljudskih resursa postaju ograničavajući faktor dugoročnog održivog razvoja svake zemlje. Kreiranjem koncepta reforme obrazovnog sistema u Crnoj Gori predviđeno je da se ona temelji na pronalaženju originalne strategije inspirisane pozitivnim tradicijama i nasljeđem u koju se mogu ugraditi nove tendencije savremenog društva i pozitivna rješenja razvijenih obrazovnih sistema u Evropi.

Sedmo strateško opredjeljenje je razvoj industrije građevinskih materijala baziran na principima održivog razvoja. Jedan od osnovnih agregata u građevinarstvu su građevinski materijali koje svi izvođači građevinskih radova (građevinska i negrađevinska preduzeća) koriste za gradnju objekata, za održavanje, rekonstrukciju i ostale građevinske radove. Preduslov je da se što prije kod korišćenja mineralni resursi i građevinski proizvodi uvedu i tretman održivosti i stepen konzumiranja energije i zagađivanja prostora kako bi se na najefikasniji način koristili resursi i uveli sistemi recikliranja i ponovne upotrebe.

6.6.5. Turizam i ugostiteljstvo

Osnovni ciljevi razvoja turizma su zadovoljavanje rastuće potrebe turističke potražnje i istovremeno unapređenje turizma kao privredne grane.

Osnovni pravci uređenja integralne turističke ponude su:

- Bolje koristiti postojeću materijalnu osnovu,
- Povećati kapacitete i kvalitet postojeće infrastrukture,
- Opšte uređenje grada i naročita pažnja na zaštiti Skadarskog jezera i vodotoka Morače, Zete, Ribnice, Cijevne i Sitnice,
- Adekvatnije vrednovanje kulturnih dobara u turističkoj ponudi,
- Obogaćivanje kulturno-zabavnog i sportskog života,
- Uređenje izletišta, vrijednih prirodnih ambijenata i drugih turističkih punktova.

Sa razvojem novih hotelskih kapaciteta, Podgorica može postati centar kongresnog turizma. Tu se akcenat naročito stavlja na planirani hotel sa četiri do pet zvjezdica na lijevoj obali Morače, kapaciteta 100 do 120 smještajnih jedinica, hotel „Crna Gora“ koji je u fazi rekonstrukcije kako bi ispunio standarde lanca „Hilton“ i dva tek završena hotela koja svojim sadržajima ispunjavaju uslove za visoku kategoriju. Takođe je planirana izgradnja hotela visoke kategorije na desnoj obali Morače, u neposrednoj blizini Kliničkog centra Crne Gore.

Od posebnog značaja je aktiviranje starih urbanih cjelina, kako u svrhu dnevnih izletišta, tako i u cilju razvoja manifestacionog turizma, odnosno organizovanje festivala i događaja koji su efikasni instrumenti za privlačenje posjetilaca.

Takođe je u ekspanziji eko-turizam za koji Podgorica ima uslove, budući da raspolaže planinskim dijelom prostora (Veruša, Radovče, Prokletije) na kome se mogu uvezivati sela u izolovanim područjima i katuni u ugostiteljsku ponudu sa proizvodnjom organske hrane pripremljene na tradicionalan način i proizvodnjom i prodajom narodnih rukotvorina i drugih karakterističnih zanatskih proizvoda. Takođe raspolaže i sa zaštićenim područjima i objektima prirode gdje je u toku postupak zaštite planinskog vijenca Komovi i kanjona rijeke Cijevne.

Master planom razvoja turizma do 2020. godine Skadarsko jezero označeno je kao najznačajnija turistička destinacija sa potencijalom za razvoj više vrsta turizma i programom razvoja turističkih kapaciteta na lokalitetima Vranjina, Plavnica i Podhum. Ovo otvara mogućnost međuopštinske saradnje Turističke organizacije Podgorica i TO Bar, Cetinje i Kolašin, ali i prekogranične saradnje sa Albanijom putem kreiranja zajedničkih turističkih proizvoda usmjerenim ka odgovarajućim tržištima. Pored ove, turističke destinacije su i Rikavačko i Bukumirsko jezero na planini Žijevo na nadmorskoj visini preko 1300 m.

Značajan turistički potencijal otvaraju proizvođači vina (etnogastronomski turizam) ukoliko prepoznaju potencijalna turistička tržišta, ovladaju početnim tehnikama rada sa tur-operatorima i, naravno, obezbijede propisani standard i brendiranje.

Prostor Podgorice daje uslove za razvoj biciklističkog turizma, posebno zbog označene biciklističke rute „Top Trail N^0 4“, koja polazi i završava u centru Glavnog grada, ali i za turističke sadržaje poput avanturističkih parkova, kakav već postoji u Rogamima.

Glavni nosioci turističkog razvoja na području Komova koje se nalazi na teritoriji Glavnog grada su Carine i zona Opasanica, koje su planirane za detaljnu razradu. Selo Opasanica predstavlja područje za veoma dobru agroekološku i agroturističku osnovu za razvoj seoskog turizma. Saobraćajni pristupi planiranim sadržajima postavljen je tako da je zoni sela Opasanica moguć priključak sa regionalnog puta R – 19 (cca 4 km), dok je saobraćajni pristup lokaciji Carine omogućen preko pravca Andrijevica–Đuliće–Jošanica–Carine (cca 19.5 km). Područje Veruše je potencijal za dalji razvoj planinarenja i zimskih sportsko-rekreativnih aktivnosti. Šire rekreativno područje obuhvata i planinsko područje Žijevo i Korita. Radovče predstavlja planinsko-rekreativno područje, bazu za planinarenje i sl.

Narednom tabelom dat je pregled planiranih hotelskih kapaciteta prema važećoj državnoj planskoj dokumentaciji i lokalnoj planskoj dokumentaciji za Glavni grad. Važećom državnom i lokalnom planskom dokumentacijom predviđene su lokacije za izgradnju turističkih smještajnih kapaciteta koje su distribuirane na sljedeći način:

Tabela 6.16: Evidencija planiranih hotelskih kapaciteta

Planski dokument	Orijentacioni broj jedinica	Orijentacioni broj ležajeva	Površina lokacije (m²)	BGRP turističkih kapaciteta (m²)	Spratnost	Turistički kapaciteti
DUP „Nova varoš-Blok V“, izmjene i dopune	-	50		16.872	2S+P+1 - 2S+P+3	Garni hotel
DUP „Nova varoš-Blok V“, izmjene i dopune	194		5.743	16.872	S+P+4+M	Hotel 5*
DUP „RTV centralne djelatnosti“	120		14.428	34.000	P+1 - P+5	Hotel „4-5 *“
UP „Kasarna Morača“	100-120		122.000	15.000	2Su+P+4	Hotel „4-5 zvjezdica“
UP „Nova varoš blok E“	Hotel	53		1.005 783	Pv +G Pv + 2 + Pk	
UP „Nova varoš blok F“	Hotel			1.827 1.966	Pv+2+Pk Pv+4+Pk	
PPPN „Bjelasica i Komovi“		300		6.000		Katuni,eko, etno-sela
PPPN „Bjelasica i Komovi“		100		3.000		Planinarski domovi
DSL „Vranjina“	73			8.886		Hotel

Izvor: Program mjera za podsticanje izgradnje hotelskih kompleksa i privlačenje hotelski investitora i poznatih svjetskih brendova, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2011.

6.6.6. *Trgovina, zanatstvo i usluge*

U trgovini na malo u periodu januar - jun 2011. godine ostvaren je promet u vrijednosti od 447,2 mil. eura, što je realno za 16,3% više u odnosu na isti period prošle godine. Učešće sektora trgovine u BDP-u u 2009. godini iznosilo je 12 %. Nivo prometa u maloprodaji ima značajnu korelaciju sa kretanjem BDP-a. U 2010. godini došlo je do jačanja nivoa prometa u maloprodaji, što ukazuje na obnavljanje kupovne moći potrošača i rast potrošnje. Trgovinski sektor u Podgorici je u ekspanzivnoj fazi razvoja, odnosno trgovina je već sada vodeći sektor u privrednom razvoju Grada i kao takva predstavlja ključni segment u finansiranju budžeta Grada. Dalja dinamizacija trgovinske privredne aktivnosti u Podgorici podrazumijeva planski pristup razvoju poslovne infrastrukture i kontinuiranom unapređenju kontrolisane investicione klime. Aktivnosti u oblasti unutrašnje trgovine, koje su u skladu sa ciljevima definisanim ekonomskom politikom za 2011. godinu, usmjerene su na:

- stvaranje uslova za razvoj konkurencije na tržištu na svim nivoima u interesu potrošača i daljeg unapređenja trgovine u Gradu;
- balansiran razvoj krupne i sitne trgovine u Gradu u funkciji bolje ponude i postizanja drugih socioekonomskih ciljeva;
- smanjenje biznis barijera;
- unapređenje i osavremenjivanje u sektoru trgovine, kao osnov za poboljšanje uslova za priliv stranog kapitala, istovremeno podstičući i domaće investitore da značajnije ulažu u trgovinu;

- dalje suzbijanje sive ekonomije;
- unapređenje oblasti zaštite potrošača, unapređenje prava intelektualne svojine;
- unapređenje infrastrukture kvaliteta kao i
- zaokruživanje započetih procesa transformacije trgovinskih preduzeća.

Osnovni strateški **cilj** razvoja trgovinskog sektora je dinamičan razvoj – dominantna i pokretačka uloga u bržem sveukupnom razvoju Grada i uspostavljanju ekonomske strukture kompatibilne strukturama drugih glavnih i velikih gradova Evrope.

Pored osnovnog cilja postoje i brojni **specifični ciljevi** od kojih su najbitniji sljedeći:

- povećanje mogućnosti pristupa, raspoloživosti i izbora za potrošače (ruralne i urbane);
- razvoj trgovačke mreže u skladu sa opštim načelima modernizacije i efikasnog poslovanja kroz potenciranje pluralizma i podsticanje uravnoteženog razvoja različitih tipova maloprodajnih formata, kao i uravnoteženog prostornog razvoja trgovine na cjelokupnom području grada;
- smanjivanje nepoželjnih konkurentskih konflikata, kao i interorganizacionih konkurentskih konflikata;
- ograničenje nastanka lokalnih prostornih monopola;
- obezbjeđenje povjerenja za investiranje od strane maloprodavaca i sektora nekretnina, ali istovremeno i upravljanje brzinom razvoja stranih maloprodavaca;
- povećanje turističke maloprodaje;
- njegovanje slobodnog tržišta, zdrave i transparentne konkurencije,
- povećanje efikasnosti trgovinskog sektora kroz unapređivanje samog procesa poslovanja uvođenjem modernih tehnologija;
- povezivanje trgovine sa drugim djelatnostima čime se podstiče ukupan privredni razvoj Grada (posebno naglašeno u oblasti integracije sa turističkom ponudom);
- sprovođenje politike zaštite potrošača;
- unapređivanje vještina i znanja zaposlenih u oblasti trgovine, ali i vlasnika biznisa;
- jačanje maloprodajnog marketinga Grada, jer se navike potrošača konstantno mijenjaju kao i samo maloprodajno okruženje.

Da bi se ovi ciljevi postigli, Gradu i svim gradskim institucijama (razvojne, planerske i dr.) predstoje brojni **zadaci**, među kojima se posebno ističu:

- razvoj i evaluacija ljudskog kapitala u odnosu na preovlađujuće pravce razvoja i njegovo stavljanje u funkciju bržeg razvoja tercijarnog sektora i posebno komercijalnih djelatnosti i turizma;
- pojednostavljivanje i standardizovanje procedure dobijanja svih potrebnih dozvola za rad i registracije, kao i stimulativna, jasna i pregledna regulativa u interesu Grada, inostranih i domaćih investitora;
- razvoj biznis - industrijskih i tehnoloških parkova na ekološki održivim i privlačnim lokacijama za investitore;
- pretvaranje prilaza gradu u komercijalno opremljene dionice svim neophodnim trgovinskim, turističko-ugostiteljskim, servisnim i rekreativnim sadržajima većih kapaciteta (tržni centri, šoping molovi, hipermarketi, specijalizovane velike prodavnice određenih vrsta roba, servisi, skladišta sa direktnom prodajom na malo i veliko, kao i turistički sadržaji prilagođeni potrebama tranzita itd.);

- iskorišćavanje slobodnih lokacija u blizini putnih i željezničkih saobraćajnica i aerodroma za lociranje biznis-parkova kojima je neophodan brz pristup saobraćajnoj infrastrukturi;
- izgradnja skladišnih i integralnih distributivnih centara i velikih prometnih jedinica u postojećim/novim privrednim zonama;
- obezbjeđivanje lokacija za ove namjene prevashodno u braunfild (napuštenim industrijskim) zonama;
- adekvatna infrastrukturna i komunalna opremljenost svih važnih razvojnih lokacija u skladu sa potrebama Grada i zahtjevima investitora.

6.7. Principi razvoja prirodnih resursa

6.7.1. Poljoprivredno zemljište

Osnovni razvojni resurs poljoprivrede je u veličini, strukturi i poziciji poljoprivrednog zemljišta, demografskoj osnovi opredijeljenoj da se bavi ovom vrstom djelatnosti, postojećoj instalisanoj strukturi i zavidnom znanju i iskustvu u ovoj sferi privrede.

Poljoprivredno zemljište Glavnog grada čini 12,05% ukupnog poljoprivrednog zemljišta Crne Gore u 2012. godini. Značajnije promjene nijesu se desile prethodnih godina, već se dato učešće kretalo u intervalu od 11,96% do 12,05%.

I u Glavnom gradu, kao i na nivou Crne Gore, pašnjaci zauzimaju prvo mjesto sa udjelom u ukupnom poljoprivrednom zemljištu i ono iznosi 62,82%.

Obradive površine ne mogu se bitnije povećati bez ulaganja u melioracije, pa postojeće obradive površine treba u cjelosti očuvati za poljoprivrednu proizvodnju, nastojeći da se prenamjena za druge svrhe svede na minimum.

Uprkos ograničenim površinama koje se koriste za poljoprivrednu proizvodnju, poljoprivreda u Podgorici je raznovrsna (rano povrće, voće, grožđe, proizvodnja jaja, mesa i mlijeka, a u brdima i ekstenzivno stočarstvo).

Plantaže 13. jul kao uspješna kompanija - mogu biti poslovno-razvojni model za integralnu poljoprivrednu strukturu Crne Gore. Status i razvoj ovog preduzeća ima ograničenje u ekološkoj konfliktnosti blizine KAP-a, odnosno njegovih negativnih uticaja na čistotu prostora, pa i njihovih proizvoda. Njihovi proizvodi mogli bi biti brendirani kao **ekobrend** sa svim benefitima koji takav status nosi u varijanti eliminisanja ekoloških problema koje uzrokuje industrija aluminijuma u neposrednoj blizini. To samo ne važi za proizvodnu stukturu Plantaža, već i za ukupni poljoprivedni asortiman sa prostora Zetske ravnice.

Kompleksniji sistem korišćenja zemljišta podrazumijeva njegovu intenzivnu upotrebu. Dva su osnovna načina realizacije ovog pristupa:

- Tradicionalni – PLODORED koji se bazira na sistemu plodosmjene i rotacije komplementarnih i suplementarnih biljnih kultura koje omogućavaju prirodnu obnovu kvaliteta zemljišta;
- Moderni – MONOKULTURA koja označava kontinuelnu proizvodnju na istom polju iste biljne kulture uz obnovu kvaliteta zemljišta upotrebom vještačkih đubriva.

Sve izraženiji problem „hrana-siromaštvo-populacije“, s druge strane zahtijeva primjenu monokulture sa svim problemima koji ovakav pristup donosi (problemi zelene revolucije).

Što se tiče zakonskog okvira u dijelu zaštite poljoprivrednog zemljišta, Zakon o poljoprivrednom zemljištu kroz trinaest članova uređuje dato pitanje. Bazična definicija jeste da se u cilju zaštite poljoprivrednog zemljišta od štetnog dejstva erozija i bujica, zagađivanja

opasnim i štetnim materijama i zaštite od poljskih šteta preduzimaju mjere koje su definisane zakonom.

U tom smislu, prilikom izrade prostornih planova i određivanja namjene korišćenja površina i za ruralna područja treba definisati zone gradnje i uslove za gradnju na poljoprivrednom zemljištu, kako bi se sačuvalo poljoprivredno zemljište.

U vezi sa očuvanjem i unapređenjem poljoprivrednog zemljišta, kroz odgovarajuću zakonsku ili drugu regulativu, treba uvesti mjere kao što su premije za pretvaranje neobradivog zemljišta u obradivo, oduzimanje zapuštenog obradivog zemljišta poslije izvjesnog broja godina i davanje na besplatno korišćenje za određeni period, donošenje zakona kojim bi se destimulisalo usitnjavanje katastarskih parcela poljoprivrednog zemljišta prilikom nasljeđivanja, zakona o arondaciji (ukrupnjavanju posjeda) i sl.

Za bolje rukovođenje poljoprivrednim zemljištem od strane javnih institucija neohodno je:

- Definisati i usvojiti novi Zakon o poljoprivrednom zemljištu, jer sadašnji zakon iz 1994. godine, po mišljenjima predstavnika lokalne samouprave, otežava upravljanje, uređenje i korišćenje poljoprivrednog zemljišta;
- Precizno razdvojiti nadležnosti i odgovornosti institucija koje su uključene u proces prenamjene poljoprivrednog u nepoljoprivredno zemljište, i kontrole iste prenamjene;
- Srediti stanje zemljišnih i katastarskih knjiga;
- Različitim mjerama uticati na ukrupnjavanje parcela. Preciznije prostorno planiranje zasnovano na kvalitetnim prostornim informacijama;
- Bolje upravljanje ruralnim područjima na teritoriji Glavnog grada Podgorica, naročito u pogledu poboljšanja infrastrukture.

Ključni indikatori uspješne politike poljoprivrednog zemljišta su:

- Smanjenje prenamjene poljoprivrednog u nepoljoprivredno zemljište;
- Ukrupnjavanje poljoprivrednog zemljišta;
- Definisanje nadležnosti, kao i kontrola sprovođenja datih nadležnosti;
- Poboljšanje kvaliteta zemljišta, melioracija i komasacija zemljišta;
- Povećanje obradivih površina, a samim tim i povećanje poljoprivredne proizvodnje.

6.7.2. Šumsko zemljište

Održivo gazdovanje šumama se smatra jednim od najvažnijih doprinosa koje šumarstvo kao djelatnost može da učini u pravcu ostvarenja definisanih ciljeva održivog razvoja Crne Gore.

Kriterijume i indikatore održivog gazdovanja šumama za potrebe gazdovanja, praćenja i procjenjivanja održivosti donosi nadležno ministarstvo (Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja). Na osnovu kriterijuma i indikatora određuje se, između ostalog, i srazmjernost uzgojnih radova (u odnosu na obim sječa) koje su vlasnici i korisnici šuma dužni da izvrše.

Kriterijumi predstavljaju opšta usmjerenja, norme i načine djelovanja, rada i ponašanja u šumi i prema šumi i odnose se na sve aspekte održivosti upravljanja i gazdovanja šumama.

Dokumentom[46] iz septembra 2011. godine Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja je definisalo sljedeće kriterijume:

[46] „Kriterijumi i indikatori održivog gazdovanja šumama u Crnoj Gori“, septembar 2011. g.

1. Održavanje i odgovarajuće unapređenje šumskih resursa i njihovog doprinosa globalnom kruženju ugljenika;
2. Održavanje zdravlja i vitalnosti šumskog ekosistema;
3. Održavanje i unapređenje proizvodnih funkcija šuma (drvni i nedrvni proizvodi iz šume);
4. Očuvanje i odgovarajuće unapređenje biološke raznovrsnosti u šumskim ekosistemima;
5. Održavanje i odgovarajuće unapređivanje zaštitnih funkcija šuma;
6. Održavanje i unapređenje socioekonomskih funkcija šuma.

Kriterijumi se, dalje, razrađuju potkriterijumima i indikatorima koji predstavljaju kvantitativne i kvalitativne paramtre koji ukazuju na napredak, odnosno promjena u pogledu ostvarivanja pojedinih kriterijuma. Iz velikog broja definisanih potkriterijuma i indikatora za potrebe izrade PUP-a Podgorica treba koristiti one koje imaju i svoju prostornu karakteristiku.

Prenamjenu šumskog zemljišta u turističke svrhe (planinska turistička naselja, skijaške staze, skijaške žičare, skijaški putevi, biciklističke staze...) treba vršiti u svemu prema Zakonu o šumama, Zakonu o koncesijama i Zakonu o građenju. U razvojnom smislu država može da bude razvojni partner, a po principu javno-privatnog partnerstva, gdje se regulišu odnosi u budućem vlasništvu u okviru novopodignute strukture na šumskom zemljištu, koja će se sprovoditi u skladu sa planom razvoja i programom gazdovanja šumama za područje Glavnog grada.

Posebnu pažnju treba posvetiti antierozivnoj zaštiti izgrađenih i moguće novih alpskih ski-staza, jer se do sada pokazalo da je na svim takvim površinama došlo do ekstremno negativnih erozivnih procesa.

Po važećem zakonu, šume u državnoj svojini se pored koncesionog korišćenja koriste i u svrhe obezbjeđivanja drvetom stanovništva na ruralnom području.

6.7.3. Mineralni resursi

Šljunak i pijesak eksploatišu se na više mikrolokacija duž korita Morače i Cijevne, a rjeđe iz Sitnice i Ribnice. U koritu rijeke Morače, najveća ležišta se nalaze nizvodno od ušća Sitnice, a naročito od ušća Cijevne. Na tim lokacijama izdavane su i izdaju se pojedine dionice, po Zakonu o koncesijama, za ekspolataciju ove mineralne sirovine. Takvih mikrolokacija ima više uzvodno, od ušća Zete u Moraču. Najpoznatije su one neposredno iznad ušća Zete u Moraču, kod Smokovca, manastira Duge, a ima ih i uzvodnije. Iz korita Cijevne se uglavnom eksploatišu sitnozrni šljunak i pijesako, a iz korita Ribnice i Sitnice manje količine istih, količine koje mjesno stanovništvo koristi za svoje potrebe.

Eksploatacija na poljoprivrednom zemljištu, odnosno eksploatacija poljskog tampona mora biti strogo zabranjena na cijeloj teritoriji Glavnog grada.

Eksploataciju šljunka i pijeska treba vršiti iz kanjona rijeke Morače i njenih pritoka, ali po prethodno urađenoj studiji kojom će se detaljno proučiti i odrediti mikrolokacije, količine i režimi eksploatisanja. Preporuka je da maksimalna kota terena za eksploataciju ne bude veća od 12 mnm, ali i ona treba da bude definisana studijom. Takođe, studija treba da proistekne iz višegodišnjih posmatranja i mjerenja u vodotoku, na osnovu čega se određuju količine susprendovanog i vučnog materijala.

Na teritoriji Podgorice postoje potencijalna ležišta *ukrasnog kamena*, posebno na sjeverozapadnom obodu Kakaricke gore i u ataru sela Vrbica. Po obodu Zetske ravnice teren izgrađuju karbonatne stijenske mase, krečnjaci i rjeđe dolomiti, koji su korišćeni i koriste se u građevinarstvu za proizvodnju tampona za puteve i za raznovrsne betonske agregate. Ta eksploatacija posljednjih godina je smanjena, a poznati su kamenolomi na obodu Srpske Gore i

u ataru sela Vukovci. Mljeveni i drobljeni kamen koji se dobija usitnjavanjem čvrstih stijena i minerala, treba u potpunosti iskoristiti kao mineralnu sirovinu u građevinarstvu i industriji.

U sjevernom, a naročito sjeveroistočnom obodu Skadarskog jezera, i to neposredni obod koji je redovno plavljen svake godine, istraživanjima je utvrđeno prisustvo *treseta*. Ležišta treseta su poznata po sjeveroistočnom obodu Skadarskog jezera – Podhum. U tom prostoru izdvojeno je 12 površina (kompleksa) sa tresetom među kojima ima ležišta sa debljinom treseta od 5 do 7 m. Među ovim ima i slojeva, (nazvanih zbog sadržaja), sa polutresetom. Do sada izvršenim istraživanjima utvrđene reserve

- treseta sa organskom materijom od 50 do preko 80% su 31.791 x 103 m^3 i
- polutreseta sa organskom materijom od 30 do 50% su 8.085 x 103 m^3.

Zbog nedovoljne izučenosti potrebno je uraditi studiju kojom će se na stručnoj osnovi definisati namjena i valorizacija treseta kao energetske, agromineralne, hemijske i balneološke sirovine, i na osnovu toga vršiti eksploataciju i dalju obradu.

Potrebno je posebno istaći da na teritoriji Podgorice ima *tehnogenih sirovina*. To su ukupni ostaci pri proizvodnji aluminijuma iz crvenih boksita i ostalih materija koje se koriste u flotaciji KAP-a. Taj materijal od početka rada KAP-a deponuje se južno, neposredno od prostora proizvodnje. Deponija sadrži pored gvožđa i čitav niz rijetkih hemijskih elemenata. Po raspoloživoj evidenciji do 1996. godine u basenu 1 (jedan) deponovano je oko 3.000.000 t crvenog mulja, a u basenu 2 (dva) oko 3.500.000 t. Pored ovoga iz KAP-a se izdvaja – deponuje: karbonatni katodni otpad; „kolači soli“, livnička šljaka i istrošene vatrostalne opeke.

Ovi elementi se mogu koristiti u raznim industrijskim granama, za proizvodnju brojnih finalnih proizvoda, pa bi se i na taj način trebalo da iskoriste kao sirovine.

Kako su *podzemne vode* po zakonima Crne Gore mineralna sirovina, ističemo da je prostor Zetske ravnice u stvari bazis sliva koji obuhvata površinu preko 4.000 km^2. U samoj ravnici je prostrano i bogato ležište podzemne vode, u vidu zbijene izdani. Ta izdan, u nekim djelovima ravnice u svojoj podini je spojena sa razbijenom karstnom izdani. Po obodu Zetske ravnice poznata su povremena i stalna karstna vrela, kao što su Vrela ribnička.

Podzemne vode na teritoriji Podgorice eksploatišu se za vodosnabdijevanje iz prostora Zlatičkog i Ćemovskog polja, a i dalje iz prostora Dinoše i okoline Tuzi. Mjesno stanovništvo Ribnice u posljednjoj deceniji, preko bušenih bunara koristi podzemne vode ove ravnice za svoje potrebe. Agrokombinat i KAP za svoje potrebe koriste podzemne vode preko brojnih bunara.

Izrada studije koja će definisati i valorizovati podzemne vode kao sirovinu je neophodna, uzimajući u obzir planirane investicione aktivnosti na prostorima gdje se nalaze ležišta.

Na teritoriji Podgorice, na spoljašnjem dijelu jugoistočnih Dinarida je vršeno istraživanje više od dvije decenije na pojave ležišta nafte i gasa koja su ukazala na potencijalnost postojanja istih.

6.7.3.1. Koncesiona područja

Zakonom o koncesijama definisano je da se koncesije daju pod jednakim, transparentnim i nediskriminatornim uslovima za korišćenje prirodnih bogatstava, dobara u opštoj upotrebi i drugih dobara od opšteg interesa, obavljanje djelatnosti od javnog interesa i obezbjeđenja razvoja i funkcionisanja infrastrukture (član 2). Koncesija je u stvari pravo korišćenja prirodnog bogatstva, dobra u opštoj upotrebi i drugog dobra od opšteg interesa koje je u državnoj svojini, ili obavljanja djelatnosti od javnog interesa, uz plaćanje koncesione naknade od strane koncesionara ili pružanje finansijske naknade ili druge podrške koncesionaru za ostvarivanje odgovarajućeg javnog interesa (član 4, stav 1).

Kad su u pitanju mineralne sirovine, od njih na teritoriji Podgorice postoje mikrolokacije za korišćenje šljunka i pijeska više koncesionara. Takvih koncesionara ima aktivnih najčešće u koritu rijeke Morače, i to na potezu od ušća Morače u jezero, pa uzvodno do manastira Duga. Poznato da danas ima pet aktivnih koncesionara. Glavnim projektom regulacije rijeke Morače, na dionici od ušća rijeke Sitnice u Botunu do Ponara definisane su dionice za korišćenje šljunka i pijeska. Takođe, PUP definiše koncesione prostore na lokacijama Pelev Brijeg i Lijeva Rijeka, Grbi Do, na kojima će se eksploatisati sirovine i vršiti proizvodnja građevinskog materijala.

Na lokaciji Potoci, u blizini mjesta Bioče, koja obuhvata površinu od 34.3 ha, završena su detaljna geološka istraživanja i Elaborat o klasifikaciji, kategorizacijii proračunu rezervi tehničko–građevinskog kamena, čime je ustanovljeno da se radi o nalazištu mineralne sirovine sa dobrim karakteristikama za korišćenje u građevinske potrebe, pa je ovaj prostor definisan kao potencijalno koncesiono područje.

Korišćenje drvne mase u većini državnih šuma, na period od 5 do 30 godina, odvija se u koncesionim aranžmanima, bez dovoljnog prisustva stručnog kadra u izvođenju, što dovodi u pitanje realizaciju zacrtanih programa i planova u gazdovanju šumama i šumskim zemljištem na prostoru Glavnog grada.

Po Zakonu o šumama i Zakonu o koncesijama određeni dio gazdovanja šumskim zemljištem, odnosno šumom (sječa, izrada, izvlačenje i transport šumskih sortimenata; izgradnja šumskih puteva; korišćenja sporednih šumskih proizvoda...) može se izdavati na koncesiono korišćenje na period do 30 godina. Uprava šuma kao državni organ sa državnim i u pojedinim, od najšireg interesa važnim poslovima i privatnim šumskim zemljištem – gazduje integralno, a dio poslova, odnosno korišćenja šumskog zemljišta ustupa koncesionarima za ograničeni vremenski period.

DPP-om višenamjenskih akumulacija na rijeci Morači definisane su tri lokacije: Raslovići, Milunovići i Zlatica. Iz ove oblasti predmet koncesije mogu biti i niz malih i srednjih hidroelektrana na pritokama rijeke Morače. Potencijalne lokacije su: Brskut, Nožica, Kruševica, Širalija i Trebješica.

Potencijalne lokacije za izdavanje koncesija su dionice autoputeva, koje će zavisiti od načina i stepena njegove realizacije.

Dokumentom „Strategija valorizacije prostora u cilju proizvodnje energije iz obnovljivih solarnih izvora i demonstracione pilot projekte“ analiziran je i valorizovan prostor za proizvodnju energije iz obnovljivih solarnih izvora koji mogu biti koncesiona područja u zavisnosti od načina i stepena njihove realizacije.

Planirana vjetroelektrana na lokaciji Stjepovo i Budza, takođe po zakonu o koncesijama može biti predmet koncesije.

6.8. Namjena površina: kategorija opšte namjene

Opšte kategorije namjena površina su:

- Površine naselja;
- Poljoprivredne površine (obradivo zemljište i drugo obradivo zemljište);
- Šumske površine;
- Površine za posebne namjene i specijalne režime korišćenja;
- Vodne površine;
- Ostale prirodne površine;
- Tehnička infrastruktura (površine i koridori saobraćajne infrastrukture, površine za obradu,sanaciju i skladištenje otpada);
- Zaštićena područja.

Površine naselja obuhvataju građevinsko zemljište (izgrađene i neizgrađene površine namijenjene za stanovanje, rad i odmor, javne objekte, infrastrukturu i površine posebne namjene, zelene površine) i negrađevinsko zemljište (površine koje nijesu opredijeljene za izgradnju).

Površine tehničke infrastrukture obuhvataju površine i koridore saobraćajne i ostale infrastrukture.

Poljoprivredne površine obuhvataju obradivo zemljište i drugo obradivo zemljište (agrikulturni pejzaž i travnjaci).

Šumske površine obuhvataju površine zaštitnih šuma i šuma sa posebnom namjenom. Površine za specijalne namjene i posebne režime korišćenja obuhvataju zaštićena područja. Vodne površine obuhvataju površinske vode jezera, rijeka i potoka.

6.8.1. Područje Glavnog grada Podgorica

Tabela 6.17: Bilansi planirane namjene površina: kategorije opšte namjene

	Namjena površina	ha	%
1	Površine naselja	9.482	6,29%
2	Poljoprivredno zemljište	22.018	14,60%
3	Tehnička infrasturktura	4.689	3,11%
4	Površine za posebne namjene i specijalne režime korišćenja	473	0,32%
8	Vodene površine	16.843	11,17%
9	Šumske površine	72.625	48,18%
11	Ostale prirodne površine	24.611	16,33%
	UKUPNO	**150.741**	**100**

Šumske površine su najzastupljenija opšta kategorija na području Glavnog grada (48,18%). Druga kategorija po zastupljenosti su ostale prirodne površine (16,33 %). Površine naselja (građevinsko, negrađevinsko i izdvojeno građevinsko zemljište) zauzima 6,29 % teritorije Podgorice. Površine i koridori saobraćajne infrastrukture zauzimaju 3,11 % ukupne teritorije Glavnog grada. Poljoprivredno zemljište, sa obradivim poljoprivrednim zemljištem i drugo obradivo zemljište zauzima 14,60% od ukupne teritorije Glavnog grada.

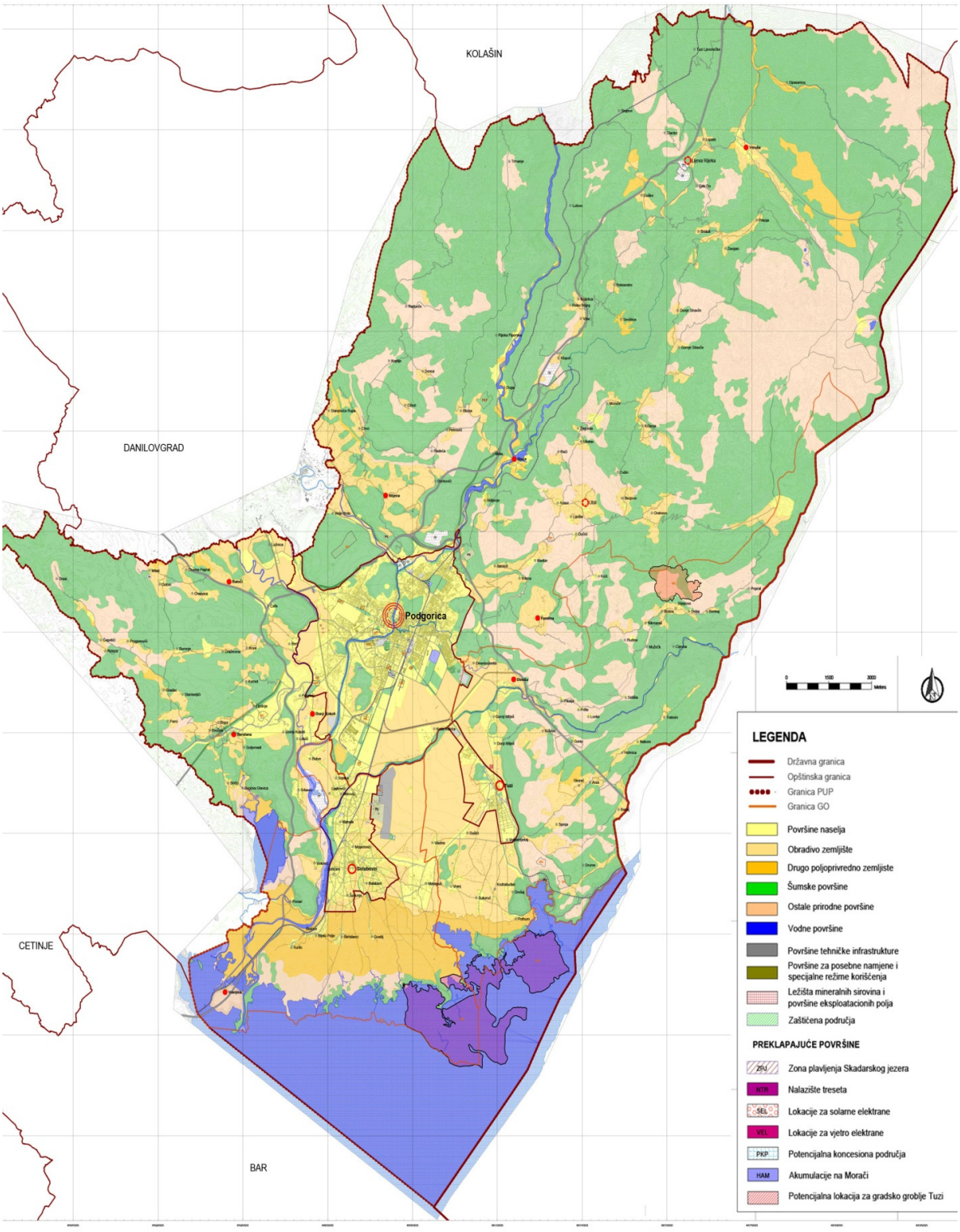

Pregledna karta 6.2: PUP Podgorica - plan namjena površina opšte kategorije-plansko stanje

Tabela 6.18: PUP Podgorica - struktura zemljišta prema namjeni

	Plan 2025	%
Izgrađene površine	14282	9,47
Neizgrađene površine	136459	90,53
UKUPNO	**150741**	100

U strukturi zemljišta prema namjeni je relativno malo izgrađenih površina. Zajedno sa saobraćajnom infrastrukturom ukupno je oko 9,50 % izgrađenih i približno 90,50 % neizgrađenih površina.

Tabela 6.19: PUP Glavnog grada Podgorica: Odnos bilansa postojećih i planiranih površina opšte kategorije

NAMJENA	POSTOJECE STANJE	PLANIRANO STANJE	INDEKS PROMJENE PLAN/POSTOJECE
Povrsine naselja	6.749	9.482	1,40
Poljoprivredno zemljiste	31.306	22.018	0,70
Tehnička infrastruktura	3.156	4.689	1,49
Vodne povrsine	11.338	16.843	1,49
Površine za šume	41.959	72.625	1,73
Ostale površine	55.831	24.611	0,44
Površine za posebne	402	473	1,18
UKUPNO	**150.741**	**150.741**	

U tabeli je dat odnos planiranog stanja 2025. godine i stanja realizacije na prostoru PUP-a Podgorica. Uočljivo je da su planirane površine naselja povećane za 1,40 u odnosu na stanje 2012.godine. Poljoprivredne površine su smanjene, za preko 10.000 ha.

Tabela 6.20: PUP Glavnog grada Podgorica: Bilans površina opšte kategorije planirano stanje

NAMJENA	KONSOLIDOVANO STANJE PPO 2012	PLANIRANO STANJE	INDEKS PROMJENE PLAN/KONSOLID.
Povrsine naselja	4715	9482	2,01
Poljoprivredno zemljiste	23555	22018	0,93
Tehnička infrastruktura	3444	4689	1,36
Vodne povrsine	11866	16843	1,42
Šume	73418	72625	0,99
Ostale površine	33324	24611	0,74
Povrsine za posebn	419	473	1,13
UKUPNO	**150.741**	**150.741**	

Tabela pokazuje odnos konsolidovanog PPO-a Podgorice 2012. i PUP-a Podgorice 2025. godine. Indeks promjene za planirane površine naselja iznosi 2,01, dok za poljoprivredne površine iznosi 0,93 i ukazuje na smanjenje površina.

Pored površina koje su prepoznate po svojoj osnovnoj namjeni, postoje i dodatni režimi i ograničenja u korišćenju tog prostora. One se posmatraju kao preklapajuće površine koje ne ulaze u osnovni bilans, ali značajno usmjeravaju osnovno korišćenje prostora. Osnovne takve površine su:

- zone zaštite vodoizvorišta - I zona (uža zona sanitarne zaštite) 40 ha, II zona (zona neposredne zaštite) 1.587 ha, III zona (zona šire zaštite) 52.999 ha;
- površine pod solarnim kolektorima – 369 ha;
- površine pod vjetroelektranama – 370 ha;
- površine pod nacionalnim parkovim sa vodenom površinom – 21.122 ha;
- površine pod tresetom (potrebna dalja istraživanja) – 2.610 ha.

Njihov položaj dat je na kartama detaljnih namjena površina (za GUR-ove), i na karti opšte namjene površina (za prostor PUP-a).

6.8.2. Područje Gradske opštine Golubovci

U narednoj tabeli je dat odnos planiranog stanja 2025. godine i stanja realizacije 2012. godine na području GO Golubovci. Uočljivo je da su planirane površine naselja povećane za 32%. Poljoprivredne površine su smanjene za oko 1080 ha.

Tabela 6.21: Područje GO Golubovci: Odnos bilansa postojećih i planiranih površina opšte kategorije

Namjena	PUP 2025. površine (ha)	Stanje 2012. (ha)	Promjena (ha)	Index promjene-2025/stanje
Površine naselja	1.821	1.378	+443	1,32
Poljoprivredne površine	5.878	6.957	-1079	0,84
Površina tehničke infrastrukture	730	516	+214	1,41
Vodene površine	3637	933	+2.704	3,90
Šumske površine	953	1.505	-552	0,63
Ostale površine	1.357	3.094	-1.737	0,44
Površine za posebne namjene	103	96	+7	1,07
UKUPNO	**14.479**	**14.479**		

.

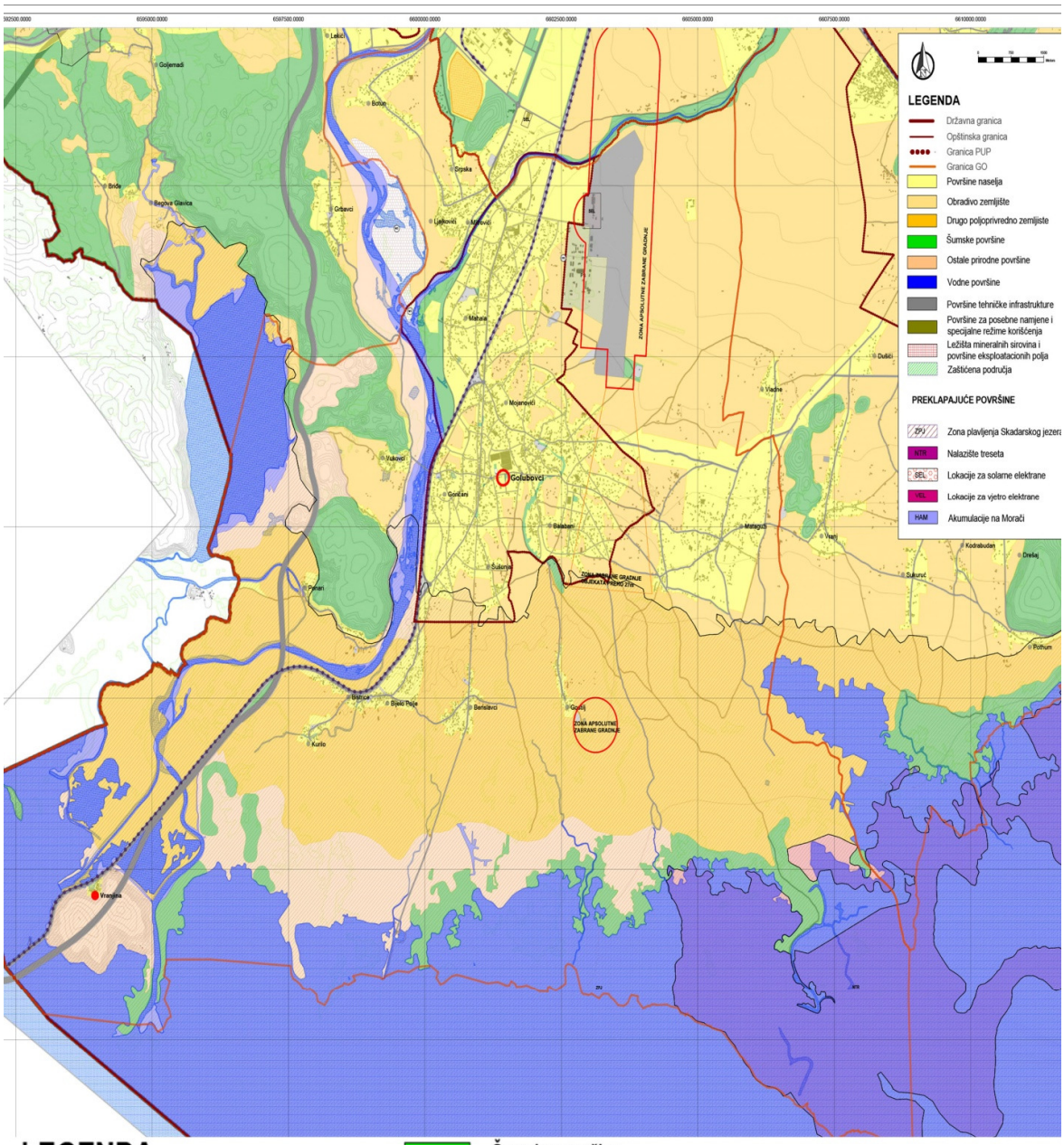

LEGENDA
Državna granica
Opštinska granica
Granica PUP
Granica GO
Površine naselja
Obradivo zemljište
Drugo poljoprivredno zemljiste
Šumske površine
Ostale prirodne površine
Vodne površine
Površine tehničke infrastrukture
Površine za posebne namjene i specijalne režime korišćenja
Ležišta mineralnih sirovina i površine eksploatacionih polja
Zaštićena područja
PREKLAPAJUĆE POVRŠINE
ZPJ
NTR Nalazište treseta
SEL Lokacije za solarne elektrane
VEL Lokacije za vjetro elektrane
HAM Akumulacije na Morači

Pregledna karta 6.3: Područje GO GOLUBOVCI – planirano stanje

6.8.3. Područje Gradske opštine Tuzi

U narednoj tabeli je dat odnos planiranog stanja 2025. godine i stanja realizacije 2012. godine na području GO Tuzi. Uočljivo je da su planirane površine naselja povećane za 73%. Poljoprivredne površine su smanjene za oko 958 ha, uglavnom za potrebe širenja naselja i izgradnje putne infrastrukture.

Tabela 6.22: Područje GO Tuzi: Bilans površina opšte kategorije - planirano stanje

Namjena	PUP 2025. površine (ha)	Stanje 2012. (ha)	Promjena (ha)	Index promjene-2025/stanje
Površine naselja	1.146	661	485	1,73
Poljoprivredne površine	5.616	6.574	-958	0,85
Površina tehničke infrastrukture	724	508	216	1,43
Vodene površine	595	62	533	9,60
Šumske površine	10.541	5.028	5513	2,10
Ostale površine	5.388	11.177	-6283	0,46
Površine za posebne namjene i specijalne režime	2	2	0	/
UKUPNO	**14.479**	**14.479**		

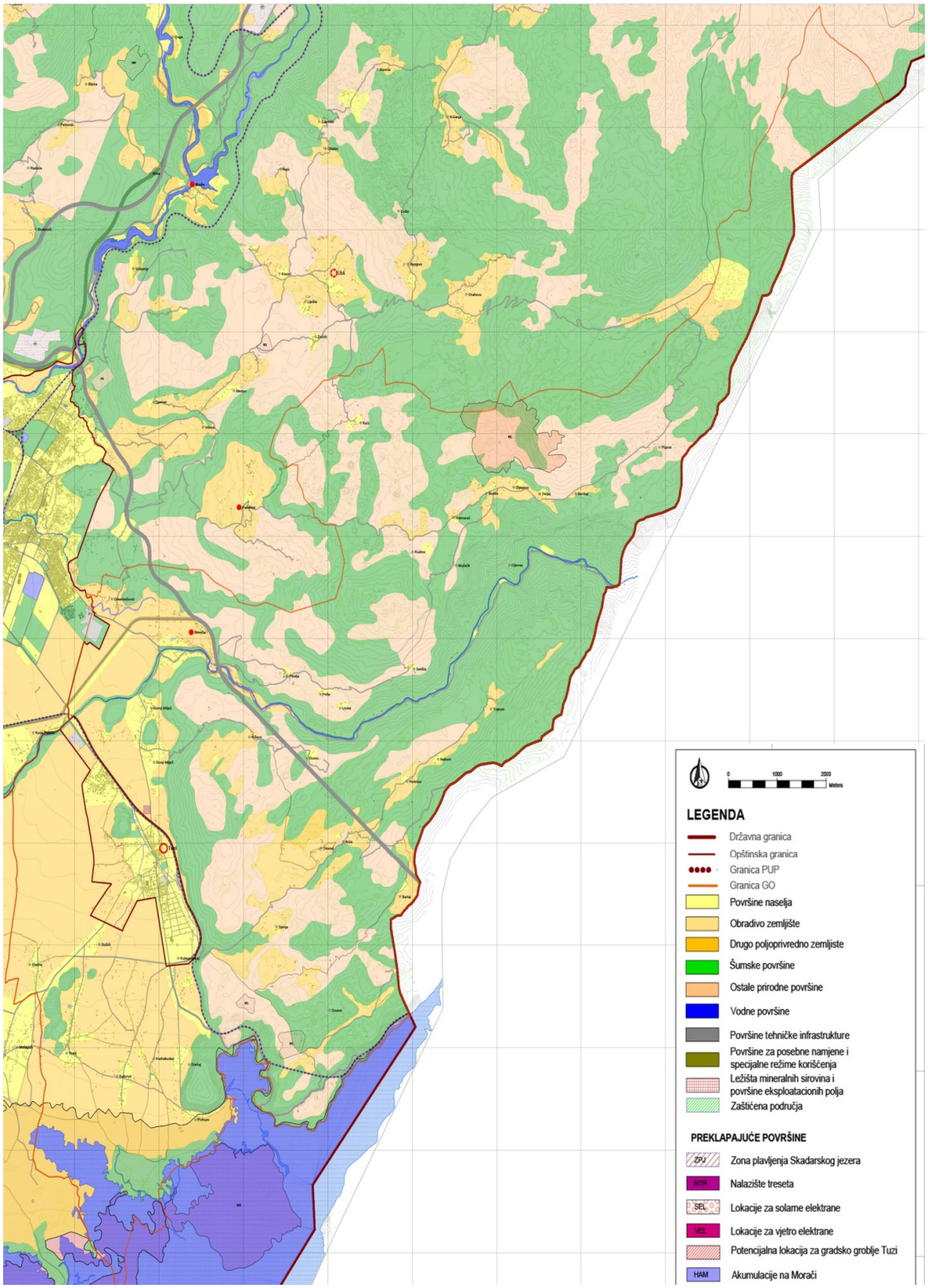

Pregledna karta 6.4: Područje GO TUZI – planirano stanje

7. Prostorni koncept razvoja infrastrukturnih sistema

Koncipirana infrastrukturna rješenja su u skladu sa ciljem C1.3.2.3-3 Prostornog plana Crne Gore do 2020. godine koji glasi: ˝Razvoj javne privredne infrastrukture treba da bude usmjeren prema zajedničkim koridorima, poštujući ograničenja koja proističu iz zahtjeva za očuvanjem biološke raznolikosti, prirodnih vrijednosti i zaštite prirodnih resursa, kulturnog nasljeđa i karakteristika reljefa.

Objašnjenje: Koridori za pojedine infrastrukturne sisteme (putna mreža, željeznica, dalekovodi, gasovodi i dr.) se definišu okvirno i usmjeravajuće za nižu prostorno–plansku dokumentaciju, kojom će se preciznije definisati. U određenim, opravdanim i dokumentovanim, slučajevima te trase mogu ići i izvan Planom definisanih koridora.

7.1. Saobraćaj

Ciljevi razvoja saobraćaja

Opšti ciljevi:
Saobraćajni sistem Glavnog grada mora:

- Funkcionalno se povezivati sa saobraćajnim sistemom države usaglašeno sa ciljevima planova višeg reda;
- Pratiti namjenu zemljišta, kao i da bude integralni dio svih aktivnosti i funkcija;
- Težiti koordiniranom radu svih vidova saobraćaja.

Posebni ciljevi:

- Obezbijediti funkcionalan i racionalan obilazak oko grada i povezivanje svih ulazno-izlaznih puteva, odnosno pravaca;
- Unaprijediti putnu mrežu i obezbijediti 30 min. dostupnost iz Podgorice do naselja brdsko-planinskog prostora Glavnog grada;
- Sistem javnog gradskog i prigradskog saobraćaja mora biti organizovan na način da obezbijedi 60-70% svih mehanizovanih kretanja na području Glavnog grada;
- Obezbijediti izgradnju biciklističkih staza i proširenje pješačkih površina u centralnim zonama urbanizovanog prostora koje će povezati značajne javne prostore;
- Organizovati saobraćaj u mirovanju (parkinzi i garaže) u skladu sa propisanim normativima za stanovanje i po vrstama poslovanja;
- Moguće je dio užeg centra grada osloboditi od kolskog saobraćaja i omogućiti samo pješački i biciklistički saobraćaj;
- Nakon definisanja konkretne trase i zaštitnog pojasa autoputa Bar-Boljare i Jadransko-jonskog autoputa, čija je širina u skladu sa odredbama Zakona o putevima, za gradnju važe smjernice iz PUP-a;
- Upotreba inteligentnih transportnih sistema koji će zbog svojih tehnoloških inovacija i dostignuća zahtijevati korekciju trasa, dodatne bezbjednosne uslove za pješake, bicikliste, osobe sa invaliditetom, rješavanje „crnih tačaka“ i sl.

Koncept razvoja saobraćaja

Veoma dobro poznavanje prostora, aktuelnih saobraćajnih uslova razvojnih resursa, demografskih kretanja omogućilo je planersku razvojnu viziju čiji vremenski horizont, u najvažnijim saobraćajnim rješenjima, izlazi iz formalno postavljenog vremenskog obuhvata PUP-a do 2025. godine.

Vjerovatnoća realizacije pojedinih rješenja u planskom periodu ne utiče na plansku koncepciju. Ako ne bude ekonomske moći da se planska rješenja realizuju, ima potrebe da se rezerviše prostor za razvojne saobraćajne koridore.

Ovaj plan analizira i daje smjernice za razvoj za autoputeve, magistralne puteve, regionalne puteve, gradske ulice, obilaznicu, lokalne puteve, željeznički saobraćaj, vazdušni i vodeni saobraćaj.

7.1.1. Drumski saobraćaj

Autoput Bar–Beograd

Autoput je definisan DPP-om autoputa Bar–Boljare koji kroz Glavni grad prolazi u dužini od oko 70 km. Od petlje Podgorice ka jugu, odnosno od petlje Šteke do petlje Sotonići– postoje dvije varijante, jedna preko Skadarskog jezera i druga kopnena koja ga zaobilazi sa zapadne strane i koja se cijeni kao racionalnije i održivije rješenje. Za sjeverni dio od Podgorice do Mateševa urađen je idejni projekat autoputa Bar–Boljare u kome je u mjestu Smokovac predviđen priključak na denivelisanu raskrsnicu (petlja) Smokovac, kao vezu buduća dva autoputa (Bar–Boljare i Jadransko–jonski) i postojeće državne putne mreže (dionica magistralnog puta M-2). Ova veza je predložena na osnovu tada raspoložive dokumentacije koja nije poznavala trasu Jadransko–jonskog autoputa. Na osnovu smjernice za sprovođenje plana iz DPP-a autoputa Bar-Boljare *"Ciljevi, planske koncepcije i rješenja Prostornog plana sporovode se: ugrađivanjem i razradom Prostornim planom utvrđenih ciljeva i koncepcija kroz planove i programe razvoja opština, područja posebne namjene – nacionalnih parkova i morskog dobra, užih teritorijalnih cjelina, naselja, javnih preduzeća, kao i kroz druge programe i projekte; i nastavkom istraživanja i planiranja, izradom tehničke dokumentacije, monitoringom promjena u prostoru i operacionalizacijom osnovnih koncepcija Prostornog plana. Takođe se navodi da će se DPP realizovati tokom izrade postojećih prostornih urbanističkih planova: PPO Bar, GUP Bar, PPO Podgorica, GUP Podgorica, PPO Kolašin, PPO Andrijevica, GUP Andrijevica, PPO Berane, GUP Berane, PPO Bijelo Polje, PPPPN Skadarsko jezero*". Pored ovoga, obrađivač PUP-a je uradio "Idejno rješenje ukrštaja Jadransko–jonskog i auotoputa Bar–Boljare u zoni Strganice i u zoni Smokovca", koje je utvrdilo da je bolje da se veza dva autoputa ostvari preko petlje Strganica, pri čemu trasa autoputa Bar–Beograd nastavlja pravcem Dolovi–Gornje Mrke. Pomenuto rješenje se nalazi u planovima višeg reda definisanim koridorima.U narednim tabelama su date analize prednosti i nedostataka obje petlje.

Tabela 7.1: Analiza denivelisanih raskrsnica Strganica i Smokovac

KRITERIJUMI ZA UPOREĐIVANJE VARIJANTNIH RJEŠENJA OSNOVNIH TRASA JADRANSKO-JONSKOG I AUTOPUTA BAR-BOLJARE ZA VARIJANTU 1 I VARIJANTU 2		VARIJANTA 1		VARIJANTA 2	
		JADRANSKO-JONSKI AUTOPUT	AUTOPUT BAR-BOLJARE	JADRANSKO-JONSKI AUTOPUT	AUTOPUT BAR-BOLJARE
POSLJEDICE GRAĐENJA I ODRŽAVANJA	Dužina trase	9,64 km	6,40 km	7,72 km	7,64 km
	Površina za eksproprijaciju	359.170,19 m^2	174.493,52 m^2	326.771,32 m^2	298.026,68 m^2
	Broj kuća za rušenje	37	4	15	0
	Površina kolovoza na trupu (uključujući kolovoz u tunelima)	193.764,00 m^2	97.885,98 m^2	116.287,43 m2	110.554,20 m^2
	Površina kolovoza na mostovima	19. 322,33 m^2	4 558,39 m^2	28 364,45 m^2	14.925,40 m^2
	Dužine tunela				
	200m < L < 500 m	840	0	536,54	0
	500m < L < 1500 m	2250	7361,8	0	4.272,6
	L > 1500 m	0	0	0	0
	ukupna dužina tunela	3.090,00	7.361,80	536,54	4.272,60
	Neophodnost primjene graničnih elemenata plana i profila	DA (Primijenjeni elementi situacionog plana i podužnog profila su van graničnih vrijednosti)	NE	NE	NE

Tabela 7.2: Uporedna analiza denivelisanih raskrsnica Smokovac, Strganica i Vranjske Njive

KRITERIJUMI ZA UPOREĐIVANJE VARIJANTNIH RJEŠENJA DENIVELISANE RASKRSNICE SMOKOVAC (V1) I DENIVELISANIH RASKRSNICA STRGANICA I ZLATICA (V2)		PETLJA SMOKOVAC		PETLJA STRGANICA		PETLJA ZLATICA	
POSLJEDICE GRAĐENJAI ODRŽAVANJA	Površina za eksproprijaciju - GRADSKO PODRUČJE	326.728,02 m^2		0 m^2		42.269,09 m^2	
	Površina za eksproprijaciju - VANGRADSKO PODRUČJE	0 m^2		344.691,62 m^2		0 m^2	
	Broj objekata za rušenje	42		2		8	
	Površina kolovoza na trupu	Nedovoljno definisana geometrija petlje Smokovac (horizontalna i vertikalna, ulivi i izlivi, širina kolovoza). Na osnovu ovog rješenja nemoguće je sračunati površinu kolovoza.		79,048,34 m^2		23,205,14 m^2	
	Površina kolovoza na objektima	Nedovoljno definisana geometrija petlje Smokovac (horizontalna i vertikalna, ulivi i izlivi, širina kolovoza). Na osnovu ovog rješenja nemoguće je sračunati površinu kolovoza na objektima.		47,484,13 m^2		3,097,75 m^2	
	Faznost izgradnje (pretpostavka da se prvo gradi pravac Bar-Boljare ili Jadransko-jonski autoput)	DA (UZ IZGRADNJU OKO 80% CJELOKUPNE PETLJE SMOKOVAC)		DA		DA (U zavisnosti da li se prvo gradi B-B ili J-J veza autoputa i Podgorice moguće je ostvariti preko petlje Vranjske Njive ili Zlatica)	
	Neophodnost primjene graničnih elemenata plana i profila	DA (Primijenjeni elementi podužnog profila rampi petlje su van graničnih vrijednosti)		NE		NE	
FUNKCIONALNOST	Tip veze na glavnim pravcima	BAR - SRBIJA	NEPREKINUTI SAOBRAĆAJNI TOK	Vr=100 km/h	NEPREKINUTI SAOBRAĆAJNI TOK	Vr=100 km/h	
		SRBIJA - ALBANIJA	NE POSTOJI VEZA			Vr=80 km/h	
		ALBANIJA - BAR	POLUDIREKTNA	Vr=80 km/h		Vr=100 km/h	
		BAR - ALBANIJA	DIREKTNA	Vr=80 km/h		Vr=100 km/h	
		ALBANIJA - SRBIJA	DIREKTNA	Vr=80 km/h		Vr=80 km/h	
		SRBIJA - BAR	NEPREKINUTI SAOBRAĆAJNI TOK	Vr=100 km/h		Vr=100 km/h	
	Tip veze na rampama	Bar - Podgorica	DIREKTNA + DIREKTNA	Vr=40 + 60 km/h		DIREKTNA + KRUŽNI TOK + DIREKTNA + KRUŽNI TOK + DIREKTNA	Vr=50 + 30 + 50 + 30 + 50 km/h
		Podgorica - Bar	POLUDIREKTNA + INDIREKTNA + DIREKTNA	Vr=50 + 40 + 80 km/h			Vr=50 + 30 + 50 + 30 + 50 km/h
		Srbija - Podgorica	INDIREKTNA + DIREKTNA	Vr=40 + 60 km/h			Vr=50 + 30 + 50 + 30 + 50 km/h
		Podgorica - Srbija	POLUDIREKTNA + DIREKTNA	Vr=50 + 60 km/h			Vr=50 + 30 + 50 + 30 + 50 km/h
		Albanija - Podgorica	INDIREKTNA + DIREKTNA	Vr=40 + 60 km/h			Vr=50 + 30 + 50 + 30 + 50 km/h
		Podgorica - Albanija	POLUDIREKTNA + DIREKTNA	Vr=50 + 50 km/h			Vr=50 + 30 + 50 + 30 + 50 km/h
	Karakteristike rješenja	Funkcionalni nivo	B - C		A		B - C
		Broj građevinskih nivoa	2		2		2
		Položaj naplatne rampe sa pripadajućim infrastrukturnim objektima i instalacijama	NA OBJEKTU IZNAD ŽELEZNIČKE PRUGE				NA TERENU
		Negativan uticaj na ekologiju i urbano područje	DA		NE		NE

Jadransko-jonski autoput:

Definisan je Nacrtom DPP Jadransko-jonski autoput, koji kroz područje Glavnog grada prolazi u dužini od oko 35 km, od čega je oko10 km zajednički dio trase sa autoputem Bar–Boljare (od petlje Zelenika do petlje Strganica ili Smokovac, zavisno od usvojenog varijantnog rješenja). U DPP-u se odstupa od trase autoputa koja je definisana u PPCG, u dijelu trase koja prelazi rijeku Cijevnu, narušavajući ovaj kanjon koji će biti proglašen prirodnim dobrom, tako što nekoliko puta siječe rijeku, što nije opravdano iz ekonomskih, ekoloških, infrastrukturnih i drugih razloga. Zbog toga je u PUP-u Glavnog grada u nastavku od Dinoše do granice sa Albanijom korišćena trasa iz PPCG.

Potencijalna petlja autoputa sa putem za Kuče ima ulogu boljeg uvezivanja velikog područja sjeverno uz granicu Albanije.

Magistralni putevi

Kao važno saobraćajno rješenje, u planskom peridu 2012 - 2025. godine, a i dalje, nužno je planirati prsten oko Podgorice i područja gradskih opština Tuzi i Golubovci, kako bi se svi tranzitni tokovi izmjestili van gradskih aglomeracija.

Planirana je rekonstrukcija postojeće saobraćajnice Podgorica–Tuzi, i dijela puta Podgorica-Nikšić, odnosno pretvaranje dijela puta u bulevar sa četiri trake. Trasa puta Podgorica–Cetinje, od raskrsnice Cetinjskog puta sa Nikšićkim do mosta na Sitnici, planirana je kao saobraćajnica bulevarskog tipa sa četiri kolovozne trake.

Regionalni putevi

Planirane su prekategorizacije starog puta Podgorica–Danilovgrad i lokalnog puta Veruša–Gusinje, preko Albanije, u regionalne puteve i njihova rekonstrukcija. Planirana je izgradnja regionalnog puta Golubovci–Mataguži–Tuzi paralelno sa postojećim lokalnim putem Golubovci–Mataguži, i izgradnja regionalnog puta Podgorica–Tamara–Gusinje, koji će pratiti trasu postojećeg puta.

Ulice u naseljima

Gradske ulice

Koncept izgradnje, rekonstrukcije gradskih ulica, odnosno njihove adaptacije – **proširenja na četiri trake**, ima za cilj da učini komfornijim i bezbjednijim postojeće i buduće saobraćajne tokove, užeg i šireg gradskog jezgra, unutar gradske obilaznice. Prioritet se daje samo glavnim, transverzalnim tokovima, koji vežu grad sa gradskom obilaznicom, a preko nje sa svim budućim autoputevima, te magistralnim i regionalnim putnim pravcima:

1. (GU) Raskrsnica Radoje Dakić–Donja Gorica (raskrsnica obilaznice) - 2,7 km;
2. (GU) Raskrsnica Radoje Dakić – Komanski most (raskrsnica obilaznice) – 2,4 km
3. (GU) Podgorica–Mareza - 3,3 km;
4. (GU) Vezirov most–Vranjske Njive - 2,2 km;
5. (GU) Zlatica–Doljani (Podkrš, raskrsnica obilaznice) - 0,6 km;
6. (GU) nastavak ulice 7-7, Ulicom vojvode Mirka Petrovića do Ulice Franca Rozmana - 3,1 km;
7. (GU) Stari aerodrom–južno od Konika–Dinoško polje (raskrsnica obilaznice) - 4,975 km;
8. (GU) Ćemovsko polje (kružni tok, Plantaže) Tuzi–Tuško polje (raskrsnica obilaznice) - 9,4 km;
9. (GU) Zabjelo (Velika pijaca)–Zabjelo, kružni tok – 1,15 km;
10. (GU) Zabjelo (kružni tok)–Ulica Vojislavljevića–Radoje Dakić (semafor) – 3,1 km;
11. (GU) Aerodrom „Podgorica“ – Cijevna – 1,6 km;
12. Cijevna–Golubovci–Goričani (raskrsnica obilaznice) – 4,8 km;
13. (GU) Dalmatinska ulica–Blok V, Tološi I.

Glavne gradske ulice i bulevari čine glavne pravce kroz urbano gradsko jezgro, formirajući smislenu i funkcionalnu mrežu saobraćajnica. Glavne gradske ulice sadrže četiri saobraćajne trake, osim Ulice slobode koja ima dvije saobraćajne trake. Bulevari sadrže četiri, odnosno šest saobraćajnih traka, a razdvojene su po pravcima zelenim ostrvom.

Glavne gradske ulice: Ul. 4. jula, Ul. bratstva i jedinstva, Ul. Marka Miljanova, Ul. kralja Nikole, Ul. slobode, Ul. Ivana Milutinovića, Ul. 13. jula, Ul. IV proleterske brigade i Ul. Bracana Bracanovića.

Bulevari: Cetinjski put, Bul. revolucije, Bul. Džordža Vašingtona, Bul. sv. Petra Cetinjskog, Bul. Mihaila Lalića, Bul. Jovana Tomaševića, Bul. Ivana Crnojevića, Bul. Josipa Broza, Bul. Pete proleterske brigade, Bul. Mitra Bakića, Bul. 40, Bul. Šarla de Gola, Bul. Save Kovačevića, Bul. crnogorskih serdara, Bul. Stanka Dragojevića, Bul. Oktobarske revolucije, Bul. serdara Jola Piletića, Bul. vojvode Plamenca i Bul. Vilija Branta, Bul. 7-7, Zmaj Jovina ulica, Bul. Radomira Ivanovića.

Ostale gradske ulice, koje ne čine mrežu glavnih gradskih saobraćajnica, rješavaće se detaljnim urbanističkim planovima. Gradske ulice – sabirne planirati tako da širina kolovoza bude 6 - 7 m, sa dvostranim trotoarima širine 2 - 2,5 m, a gdje god je moguće planirati i zelene površine širine 1,5 m. Gradske ulice – pristupne planirati tako da širina kolovoza bude 5 - 5,5 m i gdje god je moguće planirati trotoare širine minimum 1,6 m. Na svim planiranim proširenjima i novim vezama gradskih ulica podrazumijeva se izgradnja i ostale potrebne saobraćajne strukture (biciklističke staze, trotoari, stajališta za autobuse...).

Predvidjeti izradu *feasibility* studije za eventualnu izgradnju tunela kroz brdo Goricu, koja bi pokazala opravdanost te investicije, i njen uticaj na životnu sredinu, s obzirom na to da se radi o park-šumi (rekreativnoj zoni). Takođe, proširenje na četiri trake saobraćajnice Vezirov most–Zagorič–istočna strana Gorice je nedovoljno izučeno, a za ovo je potrebna *feasibility* studija koja će razjasniti potrebu i mogućnost njenog proširenja.

Gradska obilaznica (kružni tok) i ključne veze iz gradskog jezgra

Izgrađena i planirana saobraćajna infarstruktura je koncipirana da podrži tranzitni i unutrašnji saobraćaj u gradu Podgorici. Dio trasa planiranih autoputeva će se naći u funkciji formiranja glavne gradske obilaznice – prstena.

Obilaznice treba da tranzitni tok usmjere van gradskog užeg i šireg jezgra, kao i van centara gradskih opština Tuzi i Golubovci.

Glavna gradska obilaznica Podgorice veže sve glavne saobraćajnice Podgorice sa vezama prema: Baru, Petrovcu (raskrsnica Goričani); Tuzima uz prugu (raskrsnica sa Tuškim putem); Tamara–Gusinju (raskrsnica Dinoša); Skadru (petlja autoputa Dinoša); Kolašinu (petlja autoputa Zlatica); Danilovgradu (petlja autoputa Vranjske Njive); Nikšiću (raskrsnica Komanski most); Cetinju i Budvi (raskrsnica Donja Gorica).

Njena osnovna trasa polazi od raskrsnice kod KAP-a, gdje se odvaja na zapad, između KAP-a i Dajbabske gore, i uključuje na Cetinjski put u Donjoj Gorici. Sa ove pozicije trasa ide planiranom obilaznicom kroz Lješkopolje, koridorom dalekovoda, do pozicije Komanski most (raskrsnica sa Nikšićkim putem, odakle NIkšićkim putem ide i odvaja na petlji za autoput (petlja Tološko polje). Od petlje autoputa Tološko polje obilaznica koristi autoput: Vranjske Njive–Strganica ili Smokovac–Dinoško polje. Na ovoj dionici autoputa postoje odvajanja za Danilovgrad (stari put), Kolašin (magistrala) i Dinošu (regionalni put Tamara–Gusinje). Od raskrsnice u Dionoši trasa je postavljena podnožjem Dečića do Tuškog polja, zatim sjeverno od rijeke CIjevne, uz prugu Podgorica-Skadar, prema raskrsnici kod KAP-a.

Nova mini-obilaznica, na relaciji Zlatica–Stari aerodrom–Plantaže–Zabjelo samo djelimično i na kratak rok je relaksirala uže gradsko jezgro od osnovnog tranzitnog toka, od sjevera ka jugu (Zlatica–Golubovci). Međutim, u dugoročnom smislu, ova obilaznica nema takav karakter, već karakter glavne gradske saobraćajnice bulevarskog tipa.

Planirana je i obilaznica oko Golubovaca koja je već tretirana GUP-om Golubovci (2005. godine), sa četiri kolovozne trake, bulevarskog tipa. Na taj način bi se i izmjestio tranzitni saobraćaj iz centra Gradske opštine Golubovci.

Planirana je i obilaznica oko Tuzi, sa četiri kolovozne trake paralelno sa postojećom prugom. Planirana obilaznica je smještena u zaštitnom pojasu pruge, na zakonom definisanoj udaljenosti, čime je izbjegnuto rušenje postojećih objekata, a eksproprija privatnih posjeda svedena na minimum. Na taj način bi se izmjestio i tranzitni saobraćaj iz centra Gradske opštine Tuzi.

Mostovi

Povećanje bezbjednosti saobraćaja, povezivanje seoskih područja, stvaranje uslova za kvalitetniji javni prevoz putnika, omogućiće se i izgradnjom, rekonstrukcijom i proširenjem mostova: izgradnja mosta na Ribnici u produžetku Ulice Goce Delčeva, rekonstrukcija Kapadžića mosta, proširenje mosta na Ribnici u Ulici bratstva i jedinstva, rekonstrukcija Tabačkog mosta na Ribnici, rekonstrukcija mosta na Ribnici iza trafo-stanice, izgradnja mosta na Urelji kod groblja u Vuksanlekićima, proširenje mosta na Morači na ukrštanju Cetinjskog i Nikšićkog puta, rekonstrukcija Vukovačkog mosta u Golubovcima.

Lokalni putevi

Na vangradskom prostoru data su samo najvažnija saobraćajna rješenja, kao rekonstrukcija postojećih puteva, i planiranje novih, na prostorima evidentnih, nedovoljno iskorišćenih resursa (poljoprivrednih, šumarskih, energetskih, turističkih, demografskih i dr.).

Realizacija ovako postavljenih saobraćajnih, planskih rješenja zaustavila bi izraženu demografsku regresiju vangradskog prostora Podgorice. Svođenje vremenske distance, od najudaljenijih područja Glavnog grada (Lješanska nahija, Piperi, Bratonožići, Kuči, Vasojevići) na maksimum 60 minuta vožnje, generisao bi novo stanovanje van urbanog dijela. U takvo ostvarenoj dostupnosti do naselja, ostvarila bi se veća i održiva podrška proklamovanom policentričnom razvoju grada.

Kako postojeća mreža lokalnih puteva ne podržava na optimalan način mrežu naselja, neophodno je u budućnosti razmotriti dopunu te mreže, a posebno se osvrnuti na sljedeće idejne trase u pogledu dopune mreže lokalnih puteva:

1. Kamenica–Staniselići–Progonovići–Orasi, km – 13+075;
2. Rogami–Vukovići–Potpeće–G. Crnci–Kopiljsko polje, km 14+500;
3. D. Mrke (mag. put)–G. Mrke–Blizna-Trmanje, km 19+809;
4. Donji Medun (Orljevo)-Fundina–Zatrijebač–Korita, km 22+675.

Za potrebe otvaranja turističkih destinacija predlažu se i sljedeći lokalni putevi:

1. Podgorica (Doljani, Potkrajnica) G. Medun, km 7+910;
2. G. Medun–Dubravica–Orahovo–Korita–V. Ćafa–Širokar–Carine, km 44+315;
3. Bezjovo (Dubravica) G. Stravče–Bukumirsko jezero–Mokra, km 22+275;
4. Velika Ćafa–Rikavačko jezero, km 11+450.

U skladu sa Zakonom o putevima (član 70) planirati zaštitne pojaseve u kojima se ne mogu graditi objekti oko javnih puteva. Širina zaštitnog pojasa zavisi od kategorije javnog puta i vrste objekata, a definisana je zakonom.

Saobraćaj u mirovanju

Aktuelni detaljni urbanistički planovi definišu otvorene ili zatvorene parkinge za sve rezidente i dnevne posjetioce grada.

Koncepcija da se za nerezidente formiraju parking prostori (P+R – parkiraj i vozi se) na ulazu najvažnijih putnih koridora u Podgoricu: Doljani, Dinoško polje, Tuško polje, Goričani, Donja Gorica, Komanski most – teoretski može biti prihvatljivo rješenje. Ono, međutim, može funkcionisati samo u potpuno funkcionalnom, javnom prevozu putnika. Adaptacija ambijenta u kojem bi mogao funkcionisati sistem „parkiraj i vozi se“, što je praksa mnogih evropskih gradova, ima u vidu rekonstrukciju gradskih saobraćajnica u propisanim standardima i izgradnju novih, formiranje efikasnog gradskog prevoza, čiji bi nivo i frekvencija usluga zadovoljili buduće korisnike.

Rađena je analiza potrebnog broja parking mjesta za urbano područje Podgorice, za potrebe do 2025, na osnovu normativa koji su dati u Prilogu 3 teksta. Dakle, u tabeli je dat potreban broj parking mjesta po planskim zonama, koji je direktno zavisan od projektovanog razmještaja stanovništva za 2025. godinu.

Tabela 7.3: Pregled potrebnih parking mjesta u GUR Podgorica po planskim zonama[47]

PLANSKA ZONA	Broj stanovnika (2025)	Broj planiranih parking mjesta iz DUP-ova	Potreban broj parking mjesta (2025)[48]	Potreban stepen realizacije planiranih parking mjesta (%)
1. Nova varoš	12.740	8.716	6.370	73
2. Novi grad	35.886	41.191	17.943	44
3. Stara varoš i Zabjelo	39.089	24.537	19.544,5	80
4. Konik	30.713	18.582	15.356,5	83
5. Masline	9.200	7.932	4.600	58
6. Zagorič	18.070	6.753	9.035	134
7. Rogami	2.076	1.000	1.038	104
8. Tološi	16.600	7.235	8.300	115
9. Donja Gorica	8.128	3.979	4.064	102
10. Dajbabe i Ćemovsko polje	2.630	18.381	1.315	7
UKUPNO	**175.132**	**138.306**	**87.566**	**63**

47 Korišćeni su normativi iz Pravilnika, član 114. stepen motorizacije je 500PA/1000 stanovnika.
48 Pravilnik, član 114, stav 8.

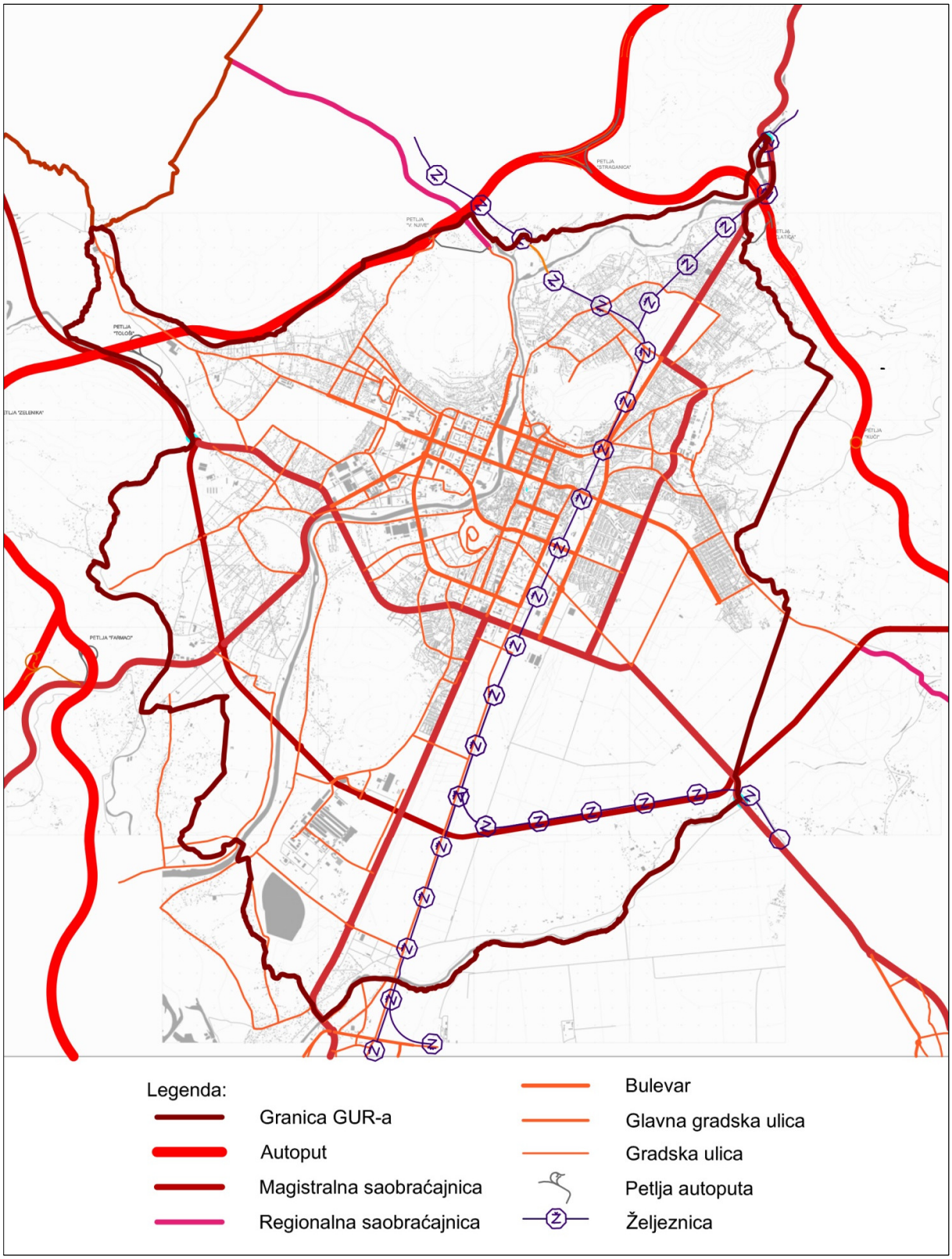

Pregledna karta 7.1: Mreža saobraćajne infrastrukture u urbanom području Podgorice

U planskim dokumentima broj planiranih parking mjesta iznosi 138.306, a potreban broj parkinga za 2025. godinu iznosi 87.566. Zaključuje se da je važećim detaljnim urbanističkim planovima, kao što je bio slučaj i za stambenu izgradnju, isplanirano više parking mjesta nego što je potrebno do 2025. Ta parking mjesta planirana su za potrebe izgradnje stambenih objekata za preko 400.000 stanovnika. Tako planirani parkinzi nijesu zadovoljavali te, istina, predimenzionisane zahtjeve. Taj kontingent planiranih parking mjesta treba koristiti u budućnosti za zadovoljavanje realnih potreba do 2025. godine. Ključni problem saobraćaja u mirovanju jeste rješavanje istog u planskim cjelinama centra Podgorice (Nova varoš, Novi grad, Stara varoš i Zabjelo). U ostalim planskim cjelinama saobraćaj u mirovanju se u najvećem dijelu rješava na način tako što vlasnici urbanističkih parcela na kojima je planirano i realizovano porodično stanovanje, parking mjesta moraju obezbijediti na svojim parcelama, van javnih površina. Problem parkiranja rješavaće se traženjem prostora za javne garaže u pomenutim planskim zonama.

Planirani broj parking mjesta po planskim cjelinama će se diferencirati po pojedinim DUP-ovima u skladu sa planiranim stambenim kapacitetima i planiranim privrednim i društvenim djelatnostima koje će se na tim konkretnim lokacijama opredijeliti. Tada treba primjenjivati pojedinačne normative, umjesto ovog opšteg koji je primijenjen na nivou planskih cjelina.

Pješačke komunikacije

Aktuelni detaljni urbanistički planovi definišu pješačke zone uz glavne gradske ulice i bulevare, povezujući tako urbane cjeline. Postojeće pješačke zone u okviru parkova, park–šuma i trgova su integrisane u jedan povezan i smislen sistem korespondirajući kvalitetnije sa zonama uz ulice i bulevare.

Pri koncipiranju uređenja korita Ribnice i Morače potrebno je planirati pješačke staze (šetališta) sa pratećim sadržajima koji upotpunjuju koncept, jer bi se na ovaj način valorizovale obale rijeka, i dodijelila im se funkcija koju danas nemaju.

Biciklistički saobraćaj

Formiranje infrastrukture za biciklistički saobraćaj je potreba koja će biti sve aktuelnija. Na svim gradskim saobraćajnicama koje se rekonstruišu – proširuju na 4 trake i onima koje se planiraju kao novi putni pravci, treba projektovati i biciklističke staze. Na ostaloj gradskoj putnoj osnovi, koja se ne može ili neće rekonstruisati, treba ispitati mogućnost obilježavanja biciklističkih staza na postojećim trotoarima i gdje god je to moguće i planirati, sa pravom prvenstva za bicikliste.

Uz novoplanirane saobraćajnice obavezno je planiranje biciklističkih staza, pridržavajući se svih predviđenih propisa za projektovanje istih.

Pri koncipiranju uređenja korita Ribnice (kupalište, šetalište...) treba predvidjeti i planiranje kružne biciklističke staze, kao dio integralnog segmenta buduće fizionomije i multifunkcije ove – gradske rijeke. Takođe, obavezno je u okviru daljeg uređenja park-šume Gorica i Kakaricke gore planirati biciklističke staze u okviru rekreativne funkcije, kao i uz korito rijeke Morače, kako bi na taj način gradsko jezgro Podgorice i navedeni zeleni koridori i parkovi bili povezani.

U urbanom području Golubovaca i Tuzi, takođe je neophodno obezbijediti biciklističke staze duž glavnih saobraćajnica (ose naselja), a pogotovo povezati Plavnicu sa Podgoricom.

Prostornim planom planirana je mreža biciklističkih staza uz gradske saobraćajnice. Formiran je prsten biciklističkih staza, uz prsten gradskih obilaznica, koji povezuje sve djelove Podgorice i gradskih opština Golubovci i Tuzi. Biciklistička veza Podgorice sa Golubovcima ostvarena je preko biciklističke staze uz magistralni put Podgorica–Bar, a veza sa Tuzima preko biciklističke staze uz magistralni put Podgorica–Božaj. Biciklistička staza uz regionalni put Golubovci–

Mataguži–Tuzi povezuje dvije gradske opštine. Planirana je i biciklistička staza do atraktivnog izletišta na Plavnici uz lokalni put Golubovci–Plavnica.

Adaptacija putne strukture u užem i širem gradskom jezgru, i za biciklistički saobraćaj, zahtijeva posebnu elaboraciju, jer bi uspostavljanje ovakve vrste saobraćaja donijelo višestruke koristi (saobraćajne, ekološke, zdravstvene, finansijske).

Gradski prevoz

Efikasna interna gradska komunikacija, grada i prigradskih naselja, kao i komunikacija sa područjima gradskih opština Tuzi i Golubovci je izuzetno važna komponenta egzistencije na ovom prostoru. Budući razvoj urbanizovanog prostora Glavnog grada odvijaće se integralno sa razvojem javnog gradskog prevoza.

Za propulzivan i frekventan gradski prevoz nužno je stvoriti putno–komunikacijske uslove čija su rješenja konceptualno data u prethodnim poglavljima. U izboru mogućnosti prevoznih sredstava (tramvaj, trolejbus, autobus) najracionalnije opredjeljenje bilo bi za autobuse. Naime, za ovaj vid gradske komunikacije najlakše bi bilo adaptirati postojeće komunikacije i izgraditi nove.

Smjernice za izradu planova

U ovom planskom dokumentu utvrđuju se samo opšte odredbe i načelni stavovi koji predstavljaju smjernice za dalju izradu lokalnih planskih dokumenata koji će definisati urbanističko tehničke uslove.

Ovaj normativ je orijentacioni i daje osnovne podatke za projektovanje saobraćaja. U slučaju da studije za pojedine vrste planova pokažu drugačije, može se odstupiti od normativa datih u ovom planu.

Autoput je državni put koji je namijenjen isključivo za saobraćaj motornih vozila, sastavni je dio putnog povezivanja sa susjednim zemljama i utvrđen je prostornim planovima. Autoput je u saobraćajno-tehničkom smislu javni put posebno izgrađen i namijenjen isključivo za saobraćaj motornih vozila, koji je kao takav označen propisanim saobraćajnim znakom koji ima dvije kolovozne trake za saobraćaj iz suprotnih smjerova fizički odvojene (zelenim pojasom, zaštitnom ogradom i sl.) bez ukrštanja sa poprečnim putevima i željezničkim ili tramvajskim prugama u istom nivou i na koji se može uključiti, odnosno isključiti samo određenim i posebno izgrađenim javnim putevima na odgovarajuću kolovoznu traku autoputa. Poprečni profil sa minimum dvije kolovozne trake, širine 3,50 m i razdjelnim ostrvom širine minimum 4 m.

Magistralni put je državni put koji povezuje gradove ili važnija privredna područja Republike Crne Gore. Sastavni djelovi magistralnog puta su i izgrađeni priključci izvedeni u širini putnog pojasa[49]. Poprečni profili, biciklističke i pješačke staze su definisani i označeni na odgovarajućim grafičkim prilozima.

Regionalni put je državni put namijenjen saobraćajnoj vezi između značajnih centara lokalnih zajednica i povezivanju saobraćaja sa drugim javnim putevima jednake ili više kategorije ili na putni sistem susjednih država. Sastavni djelovi regionalnog puta su i priključci izvedeni u širini putnog pojasa. Poprečni profili, biciklističke i pješačke staze su definisani i označeni na odgovarajućim grafičkim prilozima.

Lokalni put je javni put koji povezuje sela i naselja na teritoriji lokalne zajednice ili koji se nadovezuje na odgovarajuće puteve susjedne lokalne zajednice, a od značaja je za lokalni saobraćaj na teritoriji te lokalne zajednice. Poprečni profili, biciklističke i pješačke staze su definisani i označeni na odgovarajućim grafičkim prilozima.

[49] Zakon o putevima (Sl. list RCG, br. 42/2004 od 22.6.2004. godine)

Gradske ulice su dionice puta u gradu ili naselju sa različitim stepenom infrastrukturne opremljenosti. Zavisno od toga, dijele se na glavne, sabirne i pristupne gradske ulice. Ovim planom se definišu glavne gradske i sabirne ulice, dok će se ostale definisati DUP-ovima, UP-ovima, LSL-a i smjernicama definisanim ovim Planom za područja gdje se neće raditi planska dokumentacija.

Glavna gradska ulica u profilu ima četiri kolovozne trake, od kojih su po dvije za svaki smjer, zelene površine sa svake strane kolovoza, biciklističke staze i trotoare sa obije strane kolovoza.

Gradske ulice – sabirne planirati tako da širina kolovoza bude 6 – 7m, sa dvostranim trotoarima, a gdje god je moguće planirati i zelene površine.

Gradske ulice – pristupne planirati tako da širina kolovoza bude minimum 5 metara i gdje god je moguće planirati trotoare. Na svim planiranim proširenjima i novim vezama gradskih ulica podrazumijeva se izgradnja i ostale potrebne saobraćajne strukture (biciklističke staze, trotoari, stajališta za autobuse...).

Pješačka staza je javni put koji je propisanom saobraćajnom signalizacijom obilježen i namijenjen isključivo za kretanje pješaka. Staze se predviđaju između dvije zelene površine, između saobraćajnica i uzvišenja i između saobraćajnica i zgrada. Opravdanost planiranja staza je ako oko 50 pješaka pređe datu putanju u jednom danu. Širina staze je minimum 1,5 m po dužii nagiba maksimalno 12%. Širina staze kombiovana sa saobraćajem je data u opisu odgovarajuće saobraćajnice.

Biciklistička staza je izgrađena saobraćajna površina namijenjena za saobraćaj bicikla i bicikla sa motorom, koja se proteže duž kolovoza puta i od njega je odvojena i obilježena propisanim saobraćajnim znakom za obilježavanje biciklističke staze. Za stazu između dvije zelene površine širina je 1 m/jedna staza, između saobraćajnice i uzvišenja 1,50 m/jedna staza, između saobraćajnice i zgrade 1,75 m/jedna staza. Gabarit biciklističke staze uključuje zaštitnu traku od 25 cm i 50 cm.

Moguće je manje odstupanje od trasa saobraćajnica, infrastrukturnih vodova i saobraćajnih objekata utvrđenih ovim Planom kao posljedica detaljnije razrade i postizanja boljih saobraćajno–tehničkih rješenja.

PUP-om su predloženi poprečni profili koji su usklađeni sa važećim planskim dokumentima. Daje se mogućnost korekcije profila prilikom izrade projektne dokumentacije u cilju utvrđivanja najracionalnijeg poprečnog profila i ukupnog tehničkog rješenja koje je moguće izvesti na predmetnoj trasi.

Tip raskrsnice može se promijeniti DUP-om ili projektnim rješenjem ako se nakon analize uslova na terenu i sagledavanja saobraćajnih rješenja u kontaktnim zonama i protoka vozila pokaže da je bolje neko drugo rješenje raskrsnice.

U poglavlju 10.1. opisani su planirani projekti koji će se realizovati u dvije etape.

7.1.2. Željeznički saobraćaj

Pruga Bar–Beograd

Ova pruga povezuje panonski basen i crnogorski Južni Jadran. Realno je očekivati privredni razvoj na koridoru: Subotica–Novi Sad–Beograd–Valjevo–Užice–Bijelo Polje–Podgorica–Bar, kao i dalji turistički razvoj na crnogorskoj i sjeverno-albanskoj rivijeri. Takav, vrlo vjerovatni, razvojni scenario omogući će Luci Bar adaptaciju za pretovar roba obima između 5 i 20 miliona tona godišnje. U ovakom ambijentu, pruga Beograd–Bar moraće da pretrpi značajnu rekonstrukciju kako bi mogla da prihvati veći dio transporta roba i putnika na relaciji Južni Jadran–panonski basen–centralna Evropa i obratno. Planirana je i izgradnja željezničke stanice

„Aerodrom“ u Golubovcima koja će imati funkciju transporta putnika i robe, a, takođe, povezivati servisnu zonu u blizini aerodroma i sam aerodrom sa gradom.

Sa pružnog pravca Podgorica–Bar odvajaju se industrijski kolosijeci zapadno prema KAP-u i jugoistočno od železničke stanice koja opslužuje ranžirnu stanicu.

Pruga Podgorica–Nikšić

U prostornoj regionalnoj koncepciji, ova pruga povezaće se sa železničkim koridorom Sarajevo-Ploče. Na relaciji Podgorica – Nikšić uspostavljen je putnički saobraćaj one frekvencije koji zadovoljava potrebe Nikšića i Podgorice, sa aspekta sveukupnih veza i interesa ovih dvaju gradova.

Povezivanje ove pruge sa železničkim koridorom na relaciji Sarajevo–Ploče bilo bi poželjno, a u smislu izraženog komplementarnog razvoja ovih dvaju regiona.

Obavezno je planiranje i izgradnja vijadukta preko lokaliteta Duklje, kako bi se ovaj prostor sačuvao od uzurpacije železničkim saobraćajem.

Pruga Podgorica–Skadar

Na ovom železničkom pravcu u funkciji je samo teretni transport, što, svakako, nije dovoljno sa aspekta koncepcije koja je bila osnov za njegovu izgradnju.

Logičan nastavak ovog železničkog pravca je relacija Skadar–Tirana–Atina, kada bi ovaj čitavi koridor na relaciji dolina Neretve – Nikšić – Podgorica – Skadar – Tirana – Atina dobio još veći regionalni značaj.

Na teritoriji Glavnog grada postoji jedanaest putnih prelaza u nivou koji su ovim Planom predviđeni da se izgradnjom podvožnjaka ili nadvožnjaka pretvore u denivelisano ukrštanje pruge i saobraćajnica.

7.1.3. Vazdušni saobraćaj

Aerodrom „Golubovci“ je funkcionalno veoma dobro pozicioniran u prostoru. Njegov mikroklimat (temperature i smjerovi vjetrova) omogućava mu otvorenost, skoro 365 dana u godini. Njegova veza sa užim gradskim jezgrom, železničkom prugom Bar–Beograd, magistralnim putnim pravcima i budućim autoputevima treba da bude jednostavna i funkcionalna. U tom smislu, u nastavku se daje koncept poboljšanja njegovih postojećih automobilskih i železničkih veza sa Podgoricom, magistralnim putevima i budućim autoputevima.

Adaptacija aerodroma Podgorica, za tranzitni putnički i teretni aviosaobraćaj, bila bi razvojno opravdana. Aerodrom u Podgorici mora se dalje razvijati kao glavni međunarodni aerodrom (klase 4E), koji će opsluživati 60-70% ukupnog aviosaobraćaja i koji mora imati snagu da opsluži sve vidove vazdušnog saobraćaja, počev od redovnog, čarter, poslovne avijacije do prevoza robe.[50] U tom smislu, urađen je i master plan dugoročnog razvoja, koji pored postojećeg prostora planira i razvoj jedne mješovite poslovno-skladišne zone, pri čemu treba imati u vidu potrebe sistema odbrane.

Aerodrom na Ćemovskom polju zvanično je otvoren 1994. godine. Nalazi se jugoistočno od grada, 2 kilometra od železničke stanice Podgorica, u naselju Stari aerodrom i pet kilometara u pravcu sjever-sjeveroistok od piste međunarodnog Aerodroma „Podgorica“. Osposobljen je i treba ga dalje razvijati za namjene sportskog letjenja aviona i jedrilica, skokova padobranaca, letjenja helikoptera i lake poslovne avijacije.

7.1.4. Jezerski saobraćaj

Skadarsko jezero je jedini, mogući plovni put Podgorice. Još krajem 19. vijeka Plavnica je bila parabrodska luka Podgorice, koja je opsluživala, dominantno, brodski saobraćaj na relaciji

[50] PPCG do 2020. (str. 136)

Virpazar–Plavnica i obratno. Adaptacija Plavnice kao luke za jezerski saobraćaj Plavnica–Skadar–Ulcinj i krstarenje jezerom bila bi solidna razvojna komponenta ove djelatnosti Podgorice.

7.2. Vodosnabdijevanje i kanalizacija

7.2.1. Vodsnabdijevanje

Ciljevi i koncept razvoja

ViK je pripremio i objavio svoje investicione planove za sektor vodosnabdijevanja za period 2007-2017. godine. Planovi su fokusirani na zamjenu glavnih cijevi i proširenje sadašnje mreže, obezbjeđenje rezervoarskog prostora u okviru mreže, kao i razvoj izvorišta podzemnih voda i zaštitnih zona u Dinoši, zapadno od gradske zone. ViK priprema planove za remodeliranje PS Mareza uz unapređenje sistema daljinskog upravljanja vodosnabdijevanjem iz nove kontrolne stanice u upravnoj zgradi Vodovoda.

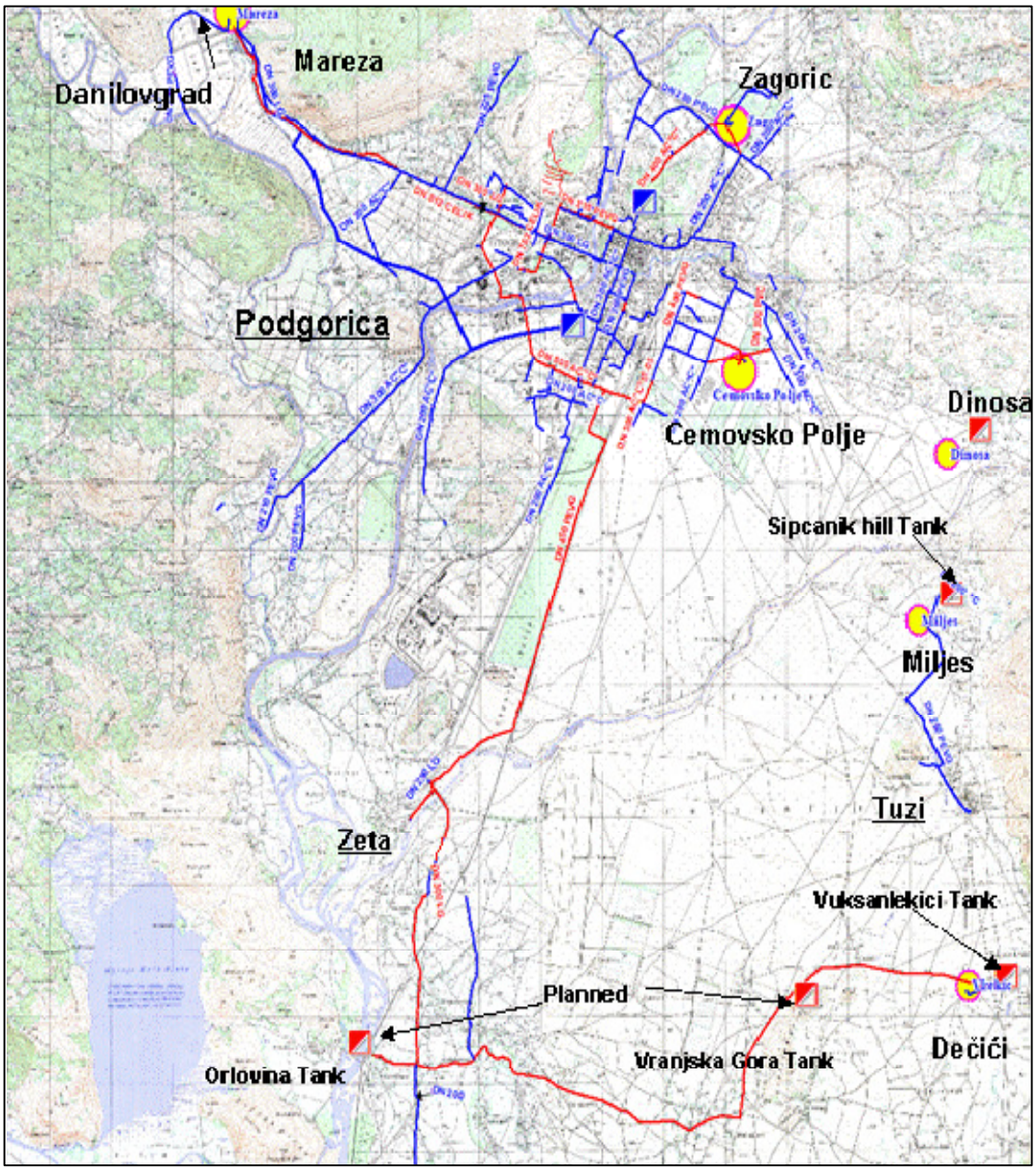

Pregledna karta 7.2: Predložena vodovodna mreža

Detalji predloženih novih i zamijenjenih magistralnih cjevovoda u pogledu prečnika i dužina nijesu dostupni

7.2.2. Odvodnja voda fekalnog porijekla

Pored postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, neophodno je planirati i:

- Postrojenje za izdvajanje kanalizacionog mulja kapaciteta min. 45.000 tona mulja u godini;
- Postrojenje za prečišćavanje ocjednih-procjednih voda koje nastaju na sanitarnim kadama. Kapacitet postrojenja 80m^3/danu sa mogućnošću proširenja kapaciteta na 120m^3 po danu obrade procjednih voda;
- Prostor za odlaganje i tretman građevinskog šuta i zemlje iz otkopa;
- Prostor za odlaganje i preradu starih auto-guma;
- Prostor za odlaganje i tretman e-otpada;
- Prostor za tretman klaničnog i veterinarskog otpada.

Ciljevi i koncept razvoja upravljanja otpadnim vodama

Osnovni i opšti ciljevi zaštite voda u Glavnom gradu izvedeni su iz standardnih principa zaštite vode, stanja životne sredine, ciljeva definisanih Vodoprivrednim planom, NSOR sa akcionim planom, te ostalih relevantnih dokumenata. Potrebno je razmotriti dilemu između konvencionalnog i decentralizovanog koncepta kanalizacije sa prečišćavačima.

Pod konvencionalnim se podrazumijeva veliki centralizovani kolektorski sistem sa velikim zajedničkim prečišćavačem. Alternativa tome su decentralizovani sistemi, gdje manji podsistemi, svaki za sebe, rješavaju sakupljanje, prečišćavanje i ispuštanje, često pri tome koristeći mogućnosti septičkih jama sa više komora i sl. Kao pravilo, decentralizovani koncept je značajno jeftinije rješenje za prostrana, rijetko naseljena područja.

Osnovni ciljevi zaštite voda sa stanovišta odvođenja i prečišćavanja otpadne vode:

- Osiguravanje trajnog upravljanja vodama na načelima održivog razvoja i održavanja kvaliteta vodnog režima;
- Sačuvati čiste vode; očuvati kvalitet površinskih voda u propisanim kategorijama; zaustaviti trend pogoršavanja kvaliteta podzemnih i površinskih voda svugdje gdje je ozbiljnije narušen i postupno mjerama zaštite trajno osigurati propisan kvalitet. Sanirati ili ukloniti postojeće izvore zagađenja, te realizovati odgovarajući sistem nadzora nad njima;
- Prilikom upravljanja voda u segmentu otpadne vode treba voditi računa o biodiverzitetu i stvarati uslove za zaštitu staništa pojedinih vrsta;
- Razmotriti mogućnosti za uvođenje alternativnih tehnologija prečišćavanja otpadnih voda, uz uzimanje u obzir lokalnih (geografskih) karakteristika, te omogućiti postupnost izgradnje.

Buduće postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda sa gradskog područja Podgorice će biti izgrađeno na prostoru koji je definisan DUP-om KAP – Industrijska zona. Planirani kapacitet PPOV-a je za 275 000 ES.

Za urbana područja Golubovaca i Tuzi planirana su postrojenja za prečišćavanje otpadnih fekalnih voda malih kapaciteta do 12 000 ES.

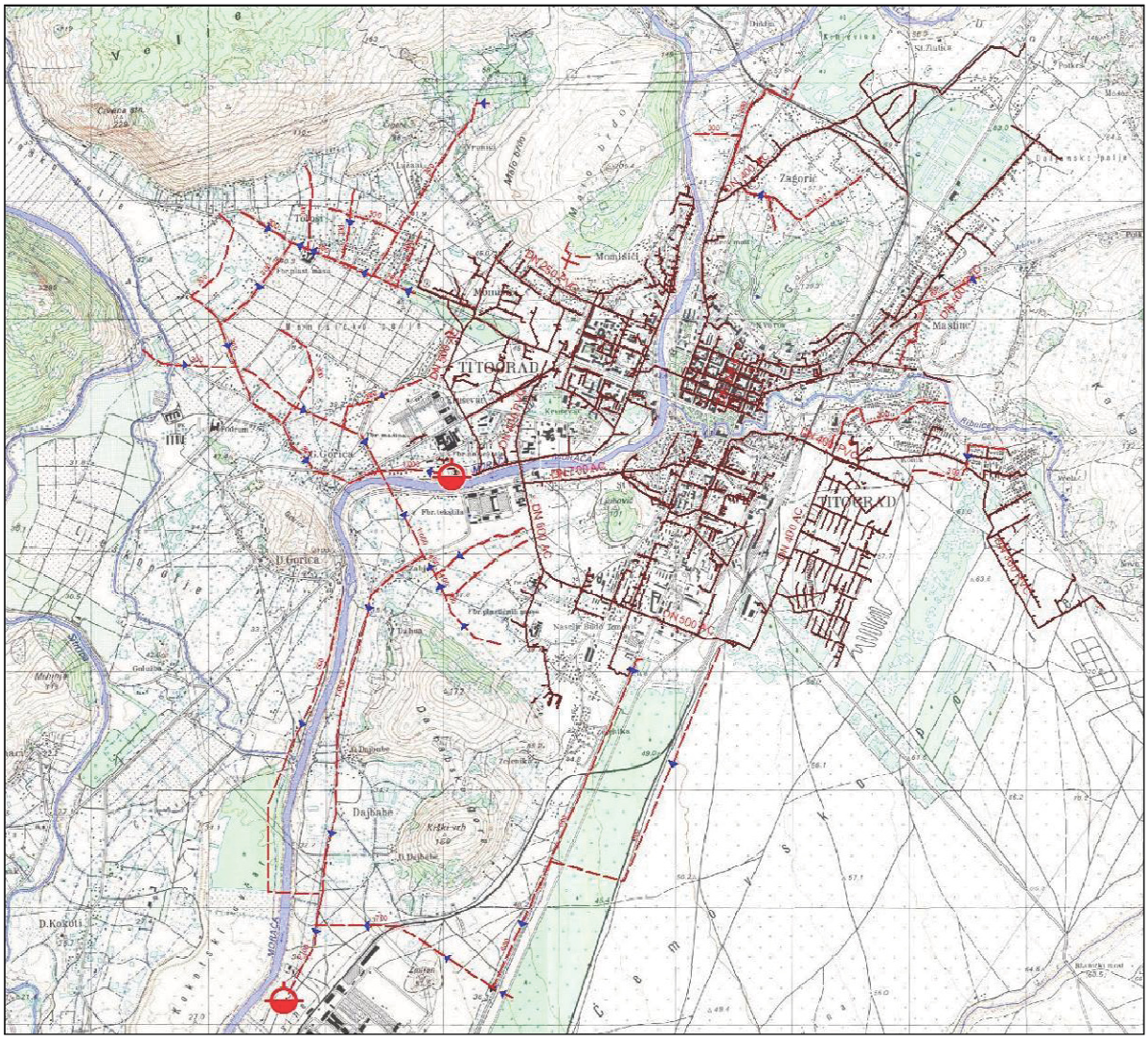

Pregledna karta 7.3: Predložena kanalizaciona mreža

Investicije u razvoj i rekonstrukciju vodovodnog sistema predloženog od strane ViK-a predviđaju:

- Izgradnja novih cjevovoda duž novih i rekonstruisanih saobraćajnica ;
- Zamjena starih cjevovoda ;
- Održavanje 8000 m^3 rezervoara na Lekovića gori;
- Održavanje 8000 m^3 rezervoara u Vuksanlekićima;
- Održavanje 3000 m^3 rezervoara na Ljuboviću;
- Izgradnja novog 2000 m^3 rezervoara u Orlovini u Zeti;
- Izgradnja novog 20000 m^3 rezervoara na brdu Vršak sa dovodnim i odvodnim cjevovodima;
- Novi dovodni cjevovod od Mareze;
- Izvođenje dodatnih istražnih radova na vodoizvorištu Dinoša za zahvatanje 200 l/s uključujući i uspostavljanje zona zaštite izvorišta;
- Opremanje kontrolnog sistema za daljinsko upravljanje sistemom vodosnabdijevanja;
- Zamjena dotrajale mreže za vodosnabdijevanje Gornje Zete;
- Izgradnja vodovodne mreže za naselja Donje Zete;
- Rekonstrukcija 1000 m^3 rezervoara na Gorici i izgradnja mreže hidranata.

7.3. Energetika

Ciljevi razvoja energetske infrastrukture

Planiranje i razvoj prenosnog sistema se mora bazirati na sljedećim zahtjevima:

- Očuvanju postojeće i daljem povećanju sposobnosti mreže da održava ugovoreni nivo usluga;
- Zadovoljenju zahtjeva korisnika mreže za povećanje kapaciteta mreže u cilju obezbjeđenja utvrđenih standarda napajanja i
- Izbjegavanju ograničenja u mreži kojima se onemogućava ostvarenje bilateralnih ugovora između snabdjevača i potrošača.

Planiranje i razvoj prenosnog sistema bazirani su na zahtjevima korisnika sistema, odnosno potrebom za novim prenosnim kapacitetima koja može biti uzrokovana:

- Povećanjem opterećenja (postojećih direktnih potrošača i distributivnih sistema);
- Priključenjem novih proizvodnih jedinica ili novih direktnih potrošača kao i novih distributivnih sistema,
- Zahtjevom za povećanje opšte sigurnosti i kvaliteta funkcionisanja sistema i
- Bilo kojom kombinacijom gore navedenih razloga.

Koncept razvoja

Koncepcija razvoja prenosnog sistema podrazumijeva:

- Izgradnju novog elementa prenosne mreže;
- Jačanje postojećih elemenata prenosne mreže (rekonstrukcije i povećanje kapaciteta);
- Podešavanje sistema zaštite i njihovo osavremenjavanje;
- Promjena topologije mreže i
- Stalno praćenje i primjena novih tehnoloških rješenja.

7.3.1. Program razvoja elektroenergetske infrastrukture

7.3.1.1. Procjena potrebe za vršnom snagom

PROCJENA POTREBE ZA VRŠNOM SNAGOM POTROŠAČA ELEKTROPRENOSA

Tabela 7.4: Procjena vršne snage potrošača Elektroprenosa

	Vršna snaga (MW)	
Godina	KAP	EVP
2015.	230	10
2020.	230	10
2025.	230	10

Izvor: Nacrt Srednjoročnog plana razvoja prenosne mreže Crne Gore do 2025. godine, april 2011.

PROCJENA POTREBE ZA VRŠNOM SNAGOM ELEKTODISTRIBUTIVNIH POTROŠAČA

Određivanje vršnog opterećenja elektrodistributivnih potrošača izvršeno je na osnovu urbanističkih pokazatelja korišćenjem tehnike preporuka poslovne zajednice Elektrodistribucije Srbije:

- TP14a „Planovi razvoja i osnovna koncepcijska rješenja za planiranje elektrodistributivne mreže“.

Procjena vršne snage domaćinstva

Vršna snaga mjerodavna za planiranje objekata TS X/10 u kategoriji domaćinstava određuje se prema sljedećem obrascu:

$$Pvrd = n * Pv * (f\infty + \frac{1 - f\infty}{\sqrt{n}}) \quad ,$$

gdje je:

Pvrd Maksimalno godišnje jednovremeno opterećenje domaćinstava (kW),

n broj domaćinstava

Iz tabele 9.4. TP14a vidi se da je instalisana snaga stana, koji za grijanje koristi električnu energiju, Pins = 31 kW tj. Pv = 14,2 kW (vršna snaga jednog domaćinstva), f = 0,187 .

Ako se domaćinstva ne griju na električnu energiju prema istoj tabeli je Pins = 25 kW tj. Pv = 11,89 kW (vršna snaga jednog domaćinstva), f = 0,194.

Procjena vršne snage opšte potrošnje

Za određivanje vršnog opterećenja ostale potrošnje koristi se srednja vijednost podataka iz tabele 9.5. TP14a i oni su dati u sljedećoj tabeli:

Tabela 7.5: Podaci za određivanje vršnog opterećenja opšte potrošnje

Djelatnost	Specifično opterećenje (W/m^2)	Srednja vrijednost spec. opterećenja (W/m^2)
Prosvjeta	10 -25	17,5
Zdravstvo	10 - 35	22,5
Sportski centri	10 - 50	30
Hoteli sa klima-uređajima	30 - 70	50
Hoteli bez klima-uređaja	20 - 30	25
Male poslovne zgrade	15 - 30	22,5
Trgovine	25 - 60	42,5

Za djelove teritorije Glavnog grada gdje se nije raspolagalo podacima o veličini i namjeni poslovnog prostora uzeto je da je potrošnja potrošača tercijarnih djelatnosti (školstvo, zdravstvo, kultura, administracija, zanati itd.) 22% od ukupnog vršnog opterećenja domaćinstava.

Procjena vršne snage za osvjetljenje saobraćajnica, parking prostora i šetališta

Procjena vršne snage osvjetljenja saobraćajnica u planiranom uzeta je da je 5% vršnog opterećenja domaćinstava i tercijarnih djelatnosti.

Procjena ukupne vršne snage na nivou PUP-a

Na osnovu podataka procjenjuje se aktivna vršna snaga na nivou PUP-a i trafo-rejona kao:

$$P_{vr} = P_{ed_\max} + \sum_{1}^{n} k_{ji} * P_{ed_i}$$

$$S_{vr} = P_{vr} / \cos\varphi$$

gdje je :

Ped_max	najveća aktivna vršna snaga kategorije potrošača
Ped_i	aktivna vršna snaga ostalih kategorija potrošača
kji	faktor učešća u maksimumu vršne snage
cos φ = 0,95	faktor snage kada je izvršena kompenzacija.

Tabela 7.6: Vršna snaga na nivou PUP-a (2025. god.)

PUP Podgorica				Vršna snaga Pjv (kW)	Koef. jed. Kj	Kj*Pjv
STANOVANJE		broj				
	stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	66062		178388.29	1	178388.29
	stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	7568		18290.5	0.9	16461.45
POSLOVNI PROSTORI		Površina	kW/m^2			
	Prosvjeta	611645	0.0175	10703.7875	0.9	9633.41
	Kultura	122977	0.02	2459.54	0.9	2213.59
	Sport i rekreacija	294789	0.03	8843.67	0.9	7959.3
	Zdravstvo	142607	0.0225	3208.6575	0.9	2887.79
	Proizvodnja i skladištenje	1496378	0.03	44891.34	0.9	40402.21
	Hoteli i ugostiteljstvo	186148	0.05	9307.4	0.9	8376.66
	Trgovine i servisi	367209	0.0425	15606.3825	0.9	14045.74
	Ostalo poslovanje	4379936	0.0225	98548.56	0.9	88693.7
	Tercijarne djelatnosti	298587	0.0225	6718.2075	0.9	6046.39
JAVNA RASVJETA						
	Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	19848.31675	0.9	17863.49
				SUMA Kj*Pjv (kW)		392972.02
				Vršna snaga (kVA)		413654.75

Vršna snaga (planirana) potrošača PUP za 2025. godinu je: Pv = 413.65475 MVA.

Definisanje broja trafo-stanica – raspored po trafo-rejonima

Na osnovu navedenih metoda proračuna, dispozicije planiranih i postojećih objekata, kao i postojećeg stanja elektroenergetske infrastrukture u narednim tabelama dat je prikaz snaga postojećih i planiranih trafo-stanica u PUP-u, sa definisanjem snaga novih trafo-stanica.
Pri definisanju instalisanih snaga trafo-stanica računalo se sa gubicima od 10%, a vrijednost rezerve u snazi data je u tabeli.

Tabela 7.7: Snaga postojećih i planiranih trafo-stanica u PUP-u (2025. god.)

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Gorica“				Vršna snaga Pjv (kW)	Koef. jed. Kj	Kj*Pjv
STANOVANJE		broj				
	stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	3949		11211.65	1	11211.65
POSLOVNI PROSTORI		Površina	kW/m^2			
	Prosvjeta	17639	0.0175	308.6825	0.9	277.81
	Kultura	43099	0.02	861.98	0.9	775.78
	Sport i rekreacija	35558	0.03	1066.74	0.9	960.07
	Zdravstvo	180	0.0225	4.05	0.9	3.64
	Hoteli i ugostiteljstvo	4505	0.05	225.25	0.9	202.72
	Trgovine i servisi	17959	0.0425	763.2575	0.9	686.93
	Ostalo poslovanje	266933	0.0225	6005.9925	0.9	5405.39
JAVNA RASVJETA						
	Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	1022.380125	0.9	920.14
				SUMA Kj*Pjv (kW)		**20444.15**
				Vršna snaga (kVA)		**21520.16**

TS 35/10 kV „Gorica“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	25000	**21520.16**	**2152.02**	**23672.18**	**1327.824**	**5.31**

Trafo-rejon TS 110/10 kV „Smokovac“			Vršna snaga Pjv (kW)	Koef. jed. Kj	Kj*Pjv
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	4202		11906.34	1	11906.34
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Prosvjeta	13972	0.0175	244.51	0.9	220.06
Kultura	1341	0.02	26.82	0.9	24.14
Sport i rekreacija	36400	0.03	1092	0.9	982.8
Zdravstvo	4288	0.0225	96.48	0.9	86.83
Proizvodnja i skladištenje	1600	0.03	48	0.9	43.2
Hoteli i ugostiteljstvo	1332	0.05	66.6	0.9	59.94
Trgovine i servisi	4596	0.0425	195.33	0.9	175.8
Ostalo poslovanje	44837	0.0225	1008.8325	0.9	907.95
Tercijarne djelatnosti	2498	0.0225	56.205	0.9	50.58
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	737.055875	0.9	663.35
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**15120.99**
			Vršna snaga (kVA)		**15916.83**

TS 110/10 kV „Smokovac“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	40000	**15916.83**	**1591.68**	**17508.51**	**22491.487**	**56.23**

Trafo-rejon TS 110/10 kV „Podgorica 3“			Vršna snaga Pjv (kW)	Koef. jed. Kj	Kj*Pjv
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	14885		40934.12	1	40934.12
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Prosvjeta	88196	0.0175	1543.43	0.9	1389.09
Kultura	13706	0.02	274.12	0.9	246.71
Sport i rekreacija	114439	0.03	3433.17	0.9	3089.85
Zdravstvo	13418	0.0225	301.905	0.9	271.71
Hoteli i ugostiteljstvo	15626	0.05	781.3	0.9	703.17
Trgovine i servisi	52879	0.0425	2247.3575	0.9	2022.62
Ostalo poslovanje	639273	0.0225	14383.6425	0.9	12945.28
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	3194.95225	0.9	2875.46
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**64478.01**
			Vršna snaga (kVA)		**67871.59**

TS 110/10 kV „Podgorica 3“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	80000	**67871.59**	**6787.16**	**74658.75**	**5341.251**	**6.68**

Trafo-rejon TS 110/10 kV „Podgorica 4“	Vršna snaga	Koef. jed.	Kj*Pjv

			Pjv (kW)	Kj	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	12838		35398.08	1	35398.08
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Prosvjeta	211009	0.0175	3692.6575	0.9	3323.39
Kultura	13054	0.02	261.08	0.9	234.97
Sport i rekreacija	16497	0.03	494.91	0.9	445.42
Zdravstvo	11972	0.0225	269.37	0.9	242.43
Proizvodnja i skladištenje	3869	0.03	116.07	0.9	104.46
Hoteli i ugostiteljstvo	2978	0.05	148.9	0.9	134.01
Trgovine i servisi	174869	0.0425	7431.9325	0.9	6688.74
Ostalo poslovanje	749209	0.0225	16857.2025	0.9	15171.48
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	3233.510125	0.9	2910.16
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**64653.15**
			Vršna snaga (kVA)		**68055.95**

TS 110/10 kV „Podgorica 4“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	80000	**68055.95**	**6805.6**	**74861.54**	**5138.455**	**6.42**

Trafo-rejon TS 110/10 kV „Podgorica 5“			**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**
			Pjv (kW)	**Kj**	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	9623		26685.4	1	26685.4
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Prosvjeta	36578	0.0175	640.115	0.9	576.1
Kultura	4612	0.02	92.24	0.9	83.02
Sport i rekreacija	3294	0.03	98.82	0.9	88.94
Zdravstvo	1652	0.0225	37.17	0.9	33.45
Proizvodnja i skladištenje	653366	0.03	19600.98	0.9	17640.88
Hoteli i ugostiteljstvo	3374	0.05	168.7	0.9	151.83
Trgovine i servisi	19340	0.0425	821.95	0.9	739.76
Ostalo poslovanje	685562	0.0225	15425.145	0.9	13882.63
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	3178.526	0.9	2860.67
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**62742.68**
			Vršna snaga (kVA)		**66044.93**

TS 110/10 kV „Podgorica 5“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	80000	**66044.93**	**6604.49**	**72649.42**	**7350.577**	**9.19**

Trafo-rejon TS 110/10 kV „Podgorica 6“			**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**
			Pjv (kW)	**Kj**	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	11682		32268.16	1	32268.16
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Prosveta	153373	0.0175	2684.0275	0.9	2415.62
Kultura	47073	0.02	941.46	0.9	847.31
Sport i rekreacija	63082	0.03	1892.46	0.9	1703.21

Trafo-rejon TS 110/10 kV „Podgorica 6“			Vršna snaga	Koef. jed.	Kj*Pjv
			Pjv (kW)	Kj	
Zdravstvo	100983	0.0225	2272.1175	0.9	2044.91
Proizvodnja i skladištenje	6027	0.03	180.81	0.9	162.73
Hoteli i ugostiteljstvo	106298	0.05	5314.9	0.9	4783.41
Trgovine i servisi	80918	0.0425	3439.015	0.9	3095.11
Ostalo poslovanje	730900	0.0225	16445.25	0.9	14800.72
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	3271.91	0.9	2944.72
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**65065.91**
			Vršna snaga (kVA)		**68490.44**

TS 110/10 kV „Podgorica 6“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	80000	**68490.44**	**6849.04**	**75339.48**	**4660.516**	**5.83**

Trafo-rejon TS 110/10 kV „Podgorica 7“			Vršna snaga	Koef. jed.	Kj*Pjv
			Pjv (kW)	Kj	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	5535		15556.53	0.9	14000.88
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Prosvjeta	90878	0.0175	1590.365	0.9	1431.33
Kultura	92	0.02	1.84	0.9	1.66
Sport i rekreacija	25519	0.03	765.57	0.9	689.01
Zdravstvo	10114	0.0225	227.565	0.9	204.81
Proizvodnja i skladištenje	576586.67	0.03	17297.6	0.9	15567.84
Hoteli i ugostiteljstvo	49226.67	0.05	2461.33	0.9	2215.2
Trgovine i servisi	16648	0.0425	707.54	0.9	636.79
Ostalo poslovanje	1257625	0.0225	28296.5625	1	28296.56
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	3345.2452917	0.9	3010.72
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**66054.79**
			Vršna snaga (kVA)		**69531.36**

TS 110/10 kV „Podgorica 7“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	80000	**69531.36**	**6953.14**	**76484.5**	**3515.504**	**4.39**

Trafo-rejon TS 110/10 kV „Tuzi“			Vršna snaga	Koef. jed.	Kj*Pjv
			Pjv (kW)	Kj	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	1134		3399.99	0.9	3059.99
stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	2247		5637.34	1	5637.34
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Tercijarne djelatnosti	90842	0.0225	2043.945	0.9	1839.55
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	554.06375	0.9	498.66
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**11035.54**
			Vršna snaga (kVA)		**11616.36**

TS 110/10 kV „Tuzi“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	40000	**11616.36**	**1161.64**	**12778**	**27222.004**	**68.06**

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Velje Brdo“	Vršna snaga	Koef. jed.	Kj*Pjv

			Pjv (kW)	Kj	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	710		1893.08	1	1893.08
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Tercijarne djelatnosti	20191	0.0225	454.2975	0.9	408.87
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	117.368875	0.9	105.63
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**2407.58**
			Vršna snaga (kVA)		**2534.29**

TS 35/10 kV „Velje Brdo“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	5000	**2534.29**	**253.43**	**2787.72**	**2212.281**	**44.25**

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Gornja Zeta“			**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**
			Pjv (kW)	**Kj**	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	550		1731.21	0.9	1558.09
stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	624		1678.75	0.9	1510.88
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Proizvodnja i skladištenje	254929.33	0.03	7647.88	1	7647.88
Hoteli i ugostiteljstvo	2808.33	0.05	140.4167	0.9	126.38
Ostalo poslovanje	5597	0.0225	125.9325	0.9	113.34
Tercijarne djelatnosti	29517	0.0225	664.1325	0.9	597.72
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	599.4160833	0.9	539.47
			SUMA Kj*Pjv (kW)		12093.75
			Vršna snaga (kVA)		12730.27

TS 35/10 kV „Gornja Zeta“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	16000	**12730.27**	**1273.03**	**14003.3**	**1996.703**	**12.48**

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Golubovci“			**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**
			Pjv (kW)	**Kj**	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	1248		3721.78	0.9	3349.6
stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	1874		4737.54	1	4737.54
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Tercijarne djelatnosti	82713	0.0225	1861.0425	0.9	1674.94
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	516.018125	0.9	464.42
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**10226.5**
			Vršna snaga (kVA)		**10764.73**

TS 35/10 kV „Golubovci“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	25000	**10764.73**	**1076.47**	**11841.2**	**13158.797**	**52.64**

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Ponari“	**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**

			Pjv (kW)	Kj	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	312		1032.4	0.9	929.16
stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	470		1291.89	1	1291.89
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Tercijarne djelatnosti	22726	0.0225	511.335	0.9	460.2
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	141.78125	0.9	127.6
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**2808.85**
			Vršna snaga (kVA)		**2956.69**

TS 35/10 kV „Ponari“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	4000	**2956.69**	**295.67**	**3252.36**	**747.641**	**18.69**

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Vranjina“			**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**
			Pjv (kW)	**Kj**	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=14,2kW, f=0,187	104		393.89	0.9	354.5
stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	156		479.53	1	479.53
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Tercijarne djelatnosti	8540	0.0225	192.15	0.9	172.94
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	53.2785	0.9	47.95
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**1054.92**
			Vršna snaga (kVA)		**1110.44**

TS 35/10 kV „Vranjina“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	1600	**1110.44**	**111.04**	**1221.48**	**378.516**	**23.66**

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Barutana“			**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**
			Pjv (kW)	**Kj**	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	339		958.41	1	958.41
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Tercijarne djelatnosti	9371	0.0225	210.8475	0.9	189.76
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	58.462875	0.9	52.62
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**1200.79**
			Vršna snaga (kVA)		**1263.99**

TS 35/10 kV „Barutana“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	4000	**1263.99**	**126.4**	**1390.39**	**2609.611**	**65.24**

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Ubli“	**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**

			Pjv (kW)	Kj	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=11,89kW, f=0,194	659		1766.1	1	1766.1
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Tercijarne djelatnosti	18237	0.0225	410.3325	0.9	369.3
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	108.821625	0.9	97.94
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**2233.34**
			Vršna snaga (kVA)		**2350.88**

TS 35/10 kV „Ubli“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	4000	**2350.88**	**235.09**	**2585.97**	**1414.032**	**35.35**

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Bioče“			**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**
			Pjv (kW)	**Kj**	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	276		795.85	1	795.85
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Tercijarne djelatnosti	7781	0.0225	175.0725	0.9	157.57
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	48.546125	0.9	43.69
			SUMA Kj*Pjv (kW)		**997.11**
			Vršna snaga (kVA)		**1049.59**

TS 35/10 kV „Bioče“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	1600	**1049.59**	**104.96**	**1154.55**	**445.451**	**27.84**

Trafo-rejon TS 35/10 kV „Ptič“			**Vršna snaga**	**Koef. jed.**	**Kj*Pjv**
			Pjv (kW)	**Kj**	
STANOVANJE	broj				
stan. Pvr=11,89 kW, f=0,194	213		631.18	1	631.18
POSLOVNI PROSTORI	Površina	kW/m^2			
Tercijalne djelatnosti	6171	0.0225	138.8475	0.9	124.96
JAVNA RASVJETA					
Javna rasvjeta	5% Pot.	Stan. i Posl.	38.501375	0.9	34.65

TS 35/10 kV „Ptič“	Sn	Potrošnja	gubici 10%	Ukupno	rezerva	rezerva
	kVA	kVA	kVA	kVA	kVA	% Sn
	1000	**832.41**	**83.24**	**915.65**	**84.349**	**8.43**

Pregledna karta 7.4: Oblasti napajanja pojedinih TS 110/10 kV i TS 35/10 kV u granicama GUR Podgorica, GUR Tuzi i GUR Golubovci

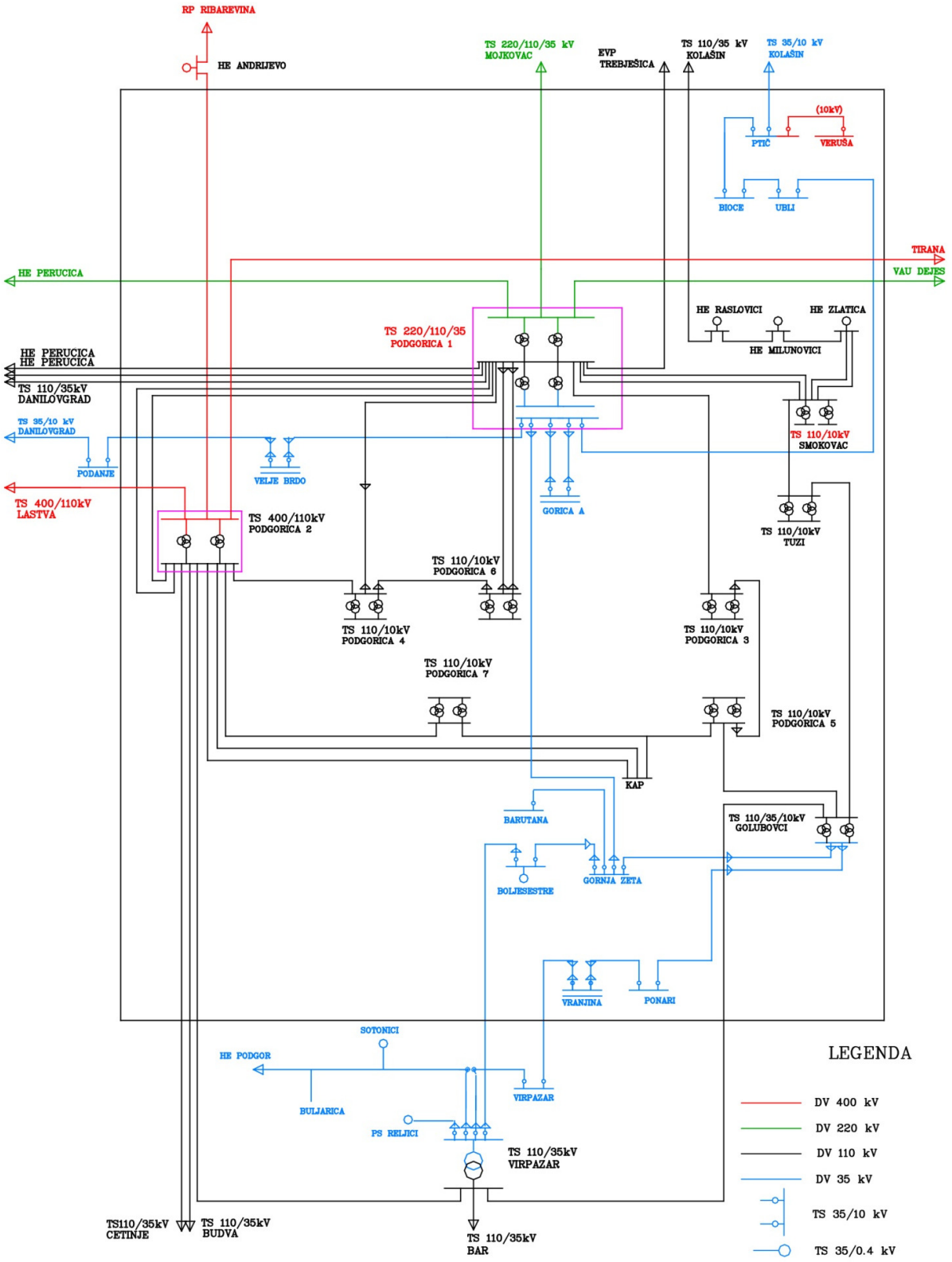

Shema 7.1: Prenosna 400, 220,110 kV i distributivna mreža 35 kV na teritoriji opštine Podgorica

Prostorni koncept razvoja elektroenergetske infrastrukture do 2025. godine

Koncept razvoja elektroenergetske infrastrukture zasnovan je na studijama:

- ***Srednjoročni plan razvoja prenosne mreže Crne Gore do 2025. godine***
- ***Razvoj prenosne i distributivne mreže na području Podgorice do 2025. godine***

kao i na proračunu vršne snage elektrodistributivnih potrošača.

Koncept razvoja elektroenergetske infrastrukture zasniva se na 110 kV napojnoj mreži i direktnoj transformaciji 110/10 kV u gradskim sredinama (izuzetak je TS 35/10 kV Gorica).
U seoskim sredinama napojna mreža je 35 kV , transformacija 35/10 kV.

Predviđa se izgradnja :

2013. god.

- Izgradnja kablovskog voda 110 kV TS 110/10 kV Podgorica 5 – TS 110/10 kV Podgorica 3, XLPE-A 1000 mm^2, dužine 3 km;
- Izgradnja kablovskog voda 110 kV TS 220/110/35 kV Podgorica 1 – TS 35/10 kV Centar, 2 x XLPE-A 1000 mm^2, dužine 3,4 km;
- Izgradnja TS 35/10 kV Vranjina – 1 x 1,6 MVA.

2014. god.

- Izgradnja kablovskog voda 110 kV od stuba 13 bivšeg 110 kV dalekovoda Podgorica 1 Budva do TS 110/10 kV Podgorica 4, XLPE-A 1000 mm^2, dužine 2,5 km;
- Izgradnja TS 35/10 kV Velje Brdo – 2 x 2,5 MVA;
- Rekonstrukcija TS 110/10 kV Podgorica 3 – 2 x 40 MVA, zamjena transformatora 31,5 sa transformatorima od 40 MVA;
- Demontaža KULA 35/0,4 kV Vranjina 1, 1 x 0,25 MVA;
- Demontaža TS 35/0,4 kV Vranjina 2 - Manastir, 1 x 0,1 MVA.

2015. god.

- Izgradnja kV 35 kV TS 220/110/35 kV Podgorica 1 – TS 35/10 kV Gornja Zeta;

  (Kabl je do TS 35/10 kV Centar 35 kV kabl koji je napajao TS Centar iz TS Podgorica 1. Od TS 35/10 kV Centar do TS 35/10 kV Ljubović kabl je 35 kV kabl koji je napajao TS Ljubović iz TS Centar. Novi kabl 35 kV, 3 x XHE 49-A 1x240/25, dužine 8,5 km postavlja se samo u dijelu od sadašnje TS 35/10 kV Ljubović do TS 35/10 kV Gornja Zeta);
- Izgradnja kV 35 kV TS 35/0,4 kV Bolesestra – TS 110/35 Virpazar;
- Demontaža TS 35/10 kV Gorica B - 1 x 4 MVA;
- Demontaža TS 35/10 kV Ljubović - 2 x 8 MVA.

2016. god.

- Demontaža DV 35 kV TS 220/110/35 kV Podgorica 1 – TS 35/10 kV Ljubović, nakon ostvarenja 35kV kablovske veze TS 220/110/35kV Podgorica1 – TS 35/10kV Gornja Zeta;
- Demontaža DV 35 kV TS 220/110/35 kV Podgorica 1 – TS 35/10 kV Gornja Zeta;
- TS 35/10 kV Barutana – zamjena transformatora 2,5 MVA sa transformatorom 4 MVA;
- TS 35/10 kV Tuzi – zamjena transformatora 8 MVA sa transformatorom 12,5 MVA.

2017. god.

- Izgradnja TS 110/35 kV Golubovci – 2 x 20 MVA;
- Rekonstrukcija TS 35/10 kV Golubovci u 2 x 12,5 MVA, umjesto postojeće 1 x 8 MVA;
- Izgradnja vazdušnog voda 110 kV TS 110/10 kV Podgorica 5- TS 110/35/10 kV Golubovci Al-Fe 1x240/40 mm² dužine 10 km. Dalekovod je do KAP-a na stubovima zajedno sa DV 110 kV TS 110/10 kV Podgorica 5- KAP, a od TS 35/10 kV Gornja Zeta do skretanja ka TS 110/35/10 kV Golubovci na stubovima zajedno sa DV 35 kV TS 35/10 kV Gornja Zeta - TS 110/35/10 kV Golubovci, od skretanja ka TS 110/35/10 kV Golubovci do TS 110/35/10 kV Golubovci na stubovima zajedno sa budućim DV 110 kV TS 110/35 kV Virpazar - TS 110/35/10 kV Golubovci;
- Izgradnja voda 35 kV TS 35/10 kV Gornja Zeta - TS 110/35/10 kV Golubovci. Vod je do skretanja ka TS 110/35/10 kV Golubovci vazdušni Al-Fe 1x240/40 mm² na stubovima zajedno sa DV 110 kV TS 110/10 kV Podgorica 5 - TS 110/35/10 kV Golubovci. Od skretanja ka TS 110/35/10 kV Golubovci do TS 110/35/10 kV Golubovci vod je kablovski 35 kV 3 x XHE 49-A 1x240/25. Ukupna dužina voda je 1,3 km;
- Izgradnja vazdušnog voda TS 220/110/35 kV Podgorica 1- TS 110/10 (20) kV Smokovac, Al-Fe 2x240/40 mm², dužine 3,5 km;
- Izgradnja vazdušnog voda 110 kV TS 110/10 (20) kV Smokovac- TS 110/35 kV Kolašin, Al-Fe 1x240/40 mm², dužine 48 km;
- Izgradnja vazdušnog voda 110 kV TS 110/10 (20) kV Smokovac- HE Zlatica, Al-Fe 1x240/40 mm²;
- Izgradnja TS 110/10 (20) kV Smokovac - 2 x 20 MVA. Jedan trafo ove TS napajaće dionicu autoputa Smokovac–Mateševo, a drugi trafo napajaće distributivne potrošače;
- Izgradnja hidroelektrana na Morači HE Zlatica, Pinst = 37 MW, HE Raslovići, Pinst = 37 MW, HE Milunovići Pinst = 37 MW. Hidroelektrane se priključuju na novi 110 kV dalekovod TS Smokovac - HE Zlatica - HE Milunovići - HE Raslovići - TS Kolašin;
- Izgradnja TS 110/10 kV Podgorica 6 – 2 x 40 MVA;
- Izgradnja kablovskog voda 110 kV TS 110/10 kV Podgorica 4 – TS 110/10 kV Podgorica 6, XLPE-A 1000 mm^2 , dužine 2,09 km;
- Izgradnja vazdušnog voda 110 kV TS 110/35 kV Virpazar- TS 110/35/10 kV Golubovci, Al-Fe 1x240/40 mm² dužine 11 km;
- Dalekovod je do skretanja ka TS 110/35/10 kV Golubovci na stubovima zajedno sa DV 35 kV TS 35/10 kV Virpazar - TS 110/35/10 kV Golubovci, od skretanja ka TS 110/35/10 kV Golubovci do TS 110/35/10 kV Golubovci na stubovima zajedno sa DV 110 kV TS 110/10 kV Podgorica 5 - TS 110/35/10 kV Golubovci;
- Izgradnja voda 35 kV TS 35/10 kV Virpazar - TS 110/35/10 kV Golubovci;
- Vod je do skretanja ka TS 110/35/10 kV Golubovci vazdušni Al-Fe 1x240/40 mm², na stubovima zajedno sa DV 110 kV TS 110/35 kV Virpazar - TS 110/35/10 kV Golubovci;
- Od skretanja ka TS 110/35/10 kV Golubovci do TS 110/35/10 kV Golubovci vod je kablovski 35 kV 3 x XHE 49-A 1x240/25. Ukupna dužina voda 15 km.

2021. god.

- Izgradnja TS 110/10 kV TS 110/10 kV Podgorica 7 – 2 x 40 MVA;
- Zamjena transformatora u TS 110/10 kV Podgorica 5 – 2 x 40 MVA, zamjena transformatora 31,5 sa transformatorima od 40 MVA.

2025. god.

- Izgradnja TS 110/10 (20) kV Tuzi– 2 x 20 MVA;
- Izgradnja vazdušnog voda 110 kV TS 110/10 (20) kV Tuzi - TS 110/35/10 kV Golubovci, Al-Fe 1x240/40mm² dužine 8 km;
- Zamjena transformatora u TS 35/10 kV Bioče. Zamjena transformatora 1 MVA sa transformatorom 1,6 MVA.

UVOĐENJE NAPONSKOG NIVOA 20 kV

Studija ***Razvoj prenosne i distributivne mreže na području Podgorice do 2025.*** pitanje prelaska sa postojeća dva srednja napona 35 kV i 10 kV i transformacija 110/35 i 35/10 kV na jedinstven srednji napon 20 kV i transformaciju 110/20 kV predviđa u dvije varijante:

- Hibridno 20kV rješenje predviđa djelimičan prelazak distributivne 35 i 10 kV mreže Podgorice na 20 kV naponski nivo. Što se tiče 110/10 kV trafo-stanica, prelazak na 20 kV transformaciju je predviđen u trafo-područjima TS 110/10 (20) kV Smokovac i TS 110/10 (20) kV Tuzi. Predviđeno je ukidanje 35/10 kV transformacija i prelazak na 20 kV u TS 35/10 Ubli, TS 35/10 Bioče i TS 35/10 Ptič. Kako se i u trafo-rejonu TS 35/10 Podanje uvodi 20 kV napon, predviđa se stavljanje van pogona 35 kV voda TS 35/10 kV Podanje – TS 35/10 kV Velje Brdo;
- Puno 20 kV rješenje predviđa potpuni prelazak distributivne 35 i 10 kV mreže Podgorice na 20 kV naponski nivo. Što se tiče ostalih 110/x kV trafo-stanica u odnosu na hibridno 20 kV rješenje, prelazak na 20 kV transformaciju je pretpostavljen u sljedećim trafo-područjima: TS 110/35 Podgorica 1, TS 110/10 Podgorica 3, TS 110/10 Podgorica 4. TS 110/10 Podgorica 5, TS 110/10 Podgorica 6, TS 110/10 Podgorica 7 i TS 110/35 Golubovci. Predviđeno je ukidanje 35/10 kV transformacija i prelazak na 20 kV u TS 35/10 Ubli, TS 35/10 kV Gorica, TS 35/10 kv Velje Brdo, TS 35/10 kV Gornja Zeta, TS 35/10 Barutana, TS 35/10 Ponari i TS 35/10 Golubovci.

Zbog toga što ova studija nije detaljnije obradila uvođenje napona 20 kV i dinamiku ovog procesa i zbog važnosti ovog pitanja, potrebno je uraditi novu studiju koja bi uvođenje naponskog nivoa 20 kV detaljnije obradila.

Uvođenje naponskog nivoa 20 kV je proces za čiju realizaciju je od početka ugradnje opreme do stavljanje u pogon srednjenaponske mreže pod napon 20 kV potrebno 30-35 godina, tako da se ovim planskim dokumentom do 2025. godine predviđa samo da se sva ulaganja u gradnji i održavanju mreže 10 kV realizuju sa opremom i materijalom sa stepenom izolacije 24 kV.

7.3.2. Smjernice za izradu planova

- U gradskom području novoplanirane TS 10/0,4 kV treba izvoditi prema tehničkoj preporuci TP-1b „Distributivna transformatorska stanica DTS - EPCG 10/0,4 kV“, donesenim od strane Sektora za distribuciju - Podgorica „Elektroprivrede Crne Gore”, AD – Nikšić. Trafo-stanica je montažno-betonska sa srednjenaponskim postrojenjem u SF6 tehnologiji sa stepenom izolacije 24 kV.U posebnom slučaju, trafo-stanica se može ugraditi i u objekat.
  - Trafo-stanica treba da bude bar jedan put prolazna na strani srednjeg napona.
  - Trafo-stanica će se izvoditi za snage 630 kVA, 2 x 630 kVA,1000 kVA i 2 x 1000kVA.
  - Primarni namotaj transformatora 10 kV treba da bude prespojiv na napon 20 kV.
  - U seoskom području novoplanirane TS 10/0,4 kV treba izvoditi kao stubne.
  - Srednjenaponska oprema STS treba da bude sa stepenom izolacije 24 kV.

- Primarni namotaj transformatora 10 kV treba da bude prespojiv na napon 20 kV .

- Mreže srednjeg napona 10 kV u gradskom području treba izvoditi u konceptu otvorenih prstenova. Mreža se izvodi sa podzemnim jednožilnim kablovima XHE 49 A ,240 mm^2, sa stepenom izolacije 24 kV.
- Mreže srednjeg napona 10 kV u seoskom području treba izvoditi kao radijalne. Mreže se izvode kao nadzemne sa stepenom izolacije 24 kV.
- NN mreža u gradskom području izvodi se isključivo kao kablovska radijalnog tipa, bez rezervi, podzemno i nadzemno (SKS). U slučajevima kada se radi o potrošačima od posebnog značaja, preporučuje se prstenasta niskonaponska mreža.
- Osvjetljenje saobraćajnica treba da zadovolji propisane fotometrijske parametre date evropskim standardom EN. Kao nosače svetiljki pri osvjetljenju saobraćajnica koristiti metalne dvosegmentne stubove.
- Izdavanje urbanističko-tehničkih uslova za planirane hidroelektrane vršiće se u skladu sa DPP za prostor višenamjenskih akumulacija na rijeci Morači (HE Raslovići, HE Milutinovići i HE Zlatica).

7.4. Telekomunikaciona infrastruktura

Javni elektronski komunikacioni sistem je, u današnje vrijeme, nesumnjivo jedan od najvažnijih infrastrukturnih sistema, od koga zavisi funkcionisanje svih životnih aktivnosti u naseljima. Zbog toga je planom predviđena koncepcija i izgradnja takvog elektronskog komunikacionog sistema, koji je u skladu sa današnjim stanjem i budućim razvojem elektronskih komunikacija u svijetu.

Osnovna karakteristika razvoja elektronskih komunikacija u ovom planskom periodu će biti dalja digitalizacija i integrisanje mreže. Sadašnja izgrađenost mreže sa digitalnim komutacijama i prenosnim sistemima, kao i razvoj optičkih pristupnih mreža, tj. primjena kablovske tehnike prenosa sa optičkim vlaknima, omogućiće sasvim nove usluge (videofonija, stereofonski radio-kanali, muzička biblioteka, telemetrija, telesignalizacija, telekomande, konverzija glas-tekst, sporo analizirajuća televizija, pisanje na daljinu medicinske dijagnostike i slično).

Da bi se takva mreža mogla ponuditi u narednom periodu, neophodno je preduzeti sljedeće mjere pri planiranju i izgradnji telekomunikacione infrastrukture:

- Digitalne komutacione elemente približiti što više korisnicima;
- U pristupnim mrežama sve više primjenjivati optičke kablove;
- Skratiti pretplatničku petlju u pristupnoj bakarnoj mreži do 1,5 km, čime bi omogućilo svim korisnicima korišćenje *broadband* servisa.

7.4.1. Strateški koncept razvoja telekomunikacione infrastrukture

Strateški koncept razvoja elektronske komunikacione infrastrukture ima za cilj da omogući pristup savremenim elektronskim komunikacionim servisima, svim zainteresovanim korisnicima na području opstine Podgorica.Takođe, uzete su u obzir i potrebe lokalne samouprave na ovom području, tj. potreba da se uspostavi, odnosno organizuje telekomunikaciona infrastruktura koju zahtijeva savremeno informatičko društvo. Polazeći od navedenih opštih ciljeva, definišu se sljedeći pojedinačni ciljevi i zadaci :

U oblasti fiksne telefonije

- Izgradnja novih telekomunikacionih čvorišta na novopredviđenim lokacijama (lokacija Vranići, Dajbabe, Stara Zlatica, Kakaricka gora, Beri, Balijače, Bijelo Polje, itd.).
- Izgradnja i proširenje telekomunikacione kanalizacije za potrebe prenosne i pristupne

mreže na prostoru naselja Dajbabe, Vranići, Stara Zlatica, Beri, Kakaricka gora, Dinoša, Bijelo Polje, Balijače, kao preduslov za primjenu novih tehnologija (FTTx) i novih servisa („širokopojasni pristup“, *triple-play*...).

- Izgradnja optičkih kablova u pristupnoj mreži, čime bi se obezbijedila jedna od FTTx tehnologija, a time se stvorile i unaprijedile usluge novih sevisa u elektronskim komunikacijama („širokopojasni pristup“; *triple-play*…).
- Razvoj postojećeg TV kablovskog distribucionog sistema u užem dijelu grada, kao i izgradnja savremenih u prigradskim i seoskim naseljima.

U oblasti mobilne telefonije

Relativno dobra pokrivenost teritorije baznim stanicama i solidna izgrađenost mreže linkovskih veza značajan su potencijal za dalji razvoj mobilne telefonije na ovom području. Očekivano uvođenje novih tehnologija i usluga u mobilnoj telefoniji zahtijeva gušće raspoređene bazne stanice nego do sada, kao i određene promjene na postojećim baznim stanicama. U vezi s tim, neophodna je izgradnja novih baznih stanica, kao i izgradnja novih radio-linkovskih čvorišta.Takođe je izvjesna potreba da se do svih linkovskih čvorišta dovedu i optički kablovi.
Na području predmetnog plana treba predvidjeti lokacije za izgradnju baznih stanica na osnovu iskazanih potreba, planova i usaglašenih stavova svih trenutnih operatera mobilne telefonije.

Izgradnja tzv. „Opštinskog teleinformacionog sistema“

Posebnu pažnju posvetiti izgradnji posebnog tzv. „Opštinskog teleinformacionog sistema“ koji treba da bude okosnica i ključna podrška razvoja budućeg informatičkog društva i elektronske uprave. Ovaj teleinformacioni sistem treba da poveže sjedište Glavnog grada sa svim lokacijama od bitnog interesa za lokalnu upravu, kao što su: komunalna preduzeća, Sekretarijat za urbanizam, MUP, Katastar, Telekomunikacioni operateri, turistički operatori, zdravstvene ustanove, saobraćajna čvorišta, lokalni radio-televizijski centar i drugo. Za funkcionisanje ovog sistema potrebna je dobra i savremena telekomunikaciona infrastruktura, a najkvalitetnije rješenje je da se sva sjedišta povežu optičkim kablovima.

Kako većina nabrojanih ima sjedište u užem gradskom jezgru Podgorice, to je moguće iste ekonomično povezati sopstvenim optičkim kablovima (u vlasništvu Glavnog grada - Podgorice). Ovim planom predviđeno je povezivanje optičkim kablovima sljedećih objekata sa sjedištem u zgradi Glavnog grada: Sekretarijat za urbanizam i planiranje, Katastar, Javno komunalno preduzeće, Vodovod, MUP-PJ Podgorica, Komunalna policija, Vatrogasna služba, Zdravstvene ustanove, Autobuska stanica, Željeznička stanica, Parking servis, Turistički centar, Sportski centar, KIC „Budo Tomović“, Radio–televizija Crne Gore.

Izgradnjom opštinskog teleinformacionog sistema, na naprijed prikazani način, i njegovim centralizovanim povezivanjem na Internet preko veze sa velikim propusnim opsegom, ostvariće se ekonomičan i pouzdan opštinski informacioni sistem za sve namjene. Drugim riječima, opštinski centar će preko njega biti povezan na sve lokacije van gradskog jezgra, kao i na državne organe.

7.4.2. Smjernice i mjere za realizaciju telekomunikacione infrastrukture

Izmjenama i izradama DUP-a, UP-a i LSL-a treba predvidjeti izgradnju telekomunikacionih čvorišta na područjima Dajbaba, Vranića, Beri, Stare Zlatice, Kakaricke gore, Balijača, Bijelog Polja u skladu sa ciljevima i zadacima razvoja telekomunikacione infrastrukture.

Takođe, izmjenama i izradama DUP-a, UP-a i LSL-a, treba planirati izgradnju telekomunikacione kanalizacije u cilju povezivanja novopredviđenih lokacija telekomunikacionih čvorova sa postojećom telekomunikacionom infrastrukturom, kao i izgradnju zalazaka tk kanalizacije u

pojedine zone unutar posmatranih područja, duž postojećih, kao i planiranih pristupnih saobraćajnica, u zavisnosti od planiranih sadržaja, u cilju efikasnijeg i lakšeg nalaženja tehničkih rješenja za buduće korisnike sa tih područja. U svim navedenim detaljima biće potrebno planirati i kablovska tk okna, u skladu sa planiranim objektima u zoni obuhvata.

Trasu planirane tk kanalizacije potrebno je, gdje god je to moguće, uklopiti u buduće trotoare ulica i zelene površine. Izgradnju tk kanalizacije koja se planira, kao i tk okana, izvoditi u svemu prema važećim propisima i preporukama iz ove oblasti .

U skladu sa razvojem i izgradnjom telekomunikacione kanalizacije svi postojeći (koji trenutno nijesu) i planirani telekomunikacioni čvorovi biće međusobno povezani optičkim kablovima, dok će svi sadašnji i planirani objekti na području Podgorice biti povezani sa telekomunikacionim čvorovima optičkim kablovima ili telekomunikacionim kablovima tipa TK 59 GM.

Projektovanje/izgradnju elektronske komunikacione mreže za stambene ili poslovne objekte prilikom izgradnje novih i rekonstrukcije postojećih instalacija i njegovo priključenje na postojeću elektronsku komunikacionu infrastrukturu investitor je dužan izvršiti u skladu sa odredbama iz člana 26. Zakona o elektronskim komunikacijama.

Imajući u vidu iskazane potrebe i usaglašene lokacije baznih stanica, svih operatera, kao i činjenicu da bazne stanice svojim radom ne zagađuju životno i tehničko okruženje, niti na bilo koji način zagađuju vazduh, vodu i zemlju, ali i da u manjoj mjeri i u ograničenom prostoru eventualno može doći do pojave nedozvoljenog nivoa elektromagnetskog zračenja, to se pravilnim planiranjem i projektovanjem, te testnim mjerenjima, a sve u skladu sa Zakonom o procjeni uticaja na životnu sredinu („Sl. list RCG“ br. 80/05), Zakonom o životnoj sredini („Sl. list RCG“ br. 12/96 i 55/00) i „Pravilnikom o najvećim dozvoljenim snagama zračenja radijskih stanica u gradovima i naseljima gradskog obilježja“ Agencije za radio-difuziju RCG, može preduprijediti.

Kroz izradu i izmjene DUP-ova, UP-ova i LSL-a, prilikom određivanja detaljnog položaja bazne stanice mora se voditi računa o njenom ambijentalnom i pejzažnom uklapanju, i pri tome treba izbjeći njihovo lociranje na javnim zelenim površinama u središtu naselja, na istaknutim reljefnim tačkama koje predstavljaju panoramsku i pejzažnu vrijednost, prostorima zaštićenih djelova prirode, arheološkim područjima i lokalitetima, te istorijskim građevinskim cjelinama. Za konačan položaj postavke baznih stanica preporučuje se izrada odgovarajuće Studije ili Procjene uticaja na životnu sredinu.

Za proširenje kapaciteta telekomunikacione mreže prvenstveno koristiti postojeće saobraćajne i infrastrukturne koridore i težiti njihovom objedinjavanju u cilju zaštite i očuvanja prostora i sprečavanju zauzimanja novih površina. Gdje god visina stuba, u vizuelnom smislu, ne predstavlja problem (mogućnost zaklanjanja i skrivanja), preporučuje se korišćenje jednog antenskog stuba za više korisnika. Postavljanjem antenskih stubova ne mijenjati konfiguraciju terena i zadržati tradicionalan način korišćenja pejzaža. Prirodnu šumsku vegetaciju zaštititi i koristiti za vizuelnu barijeru prostora antenskog stuba.

Ovim se stvaraju mogućnosti da se na lak i efikasan način izvrše sva dalja proširenja telekomunikacionih kapaciteta, a, takođe, da se na jednostavniji i racionalniji način vrši eksploatacija i održavanje postojećih i planiranih telekomunikacionih kapaciteta.

7.5. Čvrsti otpad

U skladu sa Strategijom upravljanja otpadom u Crnoj Gori, dugoročno se planira unapređenje postojeće prakse rukovanja otpadom na nivou EU standarda. Osnovne komponente tog kapitalnog zadatka sektora zaštite životne sredine u narednom srednjoročnom periodu

uključuju:

i) Postupno saniranje i zatvaranje trenutno neadekvatnih deponija;

ii) Mjere edukacije, osvješćivanja, pokretanja održive proizvodnje i potrošnje u prvom redu s ciljem izbjegavanja i smanjivanja nastanka otpada;

iii) Mjere primarne reciklaže, odnosno odvojenog skupljanja otpada na mjestu nastanka sa zelenim ostrvima, reciklažnih dvorišta, objekata za skupljanje glomaznog otpada, objekata za obradu građevinskog otpada, kompostana, sabirnih mjesta za opasni otpad.

U svijetu, prerada otpadnih materija predstavlja komercijalnu djelatnost, biznis koji zapošljava mnogo ljudi, a uz to može pomoći rješavanju energetskih problema.

Tokom 2012. godine kapacitet Reciklažnog centra će u potpunosti koristiti od 35 do 42 odsto otpada za reciklažu, što je na liniji prakse i standarda EU. Pogon za tretman vozila van upotrebe ima najmoderniju tehnologiju i mehanizaciju, a značajno doprinosi očuvanju životne sredine i napretku Podgorice. Prvih godina postrojenje će tretirati tri do četiri hiljade vozila godišnje, a kasnije i znatno više. U Reciklažnom centru i pogonu za tretman vozila van upotrebe će biti zaposleno oko 100 ljudi.

Do sada su na gradskoj deponiji za ove potrebe izgrađene dvije kade koje će, kako se predviđa, nakon uređenja Reciklažnog centra biti dovoljne za odlaganje otpada u narednih petnaest godina. Planirani su radovi na trećoj sanitarnoj kadi na deponiji Livade, traže se rješenja za odbačene automobilske gume, izgradnju postrojenja za prečišćavanje procjednih voda, te konverziju gasne u električnu energiju.

Slika 7.1: Podgorica: Divlje deponije u centru grada

Slika 7.2: Primjer skladištenja otpada kao sirovina za dalju preradu

(Foto: N. Đurić)

Plan upravljanja otpadom od 2008. do 2012. godine, koji je usklađen sa petogodišnjim, usvojenim na Vladi 2007. godine, za prostor cijele Crne Gore, u skladu sa zakonom, ali i direktivama EU, uspostavlja održivo, efikasno i racionalno upravljanje, prvi put, svim vrstama otpada na teritoriji Glavnog grada – komunalnim, industrijskim, medicinskim, životinjskim, opasnim, inertnim, e-otpadom, starim automobilskim gumama, otpadnim industrijskim i fekalnim uljima. Cilj plana je smanjenje negativnog uticaja otpada na zdravlje ljudi i poboljšanje kvaliteta životne sredine.

U toku je realizacija projekata pod nazivom “Priprema i implementacija državnog i lokalnih planova upravljanja otpadom“, finansiran od strane Evropske unije. Svrha projekta je da se

Ministarstvu održivog razvoja i turizma i opštinama obezbijedi Nacionalna strategija upravljanja otpadom na kojoj se bazira izrada Nacionalnog i lokalnih planova upravljanja otpadom 2013-2018, koja će podržati efikasnost u kontroli zagađenja čvrstim otpadom kroz transpoziciju i sprovođenje prioritetnih zakona, kao i da pomogne opštinama u unapređenju međusobne saradnje, u pripremi i sprovođenju lokalnih planova upravljanja otpadom, a sve u cilju jačanja njihovih kapaciteta.

Projekcija opasnog otpada za 2012. godinu iznosi 1.920 tona. Sudeći prema rješenjima iz Plana, trgovci baterijama i akumulatorima će biti dužni da ih poslije isteka upotrebe sakupe, i da ih u daljem procesu daju na uništenje, odnosno neki vid prerade, ili vrate proizvođaču, što još zavisi od odluke gradskih vlasti. U godini kada prestaje period važenja Plana, biće 26.000 otpadnih akumulatora, to je za 10.000 više nego 2011. godine.

Industrijski otpad predstavlja veliki problem Podgorice. Planom je predviđeno da će njegovi prouzročnici morati da donesu interne planove upravljanja, ukoliko budu proizvodili više od 200 kilograma opasnog otpada godišnje, ili 40 tona inertnih otpadnih materija. Grad nije odgovoran niti je zadužen za rješavanje problema medicinskog otpada, već Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja. Slično važi i za životinjski otpad, za koji je zaduženo Ministarstvo ruralnog razvoja.

Plan upravljanja otpadom zasniva se na tri principa:

- Sprečavanju nastanka otpada, ili njegovom minimalnom stvaranju;
- Obaveznom smanjenju, recikliranju i ponovnom korišćenju izdvojenih materijala;
- Monitoringu (osmatranju) uticaja otpada na životnu sredinu na prostorima Podgorice.

Generalno, bitne su četiri aktivnosti za rješavanje problema otpada: sakupljanje, transport, reciklaža i deponovanje.

U seoskim sredinama za sada se ne sakuplja otpad, a 2012. godine predviđa se sakupljanje 30 odsto od njegovih količina. Zbog neprohodnosti puteva, usljed povremenih vremenskih neprilika, trebalo bi da postoje takozvani pres-kontejneri velikih kapaciteta, koji su zbog mogućnosti stiskanja otpada u stanju prihvatati količine i u trajanju 20-ak dana.

Planom je predviđeno sedam reciklažnih dvorišta, od čega po jedno u gradskim opštinama, a po tri sa lijeve i desne strane Morače. Za drugo reciklažno dvorište u gradu u toku je postupak za izdavanje saglasnosti nadležnih organa. Zeleno ostrvo predviđeno je na svakih 1000 stanovnika, a ekološka ostrva na dvije hiljade stanovnika.

Na bazi obavljenih analiza, u periodu 2008-2012. godine, može se očekivati da će u Glavnom gradu biti stavljeno oko 15.000 vozila van upotrebe. To je zbog toga što je Crna Gora u 2009. Godini primijenila EURO 3 standard, pa se sva vozila koja nijesu u skladu s njim od tada neće moći registrovati. Autori plana, pored ostalog, predlažu da se u cijenu vozila obavezno zaračunava reciklaža i lagerovanje vozila van upotrebe, pa je za nešto takvo potrebno donijeti odgovarajući propis.

Kao veliki proizvođač otpadnog materijala, KAP je bio obavezan da u toku 2008. godine donese petogodišnji plan upravljanja otpadom, za koji je Glavni grad dao saglasnost na njegovu realizaciju. U periodu od 2002. do 2006. godine, Kombinat je proizvodio 845.739 tona crvenog mulja u vodenom rastvoru, odnosno 370.000 tona čvrstog crvenog mulja za proizvodnju 122.000 tona primarnog aluminijuma, kao i 31.900 tona opasnih i štetnih supstanci. Količine otpada, procjenjuje se, ostaju na istom nivou u periodu 2008-2012. godine, sve dok je nivo proizvodnje aluminijuma 122.000 tona po godini.

Smanjenje i sprečavanje nastajanja otpada moguće je ostvariti određenim tehnološkim intervencijama u samom procesu, rekonstrukcijom i modernizacijom određenih uređaja ili cijelih postrojenja i izgradnjom nedostajućih uređaja ili postrojenja, navodi se u Planu. Mjere koje se predviđaju u cilju smanjenja tehnološkog otpada ili sprečavanja njegovog nastajanja su, prije svega, poboljšanje tehnologije za filtriranje i transport mulja, pravilna reciklaža sekundarnih sirovina i odvoženje čvrstog otpada iz pogona, rješavanje pitanja ispirnih voda sa deponije čvrstog otpada, odlaganja otpadnih ulja i emulzija u čvrstoj ambalaži, novog uređaja za kalcinaciju glinice, uređaji za kaptažu gasova u elektrolizi, uvođenje korišćenja tečne smole u Fabrici anoda, proširenje skladišta mazuta, adekvatno skladištenje fluoridnih soli.

Slika 7.3: Rezervoar crvenog mulja

Slika 7.4: KAP

(Foto: *V. Bušković*)

Prioriteti u rješavanju problema KAP-ovog otpada su: sanacija bazena crvenog mulja, pravilno korišćenje i sanacija deponije za čvrsti otpad, pravilna reciklaža sekundarnih sirovina, rješavanje pitanja odlaganja uljnih emulzija i otpadnih ulja u čvrstoj ambalaži, te neopasnog i inertnog otpada.

U Planu, kao veliki proizvođač industrijskog otpada, navodi se i preduzeće „Plantaže“ AD. U 2006. godini preduzeće je proizvelo 5.281 tonu neopasnog otpada, 25,6 tona PE folija i 10.385 komada filter ploča, što spada u štetni otpad. U periodu 2008-2012. godine te količine se neće bitnije mijenjati. Predloženi set mjera je izrada Studija o upravljanju čvrstim opasnim otpadom, neopasnim, inertnim čvrstim otpadom, projekta recikliranja biorazgradivog otpada, internog privremenog skladišta opasnog čvrstog otpada, do preuzimanja od strane eksterne organizacije.

Tabela 7.8: Prioritetne mjere za ostvarivanje ciljeva upravljanja otpadom

Mjere za ostvarivanje ciljeva		Nosioci	Rokovi	Indikatori
M1	Unapređenje kvaliteta dijaloga o pitanjima otpada sa svim zainteresovanim stranama. Otvaranje internet portala na koji građani mogu postavljati pitanja u vezi s problematikom životne sredine, te posebno otpada.	MRT, GG	Priori-tetno	Broj rea-lizovanih aktivnosti
M2	Organizovanje promotivnih i edukativnih kampanja, kao i širenje informacija: organizovanje takmičenja (za najčišći dio grada, u količini prikupljenih sekundarnih sirovina po stanovniku, i sl.), jumbo plakati, veća prisutnost u medijima, uspostavljanje pilot-projekata u školama i javnim institucijama, itd.	GG	Trajno	/
M3	Odlaganje selektovanog otpada u odvojene kontejnere (staklo, papir, plastika)	GG, JP Čistoća	Priori-tetno	

Mjere za ostvarivanje ciljeva		Nosioci	Rokovi	Indikatori
M4	Izrada i postupno sprovođenje planova upravljanja otpadom s akcentom na mjere separatnog prikupljanja komunalnog otpada. Početi s papirom, kampanjom protiv plastičnih kesa, uspostavljanjem sistema za izdvajanje problematičnih supstanci i sl. Obaveza Glavnog grada i svih subjekata, koji proizvode otpad, jeste da se isti selektuje na licu mjesta.	JP Čistoća, proizvođači otpada	Srednjo-ročno	/
M5	Sanacija postojećih deponija neadekvatnog standarda, prioritetno KAP	MORT AZŽS	trajno	
M6	Nastaviti sa čišćenjem divljih smetlišta. Nastojati spriječiti njihovo obnavljanje nekim ili kombinacijom sljedećih aktivnosti: bolji nadzor, postavljanje na isto mjesto neke minimalne infrastrukture za prikupljanje otpada koji se prethodno odbacivao nekontrolisano, unapređenje kvaliteta organizovanog prikupljanja otpada u području koje gravitira pojedinoj divljoj deponiji, kampanja osvješćivanja lokalnog stanovništva u saradnji s nadležnim institucijama	Glavni grad, škole, …	Prioritet, trajno	

7.6. Groblja na području Glavnog grada

Na području Glavnog grada groblja zauzimaju oko 82 ha površine, gdje 38 ha spada u seoska groblja, tj. groblja van urbanog područja.

Prema demografskim projekcijama grad Podgorica (GUR) će 2025. godine imati 173.600 stanovnika, tako da srazmjerno ovom kriterijumu potrebno je oko 45 ha ukupne površine za ovu namjenu na prostoru GUR-a Podgorica, odnosno da treba obezbijediti minimalno 22 ha novih površina za ovu namjenu.

Područje GO Golubovci, za koje projekcija stanovništva za 2025. godinu iznosi 17908 stanovnika, površina od oko 15 ha prostora za groblja potpuno zadovoljava standard i potrebe do 2025. godine.

Na području GUR-a Golubovci planska projekcija stanovništva do 2025. godine iznosi 10.928 stanovnika, tako da planirana površina sa proširenjem kod crkve Sv. Nikole formira površinu od 12 ha koja u potpunosti zadovoljava potrebe do 2025. godine.

Područje GO Tuzi, za koje projekcija stanovništva za 2025. godinu iznosi 13.227 stanovnika, tako da je potrebna površina groblja od oko 6 ha koja bi zadovoljila standard i potrebe do 2025. godine.

Na teritoriji GUR-a Tuzi planska projekcija stanovništva do 2025. godine iznosi 6.787 stanovnika, tako da novoplanirana površina od oko 4 ha novog gradskog groblja bi zadovoljila potrebe do 2025. godine.

8. Namjena površina: kategorije detaljne namjene

Koncept namjena površina rezultat je analize postojećeg stanja i razvojnih trendova, utvrđenih karakteristika prostora, razvojnih mogućnosti, potrebe pojedinih djelatnosti i koncepcije prostorne organizacije grada i Glavnog grada Podgorica.

Koncept prostornog razvoja Glavnog grada Podgorica do 2025. g. predviđa veći razvoj na području urbanih područja Podgorice, Golubovaca i Tuzi, i umjereni razvoj usmjeren u kvalitativnu dogradnju i revitalizaciju degradiranih površina na širem gradskom području Podgorice.

Plan namjene površine odražava varijantu kohezijskog prostornog razvoja za koju su bitne sljedeće karakteristike:

- Usklađen urbani razvoj po predviđenim fazama koji prati izgradnju društvene i tehničke/komunalne infrastrukture;
- Prednost na kvalitativnoj dogradnji /zaokruživanju, obnovi, revitalizaciji postojećih urbanih, posebno degradiranih površina na svim područjima Glavnog grada;
- Ograničavanje gradnje na novim površinama (pogotovo stanovanja, koje je već preplanirano postojećim planskim dokumentima), izuzev u slučajevima kada je opravdana sa razvojnim potrebama (npr. turističke privrede, industrijske proizvodnje itd.) Glavnog grada i države (npr. golf igralište, zoološki vrt itd.) i u obliku organizovane gradnje zaokruženih, urbanističko-arhitektonskih cjelina;
- Ograničavanje raštrkanosti i neracionalnosti gradnje;
- Povezivanje područja urbanizacije javnim putničkim saobraćajem, biciklističkim i pješačkim stazama;
- Dogradnja postojećih naselja individualne gradnje, sa ciljem povećanja gustine i obezbjeđivanja ekonomskih uslova za razvoj komunalne i društvene infrastrukture;
- Revitalizacija i dogradnja više puta naznačenih ambijentalnih cjelina u funkciji turizma, sporta i rekreacije i kulture;
- Sanacija područja nelegalne gradnje (Dajbabe, Murtovina, Zlatica, Zagorič, Kakaricka gora);
- Očuvanje poljoprivrednog zemljišta, zelenih i šumskih površina od gradnje.

Uzimajući u obzir specifičnosti područja opštine Podgorica (velike površine zaštitnih šuma i šuma sa posebnim namjenama, velike površine obradivog zemljišta), planom namjena površina izvršena je klasifikacija površina po sljedećim grupama:

i) **Izgrađene površine**, površine predviđene za razvoj obuhvataju: centralne djelatnosti, mješovitu namjenu, stanovanje (manje, srednje, veće i velike gustine), proizvodno-komunalnu djelatnost, industriju, stanovanje u poljoprivredi;

ii) **Saobraćajne površine** obuhvataju aerodrom, saobraćajnu mrežu magistralnih, regionalnih i gradskih saobraćajnica, željeznički saobraćaj;

iii) **Neizgrađene površine** obuhvataju:

- Neizgrađene površine u funkciji naselja koje uključuju: sport i rekreaciju, gradsko zelenilo, zelenilo u funkciji stanovanja, agrokulturni pejzaž i groblje;
- Ostale neizgrađene površine koje uključuju: obradivo zemljište, travnjake, zaštitne šume, šume sa posebnom namjenom, zaštićena prirodna dobra, vodne površine i ostale prirodne površine.

Površine za centralne djelatnosti su namijenjene pretežno smještanju komercijalnih sadržaja i centralnih institucija privrede, uprave i kulture. Dozvoljeni su: poslovni i kancelarijski objekti, prodavnice, zanatske radnje, ugostiteljski objekti i objekti za smještaj, drugi privredni objekti koji ne predstavljaju bitnu smetnju, objekti za upravu, vjerski objekti, objekti za školstvo, kulturu, zdravstvo i sport i ostali objekti za društvene djelatnosti. Izuzetno se mogu dopustiti: stambeni objekti i stanovi, trgovački centri, benzinske pumpe, uz uslov dobijanja posebnih uslova, u skladu sa zakonom.

U urbanim centrima indeks izgrađenosti je maksimalno 3,0, a indeks zauzetosti zemljišta maksimalno 0,8. Na drugim lokacijama indeks izgrađenosti je maksimalno 1,6, a indeks zauzetosti zemljišta maksimalno 0,6.

Površine mješovite namjene su površine koje su predviđene za stanovanje i za druge namjene. Dozvoljeni su: stambeni objekti, prodavnice, ugostiteljski objekti i zanatske radnje, koje ne ometaju stanovanje, a koje služe za opsluživanje područja, objekti za upravu, vjerski objekti, objekti za kulturu, zdravstvo i sport i ostali objekti za društvene djelatnosti, poslovni i kancelarijski objekti, objekti za smještaj. Izuzetno se mogu dozvoliti: ostali privredni objekti, trgovački centri, benzinske pumpe, uz uslov dobijanja posebnih uslova, u skladu sa zakonom.

U urbanim centrima indeks izgrađenosti je maksimalno 2,5, a indeks zauzetosti zemljišta maksimalno 0,8. Na drugim lokacijama indeks izgrađenosti je maksimalno 1,6, a indeks zauzetosti zemljišta maksimalno 0,6.

Površine za školstvo i socijalnu zaštitu su u planu namjene površina predviđene za gradnju dječjeg vrtića i osnovne škole. Ostali sadržaji obrazovanja: srednja škola, visoka škola, univerzitetski objekti mogu se locirati na površinama centralnih djelatnosti i mješovite namjene.

Dozvoljeni indeksi izgrađenosti i zauzetosti urbanističke parcele moraju biti u skladu sa normativima i standardima koji uređuju određenu djelatnost, s tim da na urbanističkoj parceli mora biti predviđeno najmanje 25% zelenih površina.

Površine za stanovanje su definisane u četiri kategorije: površine manje, srednje, veće i velike gustine stanovanja. Manja gustina stanovanja je gustina do 120 stanovnika/ha bruto gustine stanovanja. Srednja gustina stanovanja je gustina od 120 do 250 stanovanika/ha bruto gustine stanovanja. Veća gustina stanovanja je gustina od 250 do 500 stanovanika/ha bruto gustine stanovanja. Velika gustina stanovanja je gustina od 500 do 1000 stanovanika/ha bruto gustine stanovanja. U površinama za stanovanje mogu se dozvoliti i prodavnice (do 450m^2) i zanatske radnje (do 150m^2) koje ni na koji način ne ometaju osnovnu namjenu i koje služe svakodnevnim potrebama stanovnika područja, poslovne djelatnosti koje se mogu obavljati u stanovima, kao i ugostiteljski objekti (do 250m^2) i manji objekti za smještaj, objekti za upravu, vjerski objekti, objekti za kulturu, zdravstvo i sport i ostali objekti društvenih djelatnosti koji služe potrebama stanovnika područja. Na površinama stanovanja manjih gustina u agrikulturnom pejzažu, pored stambenih, dozvoljeni su i sljedeći objekti: pripadajuće obradive površine uz stambeni objekat i pomoćni poljoprivredni objekti, prodavnice, ugostiteljski objekti i zanatske radnje, koji ne predstavljaju smetnju za područje, a koji služe za opsluživanje područja. Manja preduzeća za obradu i preradu i prikupljanje poljoprivrednih i šumskih proizvoda, vjerski objekti, objekti za kulturu, zdravstvo, sport i ostali objekti za društvene djelatnosti, i objekti za smještaj.

Za stambena područja sa srednjom gustinom stanovanja preporučuje se indeks izgrađenosti do 1,2 i indeks zauzetosti do 0,4. Za stambena područja veće gustine stanovanja u centralnim djelovima naselja, odnosno urbanim centrima i uz značajnije saobraćajnice dozvoljava se indeks izgrađenosti maksimalno 2,0, a indeks zauzetosti maksimalno 0,6. Pri tome se preporučuje 15 m^2 zelenih površina za stanovanje na urbanističkoj parceli. Od toga 30% može se predvidjeti na terasama objekata.

Kao posebna kategorija izdvaja se **stanovanje na poljoprivrednim površinama.** Uz ovakav tip stanovanja mogu se organizovati i djelatnosti koje ne ugrožavaju funkciju stanovanja i životnu sredinu (komunalno-servisni objekti, skladišta, proizvodno-servisno zanatstvo, privredni objekti, rasadnici, staklene bašte, površine i objekti za stočarstvo, površine za ribnjake...).

Površine za turizam su površine koje su namijenjene prvenstveno za objekte za pružanje usluga smještaja i za objekte za pružanje usluga hrane i pića. Dopušteni su objekti za pružanje usluge smještaja: hoteli, pansioni, gostionice, vile i apartmani za iznajmljivanje, kampovi, omladinski hosteli, turistička naselja, etnosela, eko-lodge, planinski dom, odmaralište, kao i objekti za pružanje usluga hrane i pića, čija je klasifikacija definisana posebnim propisom. Dozvoljeni su i objekti za zdravstvo, kulturu, zabavu, sport i rekreaciju.

Dozvoljeni indeks izgrađenosti je maksimalno 0,8, a minimalno 40% površine urbanističke parcele treba da bude uređeno ili prirodno zelenilo.

Površine za proizvodno-komunalne djelatnosti su namijenjene privrednim preduzećima, komunalnim službama i servisima. Dozvoljeni su sljedeći objekti: proizvodni objekti, skladišta, otvorena stovarišta, javna preduzeća, objekti komunalne, telekomunikacijske, energetske i ostale infrastrukture.

Za područja proizvodno-komunalnih djelatnosti preporučuje se indeks izgrađenosti do 1,6 (u izuzetnim slučajevima do 2,5), tako da je odnos između izgrađene i neizgrađene površine urbanističke parcele 40% prema 60%, od toga manipulacijskih i parkirnih površina 40% i 20% zelenih površina.

Površine saobraćajne infrastrukture namijenjene su infrastrukturi drumskog, vazdušnog i željezničkog saobraćaja. Dopušteni su svi objekti namijenjeni drumskom, vazdušnom i željezničkom saobraćaju. Takođe su dopušteni prateći sadržaji saobraćajne infrastrukture: terminal aerodroma, baze i objekti namijenjeni za održavanje puta, kontrolu i upravljanje, kao i za naplatu putarine i sadržaji za potrebe korisnika koji obuhvataju: benzinske pumpe, motele, prodavnice, parkinge, odmorišta, servise za vozila i dr.

Površine za sport i rekreaciju su površine koje su namijenjene prvenstveno razvoju sadržaja koji se odnose na sport i rekreaciju. Dozvoljeni su objekti otvorenog ili zatvorenog tipa, kao što su stadioni, sportske dvorane, sportski tereni, bazeni, akva parkovi, golf igrališta, i dr.

Odnos između izgrađenih i neizgrađenih površina iznosi 40% izgrađenih površina i 60% neizgrađenih, od toga najmanje 30% zelenih površina. Otvorena igrališta se tretiraju kao neizgrađene površine.

Gradsko zelenilo, površine za pejzažno uređenje naselja i elementi sistema urbanog zelenila, klasifikuju se prema režimu korišćenja. Gradsko zelenilo javnog korišćenja obuhvata: parkove, park šume, zone rekreacije između stambenih naselja, zelenilo uz saobraćajnicu, zelenilo na površinama centralnih djelatnosti i mješovite namjene. Gradsko zelenilo ograničenog korišćenja obuhvata: sportsko-rekreativne površine, zelenilo u kompleksima stanovanja, školstva, kulture, turizma. Kategorija gradskog zelenila specijalne namjene se u planu namjena površina pojavljuje kao kategorija groblja.

Poljoprivredne površine su površine koje su prvenstveno namijenjene poljoprivrednoj proizvodnji.

8.1. Generalno urbanističko rješenje – GUR Podgorica

U ovom poglavlju analizirane su promjene bilansa namjene površina po kategorijama detaljne namjene površina, kao i stepen njihove realizacije u GUR-u Podgorica kroz odnos planskog i postojećeg stanja, odnosno planskog i konsolidovanog stanja (2012. godina).

Nove površine za centralne djelatnosti - osim postojećih koje su karakteristične prvenstveno za planske zone: Nova varoš i Novi grad, predviđene su i u Donjoj Gorici uz magistralni put Podgorica–Cetinje. Prostor nekadašnjeg rasadnika je prenamijenjen iz stambenih površina u površine za centralne djelatnosti.

Površine mješovite namjene - velikim dijelom su zastupljene u gradskom dijelu Podgorice, u svim zonama, uglavnom uz bulevare i glavne gradske saobraćajnice, a predviđene su i uz magistralni put Podgorica-Cetinje u pojasu 100 m sa obje strane magistrale, uz Ul. 27. marta, kao i uz Prvu proletersku ulicu, takođe u pojasu od 100 m.

Površine za školstvo i socijalnu zaštitu - predviđene su dogradnje postojećih škola i vrtića i to u Novoj varoši, Novom gradu, Maslinama, Zabjelu, Tološima, Starom aerodromu, kao i izgradnje novih, i to u sljedećim cjelinama: Zabjelo, Konik–Stari aerodrom i Masline.

Površine za stanovanje - preplanirane su postojećim planskim dokumentima, tako da stambena gradnja ne ulazi u primarne potrebe izgradnje u urbanom području Podgorice. U planskim zonama: Masline, Tološi, Zagorič primarno je stanovanje male gustine (individualni i porodični objekti stanovanja). U planskim zonama Nova varoš najzastupljenija kategorija stanovanja je stanovanje većih gustina, dok u planskim zonama: Novi grad, Stara varoš i Zabjelo, Konik, Zagorič, je stanovanje srednjih gustina. Stanovanje u poljoprivredi je predviđeno u Donjoj Gorici i Murtovini.

Površine proizvodno-komunalne djelatnosti - najvećim dijelom su locirane uz dio Južnog bulevara i magistralnog puta Podgorica-Golubovci (KAP i druge servisne zone), kao i uz dio Bulevara 40.

Površine za sport i rekreaciju - obuhvataju područja: park-šuma Gorica, Ćemovsko polje, Tološka šuma, park-šuma Zlatica, područje Mareze (Tološi 2), Kakaricka gora, Dajbabska gora, parkove u Novoj varoši (Njegošev i Karađorđev), kao i zelene rekreativne zone uz obale rijeka Morače i Ribnice.

Poljoprivredne površine - najvećim dijelom se nalaze u planskoj zoni Dajbabe-Ćemovsko polje, u Gornjoj i Donjoj Gorici i Tološima.

Površine za groblja – Postojeća lokacija planirana DUP-om „Novo groblje“ površine 63 ha ne odgovara usvojenim standardima jer se nalazi neposredno uz magistralni put i željezničku prugu Podgorica-Bar. Zbog toga su nakon razmatranja više alternativnih lokacija čije su karakteristike opisane u poglavlju 7.6, za lokaciju formiranja novog groblja odabrana lokacija na prostorima Kokotskih ovčara. Lokacija (25 ha), južno od Podgorice, ispunjava zahtjeve za traženu površinu, nalazi se na dovoljnoj udaljenosti od zapadne obilaznice i relativno izolovano od naseljenog područja. Lokacija će biti i saobraćajno pristupačna izgradnjom bulevara zapadne obilaznice i relativno je blizu centru grada.

Tabela 8.1: GUR Podgorica: Bilansi površina – odnos postojeće, konsolidovano, planirano- Indeksi promjene

NAMJENA POVRŠINA	Postojeće stanje GUP 2012 (ha)	Konsolidovani GUP 2012 (ha)	Planirani GUR 2025 (ha)	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na Postojeće stanje GUP 2012	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na Konsolidovani GUP 2012
Stanovanje	2756	2233	2502	0,91	1,12
Mješovita namjena	107	359	670	6,26	1,87
Centralne djelatnosti	120	304	310	2,58	1,02
Školstvo i socijalna zaštita	30	39	111	3,70	2,85
Zdravstvo	12	16	19	1,58	1,19
Industrija i proizvodnja	233	714	624	2,68	0,87
Saobraćajna infrastruktura	161	198	583	3,62	2,94
Ostala infrastruktura	90	87	57	0,63	0,66
Pejzažno uređenje	352	372	938	2,66	2,52
Zaštitne i park šume	602	1151	448	0,74	0,39
Sport i rekreacija	50	268	316	6,32	1,18
Groblja	22	85	49	2,23	0,58
Površinske vode	111	106	137	1,23	1,29
Poljoprivredne površine	3256	2570	1792	0,55	0,70
Mineralne sirovine	0	10	0	0,00	0,00
Zaštićena kulturna dobra	10	25	25	2,50	1,00
Ostale prirodne površine	673	/	4	0,01	/
UKUPNO	**8585**	**8537**	**8585**	**1**	**1,01**

Pregled tabelarnog prikaza bilansa površina, planskog stanja GUR-a do 2025. i planiranih površina po konsolidovanom stanju GUP-a (GUR-a) 2012. godine ukazuje na sljedeće promjene u indeksima:

- Površine stanovanja povećane su za 1,12 u odnosu na do sada donesene planove;
- Za saobraćajnu infrastrukturu su uvećane za 2,94 ;
- Poljoprivredne površine su ovim planom dodatno smanjene na 0,70 u odnosu na dosadašnje planove.

Granica nekadašnjeg GUP-a, sada Generalnog urbanističkog rješenja (GUR) je korigovana u odnosu na postojeću, kako bi bila usaglašena sa granicama naselja, katastarskim opštinama, prirodnim granicama (korita rijeka, reljef), tako da površina GUR-a Podgorica iznosi 8.585 ha.

Tabela 8.2: GUR Podgorica: opšte namjene površina, odnos postojeće, planirano I konsolidovano-Indeksi promjena

NAMJENA	POSTOJECE	KONSOLIDOVANO STANJE	PLANIRANO	PLAN/POSTOJECE	PLAN/KONSOLID.
NASELJA	3.669	4305	5490	1,50	1,28
POLJOPRIVREDA	2.702	2570	1792	0,66	0,70
TEHNICA INFRASTUKTURA	273	370	689	2,52	1,86
VODNE POVRŠINE	153	106	137	0,90	1,29
POVRŠINE ZA SUME	840	1151	448	0,53	0,39
OSTALE POVRSINE	938	0	4	0,00	0,00
SPECIJALNE NAMJENE	10	35	25	2,50	0,71
UKUPNO	**8585**	**8537**	**8585**		

Površine naselja 2012. godine (postojeće stanje) obuhvatale su 3.669 ha, dok u planskom periodu do 2025. godine one će zauzimati 5.490 ha. Površine infrastrukture su povećane i u odnosu na 2012. godinu i iznosiće 689 ha. Poljoprivredne površine 2012. godine iznosile su 2.702 ha, dok za planski period do 2025. godine one su smanjene na 1.792 ha. Ovo smanjenje je uglavnom uzrok prenamjene poljoprivrednog zemljišta u građevinsko, koja je dobrim dijelom urađena u već postojećim lokalnim planskim dokumentima.

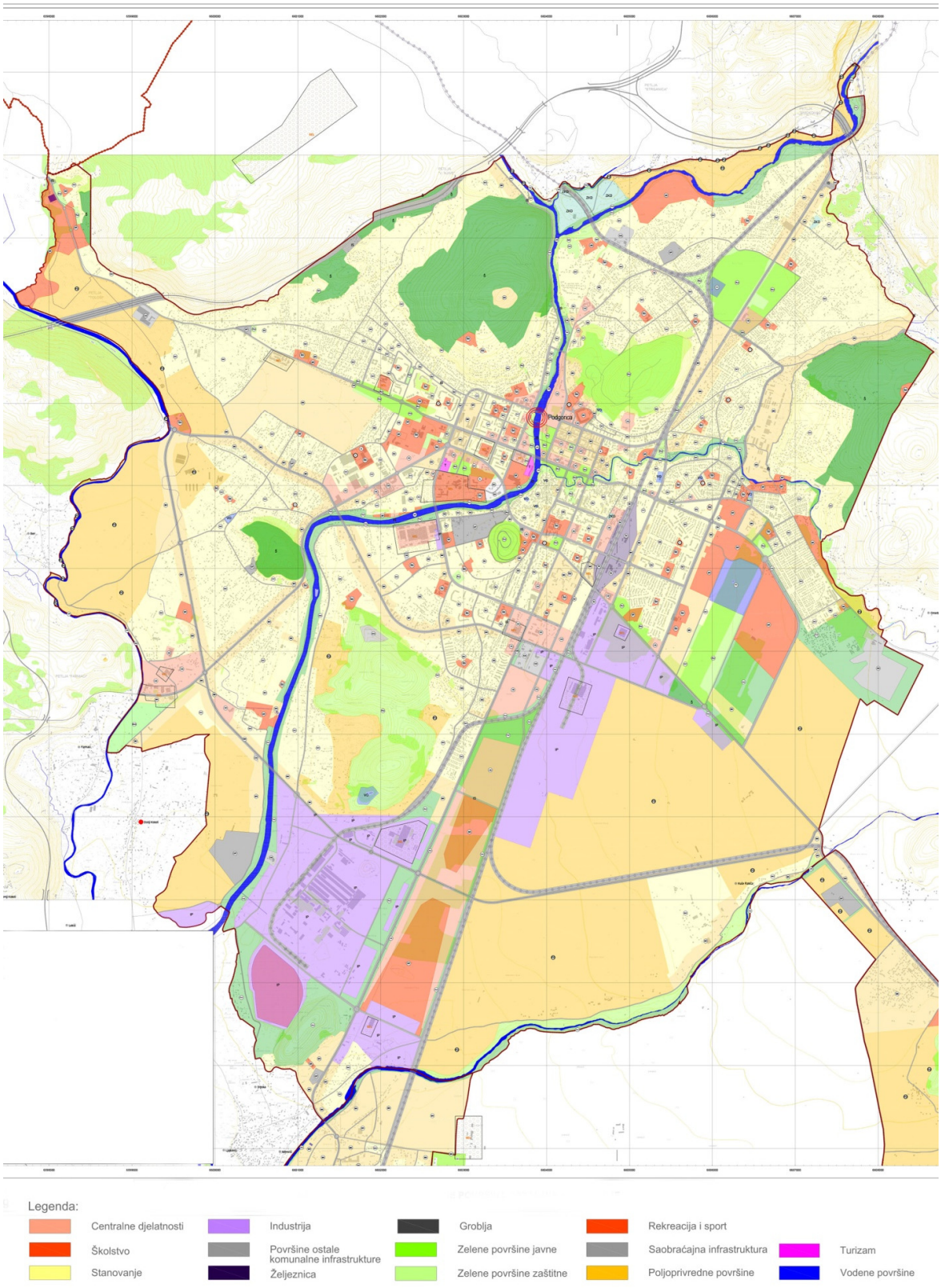

Pregledna karta 8.1: GUR Podgorica – plan detaljne namjene površina – plansko stanje

8.2. Generalno urbanističko rješenje – GUR Golubovci

U ovom poglavlju analizirane su promjene bilansa namjene površina po kategorijama detaljne namjene površina, kao i stepen njihove realizacije u GUR-u Golubovci, kroz odnos planskog i postojećeg stanja, odnosno planskog i stanja planiranog GUP-om (2005. godina).

Centralne djelatnosti - lociraju se u zoni centra Golubovaca, i na linearnoj strukturi urbane gradnje uz magistralu. Veliki budući poslovno-sportski centar lociran je na prostoru Beglaka. Manji lokalni centri su u prigradskim naseljima bivših seoskih centara Mojanovići, Golubovci, Balabane, Šušunja, Goričani, Mahala.

Mješovita namjena površina - predviđa se u užem gradskom jezgru, uglavnom u linearnoj strukturi uz magistralni put i obilaznicu, i u njihovoj blizini, kao i uz regionalni put Golubovci-Mataguži-Tuzi.

Površine za školstvo i socijalnu zaštitu - formirane su u centralnoj zoni, gdje je pored postojeće osnovne škole planirana nova srednja škola.

Površine za stanovanje - uglavnom su male i srednje gustine. Veće površine za stanovanje srednje gustine predviđene su u centralnoj zoni Golubovaca, dok površine stanovanja manjih gustina predviđene su kao zaokruženje i proširenje naselja postojeće individualne gradnje.

Površine za sport i rekreaciju - predviđaju se u Beglakama. Prostor oko vodotoka rijeke Morače, takođe, čini sportsko-rekreativnu cjelinu, odnosno zeleni prostor sa turističkim sadržajima uz mogućnost planiranja etnosela.

Poljoprivredne površine se nalaze po obodu prostora urbanog područja Golubovaca, tako da su planom izdvojene od urbanog dijela grada, čime su sačuvane velike obradive površine, uz cjepkanje istih na manje površine.

Objekti saobraćajne infrastrukture, autobuske i željezničke stanice - novoplanirani objekti se nalaze u Beglakama, a postojeći objekti u centralnoj zoni GUR-a se zadržavaju.

Površine za groblja čine tri lokacije, koje sa četvrtom koja se nalazi van GUR-a, na prostoru crkve Svetog Nikole, obuhvataju ukupnu površinu oko 12 ha. Ova postojeća površina zadovoljava sve potrebe i standarde do 2025. god. za prostor GUR-a Golubovci.

Tabela 8.3: GUR Golubovci: Bilansi površina - kategorija detaljne namjene površina, odnos postojeće, konsolidivano i plansko stanje- Indeksi promjene

NAMJENA POVRŠINA	Postojeće stanje GUP 2012 (ha)	Konsolidovani GUP 2012 (ha)	Planirani GUR 2025 (ha)	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na postojeće stanje GUP 2012	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na Konsolidovani GUP 2012
Stanovanje	924	864	718	0,78	0,83
Mješovita namjena	21	15	315	15,00	21,00
Centralne djelatnosti	3	4	30	10,00	7,50
Školstvo i socijalna zaštita	4	4	5	1,25	1,25
Zdravstvo	1	5	2	2,00	0,40
Industrija i proizvodnja	5	6	/	/	/
Saobraćajna infrastruktura	43	60	144	3,35	2,40
Ostala infrastruktura	1	4	6	6,00	1,50
Pejzažno uređenje	27	40	70	2,59	1,75

NAMJENA POVRŠINA	Postojeće stanje GUP 2012 (ha)	Konsolidovani GUP 2012 (ha)	Planirani GUR 2025 (ha)	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na postojeće stanje GUP 2012	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na Konsolidovani GUP 2012
Zaštitne i park šume	15	12	11	0,73	0,92
Sport i rekreacija	12	8	25	2,08	3,13
Groblja	8	8	6	0,75	0,75
Površinske vode	27	27	42	1,56	1,56
Poljoprivredne površine	615	617	427	0,69	0,69
Mineralne sirovine	/	32	/	/	/
Zaštićena kulturna dobra	/	/	/	/	/
Ostale prirodne površine	27	27	4	0,15	/
UKUPNO	**1733**	**1733**	**1805**	**1,04**	**1,04**

Tabela 8.4: GUR Golubovci: Bilansi površina-kategorija opšte namjene površina, odnos postojeće, konsolidivano i plansko stanje- Indeksi promjene

NAMJENA	POSTOJECE	KONSOLIDOVANO	PLANIRANO	PLAN/POSTOJECE	PLAN/KONSOLID.
NASELJA	997	946	1165	1,17	1,23
POLJOPRIVREDA	615	617	427	0,69	0,69
TEHNICKE	52	72	156	3,00	2,17
VODE	27	27	42	1,56	1,56
SUME	15	12	11	0,73	0,92
OSTALE POVRSINE	27	27	4	0,15	0,00
SPECIJALNE NAMJENE	0	32	0	0,00	0,00
UKUPNO	**1733**	**1733**	**1805**		

Pregled tabelarnog prikaza bilansa planskog stanja GUR-a do 2025. i planiranih površina po konsolidovanom stanju GUP-a (GUR-a) 2005. godine ukazuje na sljedeće indeks promjene:

- Izgrađene površine planirane su sa povećanjem od 1,23 u odnosu na dosadašnje planove;
- Površine za infrastrukturu su značajno povećane za 2,17;
- Poljoprivredne površine su ovim planom dodatno smanjene za 0,69 u odnosu na dosadašnje planove.

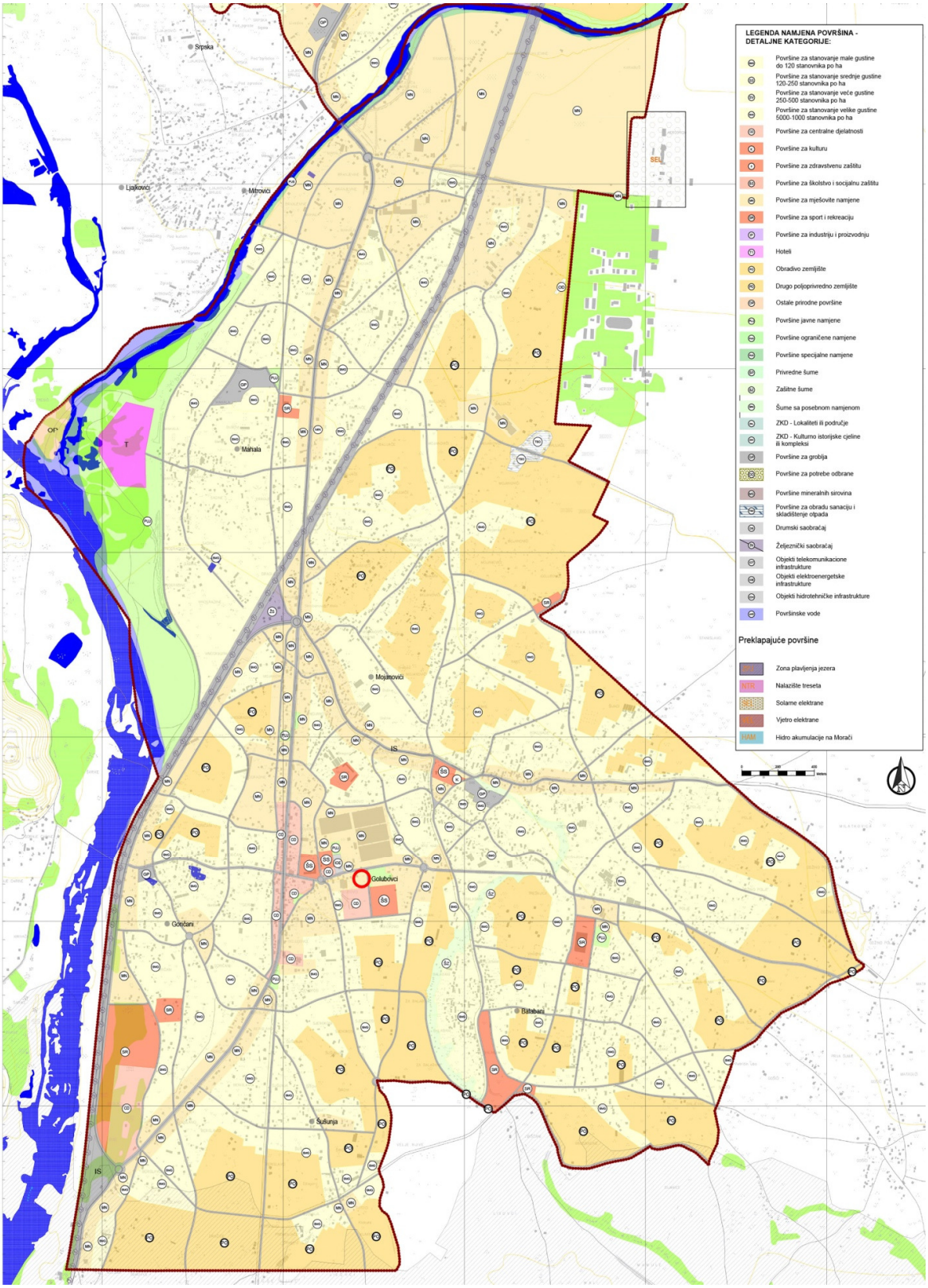

Pregledna karta 8.2: GUR Golubovci – plan detaljne namjene površina – plansko stanje

8.3. Generalno urbanističko rješenje – GUR Tuzi

Ovim planom prvi put se radi GUR za Tuzi. Priložena tabela pokazuje bilanse planskog stanja prostora GUR Tuzi za 2025. godinu. Izgrađene površine iznose 452 ha, dok infrastruktura iznosi 84 ha. Poljoprivredne površine zauzimaju 288 ha.

Tabela 8.5: GUR Tuzi: Bilans površina

NAMJENA POVRŠINA	2025. (u ha)
IZGRAĐENE POVRŠINE	**452**
Stanovanje	89
Mješovita namjena	295
Centralne djelatnosti	61
Školstvo i socijalna zaštita	5
Zdravstvo	1
INFRASTRUKTURA	**84**
Saobraćajna infrastruktura	84
NEIZGRAĐENE POVRŠINE	**85**
Pejzažno uređenje	59
Sport i rekreacija	9
Groblja	14
Površinske vode	3
OSTALE POVRŠINE	**288**
Poljoprivredne obradive površine	288
UKUPNO	**909**

Stanovanje je planirano kao najzastupljeniji oblik gradnje, locirano u užem gradskom jezgru uz saobraćajnu infrastrukturu. Stanovanje male gustine najzastupljenije je izvan gradskog jezgra.

Mješovite namjene površina planiraju se i u prostoru naselja Šipčanik uz postojeću glavnu saobraćajnicu i obilaznicu Tuzi. U ovim prostorima planirane su i proizvodne i industrijske djelatnosti.

Centralne djelatnosti su predviđene u centralnom dijelu Tuzi, kao i duž glavne gradske ulice.U najužem centru Tuzi nalaze se i javni objekti koji su u funkciji kulture, sporta, zdravstva, školstva.

Školstvo i socijalna zaštita je planirana u centru Tuzi, kao i u blizini Šipčaničke gore.

Površine za sport i rekreaciju planirane su uz kanal rijeke Rujele, dok je Šipčanička gora i dio njenog podnožja planirana kao park-šuma. **Sportsko-rekreativni sadržaji** su planirani u blizini centra urbanog područja Tuzi, na prostoru postojećeg fudbalskog stadiona. Na ovoj lokaciji je u izradi lokalna studija lokacije u sklopu koje se planira izgradnja stadiona, sportske dvorane i vrtića sa pratećim sadržajima i infrastrukturom.

Površine za groblja obuhvataju 4 lokacije, čija ukupna površina iznosi oko 5,6 ha. Planirano je proširenje dvaju postojećih grobalja, kao i izgradnja novog gradskog groblja koje se nalazi na ulazu u Tuzi u blizini postojećeg groblja i kontaktno prema naselju Karabuško polje od oko 4 ha. Kao alternative ostavlja se i mogućnost korišćenja lokacije prema naselju Milješ od takođe 4 ha.

Poljoprivredne površine se nalaze po obodu prostora urbanog područja Tuzi, tako da su planom izdvojene od urbanog dijela grada.

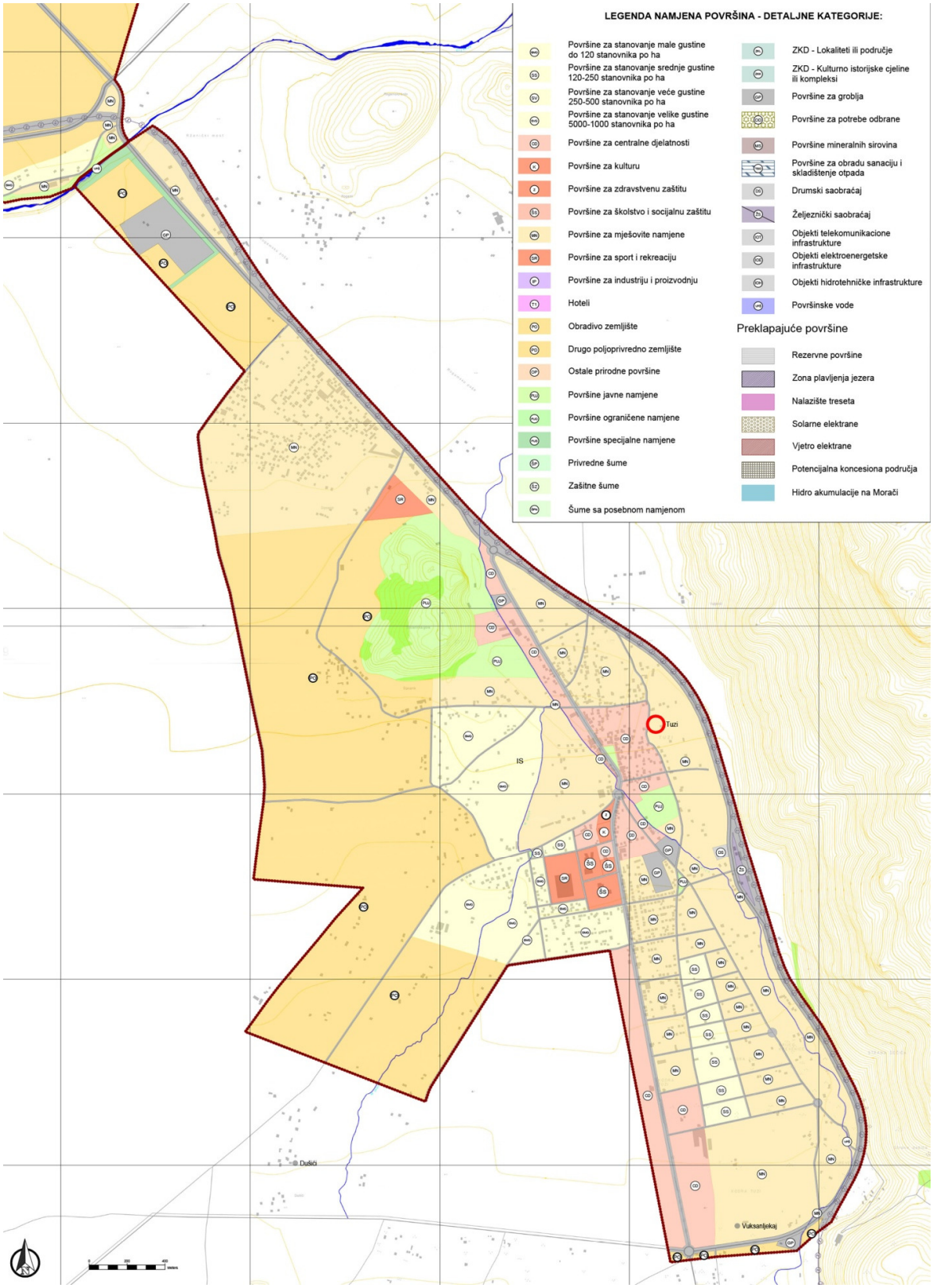

Pregledna karta 8.3: GUR Tuzi – plan detaljne namjene površina – plansko stanje

9. Smjernice i mjere zaštite i unapređenja životne sredine

9.1. Smjernice za zaštitu životne sredine

Plansko uređenje prostora predstavlja stvaranje preduslova za iniciranje modela budućeg razvoja zasnovanog na principima održivog razvoja. Činjenica je da prostor predstavlja potencijal sa odgovarajućim prostornim resursima, te da planom postavljene aktivnosti predodređuju način valorizacije i korišćenja prirodnih resursa.

Osnova prepoznate racionalnosti podrazumijeva integralno unapređenje privrede, zadovoljenje društvenih potreba i kvaliteta života, te očuvanje životne sredine.

Postizanje povezanosti privrednog, socijalnog i kulturnog razvoja i njihova usklađenost sa potrebama i ograničenjima životne sredine predstavlja jedan od najznačajnijih i najkompleksnijih zadataka današnjice.

Zaštita i racionalno korišćenje zemljišta

Zemljište je jedan od osnovnih segmenata životne sredine, te uz vodu i vazduh sačinjava osnovu života. Mjereno ljudskom vremenskom skalom nastanak tla je izrazito dugotrajan proces. Na primjer, za sloj tla debljine 30 cm potrebno je 1.000 do 10.000 godina, u povoljnim uslovima. Za nastanak 1 cm crvene zemlje potrebno je oko 10.000 godina!

S obzirom na koncept Plana, nesporna je potreba osmišljavanja odgovarajućeg modela upravljanja zemljištem kao ograničenog resursa, te definisanja efikasnih mjera zaštite i očuvanja. Sa satanovišta Glavnog grada, naročito onog u službi poljoprivrede i razvoja ruralnih područja.

Pretpostavka određivanja mjera podrazumijeva adekvatnu identifikaciju pritisaka. Za potrebe ovog dokumenta izdvojićemo: pojavu zagađivanja štetnim materijama (pesticidi, taloženje teških metala iz zagađenog vazduha, posljedice kiselih kiša, uticaji saobraćaja, netretiranih komunalnih, tehnoloških i otpadnih voda sa kolovoza, otpada, akcidentne situacije i dr.); degradacija tla u intenzivnoj primjeni agrotehničkih mjera, te promjena fizičkih, hemijskih, bioloških, mikrobioloških i ostalih karakteristika tla (pad sadržaja humusa – izraženo u tlima gdje se odvija intenzivna poljoprivredna proizvodnja, sa značajnom primjenom vještačkih đubriva, prekinuti prirodni ciklusi kruženja organske materije u intenzivnoj poljoprivredi; zbijanje tla - korišćenje neodgovarajućih poljoprivrednih mašina ili odgovarajućeg vremenskog okvira u poljoprivredi, šumarstvu i dr.); trajna prenamjena (izgradnja legalnih i ilegalnih objekata, infrastrukture, eksploatacija mineralnih sirovina itd.); erozioni procesi (posljedica neadekvatne poljoprivredne prakse i šumarske prakse, posljedica šumskih požara, neadekvatna eksploatacija mineralnih sirovina).

Na osnovu prepoznatih pritisaka i ranije definisanih potreba za održanjem potencijala ovog resursa za ukupno unapređenje životne sredine Glavnog grada u narednoj tabeli dati su osnovni ciljevi zaštite tla.

Tabela 9.1: Osnovni ciljevi zaštite tla

C1	Sprečavanje i smanjivanje erozije tla vodom (bujice, poplave)
C2	Sprečavanje degradacije zemljišta poljoprivrednom proizvodnjom
C3	Sprečavanje i smanjivanje zagađenim otpadnim vodama
C4	Racionalno upravljanje prostorom i smanjivanje gubitaka kvalitetnih poljoprivrednih zemljišta od prenamjene
C5	Uspostavljanje praćenja stanja zemljišta i ustanovljavanje baze podataka u okviru informacionog sistema životne sredine

Tabela 9.2: Mjere zaštite tla

Cilj	Mjere za ostvarivanje ciljeva		Nosioci	Rokovi	Indikatori
C1	**M1**	Uređenje padavinskih voda sa drumova i drugih zagađenju izloženih površina.	MORT	Prioritet	-
C1	**M2**	Čišćenje nelegalnih odlagališta otpada/smetlišta i uvođenje mjera za sprečavanje njihovog ponovnog nastajanja (postavljanje kontejnera na datim lokalitetima, efikasan nadzor, jačanje svijesti).	Uprava GG	Prioritet Trajna aktivnost	Broj uklonjenih smetlišta/ sprečavanje nastanka novih
C1	**M3**	Smanjiti emisije iz sektora industrije, energetike u vazduh (zagađenje zemljišta taloženjem čestica u zemljištu).	Svi resori	Trajna aktivnost	Rezultati monitoringa
C1	**M4**	Podsticati razvoj održive poljoprivrede (izrada studija izvodljivosti pojedinih razvojnih scenarija, realizovanje pilot-programa).	MPRR	Trajna aktivnost	-
C1	**M5**	Pored intenzivne poljoprivrede, podstaći savremene prakse sa ciljem očuvanja kvaliteta tla (red sađenja, efikasnija primjena biotehničkih sredstava, više kultura, i dr.).	Proizvođači	Trajna aktivnost	-
C2	**M6**	Revizija neizgrađenih građevinskih zona iz postojećih planova u smislu ponovnog vraćanja u funkciju poljoprivrednih površina, pogotovo ako se radi o zemljištima boljeg kvaliteta. Prilikom prostornog planiranja neophodno je dosljedno primjenjivati princip očuvanja postojećih kapaciteta poljoprivrednog zemljišta.	Uprava GG	Prioritet Trajna aktivnost	-
C2	**M7**	Obnova napuštenih poljoprivrednih površina primjenom mehanizma finansijskog podsticaja (programi kreditiranja).	MPRR, banke	Trajna aktivnost	% Obnovljenih površina
C3	**M8**	Rekultivacija, privođenje novoj namjeni degradiranih područja (napuštena eksploatacijska polja, industrijske zone, deponije otpada i dr.).	MPRR	Trajna aktivnost / Više faza realizacije	% Rekultivisanih površina
C3	**M9**	Uspostavljanje savjetodavnog servisa o stanju i pogodnosti tla za poljoprivrednu proizvodnju.	MPRR	Prioritet	Servis u funkciji
C3	**M10**	Izraditi detaljniju kartu erozije.	Uprava za vode, Služba GG	Prioritet	Urađena karta
C4	**M11**	Sprovođenje programa tehničkih mjera zaštite od negativnog dejstva voda (npr. uređenje korita bujice, i sl.) i održavanje postojećih sistema (odvodni kanali, i dr.).	MPRR Službe GG	Prioritet Trajno	Izvještaji o sprovedenim mjerama
C4	**M12**	Izrada, odnosno ažuriranje, te sprovođenje integralnog programa formiranja zasada zaštitnih šuma u skladu s mjerama i programima drugih sektora. Realizacija drugih biotehničkih mjera na smanjenju intenziteta erozije (briga o vegetacionom pokrivaču, održavanje terasa i sl.).	MPRR	Prioritet	Veći % zaštitnih šuma
C4	**M13**	Izvoditi regulativne mjere korišćenja višegodišnjih umjesto jednogodišnjih biljnih kultura, kao i obaveza održavanja protiverozionih šuma na nagnutim terenima, i sl.	MPRR	Trajno	-
C5	**M14**	Uspostaviti međuresorsku saradnju na polju			

Cilj	Mjere za ostvarivanje ciljeva		Nosioci	Rokovi	Indikatori
		zaštite od negativnog djelovanja voda usklađivanjem sektorskih planova i programa (vodoprivreda, poljoprivreda, šumarstvo, zaštita prirode, planiranje i uređenje prostora, i dr.).	Svi resori	Prioritet, Trajna aktivnost	-
C5	**M15**	Definisanje standardnih indikatora monitoringa, dodatna ciljana istraživanja, te integracija podataka u informacijski sistem životne sredine.	MORT, AZŽS, inspekcija	Prioritet Trajna aktivnost	Baza podataka
C5	**M16**	Uspostavljanje GIS i korišćenje informacionog sistema kao osnove za prostorno planiranje i upravljanje prostorom.	MORT, AZŽS, Službe GG	Prioritet, Trajna aktivnost	Uspostavljeni GIS

Zaštita vazduha

Zagađivanje vazduha je pitanje koje se mora posmatrati na globalnom, regionalnom i lokalnom nivou, stoga smjernice i mjere očuvanja i unapređenja njegovog stanja treba sagledati u tom kontekstu.

U prostoru razlikujemo:

- Stacionarne (tačkaste i difuzne) izvore i
- Pokretne izvore

Tačkasti izvori su oni kod kojih se zagađujuće materije ispuštaju u vazduh kroz za to definisane ispuste kakav je slučaj kod različitih postrojenja i industrijskih pogona, tehnoloških procesa i uređaja i dr.

Difuzni izvori su kod kojih se zagađujuće materije unose u vazduh bez za to određenih ispusta/dimnjaka.

Pokretni izvori su prevozna sredstva, radne mašine, radna vozila, građevinske i poljoprivredne mašine i dr.

Uzimajući u obzir ranije prepoznate potrebe održanja potencijala vazduha u smislu ukupnog poboljšanja životne sredine efikasnost zaštite njegovog kvaliteta obezbjeđuje se, prije svega, identifikovanjem i dostizanjem osnovnih ciljeva.

Tabela 9.3: Osnovni ciljevi zaštite kvaliteta vazduha

C1	Uspostaviti lokalnu mrežu za praćenje kvaliteta vazduha na teritoriji Glavnog grada
C2	Uspostaviti bazu podataka o praćenju kvaliteta vazduha, kao dijela informacionog sistema o stanju životne sredine
C3	Sprovoditi mjere i aktivnosti kojima se održava dobar kvalitet vazduha u djelovima i naseljima, odnosno poboljšati stanje na lokalitetima u kojima je ustanovljen lošiji kvalitet
C4	Inicirati i implementirati projekte čijim aktivnostima se djeluje u pravcu smanjenja emisije štetnih materija koje utiču na stepen regionalne i globalne zagađenosti
C5	Uticati na smanjenje emisije iz svih glavnih izvora zagađenja (saobraćaj, energetika, industrija, ložišta)

Efikasna zaštita i poboljšanje kvaliteta vazduha uspostavlja se identifikacijom i sprovođenjem mjera kojima će se dostići postavljeni ciljevi.

Tabela 9.4: Mjere zaštite vazduha s obzirom na kvalitet

Cilj	Mjere za ostvarivanje ciljeva		Nosioci	Rokovi	Indikatori
C1 C2	**M1**	Radi kontrole, održavanja stanja ili unapređenja kvaliteta vazduha za područje Glavnog grada potrebno je sprovesti praćenje stanja shodno Programu monitoringa. Isto tako, smatra se neophodnim uspostaviti mehanizme za vršenje mjerenja kada postoji osnovana sumnja o prekomjernoj zagađenosti.	Uprava GG	Prioritet	-
C2	**M2**	Formiranje i stalno ažuriranje registra izvora zagađivanja kao dijela integralnog katastra zagađivača životne sredine, a koji na aktivan način dopušta pretraživanje, sortiranje i druge funkcije obrade i korišćenja podataka. Isto tako neophodno je ustanoviti mehanizme informisanja javnosti i transparentnost podataka o rezultatima mjerenja.	Uprava GG	Prioritet	Registar Katastar
C2	**M3**	Ustanovljavanje informacionog sistema stanja kvaliteta vazduha, kao dijela informacionog sistema zaštite životne sredine. Na ovaj nači objedinjuju se i prezentuju podaci iz državne i lokalne mreže, podaci iz registra izvora zagađivanja, podaci o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, podaci iz nacionalnog inventara emisija zagađujućih materija u vazduh, sprovedene mjere i programi i dr. Podaci treba da budu dostupni na web strani Grada.	MORTAZŽS, Uprava GG	Prioritet	Informacioni sistem
C3	**M4**	Implementirati usvojena strateška dokumenta, programe i planove, uz redovno izvještavanje o postignutim rezultatima. Striktno poštovanje usvojenih standarda i sprovođenje verifikovanih mehanizama zaštite preduslov su direktnog i indirektnog preventivnog djelovanja na kvalitet vazduha.	MORT AZŽS Uprava GG	Prioritet Kratkoročno	Izvještaji
C3 C4	**M5**	Formirati nove i održavati postojeće parkove i druge zelene površine unutar stambenih četvrti. U djelovima Grada izloženim evidentnom uticaju prašine (i buke) od saobraćaja, postaviti prirodne barijere, kao što su drvoredi, a gdje je to moguće i pojaseve zaštitnih šuma. Uopšteno potrebno je formiranje i održavanje tzv. "zelene i plave infrastrukture".	MORT MPRR	Prioritet Trajna aktivnost	% Povećanja zelenih površina
C4 C5	**M6**	Podsticanje primjene čistih tehnologija (BAT - best available technology - najbolja raspoloživa tehnologija) kod najvećih zagađivača, naročito ako se procijeni da postoji mogućnost unapređenja stanja.	MORT	Prioritet Trajna aktivnost	Broj unaprijeđenih sistema
C4 C5	**M7**	Podsticati korišćenje obnovljivih izvora energije (u prvom redu sunce, ali i vjetar i voda), kao i sprovođenje mjera energetske efikasnosti.	ME, MORT Kanc. za energ. men.GG	Prioritet, Srednjoročno	-
C4 C5	**M8**	Uspostavljanje sistema selektivnog prikupljanja čvrstog otpada i sprovođenje aktivnosti na sprečavanju stvaranja nelegalnih odlagališta otpada.	Uprava GG	Prioritet Dugoročno	Uspostavljen sistem
C4 C5	**M9**	Mjere poboljšanja i modernizacije javnog gradskog prevoza; optimizacija saobraćajnog toka; uspostavljanje biciklističke infrastrukture. Popularizacija korišćenja bicikla i javnog prevoza.	Uprava GG građani	Prioritet Trajna aktivnost	Broj putnika u javnom prevozu

Zaštita voda

Voda je vrlo važan segment životne sredine i svaka njena kvalitativna i kvantitativna promjena fizičkih i bioloških svojstava i sastava smatra se zagađenjem. Značaj ovog resursa, svakako, nameće visok prioritet zaštite.

Veliki je broj izvora zagađivanja voda Glavnog grada, ali, svakako, najznačajniji su industrijski

objekti i domaćinstva. Posredno i zagađenje vazduha i zemljišta doprinose degradaciji kvaliteta voda.

Na osnovu evidentiranih pojava i pokazatelja može se konstatovati da usljed funkcionisanja većeg broja industrijskih objekata na području Zetske ravnice, kao što su Kombinat aluminijuma, asfaltne baze, AD „Plantaže“, autoservisi, na ovom području zabilježene su nepoželjne fizičko-hemijske promjene karakteristika vode. Dalje, pored navedenih u uzročnike degradacije ovog segmenta životne sredine treba uvrstiti i pojavu nekontrolisanih spontanih smetlišta, atmosfersku i fekalnu kanalizaciju i druge gravitirajuće zagađivače (individualna poljoprivredna proizvodnja i septičke jame).

Iako trenutno stanje sa infrastrukturnom opremljenošću nije još zadovoljavajuće, kolektorska mreža i dalje pokriva uglavnom samo središnje djelove Podgorice. Naročit problem predstavlja područje gradskih opština Golubovci i Tuzi koje nema postavljenu kanalizacionu infrastrukturu, tako da stambeni i privredni objekti imaju izgrađene septičke jame za upuštanje otpadnih voda, a koje ne odgovaraju tehničkim zahtjevima i usljed postojeće strukture zemljišta mogu dovesti ili dovode do zagađenja podzemnih voda.

Isto tako, s obzirom na to da je u navedenom području prisutna intenzivna poljoprivredna proizvodnja, to postoji opasnost da podzemne vode budu ugrožene upotrebom pesticida i mineralnih đubriva.

Posebno vizuelno, ali često i hemijsko-biološko zagađivanje voda predstavlja otpad (komunalni, građevinski, krupni, itd.) odbačen bilo u vodotoke, bilo u bare, jarke i slično. Takvo opterećenje životne sredine obično se širi na čitav nizvodni segment vodotoka, jer ga sama voda „raznosi“ svojom snagom.

Tabela 9.5: Osnovni ciljevi zaštite voda

C1	Obezbijediti upravljanje vodama na načelima održivog razvoja
C2	Očuvati kvalitet površinskih voda u propisanim kategorijama, zaustaviti trend pogoršavanja kvaliteta podzemnih i površinskih voda svuda gdje je evidentirano narušavanje fizičkih i bioloških svojstava i sprovesti mjere sanacije; ukloniti postojeće izvore zagađenja ili primijeniti mjere ublažavanja
C3	Pri upravljanju vodama stvoriti uslove za zaštitu vodnih staništa živog svijeta
C4	Pristupiti izgradnji i uspostavljanju kolektorske mreže i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda

Tabela 9.6: Mjere zaštite kvaliteta voda i vodnih tijela

Cilj	Mjere za ostvarivanje ciljeva		Nosioci	Rokovi	Indikatori
C1	M1	Izraditi i usvojiti relevantne dokumente vodoprivrede za područje Jadranskog sliva: plan upravljanja pojedinim vodnim područjima, te planove izgradnje i održavanja objekata komunalne infrastrukture; mjera je apsolutni prioritet u dijelu studijsko, odnosno planersko-organizacionih mjera, jer će se planovima uspostaviti cjelina za područje voda; zaštita ne poštuje administrativne granice, zato treba uspostaviti saradnju između države i grada.	Uprava za vode, Uprava GG	Prioritet	Izrađeni dokumenti
C1	M2	Unaprijediti kvalitet katastra zagađivača (ažurnije, dostupnost, preciznije izvještavanje i o manjim zagađivačima...).	Inspekcija	Trajno	Katastar
C1	M3	Dopuniti monitoring površinskih i uspostaviti monitoring podzemnih voda.	AZŽS Uprava za vode	Srednji rok	Program monitoringa
C1	M4	Uspostaviti jedinstven informacioni sistem sa relevantnim podacima i analizom stanja. Dostupnost na web stranama nadležnih organa.	MPRR AZŽS	Prioritet	
C1	M5	U planovima korišćenja i upravljanja voda poštovati principe integralnog upravljanja vodama, pri tome	MPRR Uprava za	Trajno	-

Cilj	Mjere za ostvarivanje ciljeva		Nosioci	Rokovi	Indikatori
		dajući prednost višenamjenskim rješenjima.	vode		
C2	M6	Ukloniti i, prije svega, sanirati stare, poznate i utvrđene izvore zagađenja voda.	MPRR AZŽS	Srednji rok	
C2	M7	Poštovati postojeće odluke o zaštiti izvorišta vode pri svim planovima, zahvatima i faktičkoj namjeni površina, te donijeti nove odluke tamo gdje su strateški potrebne.	MPRR Uprava GG	Prioritet	
C2	M8	Podsticati uvođenje mjera kojima se utiče na smanjenje zagađenja od velikog broja manjih uzročnika (automehaničarske radionice, benzinske pumpe, razne privredne aktivnosti, itd.).	MORT	Trajno	-
C2	M9	Sanirati odlagališta otpada, ali i druge degradirane i zagađene površine kako ne bi došlo do ugrožavanja kvaliteta podzemnih voda.	AZŽS Uprava GG	Trajno Srednji rok	Broj realizovanih aktivnosti
C2	M10	Sprovesti mjere sprečavanja ili smanjenja na najmanji mogući nivo zagađivanja voda od poljoprivredne proizvodnje.	MPRR	Trajno	-
C2	M11	Striktno sprovoditi tehničke standarde pri izgradnji septičke jame ili taložnice, pojačati inspekcijski nadzor i sprovesti kampanje podizanja nivoa svijesti o datom pitanju sa naglaskom na korišćenje alternativnih rješenja.	Inspekcija građani,	Trajno	-
C3	M12	Održavati količinu vode u vodnim staništima koja je nužna za očuvanje hidrološke pojave i opstanak živog svijeta.	MORT MPRR	Trajno	-
C4	M13	Pripremiti potrebnu dokumentaciju i sprovesti propisane procedure za izgradnju novog uređaja za prečišćavanje otpadnih voda.	Uprava GG JPViK	Srednji rok	Izgrađeno postojenje
C1	M1	Izraditi i usvojiti relevantne dokumente vodoprivrede za područje Jadranskog sliva: plan upravljanja pojedinim vodnim područjima, te planove izgradnje i održavanja objekata komunalne infrastrukture; mjera je apsolutni prioritet u dijelu studijsko, odnosno planersko-organizacionih mjera, jer će se planovima uspostaviti cjelina za područje voda; zaštita ne poštuje administrativne granice, zato treba uspostaviti saradnju između države i grada.	Uprava za vode, Uprava GG	Prioritet	Izrađeni dokumenti
C1	M2	Unaprijediti kvalitet katastra zagađivača (ažurnije, dostupnost, preciznije izvještavanje i o manjim zagađivačima...).	Inspekcija	Trajno	Katastar

Zaštita od buke

Buka je vrsta degradacije životne sredine čiji uticaj/posljedice nijesu tako jasno vidljive i mjerljive kao kod drugih vidova zagađenja. Očigledno, na primjer, da buka utiče na radnu sposobnost čovjeka, ponašanje životinja u prirodi i sl., ali je vrlo teško precizno odrediti prihvatljive nivoe buke. Doživljaj, a time velikim dijelom i uticaj buke je subjektivan i može se reći da zavisi od raspoloženja, vrste aktivnosti koju obavljamo u datom trenutku, vrsti buke kojoj smo izloženi, i sl. Osim toga, čini se da je buka postepeno postala sastavni dio urbane atmosfere, pa u velikim djelovima urbanih zona više i nije moguće bez primjene drastičnih mjera uspostaviti uslove koji odgovaraju stanju, npr. zone buke za gradske cjeline ili uz frekventne saobraćajnice i sl. Kao posljedica ovih nedoumica, barem dijelom, problematika zaštite od buke, iako prisutna već duže vrijeme, tek u posljednje vrijeme dobija značajnije mjesto među temama zaštite životne sredine.

U skladu sa zakonskim rješenjima u oblasti buke izrađena je i usvojena Odluka o utvrđivanju akustičkih zona na teritoriji Glavnog grada. Akustičko zoniranje izvršeno je na osnovu postojeće ili planirane namjene prostora, radi utvrđivanja graničnih vrijednosti indikatora buke u datim

zonama, u cilju zaštite zdravlja ljudi od buke u životnoj sredini.

Identifikovanje uticaja buke na kvalitet života i ukupno na životnu sredinu podrazumijevali su i prepoznavanje ciljeva zaštite od buke na području Glavnog grada.

Tabela 9.7: Ciljevi zaštite od buke na području Glavnog grada

C1	Nakon usvajanja PUP-a uraditi inoviranje Odluke o utvrđivanju akustičnih zona na osnovu dokumentacione osnove značajne za aspekt i problematiku buke u životnoj sredini
C2	Uključiti analize uticaja i posljedice buke kao vida zagađenja i degradacije životne sredine u dokumentacionu osnovu (posebno u procjeni uticaja projekata na životnu sredinu)
C3	Unaprijediti realizaciju planiranih rješenja i mjera zaštite u odnosu na uticaje buke

Tabela 9.8: Mjere zaštite od buke na području Glavnog grada

Cilj	Mjere za ostvarivanje ciljeva		Akteri	Rok	Fin.
C1	M1	Na osnovu planirane namjene prostora, kao i površina naselja koja predstavljaju prostorno-funkcionalnu cjelinu ili, pak, više naselja koja su prostorno-funkcionalno povezana u cjelinu, odrediti zone za nedefinisane prostore Glavnog grada. U postupku izrade konsultovati kriterijume definisane Pravilnikom o graničnim vrijednostima buke u životnoj sredini, načinu utvrđivanja indikatora buke i akustičnih zona i metodama ocjenjivanja štetnih efekata buke.	GG	Srednji	Inovirana Odluka
C1	M2	Realizovati mjere zaštite od buke u smislu njene redukcije i samoizolacije primjenom odgovarajućih tehničkih rješenja; izmještanje teretnog saobraćaja iz stambenih zona i redukcijom saobraćaja u noćnom periodu; planiranje fizičke odvojenosti "industrijske" od stambenih naselja.	SlužbeGG	Srednji	Broj realiz. mjera
C1	M3	Izraditi „karte konflikata" u odnosu na nivoe buke i definisati mjere.		Srednji	Izrađene karte
C1	M4	Uspostavljanje monitoringa buke, izrada strateške karte buke i akcionog plana za Glavni grad.	Službe GG	Dugoročno	Izrađena dokum.
C2	M5	Razmatrati pitanje buke u prostornom planiranju i uređenju (kroz rješavanje konflikata u prostoru).	Službe GG	Trajno	
C2	M6	Detaljno uzimati u obzir rješenja i predviđene mjere u vezi s problematikom prilikom donošenja odluka u postupku procjene uticaja projekata na životnu sredinu za zahvate.	Službe GG	Trajno	
C3	M8	Postepeno rješavati evidentan problem buke sa prioritetnim rješavanjem buke iz saobraćaja u urbanim sredinama. Mjere uključuju: gradnju obilaznica, izmještanje saobraćajnih pravaca izvan stambenih zona, obnova puteva, prije svega gornjeg sloja kolovoza (kvalitetniji put – manje buke), smanjenje dopuštenih brzina (manja brzina–manja buka), regulacija kamionskog saobraćaja (manje kamiona–manje buke), izgradnja zaštitnih barijera uz saobraćajnice (efikasna mjera kada nema puno sporednih puteva sa ukrštanjima), sadnja zaštitnog rastinja (nije naročito efikasno u tehničkom smanjenju nivoa buke, već je psihološki prihvatljivije), upotreba višeslojnih stakala na prozorima koji bolje izoluju od prekomjerne buke, itd.	MSIP AZŽS Uprava GG	Dugoročno	Realiz. aktivnosti

9.2. Smjernice za pejzažno oblikovanje prostora

"Predio je određeno područje, viđeno ljudskim okom, čije su karakteristike rezultat međusobnog djelovanja prirodnih i/ili ljudskih faktora". (Evropska konvencija o planiranju predjela)

Evropska konvencija o planiranju predjela Savjeta Evrope usvojena je 20. oktobra 2000. godine u Firenci, a stupila je na snagu 1. marta 2004. U Crnoj Gori je ratifikovana u parlamentu 2008. godine („Sl.list RCG" br. 006/08-135) i stupila na snagu 1. 05. 2009, čime je predio priznat kao bitna komponenta prostora. Sa tim dokumentom je u evropskom prostoru predio određen kao značajan dio javnih interesa na kulturnom, ekološkom, i društvenom području i istovremeno je izvor za privrednu djelatnost.
Konvencijom o evropskim predjelima i njenim ratifikovanjem od strane velikog broja evropskih zemalja, evropski predjeli dobili su legitimni dokument za njihovo uređivanje, zaštitu i planiranje. Osnovna kratica konvencije **„Live together in diversity"** (Živjeti zajedno u raznolikosti) predstavlja suštinu planiranja predjela ukazujući na funkcionisanje raznolikosti na harmoničan način.
Među najdužim tradicijima upravljanja predjelom nalazi se primjer planiranja predjela Velike Britanije kroz modul **LCA**- *Landscape Character Assessments*- Procjena karaktera predjela.
LCA predstavlja standardan sistem identifikacije, opisa, klasifikacije i mapiranja različitih tipova predjela. Ujedno pruža osnovne informacije koje mogu biti iskorišćene za upravljanje predjelima - uključujući ih u prostorne planove, planove upravljanja zemljištem, strategije upravljanja šumama i agroekološkim programima.
Osim ovog modula, mnoge evropske zemlje koriste i drugi vid klasifikacije predjela, modul **HCA**- *Historic Character Assessment*- Istorijska procjena karaktera predjela. Za razliku od Procjene karaktera predjela (LCA) koja se zasniva najviše na vizuelnoj procjeni i zasnovna je na područjima, Istorijska procjena predjela (HCA), kako joj i samo ime kaže, zasnovana je i na dodatnoj istorijskoj osnovi koja daje prednost istoriji kao glavnom faktoru oblikovanja predjela. (Landscape Character Assesment (LCA) – Guidance for England and Scotland, 2002).

Dokument kakav je Plan predjela nije samo bitan sa aspekta upravljanja, uređenja i zaštite predjela, već je i nosilac velike **baze podataka** koja ima veoma značajnu ulogu, kako na lokalnom, regionalnom i internacionalnom nivou, omogućavajući kasnije uređivanje i funkcionisanje drugih planskih dokumenata. Ovaj aspect - razvoj GIS sistema predstavlja zajedničku crtu svih zemalja koje se bave upravljanjem predjela.

Metodologija izrade plana predjela zasnovana je na planiranju procjene izrade plana predjela, kabinetskog i terenskog istraživanja i analize i predstavljanja rezultata. Kabinetsko istraživanje uključuje pregled postojeće literature, kao i drugih izvora informacija (planova, ortofotosnimaka, fotografija). Ovdje je uključena i sistemska analiza overlay metode tematskih karata i fotografskih podataka. Terensko istraživanje oslanja se na kabinetsko istraživanje i usmjerava na sve važnije vizuelne dimenzije predjela.

Prilikom izrade plana predjela korišćena je overlay metoda, gdje su preklapane različite tematske karte, čime se došlo do klasifikacije tipova predjela i njihovih područja. Ujedno Plan predjela oslanja se na Baznu studiju životne sredine glavnog grada.

Osnovni cilj Plana predjela predstavlja efikasna optimizacija korišćenja prostora koje osigurava u najvećoj mogućoj mjeri zaštitu prirodnih i kulturnih vrijednosti, čime se stvara koncept „održivog razvoja". Plan, takođe, sagledava područja koja su pod uticajem ekonomskih i socijalnih promjena postala oštećena i socijalno neprihvatljiva. Ove predjele je potrebno revitalizovati i restrukturirati.

Ujedno, ovim Planom moguće je odrediti izrade **detaljnih studija predjela** - koje obuhvataju analizu manjeg područja ili lokacije:

- identifikaciju predionih elemenata;
- prepoznavanje značajnih predionih elemenata, pejzaža i vizura;
- vrednovanje predionih elemenata;
- procjenu ranjivosti;
- procjenu pogodnosti.

Detaljna studija predjela izrađuje se do detaljnosti predionih elemenata i radi se po istoj metodologiji kao i Studija i Plan predjela. Ovim Planom predjela određeno je nekoliko područja za koje je potrebna izrada Detaljne studije predjela zbog dodatne valorizacije i vrednovanja područja za razvoj turizma i rekreacije, kao i sadržajnog kapaciteta i planskog uređenja.

Detaljna studija predjela treba da pruži:

1. **Koncept razvoja i zaštite predjela** - odluke o razvoju i zaštiti na osnovi usklađenih ciljeva;
2. **Smjernice** za razvoj i zaštitu, smjernice za buffer zone, smjernice za očuvanje, sanaciju predjela, smjernice za širenje naselja i sl.

9.2.1. Plan predjela Podgorice

Područje Glavnog grada prostire se na 1441 m^2 na nadmorskoj visini u rasponu od 4,6 mnv do 2487 mnv na Podgoričko-skadarskoj kotlini sa okolnim planinama. Grad Podgorica razvio se u ravničaskom području na rijekama Morače, Zete i Ribnice i od 1946. godine je i glavni grad Crne Gore. Glavni grad Podgorica pripada Središnjem dijelu Crne Gore, koji karakteriše regionalna geotektonska jedinica I reda, zona Visokog krša, a veoma malim dijelom i zona Durmitorske navlake. Pomenute geotektonske jedinice karakterišu različiti pedološki, geomorfološki, klimatski, hidrološki i floristički elementi, što Glavni grad čini prediono bogatim.
Osnovni pregled **pejzažnih jedinica (PPCG do 2020. God.)** zasnovan je na prirodnim karakteristikama kao i antropogenom uticaju. Pejzažnom regionalizacijom Crne Gore izdvojena je 21 osnovna jedinica pejzaža. Ovom klasifikacijom Podgorica pripada osnovnim pejzažnim jedinicama - **(8) Područje Skadarskog jezera; (9) Zetsko-bjelopavlićka ravnica; (11) Kanjonske doline u slivu Morače; (12) Kanjon Cijevne.**Veliki broj pejzažnih jedinica na, uslovno rečeno, malom području ukazuje na raznovrsnost pejzažnih karakteristika Podgorice. Ujedno, Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine ukazao je na ambijentalne zone Crne Gore, pri čemu prostor Podgorice pripada **većim rječnim dolinama nizijskog dijela, zone ekonomskih šuma i subalpske i alpske planine.** Ujedno, usljed antropogenog uticaja prepoznaje se kako **prirodni**, tako **kultivisani** i **izgrađeni predio** (kulturni, urbani, ruralni, industrijski itd).

Povezanost prirodne i kulturne baštine posljednjih godina se učvršćuje i javlja se potreba za definisanjem novog termina – **kulturni pejzaž**. Kulturni pejzaž se definiše kao predio nastao uticajem čovjeka i prirode u sinegriji stvarajući određene forme.

Cilj i sadržaj planiranja predstavlja bioekološki aspekt, čime plan predjela ima značajnu ulogu u zaštiti prirode. Analiza prostora kroz inventarizaciju flore i faune ima svoje mjesto u baznom dijelu metodologije planiranja predjela, u dijelu dijagnoze (klasifikacije predjela), i u mjerama zadržavanja postojećih i predloga za izdvajanje novih područja zaštite. Plan predjela obuhvata sve nivoe planiranja i vrste planiranja prostora i kroz ovaj dokument se zaštita vrsta i biotopa integriše u cjelokupnom predjelu. Ujedno, planerska komponenta uvodi se kroz **njegu predjela** koja se kroz ekonomsku prizmu bavi prirodnim dobrima, kao i privrednim iskorišćavanjem

prirodnih dobara, dok se kroz prizmu estetskog aspekta bavi **slikom predjela**, **strukturom predjela i njihovom pogodnošću za rekreaciju**.

Pristup Planu predjela, bilo nacionalnog ili lokalnog karaktera, počinje samom analizom određenog područja, kao i vrednovanjem prostora u cjelini. Adekvatna zaštita, upravljanje predjelom i planiranje predjela u velikoj mjeri mogu doprinijeti njegovom kvalitetu, uključujući i gradove, i kvalitetu života u njemu. Na taj način doprinijeće se unapređenju kvaliteta i raznovrsnosti ne samo predjela Crne Gore, već i evropskih predjela. Osnovni kriterijumi za izdvajanje tipova predjela određenog područja zasnivani su na strukturnoj raznolikosti, izuzetnosti i harmoniji predionih elemenata koji čine predio i njegovu sliku.

Klasifikacija predjela

Klasifikacija predjela posmatranog područja zasnovala se na analizi klime, geologije, geomorfologije, vegetacije, faune, kao i analizi antropogenog uticaja kao jednog od krucijalnih faktora oblikovanja predjela. Svi podaci postavljeni su **overlay metodom**, gdje su sakupljeni podaci iz topografskih karata, ortofoto snimaka, hipsometrijske karte, i dr. (Bazna studija životne sredine - Glavni grad Podgorica, 2012. god.).

Klasifikacijom se prikazuju i identifikuju t**ipovi predjela,** kao i određena **područja karaktera predjela**. Ujedno se izdvojeni tipovi, kao i područja karaktera predjela mapiranju i deskriptivno predstavljaju.

1. Tip karaktera predjela: **1*-Akvatorijum jezera sa močvarnim područjem***

Područje karaktera predjela:

1.1 Vranjina

2. Tip karaktera predjela: ***2-Ravničarski predio sa istočnim brdima***

Područje karaktera predjela:

2.1. Kultivisani predio Zetske ravnice

2.2. Ušće rijeke Zete i Morače

2.3. Ćemovsko polje

2.4. Urbano jezgro

2.5. Područje Sitnica-Mareza-Velje Brdo

3. Tip karaktera predjela: ***3-Kanjon rijeke-vodonepropusni i vodopropusni dio sliva***

Područje karaktera predjela

4.1. Kuće Rakića sa vodopadom

4.2. Uzvodni sliv rijeke Cijevne sa aluvijalnim zaravnima

4. Tip karaktera predjela***: 4-Kanjon i korito rijeke sa aluvijalnim sedimentima***

Područje karaktera predjela

3.1. Ambijentalna cjelina Duklja

3.2. Aluvijalna zaravan Bioča i Mrke

5. Tip karaktera predjela: ***5- Istočna i zapadna brda ekonomskih šuma i pašnjaka***

Područje karaktera predjela

5.1. Visoravan-Polje Radovče

5.2. Kanjon Nožice sa kanjonom Male rijeke

5.3. Mokra- Dolina Veruše

5.4. Trmanjska površ

5.5. Izvor rijeke Tare

6. Tip karaktera predjela***: 6- Visokoplaninski predio***

Područje karaktera predjela

6.1. Katun Korita-Vikend naselje

6.2. Rikovačko jezero sa katunom

6.3. Šire područje Bukumirskog jezera

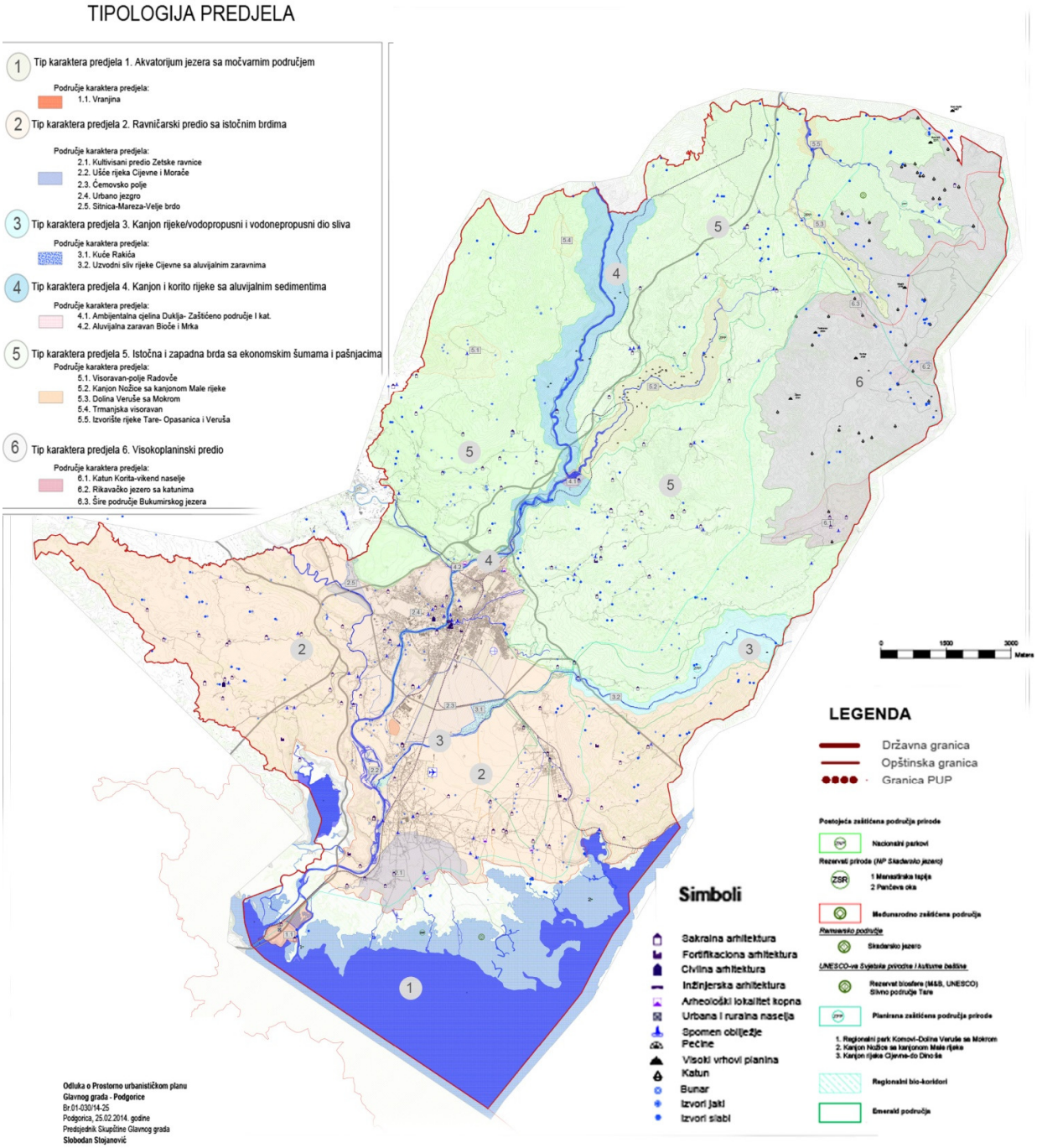

Pregledna karta 9.1: PUP Podgorica – tipologija predjela

9.2.2. Mjere zaštite, planiranje i upravljanje predjelima

Sistem zaštitnog planiranja moguće je sprovesti kroz Plan predjela koji bi kao instrument sprovođenja zaštite predjela, ukazao na dio prostornog plana koji poboljšava korišćenje i zaštitu svih predionih struktura, unosi spoznaje o razvojnim i ekološkim vrijednostima predjela u društvene procese kojima bi se regulisalo korišćenje prostora, odnosno predjela.

Kao najdjelotvorniji oblik zaštite ostvaruje se na temeljima dvaju važnih ishodišta:

- mogućnost razvoja onih djelatnosti koji se oslanjaju na prirodne resurse (poljoprivreda, šumarstvo, turizam, hidropotencijal, energetika i dr.)
- sprečavanje ili smanjenje gubitka prirodnih resursa, kulturnih predjela i štetnih uticaja na predio (plodnost zemljšta, kvalitet vazduha, vode, mora, sprečavanje erozije i klizišta i dr.)

Zaštita, kao jedan od osnovnih principa planiranja predjela, unutar postupka integralnog prostornog planiranja, osigurava dugoročne društvene interese u zaštiti prirodnih i kulturnih vrijednosti predjela. Samo *planiranje* predjela ne označava samo stvaranje zdrave i funkcionalne čovjekove sredine, već, prije svega, ostvarenje čovjekovih potreba da djelatnosti budu smještene u predio sa što manje štetnih i opasnih posljedica. *Upravljanjem* predjela potrebno je stvoriti zdrav, ekonomski, ekološki i kulturno uravnotežen predio, koji ujedno čuva i naglašava identitet prirodnih i kulturnih predjela.

Sa stanovišta planiranja predjela pod pojmom *zaštite prirode* podrazumijevaju se aktivnosti koje posredno ili neposredno služe *održavanju i unapređenju* biljaka i životinja, kao i zaštiti i unapređenju-u celokupnom predjelu-njihove osnove života. Sama zaštita prirode teži:

- genetičkoj raznovrsnosti populacija životinja i biljaka
- raznovrsnosti vrsta unutar biocenoza
- biološki raznovrsnom predjelu
- dugotrajnoj zaštiti kompleksne vizuelne pojave, odnosno *slike predjela*

Potrebno je spomenuti osim naučnih i društvene ciljeve zaštite prirode koji se mogu definisati kao *sposobnost korišćenja prirodnih dobara.*

Promišljeno i odmjereno unošenje novih struktura i sadržaja u predjelu može doprinijeti njegovom unapređenju, kako u funkcionalnom, tako i u vizuelnom pogledu. Ova karakteristika se ogleda najviše u pravilnom upravljanju predjelima, čime i veliki zahvati i strukture mogu, uz novo korišćenje, donijeti novu prostornu estetiku pravilnim uklapanjem u predio.

9.2.2.1. Predlog optimalnog korišćenja - Očuvanje/Unapređenje i razvoj predjela

Zbog svoje predione raznolikosti i postojanja velikih površina zaštićenih predjela, kao i onih koji se predlažu za zaštitu, utvrđeno je optimalno korišćenje predjela i njihovih resursa, sa strane ekonomskog razvoja Glavnog grada (turizam, poljoprivreda, industrija, urbanizacija).

Za izdvojene tipove i područja karaktera predjela predlaže se optimalno korišćenje, odnosno planirana namjena:

Turizam i rekreacija- optimalno korišćenje resursa kroz održivi-**ekološki turizam**- istraživački, naučni turizam, lov i ribolov, spaleološki, planinski–zimski i ljetnji turizam. Princip održivog turizma sprovodi se kroz koncept ECO Lodge turizma, koji predstavlja vrstu turističkog smještaja koji zadovoljava sljedeće kriterijume:

- Štiti prirodne i kulturne komponente svog okruženja

- Tokom izgradnje vrši minimalan uticaj na životnu sredinu,
- Uklapa se u specifični kontekst okruženja,
- Koristi alternativna, održiva sredstva u potrošnji vode,
- Obezbjeđuje pažljivo postupanje sa smećem i otpadnim vodama,
- Odlično sarađuje sa lokalnim stanovništvom,
- Primjenjuje programe ekološkog obrazovanja i vaspitanja i zaposlenih i turista,
- Daje doprinos održivom razvoju lokalne zajednice kroz istraživačke programe.

Za razliku od masovnog turizma, ove vrste turizma promovišu organizaciju manjih grupa, porodični turizam, edukaciju i razvoj turista, integraciju turista sa lokalnim zajednicama. Eko-turizam je turizam u relativno nenarušenim prirodnim predjelima, s ciljem da se prouči i ocijeni divlji svijet, pejzaž i lokalna kultura.

Cilj eko-turizma je da se minimalno optereti prirodna sredina i da se minimizira upotreba prirodnih resursa.

Izuzetak: **Urbano jezgro**-*područje karaktera predjela 2.4*- kao predio nastao dugogodišnjim antropogenim uticajem, odstupa od postulata eko-turizma. Za predio Glavnog grada predlažu se svi oblici turizma (kongresni, tranzitni, izletnički, naučni...), koji su već i sada u funkciji uz mogućnost smanjenja negativnih uticaja kroz određene smjernice i mjere njege predjela.

Zaštita:

Potencijalna zaštićena područja:

- Dio regionalnog parka Komovi- dolina Veruše i Mokro
- Kanjon rijeke Cijevne do Dinoša
- Kanjon Nožice sa kanjonom Male rijeke

Postojeća zaštićena područja:

- NP Skadarsko jezero:
- Manastirska tapija
- Pančeva oka

Međunarodno zaštićena područja:

- Skadarsko jezero
- Rezervat biosfere (M&B, UNESCO)-slivno područje Tare

Zona zaštite I i II vodoizvorišta:

- Mareza
- Ćemovsko polje
- Zagorič
- Milješ
- Konik
- Bioče
- Vranjina
- Fundina

Industrija - osnovni cilj razvoja industrije da se težište razvoja industrije prvenstveno pomjeri na maksimalno korišćenje postojećeg proizvodnog potencijala uz poštovanje važećih ekoloških normi. Industrijske zone se predlažu van užeg gradskog jezgra, kao i predlog mjera sanacije i rekultivacije postojećih industrijskih degradiranih zona.

9.2.2.2. Mjere i smjernice unutar tipova i područja karaktera

Operativni ciljevi:

- Razvoj održivog turizma Glavnog grada Crne Gore- ekološke države
- Stvaranje platforme za pravni okvir razvoja turizma, sporta i rekreacije
- Uključenje javnosti (lokalnog stanovništa) u razvoj predjela
- Sprovođenje međunarodnih i državnih mjera zaštite
- Stvaranje i očuvanje predionih odlika kroz njihovu plansku zaštitu
- Depopulacija ruralnih naselja kroz razvoj eko-turizma

Mjere-*Tip 1*-*Akvatorijum jezera sa močvarnim područjem*

- Koridor autoputa Bar-Boljare presijeca Skadarsko jezero u dužini od 9 km – mjere zaštite i sanacije date su DPP-om „Bar-Boljare“;
- Preuzeti smjernice iz Plana upravljanja Skadarskim jezerom 2010-2015. Godine;
- Potrebno je obezbijediti nesmetan prelaz životinja i ljudi - stvoriti zelene prelaze na autoputu;
- Obezbijediti dalju nesmetanu migraciju ptica;
- Zaštita staništa ptica, biljaka i močvarnog područja-IBA, IPA i Ramsarsko područje- u svrhu toga potreban je konstantan monitoring-praćenje stanja biodiverziteta (Najnovija istraživanja-Informacija o stanju životne sredine za 2012. godinu sa predlogom mjera);
- Potrebno je riješiti zagađenje jezera od industrijsko-komunalnih postrojenja Podgorice;
- Dozvoljeni su zahvati koji ne mijenjaju svojstva i namjenu karaktera predjela;
- Moguć je razvoj turizma, sporta i rekreacije- održivi-zeleni turizam;
- Urediti pješčane plaže jezera i pristup ostrvima kao turističkoj atrakciji;
- Sav razvoj usmjeriti ka održivom;
- Zabraniti širenje naselja i poljoprivrede ka obalnom-močvarnom području jezera;
- Stvaranje staza saznanja: botaničke, zoološke, geološke i hidrološke staze saznanja (posebno obilježene staze koje povezuju različite prirodne pojave (botaničke, geološke, zoološke, šumarske, i td.) ili istorijsko-kulturne objekte- uobičajene dužine: 2-4 km (1,5-3 sata hoda)
    - ukoliko postoje uslovi formirati kružnu stazu
    - staza treba da bude odvojena od saobraćajnica
    - predio treba da bude raznovrstan i bogat promjenama
    - izbjegavati lokacije sa opasnim biljkama ili životinjama
- **Turistički kompleks Plavnica** - upotreba autohtonih vrsta i „organskog“ uređenja terena-koristiti autohtoni materijal koji obezbjeđuje uklapanje objekata u prirodno okruženje, bez ograničavanja arhitektonskog izraza-minimalizovati uticaj;
- Stvoriti punktove za ribolov uz magistralni i željeznički pravac, kod Vranjine-stvoriti platoe za privremene postavke klupa, stolova, sportske opreme - u svrhu sportskog ribolova-potencijalni razvoj takmičenja u ribolovu-razvoj turizma;
- Regulacija obale jezera uz naselje Vranjina, spriječiti sezonska plavljenja naselja, usljed povećanja nivoa jezera;
- **Vranjina**-preuzeti smjernice iz Studije lokacije „Vranjina sa Lesendrom“ i Plan upravljanja Skadarskim jezerom 2010-2015. godine: smješten informacioni centar gdje su prezentovana sva četiri nacionalna parka Crne Gore. Centar je koncipiran na način da svojim sadržajem (izložbena galerija, etno-soba, TV-sala) interaktivnim prezentacijama prikaže kulturne i prirodne vrijednosti parkova;
- Naselje Vranjina u svrhu eko-turizma - stvoriti informacione punktove sa flajerima o istorijatu naselja, obezbijediti turističke mape naselja, suvenirnice, škole ribolova, vožnje čunom - karakteristično prevozno sredstvo na jezeru, obezbijediti prostor za prodaju proizvoda i ulova različitih vrsta ribe, organizovati turističke ture do manastira Vranjina sa crkvom Sv.Nikole - predvidjeti sistem pješačkih staza;
- Zaštita i obnova istorijskih arhitektonskih spomenika i obilježja, uključujući i očuvanje slikovitih ambijenata naselja;

- Očuvati relikte šume kestena, kao i vlažne šume uz obalu jezera čiji je konstituent endemični skadarski hrast – Quercus robur ssp. scutariensis.

Mjere Tip 2- *Ravničarski predio sa istočnim brdima*

- EMERALD lokalitet;
- urbano jezgo - sistem zelenila - smjernice uređenja preuzeti iz GUR-a Podgorica;
- podsticati razvoj organske poljoprivrede na cijelom ravničarskom dijelu, kao i na poljoprivrednom zemljištu u urbanom jezgru-prostor Sadina;
- spriječiti razvoj neformalne gradnje na području kultivisane Zetske ravnice, kao i na području plavljenja jezera;
- spriječiti razvoj poljoprivrede u močvarnom dijelu jezera uprkos postojanju Terra Rose (crvenica) kao najplodnijeg zemljišta, zbog međunarodne zaštite močvarnog biodiverziteta;
- uspostavljanje trajnog praćenja kvaliteta tla;
- obnova napuštenih poljoprivrednih površina;
- eksploataciju mineralnih sirovina (pijeska i šljunka) na ušću rijeke Morače i Cijevne potrebno je izmjestiti na planirani prostor i rekultivisati i revitalizovati - eksploatacija vrši uticaj na močvarno područje Vukovci - težiti ka očuvanju vlažnih i vodenih staništa, kao i neposredan uticaj na močvarno područje Skadarskog jezera. Na području karaktera predjela planira se pejzažno uređenje javnog karaktera, sportsko-rekreativne površine sa turizmom;
- područje Ćemovskog polja - sprovesti razvoj organske poljoprivrede uz postojanje živica obodima aglomeliorativnih površina čime se stvaraju zeleni koridori za nesmetano kretanje životinja i veliki broj ptica; spriječiti zagađenje rječnih tokova Cijevne i Ribnice, sanirati prostor od komunalnog i građevinskog otpada;
- podsticati razvoj vinograda na prostoru Ćemovskog polja - stvoriti cjelinu sa vinogradima Plantaža - stvoriti kulturni predio kao turističku atrakciju - degustacija vina, smještajni kapaciteti vinarije, turističke ture razgledanja vinograda;
- stvoriti zaštitni pojas uz planiranu industrijsku zonu - zaštitna buffer zona – zelenilo širine 5-8 m. Sredinom pojasa locira se drveće glavne vrste, na bokovima prateće, a zatim žbunje. Između drvenasto-žbunastih zasada zemljište se pokriva travnjakom od najotpornijih travnih vrsta. Zasadi treba da se odlikuju visokom otpornošću na gasove, dim i prašinu. Pojaseve je moguće urediti i kao rekreatiuvne zone-mogućnost uvezivanja u gradski sistem zelenila potezima linearnih drvoreda, trgova i skverova;
- novoplanirano groblje - urediti prostor groblja u organskom stilu, koristiti visokodekorativne, autohtone vrste sa dominantom četinarskih vrsta, topijarne forme čempresa - stvoriti zaštitni pojas širine do 5 m.

Izletište Sitnica-Mareza-Velje Brdo - zaštićeno vodoizvorište Mareza - Predlaže se za zaštitu, i tu uraditi regulaciju toka rijeke Mareze, usljed plavljenja putnog pravca Podgorica-Mareza-uređenje vodotokova i obala tzv. „naturalnim" načinom podrazumijeva upotrebu materijala kao što je kamen i zemljane, zatravljene nasipe, kao i zelene pojaseve visoke vegetacije; očuvanje postojećeg zelenila sa svojom bioekološkom funkcijom - urediti prostor pješačkim stazama i sadržajima - potrebno je odrediti sadržajno proctor - urediti prostor ribnjaka - stvoriti punktove za prodaju, zadržavanje tradicionalnih arhitektonskih rješenja podneblja, stvoriti sanitarne čvorove, itd.

Mjere Tip 3 *Kanjon rijeke-vodonepropusni i vodopropusni dio sliva*

- **Predlog za zaštitu**- EMERALD područje-Kanjon rijeke Cijevne do Dinoša. Potrebno je uraditi studiju zaštite - Zakon o zaštiti prirode ("Sl. list Crne Gore", br. 51/08 od 22. 08. 2008), čime bi se utvrdila granica-grafički i tekstualno. Ovim planskim dokumentom sprovodi se integralna zaštita. Prostor je potrebno i valorizovati u svrhu turizma, pa je nakon utvrđenja granice zaštite potrebno uraditi detaljnu studiju predjela.

- **Turističko-rekreativna zona Kuće Rakića**:
    - uraditi regulaciju toka rijeke protiv plavljenja, stvoriti zelene terase sa hidrofilnom vegetacijom koja veže zemljište;
    - izbjegavati betoniranje toka rijeke;
    - omogućiti uređenjem vodotoka proširenje kupališta Niagara - zbog velikog broja posjetilaca;
    - uređenje kupališta sprovesti prema Pravilniku o uslovima koje moraju ispunjavati uređena i izgrađena kupališta („Sl.list CG“, broj 20/08, 20/09, 4/10, 61/10, 26/11);
    - funkcionalno povezati dvije obale rijeke;
    - sagraditi most od prirodnih materijala okoline;
    - zabranjeno izvođenje skakaonica bilo koje visine - veliki broj stijenskih masa,
    - sprovesti mjere pri velikim vodostajima rijeka - zabrana kupanja zbog pojave virova;
    - omogućiti stvaranje objekata za skladištenje kupališnog mobilijara;
    - pri uređenju koristiti autohtone vrste i organski stil uređenja uz minimalno narušavanje karakterističnih prirodnih oblika korita rijeke.

- Saobraćajnice i trase druge infrastrukturne trase projektovati da u što manjoj mjeri narušavaju homogene ekosisteme i kulturno nasljeđe;
- Zaštita staništa zaštićenih biljnih vrsta i velikog broja migratornih ptica;
- Sprovesti monitoring;
- Uraditi katastar spaleoloških objekata;
- Sprovesti stvaranje staza saznanja – cilj staza je da pruže doživljaj i socijalne kontakte.

Mjere Tip 4 *Kanjon i korito rijeke sa aluvijalnim sedimentima*

Kanjon rijeke Morače - sliv Morače - obrađen je detaljno DPP-om višenamjenskih akumulacija na rijeci Morači, čime su definisane mjere zaštite predjela i životne sredine. DPP-om definisane su tri lokacije: Raslovići, Milunovići i Zlatica. Iz ove oblasti predmet koncesije mogu biti i niz malih i srednjih hidroelektrana na pritokama rijeke Morače. Potencijalne lokacije su: Brskut, Nožica, Kruševica, Širalija i Trebještica.

- Smjernice za uređenje ovog prostora u vrijeme izgradnje i eksploatacije hidroelektrana uzeti iz DPP;
- Zaštita postojećih zaštitnih šuma i izrada planova za pošumljavanje erodiranih, ogoljenih i degradiranih površina;
- Očuvanje rubova rječnog toka;
- Uređenje obala rijeke - stvoriti prostore za kupališta - omogućiti uređen prilaz stazama do obale i stvoriti prostore za kupališni mobilijar;
- Planiranu saobraćajnu infrastrukturu, za spajanje hidroelektrana sa naseljima i putnim magistralnim pravcima, potrebno je sprovesti izohipsama terena uz podizanje zaštitnih pojaseva;
- Gradnju i širenje naselja (Bioče i Mrke) potrebno je usmjeriti na višim kotama i obezbijediti javne površine (trgove, skverove, pješačke staze, trotoare, itd.);
- Arhitektura gradnje u tradicionalnom maniru;
- Neophodan je kontinuirani monitoring stanja biodiverziteta.

Kulturno dobro I kategorije zaštite – Duklja - Planira se projekat „Prezentacija i uređenje arheološkog lokaliteta Duklja“ - Projekat je odobren od strane UNESCO organizacije, čiji su partneri za izvođenje JU Muzeji i galerije Podgorica - Projekat obuhvata uređenje samog lokaliteta, kao i formiranje elektronske biblioteke koja bi bila dostupna istarživačima cijelog svijeta . Ovim projektom bi se aktivirao kulturni turizam Podgorice kao jedan od najznačajnijih segmenata turističke ponude Crne Gore.

Prostor je, takođe, potrebno turistički valorizovati - arheološke ostatke potrebno je prostorno ograditi, stvoriti sistem pješačkih staza, postaviti table sa istorijatom arheoloških pronalazaka,

postavka administrativnih objekata - izgradnja objekta sa izložbom fotografija, elektronskog prikaza nekadašnjeg stanja Duklje, postavka makete nekadašnjeg stanja prostora, rad visokoobrazovanih stručnjaka i turističkih vodiča.

Mjere Tip 5 *Istočna i zapadna brda ekonomskih šuma i pašnjaka*

- Očuvanje geometrije, veličina i mjera morfoloških karakteristika, kao i najzastupljenijih međuodnosa;
- Zaštita vizura, kao i zaštita prekida u vizurama;
- Izrada detaljne karte erozije;
- Čišćenje divljih deponija i uvođenje mjera za sprečavanje njihovog ponovnog nastanka,
- Formiranje staza saznanja;
- Izbjegavanje većih promjena u postojećem odnosu prirodnog ambijenta naspram izgrađenog, šuma naspram polja i sl.;
- Potencijal ECO turizma: ljekovito bilje, aromatično, pečurke i šumski plodovi;
- Ekonomske šume kao privredni potencijal opštine - od ukupne površine državnih šuma79% čine privredne šume čiji je cilj ostvarivanje maksimalne i trajne proizvodnje drveta, odgovarajućeg kvaliteta i ostalih šumskih proizvoda;
- Potrebno je stalno očuvanje sklopa i obraslosti šumskog fonda, kao i gazdovanje šumama sa odgovarajućim planovima upravljanja šumama;
- Stroga kontrola eksploatacije šumskog fonda;
- Zaštiti i postojeće zaštitne šume uz padine brdskog dijela;
- Šumske mjere (Zakon o šumama “Sl. list Crne Gore”, br. 74/10 od 17.12.2010, 40/11 od 08. 08. 2011): Zabranjeno je, osim u slučajevima i pod uslovima utvrđenim ovim zakonom:
    1) pustošenje i krčenje šuma;
    2) čista sječa šuma i sječa velikog intenziteta koja nije planirana kao redovan vid obnavljanja šuma;
    3) sječa koja nije u skladu sa programom gazdovanja šumama;
    4) sječa stabala zaštićenih i strogo zaštićenih vrsta drveća;
    5) podbjeljivanje stabala;
    6) sakupljanje nedrvnih šumskih proizvoda;
    7) sječa sjemenskih sastojina i sjemenskih stabala koja nije predviđena programom gazdovanja šumama, odnosno izvođačkim projektom;
    8) samovoljno zauzimanje šuma i šumskog zemljišta, uništavanje ili oštećivanje šumskih zasada, oznaka i graničnih znakova;
    9) odlaganje otpada, štetnih i opasnih materija i otpadaka, kao i zagađivanje šuma na bilo koji način;
    10) preduzimanje drugih radnji kojima se slabi prinosna snaga šuma ili ugrožava funkcija šume.
- Smanjiti depopulaciju i deagrarizaciju kroz stvaranje ECO Lodge turizma - stvaranje ruralnog turizma;
- Upotreba autohtonih materijala pri stvaranju turističkih naselja, kao i gradnja u tradicionalnom maniru prostora;
- Sačuvati rječne tokove u prirodnom obliku;
- Podizanje zaštitnih pojaseva uz putne pravce, kao i vodoizvorišta i tokove rijeka i rječica;
- Za poljoprivrednu proizvodnju ne preporučuju se zemljišta na padinama sa velikim nagibom preko 25%, što uslovljava intenzivno erodiranje zemljišta;
- Prostornim planom Crne Gore do 2020. god. date su smjernice za izradu planova područja od posebnog značaja, u kome ulaze kategorije: Područja posebnih vrijednosti prirode i ruralna područja kojima je neophodna revitalizacija.

Dolina Veruše sa Mokrom - dio regionalnog planiranog parka Komovi- PPPN “Bjelasica-Komovi”

Predio prepoznat za razvoj turizma, sporta i rekreacije, kao prostor različite konfiguracije terena, smješten u dolini rijeke Veruše ispod planinskih vrhova Kučkih planina, velikih je vizuelnih vrijednosti. Postojeće turističke kapacitete potrebno je proširiti. Stvoriti sadržaje za planinski ljetnji i zimski turizam. Postojeći kapaciteti (dva bebi ski-lifta i dječje odmaralište) okrenuti su ka dječjem uzrastu, čime je potrebno prostor prilagoditi svim uzrastima. Preporučuje se izrada **detaljne studije predjela** zbog dalje valorizacije, kao i izrada studije zaštite u svrhu zaštite predjela.

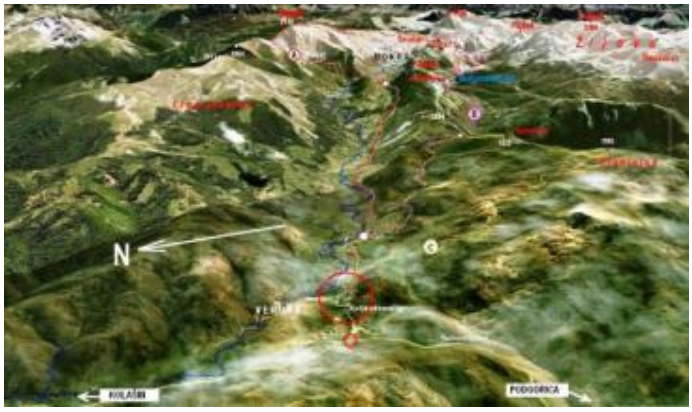

Slika 9.1: Dolina Veruše – planinarske staze

Smjernice za pejzažno oblikovanje turističkih centara (Izvod iz PPPN "Bjelasica-Komovi"):

- *Uspostavljanje ekološke mreže zaštićenih područja, povezivanje očuvanih stanišnih tipova i ekološki značajnih lokaliteta;*
- *Očuvanje sadašnjih granica šumskih kompleksa, zaštita i unapređenje vodenih ekosistema (jezera, rijeke, potoci, izvori), očuvanje postojeće drvenaste vegetacije uz rijeke i potoke;*
- *Očuvanje cjelovitosti i karakteristike livada i pašnjaka uz ograničeno pretvaranje u zone izgradnje;*
- *Zaštitu prostornih cjelina sa specifičnim kulturnim nasljeđem (katuni), izgradnju puteva prilagoditi karakteristikama terena i uklopiti u predio smanjivanja negativnog uticaja velikih infrastrukturnih objekata (autoput Bar-Boljare i sl.) kroz očuvanje postojećih šuma, podizanje zaštitnih šumskih pojaseva od autohtonih vrsta, principijelno projektovanje kosina u odnosu na kategoriju i nagib terena i njihovo ozelenjavanje, rekonstrukciju i pejzažno uređenje infrastrukturnih koridora i dr. Mora se obezbijediti primjena autohtonih biljnih vrsta;*
- *Uspostavljanje ekološki optimalnog odnosa između turističko-rekreativnih zona, šuma i površina pašnjaka i livada, koji će odgovarati karakteru predjela;*
- *Trasiranje skijaške infrastrukture (žičarare, ski-liftovi, ski-staze) izvođenjem prosjeka sa minimalnom sječom šume, uz maksimalno prilagođavanje terenskim prilikama, uklapanje u predio i obaveznom obnovom oštećenog biljnog pokrivača na pravcima trasa;*
- *Zadržavanje osnovnog izgleda prostranih mezofilnih livada u zoni skijališta;*
- *Pejzažno uređenje slobodnih površina turističkih kompleksa u skladu sa karakterom predjela, kako ekološkim, tako i ambijentalnim, kroz očuvanje i unapređenje dominantnih strukturnih elemenata prostora/lokacije (reljef, vegetacija, stvorene strukture) i upotrebu autohtonih biljnih vrsta (min. 90%) i materijala. Zabranjuje se korišćenje invazivnih vrsta;*
- *Održivo gazdovanje šumama;*
- *Zadržavanje tradicionalnog načina poljoprivredne proizvodnje;*
- *Saniranje erozije primjenom bioloških mjera uz upotrebu autohtonih biljnih vrsta.*

Sportsko-rekreativna turistička zona - Kanjon Nožice sa kanjonom Male rijeke

- Uraditi **studiju zaštite i detaljnu studiju predjela;**
- Potrebno je uraditi katastar pećina;

- Prostor je naučno nedovoljno istražen;
- Sam prilaz kanjonu Nožice potrebno je urediti i očistiti od komunalnog otpada, kao i kanjon Male rijeke;
- Izuzetno atraktivni kanjoni sa velikim brojem padova, vodopada, pećina, kliznih strana, uvala i dr.;
- Uvezati prostor Bioča i Mrke - turistički razvoj kroz spaleološki turizam i canyoning-stacionarno turističko mjesto;
- Prikupljanje floristićkih, populacionih i ekoloških saznanja na terenu;
- Evidentirati prisustvo endemskih i zakonom zaštićenih vrsta duž turističkih staza.

Planirane mini hidroelektrane na rijeci Nožici i Maloj rijeci dovešće do promjena u biološkom diverzitetu, kao i u samoj slici predjela. Stvoriće se akumulacije, vještačka jezera. Zbog svega ovoga potrebno je sprovesti određene mjere:

- Objekti se moraju uklopiti u predio kroz upotrebu autohtonih materijala;
- Površine jezera se mogu iskoristiti u turističke svrhe, pa ih je potrebno urediti sa ribnjacima, šetalištima, nacionalnim restoranima;
- Obezbijediti nesmetanu migraciju riba;
- Očuvati liniju poplavnih šuma;
- Primjenu tehnologije svesti na onu koja je prihvatljiva za predio i njegovo nesmetano funkcionisanje;
- Sprovesti monitoring prije i nakon izgradnje hidroelektrana i dr.

Trmanjska površ i polje Radovče

- Razvoj ruralnog turizma kroz koncept razvoja stočarstva i organske poljoprivrede;
- Predlaže se izrada **detaljne studije predjela** za dalju valorizaciju prostora;
- Plasman ljekovitih i aromatičnog bilja, kao i plasman šumskog voća na tržište grada;
- Prostor urediti u vidi ECO Lodge koncepta;
- Stvoriti djelove u području sa izuzetnim panoramskim vrijednostima-vidikovce;
- Uvezati prostor saobraćajnom infrastrukturom- dostupnost područja;
- Obezbijediti komunalnu i ostalu infrastrukturu za razvoj područja.

Zaštita - Izvorište Tare - **UNESCO-va svjetska i prirodna kulturna baština - Slivno područje rijeke Tare - dio regionalnog planiranog parka Komovi - predio izuzetne vrijednosti**

Mjere Tip 6 *Visokoplaninski predio*

- Minimiziranje ekoloških opterećenja kroz postupke upravljanja intenzitetom rekreacije kroz infrastrukturu:
    - ograničenje broja parking mjesta, zabrana pristupa automobilima određenim djelovima područja;
    - ograničavanje broja ulaznica u područje rekreacije ili nacionalnog parka;
    - odvajanje tihih aktivnosti u značajnim djelovima prostora od bučnih aktivnosti;
    - ekološko obrazovanje turista;
    - izbegavanje degradacije jedinstvenih resursa;
    - pri ulasku u turistička i rekreaciona područja dijeljenje flajera i brošura sa kratkim i jasnim uputstvima značajnim za zaštitu prirode datog područja;
    - harmonična pejzažna integracija novih objekata u postojeće prirodno i stvoreno okruženje;
    - mjere za ravnomjerniju vremensku distribuciju tražnje kako bi se spriječila velika istovremena koncentracija turista i rekreativaca.

- Razvoj planinskog turizma - Eco Lodge turizam - katunski turizam - očuvanje katunskih naselja i dogradnja istih: očuvanje arhitektonske gradnje uz korišćenje autohtonih materijala;
- Povezivanje planinarskim i pješačkim stazama naselja katuna;
- Stvaranje staza saznanja: botaničke, zoološke, geološke i hidrološke staze saznanja (posebno obilježene staze koje povezuju različite prirodne pojave (botaničke, geološke, zoološke, šumarske, itd.) ili istorijsko-kulturne objekte,uobičajene dužine: 2-4 km (1,5-3 sata hoda):
    - ukoliko postoje uslovi formirati kružnu stazu;
    - staza treba da bude odvojena od saobraćajnica;
    - predio treba da bude raznovrstan i bogat promjenama;
    - izbjegavati lokacije sa opasnim biljkama ili životinjama.
- Oznake planinarskih staza i vrhova;
- Izgradnja planinskih domova, šumarskih i lovačkih kuća;
- „Wildernes trails“- stvaranje planinskih biciklističkih staza uz njihovo markiranje, stvaranje vidikovaca, širokih vizura ka ravničarskom dijelu Podgorice, kao i ka Prokletijama;
- Uređenje saobraćajne i tehničke infrastrukture;
- Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta:
    - najmanje 40% površine svake parcele treba da bude uređeno ili prirodno zelenilo;
    - odvođenje otpadnih voda mora biti riješeno zatvorenim kanalizacionim sistemom sa prečišćavanjem.

Koncept razvoja katunskog turizma - ruralni turizam:

Izvod iz PPPN „Bjelasica-Komovi“:“ Naselje turističkih katuna treba organizovati kombinacijom sljedećih tipova objekata/sadržaja:

- *Smještajni objekti – katuni (2 tipa: za max. 3 osobe i za max. 6 osoba);*
- *Recepcija/administracija;*
- *Club House koji objedinjuje sadržaje hrane i pića, sadržaje za druženje i sl.;*
- *Mini SPA;*
- *BOH sadržaji (servisni sadržaji);*
- *Parking;*
- *Ljetnji sjenik;*
- *Natkrivena štala/tor“.*

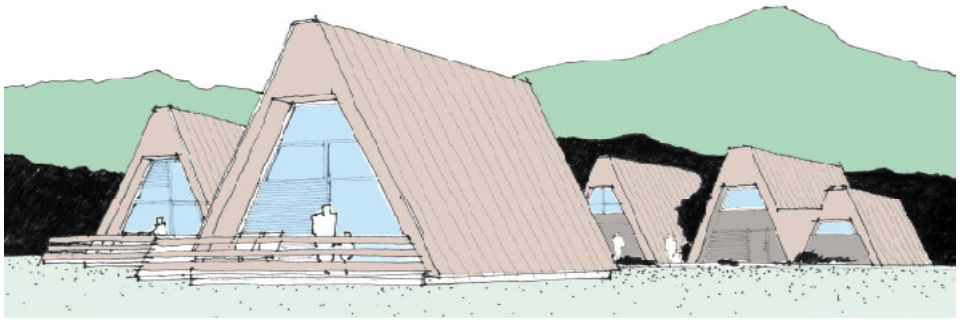

Slika 9.2: Primjer arhitektonskog oblikovanja katunske kuće

Turistička zona Korita, Bukumirskog i Rikavačkog jezera - Područja je potrebno valorizovati kroz **Detaljnu studiju predjela**, čime bi se prostor valorizovao za turizam, sport i rekreaciju, kao i za plansku zaštitu. Prije svega odlikuje se blizinom gradskog jezgra, ali ga je potrebno saobraćajno bolje povezati. Predjeli se odlikuju i visokom bioekološkom raznovrsnošću, zbog čega je potrebno sprovesti monitoring-promjene koje bi uslijedile usljed turističkog razvoja.

- Stvoriti zeleni zaštitni pojas oko Bukumirskog i Rikavačkog jezera, odrediti zaštitnu buffer zonu oko jezera (tačnu širinu buffer zone daće Detaljna studija predjela) u kojoj je zabranjena gradnja - u zelenom zaštitnom pojasu moguće je sprovesti stazu za bicikliste, pješačku stazu, stazu za ribolovce, servisna vozila dok zimi može služiti i kao staza za nordijsko skijanje - ovim se turistički valorizuje upotreba puta u zaštitnom pojasu za aktivnosti ekoturizma;
- Planinske vrhove Žijovo-Maglić-Crna planina potrebno je uvezati planinarskim stazama;
- Pravilne oznake staza kao i punktovi za odmor sa otvorenim širokim vizurama;
- Katunsko naselje Korita razviti kao stacionarno naselje za planinare, obuka, pružanje usluga turističkog vodiča, mapa staza, eko-restorani sa nacionalnom tradicionalnom kuhinjom;
- Koriščćenje materijala područja, pošumljavanje goleti zbog sprečavanja erozije;
- Regulacija obale jezera i njeno uređenje u turističke svrhe (kupalište, kontrolisani ribolov, klizalište),
- Stvaranje ski-staza, njihovo uređenje uz minimalnu sječu šume – odrediti trasu staza koje najmanje utiču na predio - pojava erozije i klizišta usred sječe šume;
- Pejzažno uređenje sprovesti kroz unapređenje dominantne strukture elemenata prostora i korišćenje autohtonih vrsta biljaka - organski tip uređenja;
- Uz stvaranje stalnih seoskih struktura potrebno je pokušati demografski popuniti ovaj predio na način koji će osigurati sociokulturno-prostorni razvoj;
- Uz oživljavanje seoske strukture, šumarstva, turizma, poljoprivrede i podsticanje ruralnog stanovanja, nužna je izgradnja društvene i tehničke infrastructure;
- Šume munike - Pinus heldreichii koje se javljaju na Kučkim padinama potrebno je zaštititi i urediti.

9.2.3 Plan uređenja zelenih površina

Prema "Pravilniku o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta" sve površine za pejzažno uređenje (PU) dijele se na:

- Objekte pejzažne arhitekture javne namjene – PUJ;
- Objekte pejzažne arhitekture ograničene namjene – PUO;
- Objekti pejzažne arhitekture specijalne namjene – PUS.

9.2.3.1 GUR Podgorica

Generalno urbanističko rješenje obuhvaćeno je planom predjela i pripada **tipu karaktera predjela 2 - Ravničarski predio sa istočnim brdima – područje karaktera predjela 2.4 urbano jezgro**.

Morfološku matricu čini ravničarski predio sa rijekama i matricom reljefnih uzvišenja u prostoru, od kojih većina predstavljaju park-šume. Ovakva matrica prikazuje predionu raznolikost uprkos relativno maloj površini.

Slika predjela ovog područja odlikuje se defregmantacijom zelenih površina kao i njihovom degradacijom. Karakteriše ih usitnjenost usljed urbanističkog širenja na račun zelenih površina. Bulevarima i širim gradskim ulicama postoje određeni linearni potezi-drvoredi koji, takođe, nijesu uvezani u sistem zelenila. Sve ukazuje da opšta slika urbanog jezgra odaje da nivo postojećih slobodnih i zelenih površina ne zadovoljava osnovne kriterijume za život, kako u sanitarno-ekološkom, tako i u funkcionalnom i estetskom pogledu. Sa strane sportsko-rekreativnih površina postoje park-šume Gorica, Tološi, Ljubović, Zlatica koje su uprkos svom degradiranom stadijumu posjećene od strane velikog broja korisnika. Manje površine su pod šumama i prirodnom vegetacijom. Veliki značaj imaju i uređene okućnice koje utiču na ukupan ekološki doprinos cjelokupnog zelenila grada. Zelenilo rječnih korita Morače i Ribnice posjeduje neuređenu hidrofilnu vegetaciju na aluvijalnim zaravnima. Rječni tok Ribnice od

istočne granice GUR-a do ušća sa rijekom Moračom uređen je kao sportsko-rekreativna zona, za pasivan vid rekreacije. Iako je u neposrednoj blizini samog gradskog jezgra, šetalište je slabo posjećeno usljed svoje nepovezanosti i nedovoljno sadržaja. U samoj blizini nalazi se Kraljev park, čija je rekonstrukcija završena u toku izrade ovog planskog dokumenta, čiji sadržaji se sastoje od dječjeg igrališta, šetnih staza, ljetnjikovca i tehničke opremljenosti u vidu postojanja WI-Fi interneta. U njegovoj blizini nalazi se, takođe, park sa šetnim stazama, pratećim mobilijarom, koji je ostao neuvezan i nefunkcionalan usljed velike razlike sa trenutno uređenim Kraljevim parkom. Pozitivan primjer predstavlja dječiji park u neposrednoj blizini Kliničkog centra, zajedno sa parkom Petrovića u kome se nalazi Dvorac kralja Nikole.

Bioekološku osnovu čini *asocijacija Quercetum trojanae* - šume makedonskog hrasta. Ove šume su najčešće degradirane panjače ili šikare i šibljaci. Karakteristična je pojava vrsta: *Prunus mahaleb, Celtis australis i Petteria ramentaceae i Buxus sempervirens*.

Park-šuma Gorica - nalazi se u samom gradskom jezgru i ujedno ima najveći doprinos sanitarno-ekološkoj slici grada. Glavne vizure ka park-šumi Gorica izgubile su se nakon izgradnje gradskog stadiona FK "Budućnost", kao i stambenom izgradnjom u njenoj neposrednoj blizini.

U florističkom smislu predstavlja prirodnu, botaničku baštu. Zimi cveta *Cochicum hungaricum*, a već u januaru dolaze endemični kaćuni *Crocus dalmaticus i Crocus weldenii*. Takođe, ovdje raste i nekoliko vrsta orhideja kao i pelim –*Salvia officinalis*. (Bazna studija životne sredine, Izvod)

Prostor park-šume uređen je pješačkom i biciklističkom stazom, sportskim terenima i parkovskim mobilijarom. Pored park-šume Tološi, predstavlja glavni sportsko-rekreativni prostor za građane Podgorice.

Planirani koncept pejzažnog uređenja Podgorice preuzima i razvija koncept zelenog sistema grada postavljen u GUP-u iz 1990. godine. Dopunjuje ga sa novoplaniranim zelenim površinama preuzetih iz važećih detaljnih urbanističkih planova.

Kičmeni stub i osnovu sistema predstavljaju površine uz tokove rijeka Morače i Ribnice na koje se nadovezuju ostale parkovske cjeline.

Cijelu osnovu sistema potrebno je upotpuniti prodorima zelenih koridora, drvoreda, trgova, skverova, urbanih džepova, kao i blokovskog zelenila. Povezivanjem zelenila stvara se ne samo olakšano funkcionisanje čovjeka kao jednog od glavnih aktera prostora, već se i životinjama omogućava nesmetano funkcionisanje kroz cjelokupan prostor stvarajući se time harmoničan odnos čovjeka i prirode. Ujedno takav sistem zadovoljava ambijentalne, estetske i socijalne aspekte. Iako na cijeloj teritoriji Podgorice postoji 10 parkova većih i manjih površina, stanje na terenu pokazuje da je većina parkovskih površina u degradiranom stadijumu koje egzistiraju kao nepovezani fragmenti.

Operativni ciljevi:

- dogradnja i izgradnja zelenog infrastrukturnog sistema
- revitalizacija i rekonstrukcija
- stvaranje mreže infrastrukturnog sistema zelenila
- podsticanje bioekološke raznovrsnosti – obezbjeđenje stabilnosti ekosistema
- povećanje ekonomske dobiti kroz estetsko-dekorativni efekat zelenila

Cilj planskog pristupa:

- revitalizovati postojeće park-šume - Gorica, Ljubović, Zlatica (dendrološka procjena i sječa bolesnih stabala kao i pošumljavanje);
- očuvati i revitalizovati postojeće parkove;

- stvoriti zelene trgove i skverove kao „stepping stones“ koji povezuju linijske poteze zelenila sa zelenim površinama;
- uspostaviti zelenu gradnju, stvarati urbane prostore u zelenilu;
- potrebno je postojeće degradirane površine revitalizovati i pejzažno urediti i privesti ih namjeni;
- stvoriti zeleni prsten grada kroz stvaranje manjih urbanih parkova po cijeloj teritoriji (postojeće blokovsko zelenilo);
- neophodno je detaljnim razradama predvidjeti formiranje novih površina parkovskog karaktera i trgova, na svim mjestima koje omogućuju oblikovno i funkcionalno njihovo formiranje;
- formiranje sistema za zalivanje u okviru zelenih površina.

Objekti pejzažne arhitekture javne namjene	**Objekti pejzažne arhitekture ograničene namjene**	**Objekti pejzažne arhitekture specijalne namjene**
Opis: • **dostupnost svim korisnicima prostora** • **opšti interes grada i stanovnika grada** • **ispunjenje socijalnih funkcija** • **ispunjenje ekoloških funkcija**	**Opis:** • **namijenjene korisnicima prostora (turizam, obrazovne i zdravstvene ustanove, itd.)** • **ispunjenje ekoloških funkcija**	**Opis:** • **zaštitni karakter** • **ekološka funkcija**
Park-šuma	Sportsko-rekreativne površine	Površine za groblja
Zona rekreacije	Zelenilo individualnih stambenih objekata	Zaštitni pojasevi
Trg	Zelenilo administrativnih objekata	Zelenilo industrijskih zona
Skver	Zelenilo objekata prosvjete	Zelenilo skladišta, stovarišta, servisa
Zelenilo uz saobraćajnice	Zelenilo objekata zdravstva	Površine za rekultivaciju i sanaciju
Uređenje obala	Zelenilo za turizam	Površine oko objekata odbrane i zaštite i vojni poligoni
Zelenilo uz saobraćajnice	Zelenilo turističkih naselja	
	Specijalizovani parkovi	

SMJERNICE ZA PEJZAŽNO UREĐENJE

PUJ:

Park-šume (PŠ)

Planirane su park-šume Gorica na 95,3 ha, Ljubović 12,5 ha, Dajbabska gora na 197 ha i Tološka šuma na 13 ha. Prostori su planirani kao zaštićeni botaničko-hortikulturni objekti čije su površine namijenjene odmoru i rekreaciji. Planira se i uređenje Dajbabske gore u vidu park-šume. Predstavljaju “pluća grada” i važne rezervate prirode. Postojeće park-šume uređene su kao sportsko-rekreativne površine sa sadržajima u svrhu sporta i rekreacije. Prostore je potrebno uvezati u gradski sistem zelenila različitim linearnim potezima kao i otvoriti vizure. Potrebno je planski sprovesti:

- Park-šume pošumiti autohtonim sadnim materijalom koji dobro veže zemljište;
- Saditi četinarske vrste zbog svog dobrog korjenovog sistema i fitocidnih svojstava;
- Dopunu sadržajnih komponenata u svrhu aktivne i pasivne rekreacije (mobilijara, sportskih terena, uređenje dinamičnih trim staza);
- Stvaranje biciklističkih staza i povezivanje sa planiranim biciklističkim stazama grada i postojeće biciklističke staze na Gorici (stvaranje mreže biciklističkih staza);
- Otvaranje vizura ka gradu, rijekama - stvaranje vidikovaca;

- Efekat noći: rasvjetni mobilijar postaviti uz sve sadržajne elemente prostora - mogućnost rekreacije u večernjim časovima;
- Stvaranje ambijentalnih cjelina za pasivan odmor sa atraktivnim vizurama,
- Koristiti autohtoni biljni material;
- Za djelove pasivnog odmora koristiti visokodekorativne autohtone biljne vrste;
- Za pošumljavanje koristiti sadnice:
  - visine min: 2,5-3 m
  - deblo bez grana do visine od 2 m,
  - obimom stabla na visini od 1 m od 12 do 14 cm.
- Vizuelno i prostorno izdvojiti cjeline prostora za vježbe.

Na površinama park-šuma mogu se planirati sljedeći sadržaji: kondicione staze za trčanje, biciklističke staze, naučne i programske staze, staze za jahanje, ljetnje pozornice, urbani mobilijar, dječja igrališta, sportski tereni, sprave za rekreaciju, vodene površine, manji kafei, dok bučne aktivnosti kao što su luna parkovi, sportski centri, moto i autodromi i slične aktivnosti se ne mogu planirati na ovim površinama.

Parkovi i skverovi (P i S)

Parkovi kao jedan od osnovnih elemenata tradicionalnih principa oblikovanja gradskih prostora, nužno je da su bolje zastupljeni u budućoj namjeni gradskih površina, prije svega u užem gradskom području i da se u koncepciji urbane dogradnje i izgradnje na novim površinama, računa sa normativom 3m^2/stanovniku.

Parkovske površine potrebno je projektovati kao površine javnog karaktera sa mrežom puteva i staza koje povezuju ambijentalne prostore i kompozicijske elemente: platoe, elemente sa vodom, dječja igrališta, sportski tereni i dr. Na postojećim parkovskim površinama potrebno je sprovesti entomološka i dendrološka istraživanja-valorizaciju sadnog materijala čime bi se izvršila sistematizovana sječa i uklanjanje starih i bolesnih stabala. Sve postojeće dekorativne elemente u parkovima (fontane, skulpture, svjetlosne elemente), onamo gdje je to potrebno, revitalizovati kroz obnovu boja, popravku itd. Takođe, sve postojeće parkovske sadržaje, mobilijar, ograde, dječja igrališta potrebno je revitalizovati, oni koji su u teško zapuštenom stanju potrebno je zamijeniti novim. Dopunu sadnog materijala vršiti autohtonim i alohtonim visokodekorativnim sadnicama. Obnoviti degradirane sezonske cvijetnjake i stvoriti nove na površinama gdje je to moguće i gdje se ambijentalno i kompozicijski uklapaju u prostor parka. Stvoriti cjeline za rekreaciju pasivnu i aktivnu za sve starosne uzraste. Više od 50% površine parka treba da bude pod zelenilom. Prilikom projektovanja novih parkovskih površina potrebno je izvršiti snimanje postojećeg stanja.

Skverovi su zelene površine koje prostorno zauzimaju manje površine od parkova, namijenjene kratkotrajnom odmoru stanovnika. Moguće ih je locirati uz saobraćajnice i pri dekorativnom oformljenju gradskih prostora. Predstavljaju ključni element u stvaranju zelene infrastrukture grada. Sadržajno mogu posjedovati sve što i parkovske površine, ali u manjim površinama. Mogu ujedno biti i protočnog karaktera, bez sadržaja za aktivnu rekreaciju sa cjelinama za pasivni odmor. Površina pod stazama i platoima iznosi 35% teritorije skvera, dok pod zelenilom je 60-65% površine i pod objektima 0-5%.

Trg i pješačke ulice (T i PU)

U sklopu oblikovanja gradskih ulica predviđa se značajan porast drvoreda. Nužno je da dogradnju primarnog uličnog sistema prati i uporedo podizanje drvoreda. Drvorede treba širiti posebno na potezima koji imaju reprezentativni karakter ili spajaju prirodno-rekreativna značajna područja. U planu zelenila predviđa se podizanje i višestrukih drvoreda kao vizuelnih barijera između različitih sadržaja namjene prostora.

Trg je slobodan, otvoren prostor, uređen i prijatan, proporcionalan veličini grada čija je osnovna uloga estetska i socijalna. Prostor koji se projektuje da primi što veći broj građana prilikom raznih okupljanja i manifestacija. To je slobodan pješački prostor povezan pješačkim ulicama. Poželjno je da ima aktivne rubove, odnosno da ga definišu javni programi. Najveći procenat površine trga je popločan sa pratećim mobilijarom (klupe, rasvjeta, fontane) uz mogućnost postavke skulpture, statue, česme itd.

Na novoplaniranim trgovima potrebno je povećati procenat zelenila u vidu zasada visokodekorativnih vrsta alohtonih i autohtonih drveća, kao i stvaranja niskog sklopa biljaka u vidu žardinjera. Zadržati se u određenim normativima pri projektovanju Fontana - ne zauzimati velike površine i uskladiti arhitekturu sa arhitekturom okolnih objekata. Projektovati prostor sa otvorenim vizurama ka značajnim objektima - vjerskim, državnim, zdravstvenim itd. Pješačke ulice savremeno dizajnirati i popločati prirodnim materijalima. Koristiti moderan dizajn elemenata rasvjete uz uklapanje u postojeće arhitektonsko oblikovanje.

Uređenje obala i zona rekreacije (UO i ZR)

Zelene površine duž obale vodotoka predviđaju mjesta za rekreaciju građana: uređena šetališta, povezana sa vodom rijeka, biciklističke staze. Na ove površine nadovezuju se na određenim lokacijama uređena sportska igrališta ili manja parkovna uređenja uz bližnje objekte javnog značaja.

Uređenje obale i vodotoka rijeka primjenjuje se u svim evropskim gradovima i postaje glavni ekonomski resurs. Potrebno je otvoriti vizure ka obalama rijeka, i urediti vodotoke u svrhu turizma i rekreacije. Ujedno, regulacijom vodotoka reguliše se smanjenje erozije. Uz rječne vodotoke planirani su zeleni zaštitni pojasevi. Zaštitne pojaseve je moguće urediti u svrhu rekreacije kroz formiranje šetališta, biciklističkih staza i prostora na kojima je moguće stvoriti sadržaje u svrhu razvoja turizma. Biciklističke staze treba projektovati sa pristupom mrežnom sistemu biciklističkih staza grada.

Prostor vodotoka Ribnice uz koje je urađeno šetalište, potrebno je bolje uvezati sa gradskim jezgrom, uz postavku određenih sadržaja za pasivan i aktivan odmor. Budućim razvojem prostora omogućiti izlazak na rijeku kroz prikazane načine uređenja vodotoka (slike 9.3 i 9.4). Koristiti prirodne materijale i biljnom sadnjom uvezati zemljište, čime bi se spriječila erozija rječnog vodotoka. Koristiti biljni materijal koji dobro vezuje zemljište i koji raste na vlažnim staništima sa izraženom dekorativnom funkcijom. Mogućnost sadnje visokodekorativnih solitarnih stabala (hidrofilna vegetacija- Salix, Fraxinus, Populus itd.) koje bi naglasile prostor i dale estetsko-dekorativni vizuelni identitet. Primjer vrsta koje dobro vežu zemljište i podnose vlažno zemljište: *Alnus glutinosa (korijen prodire 1,5 m u zemljište), Fraxinus excelsior, Quercus robur, Salix alba, Salix fragilis*. Preporučuje se primjena trske: *Glyceria maxima i Phalaris arundinaces*.

Uređenje vodotoka sprovesti kroz primjenu prirodnih materijala, kaskadno riješenih zelenih terasa uz izlazak na rječne tokove, čime bi se minimizirao efekat “betoniranja” rječnih tokova.

Kupališta je potrebno locirati na djelovima gdje postoji konstantna cirkulacija vode, na minimalnoj udaljenosti 100-150 m od prečišćivača otpadnih voda. Potrebno je opremiti prostor kupališnim mobilijarom kao i prostorima za sportski ribolov.

Slika 9.3: Ribnica- Primjer uređenja vodotoka

Slika 9.4: Primjeri uređenja vodotoka

Zelenilo uz saobraćajnice (ZUS)

Zelenilo uz saobraćajnice uvezuje sve zelene površine (parkove, trgove, skverove) u jedinstveni zeleni infrastrukturni sistem. Stvaranje drvoreda sa visokim drvorednim sadnicama moguće je formirati samo u novoprojektovanim ulicama u kojima je širina trotoara minimalno 2,5 m. U užim ulicama drvored se formira samo na sunčanoj strani ili obostrano, ali sa niskim drvorednim sadnicama. Kod formiranja drvoreda na parking mjestima potrebno je projektovati po jedno drvo na dva upravna parking mjesta, dok kod podužnog parkiranja na jedno parking mjesto po jedno drvo. Gdje postoji mogućnost kod dvostrukih drvoreda planirati između stabala zelene površine u vidu travnjaka. Koristiti biljne vrste koje imaju dubok korjenov sistem, čime bi se izbjeglo podizanje trotoara. Kod izbora drvorednih sadnica koje su na zelenim površinama moguće je koristiti biljke sa plitkim korjenovim sistemom, koji doprinosi estetskom izrazu prostora. Ujedno potrebno je birati vrste koje su otporne na zagađenje zemljišta, vazduha, buke itd. Rastojanje između pojedinačnih stabala iznosi od 6 do 12 m, pri čemu minimalno rastojanje od objekta iznosi 5 m. Izbjegavati vrste sa velikim medonosnim plodovima pr. Prunus cerasifera atropurpurea, Maclura aurantiaca itd. Koristiti vrste koje rastu u otežanim uslovima - zbijenom i zagađenom zemljištu, velikim količinama prašine na listovima, velikom intenzitetu buke.

Na saobraćajnim ostrvima, na razdjelnim trakama, skverovima otvorenog tipa, kružnim tokovima itd. saditi isključivo biljni materijal niskog rasta sa sitnim listovima i plodovima, parterno zelenilo zbog preglednosti saobraćaja. Kružne tokove urediti kompozicijski i saditi visokodekorativan sadni materijal.

Za saobraćajnice koje su riješene uz denivelaciju prostora saditi biljni materijal koji veže zemljište kao i vertikalno ozelenjavanje terena - koristiti puzavice. Tamo gdje nije moguće uvezati zemljište zbog prevelike denivelacije terena prostor je moguće urediti zelenim terasama, čije je zidove potrebno ozeleniti vertikalnim zelenilom. Postoje sistemi MOBICARE i FLEXIVERDE koji su široko primijenjeni u svijetu. Mobicare je sistem vertikalnog ozelenjavanja koji omogućava stvaranje zelenih zidova pod uglovima i od 90 stepeni.

Napomena: Predlaže se primjena sistema na već postojećim saobraćajnicama sa denivelacijom.

Slika 9.5: Primjeri ozelenjavanja saobraćajnica

PUO:

Sportsko-rekreativne površine (SR)

SRP čine sportsko-rekreativni centar i park koji opslužuju stanovništvo u radijusu od 1,5 km.

Normativi su dati u prilogu 3.

Sportsko-rekreativne površine potrebno je urediti biljnim vrstama sa fitocidnim dejstvima - isparavaju materije koje djeluju baktericidno na mnoge mikroorganizme, pa na taj način dezinfikuju vazduh koji je krucijalni segment pri sportsko-rekreativnim aktivnostima (većina četinarskih vrsta). Formirati trim staze čija su polazišta i krajnje tačke na dobro poznatom mjestu koje se lako pronalazi. Izbjegavati stambene prostore, saobraćajnice, industrijske zone. Iskoristiti terenske uslove, ravni do blagi nagnuti tereni, elastičan i suv zastor. Staze treba da sadrže:

Trim staze: park-šuma Gorica, Ljubović, Zlatica, Tološi i Stari aerodrom potrebno je urediti prema zadatim normativima koliko je to prostorno moguće. Staze je moguće povezati sa planiranim zaštitnim pojasevima koje je moguće urediti kao sportsko-rekreativne površine.

- potrebna površina iznosi 30-35 ha po mogućnosti pod šumom;
- kružna staza dužine 2000-2500 m;
- stazu za utrčavanje 200-300 m;
- 20 tačaka za vježbe sa odgovarajućom opremom na razdaljini oko 100 m;
- jednu tablu na startru sa informacijama o dužini staze itd.;
- 20-30 tabli sa oznakama smjera.

Izbjegavati vrste:

- krupnih plodova
- alergene vrste
- korovske
- žbunaste vrste sa toksičnim svojstvima i trnovima

Zelenilo stambenih objekata i blokova (ZOS)

Zelenilo stambenih objekata i blokova predstavlja bitnu komponentu zelenog sistema grada. Osim estetske funkcije, zelenilo objekata i blokova ima izraženu i sanitarno-ekološku funkciju. Predstavljaju „stepping stones“ (zelene tačke) zelenog sistema grada. Pješačke komunikacije unutar blokova spojene su sa vanblokovskim pješačkim stazama. U zavisnosti od intenziteta korišćenja širina staze se kreće od 1,5 do 3 m. Zelenilo u funkciji rekreacije u okviru namjene stanovanja može da se planira zajedno sa objektima obrazovanja i dječjim igralištima (standardi i normativi su dati u prilogu PUP-a).

Prostor je potrebno urediti zelenilom alohtonog i autohtonog biljnog materijala, ujedno zelenilom stvoriti prostore za pasivan odmor i odvojiti ih od dječjih igrališta zelenilom koje ima funkciju vizuelne barijere kao i tampon zone protiv buke. Voditi računa o osunčanosti, položaju drveća u odnosu na objekte, instalacije, mobilijar itd.

Zelenilo individualnih stambenih objekata (ZO)

Zelenilo individualnih stambenih objekata čini uređenje okućnica, čiji je likovni i bioekološki izraz produkt vlasnika stambenih objekata. Na prostou GUR-a Podgorica postoji veliki broj individualnih stambenih objekata sa uređenim okućnicama koje je potrebno uvezati u zeleni sistem grada. Korisnici ovih prostora su isključivo vlasnici objekata. U starom dijelu grada Podgorice zelenilo objekata smješteno je u zadnjem dijelu parcele. Čest slučaj kolektivnog korišćenja zelenih okućnica predstavlja primjer gradnje niskih stambenih objekata u nizu iza kojih su smješteni zeleni prostori. Veliki broj ovakvih stambenih objekata nalazi se u samom centru grada, od kojih je većina njih u degradiranom stadijumu. Zelenilo je izgubilo svoj prvobitni estetski karakter dugogodišnjom nepažnjom i vremenskom degradacijom. Sadašnji sistem zelenila okućnica izvodi se u prednjem dijelu parcele ka uličnom frontu. Ovakav vid ozelenjavanja omogućava poboljšanju kompletne slike grada. Potrebno je urediti prostore između građevinske i regulacione linije, u širokim frontovima ulica koje nemaju drvored preporučuje se sadnja visokih drvorednih sadnica čime ulica dobija drvored, a vlasnik okućnice vizuelnu barijeru. Preporučuje se sadnja živih ograda umjesto stvaranja betonskih zidova. U slučajevima projektovanja betonskih ograda potrebno ih je ozeleniti vertikalnim zelenilom, različitim vrstama visokodekorativnih puzavica. Neophodno je obezbijediti min. 30-40% zelenih površina, u zavisnosti od položaja parcele, zone stanovanja i namjene.

Zelenilo administrativnih i poslovnih objekata

Zelenilo administrativnih i poslovnih objekata, prije svega, ima estetsko-dekorativnu funkciju, u službi naglaska objekta. Koristiti visokodekorativne alohtone i autohtone vrste. Preporučuje se solitarna sadnja visokodekorativnih vrsta koje naglašavaju funkciju objekata. Izbjegavati vrste sa plodovima, šarenim listovima, toksične vrste kao i vrste sa trnovima i bodljama. Ujedno, izbjegavati prenatrpavanje prostora sadnjom biljaka, dati akcenat na travnjak kao bitan estetski element uređenja administrativnih i stambenih objekata. Najvažniji segment uređenja jeste travnjak koji naglašava uniformnost objekata. Pri parternom uređenju koristiti prirodne materijale geometrijskih oblika. Minimum 20% od ukupne površine mora biti pod zelenilom. Potrebno je urediti parking prostore linearnom sadnjom drvoreda. Na površinama gdje je prostorno moguće preporučuje se stvaranje prostora za miran odmor. Prostore je potrebno opremiti pratećim mobilijarom - kante za smeće, rasveta itd.

Zelenilo oko vjerskih objekata (ZVO)

Zelenilo vjerskih objekata urediti adekvatno tipu objekta.

Stvoriti platoe za organizovanje vjerskih i kulturnih manifestacija sa zelenilom koje uokviruje i naglašava objekat. Koristiti vrste koje imaju istorijsku važnost, autohtone vrste koje doprinose bitnosti objekta.

Zelenilom usmjeriti vizure ka objektu.

Zelenilo objekata prosvjete (ZOP)

Uređenje vrtića, osnovnih i srednjih škola treba da bude podređen korisnicima prostora, odnosno djeci različitih uzrasta. Time je potrebno izbjegavati vrste: toksične (*Nerium oleander, Evonymus europea, Ligustrum vulgare, Taxus baccata, Sambucus racemosa,* bršljan, hortenzija, hrizantema, đurđevak itd.) Normativi za otvoreni prostor objekata prosvjete date su u

Prilogu plana. Postojeće zelene površine vrtića i škola potrebno je obnoviti i rekultivisati. Potrebno je stvoriti djelove za miran odmor, ljetnje učionice, zakloniti ih od aktivne rekreacije. U ljetnjim učionicama potrebno je obezbijediti sadržaj za sprovođenje nastave-amfiteatar), kao i sprovesti sadnju visokog drveća usljed stvaranja sjenke. Prostor dvorišta objekata prosvjete opremiti pratećim mobilijarom, klupama, kantama za smeće, rasvjetom.

Zelenilo objekata zdravstva (ZOZ)

Stvarati ambijentalne prostore za pasivan odmor korisnika sa sadnjom biljnog materijala sa fitocidnim svojstvima koji pozitivno utiču na zdravstveno stanje bolesnika, kao i one vrste koje doprinose sanitarnim uslovima prostora. Kod planiranja bolničkih kompleksa i sanatorijuma, zelene površine treba da zauzimaju minimum 70% od cjelokupne površine, 20% saobraćajnice, staze, platoi, dok ostalih 10% čini objekat.

Potrebno je stvoriti pješačke staze kružnih oblika, odvojene zelenilom čime bi se omogućio pasivan vid rekreacije. Izbjegavati alergene vrste i korovske.

Zelenilo turizma i turističkih naselja (ZTH i ZTN)

Razvoj **MICE turizma** (Meetings, Incentives, Conferences, Events)-poslovni turizam, tranzitni turizam, kulturni, naučni, kongresni turizam, sport i rekreacija, kao i razvoj izletničkog turizma. „Cjelogodišnji“ turizam jeste postojanje kapaciteta koji ispunjavaju potrebe turista tokom različitih godišnjih doba i potreba raznih ciljnih grupa. U skladu sa ovim, potrebno je urediti prostore hotela i turističkih naselja visokodekorativnim autohtonim i alohtonim biljkama. Uređenje slobodnih površina potrebno je prilagoditi podneblju i arhitektonskom nasljeđu, kao i arhitekturi objekata.Turistički objekti treba da sadrže min. 40% zelenih površina u odnosu na urb. parcelu, u skaldu sa brojem korisnika i kategorijom objekta (Pravilnik o klasifikaciji, minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata („Sl.list RCG“ br.33/2007).

Postojeće zelenilo na parcelama potrebno je:

- Izvršiti potpunu inventarizaciju postojećeg biljnog fonda i kompozicionih ansambala;
- Izvršiti taksaciju biljnog materijala, vrednovanje zdravstveno i dekorativno, sa predloženim mjerama njege;
- Sačuvati i uklopiti zdravo i funkcionalno zelenilo.

Specijalizovani parkovi

Kompleksi specijalizovanih parkova – zoo-parkova lociraju se u gradskoj zoni izolovanoj od izvora buke, od magistralnih saobraćajnica, industrije i sl. Planiran je prostor zoološkog vrta na prostoru Lužnice i biće detaljno razrađen lokalnom studijom lokacije. Takođe se planira i prostor botaničke bašte u Farmacima.

U kompleksu zoo-parka izložbena zona treba da obuhvata 50-60% parka, a zona za odmor posjetilaca 30-40% prostora parka, dok za prostor botaničke baste izložbena zona treba da obuhvata 60-70%, a rekreativna zona-miran odmor 30-40% prostora parka. Glavne pješačke staze treba da su maksimalno prilagođene reljefu, sa širinom od minimum 3 m. Sekundarne pješačke staze mogu biti širine 0,75-3,0 m.

PUS:

Zaštitni pojasevi – uz saobraćajnice, vodoizvorišta (ZP)

Zaštitni pojasevi mogu biti isključivo sanitarno-higijenskog karaktera ili zeleni zaštitni pojasevi. Sanitarno-higijenski pojasevi sprečavaju negativan uticaj buke, aerozagađenja, dominantnih vjetrova i štite prostor od dalje neformalne gradnje. Postavljaju se oko industrijskih/proizvodnih

kompleksa, saobraćajnica, vodoizvorišta, pored vodotoka, ispod dalekovoda itd. BItan su elemenat urbanog zelenila jer pospješuju sanitano-ekološku sliku grada kroz sprečavanje erozije, popravljanja mikroklime.

U sanitarno zaštitnim pojasevima dozvoljeno je lociranje proizvodnih objekata manjeg stepena štetnosti, garaže, depoi javnog saobraćaja, skladišta i sl. Najmanje 40% površine zaštitne zone treba da je slobodno i iskorišćeno za ozelenjavanje (gledaj Prilog, normative i standardi).

Višefunkcionalni zeleni sanitarni pojasevi se formiraju kao rekreativni i dekorativni pojasevi u granicama građevinske zone, služe i kao sredstvo za ograničavanje nelegalne gradnje i prekomjerno širenje naselja u horizontalnom smislu, ali istovremeno kao rezervna zona za kasnije plansko širenje.

Oko Podgorice je postojao zaštitni pojas koji je, prije svega, imao vjetrozaštitnu funkciju sa zasadima monokulture alepskog bora-Pinus halepensis i ujedno je i predstavljao zeleni prsten grada. Veliki broj drveća je posječen usljed širenja naselja i neformalne izgradnje, čime se zaštitni pojas znatno smanjio i izgubio svoju prvobitnu funkciju. Predviđa se obnova ovog pojasa, prije svega u proizvodnim zonama, gdje su predviđeni veći neizgrađeni prostori.

.Prilikom projektovanja zelenih zaštitnih pojaseva potrebno je voditi računa o površini koja je na raspolaganju, ulovima životne sredine, fitocenološki sastav područja, strukturi predjela, korišćenje područja itd.

Moguće je izdvojiti nekoliko osnovnih modela:

1. **Model I** – višeredni pojasevi srednjeg intenziteta zaštite, sastavljeni od lišćarskih vrsta, u kojem su glavne vrste autohtone, ekonomski isplative sa više aspekata korišćenja;
2. **Model II** – višeredni pojasevi kod kojih se mogu javiti alohtone vrste u kombinaciji sa četinarskim vrstama;
3. **Model III** – višerendni pojasevi sa vrstama iz nižih spratova, mogu biti alohtone vrste - slabijeg intenziteta;
2) **Model IV** – niski pojasevi sa prisustvom alohtonih biljnih vrsta - slabija zaštita.

Zaštitni pojasevi od buke - uz saobraćajnice i željezničku infrastrukturu - Ukoliko se za jedno stanište mogu samo naći alohtone vrste sa velikim efektom na smanjenje buke, ovim vrstama treba dodati autohtone vrste, iako imaju malu zaštitu kako bi se povećala raznovrsnost i kako bi se poboljšala stabilnost, mogućnost samoregulacije. Prema Krellu (1980) sadnja zaštitnog pojasa treba da počne neposredno uz saobraćajnicu. Ukoliko je dovoljno prostora na raspolaganju, treba formirati široke zaštitne pojaseve sa više prekida, čime se postiže bolja osvijetljenost biljaka unutar pojaseva, bolje olistavanje i razgranatost.

Groblje (GR)

Za površine groblja odnos površina za sahranjivanje prema površinama ostalog sadržaja kreće se u rasponu 60:40% kod izrazito arhitektonske do 40:60% kod pejzažne kompozicije. Ova funkcionalna podjela uglavnom se sastoji u sljedećim odnosima: 60% površine namijenjene grobnim mjestima, 20% zeleni pojas i parkovski oblikovan prostor, 16% površine za pješačke staze i saobraćajnice, 3% trg za ispraćaj sa objektima kapele, i 1% ostali sadžaji. Uređenjem je potrebno stvoriti prostor koji odaje osjećaj mirnoće. Potrebno je stvoriti tampon zone zelenila ivicom groblja, prvenstveno na grobljima u užem gradskom jezgru. Velike betonske zidove potrebno je oplemeniti vertikalnim sistemom ozelenjavanja.

Postojeća stara groblja potrebno je sačuvati kao dio istorijskog nasljeđa i parkovno ih urediti.

Zelenilo industrijskih zona (ZIZ)

Novoplanirani industrijski objekti moraju imati min. 40% zelene površine od ukupne površine fabričkih kompleksa. U sklopu industrijskih objekata potrebno je koristiti biljke otporne na zagađenje, kao i formiranje zaštitnih pojaseva čiji su normativi već dati u prethodnom poglavlju.

Zelenilo skladišta, stovarišta, servisa i infrastrukturnih objekata

Uz infrastrukturne objekte formirati zaštitne pojaseve Model IV- niske pojaseve zaštite pri čemu ne bi došlo do ometanja u radu infrastrukturnih objekata. Za prostore skladišta, stovarišta, servisa koristiti Model II i III, višerednih sadnica. Prvobitna funkcija ovog zelenila jeste vizuelna zaštita i odvajanje od ostalih namjena u prostoru.

Površine za rekultivaciju i sanaciju

Potrebna je izrada projekata rekultivacije i sanacije za prostore koja su degradirana - područja za eksploataciju mineralnih sirovina, napuštenih industrijskih površina. Rekultivacijom se može podstaći i prenamjena industrijskih zona u parkovske površine. Poseban projekat se preporučuje za područje KAP-a (Kombinata aluminijuma Podgorica). Sanacijom treba da se postigne smanjenje negativnih efekata pojedinih namjena i djelatnosti na prostor.

Slika 9.5: Primjer rekultivacija industrijskih postrojenja u park – Park Duisburg, Njemačka

9.2.3.2 GUR Golubovci

Područje GUR-a Golubovi, takođe, pripada **Tipu predjela 2-Ravničarkom predjelu sa istočnim brdima** i graniči se sa područjem karaktera predjela **2.1. Kultivisani predio Zetske ravnice.**

Prostire se na Zetskoj ravnici na udaljenosti od centra grada 15 km. Razvijao se kao izgrađeno tkivo ruralnog karaktera kao tipično tzv. drumsko naselje. Predstavlja distributivni centar okolnih ruralnih naselja koji se isključivo bavi poljoprivrednom proizvodnjom. Na području Golubovaca postoji veliki broj rasadnika koji se bave proizvodnjom različitih poljoprivrednih kultura, čiji je glavni plasman na tržištu grada. Rijeke koje protiču ovim područjem: Mojanska rijeka, Tara, donji tok Morače, donji tok Zete, Ribnica, Mareza, Sitnica, Plavnica, Gostiljska rijeka, Pijavnik, Mašova Žalica, Grabovnica i Urelja izviru iz izdani Zetske ravnice.

Šire područje Zete izgrađuju kvartarne tvorevine - aluvijalni, glaciofluvijalni i jezerski sedimenti, u čijoj su osnovi karbonske stijenske mase. Za ovu zonu karakterističan je slabije modificiran maritimni uticaj Jadranskog mora i uticaj Skadarskog jezera. Zime su blage, sa rijetkim pojavama mrazeva, dok su ljeta žarka i suva.

Planski koncept

Na području GUR-a Golubovci jedina veća zelena površina nalazi se na potezu Beglaka, između pruge Bar-Beograd i Morače sa zapadne strane. Veći dio ove površine uz prugu je pošumljen alepskim borom - Pinus halepensis i čempresom-Cupressus sempervirens. Prema UP „Beglake“ na ovom području planirana je poslovna zona i sportsko-rekretivna zona, čija se površina smanjuje usljed realizacije saobraćajne infrastrukture-zaobilaznice.

Zbog zagušenosti prostora neformalnom gradnjom i protoka glavnih saobraćajnica, izgubilo se na otvorenim slobodnim i zelenim površinama. U samom gradskom jezgru potrebno je obezbijediti prostore manjih trgova ili podužnih proširenja uz bulevar. Stvarati zelene “urbane džepove” u djelovima koji su izgrađeni, a pružaju formiranje ovakvog vida zelenih površina.

Operativni cilj:

- **stvaranje Greenwaya - linijsko povezivanje zelenila sa zelenom infrastrukturom urbanog jezgra**

Greenway- Zelene staze, putevi - Živa mreža greenwayova - da obezbijedi ljudima pristup do otvorenih područja u blizini njihovog mjesta stanovanja, i da poveže ruralna i urbana područja. Mogu biti rekreativni, ekološki, i kulturno-istorijski. Ciljevi Greenwaya:

- zaštititi prirodno i kulturno nasljeđe područja i regiona;
- izgraditi lokalnu podršku za zaštićena područja i obezbijediti upravljanje predjelom;
- iniciranje i podrška lokalne trans-sektorske saradnje i partnerstva;
- pomoć u identifikaciji i osnaživanje lokalnog kulturnog i nacionalnog identiteta regiona i njegovog stanovništva;
- iniciranje razmjene iskustava, informacija i znanja između partnera duž međudržavnih greenwaya.

Plan uređenja zelenih površina predviđa:

- uvezati zelenilo GUR-a Golubovci sa gradskim jezgrom Podgorice, čime bi se stvorio kontinualni prodor zelenila;
- očuvati poljoprivrednu matricu i stvoriti živice, linijske poteze zelenila - bitne za neometano funkcionisanje faune – glavni elemenat Greenwaya;
- ekološka edukacija stanovništva;
- sačuvati rječni tok i urediti ga sistemom zelenila;
- korišćenje autohtonih vrsta biljaka;
- stvaranje višefunkcionalnih zaštitnih pojaseva;
- stvoriti centralni trg naselja;
- postojeće degradirane prostore sanirati i urediti.

Planirani objekti pejzažne arhitekture:

Objekti pejzažne arhitekture javne namjene	Objekti pejzažne arhitekture ograničene namjene	Objekti pejzažne arhitekture specijalne namjene
Park	Sportsko-rekreativne površine	Površine za groblja
Park-šuma	Zelenilo individualnih stambenih objekata	Zaštitni pojasevi
Trg	Zelenilo administrativnih objekata	Zelenilo industrijskih zona
Skver	Zelenilo objekata prosvjete	Zelenilo skladišta, stovarišta, servisa
Zona rekreacije	Zelenilo objekata zdravstva	Površine za rekultivaciju i sanaciju
Zelenilo uz saobraćajnice	Zelenilo za turizam	
	Zelenilo turističkih naselja	

Parkovi i skverovi

Parkovske površine na prostoru Golubovaca ne postoje. Ovim planskim dokumentom prostor Beglaka se planira kao sportsko-rekreativna zona sa parkovskom površinom. Ujedno, planiraju se parkovske površine u blizini prosvjetnih objekata.

Parkovske površine potrebno je projektovati kao površine javnog karaktera sa mrežom puteva i staza koje povezuju ambijentalne prostore i kompozicijske elemente: platoe, elemente sa vodom, dječja igrališta, sportski tereni i dr. Više od 50% površine parka treba da bude pod zelenilom. Planirano zelenilo uklopiti u postojeće zelenilo i koristiti autohtono zelenilo koje podnosi vlažno zemljište zbog blizine toka Morače.

Skverovi su zelene površine koje prostorno zauzimaju manje površine od parkova, namijenjene kratkotrajnom odmoru stanovnika. Planira se rekonstrukcija postojećeg skvera na kome postoji narodnooslobodilački spomenik. Prostor je potrebno dodatno naglasiti visokodekorativnim zelenilom, kao i stvoriti tampon zonu zelenila ka saobraćajnici čime bi se stvorili uslovi za kratkotrajni odmor prolaznika. Za planirane skverove površina pod stazama i platoima iznosi 35% teritorije skvera, dok pod zelenilom je 60-65% površine i pod objektima 0-5%. Moguće ih je locirati uz saobraćajnice i pri dekorativnom oformljenju gradskih prostora.

Trg

Na području GUR-a Golubovci ne postoji centralni zeleni trg, čime je potrebno locirati manju slobodnu površinu za trg. Uređenje uskladiti sa površinom trga, ne pretjerivati sa zasadima biljaka, čime bi trg prvenstveno imao protočan karakter bez dužeg zadržavanja. Ujedno, opremiti prostor urbanim mobilijarom.

Uređenje obala i zona rekreacije

Zona rekreacije planira se na prostoru Beglaka kao u prostoru uređenja vodotoka kroz stvaranje zaštitnih pojaseva. Regulacijom vodotoka smanjiće se spiranje zemljišta kao i plavljenje područja. Prostor ušća rijeke Cijevne u Moraču, gdje je trenutna eksploatacija pijeska i šljunka, potrebno je rekultivisati. Prostor ušća planira se kao sportsko-rekreativna površina sa pratećim sadržajima. Za pomenuti prostor je potrebno prvo uraditi projekat sanacije i rekultivacije usred eksploatacije šljunka i pijeska. Maksimalno sačuvati prirodni ambijent, a pažljivim intervencijama obale učiniti dostupnim i prijatnim mjestom za pasivni odmor i aktivnu rekreaciju posjetilaca. Za uređenje obale koristiti isključivo prirodne građevinske materijale (kamen, rječne oblutke, drvo) i autohtone biljne vrste. Normative preuzeti iz smjernica uređenja GUR Podgorica.

Preuzeti smjernice iz pejzažnog uređenja GUR Podgorica za :

- Zelenilo uz saobraćajnice;
- Sportsko-rekreativne površine;
- Zelenilo stambenih objekata i blokova;
- Zelenilo individualnih stambenih objekata;
- Zelenilo administrativnih i poslovnih objekata;
- Zelenilo vjerskih objekata;
- Zelenilo objekata prosvjete;
- Zelenilo objekata zdravstva;
- Zelenilo za turizam;
- Zelenilo turističkih naselja;
- Površine za groblja;
- Zaštitni pojasevi;
- Zelenilo industrijskih zona;
- Zelenilo skladišta, stovarišta, servisa;
- Površine za rekultivaciju i sanaciju.

9.2.3.3 GUR Tuzi

Naselje Tuzi smješteno je u ravničarskom predjelu kao i naselje Golubovci pripada **Tipu predjela 2-Ravničarski predio sa istočnim brdima**. Zajedno sa naseljem Golubovci čini bitnu komponentu ravnomjernijeg socioekonomskog razvoja na području Glavnog grada. Struktura izgrađenog tkiva svrstava se između urbanog i ruralnog karaktera.

Prostor je smješten u regionu Malesija u podnožju brda čiji prirodni resursi čine njegovu bitnu komponentu razvoja. Blizina Skadarskog jezera, vikend naselja Katuni, kanjon rijeke Cijevne jesu osnova za turistički razvoj.

Zelena matrica Tuzi ogleda se u degradiranom i neuređenom sistemu koji je smješten uz ivice rijeka i manjih pojedinačnih zelenih površina. Prostore je potrebno urediti, sanirati i uvezati u sistem zelenila. Veliki potencijal čini konfiguracija terena na kome je moguće planirati različite vidove rekreacije.

Operativni cilj:

- **stvaranje zelenih prostora (najprije ekološko sanitarnih funkcija), kao i prostora sa visokodekorativnim zelenilom uz smanjenje degradacije-sanacija i rekultivacija prostora**

Plan uređenja zelenih površina predviđa:

- zaštititi autohtoni izraz Šipčaničke gore i urediti je u funkciju park-šume,
- stvoriti visokodekorativne zelene površine – pretprostori/nastupni trgovi administrativnih i poslovnih djelatnosti;
- sačuvati rječni tok i urediti ga sistemom zelenila;
- ekološka edukacija stanovništva;
- korišćenje autohtonih vrsta biljaka i materijala;
- uvezati kanjon Cijevne u sportsko-rekreativnu matricu,
- očuvati poljoprivrednu matricu i stvoriti živice, linijske poteze zelenila - bitne za neometano funkcionisanje faune,
- stvaranje višefunkcionalnih zaštitnih pojaseva oko površina groblja, infrastrukturnih objekata itd.;
- postojeće degradirane površine na prostoru nekadašnjeg buvljaka, uz kanal rijeke Tujele itd., sanirati i urediti;
- urediti Dečiće kao zaštitne šume u funkciji izletničke i rekreativne zone šireg područja Tuzi.

Planirani objekti pejzažne arhitekture:

Objekti pejzažne arhitekture javne namjene	Objekti pejzažne arhitekture ograničene namjene	Objekti pejzažne arhitekture specijalne namjene
Park-šuma	Sportsko-rekreativne površine	Površine za groblja
Trg	Zelenilo individualnih stambenih objekata	Zaštitni pojasevi
Skver	Zelenilo administrativnih objekata	Zelenilo industrijskih zona
Zona rekreacije	Zelenilo objekata prosvjete	Zelenilo skladišta, stovarišta, servisa
Zelenilo uz saobraćajnice	Zelenilo objekata zdravstva	Površine za rekultivaciju i sanaciju
	Zelenilo za turizam	
	Zelenilo turističkih naselja	

Park-šuma

Predviđa se uređenje Šipčaničke gore u vidu park-šume sa svim pratećim sadržajima. Šipčanička gora predstavlja najveći zeleni fond Tuzi. Ujedno, planira se i uređenje područja Dečića koje se nalazi van granica generalne razrade, ali ga je potrebno urediti prema smjernicama i normativima za park-šume. Na pomenutom prostoru Šipčaničke gore planiraju se i centralne djelatnosti u vidu formiranja vidikovca sa restoranima i ostalim pratećim sadržajima. Navedenom valorizacijom prostor će predstavljati vrijedan ekonomski, estetski i sanitarno-ekološki kompleks koji doprinosi razvoju naselja.

Potrebno je planski sprovesti-Smjernice iz GUR-a Podgorica.

Trg i skver

Trenutna struktura gradskih otvorenih prostora je veoma skromna i svodi se na centralni trg. Iako okarakterisan kao trg, prostor više ispunjava odlike skvera. Planira se uređenje novog trga koji, iako manjih površina, ima za cilj da prekine jednoličnu linearnu strukturu koja se u vidu stambeno-poslovnih objekata pruža uz glavnu saobraćajnicu. Postojeći trg je protočnog karaktera sa mjestima za pasivan kratkotrajni odmor. Prostor trga je relativno dobro održavan u odnosu na ostale zelene površine. Potrebno ga je obogatiti koloritom sadnog materijala. Smjernice i normative za skver iz GUR-a Podgorica.

Uređenje obala i zona rekreacije

Zona rekreacije planira se na prostoru park-šume Šipčanička gora, kao i u dijelu uređenja zaštitnih pojaseva uz rijeke. Regulacijom vodotoka smanjiće se spiranje zemljišta, kao i plavljenje područja. Maksimalno sačuvati prirodni ambijent, a pažljivim intervencijama obale učiniti dostupnim i prijatnim mjestom za pasivni odmor i aktivnu rekreaciju posjetilaca. Za uređenje obale koristiti isključivo prirodne građevinske materijale (kamen, rječne oblutke, drvo) i autohtone biljne vrste.

Potrebno je otvoriti vizure ka obalama rijeka, i urediti vodotoke u svrhu turizma i rekreacije. Ujedno, regulacijom vodotoka reguliše se smanjenje erozije. Uz rječne vodotoke planirani su zeleni zaštitni pojasevi. Zaštitne pojaseve je moguće urediti u svrhu rekreacije kroz formiranje šetališta, biciklističkih staza i prostora na kojima je moguće stvoriti sadržaje u svrhu razvoja turizma. Biciklističke staze treba projektovati sa pristupom mrežnom sistemu biciklističkih staza grada.

Zelenilo individualnih stambenih objekata

Najvećim dijelom GUR-a Tuzi protežu se stambeni objekti individualnog stanovanja, čiji se vlasnici pretežno bave poljoprivredom. Arhitektura objekata je različita i neusklađena sa prostorom. Veliki broj objekata prelazi regulacionu liniju, čime se gubi prostor drvoreda i pješačke zone. U unutrašnjosti se nalazi i veliki broj okućnica postavljenih u prednjem dijelu parcele koje su ograđene živim ogradama. U okućnicama se najviše sade voćne kulture, kao i povrtne kulture. Poljoprivreda je tradicionalni način obrade zemljišta ovog područja.

Planirane okućnice potrebno je urediti u skladu sa karakteristikama područja. Stvarati zasade voća čime se ostvaruje ekonomska dobit, kao i sanitarno ekološka.

U okviru individualnog stanovanja neophodno je obezbijediti min. 30-40% zelenih površina, u zavisnosti od položaja parcele, zone stanovanja, namjene šireg prostora itd.

Preuzeti smjernice iz pejzažnog uređenja GUR Podgorica za :

- Zelenilo uz saobraćajnice;
- Sportsko-rekreativne površine;
- Zelenilo stambenih objekata i blokova;
- Zelenilo administrativnih i poslovnih objekata;
- Zelenilo vjerskih objekata;
- Zelenilo objekata prosvjete;
- Zelenilo objekata zdravstva;
- Zelenilo za turizam;
- Zelenilo turističkih naselja;
- Površine za groblja;
- Zaštitni pojasevi;
- Zelenilo industrijskih zona;
- Zelenilo skladišta, stovarišta, servisa;
- Površine za rekultivaciju i sanaciju.

9.3. Mjere za povećanje energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije

Za poboljšanje energetske efikasnosti postoji čitav niz pravnih akata EU-a o tehničkim standardima za kotlove i građevinske materijale, kao i niz evropskih zakonskih akata u vezi sa urbanim područjima i u vezi sa energetskom efikasnošću u zgradama.

Direktive 2002/91/EC, 2006/32/EC i 2005/32/EC i sl. daju mnoge elemente koji se odnose na podsticanje energetske efikasnosti. U većini tih elemenata zahtijeva se djelovanje na lokalnom nivou. Nacionalne vlade treba da za nove i neke obnovljene zgrade ispune jedan broj minimalnih zahtjeva energetske efikasnosti. U budućnosti, sertifikat će biti osnova za kupce ili korisnike iz kojeg će biti obaviješteni o energetskim karakteristikama zgrada koje žele kupiti ili iznajmiti. Velike javne zgrade koje se često koriste (npr. Narodna biblioteka) dužne su javno objaviti sertifikat, odnosno potvrdu energetske efikasnosti. Sprovodiće se redovna inspekcija kotlova i klimatizacionih uređaja većih od standardne veličine, kako bi se provjerile energetske performanse efikasnosti i emisija gasova staklene bašte.

Pri izgradnji novih objekata potrebno je da se bar 20% potrebne energije obezbijedi iz alternativnih izvora energije, pri čemu treba voditi računa o ambijentalnim i pejzažnim karakteristikama okruženja budućih objekata.

Održivoj potrošnji energije treba dati prioritet racionalnim planiranjem potrošnje, te implementacijom mjera energetske efikasnosti u sve segmente energetskog sistema.

Održiva gradnja je, svakako, jedan od značajnijih segmenata održivog razvoja koji uključuje:

- Upotrebu građevinskih materijala koji nijesu štetni po životnu sredinu;
- Energetsku efikasnost zgrada;
- Upravljanje otpadom nastalim prilikom izgradnje ili rušenja objekata.

Energetski i ekološki održivo graditeljstvo teži:

- Smanjenju gubitaka toplote iz objekta poboljšanjem toplotne zaštite spoljnih elemenata i povoljnim odnosom osnove i volumena zgrade;
- Povećanju toplotnih dobitaka u objektu povoljnom orijentacijom zgrade i korišćenjem sunčeve energije;
- Korišćenju obnovljivih izvora energije u zgradama (biomasa, sunce, vjetar itd);
- Povećanju energetske efikasnosti termoenergetskih sistema.
- Za klimatizaciju prostora koristiti resurse obilja podzemnih voda i sistem toplotnih pumpi

Instalacije za iskorišćavanje sunčeve energije potrebno je integrisati u oblikovanju objekata (krovovi, fasade). Najbolji način integracije ovih instalacija je postavljanje kolektora u ravan kosog krova. Ovakav način integracije moguć je ukoliko je krov orijentisan ka jugu uz odstupanja ± 30°. Najpogodnije tipologije zgrada za ovakvu integraciju su, svakako, stambeni

objekti, bilo za kolektivno ili individualno stanovanje. U objektima čije arhitektonsko rješenje upućuje na ravan krov, optimalno rješenje je postaviti solarnu instalaciju na nosače koji garantuju optimalni nagib kolektora. Ukoliko kolektori nijesu u liniji ni sa jednom od glavnih osa fasade, preporuka je da se ovakve instalacije postave na dovoljnom rastojanju od ivice fasade da se izbjegne njihova vidljivost sa ulice.

Cilj sveobuhvatne uštede energije, a time i zaštite životne sredine, će stvoriti preduslove za sistemsku sanaciju i rekonstrukciju postojećih zgrada, a zatim i povećanje obavezne toplotne zaštite novih objekata. Prosječne stare kuće godišnje troše 200-300 kWh/m^2 energije za grijanje, standardno izolovane kuće ispod 100, savremene niskoenergetske kuće oko 40, a pasivne 15 kWh/m^2 i manje. Energijom koja se danas potroši u prosječnoj kući u Crnoj Gori možemo zagrijati 3 - 4 niskoenergetske kuće ili 8 - 10 pasivnih kuća.

Nedovoljna toplotna izolacija dovodi do povećanih toplotnih gubitaka zimi, hladnih spoljnih konstrukcija, oštećenja nastalih vlagom (kondenzacijom), kao i pregrijavanja prostora ljeti. Posljedice su oštećenja konstrukcije, nekomforno i nezdravo stanovanje i rad. Zagrijavanje takvih prostora zahtijeva veću količinu energije, što dovodi do povećanja cijene korišćenja i održavanja prostora, ali i do većeg zagađenja životne sredine. Poboljšanjem toplotno-izolacionih karakteristika zgrade moguće je postići smanjenje ukupnih gubitaka toplote za prosječno 40 do 80%.

Kod gradnje novih objekata važno je već u fazi idejnog rješenja u saradnji sa projektantom predvidjeti sve što je potrebno da se dobije kvalitetna i optimalna energetski efikasna zgrada.

Zato je potrebno:

- Analizirati lokaciju, orijentaciju i oblik kuće;
- Primijeniti visoki nivo toplotne izolacije kompletnog spoljnjeg omotača objekta i izbjegavati toplotne mostove. U cilju racionalnog korišćenja energije treba iskoristiti sve mogućnosti smanjenja korišćenja energije u objektima. Pri izgradnji objekata koristiti savremene termoizolacione materijale, kako bi se smanjila potrošnja toplotne energije;
- Iskoristiti toplotne dobitke od sunca i zaštititi se od pretjeranog osunčanja. Kao sistem protiv pretjerane insolacije, koristiti održive sisteme (zasjenu škurama, građevinskim elementima, zelenilom i sl.) kako bi se smanjila potrošnja energije za vještačku klimatizaciju. Drvoredima i gustim zasadima smanjiti uticaj vjetra i obezbijediti neophodnu zasjenu u ljetnjim mjesecima;
- Rashladno opterećenje treba smanjiti putem mjera projektovanja pasivnih kuća. To može uključiti izolovane površine, zaštitu od sunca putem npr. brisoleja, konzolne strukture, ozelenjene nadstrešnice ili njihove kombinacije;
- Pri proračunu koeficijenta prolaza toplote objekata uzeti vrijednosti za 20-25% niže od maksimalnih dozvoljenih vrijednosti za ovu klimatsku zonu;
- Niskoenergetske tehnologije za grijanje i hlađenje treba uzeti u obzir gdje god je to moguće;
- Solarni kolektori za toplu vodu će se uzeti u obzir kod kućnih sistema za toplu vodu, kao i za grijanje bazena. Korištenje bazenskih prekrivača će se, takođe, uzeti u obzir zbog zadržavanja toplote;
- Kad god je to moguće, višak toplote iz drugih procesa će se koristiti za predgrijavanje tople vode za hotel, vile i vode u bazenima;
- Održivost fotovoltaičnih ćelija treba ispitati u svrhu snabdijevanja niskonaponskom strujom za rasvjetu naselja, kao i druge mogućnosti, poput punjenja električnih vozila.

9.4. Mjere zaštite prirodne baštine

Grad kao konglomerat u svom sastavu baštini specifičan biljni i životinjski svijet. Promjene sastava živog svijeta u ekosistemima direktna su posljedica fizičkih i hemijskih uslova sredine

nastalih djelovanjem savremenog čovjeka. Zagađivanjem čovjek mijenja i oduzima životni prostor drugim bićima koja se povlače u područja sa očuvanim staništima ili isčezavaju. Zaboravlja se da je sva ta vrijednost gotovo isključivo posljedica prirodnih datosti, naslijeđena baština nekih ranijih vremena, a da su današnji trendovi izrazito negativni. Upravo, poenta djelovanja u smislu očuvanja vrijednosti koje imamo je uspostavljanje režima zaštićenih prirodnih dobara.

Generalno, možemo prepoznati veći broj pritisaka i uticaja/posljedica koje dovode do narušavanja biodiverziteta kao segmenta životne sredine i značajne komponente čovjekovog bitisanja. Izdvojićemo urbanizaciju naročito neplansku koja je dovela do prenamjene i nepovratnog gubitka staništa, te degradaciju okolnog područja kroz fragmentaciju, zagađenje otpadom, otpadnim vodama, bukom, svjetlošću, te lociranje građevinskih područja u posebno vrijedne i osjetljive ekosisteme. Veliki je uticaj i pojedinačnih sektora: turizam, jer vrijedna područja su i turistički najatraktivnija; saobraćaj je doveo do fragmentacije staništa, zagađenja vazduha, te uzmeniravanja faune bukom; poljoprivreda usljed prenamjene staništa, sječe šuma i primjenom agrotehničih mjera u priličnoj mjeri predstavlja prijetnju za biodiverzitet; Vodoprivreda svojim aktivnostima uništava vlažna staništa važnih za održavanje mnogih vrsta, pogotovo ptica močvarica, presijeca rječne tokove, betoniranjem rječnih korita u potpunosti mijenja biotop. Neselektivno i prekomjerno korišćenje kroz lov i ribolov i te kako može imati za posljedicu ugrožavanje faune. Ukazaćemo još i na pojave unošenja invazivnih vrsta i pojavu požara koji za posljedicu imaju uništavanje staništa.

Ciljevi i mjere

Osnovni ciljevi u vezi sa zaštitom biodiverziteta odnose se na obezbjeđenje zadovoljavajućeg i kontrolisanog korišćenja prirodnih potencijala i očuvanja ekosistema.

Tabela 9.9: Primarni ciljevi zaštite biodiverziteta i pejzaža

C1	Ustanovljavanje novih zaštićenih prirodnih dobara na lokalitetima sa jedinstvenim prirodnim odlikama i usklađivanju ljudskih aktivnosti, ekonomskih i društvenih razvojnih planova, programa i projekata sa definisanim stepenom zaštite
C2	Uspostavljanje sistema praćenja stanja biodiverziteta na teritoriji Glavnog grada - Monitoring
C3	Izrada akcionog plana biodivrziteta – definisanje prioriteta revitalizacije i unapređenja najugroženijih djelova
C4	Integracija pitanja zaštite biodiverziteta u druge sektore, naročito definisanje odgovarajućih planskih rješenja
C5	Povećavanje nivoa svijesti o značaju problematike zaštite biodiverziteta i podsticanje javnosti radi aktivnog učešća u donošenju odluka
C6	Izrada i sprovođenje strategije proširenja urbanih zelenih površina u smislu njihovog kvantitativnog i kvalitativnog povećanja u gradskim četvrtima i formiranja zaštitnog zelenila oko infrastrukturnih objekata koristeći autohtone biljne vrste

U narednoj tabeli identifikovane su mjere čijom implementacijom dijelom mogu biti dostignuti prepoznati ciljevi.

Tabela 9.10: Mjere zaštite biodiverziteta i pejzaža

Cilj	Mjere za ostvarivanje ciljeva		Nosioci	Rokovi	Indikator
C1	M1	Izrada studije zaštite (stručne podloge) za prepoznate vrijedne prostore na teritoriji Glavnog grada; sprovođenje odgovarajućih propisanih procedura, kao i izrada definisane dokumentacione osnove za održivo upravljanje.	GG	Prioritet srednjo-ročno, Trajna aktivnost	% novo proklamovanih zaštićenih prirodnih dobara
C1	M2	Osmisliti atraktivnu ponudu za zaštićena prirodna dobra u kontekstu razvoja različitih vrsta turističke ponude, uključujući: posmatranje ptica (bird-watching); posjete pećinama, rafting, šetnje i vožnje biciklom, ostalo.	Upravljači zaštićenim prirodnim dobrima	Trajna aktivnost	
	M3	Evidencija ekosistema. Sinteza rezultata svih	Naučne		Formirana

Cilj	Mjere za ostvarivanje ciljeva		Nosioci	Rokovi	Indikator
C2		postojećih i budućih istraživanja za pojedine vrste, staništa naročito endemične i rijetke u međunarodnim, ali i nacionalnim okvirima.	institucije	Prioritet Trajna aktivnost	evidencija/publikovani podaci
C3	M4	Evidentno je da podaci o broju, stanju i prostornom rasprostranjenju biljnih i životinjskih vrsta i gljiva treba da budu na jedan novi i savremeni način obrađeni i verifikovani. Kvalitetna saznanja o biološkom diverzitetu su preduslov za efikasnu zaštitu kroz razvoj adekvatnog koncepta i konketnog akcionog plana za njihovo očuvanje. Navedeno podrazumijeva istraživanja i prikupljanje podataka na terenu, tj. obradu novih i postojećih podataka o biodiverzitetu.	Uprava G	Prioritetno	Izrađen Akcioni plan osnova
C1 C2 C3	M 5	Uspostavljanje baze podataka o biodiverzitetu gdje će se centralizovati, odnosno objedinjavati svi potvrđeni podaci i dostupne informacije za teritoriju Glavnog grada.	GG	Prioritet Trajna aktivnost	Uspostavljena baza podataka
C4	M6	Prilikom izrade sektorskih planova i programa, te budućih planskih rješenja neophodno je uzimati u obzir prirodne specifičnosti prostora na koji se isti odnose naročito ukoliko je identifikovan kao posebno vrijedan sa aspekta biodiverziteta (urbanizam, turizam, saobraćaj, poljoprivreda, vodoprivreda, upravljanje otpadom, preventivne mjere protiv hazarda).	GG	Prioritet Trajna aktivnost	
C5	M7	Bitna pretpostavka odgovornog odnosa prema biološkoj raznovrsnosti biljnih i životinjskih vrsta jeste svjesnost o značaju ovog pitanja. Primjenom širokog spektra aktivnosti, kao što su medijske kampanje, izrada biltena i informatora, te organizovanje edukativnog programa/predavanja o biodiverzitetu, mogu se postići odgovarajući rezultati u podizanju svijesti i informisanosti građana i njihovog većeg uključivanja u efikasno rješavanje zajedničkih problema na ovom polju.	GG	Trajna aktivnost	Broj sprovedenih aktivnosti
C6	M8	Proširenje urbanih zelenih površina predstavlja značajnu komponentu kvalitetnijeg životnog prostora. U tom smislu buduća planska rješenja treba da prepoznaju najefikasnije i najprimjerenije mehanizme za buduću organizaciju zelenih površina u Glavnom gradu.	GG JP Zelenilo	Trajna aktivnost	

U svjetlu dosadašnje politike sveukupnog razvoja bilo kog sektora ili, pak, sagledavanja prostora u smislu njegovog uređenja posebno se vodi računa o nepovredivosti postojećih zaštićenih prirodnih dobara, kako nacionalnih, tako i međunarodno verifikovanih, ali i onih prostora koja zbog svojih osobenosti predstavljaju potencijalne teritorije za stavljanje pod zaštitu. Nesporno je da se za date kategorije ne smije dozvoliti ugrožavanje vrijednosti i osobenosti zbog kojih su i stavljeni pod zaštitu. U planskoj koncepciji i postavci PUP-a razlikujemo NP “Skadarsko jezero” sa rezervatima prirode Manastirska tapija i Pančeva oka, koji je ujedno i međunarodno zaštićeno područje – Ramsar site. Kao potencijalna zaštićena područja prepoznata su: dio planinskog masiva Komova i kanjon rijeke Cijevne.

9.5. Mjere zaštite kulturne baštine

9.5.1. Osnovni modaliteti zaštite

Ovim dokumentom utvrđuju se samo opšte odredbe i načelni stavovi zaštite graditeljske baštine. Detaljni uslovi obrađuju se i primjenjuju kroz detaljne urbanističke planove, urbanističke projekte i investicione elaborate za ansamble i pojedinačne objekte, u skladu sa registrom

kulturnih dobara za Glavni grad i namjenskom studijom zaštite kulturnih dobara (Zakon o zaštiti kulturnih dobara ("Sl. list CG" 49/2010), član 89. i 90).

Za sve navedene nivoe planiranja i projektovanja obavezno se primjenjuju metodologije zaštite kulturnih dobara u skladu sa Zakonom o zaštiti kulturnih dobara.

U sklopu navedene metodologije potrebno je obraditi sljedeće:

- dokumentaciju o postojećem stanju cjeline ili objekata;
- istorijat sa fazama razvoja;
- izvorni izgledi naknadne intervencije na objektu;
- stilsko-arhitketonsku valorizaciju;
- analizu stanja materijala i konstrukcija;
- pojave i uzroke ugroženosti,
- obnovu istorijske arhitekture;
- saniranje konstrukcije;
- rekonstrukciju i adaptaciju za savremenu namjenu.

Iscrpnost dokumentacije i izrade objekta zavisi od njegove kompleksnosti i spomeničkog značaja. Određuje se kroz uslove zaštite graditeljske baštine (konzervatorske uslove) koje daje nadležna služba za zaštitu kulturnih dobara.

U savremenoj teoriji i praksi zaštite kulturnih dobara, posebno graditeljske baštine, primjenjuje se princip da se zaštitom obuhvata sveukupnost prostora (kako je prije navedeno i za zaštitu prirode).

Kod pristupanja radovima na pojedinačnim kulturnim dobrima, kao što su: sakralni objekti, objekti profanog karaktera, utvrđenja i drugi objekti kulturno-istorijskog značaja, mora se osigurati učešće odgovarajućih stručnjaka kvalifikovanih za tu vrstu radova u svim fazama rada, kako u pripremno-istraživačkim, tako i u građevinsko-operativnim.

9.5.2. Plan rekonstrukcije i sanacije starih djelova naselja

Tretman postojećih djelova naselja, a naročito vrijednih urbanih i ruralnih urbanističko-arhitektonskih cjelina zauzima važno mjesto u konceptu plana. Problemi sanacije urbanih cjelina tim su izraženiji, što se nova izgradnja stambenih i javnih sadržaja po pravilu planira u neposrednom kontaktu sa postojećim djelovima grada.

Najvažniji zahvat rekonstrukcije, svakako, su cjeloviti radovi na sanaciji ambijentalnih ruralnih cjelina. Obnova se mora vršiti sistemski, na temelju detaljno razrađenih urbanističkih projekata. Detaljnu rekonstrukciju pojedinih objekata potrebno je izvesti u skladu sa konzervatorskom dokumentacijom. Revitalizacija ambijentalnih cjelina ne sastoji se samo od konzervacije i zaštite pojedinih objekata i ambijenata, već je potrebno provesti i sistematski realizovati planirane namjene, naročito one koje predstavljaju ekonomsku osnovu za uključenje u savremene privredne tokove (turistička djelatnost, zanatstvo, poljoprivreda).

Potrebno je insistirati na sanaciji niza ambijenata koji se sastoje od objekata od kojih su mnogi u lošem građevinskom stanju, a neki i ruševine. Sanacija arhitektonski vrijednih objekata mora se izvesti na temelju konzervatorske dokumentacije koja će definisati modalitet zaštite, način rekonstrukcije, te predložiti optimalnu namjenu. Interpolacije u ovim prostrima moraju biti u skladu s detaljnom urbanističkom dokumentacijom.

U ostalim stambenim zonama režim zaštite nije toliko strog, pa se interpolacije i zamjene dotrajalih objekata novim vrše u skladu sa važećim zakonskim propisima, opštinskim odlukama i smjernicama ovog PUP-a.

Osim rekonstrukcije i sanacije građevinske strukture, važan element uređenja je i tretman

vanjskih površina grada i definisanje saobraćajnog sistema. Realizacija ovog sistema pretpostavlja kompletno uređenje uličnog profila, te adekvatno popločavanje pješačkih površina i biciklističkih staza.

Rekonstrukcija parkovnih površina veoma je važan element uređenja prostora. Osim novoplaniranih zelenih površina, planira se sanacija postojećih parkova, naročito gradskih parkova u Podgorici, drvoreda i manjih zelenih površina.

9.6. Mjere zaštite od prirodnih i tehničko-tehnoloških nesreća i od značaja za odbranu zemlje na području naselja

Lokacije neophodne za funkcionisanje sistema odbrane se određuju na osnovu zakonskih i strateških dokumenata koji regulišu oblast odbrane Crne Gore. Opšta spremnost u zajednicama će se ojačati, a nivo svjesnosti o značaju i potrebi imanja organizovane i efikasne društvene aktivnosti u sprečavanju i ublažavanju efekata hazarda i vanrednih situacija će se postići sa aktivnim učešćem građana u procesima na lokalnom i regionalnom nivou.

Da bi se povredivost prostora svela na najmanju moguću mjeru, pri organizaciji prostora naročita pažnja je posvećena:

- smanjenju obima i stepena razaranja usljed elementarnih nepogoda i ratnih opasnosti;
- smanjenju seizmičkog rizika;
- žilavosti energetske infrastrukture i osiguranja alternativnih izvora energije;
- razvoju adekvatne telekomunikacione infrastructure;
- zaštiti i smanjenju opasnosti od poplava;
- upravljanju čvrstim otpadom i zaštiti životne sredine;
- smanjenju obima ruševina i stepenu zakrčenosti od rušenja;
- povećanju prohodnosti poslije razaranja za evakuaciju stanovništva i sl.;
- sprečavanju zagađivanja tla, površinskih i podzemnih voda;
- izdvajanju i stavljanju izvorišta vode pod poseban režim;
- osiguranju alternativnih izvora energije;
- stavljanju pod zaštitu ugroženog poljoprivrednog zemljišta, posebno zaštita najkvalitetnijeg poljoprivrednog zemljišta i šuma;
- izbjegavanju prevelikih koncentracija stambene izgradnje;
- ravnomjernom raspoređivanju stanovništva na način da se osigura korišćenje ukupnog prostora;
- razmještanju svih funkcija u prostoru, na način da se putovanje stan-objekat društvenog standarda svede na najmanju mjeru;
- osiguranju odgovarajuće organizacije saobraćaja;
- polaganju trasa i objekata vodoprivrednih sistema (vodosnabdijevanje i odvodnja);
- povećanju izgradnje društvenih, socijalnih i zdravstvenih ustanova i snabdjevačkih centara koji mogu preuzeti funkciju razorenih objekata;
- planiranju mreže skloništa i drugih zaštitnih objekata;
- osiguranju prilaza vatrogasnim vozilima i vozilima hitne pomoći do svakog objekta;
- osiguranju dovoljnih količina vode za zaštitu od požara.

9.6.1. Mjere za smanjenje seizmičkog rizika

Teritorija Glavnog grada pripada prostoru Crne Gore koji je izložen dejstvu zemljotresa, kako iz autohtonih žarišta, tako i iz žarišta sa susjednih teritorija. Na to utiče više aktivnih ili aktivno-potencijalnih seizmogenih zona, a, prije svih, podgoričko-danilovgradska zona, koja je manje aktivna i daje rjeđe zemljotrese između 9 i 10° MCS.

Seizmičke aktivnosti, naročito one velikog intenziteta, mogu dovesti i do niza posljedičnih hazarda: likvefakcije tla, pojava klizišta, promjene nivoa podzemnih voda i dr.

Distribucija očekivanog seizmičkog hazarda i distribucija stanovništva u velikoj mjeri uslovljavaju nivo očekivanih šteta. Rezultati istraživanja pokazuju da je nivo očekivanog seizmičkog hazarda u urbanizovanom dijelu Glavnog grada veći u odnosu na brdsko-planinski dio, a u isto vrijeme atraktivnost Glavnog grada kao državnog centra prouzrokuje koncentraciju stanovništva i materijalnih dobara na dosta uskom području. Samim tim, nivo očekivanog seizmičkog rizika može biti višestruko povećan ako se ne obezbijede neophodni uslovi i pravci za redukciju istog. Ova vrsta rizika se može definisati kao očekivani nivo gubitaka ili šteta nastalih usljed dejstva zemljotresa na određenom mjestu i u određeno vrijeme.

Kada se procjenjuje nivo seizmičkog rizika neophodno je poznavati sve komponente rizika, njihovo mjesto i međusobnu povezanost. Četiri osnovne komponente rizika su:

- seizmički hazard;
- elementi izloženi seizmičkom hazardu: stanovništvo, privredni objekti, objekti kulturne baštine i drugi objekti;
- lokacija izloženog elementa u odnosu na hazard;
- povredljivost elementa, koja predstavlja stepen mogućih gubitaka ili oštećenja tog elementa, na datoj lokaciji, u uslovima dejstva specifičnog hazarda; povredljivost se može odnositi, kako na fizičke, tako i na socijalne i ekonomske.

Validna ocjena seizmičkog rizika, kao stepena očekivanih gubitaka u realizaciji specifičnog seizmičkog hazarda, podrazumijeva prethodnu, detaljnu katalogizaciju ukupnog fonda podataka o stambenim, privrednim i industrijskim objektima, kao i tipičnih migracionih zakonitosti stanovništva tokom godine, u cilju determinisanja funkcija njihove ukupne povredljivosti u uslovima dejstva budućih zemljotresa.

Primjena građevinskih i tehničkih normi u urbanističkom planiranju i arhitektonskom projektovanju i izgradnji u seizmički ugroženim područjima svrstava se u preventivne mjere. Od zakonskih propisa izdvajaju se:

- Pravilnik o privremenim tehničkim propisima za građenje u seizmičkim područjima („Sl. list SFRJ“; br. 39/64), koji ne važi za objekte visokogradnje;
- Pravilnik o tehničkim normativima za izgradnju objekata visokogradnje u seizmičkim područjima („Sl. list SFRJ“; br. 31/81, 49/82, 29/83, 21/88, 52/90).

U cilju smanjenja seizmičkog rizika (očekivanog nivoa gubitaka ili šteta nastalih usljed dejstva zemljotresa) Planom se definiše preporuka za izradu studije o procjeni seizmičkog rizika na nivou Glavnog grada.

Planom se predlaže i provjera konstruktivne bezbjednosti objekata (zgrada i komunalne infrastrukture) koji su bili poplavljeni, i to sa dva aspekta:

- mogućeg konstruktivnog oštećenja postojećih objekata;
- pogoršanih karakteristika terena, odnosno smanjene nosivosti tla zbog dvije poplave u deset, odnosno tri u periodu od trideset godina (1979, 2000, 2010).

Nakon izvršene provjere ili tzv. seizmičke evaluacije postojećih objekat (ocjena seizmičke sigurnosti konstrukcija postojećih zgrada), ukoliko se utvrdi da je potrebno, izvršiti njihovu rehabilitaciju.

Sasvim posebna situacija u zaštiti od posljedica zemljotresa nastaje u odnosu na kulturno-istorijske spomenike, kao i stare ambijentalne cjeline, gdje je potrebno primjenjivati specifične kriterijume i mjere ojačanja objekata koji će, prije svega, zadovoljiti estetske i sigurnosne

zahtjeve i poboljšati funkcionalne mogućnosti, a time povećati stepen njihove sigurnosti u cjelini.

9.6.2. Mjere zaštite od poplava i bujica

Visoki vodostaji rijeke Morače i njenih pritoka, kao i rijeke Drima u Albaniji, uslovljavaju povremeno plavljenje nekih priobalnih terena, posebno u priobalnom području Skadarskog jezera. Zaštitne mjere od poplava se odnose na:

- zabranu gradnje svih objekata i podužnih trasa infrastrukture ispod maksimalno očekivane kote poplavnog talasa pedesetogodišnjih velikih voda, kao i zaštita od stogodišnjih voda;
- pošumljavanje i primjenu tehničkih i biotehničkih radova na sanaciji erodiranih površina, kao i regulacija bujičnih vodotoka, ukoliko se to pokaže neophodnim;
- preciziranje lokacija i zona koje su ugrožene plavljenjem u planovima nižeg reda (lokalnim planskim dokumentima) i na istim lokalitetima/zonama zabraniti izgradnju stambenih i drugih objekata na kojima bi poplave prouzrokovale štete.

Razmjere rizika od poplava, kao i mjere za njihovo sprečavanje i ublažavanje je dato dokumentom “Plan za zaštitu i spasavanje poplava na teritoriji Glavnog grada”.

9.6.3. Mjere zaštite od erozije i klizišta

Zaštita zemljišta od erozije se obezbjeđuje:

- Primjenom antierozionih mjera koje se svode na zabranu oranja po nagibu zemljišta; čiste sječe šuma na nagnutim terenima i ispaše na degradiranim terenima i na obavezu oranja po izohipsi; pošumljavanja goleti; konverzije jednogodišnjih kultura u višegodišnje na degradiranim površinama i antierozionog gazdovanja zemljištem i šumama. Skup mjera koje će se primijeniti zavisiće od nivoa erozionih rizika i vrste erozije;
- Blagovremenim antierozionim uređenjem (konzervacija i rekultivacija) slivova kao elementom kompleksnog gazdovanja vodom i zemljištem. Kod zaštite slivova prednost imaju zone rezervisane kao vodoizvorišta. Kod antierozionih mjera zaštite slivova prednost imaju biološke mjere (pošumljavanje, melioracija šuma, melioracija pašnjaka i livada i zatravljivanje);
- Sprečavanjem pretvaranja livada i pašnjaka u oranice i preoravanja zemljišta na većim nagibima čime se još više podstiču erozioni procesi;
- Terasiranjem terena sa većim nagibom po obodu ravnice i u brdskom dijelu, putem revitalizacije starih i podizanjem novih zaštitnih podzida; tako uređene površine na tim područjima bi se najbolje koristile za vinogradarsku i organsku proizvodnju.

Zaštita od klizišta odnosi se na izbjegavanje nestandardnih intervencija u prirodnoj konfiguraciji zemljišta, posebno na većim nagibima, održavanje vegetacije na nagnutim terenima i sprečavanje gradnje, kao i na primjenjivanje kriterijuma zaštite od zemljotresa.

9.6.4. Mjere zaštite od požara

Požar kao „najveća šumska štetočina“ javlja se u rubnim djelovima sa naseljenim mjestima. Najveći broj požarišta se nikada ne sanira. U planskom periodu ovoj problematici se mora posvetiti više pažnje, pogovoto ako se ima u vidu da su 50% požara izazvala privatna lica.

Da bi se spriječila pojava požara u šumama na prostoru Glavnog grada, odnosno da bi

isti u slučaju pojave bio brzo lokalizovan treba sprovesti sljedeće mjere:

- Mjere predohrane (imaju za cilj da se iz šume uklone, po mogućnosti, svi mogući uzroci javljanja šumskih požara; u okviru ovih mjera spada i kulturno-prosvjetna propaganda, s ciljem da se ukaže na značaj šume kao opšteg dobra koje zahtijeva čuvanje i zaštitu);
- Mjere za brzo otkrivanje nastalog požara;
- mjere za gašenje požara i mjere poslije požara (sanacija opožarenih površina).

Pored ovih mjera, potrebno je obezbijediti: saobraćajnu pristupačnost, snabdjevenost opremom i ljudstvom, službom osmatranja i javljanja, protivpožarnim prugama i punktovima za protivpožarnu zaštitu u svemu se pridržavajući Plana zaštite od požara.

Zaštita i spasavanje od požara u naseljima, gdje se nalazi veći broj ljudi i materijalnih dobara koji mogu biti ugroženi, sprovodiće se kroz urbano rješenje protivpožarnih puteva i prilaza vodnim objektima, smanjenje požarne opterećenosti protivpožarnih prepreka, uslova za efikasnu intervenciju vatrogasnih snaga, dobro dimenzionisanje vodovodne i hidrantske mreže, lokacije vatrogasnih objekata, obezbjeđenje sistema veza i dr.

9.6.5. Mjere zaštite od atmosferskih nepogoda

Zaštita od atmosferskih nepogoda (vjetar, grad, ekstremne temperature, atmosferska pražnjenja i dr) ostvaruje se:

- Projektovanjem i izgradnjom objekata primjenjujući različite mjere: kroz poboljšanje toplotne izolacije koja u ljetnjem periodu ne dozvoljava pregrijvanje, dok u zimskim zadržava toplotu i kroz adekvatnu veličinu otvora vodeći računa o mikroklimatskim uslovima podneblja;
- Projektovanjem infrastrukturnih objekata u skladu sa važećim zonskim propisima i pravilnicima (npr. Pravilnik o opterećenju vjetrom građevinskih konstrukcija; „Sl. list SFRJ“; br. 70/91);
- organizovanjem sistema protivgradne zaštite;
- Gromobranskom zaštitom objekata i dr.

10. Smjernice i mjere za realizaciju plana

10.1. Smjernice etapnog razvoja

Prostorno-urbanistički plan Podgorice realizovaće se u etapama koje će biti definisane i usklađene sa razvojem infrastrukturnih sistema, komunalnog opremanja građevinskog zemljišta i razvoja društvene infrastrukture. Pri tom je od velike važnosti permanentna međusobna saradnja lokalne uprave i državnih službi i usklađivanje kapaciteta planiranih državnim studijama sa kapacitetima infrastrukturnih sistema grada.

Prilikom određivanja prostora na kojima će se u pojedinoj etapi realizovati gradnja potrebno je primjenjivati, pored ekonomskih (troškovi pripreme zemljišta za gradnju, gradnja komunalne i društvene infrastrukture), i sljedeće kriterijume:

- Poboljšanje uslova života, prije svega za stalno stanovništvo Glavnog grada;
- Poboljšanje kvaliteta životne sredine;
- Doprinos planirane gradnje za razvoj grada, unapređenju urbane sredine i za razvoj oblikovnog izraza, kako urbanih cjelina, tako i cijelog vangradskog područja;
- Očuvanje poljoprivrednih, obradivih površina, zelenih površina, sportsko-rekreativnih zona, kao i vodenih površina kojima je Glavni grad Podgorica bogat.

Prva etapa realizacije prostornog razvoja Glavnog grada do 2020. god. predstavlja osnovu za realizaciju programa na međunarodnom i nacionalnom nivou (životna sredina, saobraćaj, tehnička infrastruktura, energetika, i dr.), kao i srednjoročnog plana razvoja Glavnog grada do 2017. godine i ostvariće se po sljedećim etapama:

Tabela 10.1: Prva faza realizacije prostornog razvoja Glavnog grada

PRVA ETAPA (do 2020. godine)		
	Stambena izgradnja	**Investitor**
1.	Prostor bivše fabrike „Radoje Dakić“	Privatni investitor
2.	Konik- sanacioni plan	Privatni investitor
3.	Univerzitetski centar	Privatni investitor
4.	Zagorič – 1,2, 3-4	Privatni investitor
5.	Konik-Vrela ribnička	Privatni investitor
6.	Zabjelo – 8,9, Zabjelo- Ljubović	Privatni investitor
7.	Prostor bivše fabrike „Duvanski kombinat“	Privatni investitor
8.	Konik- St. aerodrom III	Privatni investitor
	Saobraćajna infrastruktura	**Investitor**
	Državna putna mreža	
	Vazdušni saobraćaj	
9.	Aerodrom Golubovci – dogradnja sa bescarinskom zonom	Država
	Autoputevi	
10.	Izgradnja autoputa Bar-Boljare	Država
11.	Izgradnja Jadransko-jonskog autoputa	Država
	Magistralni putevi	
12.	Izgradnja jugozapadne obilaznice kao dio magistralnog puta Nikšić - Podgorica – Tuzi u dijelu od Nikšićkog puta u Tološima, preko Donje Gorice do KAP-a	Država i Glavni grad
13.	Izgradnja obilaznice oko Golubovaca	Država i GO Golubovci
14.	Rekonstrukcija dijela puta Podgorica – Cetinje	Džava i Glavni grad
15.	Rekonstrukcija dijela puta Podgorica – Tuzi	Džava i Glavni grad
16.	Rekonstrukcija dijela puta Podgorica – Nikšić	Džava i Glavni grad
	Regionalni putevi	
17.	Rekonstrukcija dijela starog puta za Danilovgrad	Država i Glavni grad
18.	Rekonstrukcija puta Golubovci – Mataguži –Tuzi	Država i Glavni grad
	Lokalna putna mreža	
	Glavne gradske ulice	
19.	Rekonstrukcija dijela Ulice slobode	Grad Podgorica
20.	Rekonstrukcija Ulice Vojislavljevića (dio magistralnog puta do izgradnje južne obilaznice)	Džava i Glavni grad
21.	Rekonstrukcija Ulice Veljka Vlahovića (dio magistralnog puta do izgradnje južne obilaznice)	Država i Glavni grad

PRVA ETAPA (do 2020. godine)		
	Bulevari	
22.	Rekonstrukcija Zmaj Jovine ulice	Grad Podgorica
23.	Rekonstrukcija Puta Radomira Ivanovića	Grad Podgorica
	Gradske ulice - sabirne	
24.	Izgradnja Dalmatinske ulice	Grad Podgorica
25.	Izgradnja Ulice B u naselju Drač	Grad Podgorica
26.	Rekonstrukcija Ulice 8. marta	Grad Podgorica
27.	Rekonstrukcija Ulice Ivana Vujoševića	Grad Podgorica
28.	Rekonstrukcija Lješkopoljske ulice	Grad Podgorica
29.	Rekonstrukcija Ulice Radosava Burića	Grad Podgorica
30.	Rekonstrukcija Ulice Branka Deletića	Grad Podgorica
31.	Rekonstrukcija Mosorske ulice	Grad Podgorica
32.	Rekonstrukcija Ulice Nikole Đurkovića	Grad Podgorica
33.	Rekonstrukcija Ulice Vaka Đurovića	Grad Podgorica
34.	Nastavak izgradnje Beogradske ulice	Grad Podgorica
35.	Izgradnja ulice pored Zavoda za školstvo	Grad Podgorica
36.	Rekonstrukcija Radničke ulice	Grad Podgorica
	Lokalni putevi	
37.	Izgradnja puta Dinoša – Pikalja - Zatrijebač	Go Tuzi
38.	Izgradnja saobraćajnice koja povezuje naselje Dinoša sa autoputem	Go Tuzi
39.	Rekonstrukcija Veljeg puta u GO Golubovci	GO Golubovci
40.	Rekonstrukcija saobraćajnice Beri – Krusi – Buronji	Grad Podgorica
	Ostalo	
41.	Izgradnja, rekonstrukcija i proširenje mostova i podvožnjaka	Glavni grad
42.	Izgradnja biciklističkih staza na Marezi i starom putu za Danilovgrad	Glavni grad
43.	Izgradnja šest javnih garaža: Ul. moskovska, DUP „1. maj“, Blok VII, Nova varoš – blok G, stadion „Budućnost“, Nova varoš – blok O, Ul. Oktobarske revolucije	Grad Podgorica
	Komunalna infrastruktura	**Investitor**
44.	Izgradnja mreže primarnih kolektora fekalne kanalizacije: Tološi, Donja i Gornja Gorica, Dahna, Zabjelo, Dajbabe, Zelenika,Zagorič, Masline i dr.	Grad Podgorica
45.	Izgradnja mreže sekundarnih kolektora: Zagorič, Masline, Murtovina,Stara Zlatica, Vrela ribnička, Konik, Drač i dr.	Grad Podgorica
46.	Rekonstrukcija crpne stanice Mareza 1	Grad Podgorica
47.	Povećanje kapaciteta vodoizvorišta Zagorič	Grad Podgorica
48.	Izgradnja centralnog rezervoara Vršak na Dajbabskoj gori i primarnog cjevovoda	Grad Podgorica
49.	Izgradnja i sanacija infrastrukture za vodosnabdijevanje GO Tuzi i GO Golubovci	Glavni grad
50.	Rekonstrukcija lješanskog vodovoda	Glavni grad
51.	Izgradnja infrastrukture za vodosnabdijevanje Pipera	Glavni grad
52.	Izgradnja novih kapaciteta na vodoizvorištu Dinoša	Glavni grad
53.	Projekat vodosnabdijevanja srednjeg platoa Kuča	Glavni grad
54.	Izgradnja groblja u Tuzima	GO Tuzi
55.	Proširenje groblja u Dinoši	GO Tuzi
56.	Proširenje i uređenje groblja Čepurci i uređenje groblja Zagorič	Grad Podgorica
57.	Novo groblje na Kokotskom Ovčaru	Glavni grad
58.	Zelene pijace sa šoping centrom na Koniku, u Tuzima i u Zeti	Grad Podgorica, GO Golubovci i GO Tuzi
	Zdravstvo i školstvo	**Investitor**
59.	Otvaranje ambulanti Doma zdravlja na seoskom području, nakon analize lokacija	Glavni grad
60.	Izgradnja i nadogradnja domova zdravlja na gradskom području: DUP “Radoje Dakić”, DUP “Blok V”	Država
61.	Izgradnja opšte bolnice u Maslinama i povećanje kapaciteta KC Crne Gore	Država
62.	Izgradnja novih predškolskih ustanova (vrtići i jaslice) i proširenje kapaciteta postojećih: Stari aerodrom, DUP “Radoje Dakić”, Blok XVIII i XIX, Blok VI, Zabjelo i Zagorič	Država
63.	Izgradnja i dogradnja osnovnih škola: Konik, Tološi, Zabjelo, DUP “Radoje Dakić”, OŠ “Sutjeska”, OŠ „Štampar Makarije, OŠ „Radojica Perović“, OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“, OŠ „Marko Miljanov“, OŠ „Donja Gorica“, “Milan Vukotić” u Golubovcima i izgradnja fiskulturne sale u JU „Niko Maraš“ u Bijelom Polju u GO Golubovci	Država
64.	Izgradnja i rekonstrukcija srednjih škola: DUP „Radoje Dakić“, Stara varoš, Stari aerodrom, Golubovci,Srednje stručne škole „Ivan Uskoković“	Država
65.	Izgradnja novog doma učenika i studenata i rekonstrukcija starog	Država
	Socijalna zaštita stanovništva	**Investitor**
66.	Izgradnja četiri stambena objekta za socijalno stanovanje: DUP “Servisno-skladišna zona” i Blok IV	Država
67.	Izgradnja doma za stara i nemoćna lica u Donjoj Gorici	Država

PRVA ETAPA (do 2020. godine)		
68.	Izgradnja centra za radnu integraciju lica sa invaliditetom - Zabjelo	Država
69.	Izgradnja objekta za dnevni boravak djece sa smetnjama u razvoju - Stari aerodrom	Država
70.	Izgradnja stambenog objekta za interno raseljena lica i stanovnike kampa "Konik"	Država
	Sport, kultura i turizam	**Investitor**
71.	Adaptacija i rekonstrukcija KIC-a "Budo Tomović"	Grad Podgorica
72.	Izgradnja gradskog pozorišta	Grad Podgorica
73.	Izgradnja multifunkcionalne dvorane na obali Morače	Grad Podgorica
74.	Rekonstrukcija i dogradnja Kuslevove kuće	Grad Podgorica
75.	Rekonstrukcija objekta KIC "Malesija"	GO Tuzi
76.	Rekonstukcija Doma kulture "25. maj" na Koniku	Grad Podgorica
77.	Revitalizacija kulturnih, vjerskih i drugih objekata u Staroj varoši	Vjerske zajednice
78.	Izgradnja istočne tribine Stadiona "Budućnost"	Grad Podgorica
79.	Izgradnja sportske dvorane u Tuzima	GO Tuzi
80.	Izgradnja sportske dvorane u Zeti	GO Golubovci
81.	Izgradnja potkonstrukcije za zatvaranje vaterpolo bazena sa tribinama u SC "Morača"	Grad Podgorica
82.	Rekonstrukcija dijela SC "Morača" u multifunkcionalnu dvoranu	Grad Podgorica
83.	"Kuća fudbala", Stari aerodrom	Grad Podgorica
84.	"Teniska akademija" u kompleksu SC "Morača"	Grad Podgorica
85.	Izgradnja bazena u zahvatu DUP-a "Univerzitetski centar"	Grad Podgorica
86.	Izgradnja tribine stadiona FK "Dečić"	Grad Podgorica
87.	Izgradnja istočne tribine Stadiona "Trešnjica" u GO Glubovci	GO Golubovci
88.	Izgradnja dvaju fudbalskih stadiona u zahvatu DUP-a "Zlatica-B"	Grad Podgorica
89.	Izgradnja dvorane za borilačke vještine na Starom aerodromu	Grad Podgorica
90.	Rekonstrukcija hotela "Crna Gora" u lanac hotela "Hilton", Nova varoš	Privatni investitor
	Opremljenost lokalne uprave i javnih službi	**Investitor**
91.	Izgradnja zgrade gradskog parlamenta	Grad Podgorica
92.	Izgradnja društvenog doma u naselju Dinoša	GO Tuzi
93.	Izgradnja višenamjenskog objekta na Zlatici	Grad Podgorica
94.	Rekonstrukcija Omladinskog doma u Gornjoj Gorici	Grad Podgorica
	Ekonomske aktivnosti i privreda	**Investitor**
95.	Izgradnja novog duvanskog kombinata, DUP "Agroindustrijska zona"	Privatni investitor
96.	Fabrika za flaširanje vode za piće na vodoizvorištu Mareza	Privatni investitor
97.	Planiranje i izgradnja malih HE	Privatni investitor
98.	Izgradnja novog objekta Mljekare, DUP "Agroindustrijska zona"	Privatni investitor
99.	Osavremenjavanje hladnjače u Matagužima	Privatni investitor
100.	Servisno-skladišna zona sa ranžirnom stanicom*	Privatni investitor
101.	Industrijska zona A*	Privatni investitor
102.	Agroindustrijska zona*	Privatni investitor
103.	Skladišta i servisi 'Cijevna'*	Privatni investitor
104.	Poslovno-servisna zona Donja Gorica	Privatni investitor
105.	Beglake-Zeta	Privatni investitor
	Upravljanje otpadom	**Investitor**
106.	Postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda, tretmana mulja i zbrinjavanja ostataka otpada (PPOV) neposredno uz KAP	Glavni grad
107.	Uređaj za prečišćavanje otpadnih voda u GO Tuzi	GO Tuzi
108.	Izgradnja postrojenja za tretman procjednih voda na deponiji Livade	Glavni grad
109.	Izgradnja postrojenja za preradu komunalnog otpada u cilju dobijanja biodizela, biogasa i tople vode na području kampa „Konik II"	Glavni grad
110.	Izgradnja reciklažnih dvorišta: Tološi, Donja Gorica, Zagorič, Zabjelo – Titex, Servisno-skladišna zona, deponija Livade, GO Tuzi i GO Golubovci	Glavni grad, GO Golubovci i GO Tuzi
111.	Izgradnja postrojenja za preradu korišćenih pneumatika na deponiji „Livade"	Glavni grad
112.	Hortikulturno uređenje u okviru kompleksa deponije Livade	Glavni grad
	Energetska efikasnost	**Investitor**
113.	Postavljanje solarnih kolektora na stambenim zagradama u vlasništvu Glavnog grada: Tološi – Ekoplant, OŠ „ Radojica Perović", Donja Gorica zona centralnih djelatnosti uz Cetinjski put, Zabjelo Titex, Agroindustrijska zona, Servisno-skladišna zona sa ranžirnom stanicom, Servisno-skladišna zona, KAP, zgrada aerodroma	Glavni grad
114.	Proizvodnja električne energije i tople vode iz biogasa, deponija Livade	Glavni grad

Drugu etapu realizacije prostornog razvoja Glavnog grada u planskom periodu 2020–2025. god. čine sljedeće intervencije u prostoru:

Tabela 10.2: Druga etapa realizacije prostornog razvoja Glavnog grada

DRUGA ETAPA (do 2025. godine)		
	Društvena infrastruktura	**Investitor**
1.	Prirodnjački muzej Crne Gore, Nova varoš	Država
2.	Univerzitetski centar - dogradnja fakulteta i naučnih instituta	Država
3.	Spomen-park Kruševac	Glavni grad
4.	Park-šuma Gorica	Glavni grad
5.	Park-šuma Stari aerodrom-Konik	Glavni grad
	Turizam i sportosko–rekreativni sadržaji	
6.	Sportsko-rekreativna zona sa turističkim sadržajima Podgorica	Privatno-javno partnerstvo
7.	Golf igralište Lužnica	Privatno-javno partnerstvo
8.	Ski-tereni Veruša i Prokletije	Privatno-javno partnerstvo
9.	Komovi područje Carine; zona Opasanica	Privatno-javno partnerstvo
	Saobraćajna infrastruktura	
10.	Izgradnja gradske obilaznice kao dijela magistralnog puta Nikšić-Podgorica–Tuzi-Skadar, u dijelu od KAP-a do obilaznice oko Tuzi	Država i Glavni grad
11.	Izgradnja obilaznice oko Tuzi kao dio magistralnog puta Podgorica-Skadar	Država i GO Tuzi
12.	Sportski aerodrom Konik	Privatno-javno partnerstvo
13.	Rekonstrukcija i modernizacija željezničke pruge Podgorica-Nikšić, u smislu izgradnje vijadukta iznad lokaliteta Duklja	Država
	Energetika	
14.	Magistralni gasovod (trase uz autoputeve Bar–Boljare i Jadransko-jonski)	Država
15.	Novi dalekovodi i trafo-stanice: 110 kV, dio trase od Bara do Podgorice sa trafo-stanicom u Golubovcima, kao i 110 kV od Podgorice ka Kolašinu sa 3 trafo-stanice dolinom Morače (Bioče, Vidijenje, Rijeka Piperska) za priključak budućih hidroelektrana	Glavni grad
	Komunalna infrastruktura	
16.	Stočne pijace	Glavni grad

10.2. Smjernice za prostornu organizaciju i izradu detaljnih urbanističkih planova (DUP), urbanističkih projekata (UP) i lokalnih studija lokacije (LSL)

Način uređivanja prostora i izgradnje objekata, granice građevinskog područja Plana, zone zabrane gradnje, režimi izgradnje i drugo, definisani su sljedećim smjernicama:

1. Uređivanje prostora kao što je izgradnja objekata, uređivanje zemljišta, te obavljanje drugih uređenja iznad, ispod, ili na površini zemlje, vode, na području zahvata Prostorno-urbanističkog plana Podgorice, može se obavljati samo u skladu s ovim planom, odnosno u skladu sa postavkama koje iz njega proizilaze, ili u skladu sa državnim planovima koji su usvojeni za dio teritorije Glavnog grada;
2. Na područjima za koja nije donijet lokalni planski dokument, kao i na područjima za koja nije obavezno njegovo donošenje, izgradnja objekata koji su od posebnog značaja za privredni i društveni razvoj i čije bi odlaganje izgradnje moglo da izazove materijalne i druge štete, vrši se na osnovu lokacije koju utvrđuje Skupština Glavnog grada na predlog izvršnog organa, po postupku i na način propisan zakonom;
3. Granice građevinskog područja Plana i granice zahvata Plana određene su na grafičkom prikazu 'Plan namjene površina', na osnovu raspoloživih topografskih i katastarskih podataka i mogu se mijenjati na osnovu ažurnih i preciznijih podataka nadležnih organa za pojedine namjene (Uprava za nekretnine, Ministarstvo ruralnog razvoja i poljoprivrede i Ministarstvo održivog razvoja i turizma i ekonomije). Ovo se posebno odnosi na podatke o kvalitetnom poljoprivrednom i šumskom zemljištu čiji režim korišćenja je definisan zakonima o poljoprivrednom i šumskom zemljištu;
4. Područje Glavnog grada podijeljeno je na pet planskih područja:
    1. Podgorica (urbani prostor Podgorica)
    2. Ravničarsko područje (Lješanska nahija i Zeta)
    3. Istočna brda (Malesija i Kuči)
    4. Sjeverna brda (Ljevorečko područje, Bratonožići i Piperi)

5. Zapadna brda (Lješanska nahija)

5. Detaljni urbanistički planovi koji se donose za djelove građevinskog područja Plana moraju biti izrađeni u skladu sa smjernicama za izradu tih planova i sa ovim izvršnim odredbama;
6. U zoni zabrane izgradnje i uređenja zemljišta, koja obuhvata zaštitno područje bioekoloških uporišta, ne smiju se graditi građevinski objekti ni uređivati zemljište.
   Izuzetno iz stava 1. ove tačke, u navedenoj zoni mogu se graditi i rekonstruisati infrastrukturni objekti određeni ovim Planom i preduzimati akcije za unapređenje vegetacije i zemljišta;
7. U zoni zabrane izgradnje, koja obuhvata seizmički nestabilne zone (IV kategorija seizmičke mikrorejonizacije), ne mogu se graditi novi objekti ni dograđivati postojeći;
8. U zoni režima izgradnje na osnovu urbanističkog projekta izgradnja se može vršiti samo u skladu sa urbanističkim projektom i po njegovom donošenju;
   Izuzetno iz stava 1. ove tačke, do donošenja urbanističkog projekta može se vršiti rekonstrukcija postojećih objekata i postavljanje privremenih objekata u smislu posebne odluke Glavnog grada, osim malih montažno-demontažnih objekata za prodaju novina, duvana i suvenira, čija površina osnove ne može preći dimenzije 3x3 metra;
9. U zoni režima izgradnje na osnovu Detaljnog urbanističkog plana, izgradnja i uređenje zemljišta mogu se vršiti samo na osnovu plana.
   Izuzetno od stava 1. ove tačke, do donošenja navedenog plana može se vršiti:
   a) u zonama izrazitih ambijentalnih kvaliteta:
      - rekonstrukcije postojećih objekata za osiguranje neophodnih uslova života i rada;
      - postavljanje montažno-demontažnih kioska za prodaju novina, duvana i suvenira maksimalne površine 3x4 metra.
   b) izvan zone
      - rekonstrukcije postojećih objekata, uključujući dogradnju i nadogradnju u okvirima opštih uslova uređenja prostora;
      - postavljanje svih vrsta privremenih objekata, predviđenih posebnom odlukom Glavnog grada.
10. Svi detaljni urbanistički planovi, doneseni prije stupanja na snagu ovog Plana primjenjivaće se i dalje, u dijelu ili cjelini u skladu sa smjernicama određenim Planom;
11. Pri izradi planova neophodno je uraditi plan seizmičke mikrorejonizacije.

Tabela 10.3: PUP Glavnog grada Podgorica: tabelarni pregled planskih dokumenata

Nivo dokumentacije		Dokument
PROSTORNI PLAN PODRUČJA POSEBNE NAMJENE /PPPPN/	1	PPPPN NP „SKADARSKO JEZERO“, 2001. PPPPN „BJELASICA–KOMOVI“, 2010. PPPPN „KANJON CIJEVNE“
DETALJNI PROSTORNI PLAN /DPP/	2	DPP „AUTOPUTA BAR–BOLJARE“, 2008.
	3	DPP VIŠENAMJENSKIH AKUMULACIJA NA RIJECI MORAČI
	4	DPP ZA JADRANSKO-JONSKI AUTOPUT
DRŽAVNA STUDIJA LOKACIJE /DSL/	5	DSL VRANJINA – LESENDRO
GENERALNO URBANISTIČKO RJEŠENJE /GUR/	6	GUR „PODGORICA“
	7	GUR „GOLUBOVCI“
	8	GUR „TUZI“

Planska područja Podgorice, planske jedinice Golubovci i Tuzi uređuju se Generalnim urbanističkim rješenjima (GUR).

10.2.1. Smjernice prostornog uređenja vangradskog područja

Vangradsko područje Glavnog grada Podgorica uređuje se sa ukupno 33 planska i regulaciona dokumenta. U slučaju potrebe, posebno u dokumentima koji zauzimaju veće površine, moguće je i njihovo planiranje u fazama i segmentima koji predstavljaju posebne prostorne i funkcionalne cjeline.

Tabela 10.4: PUP Glavnog grada Podgorica: pregled državnih planskih dokumenata, urbanističkih projekata (UP) i lokalnih studija lokacija (LSL)

Nivo dokumentacije	Br.	Planski dokument	Planska cjelina/ zona	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
Državni planski dokumenti	1	DPP višenamjenske akumulacije na Morači	Više planskih cjelina	Državni plan
	2	DPP autoputa Bar-Boljare	Više planskih cjelina	Državni plan
	3	DPP Jadransko-jonski autoput	Više planskih cjelina	Državni plan
	4	PPPPN za NP „Skadarsko jezero“	Više planskih cjelina	Državni plan
	5	PPPPN Bjelasica-Komovi	Ubli-Lijeva Rijeka	Državni plan
	6	DSL **„Gostiljska rijeka“**	Golubovci	Državni plan
	7	DSL**” Vranjina”**	Golubovci	Državni plan
Lokalna studija lokacije /LSL/	1	LSL **„Mihinja“ (2012)**	Lješkopolje	Mješovita namjena
	2	**LSL ”Rogami”**	Rogami	Stanovanje male gustine sa stanovanjem u poljoprivredi i ostali kompatibilni sadržaji. Uređenje korita rijeke Morače
	3	LSL ”Doljani”	Doljani	Stanovanje male gustine sa stanovanjem u poljoprivredi i ostali kompatibilni sadržaji.
	4	LSL ”Vojni aerodrom”	Golubovci	Po posebnim propisima
	5	LSL **„Aerodrom“**	Golubovci	Infrastruktura aerodroma i pratećih sadržaja
	6	LSL **„Veruša“**	Lijeva Rijeka	Valorizacija seoskog i planinskog turizma i svih pratećih sadržaja
	7	LSL **„Opasanica“**	Lijeva Rijeka	Valorizacija seoskog i planinskog turizma i svih pratećih sadržaja
	8	LSL **„Brskut“**	Lijeva Rijeka	Valorizacija seoskog i planinskog turizma i svih pratećih sadržaja
	9	LSL **„Bukumirsko jezero“**	Ubli	Valorizacija seoskog i planinskog turizma i svih pratećih sadržaja
	10	LSL **„Rikavačko jezero“**	Ubli	Valorizacija seoskog i planinskog turizma i svih pratećih sadržaja
	11	LSL **„Korita“**	Ubli	Valorizacija seoskog i planinskog turizma i svih pratećih sadržaja
	12	LSL **„Radovče“**	Stijena	Valorizacija seoskog i planinskog turizma i svih pratećih sadržaja
	13	LSL **„Lužnica golf“**	Komani	Smjernice čl. 86. Pravilnika, kao i iz Strategije razvoja golf igrališta u CG
	14	LSL **„Zoološki vrt“**	Komani	Zoološki vrt sa pratećim sadžajima u podnožju brda Lužnica
	15	LSL **„Petlja Zelenika“**	Komani	Zona mješovite namjene (servisi, skladišta, hoteli, servisni objekti …)
	16	LSL **„Petlja Farmaci“**	Lješkopolje	Zona mješovite namjene (servisi, skladišta, hoteli, servisni objekti …)
	17	LSL **„Skladišno-poslovna zona uz jugoistočnu obilaznicu“**	Tuzi	Centralne djelatnosti sa skladišno-servisnim sadržajima. Realizacija moguće i direktno iz plana uz prethodnu razradu idejnog arhitektonsko-urbanističkog rješenja
	18	LSL **„Servisno-proizvodna zona Lijeva Rjeka“**	Lijeva Rijeka	Objekti proizvodnje i skladišta uz autoput

Nivo dokumentacije	Br.	Planski dokument	Planska cjelina/ zona	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
Lokalna studija lokacije /LSL/	19	LSL **„Servisno-proizvodna zona Klopot“**	Lijeva Rijeka	Objekti proizvodnje i skladišta uz autoput
	20	LSL **„Servisno-proizvodna zona Barutana 1 “**	Barutana	Objekti proizvodnje i skladišta uz Cetnjiski put
	21	LSL **„Servisno-proizvodna zona Barutana 2 “**	Barutana	Objekti proizvodnje i skladišta uz Cetnjiski put
	22	LSL **„Skladišno-poslovna zona Donji Kokoti“**	Donja Gorica - Lješkopolje	Skladišno servisni sadržaji. Realizacija moguće i direktno iz plana uz prethodnu razradu idejnog arhitektonsko-urbanističkog rješenja
	23	LSL **„Turističko naselje Draževina“**	Barutana	Valorizacija seoskog i planinskog turizma i svih pratećih sadržaja
	24	LSL **„Fabrika vode Mareza“**	Komani	Fabrika flaširanja i distribucije vode. Realizacija moguće i direktno iz plana uz prethodnu razradu idejnog arhitektonsko-urbanističkog rješenja
	25	LSL **„Dinoša“**	Dinoša	Uz sve potrebne namjene obavezno planirati dom zdravlja. Kao poseban dio moguće uraditi UP “Dinoša”
	26	LSL **„Milješ“**	Tuzi	Plan naselja sa svim pratećim sadržajima. Kao posebni dio planiran je UP **„KO Donji Milješ“** (2012)
	27	LSL **„Cijevna“**	Dinoša	Formiranje zaštićenog prirodnog područja sa sadržajima turizma i rekreacije. Kroz ovo područje treba sa što manje konflikata obezbijediti prolaz Jadransko-jonskog autoputa i puta Podgorica-Dinoša-Gusinje
	28	LSL **„Centralno groblje Golubovci“**	Golubovci	Izletište, zona eko-turizma i eko-sela
	29	LSL **„Dom omladine i sportski sadržaji Ljajkovići“**	Golubovci	Sportsko-rekreativni, kulturni i obrazovni sadržaji
	30	LSL **„Hladnjača Mataguži“**	Golubovci	Servisno-skladišna zona, kamionska i stočna pijaca, otkupni centar poljoprivrednih i drugh proizvoda. Realizacija moguće i direktno iz plana uz prethodnu razradu idejnog arhitektonsko-urbanističkog rješenja
	31	LSL “**Odžino polje**”	Golubovci	Sanacija degradiranog područja
Lokalna studija lokacije /LSL/	32	LSL “**Mareza**”	Komani	Sportsko-rekreativna i poslovna zona. Izgradnja akva-parka, otvorenih bazena, sportskih terena i ugostiteljskih djelatnosti. Uz saobraćajnicu se planira mješovita namjena. Realizacija moguće i direktno iz plana uz prethodnu razradu idejnog arhitektonsko-urbanističkog rješenja
	33	LSL **„Stjepovo-Budza - vjetroelektrana“**	Dinoša	Izgradnja vjetroelektrane
	34	LSL **„Velje brdo – solarna elektrana“**	Rogami	Solarna elektrana sa energetski efikasnim dizajnom i tehnologijom, za proizvodnju obnovljive energije
	35	LSL **„Brežine – solarna elektrana“**	Barutana	Planirati solarnu elektranu sa energetski efikasnim dizajnom i tehnologijom, za proizvodnju obnovljive energije

Nivo dokumentacije	Br.	Planski dokument	Planska cjelina/ zona	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
Lokalna studija lokacije /LSL/	**36**	LSL **„Liješnje – solarna elektrana“**	Barutana	Planirati solarnu elektranu sa energetski efikasnim dizajnom i tehnologijom, za proizvodnju obnovljive energije
	37	LSL **„Dučići – solarna elektrana“**	Ubli	Planirati solarnu elektranu sa energetski efikasnim dizajnom i tehnologijom, za proizvodnju obnovljive energije
	38	LSL **„Tuzi 1 – solarna elektrana“**	Hoti Trabojin	Planirati solarnu elektranu sa energetski efikasnim dizajnom i tehnologijom, za proizvodnju obnovljive energije
	39	LSL **„Tuzi 2 – solarna elektrana“**	Hoti Trabojin	Planirati solarnu elektranu sa energetski efikasnim dizajnom i tehnologijom, za proizvodnju obnovljive energije

U cilju bolje kontrole urbanog razvoja na vangradskom području Glavnog grada, za sva uređenja prostora koja su u urbanističkom, organizacionom i tehnološkom smislu zahtjevnija, kao i za veće komplekse gradnje, potrebna je izrada LSL, ili je realizacija moguća direktno iz ovog Plana, uz prethodnu razradu idejnim arhitektonsko-urbanističkim rješenjem, koje će biti verifikovano i prihvaćeno od strane stručne službe Glavnog grada. Odluku o potrebi i vrsti dalje razrade donosi stručna služba Glavnog grada, a finansiranje vrši investitor:

- Industrijski, proizvodni, servisni i skladišni objekti na parcelama većim od 1,5 ha;
- Kompleksi nove izgradnje stambeno-poslovnih objekata na parcelama većim od 1,5 ha ili više od 3 objekta;
- Površine i objekti eksploatacije mineralnih sirovina;
- Objekte i površine u funkciji eksploatacije rijeka ili jezera (uzgajališta riba, korišćenje obala u turističnk svrhe i sl.);
- Otkupne stanice za poljoprivredne proizvode;
- Poljoprivredna dobra i vinogradska, voćarska gazdinstva sa turističko-uslužnim sadržajima veća od 0,5 ha;
- Objekti u funkciji razvoja turizma, sporta i rekreacije kad je površina kompleksa veća od 0,5 ha ili više od 30 ležajeva;
- Novi vjerski objekti i kompleksi;
- Groblja i proširivanje groblja;
- Benzinske stanice.

Svi planirani javni sadržaji, za čiju realizaciju je potrebno sprovesti eksproprijaciju, moraju se prethodno obraditi Lokalnom studijom lokacije.

Ravničarsko područje

Smjernice i mjere za uređenje ovog područja date su u poglavlju 9.2.2.2 po predjelima u kojima ovo područje pripada: tip 1- Akvatorijum jezera sa močvarnim područjem, tip 2 – Ravničarski predio sa istočnim brdima i tip 3- Kanjon rijeke Cijevne.

Skadarsko jezero je smješteno u zetsko-skadarskoj kotlini. Prostorni segmenti koji pripadaju Glavnom gradu Podgorica su teritorije Lješanske nahije, Zete i Malesije. Zetska ravnica obuhvata područje na sjevernoj obali Skadarskog jezera, sa 28 naselja smještenih u ravnici. Položaj područja, u gravitacionoj zoni Podgorice, dovoljno govori koliko je njegov socioekonomski razvoj bio permanentno izložen uticaju ovog centra, odnosno procesima urbanizacije i industrijalizacije koji su iz njega podsticani. Naselja u pojasu Zetskih lugova ugrožena su plavljenjem jezera. To su: Ponari, Vukovci, Kurilo, Bistrice, Bijelo Polje, Berislavci,

Gostilj, Balabani, Gošći (Golubovci), Mataguži, Vranj, Sukuruč, Kotrabudan, Podhum, Frešaj i Drume.

U okviru ovog prostora, mreža naselja se karakteriše postojanjem zbijenog i razbijenog tipa, kao i prelaznog razrijeđenog tipa, u zavisnosti od morfologije terena.

Naselja zbijenog tipa - karakteristične su kuće smještene na brdu ili u podnožju brda, kako bi padine brda pružale zaštitu od vjetra i južnih padavina. Kuće su uglavnom slobodne sa svih strana, ali ima slučajeva da se naslanjaju jedna na drugu.

Naselja razbijenog tipa - ovaj prostor karakterišu manje ili veće grupacije kuća na udaljenosti od 400 do 800 m.

Naselja prelaznog, razrijeđenog tipa - za ovaj tip sela karakterističan je prostor sa manjim ili većim grupacijama kuća zbijenog tipa na udaljenosti od 300 do 400 m.

Tipologija kuća i preporuke za građenje

Arhitekturu kuće na Skadarskom jezeru čini kuća sa konobom, voltom i dvorištem kao jedinstvenom cjelinom, sa strogo određenom namjenom. Kuća je dvovodnog krova i uklapa se u dalmatinski tip.

Prizemljuša je najjednostavniji i najstariji tip kuće koja se gradila pri stijeni, sa dva i rijetko više manjih prozora i najviše dvoje vrata. Kuća se sastoji iz dva dijela, dijela sa ognjištem i dijela za spavanje koji je često korišćen za stoku.

Kuća na izbi, stari tip kuće, sastoji se iz dijela za stanovanje, koji se nalazi iznad dijela za stoku. Dio za stanovanje se često gradio u obliku voltova, na kojima su često građeni balkoni.

Dvospratnica pripada novijem tipu kuće, malo je zastupljena i razlikuje se od drugog tipa. Za njih je karakterističan odnos dužine i širine koji iznosi proporcionalno 1:2. Zidane su na tvrdom temelju, debelih zidova (62 cm) koji se uz dužinu kuće zovu rebrima, a na krajevima su to listre. Na gornjem spratu, pred vratma se obično nalazila terasa.

Urbanizacija i moderni razvoj nijesu zaobišli ni ovo područje, tako da su evidentni negativni procesi koji ugrožavaju i devastiraju prirodnu sredinu. Adekvatna revitalizacija naseljskih struktura podrazumijeva očuvanje autentičnih, urbanističko–arhitektonskih, likovno–estetskih i ambijentalnih vrijednosti. Oblikovanje treba uskladiti sa gabaritima naslijeđenih struktura, izbjegavati nesklad između starih i novih materijala, izbjegavati elemente lažnog istoricizma i elemente široko prihvaćenih lokalnih i regionalnih stilova građenja.

Određene ruralne aglomeracije treba sačuvati u neizmijenjenom obliku, tretirajući ih kao etnološke cjeline.

Objekte treba osposobiti za trajno korišćenje i prilagoditi savremenim potrebama. A svi novoplanirani objekti treba da slijede autentične arhitektonske odlike naslijeđene strukture.

Objekte iz grupe ambijentalne vrijednosti treba rekonstruisati na osnovu hronološkog kontinuiteta, kao i metodom analogije.

Izgradnja novih objekata moguća je uz pretpostavku da se isti po svom arhitektonskom izrazu uklapaju u postojeći ambijent. Ovdje se radi o asocijaciji na staro graditeljstvo, pretočeno u novu formu, nove volumene i njihove prostorne odnose.

Visinu objekata uskladiti sa opštom slikom naselja, a volumeni objekata moraju biti pažljivo projektovani. Fasade i krovni pokrivači objekata moraju se predvidjeti od trajnijih materijala. Za sve objekte obavezni su kosi krovovi, jednovodni i dvovodni, nagiba od 18° do 25°. Takođe je važno sve otvore i ostale elemente eksterijera i enterijera pažljivo i kvalitetno projektovati, potpuno podržavajući naslijeđeni arhitektonski izraz.

Priobalje Skadarskog jezera pripada zoni Nacionalnog parka „Skadarsko jezero“, čime zahtijeva poseban tretman, i predstavlja idealnu lokaciju za ECO Lodge, kao jedan od vidova eko-

turizma, s obzirom na sadržaje koje nudi, a to su : prirodni ambijent jezera sa manjim plažama, aktivnosti na vodi, prirodni rezervat ptica idealan za posmatranje ptica, blizina planina daje mogućnost za organizovanje šetnji i planinarskih tura, lova, ribolova, bogatstvo kulturnim dobrima i karakteristična tradicionalna blizina mora, vinski putevi, prirodna i zdrava ishrana.

ECO Lodge je smještajni objekat niskog uticaja na prirodnu okolinu koji je projektovan, dizajniran i konstruisan tako da bude ekološki i društveno prihvatljiv. Ovakvi objekti podrazumijevaju ekološki prihvatljive opcije, od zagrijavanja vode solarnom energijom do sistema za prikupljanje kišnice, kompositnih WC-a i izvora obnovljive energije, kao što je snaga vjetra.

Područje gradskih opština Golubovci i Tuzi

U Gradskoj opštini Golubovci evidentan je stalan priliv stanovnika, čiji su rezultati: veliki pritisak na poljoprivredno zemljište, odnosno devastacija prostora u smislu neplanske gradnje, nepoštovanje graditeljskog nasljeđa, razuđenost objekata u prostoru, isparčanost poljoprivrednih površina, devastacija zemljišta, komunalna i infrastrukturna neadekvatna opremljenost, itd.

Neophodno je preduzeti određene mjere kako bi se prostor opštine urbanistički, infrastrukturno i funkcionalno valorizovao:

- Kontrolisana eksploatacija mineralnih sirovina u koritima rijeka Morače i Cijevne, što je definisano poglavljem 6.6.3. i shodno projektu regulacije vodotoka Morače koji je usvojen i sprovodi se od strane nadležnih organa;
- Zabrana eksploatacije mineralnih sirovina na poljoprivrednom zemljištu;
- Uraditi studiju kojom bi se riješilo pitanje erozije zemljišta i korita rijeke Cijevne;
- Potrebno je obezbijediti zaštitu od poplava izgradnjom novih i rekonstrukcijom postojećih obaloutvrda, a smjernice za pomenuto su definisane poglavljem 4.4.3.2;
- Valorizacija ekonomskih šuma (topola) u predjelima od kote 5,5 mnm do 10,44 mnm;
- Zabrana gradnje na kotama nižim od 10,44 mnm, a ukoliko se javi opravdana potreba za gradnjom objekta, potrebno je uraditi projektnu i plansku dokumentaciju sa specifičnim rješenjima, kako bi se objekat zaštitio od poplava (prizemlje koristiti kao skladišni prostor, a stambeni ili smještajni dio organizovati na spratu i posebno obratiti pažnju na konstruktivno rješenje) i voditi se principima ekološke gradnje;
- Valorizacija seoskog turizma, turističkog potencijala Zete sa priobaljem Skadarskog jezera - preporuka ECO Lodge turizam;
- U cilju zaštite životne sredine neophodna je sanacija degradiranih površina, na kojima se neplanski odlagao otpad, a to su: Odžino polje, Mojanski krst, a Lazova ograđa se prenamjenjuje u reciklažno dvorište.

Saobraćaj

- Rekonstrukcija Vukovačkog mosta (proširenje na dvije saobraćajne trake i prateće pješačke staze, a predlog je izrada rješenja nadvožnjaka preko šina), koji bi se vezao na regionalni put Golubovci-Mataguži-Tuzi;
- Rekonstrukcija lokalnog puta kroz naselje Gostilj (izrada dviju saobraćajnih traka uz obaveznu izgradnju biciklističkih i pješačkih staza do lokaliteta Gostiljska rijeka);

- Rekonstrukcija lokalnog puta Golubvoci-Sjenokosi-Balabani (izrada dviju saobraćajnih traka uz obaveznu izgradnju biciklističkih i pješačkih staza);
- Rekonstrukcija lokalnog puta Golubovci-Plavnica (izrada dviju saobraćajnih traka sa pratećim biciklističkim i pješačkim stazama);
- Rekonstrukcija lokalnog puta Tomića uba-Golubovačko polje (izrada dviju saobraćajnih traka uz obaveznu izgradnju biciklističkih i pješačkih staza);
- Rekonstrukcija lokalnog puta Balabani-Gostilj (izrada dviju saobraćajnih traka uz obaveznu izgradnju biciklističkih i pješačkih staza).

Urbanističko i arhitektonsko oblikovanje

- Graditeljsko nasljeđe kuća za stanovanje i ambijentalnih seoskih sredina moraju biti zaštićeni i unaprijeđeni adekvatnim postupkom koji treba da posluže kao inspiracija za dalje građenje;
- Za ravničarski dio, kakvi su Golubovci, treba uvesti disciplinu gradnje u zgusnutim strukturama, poštujući zatečene regulacione linije koje nijesu ortogonalnog sistema i ostavljajući velike okućnice uz objekte, ali ne širiti se na račun okolnih poljoprivrednih površina. Uz to treba uvesti sve potrebne i savremene zahtjeve infrastrukturnog opremanja;
- Između pojedinih naselja urediti zelene eko-koridore koji imaju značajnu funkciju za poboljšanje mikroklimatskih uslova, povezuju prirodni pejzaž sa zelenim površinama naselja, sprečavaju rast nepreglednih aglomeracija, odnosno imaju značajnu ulogu za morfološko strukturiranje urbanizovanog prostora.
- **Opšti principi za korišćenje i namjenu prostora na kojima se ne predviđa donošenje planske dokumentacije definisani su u poglavlju 10.3.**

U Gradskoj opštini Tuzi evidentan je stalan priliv stanovnika, čiji su rezultati: veliki pritisak na poljoprivredno zemljište, odnosno devastacija prostora u smislu neplanske gradnje, nepoštovanja graditeljskog nasljeđa, razuđenost objekata u prostoru, isparčanost poljoprivrednih površina, devastacija zemljišta, komunalna i infrastrukturna neadekvatna opremljenost, itd.

Potrebno je preduzeti određene mjere kako bi se prostor Gradske opštine urbanistički, infrastrukturno i funkcionalno valorizovao:

- Unapređenje poljoprivredne proizvodnje i zaštita i valorizacija preostalog poljoprivrednog zemljišta;
- Formiranje javnih zelenih površina u vidu parkova, izletišta, šetališta, itd.;
- Formiranje sportsko-rekrativnih sadržaja;
- Izrada studije kojom bi se riješilo pitanje erozije zemljišta i korita rijeke Cijevne;
- Zaštita od poplava izgradnjom novih i rekonstrukcijom postojećih obaloutvrda;
- Izgradnja vjetroelektrana na području naselja Stjepovo i Budza;
- Formiranje novog groblja za stanovnike područja GO Tuzi;
- Valorizacija ekonomskih šuma (topola) u predjelima od kote 5,5 mnm do 10,44 mnm;
- Zabrana gradnje na kotama nižim od 10,44 mnm, a ukoliko se javi opravdana potreba za gradnjom objekta, potrebno je uraditi projektnu i plansku dokumentaciju sa specifičnim rješenjima kako bi se objekat zaštitio od poplava (prizemlje koristiti kao skladišni prostor, a stambeni ili smještajni dio organizovati na spratu i posebno obraćanje pažnje na konstruktivno rješenje) i voditi se principima ekološke gradnje;

- Valorizacija seoskog turizma i turističkog potencijala, kako u ravničarskom dijelu Tuzi, tako i u brdima;
- Unaprijediti proizvodnju, trgovinu i laku industriju imajući u vidu da se Tuzi nalaze u povoljnom geografskom položaju i da imaju povoljne saobraćajne veze.

Saobraćaj

- Povezivanje teritorija Tuzi i Golubovaca i njihova veza na regionalni put Golubovci-Mataguži-Tuzi;
- Izgradnja regionalnog puta Dinoša-Vrmoša–Gusinje;
- Izgradnja obilaznice oko Tuzi koja ima za cilj da rastereti postojeću saobraćajnicu kroz centar naselja Tuzi;
- Izgradnja nove centralne autobuske stanice;
- Rekonstrukcija postojeće željezničke stanice i željezničke pruge ka Skadru;
- Rekonstrukcija lokalnih saobraćajnica;
- Rekonstrukcija glavne gradske ulice koja prolazi kroz centar naselja Tuzi.

Urbanističko i arhitektonsko oblikovanje

- Graditeljsko nasljeđe kuća za stanovanje i ambijentalnih seoskih sredina moraju biti zaštićeni i unaprijeđeni adekvatnim postupkom koji treba da posluže kao inspiracija za dalje građenje;
- Za najurbaniji ravničarski dio teritorije Tuzi treba uvesti disciplinu gradnje u zgusnutim strukturama poštujući zatečene regulacione linije koje nijesu ortogonalnog sistema i ostavljajući velike okućnice uz objekte, ali ne širiti se na račun okolnih poljoprivrednih površina. Uz to treba uvesti sve potrebne i savremene zahtjeve infrastrukturnog opremanja.

Opšti principi za korišćenje i namjenu prostora na kojima se ne predviđa donošenje planske dokumentacije definisani su u poglavlju 10.3.

Planirani planski dokumenti za Ravničarsko područje

Ovim planom se predlaže izrada lokalne studije lokacije **„Aerodrom“** kojom bi se sproveo Master plan razvoja aerodroma**.**

Predlaže se izrada državne studije lokacije **„Gostiljska rijeka“,** kojom bi se Gostiljska rijeka i atraktivne okolne površine valorizovale u turističkom i izletničkom smislu. Takođe se predlaže izrada lokalne studije lokacije za domove omladine u Ljajkovićima, Mojanovićima i Tomića uba i izrada lokalne studije lokacije **„Hladnjača Mataguži“** koja će biti srevisno-skladišna zona, zona pijace, odnosno otkupni centar poljoprivrednih i drugih proizvoda. Izradom lokalne studije lokacije **„Dinoša“** planiran je dom zdravlja uz ostale potrebne sadžaje za ovo naseljeno područje.

Istočna i Sjeverna brda

Ovim planom predviđa se izrada niza lokalnih studija lokacija i drugih planskih dokumenata, čiji će sastavni djelovi biti i planovi predjela za sljedeća područja :

Istočna brda: Fundina, Medun, Sjenica, Vrbica, Korita, Rikavačko, Bukumirsko jezero, rijeka Cijevna

Sjeverna brda: Veruša, Radovče, Brskut, Opasanica

Smjernice i mjere za uređenje ovih područja date su u poglavlju 9.2.2.2 po predjelima u kojima ova područja pripadaju: tip 3 - Kanjon rijeke Cijevne, tip 4 - Kanjon rijeke sa aluvijalnim sedimentima, tip 5 – Istočna i zapadna brda ekonomskih šuma i pašnjaka i tip 6 – Visokoplaninski predio.

Tipologija naselja (sela) i preporuke za građenje

Spontano nastala naselja karakterišu ova područja. Ona su nastajala slobodno bez planskog uticaja i u zavisnosti od topografskih uslova formirala različite morfološke tipove razbijenih naselja. Razbijena i planinska seoska naselja imala su izrazito nazadovanje u periodu poslije II svjetskog rata. Veliki intenzitet emigracije, neulaganje u infrastrukturu i opremu naselja dovelo je do pogoršanja življenja i porasta ekoloških problema.

Ovim naseljima je potrebno omogućiti pristup novim tehnologijama, ali ne remeteći postojeću strukturu. Cilj održivog razvoja je uspostavljanje ravnoteže između potreba stanovništva, zaštite prirode i ekonomskog razvoja.

Stara napuštena sela mogu se revitalizovati, tradicionalni stil naselja zadržati, a novoplaniranu gradnju oblikovati u modernije forme koje će konceptualno odgovarati zatečenom graditeljskom nasljeđu, uklopiti se u specifičan kontekst okruženja i vršiti minimalan uticaj na životnu sredinu. Određene ruralne aglomeracije, koje nose specifične karakteristike područja kome pripadaju, potrebno je prepoznati i sačuvati u izvornom obliku.

Revitalizacija pojedinih sela može se bazirati na razvoju seoskog turizma u ekološko netaknutoj prirodi, prirodnoj ishrani i piću, aktivnostima u prirodi i tradicionalnom gostoprimstvu. Poseban vid seoskog turizma je razvoj katuna, koji mogu da se razviju u specifična turistička sela autohtonog karaktera.

Ove destinacije bi mogle biti zelene oaze za Podgoricu, koje imaju potencijala za razvoj sportsko-rekreativnog i izletničkog turizma za sva godišnja doba. Kao dio turističke ponude mogu se vrlo dobro iskoristiti interesantne planine, doline, izvor Tare i dva jezera koja se nalaze na Veruši - Rikavačko i Bukumirsko, tvrđava Medun – kulturno dobro i značajna turistička destinacija, i ostale destinacije divlje prirode. Opasnost u daljem razvoju destinacija predstavlja moguća devastacija prostora, koja započinje neuređenim urbanističkim rješenjima, stihijskom izgradnjom i dr. Trenutno slaba saobraćajna povezanost ovih predjela sa Podgoricom jedan je od ograničavajućih faktora razvoja, iako udaljenost nije velika. Turistički i rekreativni sadržaji koje je moguće organizovati su sljedeći: biciklističke staze, staze za šetnju, staze za šetnju na konjima, izgradnja golf igrališta, manji skijaški centar za alpsko i nordijsko skijanje, sankanje i druge zimske sportove, sa manjim nacionalnim restoranima i ugostiteljskim radnjama, planinskim domovima, uređenim mjestima za kampovanje, piknik prostorima, itd. Razvoj atraktivnog koncepta planinarskih, pješačkih i biciklističkih staza treba da sadrži sljedeće komponente: uređenje i označavanje postojećih staza i razvoj novih, organizovanje ruta sa punktovima na ključnim tačkama interesa i vidikovcima na različitim lokacijama koji u blizini nude mjesta za kratki odmor, a sve u prirodnom okruženju.

Koristeći turizam kao generator razvoja, ovaj će prostor postati prepoznatljiv kroz pametno i aktivno korišćenje planinskih potencijala i tako ostvariti ravnotežnu privrednu strukturu sa poljoprivredom, drvnom industrijom, malom privredom, kulturom i ostalim javnim uslugama.

Ponudu planinskog turizma jasno i nedvosmisleno opredjeljuju:
- divlja i neotkrivena priroda;
- očuvana prirodna ljepota i nezagađena okolina;
- brojne čiste vode rijeka i jezera;
- multikulturna životna okolina.
-

Predviđeni planski dokumenti za područje Istočnih i sjevernih brda

Lokalnim studijama lokacija kao i detaljnim studijama predjela **„Veruša“, „Opasanica“, „Brskut“, „Bukumirsko jezero“, „Rikavačko jezero“, „Korita“, „Radovče“** omogućiće se

razvoj i valorizacija seoskog i planinskog turizma kao područja najperspektivnijih planinsko-turističkih potencijala uz obaveznu izradu plana predjela kako bi se zaštitila prirodna bogatstva i ljepote ovih predjela.

Lokalnom studijom lokacije **„Cijevna“** višegodišnja ideja o formiranju zaštićenog područja prirode kanjona rijeke Cijevne bi se ostvarila, i kroz plan predjela koji je sastavni dio ove studije zaštitiće se priroda, a i valorizovati rekreativni i turistički potencijali ovog prostora. Kroz ovo područje treba sa što manje konflikata obezbijediti prolaz Jadransko-jonskog autoputa i puta Podgorica-Dinoša-Gusinje.

Zapadna brda

Ovom planskom području pripadaju : Komani, Barutana i Lješkopolje.

Smjernice i mjere za uređenje ovog područja date su u poglavlju 9.2.2.2 u predjelu u kojem ovo područje pripada: tip 5 – Istočna i zapadna brda ekonomskih šuma i pašnjaka.

Tipologija naselja (sela) i preporuke za građenje

Kao i planskim područjima Istočnih i Sjevernih brda, ruralne naseobine su nastajale bez planske osnove, uslovljene reljefom i klimom. Uglavnom su to sela razbijenog tipa, gdje se kuće nalaze na većim međusobnim udaljenostima. Stare stambene jedinice se obično nalaze na nagibu, u brdu, kako bi se očuvale obradive površine, a objekti zaštitili od vjetra i padavina.

Blizina gradskog jezgra uslovila je neadekvatan, neplanski urbani razvoj na ovim prostorima. Kao rezultat uzurpacije kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta, šumskih i vodnih ekosistema, dolazi do konflikata u korišćenju prostora sa stanovišta ekologije, uređivanja predjela, prirodnih bogatstava i sl. Ovakvi ataci na prostor najprisutniji su u području Veljeg Brda i Mareze, dok ostala područja, uglavnom, imaju već opisani ruralni karakter.

Osim uzurpacije, bespravna gradnja podrazumijeva i nepoštovanje standarda prostornog i urbanističkog planiranja, arhitektonskih i građevinskih pravila i regulative, a sve ovo je uslovljeno demografskim kretanjima, nedosljednim primjenjivanjem zakona i regulativa, niskim životnim standardom i sl.

Očuvanje prirodnih i ekoloških vrijednosti je od posebnog značaja za dalji razvoj. Urbanizaciju prilagoditi prirodi, kao naslijeđenu urbanu strukturu koja na specifičan način karakteriše ovo područje, treba prepoznati i sačuvati. Očuvanje postojećih i podizanje novih zaštitnih šuma od posebnog je značaja za zaštitu izvorišta vode, zaštitu od erozije i zaštitu prirodnog ambijenta u zonama prirodnih i kulturnih dobara. Sem toga, zaštitne šume doprinose stvaranju sistema ekoloških zona i koridora, a njihovom kultivacijom se postiže sanacija pejzaža.

Predviđeni planski dokumenti za područje Zapadnih brda

Na prostoru uz rijeku Sitnicu, Velje Brdo i izvorište Mareza, kao i dijelu koji pripada teritoriji opštine Danilovgrad, ističu se hidrološki fenomeni koji, zajedno sa vegetacijskim kompleksom i vidikovcima, predstavljaju specijalni oblik zaštite prirode označen kao predio posebnih prirodnih vrijednosti. Marezu, kao izvorište Podgorice, potrebno je zaštititi i uređivati kao zonu rekreacije, bez povređivanja prirodnih i pejzažnih kvaliteta. Za ovaj prostor je predviđena i izrada prostornog plana područja posebne namjene, koji bi osim podgoričke obuhvatio i dio danilovgradske opštine.

Potrebno je zabraniti gradnju na poljoprivrednom zemljištu, izuzimajući objekte koji služe kao servis poljoprivredi i tako aktivirati značajne komplekse poljoprivrednog obradivog zemljišta.

Osim poljoprivrede, treba razvijati sportsko-rekreativni i izletnički turizam. Nezagađena oklina, divlja priroda, itd, nude velike mogućnosti za ovakav razvoj.

Lokalnom studijom lokacije **„Lužnica golf“** predviđena je razrada terena za golf sa pratećim sadržajima na Veljem Brdu (Lužnica), što predstavlja primjer kvalitetnog korišćenja prirodnih potencijala, ne vršeći atake na prirodu. Golf igralište je jedinstvena funkcionalna i prostorna cjelina, površine od minimum 50 ha.

Lokalnom studijom lokacije **„Zoološki vrt“** predviđena je razrada prostora za zoološki vrt sa svim potrebnim sadržajima u podnožju brda Lužnica, čijom izgradnjom bi Glavni grad, a i Crna Gora dobili još jednu atraktivnu destinaciju za građane i posjetioce.

Lokalnom studijom lokacije **„Fabrika vode Mareza“** predviđena je razrada sistema za preradu vode u kontaktnom području vodoizvorišne zone Mareza. Lokacija je odabrana tako da ne ugrožava postojeće vodoizvorište, a da bude dovoljno blizu kako bi se obezbijedio optimalan način organizacije zahvata, flaširanja i distribucije vode za piće. Lokacija se cjevovodom priključuje na odabrano izvorište. Nalazi se neposredno uz postojeću saobraćajnicu koju treba adekvatno rekonstruisati. Uz tu saobraćajnicu će se obezbijediti i ostalo infrastrukturno opremanje (energetika, telekomunikacije i dr.).

Lokalnom studijom lokacije **„Petlja Zelenika“** i **„Petlja Farmaci“** predviđene su zone mješovite namjene koje su u stvari servisne zone oko petlji. Na ovaj način će se koncentrisati gradnja svih potrebnih objekata i pratećih sadržaja oko petlji.

10.2.2. Programske i urbanističko-arhitektonske osnove za izradu detaljnih urbanističkih planova, urbanističkih projekata i lokalnih studija lokacije za gradska područja

Područje PUP-a Podgorica uređivaće se detaljnom planskom dokumentacijom iz tabela 10.4, 10.5, 10.6, 10.7. i direktno na osnovu smjernica za područja na kojima se ne planira donošenje regulacionih planova.

Predviđa se moguća revizija svih planskih dokumenata u GUR-u Podgorica u funkciji usaglašavanja sa smjernicama i namjenama površina iz ovog plana, kao i potrebe sa usaglašavanjem potrebnih kapaciteta za sve namjene, a prvenstveno za stanovanje.

Zbog zaštite vodoizvorišta, sljedeće DUP-ove je potrebno posebno analizirati jer uređenja u ovim područjima moraju uvažavati propisane mjere za uređenje i održavanje zona uže sanitarne zaštite vodozahvata: Izmjene i dopune DUP-a **„Konik-Stari aerodrom“**, DUP-a **„Konik-sanacioni plan“**, Izmjene i dopune DUP-a **„Donja Gorica“**, Izmjene i dopune DUP-a **„Donja Gorica“ – koridori Cetinjskog puta i južne obilaznice**, DUP **„Konik-St. aerodrom-faza III“**, DUP **„Konik-Vrela ribnička II“**, DUP **„Zagorič 5“**.

Planirana je izrada sanacionih DUP-ova, kako bi se područja nelegalne gradnje urbanizovala, opremila infrastrukturno, zaustavio proces narušavanja kvaliteta prostora i dale odgovarajuće smjernice za dalji urbani razvoj. To su : DUP **„Zabjelo 10“**, DUP **„Dahna 1“**, DUP **„Dahna 2“**, DUP **„Kakaricka gora“** i DUP **„Vranići 3“.**

Planirana je izrada LSL **„Ribnica“** kao alternativno-studijska osnova za kompleksno uređenje priobalnog područja rijeke Ribnice, u potezu Vrela ribnička-ušće Morače.

PUP posebno predviđa reviziju određenih dokumenata. U tabelarnom pregledu date su smjernice za reviziju ovih dokumenata. U prilogu PUP- a dati su normativi i standardi za realizaciju određenih programa i namjenu površina.

Tabela 10.5: GUR Podgorica: smjernice za izradu i reviziju DUP i UP

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
Planska cjelina Nova varoš				

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
1.	DUP **"Park šuma – Gorica"** (1995)	0	88	Revizija dokumenta: Predviđa se uređenje rubnog dijela parka – oblikovanje urbane granice i ulaznih djelova. Programske dopune: sportska igrališta, trim staze, biciklističke staze, vodotoranj – vidikovac, sanacija vegetacije i urbanog mobilijara. Spajanje sa DUP-om „Mauzolej partizanu borcu na Gorici", zbog integracije pojedinih sadržaja i uređenja prostora parka kao jedinstvene pejzažno-oblikovne planske cjeline. S obzirom na veliki značaj ove zone, predlažemo da se za njeno uređenje raspiše međunarodni urbanističko-pejzažno-arhitektonski konkurs.
2.	Izmjene i dopune DUP-a **"Mauzolej partizanu borcu na Gorici"** (1991)	129	8,5	Revizija dokumenta: Spajanje sa DUP-om 'Park šuma – Gorica'
3.	Izmjene i dopune DUP-a **"Gorica C"** (2005)	1756	21,26	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
4.	Izmjene i dopune DUP-a **"Nova varoš"** (2006)	5207	47	Revizija dokumenta: U sklopu kompleksa objekata predviđenih uz Bulevar Ivana Crnojevića predvidjeti javnu garažu sa dostupom iz Ul. Stanka Dragojevića. Izgradnja javnih garaža u Bloku G (156 PM) i u Bloku O. U cilju energetske efikasnosti objekata obaviti ambijentalnu rekonstrukciju pojedinih blokova.
5.	Izmjene i dopune UP-a **"Stara varoš-zona A"** (2004)	415	4,7	Koncept uređenja ovog plana nije uvažavao uređenje zelene cenzure, kao barijere za izbjegavanje konflikta između novoizgrađenog i ostataka starog urbanog tkiva. Predlažemo da se na lokacijama neizgrađenih objekata urede parkovske površine.
6.	Izmjene i dopune DUP-a **"Nova varoš 2"** (2008)	4191	43,81	Revizija dokumenta: Uređenje parkovsko-rekreativne zone uz Moraču sa biciklističkom i pješačkom stazom. Prenamjena površina kolektivnog stanovanja na prostoru današnjeg Stadiona malih sportova u površine za sport i rekreaciju. Uređenje biciklističke i pješačke staze u produžetku Ulice slobode, uz Ulicu 19. decembar. Locirati Prirodnjački muzej na lokaciji nekadašnjeg rasadnika, odnosno prenamjena tog prostora iz stambene površine u površine za centralne djelatnosti. Izgradnja javne garaže ispod istočne tribine Stadiona „Budućnost".
7.	Izmjene i dopune DUP-a **"Drač-Vatrogasni dom"** (2004)	469	3,14	Usaglašavanje postojeće namjene prostora sa predviđenom studijom uređenja obalnog pojasa rijeke Ribnice.
8.	Izmjene i dopune DUP-a „Drač- Nova varoš" (2005)	1739		U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
9.	DUP "Drač – Nova varoš dio" (2013)			U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
10.	Izmjene i dopune DUP-a **"Drač- Nova varoš za urbanu cjelinu 1.2"** (2005)		16,12	Usaglašavanje postojeće namjene prostora sa predviđenom studijom uređenja obalnog pojasa rijeke Ribnice.
11.	UP **„Kasarna Morača"**			U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
Planska cjelina Novi Grad				
12.	Izmjene i dopune DUP-a **"Momišići A"** (2007)	3409	63,9	Ovaj plan djelimično je u III kategoriji mikroseizmičke zone. To su tereni sa znatnim ograničenjem za urbanizaciju. S obzirom na to da se planira priprema nove studije seizmike, predlažemo da se sačeka na rezultate te studije dok se gradnja na ovom području planira u II fazi realizacije PUP-a, odnosno poslije 2017. g.
13.	Izmjene i dopune DUP-a **"Momišići A-zona 1"** (2007)	64	3,72	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
14.	DUP **"Momišići A-dio zone 1**" (2012)			U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
15.	Izmjene i dopune DUP-a **"Momišići A-zona 2"** (2007)	451	8,36	Ova pretežno stambena zona bila je izgrađena sa prenamjenom sportsko-rekreativnih površina uz obalu Morače. PUP predviđa dogradnju objekata uz put Serdara J. Piletića, a gradnja objekata u drugom redu (bliže obali Morače) odgađa se za period poslije 2017. godine, odnosno nakon izrade studije seizmike. Privremeno korišćenje tih površina je sport i rekreacija.
16.	DUP **"Momišići A-zona 5"** (2011)	761	5,91	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
17.	Izmjene i dopune DUP-a **"Momišići B"** (2006)	1344	64,87	Revizija dokumenta: Poljoprivredno zemljište koje je djelimično napadnuto bespravnom gradnjom prenamjenjuje se u stambeno – tipologija gradnje individualno stanovanje.
18.	DUP **"Momišići C"** (2009)	588	67,83	Revizija dokumenta: Ovaj plan djelimično je u III kategoriji mikroseizmičke zone. To su tereni sa znatnim ograničenjem za urbanizaciju. S obzirom na to da se planira priprema nove studije seizmike, predlažemo da se sačeka na rezultate te studije dok se gradnja na ovom području planira u II fazi realizacije PUP-a, odnosno poslije 2017. g. Na području zahvata DUP-a veliki je broj nelegalno izgrađenih objekata, koje plan nije obuhvatio i koje treba do realizacije plana ili njegove revizije, skladno sa rezultatima studije, tretirati kao objekte u zelenilu, odnosno na prostorima neprimjerenim za gradnju. Finalna sudbina tih objekata biće definisana Zakonom o neformalnim naseljima.
19.	Izmjene i dopune DUP-a **"Novi grad 1 i 2"** (2012)	9272	46,83	Izgradnja javne, spratne garaže (112 parking mjesta) u Moskovskoj ulica (dvorišna strana).
20.	Izmjene i dopune DUP-a **"Poslovni centar Kruševac-zona A"** (2001)	688	5,25	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
21.	Izmjene i dopune DUP-a **"Poslovni centar Kruševac-zona B"** (2004)	803	8,69	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
22.	Izmjene i dopune DUP-a **"RKZ sjeverni dio"** (2004)	10	8,6	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
23.	Izmjene i dopune DUP-a **"RKZ južni dio"** (2012)	0	17,33	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
24.	Izmjene i dopune DUP-a **"RTV-centralne djelatnosti"** (2004)	0	6,7	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
25.	Izmjene i dopune DUP-a **"Centralne djelatnosti-Cetinjski put"** (2005)	0	5,69	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
26.	Izmjene i dopune DUP-a **"Spomen-park Kruševac"** (2011)	221	16,67	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
27.	Izmjene i dopune DUP-a **"Spomen-park Kruševac-zona A i E – dio"** (2009)	0	6,32	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
28.	Izmjene i dopune DUP-a **"Blok 5"** (2009)	4729	32,69	Revizija dokumenta: Stambeno naselje Blok 5 potrebno je zaštititi kao kulturnu baštinu modern – funkcionalizma. Naselje predstavlja jedno od identitetskih, karakterističnih područja grada i potrebno ga je uređivati i obnavljati u duhu originalnog regulacionog plana.
29.	Izmjene i dopune DUP-a **"Stambena zajednica 6 – Kruševac"** (2004)	2632	34,71	Revizija dokumenta: Planirano urbanističko rješenje stambene zajednice ne uvažava postojeće standarde o urbanom zelenilu, tako da je potrebno preispitati mogućnost uređenja manjih džepnih parkova i dječijih igrališta na lokacijama stambenih blokova, koji nijesu još izgrađeni. Potrebno je provjeriti spratnost planiranih, a neizgrađenih objekata, posebno u dijelu sprečavanja insolacije postojećih objekata, a posebno planiranog dječijeg vrtića i javnih površina. Ovo se ne odnosi na grupaciju planiranu između ulica Đoka Miraševića i Nove dalmatinske, koju treba zadržati kao uspješno vizuelno razgraničavanje različitih urbano-morfoloških struktura, a ujedno i funkcionalno spajanje istih.
30.	DUP **"Stambena zaje-dnica VI – zona 6"** (2010)	Novi grad	7,03	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
31.	DUP **"Prvi maj"** (2006)	1939	39,8	Revizija dokumenta: Izgradnja javne, spratne garaže (96 parkirnih mjesta), Blok VII, parcela G-3. Zona uz Moraču, koja je u DUP-u predviđena za razradu urbanističkim projektom, prenamjenjuje se u zonu mješovite namjene (stanovanje, centralne djelatnosti i sport i rekreacija). Lokacija objekata za prečišćavanje otpadnih voda se nakon stavljanja van funkcije sanira za potrebe drugih namjena.
32.	DUP "**Naselje Prvi maj – dio**" (2013)	Novi grad		U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
33.	DUP **"Radoje Dakić"** (2012)	3585	43,38	Revizija dokumenta: Planirano rješenje prestrukturiranja industrijskog kompleksa u mješovitu i stambenu namjenu ne uvažava smjernice date u Pravilniku o minimalnim standardima obezbjeđivanja zelenih površina kao i drugog otvorenog urbanog prostora u gradskim naseljima. Elitna lokacija zahtijeva uređenje manjeg parka i Trga Radoja Dakića uz (bulevar) Cetinjski put. Ova lokacija ima izvrsne mogućnosti i za lociranje tehnološkog parka (2-3 ha) u površinama mješovite namjene. Zbog sinergetskih učinaka, jedan od zahtjeva kod lociranja ovih objekata je blizina Univerzitetskog centra, odnosno Tehničkih fakulteta koje ova lokacija u potpunosti zadovoljava.
34.	Izmjene i dopune DUP-a **"Univerzitetski centar"** (2009)	2336	41,7	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
35.	Izmjene I dopune DUP-a **"Gornja Gorica 2 – dio zone B"** (2005)	672	6,92	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
Planska cjelina Stara varoš – Zabjelo				
36.	Izmjene i dopune DUP-a **"Drač-Putnički terminal"** (2006)	3039	43,1	Revizija dokumenta: Uređenje Trga golootočkih žrtava i izmještanje postojećeg parkiranja u višespratnu javnu garažu uz željezničku prugu.
37.	Izmjene i dopune DUP-a **"Drač-Cvijetin brijeg"** (2007)	330	13,7	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
38.	Izmjene i dopune UP-a **"Stara varoš"** (2012)		25,5	Revizija dokumenta: Uraditi analizu arhitektonskog nasljeđa orijentalne Stare varoši u smislu plana očuvanja, konzervacije i rekonstrukcije.
39.	Izmjene i dopune DUP-a **"Stara varoš-Blok 7"** (2005)	1565	8	Revizija dokumenta: Uređenje Trga B. Vučinić. Preispitati mogućnost revitalizacije i dogradnje ostataka urbane strukture Stare varoši koja je po planu predviđena za rušenje. Uređenje obale rijeke Ribnice. Djelovi Stare varoši koji su bili predviđeni za rušenje mogu biti sačuvani kao 'uređene' enklave unutar djelimično izgrađenih blokova uz posebnu analizu orijentalnih i drugih arhitektonskih vrijednosti objekata.
40.	Izmjene i dopune DUP-a **"Čepurci"** (2005)	676	35,51	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
41.	Izmjene i dopune DUP-a **"Zabjelo B –zona stanovanja"** (2006)	3341	39,5	Revizija dokumenta: Uz Ul. 27. marta predviđa se mješovita namjena površine u pojasu do 100 m.
42.	Izmjene i dopune DUP-a **"Zabjelo B"** (2006)	597	8,39	Revizija dokumenta: Uz Ul. 27. marta predviđa se mješovita namjena površine u pojasu do 100 m.
43.	Izmjene i dopune DUP-a **"Zabjelo B2-reg. ser. Centar"** (2004)	394	5,96	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
44.	Izmjene i dopune DUP-a **"Zabjelo B1"** (2004)	357	19,6	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
				članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
45.	DUP **"Zabjelo-Zelenika''** (1991)	1111	49,97	Revizija dokumenta: Sanacija bespravne gradnje na padinama Dajbabske gore. Uređenje zone urbanizacije u podnožju brda.
46.	Izmjene i dopune DUP-a **"Zabjelo-Zelenika''** (2001)	181	3,8	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
47.	DUP **"Zelenika''** (1989)	535	18	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
48.	Izmjene i dopune DUP-a **"Zabjelo 6''** (1979)	4728	28,85	Revizija dokumenta: Uz Ul. 27. marta predviđa se mješovita namjena površine u pojasu do 100 m.
49.	Izmjene I dopune DUP-a **"Zabjelo 7''** (1979)	2447	20,11	Revizija dokumenta: Uz Ul. 27. marta predviđa se mješovita namjena površine u pojasu do 100 m.
50.	DUP-a **"Zabjelo 8''** (2004)	1975	70,82	Uz Ul. 27. marta predviđa se mješovita namjena površine u pojasu do 100 m. Predvidjeti parkovsko uređenje javne zelene površine u graničnoj, zapadnoj zoni plana, prema industrijskim objektima u potezu brdo Ljubović–Čepurci- Ul. 27. marta–Ul. Vojislavljevića–Dahna.
51.	DUP-a **"Zabjelo 9''** (2004)	538	12,6	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
52.	Izmjene i dopune DUP-a **"Zabjelo-Ljubović''** (2009)	1661	21,24	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
53.	Izmjene i dopune DUP-a **"Pobrežje''** (2004)	3987	47,7	Revizija dokumenta: Izgradnja javne garaže u Ul. Oktobarske revolucije.
54.	Izmjene i dopune DUP-a **"Pobrežje-zona G''** (2009)		6,1	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
55.	DUP **"Drpe Mandića''** (1995)	4521	15,27	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
56.	DUP **"Blok 14''** (2011)	1892	9,86	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
57.	Izmjene i dopune DUP-a **"Blok 18-19''** (2004)	1482	13,35	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
58.	Izmjene i dopune DUP-a **"Blok 35-36"** (2006)	815	14,86	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
59.	Izmjene i dopune DUP-a "**Servisno-skladišna zona"** (2009)	507	54,83	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
60.	DUP **"Novo groblje"** (2004)		62,06	U slučaju usvajanja alternativne lokacije za novo groblje za ovaj prostor treba uraditi novi DUP, čija će namjena biti u funkciji privrednih djelatnosti.
61.	Izmjene i dopune DUP-a **"Pobrežje-dio zone A"** (2009)	121	0,59	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
Planska cjelina Konik				
62.	Izmjene i dopune DUP-a **"Konik-Stari aerodrom"** (2013)	1503	113,23	Područje zahvata plana je u II zoni vodozaštite. Izgradnja na površinama II zone vodozaštite u PUP-u dozvoljava se kad su sve druge mogućnosti gradnje u urbanizovanim područjima iscrpljene. Predlaže se da se gradnja na urbanističkim parcelama neizgrađenog kolektivnog stanovanja pomakne u planski period 2017-2025, a na tim površinama urede javne zelene površine. Dogradnja i uređenje ovog DUP-a mora uvažavati propisane mjere za uređenje i održavanje zona uže sanitarne zaštite vodozahvata.
63.	DUP-a **"Konik-Sanacioni plan"** (2010)	5838	77,59	Područje zahvata plana je u II zoni vodozaštite. Izgradnja na površinama ovoj zoni u PUP-u se dozvoljava kad su sve druge mogućnosti gradnje u urbanizovanim područjima iscrpljene. Predlaže se, da se gradnja na urb. parcelama neizgrađenog kolektivnog stanovanja premjesti u planski period 2017-2025, a na tim površinama urede javne zelene površine. Dogradnja i uređenje ovog DUP-a mora uvažavati propisane mjere za uređenje i održavanje zona uže sanitarne zaštite vodozahvata.
64.	Izmjene i dopune DUP-a **"Konik-Sanacioni plan"** (2006)	1737	18,92	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
65.	DUP **"Servisno-skladišna zona uz željezničku prugu – Vatrogasni dom"** (2005)		5,94	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
66.	DUP **" Servisno-skladišna zona uz željezničku prugu –Stari aerodrom"** (2009)	1283	9,27	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
67.	DUP **"Konik-St.aerodrom – faza III"** (2012)	1503	266,33	Ovaj plan je na području II zone vodozaštite izvorišta i ne bi se smio donositi. Realizacija gradnje u zahvatu ovog plana zavisi od mogućnosti premještanja vodozahvata (nova lokacija bunara!), odnosno onda kada budu sve mogućnosti gradnje na planskom području Podgorice iscrpljene. Druga predviđena uređenja u okviru ovog plana (npr. sportsko-rekreativni sadržaji, sportski aerodrom) moraju uvažavati propisane mjere za uređenje i održavanje zona uže sanitarne zaštite vodozahvata.
68.	DUP **"Konik-Vrela Ribnička"** (1991)	6876	112	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
69.	DUP **"Konik-Vrela ribnička II"** (2012)	1166	13,3	Ovaj plan je na području II zone vodozaštite izvorišta i ne bi se smio donositi. S obzirom na to da je od sanacionog značaja, potrebno ga je što prije implementirati izuzev groblja, koje se mora ukinuti ili izmjestiti, a prostor sanirati u parkovsku površinu.
Planska cjelina Masline				
70	DUP **"Masline"** (1990)	2017	45	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
71.	Izmjene i dopune DUP-a **"Ibričevina"** (2005)		34,76	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
72.	Izmjene i dopune DUP-a **"Prvoborac"** (2010)		63,51	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
73.	DUP **"Kakaricka gora"** (1993)	1290	130	Revizija dokumenta: Sanacija neformalne gradnje.
74.	DUP **"Murtovina – Zlatica"** (1990)	3848	96,41	Revizija dokumenta: Uz Prvu proletersku ulicu predviđa se mješovita namjena površine u pojasu do 100 m. Uređenje zone za stanovanje u poljoprivredi i zone urbanih bašta.
75.	DUP **"Murtovina-dio A2 i C3"** (2002)		2,84	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
Planska cjelina Zagorič				
76.	Izmjene i dopune DUP-a **"Zagorič 1"** (2004)	1323	44,95	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
77.	Izmjene i dopune DUP-a **"Zagorič 1 – dio zone A"** (2013)		15,51	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
78.	DUP **"Zagorič 2"** (2010)	1165	42,55	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
79.	Izmjene I dopune DUP-a **"Zagorič 3 I 4 – zona 2"** (2009)	5706	65,61	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
80.	Izmjene I dopune DUP-a **"Zagorič 3 I 4 – dio zone 1"**(2005)	1702	47,58	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
81.	DUP **"Zlatica B"** (2012)	4072	112,65	Revizija dokumenta: U pojasu od 100 m sa obie strane magistralnog puta M2 predviđa se mješovita namjena.
82.	DUP **"Gorica D"** (2001)	248	5	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
				PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
Planska cjelina Tološi				
83.	Izmjene i dopune DUP-a **"Tološi 1"** (2005)	1111	22,34	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
84.	Izmjene I dopune DUP-a **"Tološi 2"** (2007)	8082	300,05	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
85.	DUP **"Vranići 1"** (1988)	197	6,63	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
86.	DUP **"Gornja Gorica 2 – zone A i B "** (1989)	1582	32,6	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
87.	DUP **"Gornja Gorica 1"** (2011)	3922	126,19	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
Planska cjelina Donja Gorica				
88.	Izmjene i dopune DUP-a **"Donja Gorica"** (2006)	7409	492,77	Revizija dokumenta: Predviđa se izmjena namjene u dijelu poljoprivrednih zemljišta uz stari put za Cetinje za potrebe Botaničke bašte sa rasadnikom.
89.	Izmjene i dopune DUP-a "**Donja Gorica**" **– koridori Cetinjskog puta i južne obilaznice**, (2012)		114,75	Revizija dokumenta: Predviđa se izmjena namjene u dijelu poljoprivrednih zemljišta uz stari put za Cetinje za potrebe botaničke bašte.
Planska cjelina Dajbabe – Ćemovsko polje				
90.	Izmjene i dopune DUP-a **"Industrijska zona KAP-a"** (2008)		483,68	Revizija dokumenta: Industrijska zona je proširena sjeverozapadno ka Dajbabskoj gori i južno na deponiju crvenog mulja. U prostoru industrijske zone treba predvidjeti izgradnju objekta za proizvodnju električne energije primjenom čistih tehnologija (obnovljivi izvori ili gas) za potrebe djelatnosti u zoni kao i za tržišne potrebe. Predviđa se i mogućnost segmentiranja zone na manje cjeline i izmjene plana za te djelove.
91.	Izmjene i dopune DUP-a **"Industrijska zona KAP-a – koridor južne obilaznice"**, (2012)		37,01	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
92.	DUP **"Dahna"** (1982)	2385	35,5	Revizija dokumenta: Saniranje bespravne gradnje.
93.	DUP **"Servisno-skladišna zona sa ranžirnom stanicom"**		151,26	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi

	Planski dokument	Projekcija broja stanovnika u 2025. g.	Površina (ha)	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
	(2007)			članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
94.	DUP **"Industrijska zona A"** (2009)		219,05	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
95.	DUP **"Agroindustrijska zona"** (1994)		43,39	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.

	Novi planirani planski dokumenti	Planska cjelina/zona	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
1.	DUP "**Poslovna zona Ćemovsko polje**"	Dajbabe-Ćemovsko polje"	Ukida DUP "Novo groblje" i uspostavlja zonu centralnih djelatnosti.
2.	DUP **"Murtovina - II"**	Zagorič	Sanacija bespravno podignutih objekata. Dio zone tretirati kao stanovanje u poljoprivredi. Sjeverni dio zone namijeniti urbanim baštama.
3.	DUP **"Zagorič 5"**	Zagorič	Sanacioni plan za područje bespravne gradnje koje je djelimično u 2. zoni vodozaštite izvorišta. Uređenja u tom području moraju uvažavati propisane mjere za uređenje i održavanje zona uže sanitarne zaštite vodozahvata.
4.	DUP **"Zabjelo 10"**	Stara varoš - Zabjelo	Sanacioni plan za područje neformalne gradnje. Namjena - stanovanje manjih gustina.
5.	DUP **"Dahna 1"**	Stara varoš - Zabjelo	Sanacioni plan za područje neformalne gradnje. Namjena - stanovanje manjih gustina sa zonom mješovite namjene uz Ul. Vojislavljevića.
6.	DUP **"Dahna 2"**	Stara varoš - Zabjelo	Sanacioni plan za područje neformalne gradnje. Namjena - stanovanje manjih gustina. Dio zone tretirati kao stanovanje u poljoprivredi. Istočni dio zone namijeniti urbanim baštama. Planirati uređenje korita Morače.
7.	DUP **"Dajbabska gora"**	Stara varoš - Zabjelo	Uređenje park-šume Dajbabska gora, pristupi i sportsko-rekreativni sadržaji. Sjeverni dio - mješovita namjena uz Ul. Vojislavljevića.
8.	UP **"Novo groblje-Kokotski ovčar"**	Donja Gorica	Novo centralno gradsko groblje.
9.	DUP **"Vranići 3"**	Tološi	Sanacioni DUP. Sanacija neformalne gradnje. Stanovanje male gustine.
10.	DUP "Vranjićke Njive"	Rogame	Mješovita namjena.
11.	LSL **"Ribnica"** alternativno Studijska osnova za kompleksno uređenje priobalnog područja rijeke Ribnice, u potezu Vrela ribnička- ušće Morače	kroz više planskih cjelina	Zaštita i uređenje prirodno, urbano i sadržajno degradiranog područja, nekad centralnog područja javnih i društvenih sadržaja Stare varoši. Revitalizacija ekonomskih i društvenih funkcija uz urbanističko-arhitektonsko otklanjanje konflikata novoizgrađenog i ostatka starog urbanog tkiva. Prije svega, potrebno je urediti južnu fasadu urbanog dijela rijeke od ušća do mosta Kapadžića formiranjem „džepnih" trgova sa pretežno javnim funkcijama. Ostali dio obale rijeke, od mosta Kapadžića do Vrela ribničkih, oblikovati za potrebe rekreacije. Izgradnjom pomičnih brana omogućiti uređenje kupališta.
12.	UP **"Kasarna Masline"**	Masline	Zona predviđena za razradu međunarodnim konkursom, gdje između namjena stanovanja i poslovanja treba predvidjeti i zdravstvene objekte (opšta bolnica, institut za bolesti srca i dr.).
13.	DUP "Zelenika 2"	Dajbabe-Ćemovsko polje	Mješovita namjena i stanovanje male gustine.

	Novi planirani planski dokumenti	Planska cjelina/zona	Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
14.	DUP "Gornja Gorica 3"	Donja Goria	Mješovita namjena i stanovanje malih gustina. Dio zone tretirati kao stanovanje u poljoprivredi.
15.	DUP "Titex"	Zabjelo-Stara varoš	Centralne djelatnosti i stanovanje srednjih gustina.
16.	DUP "Cijevna 2"	Dajbabe-Ćemovsko polje	Mješovita namjena.
17.	DUP "Kuće Rakića"	Dajbabe-Ćemovsko polje	Mješovita namjena i stanovanje malih gustina. Dio zone tretirati kao stanovanje u poljoprivredi.
18.	DUP "Sadine"	Tološi	Mješovita namjena uključujući i poljoprivredu. Obavezno je sprovođenje međunarodnog javnog konkursa za odabir funkcionalnog i održivog koncepta razvoja i arhitektonsko urbanističkog oblikovanja. U okviru konkursa će se uraditi Studija kojom će se analizirati pogodnost terena za različite vrste namjena i dati smjernice za buduću detaljnu razradu ovog prostora. Preporuka je da se prilikom prenamjene poljoprivrednog u gradsko građevinsko zemljište značajan dio (oko 50%) planira za namjene zelenila i pejzažnog uređenja. Faze realizacije će se odrediti tokom izrade pomenute Studije i planova detaljne razrade za ovaj prostor.
19.	DUP „Donji Kokoti"	Donja Gorica	Mješovita namjena.
20.	DUP "Tuški put"	Kokoti	Industrija i prizvodnja. Planirati uređenje šumskih površina u funkciji zaštite.

Svu postojeću plansku dokumentaciju potrebno je preispitati u pogledu velikih rezervi u planiranoj stambenoj izgradnji, kao i u ispunjavanju standarda u pogledu planiranja javnih površina (trgovi, parkovi i dr.) i objekata za zdravstvo, obrazovanje, kulturu, sport i rekreaciju.

Prostor GUR-a Golubovci uređivaće se detaljnim urbanističkim planovima i urbanističkim planovima.

Tabela 10.6: GUR Golubovci: smjernice za izradu i reviziju DUP i UP

Planski dokument		Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata
1.	DUP **„Golubovci centar"** (2012)	Revizija u skladu sa planiranim namjenama.
2.	DUP **„Golubovci dio zone 1-4" (2012)**	U slučaju revizije DUP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
3.	UP "**Trešnjica**"	U slučaju revizije UP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
4.	UP **„Beglake"**	Revizija u skladu sa izvedenom obilaznicom Golubovaca.
5.	UP **„Golubovci srednja škola"**	U slučaju revizije UP-a voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
Novi planirani planski dokumenti		**Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata**
1.	DUP **„Mahala"**	Granica DUP-a **„Mahala"** predloženog GUP-om Golubovci (2005) je proširena, i pored stanovanja obuhvata servisno-skladišnu zonu značajnu za Golubovce.
2.	DUP **"Cijevna-planska jedinica 2.5"**	Mješovita namjena. Formiranje zone poslovanja uz aerodrom Golubovci. Planiranje „slobodne zone" za privrednu djelatnost ili skladišta gdje se obavlja privredna djelatnost pod posebnim uslovima.
3.	DUP **"Balijače-Mojanovići"**	Stanovanje malih gustina sa zonama mješovite nemjene. Dio

		zone tretirati kao stanovanje u poljoprivredi. Kao posebni dio moguće uraditi UP **„Atletski tereni“.**
4.	DUP **“ Trešnjica-Balabani”**	Stanovanje malih gustina sa zonama mješovite nemjene. Dio zone tretirati kao stanovanje u poljoprivredi. Kao posebni dio moguće uraditi UP **„Dom omladine Golubovci“ i** UP **„Sportsko-rekreativni kompleks Balabani“.**
5.	DUP **“Berislavci-Balabani”**	Stanovanje malih gustina sa zonama mješovite nemjene. Dio zone tretirati kao stanovanje u poljoprivredi. Kao posebni dio moguće uraditi UP **„Sportski tereni Mojanovići“.**
6.	DUP **“Goričani-Berislavci”**	Stanovanje malih gustina sa zonama mješovite nemjene. Dio zone tretirati kao stanovanje u poljoprivredi.

Prostor GUR-a Tuzi uređivaće se detaljnim urbanističkim planovima i urbanističkim planovima.

Tabela 10.7: GUR Tuzi: smjernice za izradu i reviziju DUP i UP

Planski dokument		**Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata**
1.	LSL **“Pijaca”**	U slučaju revizije LSL voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
2.	LSL **“Tuzi - dio zone 19”**	U slučaju revizije LSL voditi se namjenama površina iz PUP-a. Kod izrade programskog zadatka postaviti da se pri opredjeljenju građevinskog zemljišta treba rukovoditi članovim 76,77,78 Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta.
Novi planirani planski dokumenti		**Predviđene promjene i dopune postojećih i sadržaj novih dokumenata**
1.	DUP **“Tuzi centar”**	Centralne i mješovite djelatnosti sa kompatibilnim djelatnostima.
2.	DUP **“Karabuško polje”**	Stanovanje male gustine i centralno gradsko groblje. Sanacija neformalne gradnje.
3.	DUP **“Šipčanička gora”**	Uređenje park-šume i mješovita namjena uz glavnu gradsku ulicu. Dio zone planirati kao stanovanje u poljoprivredi.
4.	DUP **“Tuzi 2”**	Zona stanovanja male gustine sa stanovanjem u poljoprivredi.
5.	DUP **“Tuzi 3”**	Mješovita namjena i centralne djelatnosti uz obilaznicu i glavnu gradsku ulicu sa zonom stanovanja između. Uređenje gradskog trga.

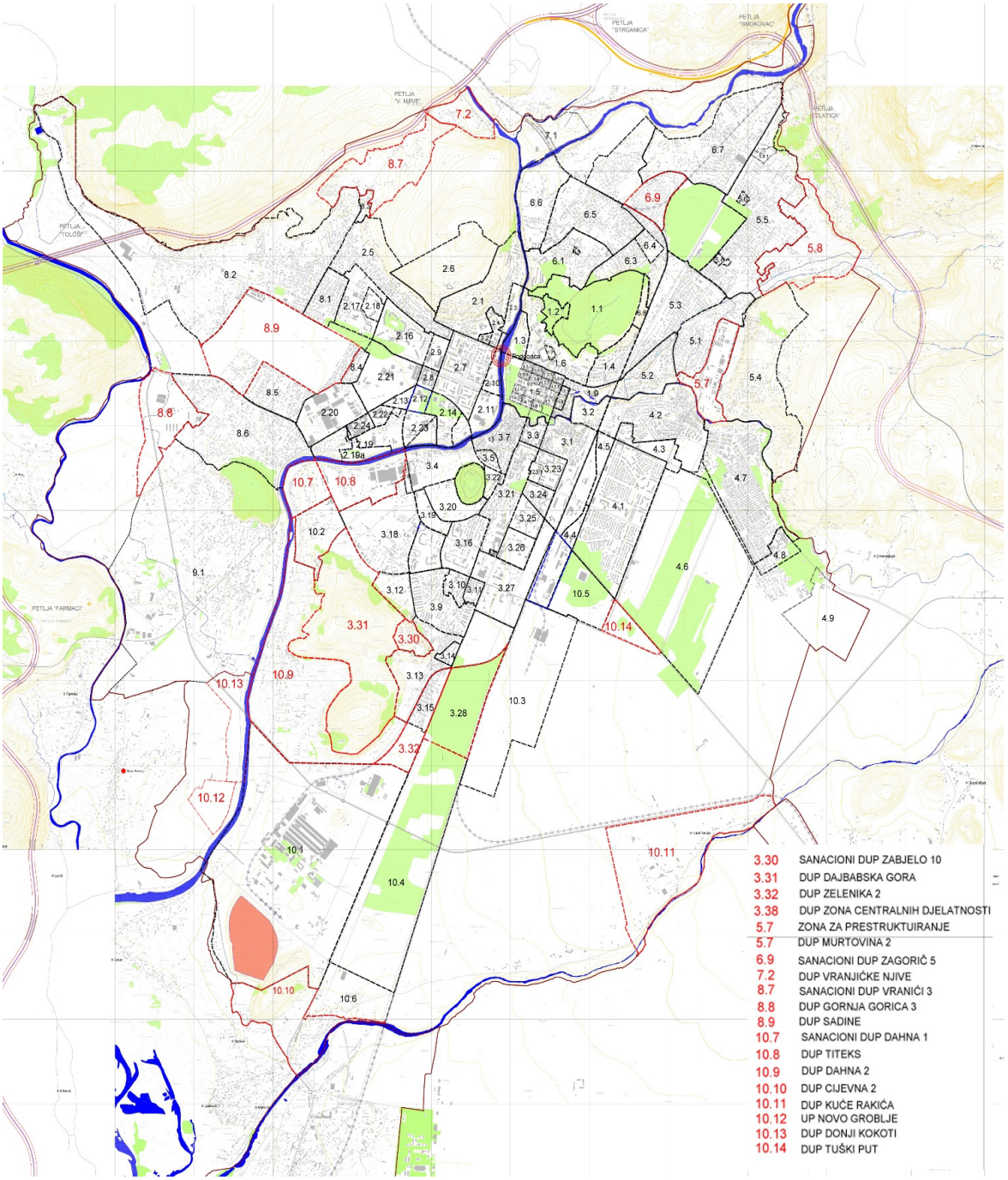

Pregledna karta 10.1: GUR Podgorica – režimi uređenja prostora

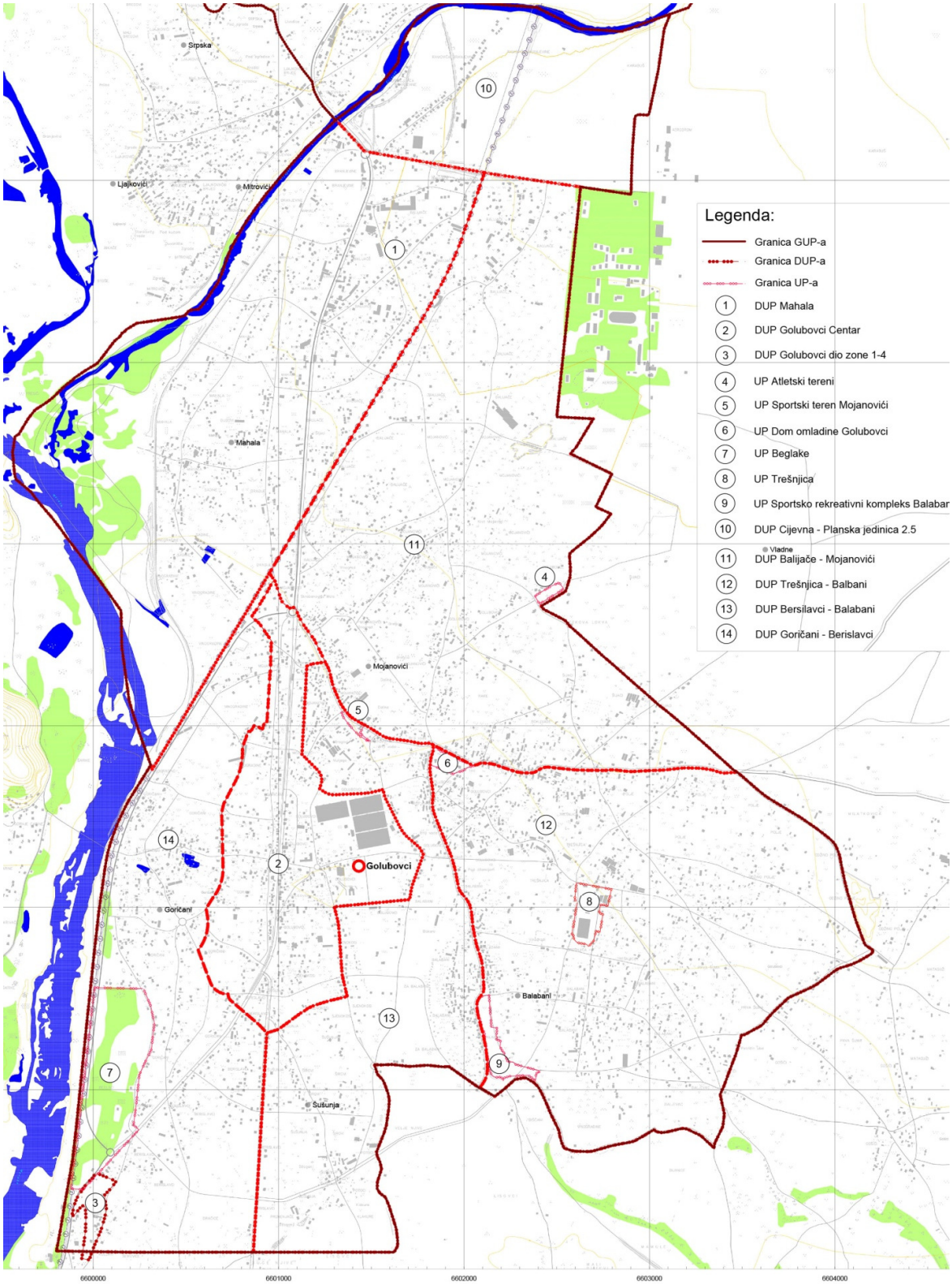

Pregledna karta 10.2: GUR Golubovci – režimi uređenja prostora

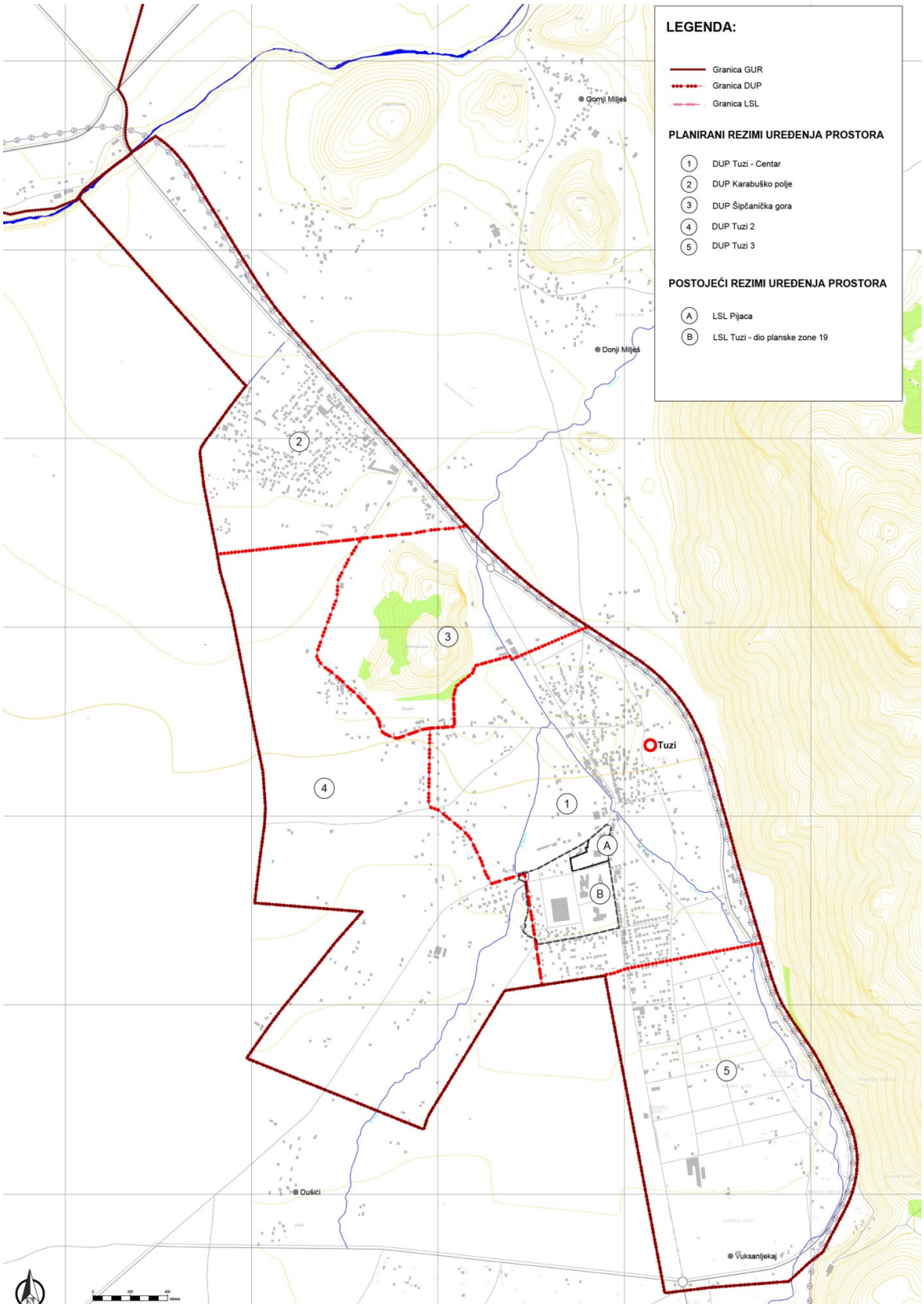

Pregledna karta 10.3: GUR Tuzi – režimi uređenja prostora

10.3. Smjernice za izgradnju na područjima za koja se ne predviđa donošenje detaljnog urbanističkog plana, urbanističkog projekata ili lokalne studije lokacije

10.3.1. Smjernice za izgradnju individualnih stambenih objekata na građevinskom zemljištu

Na područjima koja su u PUP-u definisana kao zone u kojma će se graditi bez prethodne izrade lokalnih planskih dokumenata važe opšte smjernice za izgradnju objekata:

- U definisanju uslova za formiranje granica građevinskih područja mora se primijeniti pravilo korišćenja već izgrađenih, postojećih struktura. Granice ruralnih cjelina poštovaće zatečeno stanje. Građevinske intervencije u tim prostorima mogu se odvijati u smislu obnove porušenih i devastiranih djelova u postojećem volumenu uz upotrebu autohtonih materijala;
- Katastarska parcela na kojoj se gradi mora imati veličinu i oblik koji omogućava gradnju, površina min. 300 m^2, odnos strana od 1:1 do 1:2. Ukoliko parcela ima površinu veću od 600 m^2, veličina objekta se računa u odnosu na max. 600 m^2;
- Minimalna širina fronta nove urbanističke parcele je minimum 15 m, izuzev za postojeće formirane parcele stanovanja kada može biti 12 m;
- Urbanističke parcele koje su manje površine i manje širine fronta od planom propisane ne mogu se koristiti za izgradnju;
- Urbanistička parcela mora da izlazi na javni put. Ukoliko novoformirana parcela ne izlazi na javni put mora se formirati parcela prilaznog puta minimalne širine 3 m. Ukoliko je prilazni put duži od 25 m, minimalna širina iznosi 4,5 m;
- Namjena objekata može biti stanovanje i djelatnosti koje se u skladu sa svim važećim zakonima mogu obavljati u stambenim kućama;
- Indeksi izgrađenosti 0,75, toleriše se od 0,65 do 0,85;
- Indeks zauzetosti je 0,4, toleriše se od 0,35 do 0,45;
- Ukupni BRGP ne smije prekoračiti 500 m^2;
- Maksimalna spratnost stambenih objekata je S+P+1+Pk;
- Najveća visina etaže za garaže i tehničke prostorije je 3m, a za stambene prostore je 3,5 m, računajući između gornjih kota međuspratnih konstrukcija;
- Minimalna udaljenost svakog dijela objekta od granice parcele je 2 m;
- Minimalna udaljenost objekta od regulacione linije je 3 m;
- Ukoliko na susjednoj parceli već postoji izgrađen objekat, novi objekat mora biti tako lociran da ne umanjuje kvalitet življenja u postojećem, ne smije mu zakloniti vidik, smanjiti osunčanje, zakloniti svjetlost;
- Postojeći objekti kod kojih je spratnost manja od maksimalne planirane mogu se nadgraditi do ove spratnosti, ako se pri tom ispoštuju zadati urbanistički parametri, građevinske linije, odnosi prema susjednim parcelama, kao i svi propisi iz građevinske regulative;
- Svi urbanističko-tehnički uslovi koji se odnose na materijale, arhitektonske

karakteristike, uslove za konstrukciju i sl., isti su kao u najbližoj planskoj cjelini za koju se izrađuje detaljni urbanistički plan ili lokalna studija lokacije;

- Svaki objekat mora imati sopstvenu septičku jamu;
- Predvidjeti izgradnju lične kućne cistijerne za sakupljanje kišnice, kao dopunski vodovodni sistem za područja gdje je problem sa vodosnabdijevanjem;
- Formiranje otvora na objektu prema susjednim objektima moguće je pod uslovom da je udaljenost objekta od susjednog minimum 4,0 m. Izuzetno je moguće formiranje otvora na objektu u slučaju manjeg odstojanja uz prethodnu saglasnost susjeda. Izuzetak predstavljaju slučajevi u postojećim izgrađenim djelovima naselja i starim jezgrima naselja;
- Kod stambenih prostorija (dnevna soba, spavaća soba) potrebno je omogučiti minimalno osunčanje:

  dana 21.12 – 1 sat
  dana 21.03. i 21.9 – 3 sata

- Ako se gradi podzemna etaža u vidu podruma ili suterena, njen vertikalni gabarit ne smije nadvisiti kotu konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta više od 100 cm. Ukoliko se radi o denivelisanom terenu relevantnom kotom terena, smatra se najniža kota konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta;
- Kota poda prizemlja novoplaniranih objekata je maksimalno na 100 cm od kote konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta;
- Najniža svijetla visina potkrovlja ne smije biti veća od 1,20 m, računajući na mjestu gdje se građevinska linija potkrovlja i sprata poklapaju, tj. računajući od poda potkrovne etaže do preloma krovne kosine;
- Dogradnja i nadgradnja moguća je uz prethodnu statičku analizu konstruktivnog sistema koja će usloviti primjenu konstruktivnog sistema i materijala koji treba da budu kvalitetni i u skladu sa ambijentom. Svi ovi elementi biće provjereni kroz izradu odgovarajuće tehničke dokumentacije;
- Mjesto i položaj dogradnje odrediće nadležni organ u postupku izdavanja urbanističko-tehničkih uslova, a na osnovu uslova lokacije i gabarita objekta, kao i uslova priključenja izdatih od JP “Vodovod i kanalizacija” i Elektrodistribucije;
- Zbog specifičnosti prostora i pejzaža, a u cilju osiguranja poljoprivrednih i zelenih površina u dominantnom dijelu prostora planom je ustanovljen kriterijum ograničenja oblika građenja na površinama većim od 30. 000 m^2 sa pretežnom namjenom korišćenja kao poljoprivrednog zemljišta;
- Kotu prizemlja dogradnje vezati za kotu prizemlja postojećeg objekta;
- U slučaju kada je postojeći objekat dotrajao, ili kada se investitor odluči, objekat se može srušiti po prethodno pribavljenom odobrenju od nadležnog organa i na parceli sagraditi novi prema zadatim smjernicama;
- Nije dopušteno mijenjati osnovne urbanističke vrijednosti kao što su: cjelovitost ruralne strukture dijela naselja, organizacija dvorišta, ogradni zid sa ulaznim portalom, kao i temeljne arhitektonske vrijednosti graditeljskog nasljeđa, a koje se odnose na izvorne oblikovne karakteristike i upotrebu materijala za građenje.

U načinu projektovanja i izgradnje naselja individualnog stanovanja potrebno je pratiti elemente reljefa i konfiguracije terena:

- Planirati naselja zbijenijeg tipa;
- Predvidjeti naselja sa oblikovanim javnim prostorom;
- U definisanju uslova za formiranje granica građevinskih područja mora se primijeniti pravilo korišćenja već izgrađenih, postojećih struktura. Granice ruralnih cjelina poštovaće zatečeno stanje. Građevinske intervencije u tim prostorima mogu se odvijati u smislu obnove porušenih i devastiranih djelova u postojećem volumenu uz upotrebu autohtonih materijala.

U izboru najpogodnijeg tipa individualne stambene zgrade potrebno je koristiti sve do sada dokazane korisne elemente tradicionalne arhitekture, bitne za racionalno korišćenje zemljišta i stvaranje novih pejzaža i očuvanje starih:

- Izbjegavati dosadašnju praksu velikih, kvadratnih osnova;
- Potkrovlje predviđati kao stambeno sa tradicionalnim krovnim prozorima i odgovarajućom konstrukcijom zidova i krovića;
- Prozore i vrata dimenzionisati prema klimatskim zahtjevima i predvidjeti tradicionalnu stolariju;
- Širenje građevinskih područja, kada je to potrebno, valja usmjeravati u dubinu prostora vodeći računa o potrebi zaokruživanja urbane strukture u logičnu cjelinu;
- Važan element u formiranju građevinskih područja je uslov neophodne potrebe komunalne opremljenosti prostora;
- Rekonstrukcija postojećih objekata podrazumijeva korišćenje osnovnih elemenata urbanističke matrice tradicionalnog naselja (parcelacija, regulacija, namjena) uz maksimalno vraćanje tradicionalne arhitekturne tipologije (horizontalni i vertikalni gabarit, arhitektonska podjela fasade, upotreba prirodnih materijala); predmetna rekonstrukcija treba da obezbijedi i osavremenjavanje objekata u smislu infrastrukturnog opremanja (naročito izgradnja sanitarnih čvorova priključenih na vodovodnu i kanalizacionu mrežu);
- Adaptacija i vizuelna sanacija za većinu objekata kod kojih je naknadnim intervencijama došlo do narušavanja sklada sa ambijentom, osim rekonstrukcije po utvrđenim principima, podrazumijeva vraćanje tradicionalnog identiteta čitavom prostoru. Horizontalni i vertikalni gabarit objekta mora obezbijediti nesmetane vizure i uklapanje u opštu sliku naselja;
- Oblikovanje krovova mora uvažavati karakteristike tradicionalne arhitekture predjela u kojima se gradi objekat. U ravničarskom predjelu sa istočnim brdima preporučuju se kosi krovovi, nagiba 18-25°. Krovni pokrivač je ćeramida ili sličan crijep crvenkaste boje. Krovove raditi kose, dvovodne ili viševodne. Tavanski prostor projektovati bez nadzitka. U visokoplaninskom predjelu preporučuju se simetrični krovovi na dvije vode strmog nagiba (45°) od drvenog pokrivača (šindra) po uzoru tradicionalne gradnje katuna;
- U sklopu izgrađenog i neizgrađenog dijela građevinskog područja naselja mogu se pored stambenih objekata izgrađivati i trgovački, zanatski, proizvodni, uslužni i turističko-ugostiteljski sadržaji u sklopu stambenih građevina. Dozvoljavaju se i samostalne građevine trgovačke, uslužne i turističko-ugostiteljske djelatnosti, građevine porodičnog stanovanja i građevine društvenog standarda;

- U cilju proširenja privrednih aktivnosti preporučuju se sljedeće namjene: trgovine autohtonih proizvoda, ribare, suvenirnice, trgovine zanatskih proizvoda, proizvodnja hrane u domaćoj radinosti i sl.;
- Prilikom projektovanja obavezno predvidjeti sve prateće prostorije neophodne za obavljanje navedenih djelatnosti kao što su ostave, magacini, sušare, radionice, kuhinje i sl. Djelatnosti koje mogu biti potencijalni zagađivači nijesu dozvoljene;
- Pomoćne prostorije (skladišta, garaže i sl.) treba graditi prvenstveno u prizemljima objekata, a moguće je i kao zasebne objekte. Ako se pomoćne prostorije grade izvan objekta, mogu se graditi i na ivici građevinske parcele. Ukoliko se objekat gradi na ivici, ne dozvoljava se otvaranje otvora prema susjednoj parceli. Visina pomoćnih objekata može iznositi najviše 3 m (visina vijenca), dubina 6, a krovište iskošeno ili ravan krov sa odvodom vode na vlastitu parcelu;
- Povećanje vertikalnog gabarita moguće je do maksimalne spratnosti S+P+1 ili S+P+Pk.

Uslovi za objekte porodičnog stanovanja u poljoprivredi na zemljištima do IV bonitetne klase

Vlasnik obradivog poljoprivrednog zemljišta van urbanističkog, odnosno prostornog plana sa detaljnom razradom može na tom zemljištu graditi stambeni objekat ako u vlasništvu nema neobradivo poljoprivredno zemljište.

Objekat se ne može graditi bez prethodne saglasnosti nadležnog organa Glavnog grada.

- Minimalna parcela u okviru ove namjene je 2500 m^2 ili ona koja je definisana Zakonom o poljoprivrednom zemljištu. U okviru parcele moguća je organizacija stambenog i ekonomskog dvorišta, pri čemu stambeno i ekonomsko dvorište podrazumijeva površinu maksimalno 600 m2, a ostatak parcele se tretira kao obrađena poljoprivredna površina;
- Minimalna širina fronta urbanističke parcele je 25 m;
- Urbanističke parcele koje su manje površine i manje širine fronta od planom propisane ne mogu se koristiti za izgradnju;
- Urbanistička parcela mora da izlazi na javni put. Ukoliko novoformirana parcela ne izlazi na javni put, mora se formirati parcela prilaznog puta minimalne širine 3 m. Ukoliko je prilazni put duži od 25 m, minimalna širina iznosi 4,5 m;
- U okviru parcele moguća je organizacija stambenog i ekonomskog dvorišta, pri čemu stambeno dvorište podrazumijeva površinu do maksimalno 600 m^2, a ostatak parcele se tretira kao obradive poljoprivredne površine;
- Maksimalni indeks zauzetosti parcela je 0,1, s tim da maksimalna površina pod objektom može biti 250 m^2. Postojeći objekti kod kojih su parametri veći od zadatih se zadržavaju sa zatečenim stanjem;
- Ukupni BRGP ne smije prekoračiti 250 m^2;
- Ukoliko se podzemna etaža koristi za garažiranje i za tehničke prostorije, onda njena površina ne ulazi u obračun BRGP;
- U cilju što manjeg usitnjavanja poljoprivrednog zemljišta preporučuje se lociranje objekata uz postojeće puteve. Građevinska linija se postavlja minimalno na 5 m od regulacione linije puta;

- Maksimalna planirana spratnost u okviru ove namjene je S+P+1+Pk. Maksimalna spratnost znači maksimalno datu visinu objekta za prosječnu visinu etaže od 3 m i maksimalnu visinu nadzitka potkrovne etaže od 1,2 m;
- Minimalna udaljenost novoplaniranog objekta od susjedne parcele je 5 m;
- Postojeći objekti kod kojih je spratnost manja od maksimalne planirane mogu se nadgraditi do ove spratnosti, pri tom da se ispoštuju zadati urbanistički parametri, građevinske linije, odnosi prema susjednim parcelama, kao i svi propisi iz građevinske regulative;
- Postojeći objekti se mogu zamijeniti novim objektima i tada važe uslovi plana dati za novoplanirane objekte;
- Kota poda novoplaniranih objekata je maksimalno na 100 cm od kote konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta;
- Ako se gradi podzemna etaža u vidu podruma ili suterena, njen vertikalni gabarit ne smije nadvisiti kotu konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta više od 100 cm. Ukoliko se radi o denivelisanom terenu, relevantnom kotom terena smatra se najniža kota konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta;
- U okviru ovog tipa stanovanja mogu se organizovati i djelatnosti koje ne ugrožavaju funkciju stanovanja i životnu sredinu (komunalno-servisni objekti, skladišta, proizvodno-servisno zanatstvo, privredni objekti, rasadnici, staklene bašte, površine i objekti za stočarstvo, površine za ribnjake...);
- Parkiranje i garažiranje je planirano u okviru parcele. Garaže i drugi pomoćni objekti mogu se graditi kao drugi isključivo prizemni objekat na parceli, ali da se pri tome ne prekorače maksimalni zadati urbanistički pokazatelji. Ove objekte postavljati tako da minimalna udaljenost objekta od susjedne parcele bude 2,5 m, a od stambenog objekta 2,5 m, ili ga postaviti kao aneks objekta. Svi postojeći pomoćni objekti koji se uklapaju u zadate uslove kao takvi se mogu zadržati. Ovi pomoćni objekti vezani su za dio stambenog dvorišta;
- Kao pomoćni objekti u dijelu ekonomskog dvorišta mogu se naći i objekti u funkciji poljoprivredne proizvodnje (ostave, štale, mini farme, nadstrešnice za mehanizaciju, plastenici i sl.). Maksimalna površina pod ovim objektima može biti 50% od površine ekonomskog dvorišta. Ove objekte postavljati na minimalnom udaljenju od 5 m od susjedne parcele;
- U izgradnji objekata treba koristiti elemente u skladu sa ambijentom i namjenom objekta, prirodne materijale, kose krovne ravni i dr.

Za potrebe izgradnje objekata u ruralnim područjima čija je namjena: turizam, školstvo, zdravstvena zaštita, kultura, industrija, itd., potrebno je uradilti lokalnu studiju lokacije kojom bi se detaljno definisali urbanističko-tehnički uslovi, s tim da ovakvi objekti moraju ispoštovati opšte smjernice iz PUP-a (date posebno za ravničarski i brdsko-planinski dio Glavnog grada).

Uslovi za izgradnju servinsno-skladišnih i privrednih objekata na površinama naselja

- Katastarska parcela na kojoj se gradi mora imati veličinu i oblik koji omogućava gradnju. Površina parcele je minimalno 600 m^2, a odnos strana je od 1:1 do 1:2;
- Minimalna širina fronta nove urbanističke parcele je 20 m;
- Urbanističke parcele koje su manje površine i manje širine fronta od planom propisane ne mogu se koristiti za izgradnju;
- Urbanistička parcela mora da izlazi na javni put. Ukoliko novoformirana parcela ne izlazi na javni put, mora se formirati parcela prilaznog puta minimalne širine 4,5 m;
- Maksimalni indeks zauzetosti iznosi 0,60;
- Maksimalni indeks izgrađenosti iznosi 1,50;
- Objekte graditi kao slobodnostojeće objekte na parceli;
- Maksimalna planirana spratnost je S+Vp+1 u dijelu objekta koji je namijenjen za skladišta, servisne centre, industrijsku proizvodnju ili neku drugu sličnu namjenu;
- Prostor u kojem se predviđa izgradnja uprave ili administracije objekta može biti do P+3, ali tako da ne prelazi ukupni vanjski gabarit skladišno-industrijskog dijela objekta. Administrativni dio objekta može zauzeti maksimalno 30% od ukupne površine objekta;
- Ukoliko se podzemna etaža koristi za garažiranje i za tehničke prostorije, onda njena površina ne ulazi u obračun BRGP;
- Maksimalni BRGP ne smije biti veći od 2500m^2;
- Najveća visina etaže za garaže i tehničke prostorije je 3 m, za poslovne etaže je 4,5 m, računajući između gornjih kota međuspratnih konstrukcija. Za visoko prizemlje namijenjeno skladištima i servisimam ako je to uslovljeno tehnološkim procesimam svijetla visnina može biti do 12 m;
- Postojeći objekti kod kojih je spratnost manja od maksimalne planirane mogu se nadgraditi do ove spratnosti, ako se pri tom ispoštuju zadati urbanistički parametri, građeviske linije, odnosi prema susjednim parcelama, kao i svi propisi iz građevinske regulative;
- Postojeće objekte kod kojih su parametri (horizontalni i vertikalni gabarit i BRGP) veći od zadatih planom, zadržati sa zatečenim stanjem ukoliko svojim položajem ne ugrožavaju realizaciju saobraćajne i ostale infrastrukture;
- Regulaciona linija je linija koja dijeli površinu određene javne namjene od površina predviđenih za druge namjene. Regulaciona linija saobraćajnice određuje se prema rangu saobraćajnice, položaju u prostoru i uslovima odvijanja saobraćaja. Širina pojasa regulacije javnih puteva obuhvata širinu putnog pojasa (poprečni profil saobraćajnice sa obostranim zaštitnim pojasom);
- Građevinska linija se postavlja minimalno na udaljenosti od 5 m od regulacione linije;
- Minimalna udaljenost svakog dijela objekta od granica parcele je 5 m;
- Ukoliko na susjednoj parceli već postoji izgrađen objekat, novi objekat mora biti tako lociran da ne umanjuje kvalitet življenja u postojećem, ne smije mu zakloniti vidik, smanjiti osunčanje, zakloniti svjetlost;

- Ako se gradi podzemna etaža u vidu podruma ili suterena, njen vertikalni gabarit ne smije nadvisiti kotu konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta više od 100 cm. Ukoliko se radi o denivelisanom terenu, relevantnom kotom terena smatra se najniža kota konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta;
- Horizontalni gabariti podzemne etaže definisani su građevinskom linijom ispod zemlje koja se poklapa sa nadzemnom građevinskom linijom. Ukoliko je podzemna etaža namijenjena za garažiranje i tehničke prostorije, istu je dozvoljeno graditi i izvan nadzemnog objekta osim u prostoru prema saobraćajnici i uz sljedeće uslove:
- da u visinskoj regulaciji ne izlazi iz ravni terena;
- da se ispoštuju uslovi zaštite susjednih parcela;
- da površina podruma ne bude veća od 80% urbanističke parcele.
- Kota poda prizemlja novoplaniranih objekata je maksimalno na 20 cm od kote konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta;
- Dogradnja i nadgradnja moguća je uz prethodnu statičku analizu konstruktivnog sistema koja će usloviti primjenu konstruktivnog sistema i materijala koji treba da budu kvalitetni i u skladu sa ambijentom. Svi ovi elementi biće provjereni kroz izradu odgovarajuće tehničke dokumentacije;
- Mjesto i položaj dogradnje odrediće nadležni organ u postupku izdavanja urbanističko-tehničkih uslova, a na osnovu uslova lokacije i gabarita objekta, kao i uslova priključenja izdatih od JP „Vodovod i kanalizacija“ i Elektrodistribucije;
- Kotu prizemlja dogradnje vezati za kotu prizemlja postojećeg objekta;
- U slučaju kada je postojeći objekat dotrajao, ili kada se investitor odluči, objekat se može srušiti po prethodno pribavljenom odobrenju od nadležnog organa i na parceli sagraditi novi prema zadatim uslovima;
- Ukoliko se u okviru urbanističke parcele ove namjene planira izgradnja više objekata, moguća je fazna izgradnja objekata na osnovu usvojenog idejnog rješenja za cijelu lokaciju;
- Potreban broj parking mjesta treba obezbijediti u okviru parcele na kojoj se gradi objekat;
- Broj mjesta za parkiranje vozila se određuje po principu:

  Poslovanje……30PM (10-40PM) na 1000 m^2 BRGP
  Proizvodnja.……....20PM (6-25PM) na 1000 m^2 BRGP
- Najmanje 5% parking mjesta mora biti obezbijeđeno licima smanjene pokretljivosti;
- Potrebno je u projektovanju i izvođenju obezbijediti pristup svakom objektu na način da ga mogu koristiti lica sa ograničenim mogućnostima kretanja.

<u>Uslovi za izgradnju objekata u funkciji poslovanja, trgovine, ugostiteljstva i komercijalnih djelatnosti na građevinskom zemljištu</u>

- Katastarska parcela na kojoj se gradi mora imati veličinu i oblik koji omogućava gradnju. Površina parcele je minimalno 600 m^2, a odnos strana je od 1:1 do 1:2;
- Minimalna širina fronta nove urbanističke parcele je 20 m;
- Urbanističke parcele koje su manje površine i manje širine fronta od planom propisane ne mogu se koristiti za izgradnju;

- Urbanistička parcela mora da izlazi na javni put. Ukoliko novoformirana parcela ne izlazi na javni put, mora se formirati parcela prilaznog puta minimalne širine 4,5 m;
- Indeks zauzetosti iznosi 0,40;
- Indeks izgrađenosti iznosi 1,20;
- Objekte graditi kao slobodnostojeće objekte na parceli;
- Maksimalna spratnost poslovnih objekata je S+P+2;
- Ukoliko se podzemna etaža koristi za garažiranje i za tehničke prostorije, onda njena površina ne ulazi u obračun BRGP;
- Maksimalni BRGP ne sme biti veći od 2500 m^2
- Najveća visina etaže za garaže i tehničke prostorije je 3 m, a za poslovne etaže je 4,5 m, računajući između gornjih kota međuspratnih konstrukcija;
- Postojeći objekti kod kojih je spratnost manja od maksimalne planirane mogu se nadgraditi do ove spratnosti, ako se pri tom ispoštuju zadati urbanistički parametri, građevinske linije, odnosi prema susjednim parcelama, kao i svi propisi iz građevinske regulative;
- Postojeće objekte kod kojih su parametri (horizontalni i vertikalni gabarit i BRGP) veći od zadatih planom, zadržati sa zatečenim stanjem ukoliko svojim položajem ne ugrožavaju realizaciju saobraćajne i ostale infrastructure;
- Regulaciona linija je linija koja dijeli površinu određene javne namjene od površina predviđenih za druge namjene. Regulaciona linija saobraćajnice određuje se prema rangu saobraćajnice, položaju u prostoru i uslovima odvijanja saobraćaja. Širina pojasa regulacije javnih puteva obuhvata širinu putnog pojasa (poprečni profil saobraćajnice sa obostranim zaštitnim pojasom);
- Građevinska linija se postavlja minimalno na udaljenosti od 5 m od regulacione linije;
- Minimalna udaljenost svakog dijela objekta od granice parcele je 5 m;
- Ukoliko na susjednoj parceli već postoji izgrađen objekat, novi objekat mora biti tako lociran da ne umanjuje kvalitet življenja u postojećem, ne smije mu zakloniti vidik, smanjiti osunčanje, zakloniti svjetlost;
- Ako se gradi podzemna etaža u vidu podruma ili suterena, njen vertikalni gabarit ne smije nadvisiti kotu konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta više od 100 cm. Ukoliko se radi o denivelisanom terenu, relevantnom kotom terena smatra se najniža kota konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta;
- Horizontalni gabariti podzemne etaže definisani su građevinskom linijom ispod zemlje koja se poklapa sa nadzemnom građevinskom linijom. Ukoliko je podzemna etaža namijenjena za garažiranje i tehničke prostorije, istu je dozvoljeno graditi i izvan nadzemnog objekta osim u prostoru prema saobraćajnici i uz sljedeće uslove:
- da u visinskoj regulaciji ne izlazi iz ravni terena;
- da se ispoštuju uslovi zaštite susjednih parcela;
- da površina podruma ne bude veća od 80% urbanističke parcele.
- Kota poda prizemlja novoplaniranih objekata je maksimalno na 20 cm od kote konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta;

- Dogradnja i nadgradnja moguća je uz prethodnu statičku analizu konstruktivnog sistema koja će usloviti primjenu konstruktivnog sistema i materijala koji treba da budu kvalitetni i u skladu sa ambijentom. Svi ovi elementi biće provjereni kroz izradu odgovarajuće tehničke dokumentacije;
- Mjesto i položaj dogradnje odrediće nadležni organ u postupku izdavanja urbanističko-tehničkih uslova, a na osnovu uslova lokacije i gabarita objekta, kao i uslova priključenja izdatih od JP „Vodovod i kanalizacija“ i Elektrodistribucije;
- Kotu prizemlja dogradnje vezati za kotu prizemlja postojećeg objekta;
- U slučaju kada je postojeći objekat dotrajao, ili kada se investitor odluči, objekat se može srušiti po prethodno pribavljenom odobrenju od nadležnog organa i na parceli sagraditi novi prema zadatim uslovima;
- Ukoliko se u okviru urbanističke parcele ove namjene planira izgradnja više objekata, moguća je fazna izgradnja objekata na osnovu usvojenog idejnog rješenja za cijelu lokaciju;
- Urbanističku parcelu treba nivelisati u skladu sa niveletom pristupne saobraćajnice i susjednih parcela na način da se vode prirodnim padom odvedu od objekta i ne ugroze njegovo korišćenje;
- U okviru parcele izvršiti jasnu podjelu kolskog i pješečkog saobraćaja i organizacijom prostora omogućiti njihovo samostalno funkcionisanje;
- Potrebno je u projektovanju i izvođenju obezbijediti pristup svakom objektu na način da ga mogu koristiti lica sa ograničenim mogućnostima kretanja.

10.3.2. Smjernice za radove na starim djelovima naselja i zaštićenim objektima i cjelinama

Ovim planskim dokumentom definišu se samo opšte odredbe, metodologija i postupci zaštite arhitektonskog, kulturnog, istorijskog i drugog nasljeđa, koji su opisani u poglavlju 9.5.1.

Zahvati na istorijskim objektima, posebno na onim koji imaju utilitarnu funkciju, kao što je stanovanje, poslovne aktivnosti, trgovina, zanati, ugostiteljstvo i slično, treba da budu vođeni načelima aktivne zaštite nasljeđa, odnosno zaštite koja ima dva osnovna cilja: da trajno osigura kulturne tekovine i graditeljsko-umjetnička ostvarenja i da ih uklopi u tokove savremenog života. Time će se postići da staro graditeljstvo, kao dio kulturnih tekovina zajednice, djeluje na sadašnje generacije i da postane neodvojivi dio i okvir njihovog življenja. Istovremeno, time se osigurava ekonomski osnov za obnovu i održavanje fonda naslijeđenih građevina i naselja. Pored svoje nesumnjive kulturne misije, naslijeđena kulturna dobra posjeduju manje ili veće ekonomske potencijale, koji moraju biti izraženi i mobilizirani kao neophodni uslov dalje egzistencije urbanih cjelina, seoskih aglomeracija ili pojedinačnih građevina. Pri izboru budućih funkcija i određivanju mogućeg stepena adaptacija za današnje potrebe ne smije se žrtvovati spomenički integritet objekta ili ambijenta. Radi postizanja što uspješnijih spojeva tradicionalnih arhitektonskih rješenja i modernih tehnoloških zahtjeva, potrebno je primijeniti fazno projektovanje: programsko-idejne skice u više varijanti ili alternativa, a zatim slijedi izrada glavnih projektata na osnovu i zabrane najpovoljnije varijante.

Ambijenti sa tradicionalnim graditeljstvom u kamenu ne isključuju moderan arhitektonski jezik i savremene materijale uz ispunjavanje pojedinih uslova kao što su kvalitet i prilagođavanje vjekovnim iskustvima. Saniranje starih kamenih struktura mora biti prilagođeno spomeničko-

ambijentalnom integritetu objekta. Ugradnja novih aseizmičkih sklopova ne smije se izvesti po cijenu slabljenja ili trajnog gubitka elemenata istorijske arhitekture. Znatan stepen ojačanja može se postići zamjenom dotrajalih djelova u tradicionalnim materijalima i vezama (kamen, drvo, drvene tavanice sa zategama, svodovi i sl.). Ugradnja novih armirano-betonskih elemenata ili čeličnih ojačanja može se prihvatiti samo kao neizbježan dodatak, a ne kao zamjena originalnog materijala i tehnike. Pri tom, nove konstrukcije ne smiju biti vidljive u enterijeru ili na fasadama.

10.3.3. Smjernice za tretman neformalnih naselja i objekata izgrađenih bez građevinske dozvole

Bespravna gradnja nastaje usljed neorganizovanog i neuređenog tržišta građevinskog zemljišta, s toga je jedan od osnovnih zadataka zemljišne politike da radi na uređenju tržišta građevinskog zemljišta kako bi se bespravna gradnja svela na minimum.

Ono što je otežavajuća okolnost jeste da na teritoriji Glavnog grada ne postoji evidencija o broju bespravno sagrađenih objekata. Postoji mogućnost da će se od sljedeće godine, na svaki bespravno sagrađeni objekat, plaćati dupli porez na nepokretnost (0,56%). Stoga je preporuka da se do kraja 2014. godine uradi studija neformalnih naselja u kojoj će biti popisani svi neformalni objekti i unutar i van zona generalne urbanističke razrade sa neophodnom ekonomsko – tržišnom projekcijom kojom će se utvrditi uslovi i beneficije regularizacije ovih objekata za Glavni grad.

Glavni instrumenti zemljišne politike se uspostavljaju na državnom nivou, a u tom smislu urađena je i odgovarajuća strategija u kojoj su sagledani osnovni problemi prouzrokovani neformalnim naseljima:

- Seizmički rizik koji obuhvata očekivane konsekvence u realizaciji seizmičkog hazarda, odnosno izloženost materijalnih i ljudskih resursa opasnostima pri dejstvu zemljotresa. Kako je izgradnja neformalnih naselja po samoj prirodi realizovana bez monitoringa nadležnih organa, time i standardi statičke bezbjednosti često su neprimijenjeni;
- Nedostatak plansko-urbanističke organizacije prostora zbog koje je došlo do narušavanja cijelog sistema planskog uređenja određene lokalne samouprave, kao i kreiranja lošeg imidža određenog prostora sa turističkog, ali i drugih poslovnih aspekata;
- Nedovoljna komunalna opremljenost prostora;
- Nepostojeća i neodgovarajuća saobraćajna mreža, a posebno sekundarna mreža saobraćajnica - sabirne ulice, pristupne ulice i parkirališta;
- Nizak kvalitet života zbog nekvalitetnog pristupa objektu i često nepostojanje sistema za odvod otpadnih voda;
- Nepostojanje adekvatnih socijalnih i javnih ustanova zbog neorganizovanog prostora koji često i u potpunosti onemogućava planiranje i izgradnju neophodnih socijalnih (zdravstvenih, obrazovnih, kulturnih...) i javnih (opštinskih, mjesnih, komunalnih, komunikacionih...) objekata;
- Narušavanje ekoloških standarda i rizik po zdravlje stanovnika zbog otpuštanja otpadnih voda u životnu sredinu, formiranja neadekvatnih, „divljih“ deponija čvrstog otpada, velike koncentracije automobila na malom prostoru, lošeg snabdijevanja vodom, i slično;
- Loša naplata komunalnih i poreskih obaveza.

Preduslov za realizaciju ovog projekta je obezbjeđivanje ažurnih topografsko-katastarskih planova i orto-foto snimaka, kako bi se dobila slika stanja u prostoru. Na osnovu izvršenih snimanja (reambulacija) i prikupljenih podataka uradili bi se elaborati potrebni za upravni postupak i upis u operat, na osnovu kojih bi se formirala baza podataka neformalno sagrađenih objekata, njihovoj lokaciji i vlasništvu.

Metodološki pristup u rješavanju problema neformalne gradnje treba da dâ rješenja za uvođenje u pravni sistem objekata sagrađenih na ovaj način, pri čemu isti treba da zadovolje planske uslove i uslove izgradnje u seizmički rizičnom području.

Dalje aktivnosti treba posmatrati kroz prizmu postojanja ili nepostojanja planskih preduslova, pa se svi neformalni objekti mogu podijeliti u dvije kategorije:

1) Objekti za koje postoji prostorno-planska dokumentacija;
2) Objekti za koje ne postoji prostorno-planska dokumentacija.

Drugi važan element metodologije pristupa jeste podjela ovih objekata na objekte sagrađene na sopstvenom zemljištu i objekte sagrađene na državnom, opštinskom zemljištu.

Iako za ove objekte ne postoji prostorno-planska dokumentacija, u pogledu poreske politike, isti bi bili tretirani kao i objekti koji su u prostorno-planskim dokumentima prepoznati kao objekti koji nijesu regulisali svoj status, sa manjim iznosom poreskog opterećenja u odnosu na objekte iz ranije pomenutih formi.

U Studiji zemljišne politike koja je rađena za pripremu podataka za PUP Glavnog grada Podgorica urađena je analiza područja GUP-a Podgorice u kojoj je utvrđeno i da postoji čak 4707 objekata izgrađenih van planiranih građevinskih površina. Analiza je rađena na orto-foto snimcima iz jula 2007. godine, tako da se može zaključiti da danas takvih objekata ima puno više. Grafički prilog na kome se sve to može vidjeti je sastavni dio studije.

Glavna mjera za suzbijanje neformalne gradnje je samo donošenje Plana sa jasnim uslovima izgradnje. Mogućnost legalizovanja neformalnih objekata će zavisiti od lokacije, seizmičke stabilnosti objekta, riješenih imovinsko-pravnih pitanja na objektu i zemljištu i drugih pitanja.
U procesu legalizacije na područjima gdje se ne planira donošenje regulacionih planova treba poštovati smjernice date u poglavlju 10.3.
Do trenutka donošenja zakona o neformalnim naseljima ne mogu se legalizovati objekti koji su izgrađeni:

- U zaštitnom putnom ili pružnom pojasu;
- Na kulturnom dobru i u zoni zaštite kulturnog dobra;
- U zoni zaštićenih prirodnih dobara;
- Na vodnom zemljištu i u zaštitnim zonama vodoizvorišta (I i II);
- Zonama park-šuma, zaštitnih šuma, zelenih površina i sl.;
- Na klizištu, odnosno eksploatacionom području;
- Na udaljenosti manjoj od 400 m od vojnih objekata koji služe za smještaj eksploziva i municije;
- Na mjestu određenom planskim dokumentom za izgradnju infrastrukturnih i drugih objekata od javnog, odnosno opšteg interesa.

10.3.3.1. Postojeći objekti na prostorima sa namjenom neizgrađene (zelene) površine

Za parcele u zelenim površinama na kojima se nalaze izgrađeni objekti neće se raditi detaljni urbanistički planovi i Glavni grad, u planskom periodu, neće ulagati u dalje komunalno

opremanje ovih parcela, ali će objekti ostati na lokacijama pod uslovima:

1) *Legalno podignuti objekti*

   Imaju pravo manjih dogradnji (do 30% postojeće bruto etažne površine) uz postojeći objekat, ako je u skladu sa urbanističko-tehničkim uslovima za gradnju u najbližoj planskoj cjelini, odnosno u skladu sa opštim smjernicama za izgradnju.

   Mogu se dograđivati za stanovanje i za ekonomske i poslovne djelatnosti koje se mogu obavljati u stambenim objektima u skladu sa zakonom.

2) *Nelegalno podignuti objekti koji su prikazani na (geodetskoj) podlozi Plana*

   Mogu se legalizovati u izgrađenom gabaritu i spratnosti, ukoliko ona nije veća od one propisane opštim urbanističko-tehničkim uslovima za najbližu plansku cjelinu. Ukoliko je objekat veći, objekat se mora prilagoditi navedenim urbanističko-tehničkim uslovima da bi bio legalizovan. Katastarske parcele u zelenoj površini na kojima se legalizuje objekat ne postaju urbanističke parcele.

   Troškove komunalnog opremanja parcele snosi sam investitor-vlasnik objekta. Pristupni put do parcele obezbjeđuje vlasnik objekta, a prije legalizacije.

3) *Objekti koji su u vrijeme izlaganja Nacrta PUP-a postojali na terenu, a nijesu prikazani na podlozi Plana*

   Za ove objekte važe prethodni kriterijumi pod uslovom da se može dokazati postojanje objekta prije datuma kad je završen Nacrt plana. Dokaz o postojanju objekta može biti kopija katastarskog plana, list nepokretnosti, situacija terena izrađena prije navedenog datuma, foto-dokumentacija koja je bila priložena uz primjedbe tokom javnog uvida ili rješenje o zaduženju plaćanja poreza na objekat.

10.4. Ekonomsko-tržišna projekcija

Projekcije rasta BDP-a i zaposlenosti su razrađene u tri scenarija na osnovu projekcija broja stanovnika do 2025. godine, a imajući u vidu cilj ostvarivanja određenog nivoa razvijenosti. Godišnji rast BDP-a izračunat je na osnovu kombinacije dvaju faktora: produktivnosti i rasta broja zaposlenih radnika. Rast proizvodnje je rezultat rasta zaposlenosti i rasta produktivnosti koji podjednako doprinose rastu sa 0,5 jedinica. U posmatranom periodu očekuje se rast stope aktivnosti od 0,33% godišnje. Prirodna stopa nezaposlenosti 4%.

Za potrebe ovog dokumenta analizirana su tri scenarija sa sljedećim karakteristikama:

1) Kompetitivni scenario

- Veće doseljavanje radne snage iz inostranstva i susjednih država;
- Brži ekonomski/privredni razvoj, KAP razvija i preradu aluminijuma;
- Izgradnja svih elektrana na Morači i na svim ostalim vodotocima, a veće potrebe dovešće do porasta cijene energije;
- Izgradnja autoputa i jugozapadne gradske obilaznice, dogradnja saobraćajne mreže, razvoj javnog putničkog saobraćaja;
- Veća ulaganja u putnu infrastrukturu, povećanje dnevnih migracija iz šireg regiona, jačanje željezničkog javnog prevoza;
- Djelimično očuvanje najkvalitetnijih poljoprivrednih zemljišta, ali i izrazito smanjenje agrikulturnog pejzaža;

- Godišnji rast od 5% u cilju dostizanja nivoa BDP per capita EU27 do kraja planskog perioda (2025. godine).

2) Kohezijski scenario

- Kontrolisano doseljavanje radne snage;
- Brz ekonomski razvoj, smanjenje nezaposlenosti, KAP se postepeno prestrukturira;
- Elektrane na Morači, upotreba obnovljivih izvora, novi izvori energije;
- Izgradnja autoputa i jugozapadne gradske obilaznice, dogradnja saobraćajne mreže, razvoj javnog putničkog saobraćaja;
- Očuvanje najkvalitetnijih poljoprivrednih zemljišta i agrikulturnog pejzaža;
- Godišnji rast od 2,1% u cilju dostizanja nivoa 75% BDP per capita EU27 do kraja planskog perioda (2025. godine).

3) Ekološki scenario

- Ograničenje doseljavanja;
- Sporiji ekonomski razvoj, zatvaranje KAP-a, razvoj zelene privrede;
- Izgradnja hidroelektrana na Morači, veći udio alternativnih izvora energije;
- Manja ulaganja u putnu infrastrukturu, povećanje javnog saobraćaja;
- Očuvanje i povećanje poljoprivrednih zemljišta i zaštita agrikulturnog pejzaža;
- Godišnji rast od 0,5% u cilju zadržavanja postojećeg nivoa BDP per capita Glavnog grada.

Polazeći od zajedničkih i specifičnih pretpostavki za sva tri scenarija izračunat je BDP, kao i kretanja na tržištu rada, kako je prikazano u tabeli koja slijedi.

Tabela 10.8: Projekcije rasta BDP-a i zaposlenosti (novčane vrijednosti izražene su u eurima)

	BDP	BDP per capita	Ukupno stanovništvo	Stanovništvo 15-64	Aktivno stanovništvo	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih	Prirodna nezaposlenost	Višak/manjak radne snage
Kompetitivni									
2015	1.705.849.632	8.661	196.963	131.136	78.419	73.386	5.034	3.137	1.897
2020	2.177.144.434	10.274	211.906	131.691	80.068	83.029	-2.961	3.203	-6.164
2025	2.778.649.299	12.203	227.710	132.420	81.836	93.940	-12.104	3.273	-15.378
Kohezijski									
2015	1.568.375.593	8.118	193.194	131.128	78.414	70.629	7.785	3.137	4.649
2020	1.740.118.345	8.572	203.005	131.646	80.041	76.780	3.261	3.202	60
2025	1.930.667.545	9.064	213.007	132.335	81.783	79.577	2.206	3.271	-1.065
Ekološki									
2015	1.495.791.408	7.896	189.425	131.119	78.409	69.173	9.236	3.136	6.099

	BDP	BDP per capita	Ukupno stanovništvo	Stanovništvo 15-64	Aktivno stanovništvo	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih	Prirodna nezaposlenost	Višak/manjak radne snage
2020	1.533.562.015	7.901	194.103	131.601	80.013	70.920	9.093	3.201	5.893
2025	1.572.286.378	7.929	198.300	132.249	81.730	72.711	9.019	3.269	5.750

Na osnovu polaznih pretpostavki i projekcija za sva tri scenarija može se zaključiti da je kohezijski scenario najprihvatljiviji sa aspekta ekonomskog rasta i zapošljavanja, i da obezbjeđuje održivi razvoj Glavnog grada vodeći računa o zaštiti životne sredine i ostalih funkcija. Prema **kohezijskom scenariju,** predviđeni rast od 2,1% na godišnjem nivou će obezbijediti dovoljan broj radnih mjesta u odnosu na projektovanu dinamiku demografskih kretanja, dok će se nivo prirodne nezaposlenosti postići u periodu između 2015-2020. godine.

Kompetitivni scenario pretpostavlja realizaciju gotovo svih predviđenih investicionih projekata čime bi se obezbijedio rast od 5% na godišnjem nivou. Prema kompetitivnom scenariju predviđa se drastičan pad nezaposlenosti sa potrebom uvoza radne snage u periodu nakon 2015. godine, što bi prouzrokovalo dodatne migracije i u krajnjem opteretilo trenutnu infrastrukturu, čime bi se doveo u pitanje održivi razvoj i zaštita životne sredine. Takođe, sa sadašnjeg aspekta, imajući u vidu ključne projekte koji treba da se realizuju za njegovo ostvarenje, kompetitivni scenario djeluje ambiciozno i teško ostvariv.

Prema projekcijama, **ekološki scenario** podrazumijeva usporeni rast ekonomije od 0,5% godišnje, uz zaustavljanje migracija stanovništva i rast stope aktivnosti na godišnjem nivou od 0,33%. Prema ovom scenariju, predviđeni rast nije u mogućnosti da obezbijedi potreban broj radnih mjesta, uzimajući u obzir da se u narednom periodu pored rasta zaposlenih predviđa i rast produktivnosti, te se može očekivati rast nezaposlenosti. Iz navedenog razloga ovaj scenario se ne može ocijeniti kao poželjan.

10.4.1. Plan ulaganja u razvojne programe

Veoma je teško i nepouzdano, posebno u uslovima tranzicije, ali i globalne ekonomske krize vršiti projekcije razvoja, prihoda i samim tim i ulaganja u razvojne projekte na duži rok, kao što je slučaj sa ovim planskim dokumentom. Sa malo više pouzdanosti se može vršiti plan i projekcija na srednji rok, odnosno u narednih 5 godina do 2017. godine. Za taj period je Glavni grad usvojio i „Strateški plan razvoja Glavnog grada – Podgorice 2012-2017“, za šta su u ovom planu stvorene sve prostorno-planske pretpostavke i odgovarajuća rezervacija i namjena prostora. U ovom periodu planirano je uraditi investicije u raznim sektorima razvoja u iznosu od oko 340.000.000 € iz različitih izvora i to oko 58.000.000 iz državnog budžeta, 56.000.000 iz lokalnog budžeta, 42.000.000 iz EU fondova i donacija, 13.000.000 iz sredstava javnih preduzeća, 125.000.000 iz privatno-javnog partnerstva, 45.000.000 kreditnih sredstava i oko 1.000.000 privatnog kapitala. **Nivo ulaganja na nivou jedne godine u prvoj etapi do 2017. godine iznosi oko 68.000.000 eura.**

Izvor sredstava se obezbjeđuje i iz budžeta države Crne Gore, posebno za oblasti obrazovanja i školstva i zdravstvene zaštite. Dinamika obezbjeđenja sredstava za izgradnju ovih objekata od javnog interesa će zavisiti od usvojene ekonomske politike Vlade i veličine i dinamike punjenja državnog budžeta. Sami rokovi oko realizacije planskih postavki će zavisiti od planova uređenja terena koji se svake godine donose na nivou Skupštine Glavnog grada. Sami rokovi koji se ovdje definišu su više deklarativnog nego realnog karaktera.

Ukupna vrijednost po pojedinačnim vrstama ulaganja uvećava se za vrijednost eksproprijacija koja se u ovom momentu ne može utvrditi, kao i za vrijednost jednog broja projekata koji su na nivou ideje, te ih nije bilo moguće navesti ni u fiksnom ni u aproksimativnom iznosu.

Struktura investicija je data u skladu sa prioritetima za dostizanje propisanih i željenih standarda u pojedinim sektorima privrednog i društvenog razvoja.

10.4.1.1. Gradnja komunalne infrastrukture

Poboljšanje saobraćajne infrastrukture na gradskom i seoskom području uključuje oko 35 projekata izrade autoputeva, obilaznica, garaža, uvođenja i uređenja parking površina, izradu katastra saobraćajnica, rekonstrukciju brojnih ulica i magistrala. Ukupna vrijednost ovih radova se procjenjuje na oko 130.000.000 eura.

Poboljšanje komunalne infrastrukture na gradskom i seoskom području uključuje oko 18 projekata obnavljanja i izgradnje vodovodnog sistema, izradu informacionog sistema VIK, izradu katastra hidroinstalacija, izgradnje novog i proširenja i uređenja postojećih grobalja, izgradnju zelenih pijaca i dr. Ukupna vrijednost ovih radova se procjenjuje na oko 80.000.000 eura.

10.4.1.2. Društvene djelatnosti

Povećanje zdravstvenih, vaspitnih i obrazovnih kapaciteta uključuje 6 glavnih projekata otvaranja novih ambulanti na seoskim područjima, izgradnju i nadogradnju domova zdravlja na gradskom području, izgradnju opšte bolnice i povećanje kapaciteta KC Crne Gore, izgradnju novih i dogradnju postojećih vrtića, osnovnih i srednjih škola, kao i izgradnju novog i dogradnju postojećeg doma učenika. Ukupna vrijednost ovih radova se procjenjuje na oko 20.000.000 eura.

Razvoj mjera socijalne zaštite stanovništva uključuje izgradnju objekata za socijalno stanovanje, doma za stare, i drugih socijalnih ustanova čija se ukupna vrijednost procjenjuje na oko 29.000.000 eura.

Stvaranje boljih uslova za razvoj kulture i sporta uključuje 20 projekata izgradnje novih i rekonstrukcije i adaptacije postojećih objekata koji služe za ove potrebe (gradsko pozorište, izgradnja bazena i dr). Vrijednost ovih radova se procjenjuje na oko 76.000.000 eura.

Poboljšanje efikasnosti i tehničke opremljenosti lokalne uprave i javnih službi uključuje izgradnju novih objekata, stipendiranje učenika i studenata, osavremenjivanje rada novim tehnologijama (online servisi i dr). Vrijednost ovih radova se procjenjuje na oko 360.000 eura.

10.4.1.3. Poljoprivreda

Unapređenje poljoprivredne proizvodnje, šumarstva, lova i ribolova uključuje brojne projekte razvoja poljoprivredne proizvodnje sa akcentom na organsku proizvodnju i domaće brendove, razvoja planskog sistema otkupa i plasmana poljoprivrednih proizvoda, održive i planske eksploatacije šumskih resursa, planskog razvoja lova i ribolova. Vrijednost ovih projekata, prema Strateškom planu razovoja Glavnog grada se procjenjuje na oko 650.000 eura. Ostala sredstva biće obezbjeđivana iz programa nadležnog ministarstva i drugih izvora koji u ovom momentu nisu poznati.

10.4.1.4. Druge poslovne proizvodne djelatnosti

Razvoj privrede i lokalne ekonomije uključuje brojne projekte poboljšanja ekonomske aktivnosti i poslovnog ambijenta čija se ukupna vrijednost procjenjuje na oko 10.000.000 eura.

Ostala sredstva biće obezbjeđivana iz programa nadležnih ministarstava i drugih izvora, prvenstveno privatnih investitora koji u ovom momentu nisu poznati.

Povećanje kapaciteta i kvaliteta hotelskog i privatnog smještaja i unapređenje turističke ponude obuhvataju projekte trenutno procijenjene vrijednosti oko 35.000 eura. Ostala sredstva biće obezbjeđivana iz programa nadležnog ministarstva i drugih izvora, prvenstveno privatnih investitora koji u ovom momentu nisu poznati.

10.4.1.5. Zaštita životne sredine

Zaštita životne sredine kroz zaštitu svih segmenata životne sredine, organizovano upravljanje svim vrstama otpada, zaštitu biodiverziteta, energetsku efikasnost i zaštitu od poplava će se realizovati uz procijenjeno finansiranje u iznosu od oko 240.000.000 eura. Ostala sredstva biće obezbjeđivana iz programa nadležnih ministarstava i drugih izvora koji u ovom momentu nisu poznati.

10.4.2. Procjena prihoda za formiranje bužeta za realizaciju razvojnih programa

Obezbjeđivanje sredstava za realizaciju planiranih investicija se ostvaruje od poreza i naknada za poslovne aktivnosti, izgradnju i korišćenje nekretnina na teritoriji Glavnog grada. Kao osnovni izvori sredstava ovdje se apostrofira PDV koji se ubira tokom izgradnje građevinskih objekata, naknade za komunalno opremanje lokacija za izgradnju, porezi i prirezi na lična primanja zaposlenih na teritoriji Glavnog grada i poreza na nekretnine. Neki drugi porezi, poput poreza na promet nekretnina i drugi prihodi, ovdje nijesu analizirani jer nije moguće pouzdano predvidjeti te transakcije u budućnosti.

U peridu do 2025. godine se očekuje izgradnja oko 2.800.800 m^2 bruto građevinskog prostora u poslovnim i stambenim objektima, što će obezbijediti ubiranje PDV-a u iznosu od 402.000.000 € ili prosječno 7.500.000 € na godišnjem nivou.

Kao značajan izvor sredstava računa se i na porez na nekretnine. Obračun je urađen na neku srednju veličinu građevinskog prostora od oko 10.000.000 m^2, koji na osnovu nekih srednjih stopa oporezivanja i uz odgovarajuće popuste na starost objekata i drugih elemenata iznosi oko 15.000.000 € na godišnjem nivou.

Za predviđenu izgradnju oko 2.800.800 m^2 bruto građevinskog prostora planirana je i naplata naknada za komunalno opremanje građevinskih lokacija u iznosu od 402.000.000 € ili oko 31.000.000 € na godišnjem nivou.

Neki prosječni broj zaposlenih na teritoriji Glavnog grada prema kohezionom scenariju u periodu do 2025. godine iznosi oko 75000 ljudi. Procjena naplata poreza i prireza na lične dohotke iznosi oko 95.000.000 € na godišnjem nivou.

U zaključku se može konstatovati da se iz ovih izvora iz kojih se puni državni i budžet Glavnog grada može očekivati **prihod na godišnjem nivou od oko 172.000.000 eura.**

10.5. Studije i projekti potrebni za sprovođenje plana

Ostvarivanje Prostorno-urbanističkog plana Glavnog grada pored posebnih programa nadležnih organa Crne Gore biće podržano u sljedećim oblastima i projektima Glavnog grada:

- Uvođenje informacionog sistema za upravljanje prostorom u skladu sa zakonom, pravilnikom, uputstvom i modelom podataka;
- Izrada Socioekonomske studije sa tržišnom projekcijom za Glavni grad u periodu do 2025.godine.

- Izrada studije sa preporukama za način urbanizacije prostora Sadina u okviru međunarodnog javnog konkursa
- Izrada studije neformalnih objekata i naselja u zavisnosti od rješenja iz Zakona o neformalnim naseljima.
- Izrada studije Brownfield lokacija na kojima će se izvršiti valorizacija napuštenih industrijskih i vojnih lokacija koje nijesu obuhvaćene planovima detaljne razrade.
- Izrada Studije ˝Tradicionalni izraz savremene gradnje za teritoriju Glavnog grada Podgorica˝. Studija će dati tipove objekata po zonama kao I smjernice i preopruke za projektovanje kuća u vangradskim naseljima (tradicionalne cjeline, seoska naselja, poljoprivredna gazdinstva I sl.).
- Studija dispozicije telekomunikacionih baznih stanica sa procjenom uticaja na životnu sredinu. Izrada i ocjena potreba izrade Studije je u nadležnosti Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (EKIP).
- Izrada karata pogodnosti terena za urbanizaciju Glavnog grada
- Izrada seizmičkih mikrorejonizacija i regionalizacija za potrebe izrade planova detaljne razrade
- Izrada studije o procjeni seizmičkog rizika na nivou Glavnog grada;
- Plan upravljanja otpadom poslije 2014. Godine koji treba da je usaglašen sa planom koji će biti usvojen na Vladi, za prostor cijele Crne Gore, u skladu sa zakonom, ali i direktivama EU, i po svim vrstama otpada na teritoriji Glavnog grada – komunalnim, industrijskim, medicinskim, životinjskim, opasnim, inertnim, e-otpadom, starim automobilskim gumama, otpadnim industrijskim i fekalnim uljima. Ovim planom treba opredijeliti lokacije za reciklažna dvorišta;
- Izrada posebne prostorne studije koja će prostor rijeka i priobalja Morače i Ribnice u Podgorici integralno sagledati i definisati sadržaje, aktivnosti, pristupe, oblikovne elemente, faze realizacije itd., potrebne za izradu detaljnije planske/projektne dokumentacije.

Ostvarivanje Prostorno-urbanističkog plana Glavnog grada biće podržano realizacijom posebnih programa nadležnih organa Crne Gore (planova, projekata, strategija, politika, studija, ekspertiza, istraživanja i dr.) za teritoriju Podgorice u sljedećim oblastima:

- Dugoročna demografska politika Crne Gore;
- Zemljišna politika Crne Gore;
- Nacionalni program za prigranična područja;
- Program racionalnog korišćenja i štednje energije;
- Dugoročni razvoj energetike;
- Strategija proizvodnje hrane i razvoja ruralnih područja;
- Plan razvoja šuma Crne Gore;
- Program gazdovanja šumama Crne Gore;
- Planska i tehnička dokumentacija za razvoj saobraćajne mreže do 2020;
- Integralna zaštita životne sredine u Crnoj Gori, sa izradom katastara zagađivača komponenti životne sredine (vazduha, vode i tla);
- Zaštita prirodnih dobara i strategija očuvanja i zaštite biodiverziteta sa akcionim planom;
- Državni plan eksploatacije mineralnih sirovina;
- Izrada Crvene knjige flore Crne Gore;
- Izrada Crvene knjige faune Crne Gore;

- Izrada prostorno-planerskog atlasa Crne Gore;
- Uvođenje katastra nepokretnosti i katastra podzemnih objekata i instalacija za čitavu teritoriju Crne Gore;
- Izrada državnih sektorskih karata (R 1:5000, 1:10.000 i 1:25.000);
- Određivanje granica zaštićene okoline kulturnih dobara;
- Izrada arheološke karte Crne Gore;
- Zaštita i revitalizacija nepokretnih kulturno-istorijskih dobara sa izradom plana zaštite (atlasa);
- Izrada programa upravljanja (menadžmenta) za urbana jezgra zaštićena nacionalnim zakonodavstvom;
- Program vitalno uređenih gradova i naselja u Crnoj Gori;
- Prostorne i urbanističke norme i standardi za opremanje naselja u Crnoj Gori;
- Projekat reforme sistema korišćenja građevinskog zemljišta;
- Program saradnje sa susjednim zemljama u oblasti prostornog uređenja i zaštite životne sredine, zaštite prirodnih dobara i razvoja turizma u prigraničnim područjima;
- Razvoj slobodnih zona u Crnoj Gori;
- Prilagođavanje zakonske regulative u domenu prostornog i urbanističkog planiranja, zaštite životne sredine i izgradnje objekata u skladu sa propisima Evropske unije;
- Studija urbanih aglomeracija, kao osnova za opredjeljenje naselja, gdje treba izgraditi uređaje za tretman otpadnih voda;
- Institucionalno-upravljački, informaciono-upravljački i ekonomski problemi regulacije u oblastima organizacije i uređenja prostora, razvoja naselja i zaštite životne sredine, u uslovima pluralističkog društva i uvođenja tržišnog sistema;
- Nacionalna šumarska strategija;
- Istraživanje prostornih faktora Crne Gore i istraživanje mjera za plansko usmjeravanje razvoja posebnih područja (prigranična, brdska, planinska i druga);
- Izrada metodologije za praćenje (monitoring) i ocjenu ostvarivanja (evaluacija) Prostornog plana Crne Gore;
- Procjena kapaciteta životne sredine i osjetljivosti prostora Crne Gore, sa izradom *karte ekološkog potencijala Crne Gore* sa elementima ekoloških *ograničenja i konflikata* i *karte ekološkog rizika* sa elementima *ekološke izdržljivosti* u postojećim i budućim (projektovanim) uslovima;
- Istraživanje obnovljivih energetskih izvora i potencijala;
- Istraživanja za potrebe korišćenja vodenih resursa i upravljanje vodenim resursima;
- Istraživanje metodologije prostornog planiranja turističkih prostora i istraživanje potencijala za turizam i komplementarne aktivnosti;
- Istraživanje intelektualnog kapitala Crne Gore;
- Istraživanja osnovnih geoloških, hidrogeoloških, inženjersko-geoloških, geomorfoloških i inženjersko-seizmičkih odlika teritorije Crne Gore sa izradom odgovarajućih karata sa tumačima:
- Studija o rezervama i kvalitetu mineralnih sirovina;
- Studija eksploatacije i prerade mineralnih sirovina za građevinarstvo;
- Studija namjene i valorizacije treseta na području Skadarskog jezera;
- Studija zaštite podzemnih voda na području Podgorice;
- Studija zaštite kulturnih dobara;

- Projektna dokumentacija za kopnenu varijantu autoputa Bar-Boljare;
- Studija za određivanje lokacije, funkcije i kapaciteta želježničke stanice „Aerodrom Golubovci“;
- Studija rješavanja i tretmana otpadnih voda u Golubovcima.

10.5.1. Uspostavljanje informacionog sistema prostornog planiranja i urbanizma u Glavnom gradu

U svakoj oblasti rada i upravljanja informatička podrška danas igra, možemo reći, ključnu ulogu. Svaka komponenta te podrške ima veoma veliki značaj, ali se, ipak, može podijeliti po vrijednosti koju nosi, kako u smislu bitnosti, tako i u smislu njihovog trajanja.

Analize su pokazale da je, u tom smislu, računarska oprema za podršku sistemima za upravljanje zemljišnom politikom najkraćeg vijeka trajanja (2-5 godina), a uz to, i najlakše zamjenjiva. Sami programi se najčešće mogu koristiti od 3 do 8 godina, i prilično lako ih je zamijeniti novijim i kvalitetnijim verzijama. Najvažniji dio svakog sistema su podaci za koje se procjenjuje da svoju punu vrijednost imaju čak od 10 do 50 godina. Posmatrajući kompletne sisteme (računari, programi, podaci i druga oprema), čak 70% vrijednosti sistema nose upravo podaci.

10.5.1.1. Definisanje seta podataka, procedura za njihovo prikupljanje i održavanje, kao i skupa indikatora za praćenje stanja u vođenju zemljišne politike

Dobro definisani i organizovani podaci ključ su uspjeha svake organizacije zbog čega se veliki značaj pridaje njihovom kvalitetu. Parametri za ocjenu kvaliteta podataka jednog sistema su:

- Konzistentnost
- Potpunost
- Tačnost (u smislu istinitosti podataka)
- Preciznost (u matematičkom smislu)
- Ažurnost

Podaci koje je potrebno obuhvatiti su:

- Zemljišta po tipovima sa prostornim rasporedom
- Evidencija objekata sa karakteristikama bitnim za sprovođenje poreske politike (bonitet, lokacija, opremljenost infrastrukturom, starost, BRGP, spratnost, vlasnik i dr.)
- Naplata poreza po objektima i drugim nepokretnostima
- Vlasnička struktura
- Naplata poreza vlasniku površina definisana planskim dokumentima
- Realizovani planski elementi

Dio podataka već postoji u nadležnim institucijama, ali su oni, uglavnom, čuvani u analognom obliku ili nesistematizovani u elektronskom obliku kao sporadični dokumenti na pojedinačnim računarima. Analogne podatke treba digitalizovati, uraditi sve potrebne pripreme za njihovu dalju primjenu u secijalizovanom sistemu (vektorizacija, otklanjanje deformacija skeniranih dokumenata, geopozicioniranje i dr.). Digitalne podatke treba sistematizovati, a objektima dati atribute koji će se koristiti za potrebe spovođenja zemljišne politike.

Za podatke koji se ne mogu sa sigurnošću utvrditi uvidom u dokumentaciju nadležnih institucija, potrebno je uraditi terenski uvid. U slučaju potrebe treba angažovati i stručna lica koja će potvrditi tačnost i preciznost nekih podataka za koje se pretpostavlja da nijesu ispravna ili čak ne postoje.

Nakon uspostavljanja ovakvog sistema potrebno je raditi kontrolu i svakodnevno ažuriranje uspostavljenog seta podataka.

Indikatori za praćenje vođenja zemljišne politike su:

- Naplata poreza – pregled po objektima i drugim nepokretnostima;
- Naplata poreza – pregled po pojedinačnom vlasniku;
- Realizovani planski elementi i naplata komunalnih naknada.

10.5.1.2. Analiza postojećeg stanja informacionih sistema (sistemska analiza) i baza podataka u Upravi za nekretnine i IS Glavnog grada i predlaganje procedura za povezivanje sa njima

U okviru informacionog sistema Glavnog grada ne postoji integralni sistem za upravljanje prostorom i vođenje zemljišne politike. Trenutno je Glavni grad Podgorica dio pilot projekta „Opštinska zemljišna politika u Crnoj Gori" koji sprovodi GTZ. Softver koji je tom prilikom instaliran ima za cilj da obezbijedi podršku za efikasan rad u pripremi izrade planske dokumentacije, kao i implementacije planske dokumentacije, npr. izdavanje građevinskih dozvola. Međutim, naročito potrebe opštinskih sekretarijata u pogledu korišćenja grafičkih podataka ne bi se mogle u potpunosti zadovoljiti ovom osnovnom verzijom softvera. Osnovni razlog je bio (i u određenoj mjeri još uvijek jeste) nedostatak adekvatnih digitalnih grafičkih podataka. Iz tog razloga, prije daljeg razvoja softvera, projekat se koncentrisao na izradu propisa za standardizovan sadržaj i strukturu planskih dokumenata.

Standardizacija grafičkih podataka Uprave za nekretnine (katastarska mapa i topografske mape) i dalje je u toku.

Radi obezbjeđivanja održivosti i dugoročnosti programa, sve razvojne aktivnosti treba uskladiti sa standardima koji proističu iz usvojenog Pravilnika i uspostavljenog GIS-a u nadležnom ministarstvu. Postojeći program treba da preraste u zaista složen i zahtjevan sistem, koji je višestruko zahtjevniji i složeniji od trenutno realizovanih funkcija u programu. Takvi sistemi zahtijevaju i složeniju arhitekturu sistema (softversku i hardversku) od one koja se trenutno koristi u lokalnim samoupravama koje su analizirane. Takvi sistemi moraju imati i odgovarajuću i kontinuiranu podršku, kako od proizvođača sistemskog i aplikativnog softvera, tako i od implementatora sistema.

Jako važnom smatra se i preporuka da se korisnicima obezbijede standardni alati na koje su navikli u oblasti alfanumeričkih i grafičkih dokumenata (npr. MS OFFICE alati, Autodesk i druge GIS aplikacije, MS, ORACLE ili druge baze podataka i sl.).

Sistem treba da podrži poslovne procese u kontinuitetu od nastanka, korišćenja, pa do arhiviranja nekog dokumenta u skladu sa njegovim životnim ciklusom. Sistem, takođe, treba da bude otvoren za komunikaciju po hijerarhiji, ali isto tako i fleksibilan i skalabilan, kako ne bi postao usko grlo i smetnja poslovima koje podržava.

U zaključku se može konstatovati da, ukoliko se želi uspostavljanje ovakvog sistema, postojeći program ne predstavlja dobru osnovu za njegovu nadogradnju, jer u sebi već ima i previše uspostavljenih ograničenja u pogledu arhitekture na kojoj je realizovan, ograničenim, ponekad nepovezanim i malim brojem podržanih poslovnih procesa, kao i nejasnim načinom na koji bi taj program komunicirao sa spoljnim učesnicima sistema (nadležno ministarstvo, ostali sekretarijati u lokalnoj samoupravi, obrađivači prostorno-planske i urbanističke dokumentacije, privredni subjekti i građani).

Postojeći program se može koristiti u svrhe sistematizovanja podataka i dokumenata do trenutka uspostavljanja jednog novog cjelovitog i funkcionalnog sistema prema standardima i

specifikacijama od kojih jedno predstavlja i rješenje koje je realizovano u Ministarstvu održivog razvoja i turizma u Vladi Crne Gore.

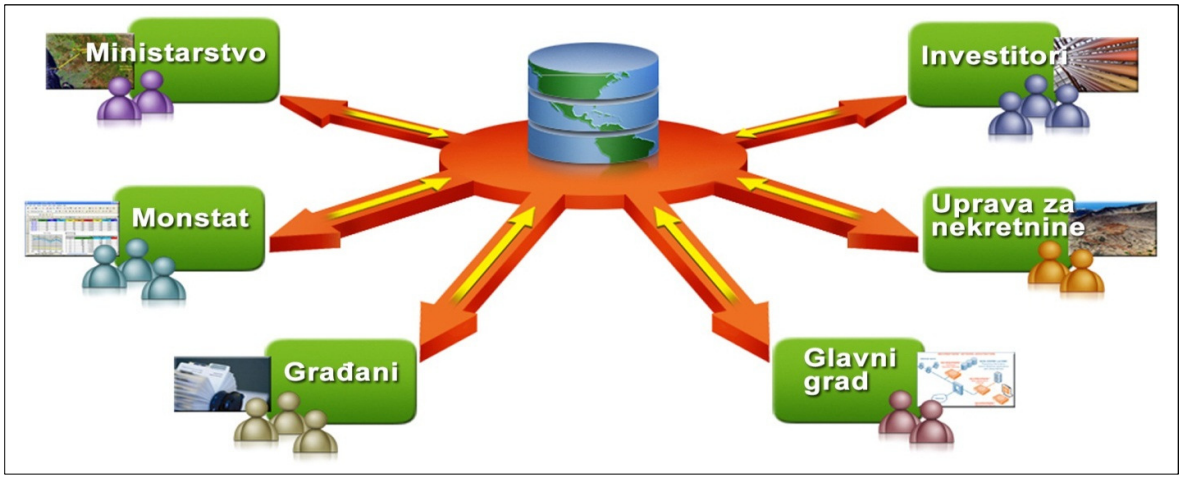

Shema 10.1: Šematski prikaz kontrolisane razmjene i pristupa podacima

S obzirom na to da Uprava za nekretnine već posjeduje podloge u formi baze podataka, potrebno je napraviti IS Glavnog grada koji može pihvatati te podatke. Sve informacione sisteme institucija nadležnih za vođenje zemljišne politike potrebno je uvezati centralnom bazom podataka, gdje će svaki subjekt imati kontrolisani pristup podacima, a istovremeno imati mogućnost upravljanja podacima koji su u njihovoj nadležnosti. Priložena šema prikazuje osnovnu konstrukciju ovakvog kontrolisano–centralizovanog sistema.

Centralni dio ovako definisanog sistema morao bi da omogući istovremeno čuvanje i rad sa različitim verzijama prostornih objekata. Mora omogućiti i bezbjednost podataka kroz odgovarajući sistem autentikacije i dodjele prava pristupa, odnosno restrikcija nad podacima, njihovim verzijama i djelovima baze podataka. Svi podaci, a posebno geometrijski, veze između prostornih objekata, kao i asocijativne zavisnosti među njima moraju omogućiti praćenje važeće zakonske regulative i podzakonskih akata. Svi parametri i pravila ponašanja, povezivanja implementiranih prostornih objekata se smještaju u okviru sopstvenog metamodela baze podataka, a svim podacima se mora omogućiti kontrolisani pristup standardnim alatima.

10.5.1.3. Izrada projekta za uspostavljanje informatičke veze sa bazom podataka katastra nepokretnosti Crne Gore i baze podataka opštinskog informacionog sistema (programska oprema, software, računarska mreža)

Izrada sistema kakav je opisan u prethodnom poglavlju svakako zahtijeva izuzetno detaljne stručne analize. U svakom slučaju, procedura uvođenja i pokretanja ovakvog sistema obično se sprovodi kroz dvije faze, faza planiranja i faza ostvarenja koje obuhvataju pet koraka:

- Organizacija projekta
- Okvirno planiranje
- Detaljno planiranje
- Odabir sistema i prikupljanje podataka
- Uvođenje sistema (primjena sistema i prilagođavanje poslovnih procesa)

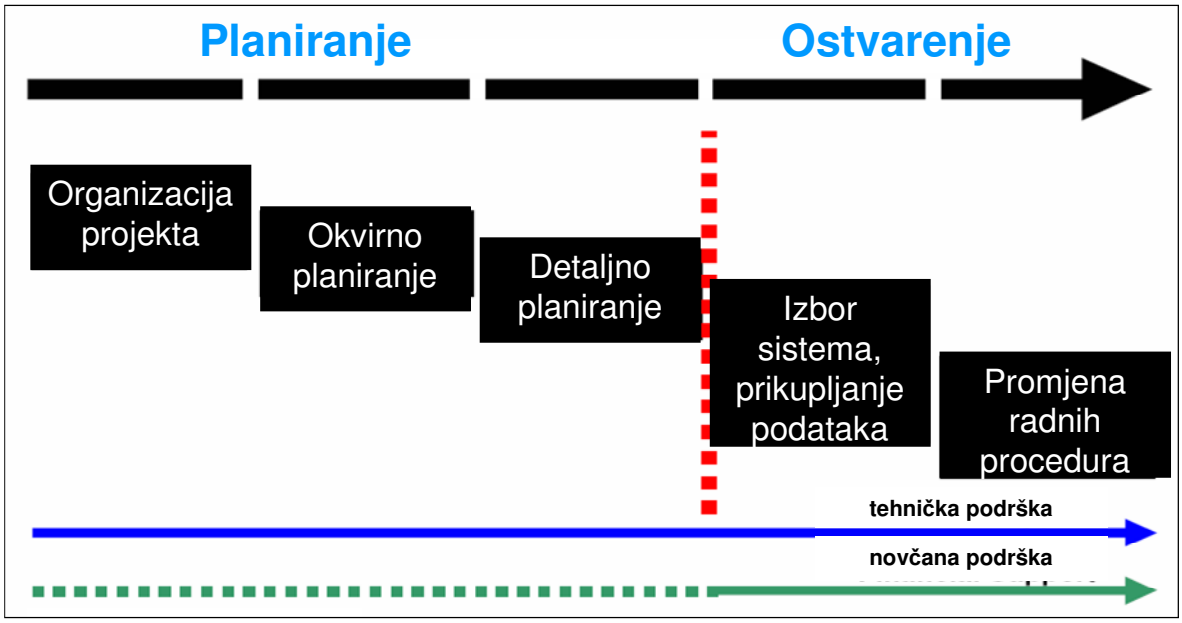

Shema 10.2: Faze uspostavljanja informacionog sistema

Organizacija projekta

- **Projektna grupa**
  - Treba da budu zastupljene sve bitne službe uprave
  - Kriterijum za članove: stručnost, angažovanost…
- **Vođa projekta**
  - Inicijativa, kooperativnost, komunikativnost, kompetentnost
  - Pomoć za rutinske poslove kako bi se poštovali postavljeni rokovi
  - Raspored dužnosti i angažovanja osoblja
- **Definisanje projekta**
  - Precizno određeni ciljevi sa opravdanjima
  - Zadato vrijeme za ostvarenje projekta
  - Kontrolisanje: definisanje zadataka u repernim tačkama
  - Finansijska sredstva

Okvirno planiranje

- **Popis stanja/inventar**
  - Postojeći hardver i softver, podaci, radni postupci
- **Analiza zahtjeva**
  - Koji su to procesi gdje je potreban sistem?
  - Neophodni podaci, potrebne funkcije IS-a
- **Grubi koncept**
  - Najvažniji ciljevi
  - Oblast primjene, prioriteti, faza ekspanzije
  - Zahtjevi u odnosu na informatičku infrastrukturu, GIS podatke i funkcije
  - Koncept za akviziciju podataka
  - Operativni model (samostalno, preko provajdera usluga...)
  - Procjena troškova/koristi (rentabilnost)

Detaljno planiranje

- Fine specifikacije
- Razjašnjenje nadležnosti/odgovornosti
- Detaljan koncept koristi, analiza troškova
- Koncept za ažuriranje podataka
- Koncept za obezbjeđenje kvaliteta
- Koncept implementacije
- Koncept za migraciju podataka
- Koncept za obuku
- Finansiranje i promocija za implementaciju

Odabir sistema i prikupljanje podataka

- Kriterijumi za selekciju sistema
  - Razne arhitekture sistema
  - Raspoloživost servisa
  - Obim obuke
  - Zastupljenost na tržištu
  - Kvalitet i buduća stabilnost su važniji od cijene
  - Nadogradivost
  - Raspoložive aplikacije
- Test sistema
  - Dobro pripremljen

Uvođenje sistema

- Nužan je koncept
  - Operativni postupak
  - Vremenski raspored
- Priprema kadrova (obuka, prezentovanje benefita i dr.)
- Podešavanje sistema
- Migracija/prebacivanje podataka
- Akvizicija/unos podataka

U odnosu na gore navedene faze, može se konstatovati da su ovom studijom sprovedeni prvi koraci, pa je potencijalni sistem doveden do koraka *detaljno planiranje.*

Važno je napomenuti da se ovdje radi o procesu koji do konačnog uspostavljanja traje više godina. Do tada je potrebno doraditi postojeće procedure i za povezivanje i korišćenje baza analognih podataka, njihovo čuvanje i zaštitu. Okolnost da se razvija tzv. sajber kriminal, opasnost od gubljenja podataka usljed takvog djelovanja, ukazuje da baze podataka u analognoj formi i dalje, da ne kažemo trajno, treba održavati.

11. Bibliografija

- Pravci razvoja Crne Gore - ekološke države, 2002.
- Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, 2007.
- Nacionalna strategija biodiverziteta.
- Nacionalni program za integraciju u EU
- Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
- Nacionalni plan za integracije
- Strateški plan razvoja Glavnog grada – Podgorice 2012-2017, Podgorica, 2013.
- Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine, Podgorica, 2008.
- Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2010-2014.
- Strategija ruralnog razvoja
- Strategija razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja, crnogorska poljoprivreda i Evropska unija, Podgorica 2008.
- Strategija razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2025. godine
- Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore
- Plan upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period od 2008. do 2012. godine
- Vodoprivredna osnova Republike Crne Gore, javno preduzeće vodovod-kanalizacija, Institut Jaroslav Černi, maj 2001.
- Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025.
- Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025 - Akcioni plan 2008-2012.
- Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata („Sl.list Crne Gore“, broj 51/08)
- Zakon o podjeli Socijalističke Republike Crne Gore na opštine („Sl.list SRCG“, br. 6/65, 17/65, 06/70; 45/90, 13/95)
- Zakon o Glavnom gradu („Sl.list CG“, br. 65/05)
- Zakon o komunalnoj djelatnosti („Sl.list RCG”, br. 12/95)
- Zakon o telekomunikacijama („Sl.list RCG“, broj 59/00 i 58/02)
- Zakon o putevima („Sl.list RCG“, broj 42/04)
- Zakon o energetici („Sl.list RCG“, broj 39/03)
- Zakon o životnoj sredini („Sl.list RCG“, broj 12/96, 55/00)
- Zakon o zaštiti kulturnih dobara („Sl.list RCG“, broj 49/10)
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Sl.list RCG“, broj 80/05)
- Zakon o regionalnom razvoju („Sl.list CG“, broj 20/2011)
- Zakon o nacionalnim parkovima („Sl.list RCG“, broj 47/91, 27/94 i 17/99)
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Sl.list RCG“, broj 15/92, 59/92 i 27/94)
- Zakon o zaštiti spomenika kulture („Sl.list RCG“, broj 47/91, 27/94)
- Zakon o vodama („Sl.list RCG“, broj 27/07)
- Zakon o šumama („Sl.list RCG“, broj 55/00)
- Zakon o odbrani („Sl.list RCG“, broj 47/07)
- Zakon o državnom premjeru i katastru nepokretnosti („Sl.list RCG“, broj 28/07)
- Zakon o kulturi („Sl.list CG“, broj 49/08) i drugim materijalnim propisima koji uređuju pojedine oblasti.
- Zakon o turizmu („Sl. list Crne Gore”, broj 32/02, 41/02, 45/02, 38/03, 11/04, 31/05 i 13/07)
- Zakon o vinu („Sl. list RCG”, broj 36/07);
- Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti („Sl.list RCG” br. 78/05)
- Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu 2008.
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Sl. list RCG”, broj 80/05)
- Zakon o organskoj poljoprivredi- (049/04-30)
- Zakon o lokalnoj samoupravi („Sl. list RCG”, broj 42/03)
- Zakon o rudarstvu (065/08-1)
- Zakon o geološkim istraživanjima, - (028/93-514. 027/94-391. 042/94-612. 026/07-24)
- Zakon o državnoj imovini („Sl. list CG“, broj 21/09)
- Zakon o svojinsko-pravnim odnosima („Sl. list CG“, broj 19/09)
- Zakon o eksproprijaciji („Sl. list RCG” broj 55/00, 12/02)
- Zakon o etažnoj svojini („Sl. list RCG” broj 71/04)

- Zakon o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju („Sl. list RCG“, broj 21/04)
- Zakon o vraćanju ranijim vlasnicima poljoprivrednog zemljišta iz društvene svojine („Sl. list RCG“, broj 14/92)
- Strategija razvoja sistema socijalne i dječije zaštite u Crnoj Gori 2008-2012.
- Strategija građevinarstva do 2020. godine
- Prostorni plan Cme Gore do 2020. godine, mart 2008.
- Prostorni plan opštine Podgorica, 1990.
- Aktuelne i usvojene izmjene i dopune PPO-a Podgorica iz 1990. g.
- GUP Podgorica, 1990.
- Aktuelne i usvojene izmjene i dopune GUP-a Podgorica iz 1990. g.
- Prostorni plan područja posebne namjene Nacionalnog parka „Skadarsko jezero”, 1997. godina
- Usvojeni detaljni urbanistički planovi, urbanistički projekti i lokalne studije
- Konsolidovan PPO i GUP Podgorice - digitalna informaciona platforma
- Dugoročni plan razvoja komunalnih djelatnosti Glavnog grada - Podgorice za period 2007-2017. godine, Podgorica, 2007.
- Prostorni plan područja posebne namjene (PPPPN) Bjelasica–Komovi
- Detaljni prostorni plan (DPP) autoputa Bar–Boljare
- Supsektorska studija (SS-AE) 4.6/3: Poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov rađena za „PPRCG do 2020. godine" (2005-2006)
- Srednjoročni program radova na premjeru i izradi katastra nepokretnosti za period 2008-2013. godine, („Službeni list RCG", broj 55/2007)
- Godišnji plan radova na premjeru i izradi katastra nepokretnosti za period 2009.
- Ekonomska politika Crne Gore za 2010. godinu
- Nacionalni program za integraciju Crne Gore u EU za period 2008-2012.
- Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore
- Lokalni plan zaštite životne sredine Glavnog grada - Podgorice 2010-2014.
- Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2007-2011.
- Nacionalna strategija razvoja i redukcije siromaštva
- Nacionalna inventura šuma Crne Gore –Vlada CG 2011. god.
- Kulturna baština Crne Gore – JU Muzeji i galerije Podgorice, 2011.
- Strategija zaštite starih lica
- Nacionalni plan akcije za djecu
- Poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda u 2009. godini, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Cetinje, decembar 2009.
- Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća 2011-2015, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Podgorica, decembar 2010.
- Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2010 - 2013, Ministarstvo finansija Crne Gore, Podgorica, januar 2011. godine
- Razvoj prenosne i distributivne mreže na području Podgorice do 2025. god.
- Plan pretvaranja neformalnih naselja u formalna i regulacija objekata sa posebnim centrom na seizmičke izazove, 2010.
- Projekat razvoja vodosnabdijevanja i odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda
- Strategija socioekonomskog razvoja Glavnog grada - Podgorice (Nacrt)
- Bazna studija prostorno-saobraćajnog razvoja užeg i šireg područja Glavnog grada – Podgorice (Nacrt)
- Bazna studija zemljišne politike Glavnog grada – Podgorice
- Bazna studija životne sredine Glavnog grada – Podgorice
- Monstat – rezultati popisa 1948–2011.

12. PRILOZI

12.1. PRILOG 1 – ANALITIČKE TABELE

Tabela P1.1: Projekcija broja stanovnika Glavnog grada Podgorica po planskim područjima i cjelinama – kohezijska varijanta (izuzev planskog područja 01 – Podgorica)

Plansko područje/ Planska cjelina	Naselje	Popis 2003.	Popis 2011.	Projekcija 2015.	Projekcija 2020.	Projekcija 2025.
2 Ravničarsko područje						
11 Golubovci	Balabani	938	1.014	1.052	1.102	1.154
	Berislavci	489	496	512	533	552
	Bijelo Polje	826	823	852	891	932
	Bistrice	345	316	324	334	344
	Botun	219	556	580	612	644
	Golubovci	2.869	3.110	3.227	3.383	3.541
	Goričani	1.205	1.462	1.514	1.579	1.647
	Gostilj	193	159	162	165	168
	Kurilo	106	110	112	116	117
	Ljajkovići	686	486	505	527	553
	Mahala	1.235	1.346	1.398	1.468	1.540
	Mataguži	1.299	1.292	1.331	1.383	1.434
	Mitrovići	288	299	308	321	334
	Mojanovići	1.850	2.593	2.704	2.851	3.008
	Ponari	295	256	257	260	261
	Šušunja	281	267	274	283	292
	Vranjina	218	209	216	224	232
	Vukovci	426	416	436	464	492
	UKUPNO	**13.768**	**15.210**	**15.764**	**16.496**	**17.245**
12 Tuzi	Donji Milješ	391	512	538	571	607
	Drešaj	142	176	184	195	205
	Dušići	212	188	197	211	225
	Gornji Milješ	672	742	771	810	849
	Gurec	37	46	48	53	56
	Kotrabudan	288	233	243	256	270
	Krševo	183	164	168	176	185
	Podhum	240	253	266	284	302
	Sukuruć	444	661	690	731	772
	Tuzi	3.789	4.748	5.003	5.354	5.720
	Vladni	442	474	499	533	571
	Vranj	836	1.012	1.057	1.118	1.180
	Vuksanlekići	280	267	273	282	290
	UKUPNO	**7.956**	**9.476**	**9.937**	**10.574**	**11.232**
3 Istočna brda						
13 Hoti-Trabojin	Arza	55	29	30	34	37
	Barlaj	47	57	59	63	68
	Drume	215	164	167	169	173
	Helmnica	52	51	53	56	60
	Nabon	49	46	46	46	46
	Skorać	112	137	141	147	153
	Spinja	61	39	39	40	41
	Trabojin	52	48	48	48	48
	UKUPNO	**643**	**571**	**583**	**603**	**626**
14 Dinoša	Benkaj	7	2	2	2	2
	Budza	37	25	25	27	27
	Cijevna	100	63	66	70	75
	Delaj	65	23	23	23	22
	Dinoša	520	500	514	533	554
	Koći	91	54	55	59	62

Plansko područje/ Planska cjelina	Naselje	Popis 2003.	Popis 2011.	Projekcija 2015.	Projekcija 2020.	Projekcija 2025.
	Lovka	59	43	44	47	50
	Mužeška	15	15	16	17	18
	Nikmaraš	13	10	10	10	10
	Omerbožovići	114	193	196	202	207
	Pikalj	83	54	55	56	58
	Prifti	2	0	0	0	0
	Rudine	30	10	10	11	12
	Selište	29	47	49	51	54
	Stjepovo	59	24	24	24	24
	UKUPNO	**1.224**	**1.063**	**1.089**	**1.132**	**1.175**
15 Doljani	Fundina	280	237	247	262	277
	Medun	108	100	101	103	106
	Podgorica	532	334	356	386	419
	Sjenice	34	22	23	25	27
	Vidijenje	67	64	67	71	75
	Vrbica	117	93	94	96	98
	UKUPNO	**1.138**	**850**	**888**	**943**	**1.002**
16 Ubli	Bezjovo	118	65	66	68	69
	Cvilin	7	0	0	0	0
	Dučići	49	34	33	32	30
	Gornje Stravče	10	1	1	1	1
	Kosor	70	45	43	43	41
	Kržanja	81	46	45	45	44
	Liješta	87	102	105	110	115
	Momče	63	27	25	24	23
	Orahovo	137	81	78	75	71
	Poprat	72	33	34	36	37
	Raći	30	22	21	21	19
	Ubalac	8	3	3	3	3
	Ubli	341	227	232	240	247
	Zagreda	8	4	4	4	4
	UKUPNO	**3.443**	**2.603**	**690**	**702**	**704**
4 Sjeverna brda						
17 Lijeva Rijeka	Bolesestra	58	26	25	24	24
	Brskut	19	3	3	3	3
	Donje Stravče	21	14	15	16	17
	Duške	72	45	45	44	45
	Grbi Do	27	6	6	6	6
	Kiselica	23	18	18	16	16
	Klopot	16	10	10	9	9
	Lijeva Rijeka	53	36	36	36	36
	Lopate	30	12	12	11	10
	Lutovo	7	2	2	2	2
	Opasanica	51	32	32	31	29
	Pelev Brijeg	24	11	11	10	10
	Prisoja	29	12	12	11	10
	Seoštica	6	8	8	8	8
	Slacko	54	21	21	21	20
	Stupovi	67	17	17	15	15
	Tuzi Ljevorečke	6	1	1	1	1
	Veruša	87	40	38	38	36
	Vilac	27	25	26	28	32
	Zaugao	17	9	9	8	7
	UKUPNO	**694**	**348**	**347**	**338**	**336**
18 Bioče	Bioče	179	177	182	187	193
	Blizna	16	7	7	7	6
	Duga	34	29	28	27	27
	Mrke	200	207	214	226	236

Plansko područje/ Planska cjelina	Naselje	Popis 2003.	Popis 2011.	Projekcija 2015.	Projekcija 2020.	Projekcija 2025.
18 Bioče	Petrovići	41	45	45	47	47
	Rijeka Piperska	76	97	99	103	106
	Trmanje	9	6	6	6	5
	UKUPNO	**555**	**568**	**581**	**603**	**620**
19 Stijena	Crnci	220	182	182	183	185
	Đurkovići	90	91	92	93	93
	Kopilje	9	20	19	18	17
	Ožezi	8	1	1	1	1
	Radeća	26	21	21	19	19
	Radovče	15	5	5	5	4
	Seoca	16	13	13	11	11
	Stanjevića Rupa	192	211	215	222	228
	Stijena	390	457	463	471	477
	UKUPNO	**966**	**1.001**	**1.011**	**1.023**	**1.035**
20 Rogami	Velje Brdo	314	319	329	341	354
	UKUPNO	**314**	**319**	**329**	**341**	**354**
5 Zapadna brda						
21 Komani	Baloči	42	40	41	43	45
	Ćafa	116	102	106	112	118
	Crvena Paprat	95	68	71	75	79
	Dolovi	17	25	25	26	27
	Lužnica	37	55	56	57	57
	Mileti	23	16	17	19	20
	Oraovice	14	19	19	17	17
	UKUPNO	**344**	**325**	**335**	**349**	**363**
22 Barutana	Begova Glavica	53	24	23	22	21
	Bigor	85	74	75	76	77
	Brežine	121	100	101	103	105
	Briđe	30	29	29	29	30
	Buronji	76	58	58	58	59
	Ćepetići	9	7	7	7	5
	Draževina	22	14	14	13	11
	Goljemadi	94	78	78	80	81
	Gornji Kokoti	73	74	75	77	79
	Gradac	17	9	9	9	7
	Kornet	59	28	28	28	28
	Liješnje	116	84	85	87	89
	Orasi	12	9	9	9	7
	Parci	43	31	30	30	29
	Progonovići	38	28	27	26	24
	Releza	5	7	7	7	7
	Staniselići	38	20	20	18	18
	UKUPNO	**891**	**674**	**675**	**679**	**677**
23 Lješkopolje	Beri	485	556	426	443	461
	Donji Kokoti	772	414	472	487	499
	Farmaci	372	462	595	623	652
	Grbavci	552	575	40	41	41
	Kruse	63	40	195	199	202
	Lekići	196	193	581	615	651
	UKUPNO	**2.440**	**2.240**	**2.309**	**2.408**	**2.506**
UKUPNO		**32.014**	**33.335**	**34.538**	**36.191**	**37.875**

Tabela P1.2: Projekcija broja domaćinstava Glavnog grada Podgorica po planskim područjima i cjelinama – kohezijska varijanta (izuzev planskog područja 01 – Podgorica)

Plansko područje/ Planska cjelina	Naselje	Popis 2003.	Popis 2011.	Projekcija 2015.	Projekcija 2020.	Projekcija 2025.
2 Ravničarsko područje						
11 Golubovci	Balabani	228	262	280	305	331
	Berislavci	115	131	143	160	178
	Bijelo Polje	207	229	249	278	310
	Bistrice	85	92	102	117	133
	Botun	54	142	151	163	175
	Golubovci	716	815	866	936	1.010
	Goričani	312	407	437	476	520
	Gostilj	43	39	42	45	49
	Kurilo	25	33	38	45	52
	Ljajkovići	169	130	141	154	170
	Mahala	334	376	397	425	455
	Mataguži	330	336	350	369	388
	Mitrovići	83	98	107	121	136
	Mojanovići	477	700	747	810	879
	Ponari	82	75	77	81	84
	Šušunja	65	67	72	78	84
	Vranjina	70	69	72	76	80
	Vukovci	98	111	125	146	169
	UKUPNO	**3.493**	**4.112**	**4.396**	**4.784**	**5.204**
12 Tuzi	Donji Milješ	86	121	132	146	162
	Drešaj	27	36	39	43	48
	Dušići	41	44	50	61	73
	Gornji Milješ	143	164	174	187	200
	Gurec	8	11	12	14	16
	Kotrabudan	54	42	43	44	45
	Krševo	36	35	37	41	45
	Podhum	48	49	51	53	55
	Sukuruć	85	121	123	127	131
	Tuzi	827	1.117	1.221	1.369	1.531
	Vladni	99	109	116	126	137
	Vranj	172	226	246	273	303
	Vuksanlekići	53	60	67	76	87
	UKUPNO	**1.679**	**2.135**	**2.311**	**2.561**	**2.835**
3 Istočna brda						
13 Hoti-Trabojin	Arza	10	5	5	6	6
	Barlaj	7	9	10	11	12
	Drume	48	39	41	43	46
	Helmnica	9	9	9	10	11
	Nabon	10	11	12	13	14
	Skorać	20	33	39	49	60
	Spinja	16	11	11	12	13
	Trabojin	11	14	16	20	24
	UKUPNO	**131**	**131**	**144**	**163**	**186**
14 Dinoša	Benkaj	2	1	1	2	2
	Budza	9	6	6	6	6
	Cijevna	18	11	11	12	12
	Delaj	14	6	7	7	8
	Dinoša	107	119	131	149	169
	Koći	23	11	10	9	9
	Lovka	14	12	13	16	18
	Mužeška	3	3	3	3	4
	Nikmaraš	2	2	2	3	3
	Omerbožovići	24	48	53	60	68
	Pikalj	18	16	19	23	29

Plansko područje/ Planska cjelina	Naselje	Popis 2003.	Popis 2011.	Projekcija 2015.	Projekcija 2020.	Projekcija 2025.
14 Dinoša	Prifti	1	0	0	0	0
	Rudine	6	3	4	5	7
	Selište	9	12	11	10	10
	Stjepovo	13	8	10	12	16
	UKUPNO	**263**	**258**	**281**	**318**	**360**
15 Doljani	Fundina	78	71	77	85	94
	Medun	37	34	34	35	36
	Podgorica	151	90	93	98	103
	Sjenice	12	9	10	12	14
	Vidijenje	19	16	16	15	15
	Vrbica	33	32	36	41	47
	UKUPNO	**330**	**352**	**266**	**286**	**309**
16 Ubli	Bezjovo	40	30	35	43	53
	Cvilin	4	0	0	0	0
	Dučići	16	14	15	17	18
	Gornje Stravče	6	1	1	2	2
	Kosor	23	21	24	29	34
	Kržanja	33	21	22	23	24
	Liješta	26	33	35	39	43
	Momče	23	14	15	18	21
	Orahovo	46	44	52	66	82
	Poprat	17	8	8	9	9
	Raći	10	11	13	16	18
	Ubalac	5	2	2	2	2
	Ubli	107	79	85	94	103
	Zagreda	4	2	2	2	2
	UKUPNO	**360**	**280**	**310**	**360**	**412**
4 Sjeverna brda						
17 Lijeva Rijeka	Bolesestra	21	12	13	14	17
	Brskut	10	2	2	3	3
	Donje Stravče	5	5	6	9	12
	Duške	26	19	20	22	25
	Grbi Do	10	4	5	7	10
	Kiselica	11	9	9	8	9
	Klopot	8	6	7	7	7
	Lijeva Rijeka	16	17	21	27	35
	Lopate	12	6	7	7	7
	Lutovo	4	1	1	1	1
	Opasanica	19	16	18	21	24
	Pelev Brijeg	9	5	5	6	6
	Prisoja	12	6	7	7	7
	Seoštica	2	2	2	1	1
	Slacko	14	6	6	7	7
	Stupovi	27	7	7	6	6
	Tuzi Ljevorečke	5	1	1	1	1
	Veruša	22	14	15	19	21
	Vilac	8	8	9	10	12
	Zaugao	8	4	4	3	3
	UKUPNO	**249**	**150**	**166**	**185**	**213**
18 Bioče	Bioče	49	61	70	82	98
	Blizna	7	4	5	5	5
	Duga	13	12	12	12	13
	Mrke	63	73	80	90	101
	Petrovići	19	20	20	20	19
	Rijeka Piperska	25	32	33	34	35
	Trmanje	7	5	5	5	5
	UKUPNO	**183**	**207**	**224**	**250**	**276**
19 Stijena	Crnci	68	62	65	69	74

Plansko područje/ Planska cjelina	Naselje	Popis 2003.	Popis 2011.	Projekcija 2015.	Projekcija 2020.	Projekcija 2025.
	Đurkovići	28	36	41	48	55
	Kopilje	6	10	8	6	5
	Ožezi	4	1	1	2	3
	Radeća	14	12	12	12	12
	Radovče	8	4	5	6	6
	Seoca	10	8	8	7	7
	Stanjevića Rupa	63	70	72	75	77
	Stijena	122	152	159	168	176
	UKUPNO	**323**	**355**	**371**	**392**	**415**
20 Rogami	Velje Brdo	84	95	103	114	127
	UKUPNO	**84**	**95**	**103**	**114**	**127**
5 Zapadna brda						
21 Komani	Baloči	15	16	17	19	22
	Ćafa	39	31	31	30	30
	Crvena Paprat	36	29	32	36	41
	Dolovi	5	9	10	12	14
	Lužnica	10	22	27	34	43
	Mileti	10	8	9	11	13
	Oraovice	9	10	9	7	6
	UKUPNO	**124**	**125**	**135**	**150**	**168**
22 Barutana	Begova Glavica	20	15	18	23	29
	Bigor	30	25	25	24	24
	Brežine	47	39	39	40	41
	Briđe	8	10	11	13	16
	Buronji	29	21	20	20	19
	Ćepetići	5	5	6	7	5
	Draževina	14	9	9	8	7
	Goljemadi	39	40	44	52	59
	Gornji Kokoti	25	29	31	35	39
	Gradac	8	5	5	6	5
	Kornet	20	11	12	13	14
	Liješnje	37	26	26	26	26
	Orasi	9	6	6	5	4
	Parci	12	12	13	16	19
	Progonovići	17	13	13	13	12
	Releza	2	3	3	3	3
	Staniselići	14	10	12	12	15
	UKUPNO	**336**	**279**	**294**	**317**	**339**
23 Lješkopolje	Beri	136	159	123	130	136
	Donji Kokoti	197	120	146	162	180
	Farmaci	105	161	229	272	323
	Grbavci	131	140	10	10	10
	Kruse	17	14	77	92	109
	Lekići	56	60	188	210	234
	UKUPNO	**642**	**654**	**773**	**876**	**993**
UKUPNO		**8.197**	**9.033**	**9.772**	**10.755**	**11.837**

Tabela P1.3: Pregled razmještaja stanova po planskim cjelinama

Planska cjelina	Ukupno	Bez podataka	Nastanjeni			Nenastanjeni		Privremeno stanovanje		
			Samo stanovanje	Stanovanje sa djelatnostima	Samo djelatnosti	Privremeno nenastanjeni	Napušteni	Vikendice	Porodična kuća	Druga vrsta zgrade
01 Nova varoš	4.881	23	3.849	23	23	943	11	0	1	8
02 Novi grad	11.987	140	8.984	24	138	2.693	7	1	0	0
03 Stara varoš - Zabjelo	14.593	51	11.693	64	60	2.673	35	5	8	4
04 Konik	9.660	42	8.173	42	8	1.341	24	1	29	0
05 Masline	2.467	12	2.117	1	0	322	4	4	7	0
06 Zagorič	6.015	6	4.995	28	4	946	9	11	16	0
07 Rogami	662	2	513	2	0	102	12	23	8	0
08 Tološi	5.493	3	4.450	24	11	913	22	11	59	0
09 Donja Gorica	1.707	4	1.436	9	4	227	8	5	14	0
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	755	2	638	4	0	88	8	8	7	0
11 Golubovci	5.182	13	4.005	24	4	775	89	85	186	1
12 Tuzi	2.490	5	2.143	14	0	289	10	9	20	0
13 Hoti - Trabojin	185	0	132	0	0	53	0	0	0	0
14 Dinoša	499	0	251	0	0	76	122	25	25	0
15 Doljani	514	1	252	1	1	70	77	69	43	0
16 Ubli	1.663	6	282	0	2	60	79	1.053	181	0
17 Lijeva Rijeka	1.271	5	148	1	0	31	33	646	407	0
18 Bioče	418	2	202	1	0	41	30	79	63	0
19 Stijena	735	4	346	4	0	31	54	95	201	0
20 Rogami	125	3	95	0	1	15	0	11	0	0
21 Komani	264	1	121	0	0	84	11	32	15	0
22 Barutana	657	2	270	3	0	51	105	85	141	0
23 Lješkopolje	810	5	626	3	0	113	11	31	21	0
UKUPNO	**73.033**	**332**	**55.721**	**272**	**256**	**11.937**	**761**	**2.289**	**1.452**	**13**

Tabela P1.4: Promjena broja stanovnika po naseljima u periodu od 1981-2011. god.

Naziv naselja	Broj stanovnika po popisu				Promjena			
	1981.	1991.	2003.	2011.	'91/'81.	'03/'91.	'11/'03.	'11/'81.
Arza	156	182	55	29	16,67%	-69,78%	-47,27%	-81,41%
Balabani	605	564	938	1.014	-6,78%	66,31%	8,10%	67,60%
Baloči	11	64	42	40	481,82%	-34,38%	-4,76%	263,64%
Barlaj	123	209	47	57	69,92%	-77,51%	21,28%	-53,66%
Begova Glavica	73	32	53	24	-56,16%	65,63%	-54,72%	-67,12%
Bezjovo	205	128	118	65	-37,56%	-7,81%	-44,92%	-68,29%
Benkaj	44	29	7	2	-34,09%	-75,86%	-71,43%	-95,45%
Beri	400	419	485	556	4,75%	15,75%	14,64%	39,00%
Berislavci	400	448	489	496	12,00%	9,15%	1,43%	24,00%
Bigor	108	99	85	74	-8,33%	-14,14%	-12,94%	-31,48%
Bijelo Polje	765	770	826	823	0,65%	7,27%	-0,36%	7,58%
Bioče	255	162	179	177	-36,47%	10,49%	-1,12%	-30,59%
Bistrice	372	374	345	316	0,54%	-7,75%	-8,41%	-15,05%
Blizna	72	16	16	7	-77,78%	0,00%	-56,25%	-90,28%
Bolesestra	124	50	58	26	-59,68%	16,00%	-55,17%	-79,03%
Botun	559	527	717	697	-5,72%	36,05%	-2,79%	24,69%

Naziv naselja	Broj stanovnika po popisu				Promjena			
	1981.	1991.	2003.	2011.	'91/'81.	'03/'91.	'11/'03.	'11/'81.
Brežine	211	143	121	100	-32,23%	-15,38%	-17,36%	-52,61%
Briđe	72	34	30	29	-52,78%	-11,76%	-3,33%	-59,72%
Brskut	104	35	19	3	-66,35%	-45,71%	-84,21%	-97,12%
Budza	161	109	37	25	-32,30%	-66,06%	-32,43%	-84,47%
Buronji	182	118	76	58	-35,16%	-35,59%	-23,68%	-68,13%
Velje Brdo	193	229	314	319	18,65%	37,12%	1,59%	65,28%
Veruša	123	69	87	40	-43,90%	26,09%	-54,02%	-67,48%
Vidijenje	41	28	67	64	-31,71%	139,29%	-4,48%	56,10%
Vilac	51	37	27	25	-27,45%	-27,03%	-7,41%	-50,98%
Vladni	441	459	442	474	4,08%	-3,70%	7,24%	7,48%
Vranj	903	1.096	836	1.012	21,37%	-23,72%	21,05%	12,07%
Vranjina	244	177	218	209	-27,46%	23,16%	-4,13%	-14,34%
Vrbica	112	104	117	93	-7,14%	12,50%	-20,51%	-16,96%
Vukovci	407	376	426	416	-7,62%	13,30%	-2,35%	2,21%
Vuksanlekići	539	570	280	267	5,75%	-50,88%	-4,64%	-50,46%
Golubovci	2.676	2.788	2.869	3.110	4,19%	2,91%	8,40%	16,22%
Goljemadi	203	149	94	78	-26,60%	-36,91%	-17,02%	-61,58%
Goričani	1.005	919	1.205	1.462	-8,56%	31,12%	21,33%	45,47%
Gornje Stravče	37	24	10	1	-35,14%	-58,33%	-90,00%	-97,30%
Gornji Kokoti	144	95	73	74	-34,03%	-23,16%	1,37%	-48,61%
Gornji Milješ	552	708	672	742	28,26%	-5,08%	10,42%	34,42%
Gostilj	176	166	193	159	-5,68%	16,27%	-17,62%	-9,66%
Gradac	36	19	17	9	-47,22%	-10,53%	-47,06%	-75,00%
Grbavci	465	467	552	575	0,43%	18,20%	4,17%	23,66%
Grbi Do	40	34	27	6	-15,00%	-20,59%	-77,78%	-85,00%
Gurec	133	141	37	46	6,02%	-73,76%	24,32%	-65,41%
Delaj	165	137	65	23	-16,97%	-52,55%	-64,62%	-86,06%
Dinoša	669	785	520	500	17,34%	-33,76%	-3,85%	-25,26%
Dolovi	29	26	17	25	-10,34%	-34,62%	47,06%	-13,79%
Donje Stravče	36	29	21	14	-19,44%	-27,59%	-33,33%	-61,11%
Donji Kokoti	523	581	772	1.073	11,09%	32,87%	38,99%	105,16%
Donji Milješ	450	361	391	512	-19,78%	8,31%	30,95%	13,78%
Draževina	63	25	22	14	-60,32%	-12,00%	-36,36%	-77,78%
Drešaj	133	175	142	176	31,58%	-18,86%	23,94%	32,33%
Drume	768	663	215	164	-13,67%	-67,57%	-23,72%	-78,65%
Duga	80	36	34	29	-55,00%	-5,56%	-14,71%	-63,75%
Dučići	112	82	49	34	-26,79%	-40,24%	-30,61%	-69,64%
Dušići	432	314	212	188	-27,31%	-32,48%	-11,32%	-56,48%
Duške	195	119	72	45	-38,97%	-39,50%	-37,50%	-76,92%
Đurkovići	156	101	90	91	-35,26%	-10,89%	1,11%	-41,67%
Zagreda	9	22	8	4	144,44%	-63,64%	-50,00%	-55,56%
Zaugao	63	43	17	9	-31,75%	-60,47%	-47,06%	-85,71%
Kiselica	86	49	23	18	-43,02%	-53,06%	-21,74%	-79,07%
Klopot	61	37	16	10	-39,34%	-56,76%	-37,50%	-83,61%
Kopilje	71	37	9	20	-47,89%	-75,68%	122,22%	-71,83%
Kornet	62	30	59	28	-51,61%	96,67%	-52,54%	-54,84%
Kosor	170	106	70	45	-37,65%	-33,96%	-35,71%	-73,53%
Kotrabudan	110	247	288	233	124,55%	16,60%	-19,10%	111,82%
Koći	386	237	91	54	-38,60%	-61,60%	-40,66%	-86,01%
Kržanja	103	91	81	46	-11,65%	-10,99%	-43,21%	-55,34%
Kruse	116	69	63	40	-40,52%	-8,70%	-36,51%	-65,52%
Krševo	360	304	183	164	-15,56%	-39,80%	-10,38%	-54,44%
Kurilo	105	115	106	110	9,52%	-7,83%	3,77%	4,76%
Ljajkovići	675	611	686	486	-9,48%	12,27%	-29,15%	-28,00%
Lekići	157	189	196	193	20,38%	3,70%	-1,53%	22,93%
Lijeva Rijeka	85	78	53	36	-8,24%	-32,05%	-32,08%	-57,65%
Liješnje	112	99	116	84	-11,61%	17,17%	-27,59%	-25,00%
Lišta	133	101	87	102	-24,06%	-13,86%	17,24%	-23,31%
Lovka	232	169	59	43	-27,16%	-65,09%	-27,12%	-81,47%
Lopate	56	27	30	12	-51,79%	11,11%	-60,00%	-78,57%

Naziv naselja	Broj stanovnika po popisu				Promjena			
	1981.	1991.	2003.	2011.	'91/'81.	'03/'91.	'11/'03.	'11/'81.
Lužnica	35	47	37	55	34,29%	-21,28%	48,65%	57,14%
Lutovo	39	14	7	2	-64,10%	-50,00%	-71,43%	-94,87%
Mataguži	1.132	1.014	1.299	1.292	-10,42%	28,11%	-0,54%	14,13%
Mahala	978	953	1.235	1.346	-2,56%	29,59%	8,99%	37,63%
Medun	121	107	108	100	-11,57%	0,93%	-7,41%	-17,36%
Mileti	45	18	23	16	-60,00%	27,78%	-30,43%	-64,44%
Mitrovići	242	284	288	299	17,36%	1,41%	3,82%	23,55%
Mojanovići	1.203	1.459	1.850	2.593	21,28%	26,80%	40,16%	115,54%
Momče	22	145	63	27	559,09%	-56,55%	-57,14%	22,73%
Mrke	230	170	200	207	-26,09%	17,65%	3,50%	-10,00%
Mužeška	100	63	15	15	-37,00%	-76,19%	0,00%	-85,00%
Nabon	88	110	49	46	25,00%	-55,45%	-6,12%	-47,73%
Nikmaraš	55	26	13	10	-52,73%	-50,00%	-23,08%	-81,82%
Ožezi	50	26	8	1	-48,00%	-69,23%	-87,50%	-98,00%
Omerbožovići	250	353	114	193	41,20%	-67,71%	69,30%	-22,80%
Opasanica	93	78	51	32	-16,13%	-34,62%	-37,25%	-65,59%
Oraovice	36	25	14	19	-30,56%	-44,00%	35,71%	-47,22%
Orasi	88	29	12	9	-67,05%	-58,62%	-25,00%	-89,77%
Orahovo	293	178	137	81	-39,25%	-23,03%	-40,88%	-72,35%
Poprat	163	157	72	33	-3,68%	-54,14%	-54,17%	-79,75%
Parci	31	27	43	31	-12,90%	59,26%	-27,91%	0,00%
Pelev Brijeg	64	43	24	11	-32,81%	-44,19%	-54,17%	-82,81%
Petrovići	138	51	41	45	-63,04%	-19,61%	9,76%	-67,39%
Pikalj	273	189	83	54	-30,77%	-56,08%	-34,94%	-80,22%
Podhum	268	279	240	253	4,10%	-13,98%	5,42%	-5,60%
Ponari	382	309	295	256	-19,11%	-4,53%	-13,22%	-32,98%
Prisoja	70	43	29	12	-38,57%	-32,56%	-58,62%	-82,86%
Prifti	13	4	2	0	-69,23%	-50,00%	-100,00%	-100,00%
Progonovići	100	43	38	28	-57,00%	-11,63%	-26,32%	-72,00%
Radeća	51	27	26	21	-47,06%	-3,70%	-19,23%	-58,82%
Radovče	26	21	15	5	-19,23%	-28,57%	-66,67%	-80,77%
Rakića Kuće	108	99	164	279	-8,33%	65,66%	70,12%	158,33%
Raći	71	80	30	22	12,68%	-62,50%	-26,67%	-69,01%
Releza	21	7	5	7	-66,67%	-28,57%	40,00%	-66,67%
Rijeka Piperska	114	63	76	97	-44,74%	20,63%	27,63%	-14,91%
Rudine	270	225	30	10	-16,67%	-86,67%	-66,67%	-96,30%
Selište	184	157	29	47	-14,67%	-81,53%	62,07%	-74,46%
Seoca	79	47	16	13	-40,51%	-65,96%	-18,75%	-83,54%
Seoštica	41	30	6	8	-26,83%	-80,00%	33,33%	-80,49%
Sjenice	50	26	34	22	-48,00%	30,77%	-35,29%	-56,00%
Skorać	375	392	112	137	4,53%	-71,43%	22,32%	-63,47%
Slacko	78	36	54	21	-53,85%	50,00%	-61,11%	-73,08%
Spinja	108	129	61	39	19,44%	-52,71%	-36,07%	-63,89%
Srpska	305	414	515	880	35,74%	24,40%	70,87%	188,52%
Staniselići	59	26	38	20	-55,93%	46,15%	-47,37%	-66,10%
Stanjevića Rupa	194	185	192	211	-4,64%	3,78%	9,90%	8,76%
Stijena	540	309	390	457	-42,78%	26,21%	17,18%	-15,37%
Stjepovo	285	169	59	24	-40,70%	-65,09%	-59,32%	-91,58%
Stupovi	151	72	67	17	-52,32%	-6,94%	-74,63%	-88,74%
Sukuruć	544	779	444	661	43,20%	-43,00%	48,87%	21,51%
Podgorica	96.074	117.875	136.473	150.977	22,69%	15,78%	10,63%	57,15%
Trabojin	175	164	52	48	-6,29%	-68,29%	-7,69%	-72,57%
Trmanje	50	19	9	6	-62,00%	-52,63%	-33,33%	-88,00%
Tuzi	2.720	2.886	3.789	4.748	6,10%	31,29%	25,31%	74,56%
Tuzi Ljevorečke	5	3	6	1	-40,00%	100,00%	-83,33%	-80,00%
Ćafa	92	70	116	102	-23,91%	65,71%	-12,07%	10,87%
Ćepetići	36	16	9	7	-55,56%	-43,75%	-22,22%	-80,56%
Ubalac	21	31	8	3	47,62%	-74,19%	-62,50%	-85,71%
Ubli	493	339	341	227	-31,24%	0,59%	-33,43%	-53,96%
Farmaci	182	289	372	462	58,79%	28,72%	24,19%	153,85%

Naziv naselja	Broj stanovnika po popisu				Promjena			
	1981.	1991.	2003.	2011.	'91/'81.	'03/'91.	'11/'03.	'11/'81.
Fundina	517	582	280	237	12,57%	-51,89%	-15,36%	-54,16%
Helmnica	207	217	52	51	4,83%	-76,04%	-1,92%	-75,36%
Cvilin	9	9	7	0	0,00%	-22,22%	-100,00%	-100,00%
Cijevna	134	190	100	63	41,79%	-47,37%	-37,00%	-52,99%
Crvena Paprat	119	101	95	68	-15,13%	-5,94%	-28,42%	-42,86%
Crnci	204	205	220	182	0,49%	7,32%	-17,27%	-10,78%
Šušunja	210	230	281	267	9,52%	22,17%	-4,98%	27,14%
UKUPNO	**131.990**	**152.025**	**169.132**	**185.937**	**15,18%**	**11,25%**	**9,94%**	**40,87%**

* Gradska opština, ** GUP

Tabela P1.5: Promjena stambenih jedinica po naseljima za period 1981-2011. god.

Naziv naselja	Broj stanova po popisu				Promjena			
	1981.	1991.	2003.	2011.	'91/'81.	'03/'91.	'11/'03.	'11/'81.
Arza	17	19	13	7	11,76%	-31,58%	-46,15%	-58,82%
Balabani	125	139	267	318	11,20%	92,09%	19,10%	154,40%
Baloči	38	54	46	46	42,11%	-14,81%	0,00%	21,05%
Barlaj	12	13	7	17	8,33%	-46,15%	142,86%	41,67%
Begova Glavica	18	10	27	20	-44,44%	170,00%	-25,93%	11,11%
Bezjovo	53	45	62	69	-15,09%	37,78%	11,29%	30,19%
Benkaj	7	4	7	10	-42,86%	75,00%	42,86%	42,86%
Beri	96	113	206	202	17,71%	82,30%	-1,94%	110,42%
Berislavci	92	104	126	164	13,04%	21,15%	30,16%	78,26%
Bigor	28	30	51	49	7,14%	70,00%	-3,92%	75,00%
Bijelo Polje	170	182	234	282	7,06%	28,57%	20,51%	65,88%
Bioče	56	46	92	112	-17,86%	100,00%	21,74%	100,00%
Bistrice	85	83	99	124	-2,35%	19,28%	25,25%	45,88%
Blizna	14	7	25	30	-50,00%	257,14%	20,00%	114,29%
Bolesestra	36	19	44	45	-47,22%	131,58%	2,27%	25,00%
Botun	119	110	169	219	-7,56%	53,64%	29,59%	84,03%
Brežine	71	60	67	89	-15,49%	11,67%	32,84%	25,35%
Briđe	16	21	23	23	31,25%	9,52%	0,00%	43,75%
Brskut	36	49	72	73	36,11%	46,94%	1,39%	102,78%
Budza	17	15	22	22	-11,76%	46,67%	0,00%	29,41%
Buronji	64	81	92	71	26,56%	13,58%	-22,83%	10,94%
Velje Brdo	56	57	97	125	1,79%	70,18%	28,87%	123,21%
Veruša	32	74	263	380	131,25%	255,41%	44,49%	1.087,50%
Vidijenje	11	14	54	55	27,27%	285,71%	1,85%	400,00%
Vilac	18	11	12	21	-38,89%	9,09%	75,00%	16,67%
Vladni	68	80	106	112	17,65%	32,50%	5,66%	64,71%
Vranj	170	183	179	267	7,65%	-2,19%	49,16%	57,06%
Vranjina	80	78	111	116	-2,50%	42,31%	4,50%	45,00%
Vrbica	31	29	55	66	-6,45%	89,66%	20,00%	112,90%
Vukovci	103	93	112	156	-9,71%	20,43%	39,29%	51,46%
Vuksanlekići	55	54	61	65	-1,82%	12,96%	6,56%	18,18%
Golubovci	564	676	824	931	19,86%	21,89%	12,99%	65,07%
Goljemadi	81	51	88	73	-37,04%	72,55%	-17,05%	-9,88%
Goričani	221	220	384	506	-0,45%	74,55%	31,77%	128,96%
Gornje Stravče	16	6	214	204	-62,50%	3.466,67%	-4,67%	1.175,00%
Gornji Kokoti	37	38	40	38	2,70%	5,26%	-5,00%	2,70%
Gornji Milješ	73	101	160	189	38,36%	58,42%	18,13%	158,90%
Gostilj	34	42	48	56	23,53%	14,29%	16,67%	64,71%
Gradac	14	9	29	31	-35,71%	222,22%	6,90%	121,43%
Grbavci	93	116	149	156	24,73%	28,45%	4,70%	67,74%
Grbi Do	9	26	25	36	188,89%	-3,85%	44,00%	300,00%
Gurec	24	12	12	11	-50,00%	0,00%	-8,33%	-54,17%
Delaj	19	16	19	14	-15,79%	18,75%	-26,32%	-26,32%
Dinoša	99	107	117	140	8,08%	9,35%	19,66%	41,41%
Dolovi	13	10	17	14	-23,08%	70,00%	-17,65%	7,69%

Naziv naselja	Broj stanova po popisu				Promjena			
	1981.	1991.	2003.	2011.	'91/'81.	'03/'91.	'11/'03.	'11/'81.
Donje Stravče	13	11	41	48	-15,38%	272,73%	17,07%	269,23%
Donji Kokoti	116	144	255	384	24,14%	77,08%	50,59%	231,03%
Donji Milješ	66	64	93	129	-3,03%	45,31%	38,71%	95,45%
Draževina	24	18	46	47	-25,00%	155,56%	2,17%	95,83%
Drešaj	15	30	28	37	100,00%	-6,67%	32,14%	146,67%
Drume	78	70	53	50	-10,26%	-24,29%	-5,66%	-35,90%
Duga	19	13	21	45	-31,58%	61,54%	114,29%	136,84%
Dučići	29	29	28	45	0,00%	-3,45%	60,71%	55,17%
Dušići	54	35	42	56	-35,19%	20,00%	33,33%	3,70%
Duške	42	37	80	89	-11,90%	116,22%	11,25%	111,90%
Đurkovići	45	35	70	61	-22,22%	100,00%	-12,86%	35,56%
Zagreda	10	7	7	9	-30,00%	0,00%	28,57%	-10,00%
Zaugao	23	31	42	50	34,78%	35,48%	19,05%	117,39%
Kiselica	16	13	16	11	-18,75%	23,08%	-31,25%	-31,25%
Klopot	15	13	23	31	-13,33%	76,92%	34,78%	106,67%
Kopilje	31	20	27	48	-35,48%	35,00%	77,78%	54,84%
Kornet	17	25	36	25	47,06%	44,00%	-30,56%	47,06%
Kosor	51	46	60	62	-9,80%	30,43%	3,33%	21,57%
Kotrabudan	13	31	56	54	138,46%	80,65%	-3,57%	315,38%
Koći	59	48	54	71	-18,64%	12,50%	31,48%	20,34%
Kržanja	48	52	123	136	8,33%	136,54%	10,57%	183,33%
Kruse	28	32	20	34	14,29%	-37,50%	70,00%	21,43%
Krševo	60	42	41	43	-30,00%	-2,38%	4,88%	-28,33%
Kurilo	24	28	30	45	16,67%	7,14%	50,00%	87,50%
Ljajkovići	142	141	179	165	-0,70%	26,95%	-7,82%	16,20%
Lekići	44	62	77	82	40,91%	24,19%	6,49%	86,36%
Lijeva Rijeka	29	24	38	44	-17,24%	58,33%	15,79%	51,72%
Liješnje	37	56	78	49	51,35%	39,29%	-37,18%	32,43%
Lišta	36	36	55	64	0,00%	52,78%	16,36%	77,78%
Lovka	30	28	33	14	-6,67%	17,86%	-57,58%	-53,33%
Lopate	16	13	38	36	-18,75%	192,31%	-5,26%	125,00%
Lužnica	12	21	30	34	75,00%	42,86%	13,33%	183,33%
Lutovo	28	9	11	14	-67,86%	22,22%	27,27%	-50,00%
Mataguži	253	274	366	422	8,30%	33,58%	15,30%	66,80%
Mahala	216	267	366	481	23,61%	37,08%	31,42%	122,69%
Medun	35	39	71	81	11,43%	82,05%	14,08%	131,43%
Mileti	20	19	25	22	-5,00%	31,58%	-12,00%	10,00%
Mitrovići	50	64	77	107	28,00%	20,31%	38,96%	114,00%
Mojanovići	285	385	548	917	35,09%	42,34%	67,34%	221,75%
Momče	58	29	71	85	-50,00%	144,83%	19,72%	46,55%
Mrke	62	52	94	97	-16,13%	80,77%	3,19%	56,45%
Mužeška	10	5	8	9	-50,00%	60,00%	12,50%	-10,00%
Nabon	14	14	11	12	0,00%	-21,43%	9,09%	-14,29%
Nikmaraš	9	3	11	12	-66,67%	266,67%	9,09%	33,33%
Ožezi	20	16	19	14	-20,00%	18,75%	-26,32%	-30,00%
Omerbožovići	39	45	22	68	15,38%	-51,11%	209,09%	74,36%
Opasanica	26	37	90	99	42,31%	143,24%	10,00%	280,77%
Oraovice	32	29	29	29	-9,38%	0,00%	0,00%	-9,38%
Orasi	36	18	41	17	-50,00%	127,78%	-58,54%	-52,78%
Orahovo	92	76	394	723	-17,39%	418,42%	83,50%	685,87%
Poprat	20	19	20	34	-5,00%	5,26%	70,00%	70,00%
Parci	15	6	55	32	-60,00%	816,67%	-41,82%	113,33%
Pelev Brijeg	20	16	17	15	-20,00%	6,25%	-11,76%	-25,00%
Petrovići	43	23	44	37	-46,51%	91,30%	-15,91%	-13,95%
Pikalj	42	34	17	27	-19,05%	-50,00%	58,82%	-35,71%
Podhum	35	43	52	53	22,86%	20,93%	1,92%	51,43%
Ponari	91	88	117	137	-3,30%	32,95%	17,09%	50,55%
Prisoja	21	19	52	40	-9,52%	173,68%	-23,08%	90,48%
Prifti	4	3	1	10	-25,00%	-66,67%	900,00%	150,00%
Progonovići	48	26	73	39	-45,83%	180,77%	-46,58%	-18,75%

Naziv naselja	Broj stanova po popisu				Promjena			
	1981.	1991.	2003.	2011.	'91/'81.	'03/'91.	'11/'03.	'11/'81.
Radeća	23	14	19	19	-39,13%	35,71%	0,00%	-17,39%
Radovče	10	14	85	77	40,00%	507,14%	-9,41%	670,00%
Rakića Kuće	21	18	39	59	-14,29%	116,67%	51,28%	180,95%
Raći	20	18	21	26	-10,00%	16,67%	23,81%	30,00%
Releza	8	5	10	12	-37,50%	100,00%	20,00%	50,00%
Rijeka Piperska	29	16	38	57	-44,83%	137,50%	50,00%	96,55%
Rudine	32	23	29	24	-28,13%	26,09%	-17,24%	-25,00%
Selište	29	30	37	33	3,45%	23,33%	-10,81%	13,79%
Seoca	24	23	38	32	-4,17%	65,22%	-15,79%	33,33%
Seoštica	27	11	32	29	-59,26%	190,91%	-9,38%	7,41%
Sjenice	17	11	18	25	-35,29%	63,64%	38,89%	47,06%
Skorać	43	34	30	47	-20,93%	-11,76%	56,67%	9,30%
Slacko	19	10	58	100	-47,37%	480,00%	72,41%	426,32%
Spinja	16	14	20	15	-12,50%	42,86%	-25,00%	-6,25%
Srpska	74	100	125	290	35,14%	25,00%	132,00%	291,89%
Staniselići	26	13	49	31	-50,00%	276,92%	-36,73%	19,23%
Stanjevića Rupa	57	65	99	102	14,04%	52,31%	3,03%	78,95%
Stijena	149	159	192	235	6,71%	20,75%	22,40%	57,72%
Stjepovo	34	19	26	19	-44,12%	36,84%	-26,92%	-44,12%
Stupovi	29	44	68	61	51,72%	54,55%	-10,29%	110,34%
Sukuruć	71	84	98	152	18,31%	16,67%	55,10%	114,08%
Podgorica	22.560	32.346	44.277	57.682	43,38%	36,89%	30,28%	155,68%
Trabojin	22	18	16	22	-18,18%	-11,11%	37,50%	0,00%
Trmanje	14	14	20	40	0,00%	42,86%	100,00%	185,71%
Tuzi	472	544	865	1.322	15,25%	59,01%	52,83%	180,08%
Tuzi Ljevorečke	12	2	50	49	-83,33%	2.400,00%	-2,00%	308,33%
Ćafa	26	31	63	48	19,23%	103,23%	-23,81%	84,62%
Ćepetići	9	8	17	11	-11,11%	112,50%	-35,29%	22,22%
Ubalac	10	4	10	15	-60,00%	150,00%	50,00%	50,00%
Ubli	115	99	158	182	-13,91%	59,60%	15,19%	58,26%
Farmaci	52	74	136	186	42,31%	83,78%	36,76%	257,69%
Fundina	108	111	145	195	2,78%	30,63%	34,48%	80,56%
Helmnica	23	22	21	15	-4,35%	-4,55%	-28,57%	-34,78%
Cvilin	4	3	11	9	-25,00%	266,67%	-18,18%	125,00%
Cijevna	22	17	27	26	-22,73%	58,82%	-3,70%	18,18%
Crvena Paprat	36	29	72	71	-19,44%	148,28%	-1,39%	97,22%
Crnci	58	61	174	147	5,17%	185,25%	-15,52%	153,45%
Šušunja	46	48	66	83	4,35%	37,50%	25,76%	80,43%
UKUPNO	**30.304**	**40.376**	**56.708**	**73.033**	**33,24%**	**40,45%**	**28,79%**	**141,00%**

Tabela P1.6: Pokazatelji prostornih uslova objekata predškolskih ustanova

	Predškolska ustanova	Vaspitna jedinica	Broj djece	Površina objekta	Površina dvorišta	Zatvorene površine po djetetu	Otvorene površine po djetetu
01 Nova varoš	Đina Vrbica	Bubamara	223	731	1661	3,3	7,4
	Ljubica Popović	Osmijeh	105	183	542	1,7	5,2
02 Novi grad	Ljubica Popović	Ljubica Popović	632	1.800	4.803	2,8	7,6
	Ljubica Popović	Pčelica	485	1.756	5.851	3,6	12,1
	Ljubica Popović	Sunce	528	1.533	19.177	2,9	36,3
	Ljubica Popović	Suncokrili	841	3.649	7.347	4,3	8,7
03 Stara varoš - Zabjelo	Đina Vrbica	Đina Vrbica	646	1.446	8.567	2,2	13,3
	Đina Vrbica	Leptirić	184	441	2.184	2,4	11,9
	Đina Vrbica	Poletarac	571	1.550	5.463	2,7	9,6
04 Konik	Đina Vrbica	Jelena Ćetković	456	930	4.076	2,0	8,9
	Đina Vrbica	Vrela ribnička	48	286		6,0	0,0
05 Masline	Đina Vrbica	Zvončić	396	997	4.709	2,5	11,9

	Predškolska ustanova	Vaspitna jedinica	Broj djece	Površina objekta	Površina dvorišta	Zatvorene površine po djetetu	Otvorene površine po djetetu
06 Zagorič	/	/	/	/	/	/	/
07 Rogami	/	/	/	/	/	/	/
08 Tološi	Ljubica Popović	Palčica	191	154	882	0,8	4,6
	Ljubica Popović	Lane	75	141		1,9	0,0
09 Donja Gorica	Ljubica Popović	Bajka	189	185		1,0	0,0
10 Dajbabe – Ćemovsko polje							
11 Golubovci	Đina Vrbica	Zvjezdani vrt	131	190	852	1,5	6,5
	Đina Vrbica	Suncokret	38	47		1,2	0,0
12 Tuzi	Đina Vrbica	Dječja radost	37	39		1,0	0,0
13 Hoti-Trabojin	/	/	/	/	/	/	/
14 Dinoša	/	/	/	/	/	/	/
15 Doljani	/	/	/	/	/	/	/
16 Ubli	/	/	/	/	/	/	/
17 Lijeva Rijeka	/	/	/	/	/	/	/
18 Bioče	/	/	/	/	/	/	/
19 Stijena	/	/	/	/	/	/	/
20 Rogami	/	/	/	/	/	/	/
21 Komani	/	/	/	/	/	/	/
22 Barutana	/	/	/	/	/	/	/
23 Lješkopolje	/	/	/	/	/	/	/

Tabela P1.7: Projekcije broja djece predškolskog uzrasta i potrebnih površina objekata predškolskih ustanova

Planska cjelina	Postojeće			Projekcije			Razlika	
	Broj djece	Površine objekata	Slobodne površine	Broj djece (obuhvat 50%)	Površine objekata	Slobodne površine	Površine objekata	Slobodne površine
01 Nova varoš	328	914	2.203	523	2.875	7.841	1.961	5.638
02 Novi grad	2.486	8.738	37.178	1.452	7.985	21.776	-753	-15.402
03 Stara varoš - Zabjelo	1.401	3.437	16.214	1.646	9.051	24.684	5.614	8.470
04 Konik	504	1.216	4.076	2.025	11.140	30.381	9.924	26.305
05 Masline	396	997	4.709	533	2.932	7.997	1.935	3.288
06 Zagorič				980	5.392	14.707	5.392	14.707
07 Rogami				116	637	1.739	637	1.739
08 Tološi	266	295	882	927	5.099	13.907	4.804	13.025
09 Donja Gorica	189	185		464	2.554	6.967	2.369	6.967
10 Dajbabe – Ćemovsko polje				132	727	1.983	727	1.983
11 Golubovci	169	237	852	852	4.685	12.777	4.448	11.925
12 Tuzi	37	39		684	3.764	10.265	3.725	10.265
13 Hoti-Trabojin				30	163	444	163	444
14 Dinoša				55	304	828	304	828
15 Doljani				63	348	948	348	948
16 Ubli				22	119	324	119	324
17 Lijeva Rijeka				6	33	90	33	90
18 Bioče				30	166	453	166	453
19 Stijena				33	180	491	180	491
20 Rogami				16	85	233	85	233
21 Komani				20	111	303	111	303
22 Barutana				22	119	324	119	324
23 Lješkopolje				120	659	1799	659	1.799
UKUPNO	**5.776**	**16.058**	**66.114**	**10.751**	**59.128**	**161.257**	**43.070**	**95.143**

Tabela P1.8: Pokazatelj prostornih uslova objekata osnovnih škola

	Osnovna škola	Status	Broj učenika	Površina objekta	Površina dvorišta	Jedna smjena		Dvije smjene	
						Zatvorene površine po učeniku	Otvorene površine po učeniku	Zatvorene površine po učeniku	Otvorene površine po učeniku
01 Nova varoš	Savo Pejanović	M	784	3.659	4.488	4,7	5,7	9,3	11,4
02 Novi grad	Štampar Makarije	M	1.466	4.684	20.100	3,2	13,7	6,4	27,4
	Maksim Gorki	M	1.432	5.848	8.924	4,1	6,2	8,2	12,5
	Sutjeska	M	1.274	4.503	18.538	3,5	14,6	7,1	29,1
03 Stara varoš - Zabjelo	Milorad-Musa Burzan	M	1.232	4.400	14.477	3,6	11,8	7,1	23,5
	21. maj	M	510	5.287	9.419	10,4	18,5	20,7	36,9
	Vuk Karadžić	M	887	2.792	15.998	3,1	18,0	6,3	36,1
	Oktoih	M	1.155	3.160	15.837	2,7	13,7	5,5	27,4
	Dajbabe	P	18	77	2.928	4,3	162,7	8,6	325,3
04 Konik	Pavle Rovinski	M	1.490	4.559	16.359	3,1	11,0	6,1	22,0
	Marko Miljanov	M	877	2.116	11.429	2,4	13,0	4,8	26,1
	Božidar Vuković Podgoričanin	M	1.399	3.341	14.000	2,4	10,0	4,8	20,0
	Vrela ribnička	P	243	612		2,5	0,0	5,0	0,0
05 Masline	Vladimir Nazor	M	884	2.974	17.773	3,4	20,1	6,7	40,2
06 Zagorič	Dr. Dragiša Ivanović	M	1.651	4.700	7.100	2,8	4,3	5,7	8,6
	Branko Božović	M	1.078	3.728	12.981	3,5	12,0	6,9	24,1
	Rogami	P	18	103	2.134	5,7	118,6	11,4	237,1
07 Rogami									
08 Tološi	Radojica Perović	M	1.224	3.759	19.399	3,1	15,8	6,1	31,7
09 Donja Gorica	Vlado Milić	M	689	2.724	33.104	4,0	48,0	7,9	96,1
	Farmaci	P	67	535	4.379	8,0	65,4	16,0	130,7
	Beri	P	21	260	1.104	12,4	52,6	24,8	105,1
	Grbavci	P	31	342	1.610	11,0	51,9	22,1	103,9
10 Dajbabe – Ćemovsko polje									
11 Golubovci	Milan Vukotić	M	1.176	2.381	22.366	2,0	19,0	4,0	38,0
	Vukovci	P	27	126	717	4,7	26,6	9,3	53,1
	Zarija Vujošević	M	355	1.623	6.185	4,6	17,4	9,1	34,8
	Gornja Zeta	M	241	677	6.152	2,8	25,5	5,6	51,1
	Botun	P	26	126	6.755	4,8	259,8	9,7	519,6
	Niko Maraš	M	157	611	12.314	3,9	78,4	7,8	156,9
	Ponari	P	1	140	1.030	140,0	1.030,0	280,0	2060,0
12 Tuzi	Mahmut Lekić	M	1.031	4.950	10.130	4,8	9,8	9,6	19,7
	Vuksan Lekići	P	39	175	5.745	4,5	147,3	9,0	294,6
	Sukuruć	P	48	700	2.099	14,6	43,7	29,2	87,5
	Milješ	P	35	380		10,9	0,0	21,7	0,0
13 Hoti - Trabojin	Jedinstvo	M	59	645	1.935	10,9	32,8	21,9	65,6
	Traboin	P	8	140	800	17,5	100,0	35,0	200,0
	Gornje Drume	P	5	102	700	20,5	140,0	40,9	280,0
	Donje Drume	P	4	64	500	16,1	125,0	32,1	250,0
14 Dinoša	29. novembar	M	181	700	20.391	3,9	112,7	7,7	225,3
	Prifte	P	5	65		13,0	0,0	26,0	0,0
	Krševo	P	2	60		30,0	0,0	60,0	0,0
	Đerđ Kastrioti Skenderbeg	M	23	590	800	25,7	34,8	51,3	69,6
	Poprat	P	4	60	300	15,0	75,0	30,0	150,0
	Donji Zatrijebač	P	4	65	300	16,3	75,0	32,5	150,0

	Osnovna škola	Status	Broj učenika	Površina objekta	Površina dvorišta	Jedna smjena		Dvije smjene	
						Zatvorene površine po učeniku	Otvorene površine po učeniku	Zatvorene površine po učeniku	Otvorene površine po učeniku
	Cijevna	P	6	78	300	13,0	50,0	26,0	100,0
15 Doljani									
16 Ubli	Đoko Prelević	M	60	504	3.000	8,4	50,0	16,8	100,0
	Medun	P	2	64		32,0	0,0	64,0	0,0
16 Ubli	Koći	P	4	120	500	30,0	125,0	60,0	250,0
	Bezjovo	P	1	51		51,0	0,0	102,0	0,0
17 Lijeva Rijeka	Šćepan Đukić	M	12	200	1.300	16,7	108,3	33,3	216,7
18 Bioče	18. oktobar	M	43	1.080	5.632	25,1	131,0	50,2	262,0
19 Stijena	Vojin Popović	M	23	378	9.600	16,4	417,4	32,9	834,8
	Stanjevića rupa	P	4	100	4.000	25,0	1.000,0	50,0	2.000,0
20 Rogami									
21 Komani	Boško Radulović	M	26	350	4.000	13,5	153,8	26,9	307,7
22 Barutana	Savo Kažić	M	32	432	4.265	13,5	133,3	27,0	266,6
	Buronji	P	5	80		16,0	0,0	32,0	0,0
23 Lješkopolje									

Tabela P1.9: Projekcije broja učenika i potrebnih površina objekata osnovnih škola po planskim cjelinama

Planska cjelina	Postojeće			Jedna smjena			Dvije smjene		Razlika	
	Broj učenika	Površine objekata	Slobodne površine	Broj učenika	Površine objekata	Slobodne površine	Površine objekata	Slobodne površine	Površine objekata	Slobodne površine
01 Nova varoš	784	3.659	4.488	1.284	7.702	12.836	3.851	6.418	192	1.930
02 Novi grad	4.172	15.035	47.562	3.548	21.288	35.480	10.644	17.740	-4.391	-29.822
03 Stara varoš - Zabjelo	3.784	15.639	55.731	4.027	24.162	40.270	12.081	20.135	-3.558	-35.596
04 Konik	3.766	10.016	41.788	4.713	28.277	47.129	14.139	23.564	4.123	-18.224
05 Masline	884	2.974	17.773	1.265	7.589	12.648	3.794	6.324	820	-11.449
06 Zagorič	2.729	8.428	20.081	2.357	14.143	23.571	7.071	11.786	-1.357	-8.295
07 Rogami				276	1.657	2.762	829	1.381	829	1.381
08 Tološi	1.224	3.759	19.399	2.214	13.287	22.145	6.643	11.072	2.884	-8.327
09 Donja Gorica	689	2.724	33.104	1.111	6.667	11.112	3.334	5.556	610	-27.548
10 Dajbabe – Ćemovsko polje				321	1.924	3.206	962	1603	962	1.603
11 Golubovci	1.929	5.292	47.017	2.076	12.458	20.764	6.229	10.382	937	-36.635
12 Tuzi	1.031	4.950	10.130	1.621	9.728	16.214	4.864	8.107	-86	-2.023
13 Hoti-Trabojin	59	645	1.935	77	461	768	230	384	-415	-1.551
14 Dinoša	204	1.290	21.191	138	826	1.376	413	688	-877	-20.503
15 Doljani				152	910	1.516	455	758	455	758
16 Ubli	60	504	3.000	56	335	558	167	279	-337	-2.721
17 Lijeva Rijeka	12	200	1.300	18	108	180	54	90	-146	-1.210
18 Bioče	43	1.080	5.632	74	442	736	221	368	-859	-5.264
19 Stijena	23	378	9.600	83	496	826	248	413	-130	-9.187
20 Rogami				38	228	380	114	190	114	190
21 Komani	26	350	4.000	52	310	516	155	258	-195	-3.742
22 Barutana	32	432	4.265	59	353	588	176	294	-255	-3.971
23 Lješkopolje				295	1.771	2.952	886	1.476	886	1.476

Tabela P1.10: Pokazatelj prostornih uslova objekata u srednjim školama

	Srednja škola	Broj učenika	Površina objekta	Površina dvorišta	Jedna smjena		Dvije smjene	
					Zatvorene površine po učeniku	Otvorene površine po učeniku	Zatvorene površine po učeniku	Otvorene površine po učeniku
01 Nova varoš	Gimnazija „Slobodan Škerović“	1.775	4.570	14.081	2,6	7,9	5,1	15,9
	Umjetnička škola osnovnog, srednjeg muzičkog i baletskog obrazovanja „Vasa Pavić“	125	2.721	681	21,8	5,4	43,5	10,9
02 Novi grad	Srednja medicinska škola	1.212	7.000		5,8	0,0	11,6	0,0
	Srednja stručna škola „Ivan Uskoković“ MTS	1.153	5.534	13.816	4,8	12,0	9,6	24,0
	Srednja elektrotehnička škola „Vaso Aligrudić“	1.174	6.835	10.014	2,9	4,3	5,8	8,5
	Srednja građevinsko-geodetska škola „Inž. Marko Radović“	628						
	Srednja stručna škola „Spasoje Raspopović“	551						
03 Stara varoš - Zabjelo	Srednja ekonomska škola „Mirko Vešović“	1.550	5.373	5.241	3,5	3,4	6,9	6,8
	Srednja stručna škola „Sergije Stanić“	1.240	8.000	10.349	6,5	8,3	12,9	16,7
05 Masline	Umjetnička škola osnovnog, srednjeg muzičkog obrazovanja za talente „Andre Navara“	20	200		10,0		20,0	0,0
12 Tuzi	Gimnazija „25. maj“ Tuzi	601	3.194	18.896	5,3	31,4	10,6	62,9

Tabela P1.11: Pokazatelji pristupačnosti vanbolničke i primarne zdravstvene zaštite

Dom zdravlja	Izabrani doktor				Broj osiguranika				Broj osiguranika/doktoru			
	Ukupno	ID odrasli	ID djeca	ID žene	Ukupno	ID odrasli	ID djeca	ID žene	Ukupno	odrasli	djeca	žene
Blok 5	20	10	6	4	59.980	20.329	15.521	24.130	2.240,6	2.032,9	2586,8	6.033
Nova varoš	13	9	4		24.509	16.753	7.756		1.885,3	1.861,4	1939,0	
Stara varoš	13	8	5		23.652	13.998	9.654		1.819,4	1.749,8	1930,8	
Konik	10	7	2	1	18.670	11.659	3.036	3.975	1.632,8	1.665,6	1518,0	3975
Stari aerodrom	10	4	4	2	24.494	6.858	6.288	11.348	1.643,3	1.714,5	1572,0	5674
Zeta - Golubovci	7	5	2		13.790	8.989	3.411	1.390	1.771,4	1.797,8	1705,5	
Tuzi	7	5	2		10.203	6.926	2.277	1.000	1.314,7	1.385,2	1138,5	
Centar	5	5			9.637	9.637			1.927,4	1.927,4		
Tološi	2	2			3.751	3.751			1.875,5	1.875,5		
Donja Gorica	3	3			5.570	5.570			1.856,7	1.856,7		
Zagorič	5	3	2		9.397	5.554	3.843		1.879,4	1.851,3	1921,5	
Masline	2	2			3.257	3.257			1.628,5	1.628,5		
Zabjelo	4	4			7.392	7.392			1.848,0	1.848,0		

Dom zdravlja	Izabrani doktor				Broj osiguranika				Broj osiguranika/doktoru			
	Ukupno	ID odrasli	ID djeca	ID žene	Ukupno	ID odrasli	ID djeca	ID žene	Ukupno	odrasli	djeca	žene
Studentska	5	4		1	6.680	6.037		643	1.509,3	1.509,3		643
KAP	1				1.586	1.586						
Izbjeglički kamp	2	1	1									

Tabela P1.12: Projekcije korisnika primarne zdravstvene zaštite i potreban medicinski kadar

Planska cjelina	Ukupno odrasli	Ukupno djeca	Ukupno žene	ID odrasli	ID djeca	ID žene
01 Nova varoš	11.184	2.329	5.898	6	1	1
02 Novi grad	31.547	6.451	16.860	16	3	2
03 Stara varoš - Zabjelo	33.920	7.318	17.951	17	4	2
04 Konik	24.552	8.764	12.594	12	4	2
05 Masline	7.616	2.331	3.790	4	1	0
06 Zagorič	15.139	4.318	7.703	8	2	1
07 Rogami	1.715	508	846	1	0	0
08 Tološi	13.837	4.069	7.007	7	2	1
09 Donja Gorica	6.742	2.040	3.374	3	1	0
10 Dajbabe - Ćemovsko polje	2.221	585	1.092	1	0	0
11 Golubovci	14.604	3.780	7.246	7	2	1
12 Tuzi	9.217	2.990	4.512	5	1	1
13 Hoti-Trabojin	546	136	267	0	0	0
14 Dinoša	1.018	248	489	1	0	0
15 Doljani	812	278	404	0	0	0
16 Ubli	631	99	309	0	0	0
17 Lijeva Rijeka	316	30	146	0	0	0
18 Bioče	539	134	288	0	0	0
19 Stijena	940	148	458	0	0	0
20 Rogami	305	69	149	0	0	0
21 Komani	304	92	143	0	0	0
22 Barutana	612	102	303	0	0	0
23 Lješkopolje	2.146	535	1.061	1	0	0
UKUPNO	**180.463**	**47.354**	**92.890**	**90**	**24**	**12**

* projektovani broj doktora po područjima je zasnovan maksimalnim vrijednostima opterećenja na osnovu normativa kadra za primarnu zdravstvenu zaštitu i to: 2000 odraslih po doktoru, 2000 djece po doktoru i 8000 žena po doktoru.

Tabela P1.13: Dostupnost pojedinih naselja do gradskog jezgra Glavnog grada

Redni broj	Naziv naselja	Magistrala (km)	Regionalni put (km)	Lokalni put (km)	Ukupno (km)	Vrijeme putovanja (min)
1	Arza	11,263		9,324	20,586	41,49
2	Balabani	13,090		1,818	14,909	21,16
3	Baloči	8,190		4,526	12,716	23,41
4	Barlaj	10,695		10,599	21,294	44,63
5	Begova Glavica	12,265		4,494	16,760	28,20
6	Bezjovo			21,852	21,852	65,56
7	Benkaj	1,511		24,632	26,143	75,71
8	Beri	5,661		3,726	9,387	17,97
9	Berislavci	13,524		2,824	16,348	24,70
10	Bigor	13,711		753	14,464	18,71
11	Bijelo Polje	15,616		1,316	16,932	22,69
12	Bioče	12,700	574	1,174	14,449	19,91
13	Bistrice	17,303		356	17,659	21,83
14	Blizna	11,804		5,874	17,677	31,79
15	Bolesestra	12,680	17,029		29,709	49,27

Redni broj	Naziv naselja	Magistrala (km)	Regionalni put (km)	Lokalni put (km)	Ukupno (km)	Vrijeme putovanja (min)
16	Botun	8,657		3,053	11,710	19,55
17	Brežine	13,711		1,020	14,732	19,51
18	Bridje	13,711		2,744	16,455	24,69
19	Brskut	12,680	24,708	6,997	44,386	85,62
20	Budza	1,511		22,117	23,628	68,17
21	Buronji	15,426		7,323	22,749	40,48
22	Velje Brdo	1,082		7,200	8,282	22,90
23	Veruša	12,948	34,121	1,136	48,206	87,19
24	Vidijenje	5,328		4,618	9,946	20,25
25	Vilac	12,680	11,146	729	24,555	39,69
26	Vladni	11,081		4,295	15,376	26,18
27	Vranj	11,081		5,521	16,603	29,86
28	Vranjina	23,355			23,355	28,03
29	Vrbica	5,067		6,064	11,130	24,27
30	Vukovci	13,090		1,411	14,501	19,94
31	Vuksanlekići				0	0,00
32	Golubovci	13,090		784	13,875	18,06
33	Goljemadi	12,265		1,424	13,690	18,99
34	Goričani	13,090		576	13,667	17,44
35	Gornje Stravče	1,423		32,329	33,753	98,70
36	Gornji Kokoti	9,852		740	10,592	14,04
37	Gornji Milješ	10,051		3,484	13,534	22,51
38	Gostilj	13,090		4,540	17,630	29,33
39	Gradac	15,426		4,889	20,314	33,18
40	Grbavci	13,090		5,418	18,508	31,96
41	Grbi Do	12,680	27,319	589	40,589	71,62
42	Gurec	10,051		9,230	19,281	39,75
43	Delaj	1,511		23,341	24,852	71,84
44	Dinoša	1,511		5,919	7,429	19,57
45	Dolovi	8,190		8,761	16,951	36,11
46	Donje Stravče	1,423		34,549	35,972	105,35
47	Donji Kokoti	6,256		1,751	8,008	12,76
48	Donji Milješ	10,051		1,875	11,926	17,69
49	Draževina	5,661		9,008	14,669	33,82
50	Drešaj	14,120		1,540	15,660	21,56
51	Drume	16,602		364	16,966	21,02
52	Duga	12,680		3,645	16,325	26,15
53	Dučići	3,203		13,939	17,143	45,66
54	Dušići	10,695		2,690	13,385	20,90
55	Duške	12,680	23,298	1,267	37,245	65,61
56	Đurkovići	1,082		9,968	11,051	31,20
57	Zagreda	1,423		20,760	22,183	63,99
58	Zaugao	12,680	24,708	7,306	44,694	86,55
59	Kiselica	12,680	11,408	952	25,040	40,89
60	Klopot	12,680	7,341		20,021	29,90
61	Kopilje	1,082		20,217	21,299	61,95
62	Kornet	8,054		4,286	12,340	22,52
63	Kosor	1,423		15,475	16,899	48,13
64	Kotrabudan	13,720		2,365	16,084	23,56
65	Koći	3,542		18,676	22,218	60,28
66	Kržanja	1,423		27,090	28,513	82,98
67	Kruse	5,661		7,328	12,989	28,78
68	Krševo	10,051		7,030	17,081	33,15
69	Kurilo	17,303		1,159	18,463	24,24
70	Ljajkovići	8,640		914	9,555	13,11
71	Lekići	6,256		3,530	9,786	18,10
72	Lijeva Rijeka	12,680	27,958		40,638	71,13
73	Liješnje	11,590		1,188	12,778	17,47
74	Lišta	1,423		14,755	16,178	45,97
75	Lovka	1,511		13,556	15,067	42,48
76	Lopate	12,680	30,095	483	43,258	76,85
77	Lužnica	10,140			10,140	12,17
78	Lutovo	12,680	11,408	5,208	29,296	53,66
79	Mataguži	13,090		5,212	18,302	31,34

Redni broj	Naziv naselja	Magistrala (km)	Regionalni put (km)	Lokalni put (km)	Ukupno (km)	Vrijeme putovanja (min)
80	Mahala	10,516			10,516	12,62
81	Medun	3,542		10,851	14,393	36,80
82	Mileti	8,190		9,101	17,291	37,13
83	Mitrovići	8,784		918	9,702	13,29
84	Mojanovići	9,150		1,871	11,021	16,59
85	Momče	1,423		22,771	24,195	70,02
86	Mrke	11,783		2,118	13,902	20,49
87	Mužeška	1,511		21,215	22,726	65,46
88	Nabon	10,695		12,609	23,304	50,66
89	Nikmaraš	1,511		20,323	21,833	62,78
90	Ožezi	1,082		21,794	22,876	66,68
91	Omerbožovići	1,511		5,066	6,577	17,01
92	Opasanica	12,948	38,091	2,042	53,081	97,85
93	Oraovice	8,190		7,025	15,214	30,90
94	Orasi	15,426		14,436	29,862	61,82
95	Orahovo	3,542		19,848	23,391	63,80
96	Poprat	1,511		27,620	29,130	84,67
97	Parci	15,426		5,532	20,958	35,11
98	Pelev Brijeg	12,680	11,408		24,088	38,03
99	Petrovići	1,082		14,298	15,381	44,19
100	Pikalj	1,511		11,146	12,657	35,25
101	Podhum	14,120		3,073	17,193	26,16
102	Ponari	13,090		6,352	19,442	34,76
103	Prisoja	12,680	24,708	9,714	47,102	93,77
104	Prifti	1,511		12,275	13,786	38,64
105	Progonovići	15,426		9,160	24,585	45,99
106	Radeća	1,082		13,520	14,602	41,86
107	Radovče	1,082		27,361	28,443	83,38
108	Rakića Kuće	6,196		1,695	7,891	12,52
109	Raći	1,423		18,494	19,917	57,19
110	Releza	15,426		9,894	25,320	48,19
111	Rijeka Piperska	19,681		3,975	23,656	35,54
112	Rudine	1,511		18,985	20,495	58,77
113	Selište	1,511		15,331	16,842	47,81
114	Seoca	1,082		23,076	24,158	70,53
115	Seoštica	12,680	15,487	1,646	29,813	51,13
116	Sjenice	3,542		11,327	14,870	38,23
117	Skorać	10,695		8,032	18,727	36,93
118	Slacko	12,680	24,708	6,836	44,224	85,14
119	Spinja	10,695		6,577	17,272	32,56
120	Srpska	8,657			8,657	10,39
121	Staniselići	15,426		4,834	20,260	33,01
122	Stanjevića Rupa	1,082		20,405	21,487	62,51
123	Stijena	1,082		7,306	8,388	23,22
124	Stjepovo	1,511		22,428	23,939	69,10
125	Stupovi	12,680	24,708	7,440	44,828	86,95
126	Sukuruć	13,242		3,248	16,489	25,63
127	Podgorica				0	0,00
128	Trabojin	10,695		15,050	25,745	57,98
129	Trmanje	37,207		15,754	52,961	91,91
130	Tuzi	10,695			10,695	12,83
131	Tuzi Ljevorečke	12,680	24,708	16,854	54,242	115,19
132	Ćafa	8,190		2,171	10,361	16,34
133	Ćepetići	15,426		9,802	25,228	47,92
134	Ubalac	1,423		19,107	20,531	59,03
135	Ubli	1,423		16,376	17,800	50,84
136	Farmaci	6,256		1,200	7,457	11,11
137	Fundina	1,511		11,605	13,116	36,63
138	Helmnica	10,695		11,794	22,489	48,22
139	Cvilin	1,423		23,660	25,084	72,69
140	Cijevna	1,511		20,739	22,249	64,03
141	Crvena Paprat	8,190		6,503	14,693	29,34
142	Crnci	1,082		14,048	15,130	43,44
143	Šušunja	13,524		946	14,470	19,07

12.2. PRILOG 2 – RASPORED BAZNIH STANICA MOBILNE TELEFONIJE

Tabela P2.1: Raspored baznih stanica mobilne telefonije

Lokacija	Geografska dužina	Geografska širina
Gornja Gorica	019°13'16.40"E	42°25'43.80"N
Podgorica (Glavna stanica)	019°16'09.40"E	42°26'00.60"N
Sjenica	019°19'25.40"E	42°27'48.00"N
Velja Gora	019°04'31.90"E	42°24'50.00"N
Aerodgom Podgorica	019°14'44.39"E	42°22'07.50"N
Anteševac	019°26'20.33"E	42°36'45.60"N
Bezjovo (Kući)	019°25'33.58"E	42°30'19.53"N
Bioče	019°22'10.83"E	42°31'37.84"N
Blok V	019°14'49.98"E	42°26'49.25"N
Bobija	019°08'19.79"E	42°20'28.49"N
Brodvej	019°16'30.94"E	42°26'29.42"N
CB Podgorica	019°15'27.11"E	42°26'48.65"N
Cijevna	019°13'27.17"E	42°22'9.31"N
Delta City (indoor)		
Dinoša	019°19'39.36"E	42°24'53.00"N
Donja Gorica	019°13'21.64"E	42°25'31.67"N
Drač-Prevlaka	019°15'48.24"E	42°26'6.40"N
Farmaci	019°11'37.76"E	42°24'30.49"N
Golubovci	019°13'23.07"E	42°19'41.62"N
Gornja Gorica	019°13'22.31"E	42°26'7.02"N
Jagoda	019°25'26.71"E	42°22'15.66"N
Kakaricka gora	019°18'47.30"E	42°26'51.87"N
KAP	019°13'45.36"E	42°23'23.91"N
KAP II	019°13'55.18"E	42°23'52.82"N
KBC Podgorica	019°14'50.57"E	42°26'10.71"N
Kuće Rakića	019°17'46.43"E	42°23'49.87"N
Maša	019°15'9.12"E	42°26'31.45"N
Masline	019°17'17.55"E	42°27'9.80"N
Njegoševa	019°15'44.42"E	42°26'33.80"N
Opasanica	019°31'53.10"E	42°40'45.59"N
Plavnica	019°13'2.52"E	42°17'47.78"N
Pobrežje	019°15'29.49"E	42°25'49.58"N
Podgorica MTKC	019°15'21.66"E	42°26'25.81"N
Podgorica, centar	019°15'55.29"E	42°26'25.25"N
Pošta, Tuški put	019°15'57.20"E	42°25'38.43"N
Rogami	019°15'53.99"E	42°28'15.90"N
Rvaši	019°05'45.81"E	42°22'50.74"N
Sindikat	019°16'0.29"E	42°26'21.78"N
Stadion	019°15'55.33"E	42°26'39.74"N
Stari aerodrom	019°16'40.90"E	42°25'50.04"N
Sukuruć	019°19'12.24"E	42°19'26.06"N
Titex Podgorica	019°14'21.66"E	42°25'51.17"N
Podgorica TKC	019°15'44.85"E	42°26'2.36"N
T-Mobile Head	019°14'52.45"E	42°26'34.31"N
Tološi	019°12'1.29"E	42°27'20.57"N

Lokacija	Geografska dužina	Geografska širina
Tološi RSS	019°14'11.50"E	42°26'52.39"N
Trijebač	019°15'33.69"E	42°28'28.99"N
Tuzi	019°19'40.50"E	42°22'1.61"N
UDG (indoor)	019°12'11.19"E	42°25'2.30"N
Vektra (indoor)	019°14'46.50"E	42°26'32.50"N
Velja Gora	019°04'54.50"E	42°24'26.01"N
Vranići	019°14'17.70"E	42°27'13.70"N
Zabjelo	019°15'22.46"E	42°25'22.18"N
Zagorič	019°15'56.16"E	42°27'22.71"N
Zatrijebač	019°28'30.39"E	42°26'26.11"N
Zelenika	019°14'56.08"E	42°25'17.40"N
Zlatica	019°17'47.76"E	42°28'2.99"N
PG01 PG-Čelebić	019°15'40.61"E	42°26'08.72"N
PG02 RTV Dom	019°14'42.82"E	42°26'26.61"N
PG03 Željeznička stanica	019°16'09.89"E	42°25'57.26"N
PG04 Zagorič	019°16'53.00"E	42°27'27.16"N
PG05 PG-Stadion	019°15'50.42"E	42°26'38.56"N
PG06 PG-Gornja Gorica	019°13'17.58"E	42°25'43.89"N
PG07 PG-Zabjelo	019°15'21.90"E	42°25'24.99"N
PG08 Plavnica ST	019°12'30.89"E	42°17'05.28"N
PG09 Golubovci ST	019°13'38.10"E	42°19'49.69"N
PG11 Velja Gora	019°04'53.42"E	42°24'25.70"N
PG12 Potoci Mrke	019°19'51.63"E	42°31'52.31"N
PG13 Bioče	019°22'03.37"E	42°31'39.81"N
PG22 Pomorandža	019°15'42.38"E	42°25'33.08"N
PG25 Masline 2	019°17'23.51"E	42°27'06.19"N
PG26 Konik	019°17'42.87"E	42°25'59.69"N
PG27 Tuzi	019°19'26.06"E	42°22'08.53"N
PG29 Lutovo	019°22'59.90"E	42°37'25.01"N
PG30 Bratonožići	019°20'45.55"E	42°33'09.99"N
PG31 Sjenica	019°19'24.59"E	42°27'47.79"N
PG33 Tološi	019°13'17.98"E	42°27'03.94"N
PG36 Hotel Crna Gora	019°15'47.11"E	42°26'20.52"N
PG38 Carev laz	019°06'11.79"E	42°22'50.49"N
PG40 Zlatica	019°17'49.21"E	42°27'56.40"N
PG45 Božaj	019°23'15.79"E	42°18'52.60"N
PG46 Zabjelo	019°14'38.99"E	42°25'16.52"N
PG50 Rudine	019°24'37.78"E	42°26'14.99"N
PG51 Karabuško polje	019°18'36.00"E	42°22'54.00"N
PG52 Trijebač	019°15'35.71"E	42°28'29.35"N
PG53 Vranj	019°17'36.80"E	42°19'48.00"N
PG54 Spuž	019°12'20.40"E	42°30'34.49"N

Lokacija	Geografska dužina	Geografska širina
PG57 PG Centar bezbjednosti	019°15'26.29"E	42°26'48.44"N
PG58 Zatrijebač	019°28'29.96"E	42°26'26.19"N
PG60 Bul. Save Kovačevića	019°15'53.04"E	42°25'55.81"N
PG61 Anteševac	019°26'20.58"E	42°36'45.48"N
PG63 Veruša	019°31'24.87"E	42°39'22.02"N
PG65 Mahala	019°16'51.00"E	42°22'06.00"N
PG70 Aerodrom Golubovci	019°14'47.11"E	42°22'7.41"N
PG74 DELTA CITY	019°14'11.69"E	42°26'14.30"N
PG75 Blok VI	019°14'17.82"E	42°27'13.69"N
PG78 Farmaci	019°12'04.99"E	42°23'56.39"N
PG79 Mega hotel	019°16'39.83"E	42°26'35.61"N
PG81 Pelev Brijeg	019°24'24.91"E	42°34'54.09"N
PG85 Zagorič 2	019°16'09.00"E	42°27'38.00"N
PG86 Daljam	019°10'54.88"E	42°29'o6.19"N
PG87 Malo brdo	019°15'30.41"E	42°27'18.33"N
Plavnica ST	19°12'30,9"	42°17'5,3"
Golubovci ST	19°13'38.1"	42°19'49.7"
Potoci Mrke	19º19'51,7''	42º31'52,7''
Bioče	19º22'03,6''	42º31'39,3''
Sjenica	019°19'25.9"E	42°27'48.1"N
Zatrijebač	019°28'29.99"E	42°26'26.2"N
Anteševac	019°26'20.6"E	42°36'45.50"N
Lijeva Rijeka	019°28'12.9"E	42°38'47.20"N
Veruša	019°31'03.1"E	42°39'15.21"N
RTV dom	019°14'42.8"E	42°26'26.6"N
Beri	019°10'31"E	42°26'03"N
Brskut	019°30'02"E	42°36'58"N
Velja Gora	019°04'54.2"E	42°24'26.1"N
Anteševac	019°26'39.13"E	42°36'44.99"N
Baloči	019°08'58.64"E	42°27'28.52"N
Bjelastavica	019°14'30.53"E	42°23'04.02"N
Blok VI	019°14'41.93"E	42°27'01.92"N
Božaj	019°23'38.06"E	42°18'49.46"N
Cijevna (mobilni RBS)	019°14'20.33"E	42°21'56.70"N
D radio	019°15'35.43"E	42°26'40.71"N
Dalmatinska	019°14'35.27"E	42°27'15.08"N
Delta City	018°52'15.89"E	42°16'54.46"N
Donja Gorica	019°13'35.43"E	42°25'42.83"N
Elmag	019°16'12.97"E	42°25'54.53"N
Farmaci	019°11'59.78"E	42°23'56.27"N

Lokacija	Geografska dužina	Geografska širina
Golubovci	019°13'19.45"E	42°18'08.93"N
Golubovci ST	019°13'56.33"E	42°19'48.79"N
Gorica	019°16'59.56"E	42°27'11.42"N
Jagoda	019°25'47.48"E	42°22'16.36"N
Konik	019°16'54.04"E	42°26'32.52"N
Korita	019°29'42.20"E	42°28'43.40"N
Kuči	019°25'40.04"E	42°30'23.38"N
Lamele	019°14'52.15"E	42°25'14.80"N
Ljubović	018°15'14.00"E	42°25'52.00"N
Lutovo	019°23'19.75"E	42°37'27.52"N
Magistrala	019°16'16.50"E	42°26'22.43"N
Mala pijaca	019°15'15.93"E	42°26'41.93"N
Micro	019°15'02.29"E	42°26'31.74"N
Niagara	019°17'10.70"E	42°23'08.28"N
Nikić	019º16'00.16"E	42°26'12.89"N
Opasanica	019°32'12.22"E	42°40'44.89"N
Podgorica 8-8	019°16'47.84"E	42°25'04.91"N
Potoci	019°20'10.51"E	42°31'51.82"N
Preko Morače	019°15'45.69"E	42°26'43.88"N
Promonte new	019°15'02.29"E	42°26'31.74"N
Promonte old	019°16'00.85"E	42°26'20.92"N
Radio Zeta	019°13'32.81"E	42°19'36.76"N
Rokšped	019°16'28.49"E	42°25'28.10"N
RTV dom	019°15'01.12"E	42°26'25.73"N
Sopot	019°06'05.25"E	42°15'03.82"N
Stadion POD GORICOM	019°16'09.59"E	42°26'37.62"N
Stari Aerodrom	019°17'56.10"E	42°26'05.01"N
Stari aerodrom-new	019°17'03.91"E	42°26'03.79"N
Tološi	019°13'01.62"E	42°26'46.98"N
Trg Podgorica	019°16'08.12"E	42°26'27.55"N
Trijebač	019°15'53.72"E	42°28'26.93"N
Tuzi	019°18'31.11"E	42°20'47.47"N
Tuzi 2	019°19'59.43"E	42°22'22.95"N
Union bridge	019°15'32.27"E	42°26'12.13"N
Vektra	019°15'06.13"E	42°26'31.25"N
Velja Gora	019°05'12.04"E	42°24'25.22"N
Veruša	019°31'21.64"E	42°39'14.13"N
Zabjelo	019°15'41.34"E	42°25'22.53"N
Zatrijebač	019°28'32.34"E	42°26'27.96"N
Zlatica	019°18'02.10"E	42°27'51.23"N

Kroz izradu i izmjene DUP-ova, UP-ova i LSL-a, prilikom određivanja detaljnog položaja bazne stanice mora se voditi računa o njenom ambijentalnom i pejzažnom uklapanju, i pri tome treba izbjeći njihovo lociranje na javnim zelenim površinama u središtu naselja, na istaknutim reljefnim tačkama koje predstavljaju panoramsku i pejzažnu vrijednost, prostorima zaštićenih djelova prirode, arheološkim područjima i lokalitetima, te istorijskim građevinskim cjelinama.
Za konačan položaj postavke baznih stanica preporučuje se izrada odgovarajuće Studije ili Procjene uticaja na životnu sredinu.

12.3. PRILOG 3 – PUP GLAVNOG GRADA PODGORICA 2025: NORMATIVI I STANDARDI

Predlog je urađen na osnovu odredbi i preporuka Pravilnika o bližem sadržaju i formi planskih dokumenata /kriterijumima namjene površina/ elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima (2010), Priručnika za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori (2012), Priručnika za planiranje javnih prostora (2012), Priručnika za planiranje i projektovanje turističkih objekata (2012), baznih studija i literature.

1. STANOVANJE

1.1. Površine za stanovanje mogu, u zavisnosti od tipa, imati različite bruto gustine*:

- male gustine do 120 stanovnika/ha
- srednje gustine od 120 do 250 stanovnika/ha
- veće gustine od 250 do 500 stanovnika/ha
- velike gustine od 500 do 1.000 stanovnika/ha

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 43.

1.2. Funkcija stanovanja*:

- stanovanje zauzima do 70% ukupne gradske teritorije
- stambena jedinica- veličina 1.500 - 2.000 stanovnika
- stambena zajednica – veličina 5000 - 8000 stanovnika (3 do 4 stambene jedinice)

* Priručnik za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori, poglavlje 3.1.

1.3. Struktura površine stambene zajednice*:

- 8 do 12% - saobraćajne površine (kolovozi, trotoari, trgovi, parkinzi...)
- 18 do 22% - prateći objekti
- 60 do 70% - stambene površine

* Priručnik za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori, poglavlje 3.1.5.

1.4. Ekološki komfor – sanitarno-higijenski uslovi*

- obezbijediti optimalnu gustinu naseljenosti stanovništva od 250 do 350 st/ha (max 500 st/ha),
- obezbijediti povoljnu orijentaciju i rastojanje između objekata - maksimalnu i pogodnu insolaciju,
- obezbijediti provjetravanje svih slobodnih prostora,
- obezbijediti zaštitu od buke, prašine, gasova,
- upotrijebiti dovoljno, pravilno odabranog zelenila,
- obezbijediti zadovoljavajući stepen privatnosti i bezbjednosti stanovanja,
- obezbijediti dovoljan broj parking mjesta.

* Priručnik za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori, poglavlje 3.1.6.

- Kod stambenih prostorija (trpezarija, dnevni boravak, spavaća soba), potrebno je obezbijediti minimalne zahtjeve osunčanja, koji iznose:
  - 21.12 – 1 sat
  - 21.03. i 29.09 – 3 sata
- Svaki stan mora imati balkon ili lođu, ukoliko ne u objektu, onda na parceli.

1.5. Kriterijumi za organizaciju višespratnog stanovanja*

- pravilna orijentacija zgrade,
- dovoljno međusobno rastojanje između zgrada,
- dovoljan broj parking mjesta,
- diferencijacija motornog i pješačkog saobraćaja,
- mogućnost motornog pristupa do ulaza u zgradu (kola hitne pomoći, protivpožarna kola, kretanje starijih i hendikepiranih lica i dr.)

* Priručnik za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori, poglavlje 6.2.1.

1.6. Urbanističke parcele

Urbanistička parcela mora imati površinu i oblik koji omogućava izgradnju i korišćenje parcele i objekta saglasno planskom dokumentu, standardima i normativima.

Približna pripadajuća veličina pacela, na osnovu gustine naselja:

- gusto naselje 300 m^2,
- srednje naselje 360 – 400 m^2,
- rijetko naselje 480 – 600 m^2.

* Priručnik za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori, poglavlje 7.1.

1.7. Tipologija stambene gradnje

1. Jednoporodični stambeni objekti

- slobodnostojeća kuća
- dvojna kuća
- kuće u nizu ili poluugrađene kuće

2. Višeporodično stanovanje

- spratnost do 4 etaže
- spratnosti od 4 do 8 etaža
- spratnosti iznad 8 etaža

* Priručnik za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori, poglavlje 8.

2.1. Najveća visina etaže

- za garaže i tehničke prostorije do 3,0 m;
- za stambene etaže do 3,5 m;
- za poslovne etaže do 4,5 m;
- izuzetno za osiguranje prolaza za pristup interventnih i dostavnih vozila – najveća visina prizemne etaže na mjestu prolaza iznosi 4,5m.

* Priručnik za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori, poglavlje 8.4.

2.2. Stanovanje u poljoprivredi do IV bonitetne klase

- Minimalna površina parcele 2.500 m^2 (stambeno dvorište – maksimalna površina 600 m^2)
- Maksimalan stepen iskorišćenosti parcele za građevinske objekte (stanovanje i ekonomski dio) je 600 m^2, a za veće parcele je 10%.
- Maksimalna zauzetost prostora stambenim objektom iznosi 125 m^2
- Minimalna udaljenost objekta od susjedne parcele je 5 m

- Kota objekta je maksimalno 100 cm iznad kote konačno uređenog i nivelisanog terena oko objekta
- Parkiranje i garažiranje se vrši u okviru parcele
- Garaža i ostali pomoćni objekti mogu se graditi isključivo kao prizemni, s tim da se ne prekorači maksimalni zadati urbanistički pokazatelj, i da je njihova udaljenost od stambenog objekta 2,5 m, a od susjedne parcele 2,5 m
- U okviru ovog tipa stanovanja mogu se organizovati i djelatnosti koje ne ugrožavaju funkciju stanovanja i životnu sredinu (komunalno-servisni objekti, skladišta, proizvodno-servisno zanatstvo, privredni objekti, rasadnici, staklene bašte, površine i objekti za stočarstvo, površine za ribnjake...)

3. DRUŠTVENE DJELATNOSTI

3.1. Predškolske ustanove/ vrtići: 7,5 m^2 zatvorenih i min.15 m^2 otvorenih površina po djetetu. Dostupnost 400-800 m/5-10 min.

3.2. Osnovne škole: 6,0 m^2 zatvorenih i min. 10-15 m^2 otvorenih površina po učeniku (preporučuje se 25-35 m^2/učeniku). Dostupnost 800 m/10 min.

3.3. Srednje škole: 6,5 m^2 zatvorenih i min. 15-20 m^2 otvorenih površina po učeniku (preporučuje se 25-35 m^2/učeniku). Dostupnost 1.600 m/20-30 min. Pješice, ali 30 min. sa javnim saobraćajem

3.4. Visoke škole, fakultet: 7-10 m^2 zatvorenih površina po studentu

3.5. Đački i studentski domovi: 15 m^2 površine objekata i 25 m^2 zemljišta po korisniku; uključuje se 20% učenika srednjeg i 50% studenata visokog i višeg obrazovanja

3.6. Sport i rekreacija: 0,5 m^2 zatvorenih i 3,0 m^2 otvorenih sportskih površina po stanovniku

3.7. Bolnice 1.000 ljudi/12 bolničkih postelja; 2,4 m^2 kompleksa bolničkih ustanova po stanovniku. Površina kompleksa bolničkih ustanova 80-500 m^2 po postelji. Kod sanatorijuma 10% objekat, 20% saobraćajnice, 70% zelenih površina. Normativ 1 ljekar na 2.000 stanovnika.

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 120.

4. JAVNI PROSTORI I ZELENE POVRŠINE

4.1. Zelene površine javne namjene

- Specijalizovani parkovi – više od 50% zone pod zelenilom
- Trgovi – 35% staze i platoi, 60-65% zelenilo i 0-5% objekti
- Park-šume – 50 m^2 po posjetiocu

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 127.

4.2. Ulice i putevi raznih kategorija

Za ulice i puteve raznih kategorija, u svrhu zaštite od buke, date su sljedeće ukupne širine zelenih pojaseva, koji se nalaze u granicama regulacionih linija ulice:

- gradska obilaznica kao dio državnog puta - min. 35 m
- gradska obilaznica kao dio državnog puta - min. 22 m

- glavna gradska ulica – min. 10 m
- sekundarna putna mreža - min. 8,3 m

Drvored sa visokim sadnicama se može formirati samo u ulicama u kojima je širina trotoara min. 2,50 m. Odstojanje osovine trase drvoreda od kolovoznog ivičnjaka treba da iznosi najmanje 1,75 m od najbližeg komunalnog voda 1,5 m. Međusobno rastojanje stabala je jednako prečniku krune drveta ili min. 7 m. Prečnik otvora rupa je 0,80-1,75 m, što zavisi od vrste sadnice. Travnjaci između ivičnjaka i trotoara postavljaju se kod ulica čiji podužni nagib nije veći od 4%. Za formiranje drvoreda koristiti isključivo "školovane" drvoredne sadnice, sljedećih parametara:

- Visina sadnice 2,5-3 m, sa pravim deblom,
- Deblo bez grana do visine od 2,2 m,
- Obimom stabla na visini od 1 m od 12-14 cm.

Zelenilo u funkciji rekreacije u okviru namjene stanovanja može da se planira zajedno sa objektima obrazovanja u kojem se planiraju objekti za rekreaciju i pri planiranju novih naselja normativ iznosi 16-20 m^2 po stanovniku.

Pješačke komunikacije, staze i aleje na teritoriji stambenog bloka planiraju se u zavisnosti od intenziteta korišćenja 1,5 do 3 m širine.

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 118.

4.3. Ostale zelene površine

U strukturi grada uobičajeno je da zelene površine zauzimaju 15-50% cjelokupne gradske teritorije. Pokrivenost zelenim površinama na nivou grada treba da se kreće od 25 do 50 m^2 po stanovniku za nova naselja, odnosno 5–15 m^2 po stanovniku za stare urbane cjeline.

Pri planiranju novih naselja normativ te površine iznosi 16-20 m^2 po stanovniku. Pri rekonstrukciji zatvorenih stambenih blokova normativ treba da iznosi 8 m^2 po stanovniku, dok aktivne rekreacione površine treba da zauzmu 3 m^2 po stanovniku.

* Priručnik za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori, poglavlje 9.2.

4.4. Dječija igrališta

Za dimenzionisanje sadržaja (dječijih igrališta) unutar površina parkova stambenog naselja i određivanje njihovog položaja u mreži zelenih površina naselja, primjenjuje se za:

- malo dječije igralište (djeca od 1 do 3 godine), normativ 1 m^2 po djetetu, radijus graviracije igrališta od 50 do 100 m, površina P = 100 m^2;
- srednja dječija igrališta (djeca od 3 do 7 godina), normativ 5 m^2 po djetetu, radijus gravitacije od 150 d 250 m^2, površina P = 300-500 m^2;
- velika igrališta (djeca od 7 do 14 godina), normativ 6 m^2 po djetetu – sportski tereni koji mogu biti u oviru objekata obrazovanja.

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 118.

- Normativ za rekreaciju i sport je 3 m^2 po stanovniku, a prateće površine 1,7 m^2 po stanovniku

* Priručnik za arhitektonsko i urbanističko planiranje stambenih naselja u Crnoj Gori, poglavlje 9.2.

4.5. Zelene površine ograničene namjene

- Sportsko-rekreativne površine - 3 m^2 po stanovniku od čega su korisne 1,3 m^2 po stanovniku, dok su prateće 1,7 m^2 po stanovniku;
- Školsko dvorište - van centra 25-35 m^2 po učeniku (samo jedna smjena), u gustom tkivu 10-15 m^2 po učeniku, u vrtićima najmanje 15 m^2 po djetetu.
- U vrtićima – 15 m^2 po djetetu;
- Bolnički kompleksi - zelene površine treba da zauzimaju 70% od cjelokupne površine kompleksa.

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 119.

5. TURIZAM

5.1. Građevinsko zemljište turističke namjene **u okviru naselja** može se planirati ako se uvaže sljedeće smjernice:

- namjena površina unutar naselja
- udio površina turističke namjene u ukupnoj površini građevinskog zemljišta
- vrsta urbanističko-arhitektonske tipologije zgrada
- udaljenost od obalne linije
- primjeren prostorni kontekst u odnosu na naselje i prostor njegovog širenja
- kapacitet lokacije
- usklađenost sa drugim namjenama
- kapacitet komunalne infrastrukture
- saobraćajna dostupnost
- zaštita ambijentalnih i graditeljskih vrijednosti
- zaštita okruženja
- mogućnost rekreacije i zabave i dr.

* Priručnik za planiranje i projektovanje turističkih objekata, poglavlje 4.

5.2. Građevinsko zemljište turističke namjene **izvan urbanih naselja,** može se planirati na prostorima manje prirodne i ambijentalne vrijednosti na sljedeći način:

- smještajni objekti i prateći sadržaji (otvoreni sportski, rekreativni, ugostiteljski, uslužni, zabavni i sl.) budu planirani sa mjerama poboljšanja komunalne infrastrukture i zaštite životne sredine, više kategorije u odnosu na položaj, veličinu, a posebno visinu, u skladu sa okruženjem;
- smještajni objekti budu organizovani kao hotel ili turističko naselje koje je oblikovanjem skladno s izvornim, urbanim i arhitektonskim obilježjima;
- vrsta i kapacitet pratećih sadržaja i javnih površina budu određeni srazmjerno svakoj fazi građenja smještajnih objekata;
- gustina korišćenja prostora iznosi najviše 120 kreveta/ha;
- indeks zauzetosti pojedinačne urbanističke parcele nije veći od 0,2, a indeks izgrađenosti nije veći od 0,8;
- najmanje 40% površine svake parcele treba da bude uređeno ili prirodno zelenilo;
- nove smještajne jedinice i prateći sadržaji moraju biti izgrađeni najmanje 100 m od obalne linije. Shodno propisu o integralnom upravljanju obalnim područjima Mediterana;
- odvođenje otpadnih voda bude riješeno zatvorenim kanalizacionim sistemom sa prečišćavanjem.

* Priručnik za planiranje i projektovanje turističkih objekata, poglavlje 4.

5.3. Turistički sadržaji – iskazuju se sljedećim pokazateljima:

- broj smještajnih jedinica („ključeva“) i/ili broj ležaja;
- struktura postojećih evidentiranih i planiranih turističkih kapaciteta (hotel, vila, turističko naselje i dr.);
- prostorni pokazatelji (indeks izgrađenosti, indeks iskorišćenosti, gustina u broju ležaja po hektaru, neizgrađena površina, prirodan teren i dr.).

5.3.1. U hotelima (T1) udio smještajnih kapaciteta mora biti najmanje 70% u osnovnom objektu hotela, a najviše 30% u vilama ili depadansima. Ukupna planirana površina za osnovne objekte hotela je najmanje 70%, a ukupna planirana površina za depadanse ili vile je najviše 30%.

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 82.

5.3.2. U turističkim naseljima (T2) udio smještajnih kapaciteta mora biti najmanje 30% u osnovnom objektu, a najviše 70% u vilama ili depadansima. Ukupna planirana površina za osnovne objekte hotela je najmanje 50%, a ukupna planirana površina za depadanse ili vile je najviše 50%.

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 82.

5.3.3. Kamp, odnosno auto-kamp (T3) se planira na izdvojenom građevinskom zemljištu izvan naselja i na građevinskom zemljištu unutar naselja, na površinama ugostiteljsko-turističke namjene veličine do 15 ha, uz poštovanje zatečene prirodne vegetacije, prirodnih djelova obale i drugih vrijednosti prostora.

U sklopu kampova javni zeleni prostori i sportsko-rekreativni sadržaji moraju biti izgrađeni najmanje 100 m od obalne linije.

U kampovima se ne mogu planirati i graditi smještajne zgrade (vile, bungalovi, paviljoni i sl.)

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 83.

5.4. Klasifikacija ugostiteljskih objekata

- Primarne ugostiteljske objekte za pružanje usluge smještaja i usluge pripremanja i usluživanja hrane i pića, razvrstavaju se u sljedeće grupe:
  - Hotel & resort (T1)
  - Wild beauty resort (T1)
  - Grupa hoteli (T1) (hotel, mali hotel, boutique hotel, hotel *garni*, *apart* hotel, *condo* hotel, hostel, pansion (T3) i motel (T3))
  - Turističko naselje (T2)
  - Etnoselo (T3)
  - Eko-lodge (T1)
  - Vila (T3)
- Komplementarne ugostiteljske objekte za pružanje usluge smještaja i usluge pripremanja i usluživanja hrane i pića:
  - Kuća za iznajmljivanje, turistički apartman i soba za iznajmljivanje (T3)
  - Gostionica (T3)
  - Planinarski dom (T3)
  - Odmaralište (T3)
  - Kamp i sl. (T3)

* Priručnik za planiranje i projektovanje turističkih objekata (nacrt), poglavlje 5.

5.5. Specijalizacija ugostiteljskih objekata

U zavisnosti od sadržaja, opreme i vrsta usluge mogu se utvrditi sljedeći sadržaji:

- poslovni ugostiteljski
- kongresni ugostiteljski objekat;
- unikatni ugostiteljski objekat;
- Wellness & Spa ugostiteljski objekat
- porodični ugostiteljski
- istorijski ugostiteljski objekat
- Golf ugostiteljski objekat
- Tenis ugostiteljski objekat
- Casino ugostiteljski objekat
- Eco ugostiteljski

* Priručnik za planiranje i projektovanje turističkih objekata (Nacrt), poglavlje 5.2.

5.6. Smještajni prostor

Smještajni dio obično zahvata 45-70% ukupne površine hotela. Vrste smještajnih jedinica su: siba, apartman, „*studio*“ apartman, „*suite*“ apartman, „*junior*“ apartman.

* Priručnik za planiranje i projektovanje turističkih objekata (nacrt), poglavlje 6.1.1.

5.7. Minimalni tehnički uslovi:

- Isticanje oznake vrste i kategorije objekta
- Uređenje prostora i eksterijer
- Nesmetano kretanje i boravak gostiju i zaposlenog osoblja
- Snabdijevanje vodom za piće
- Otpadne vode i čvrst otpad
- Snabdijevanje električnom energijom
- Telefonski priključak
- Protivpožarnu zaštitu
- Uniforme i prostorije za zaposleno osoblje
- Zaštitu od buke
- Prostorije i opremu
- Druge uslove od značaja za pružanje ugostiteljskih usluga

* Priručnik za planiranje i projektovanje turističkih objekata (Nacrt), poglavlje 6.2.

5.8. Visine prostorija (visina od poda do plafona)

- Sve javne prostorije 3,00 m minimum visine
- Spavaće sobe i kancelarije 2,50 m minimum visine
- Hodnici spavaćih soba 2,25 m minimum visine
- Prizemne uslužne prostorije 4,00 m minimum visine
- Kuhinja 3,00 m minimum visine
- Parking u podzemnim garažama 2,20 m minimum visine

* Priručnik za planiranje i projektovanje turističkih objekata (Nacrt), poglavlje 6.2.1.1.

6. SANITARNO-ZAŠTITNI POJASEVI I ZONE

Za industriju (metalurška, hemijska i sl.) koja stvara velike koncentracije štetnih materijala utvrđuje se zona zaštite širine 5-8 km.

Najmanje 40% površine sanitarno-zaštitne zone treba da je slobodno, širina zelenog pojasa najmanje 50% od ukupne površine. Dozvoljeno je lociranje proizvodnje manjeg stepena štetnosti, skladišta, depoi javnog saobraćaja i sl. U smjeru dominantnih vjetrova stvarati uzane produvne zelene pojaseve sa prekidima širine 40 m. Takvi pojasevi se formiraju od 7 do 8 redova i imaju širinu 17,5-21 m.

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 120. i 121.

7. ZELENI ZAŠTITNI POJASEVI

Formiraju se kao višefunkcionalni sanitarni, rekreativni i dekorativni pojasevi u granicama građevinske zone, služe i kao sredstvo za ograničenje nelegalne gradnje i prekomjerno širenje naselja u horizontalnom smislu, ali istovremeno kao i rezervna zona za kasnije plansko širenje.

Oko većih gradova širina je 5-10 km, za srednje i male gradove minimum 500 m, a kod naselja 60 m. U zaštitnim pojasevima je dozvoljeno formiranje park-šuma, voćnjaka, akva-parkova, izletišta, rekreativne površine i sl.

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 124.

8. POKRIVENOST ZELENIM POVRŠINAMA

Pokazatelji nivoa ozelenjenosti u procentima (%) = ukupna količina svih zelenih površina (UZP)/površina grada (PG) x 100

(i) stepen ozelenjenosti m^2 po stanovniku = UZP/broj stanovnika (BS)
(ii) stepen zadovoljenosti m^2 po stanovniku = količina zelenih površina javne namjene (ZPJN)/BS

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 126.

U strukturi grada zelene površine zauzimaju 15-50% cjelokupne gradske teritorije. Normativ za stare urbane cjeline je cca 5-15 m^2 po stanovniku, za nove 25-50 m^2 po stanovniku. Ukoliko ne može biti zadovoljen normativ od 15 m^2 po stanovniku , preporučuje se vertikalno ozelenjavanje (krovni vrtovi i sl.).

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 125.

9. VODOZAŠTITNI POJAS

Zavisno od veličine vodne površine:

- vodna površina 25 ha, vodozaštitna zona 100 m
- vodna površina 25-50 ha, vodozaštitna zona 100-480 m
- vodna površina 50-100 ha, vodozaštitna zona 480-830 m

10. GROBLJA

Lokacija: min. 500 m od stambene zone, min. 300 m od glavne saobraćajnice, max.15 km. Od urbane zone. Normativ za oderđivanje površina 2,5 m^2 po stanovniku. Funkcionalna podjela: 60% grobna mjesta, 20% zeleni pojas i parkovski oblikovan prostor, 16% pješačke staze i saobraćajnice, 3% trg za ispraćaj sa objektima kapele i 1% ostali sadržaji (Pravilnik, čl.123).

11. PARKIRANJE I GARAŽIRANJE VOZILA

Normativi za parkiranje za osnovne grupe gradskih sadržaja:

- stanovanje na 1.000 m^2 - 15 pm (lokalni uslovi min. 12, a max. 18 pm)
- proizvodnja na 1.000 m^2 - 20 pm (6-25 pm)
- fakulteti na 1.000 m^2 - 30 pm (10-37 pm)
- poslovanje na 1.000 m^2 - 30 pm (10-40 pm)
- trgovina na 1.000 m^2 - 60 pm (40-80 pm)
- hoteli na 1.000 m^2 - 10 pm (5-20 pm)
- restorani na 1.000 m^2 - 120 pm (40-200 pm)
- za sportske dvorane na 100 posjetilaca - 25 pm

Normativi prikazuju da su potrebe za parkiranjem 500 PA/1000 st

* Pravilnik o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta/kriterijumima namjene površina/elementima urbanističke regulacije i jedinstvenim grafičkim simbolima, član 114.

12.4. PRILOG 4 – STAROSNE KATEGORIJE PO NASELJIMA

K 1. Djeca predškolskog uzrasta (0-5 godina)
K 2. Djeca osnovnoškolskog uzrasta (6-14 godina)
K 3. Djeca srednjoškolskog uzrasta (15-19 godina)
K 4. Radno sposobno stanovništvo sa dijelom izdržavanim licima - studenti (20-24 godine)
K 5. Radni kontingent (16-65 godina)
K 6. Fertilni kontingent (žensko stanovništvo 15-49 godina)
K 7. Starije stanovništvo (65 i više godina)

Tabela P4.1: Starosne kategorije po naseljima - 2011. godina

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Podgorica								
Baloči	**40**	5	1	2	6	2	23	11
Begova Glavica	**24**	0	0	0	1	0	15	9
Beri	**556**	58	58	31	127	33	356	78
Bezjovo	**65**	4	2	3	8	2	35	23
Bigor	**74**	5	10	2	15	3	46	13
Bioči	**177**	13	25	14	38	5	109	27
Blizna	**7**	0	0	0	0	0	6	1
Bolesestra	**26**	0	0	1	4	0	14	12
Brežine	**100**	5	5	7	20	8	58	31
Briđe	**29**	2	1	1	4	1	20	6
Brskut	**3**	0	0	0	0	0	1	2
Buronje	**58**	2	9	2	6	2	26	21
Ćafa	**102**	9	14	7	22	5	58	20
Ćepetići	**7**	0	0	0	0	0	2	5
Crnci	**182**	6	16	13	44	10	119	38
Crvena Paprat	**68**	6	9	2	11	2	36	17
Cvilin	**0**	0	0	0	0	0	0	0
Đurkovići	**91**	4	8	3	20	6	56	22
Dolovi	**25**	1	3	2	4	0	13	8
Donje Stravče	**14**	2	0	0	1	0	6	6
Donji Kokoti	**1.073**	94	144	83	256	74	717	101
Draževina	**14**	0	0	0	0	0	6	8
Dučići	**34**	0	2	3	5	2	18	13
Duga	**29**	0	2	1	7	0	14	13
Duške	**45**	1	6	5	9	1	25	12
Farmaci	**462**	28	40	24	107	42	333	56
Fundina	**237**	25	30	10	44	11	132	48
Goljemadi	**78**	5	3	1	10	1	46	24
Gornje Stravče	**1**	0	0	0	0	0	0	1
Gornji Kokoti	**74**	5	7	4	7	1	47	14
Gradac	**9**	0	0	0	0	1	4	5
Grbavci	**575**	48	83	45	131	44	365	70
Grbi Do	**6**	0	0	0	1	0	4	2
Kisjelica	**18**	0	0	0	2	0	10	8
Klopot	**10**	0	0	0	0	1	3	7
Kopilje	**20**	0	0	0	3	1	9	11
Kornet	**28**	1	1	1	3	0	12	14
Kosor	**45**	0	2	0	2	0	26	17
Krusi	**40**	2	2	1	6	0	22	14
Kržanja	**46**	3	1	1	4	5	20	22
Lekići	**193**	10	15	17	42	17	121	44
Liješnje	**84**	5	8	7	22	8	53	17
Lješta	**102**	9	8	6	20	4	58	26
Lijeva Rijeka	**36**	2	0	3	5	2	26	7
Lopate	**12**	0	0	0	0	1	6	6

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Lutovo	**2**	0	0	0	0	0	0	2
Lužnica	**55**	2	6	3	12	6	38	8
Medun	**100**	7	12	4	20	6	57	23
Milati	**16**	3	2	0	2	1	8	3
Momče	**27**	0	0	0	1	1	10	17
Mrke	**207**	19	17	12	45	12	136	33
Opasanica	**32**	0	1	3	4	2	19	11
Orahovo	**81**	1	1	3	5	1	38	40
Oraovice	**19**	0	1	0	1	0	10	8
Orasi	**9**	0	0	0	0	0	4	5
Ožezi	**1**	0	0	0	0	0	1	0
Parci	**31**	1	1	1	4	2	14	15
Pelev Brijeg	**11**	0	0	0	1	0	4	7
Petrovići	**45**	3	1	2	4	0	29	12
Podgorica	**150.977**	12.532	17.962	10.513	40.068	11.029	103.244	15.136
Poprat	**33**	2	4	3	6	2	20	6
Prisoja	**12**	0	0	0	0	0	6	6
Progonovići	**28**	0	1	2	3	0	15	12
Raći	**22**	0	2	1	5	0	11	9
Radeća	**21**	0	0	2	2	0	13	8
Radovče	**5**	0	0	0	0	0	2	3
Releza	**7**	0	1	0	1	0	3	3
Rijeka Piperska	**97**	7	7	4	24	14	60	22
Rudine	**10**	1	3	1	2	0	5	1
Seoca	**13**	0	0	0	0	0	4	9
Seoštica	**8**	0	0	0	1	0	7	1
Sjenica	**22**	3	2	0	4	0	12	5
Slacko	**21**	0	3	1	6	4	14	4
Staniselići	**20**	1	1	0	1	0	9	9
Stanjevića Rupa	**211**	14	15	16	43	15	133	46
Stijena	**457**	25	38	24	71	24	295	94
Stupovi	**17**	0	0	0	1	0	10	7
Trmanje	**6**	0	0	0	0	0	4	2
Tuzi Ljevorečke	**1**	0	0	0	0	0	0	1
Ubalac	**3**	0	0	0	0	0	2	1
Ubli	**227**	14	21	12	46	11	138	52
Velje Brdo	**319**	22	40	21	67	15	213	40
Veruša	**40**	0	3	2	4	2	23	14
Vidijenje	**64**	8	14	6	12	0	33	8
Vilac	**25**	4	2	1	3	3	12	7
Vrbica	**93**	5	6	9	12	7	61	19
Zagreda	**4**	0	0	0	0	0	1	3
Zaugao	**9**	0	0	0	0	0	4	5
UKUPNO Podgorica	**158.327**	**13.034**	**18.682**	**10.948**	**41.498**	**11.452**	**107.798**	**16.627**
Gradska opština Golubovci								
Balabani	**1.014**	78	144	82	219	54	631	145
Berislavci	**496**	38	46	36	116	46	335	70
Bijelo Polje	**823**	65	102	49	192	59	524	122
Bistrice	**316**	20	33	20	74	28	216	43
Botun	**697**	57	84	44	158	51	462	85
Golubovci	**3.110**	248	428	239	743	215	2.009	377
Goričani	**1.462**	113	164	114	373	114	987	175
Gostilj	**159**	8	15	16	38	7	100	33
Kurilo	**110**	5	12	9	29	6	78	13
Ljajkovići	**486**	38	52	33	111	38	321	68
Mahala	**1.346**	116	162	104	316	88	871	176
Mataguži	**1.292**	99	142	117	282	74	832	196
Mitrovići	**299**	30	27	13	69	26	189	50
Mojanovići	**2.593**	233	341	198	627	187	1.702	277

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Ponari	**256**	11	29	17	51	19	155	58
Srpska	**880**	80	108	68	208	53	579	99
Šušunja	**267**	15	34	25	75	26	179	34
Vranjina	**209**	16	32	17	38	6	121	37
Vukovci	**416**	38	60	31	90	27	250	62
UKUPNO GO Golubovci	**16.231**	**1.308**	**2.015**	**1.232**	**3.809**	**1.124**	**10.541**	**2.120**
Gradska opština Tuzi								
Arza	**29**	3	8	1	5	1	14	4
Barlaj	**57**	6	14	5	10	3	29	7
Benkaj	**2**	0	0	0	0	0	0	2
Budza	**25**	2	2	4	7	1	17	3
Cijevna	**63**	5	9	2	12	8	41	8
Delaj	**23**	0	2	2	5	2	17	4
Dinoša	**500**	36	66	44	116	38	313	76
Donji Milješ	**512**	59	74	40	116	37	316	55
Drešaj	**176**	17	29	11	47	19	115	13
Drume	**164**	8	24	12	37	9	106	24
Dušići	**188**	20	28	18	49	16	112	24
Gornji Milješ	**742**	61	107	77	177	51	482	77
Gurec	**46**	4	8	3	9	2	28	5
Helmnica	**51**	5	8	4	11	3	30	7
Koći	**54**	3	13	4	11	5	31	6
Kodrabudan	**233**	21	49	23	60	18	137	21
Krševo	**164**	12	21	19	40	16	104	23
Lovke	**43**	6	3	0	4	1	21	13
Mužečk	**15**	1	2	0	5	3	11	1
Nabom	**46**	2	4	5	11	3	31	8
Nikmaraš	**10**	0	2	1	2	0	6	2
Omerbožovići	**193**	10	28	18	41	18	119	32
Pikalja	**54**	4	3	4	7	3	33	13
Podhum	**253**	25	38	25	64	22	164	21
Prifte	**0**	0	0	0	0	0	0	0
Kuće Rakića	**279**	32	43	25	68	17	173	26
Selište	**47**	4	4	3	8	1	31	7
Skorać	**137**	11	16	10	32	8	80	28
Spinja	**39**	2	4	4	13	4	28	4
Stjepovo	**24**	2	0	0	4	0	13	9
Sukuruć	**661**	60	91	39	156	46	420	82
Trabojin	**48**	1	4	3	10	4	34	8
Tuzi	**4.748**	485	767	410	1.196	389	3.037	377
Vladne	**474**	53	78	41	109	31	284	51
Vranj	**1.012**	83	160	64	221	90	632	124
Vuksanljekaj	**267**	14	30	21	61	31	179	40
UKUPNO Go Tuzi	**11.379**	**1.057**	**1.739**	**942**	**2.724**	**900**	**7.188**	**1.205**
UKUPNO Glavni grad Podgorica	**185.937**	**15.399**	**22.436**	**13.122**	**48.031**	**13.476**	**125.527**	**19.952**

Tabela P4.2: Starosne kategorije po naseljima - 2020. godina

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Podgorica								
Baloči	**43**	4	6	1	6	0	18	15
Begova Glavica	**22**	0	0	0	1	0	4	18
Beri	**610**	54	66	35	114	29	344	139
Bezjovo	**69**	6	7	3	8	0	24	31
Bigor	**71**	4	5	5	14	3	37	24
Bioči	**182**	11	13	13	44	17	102	53

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Blizna	**7**	0	0	0	0	0	2	5
Bolesestra	**23**	0	0	0	2	0	10	13
Brežine	**94**	5	5	3	14	2	40	43
Briđe	**28**	1	3	1	4	0	16	8
Brskut	**3**	0	0	0	0	0	0	3
Buronje	**56**	2	3	5	10	3	25	25
Ćafa	**108**	8	10	7	23	10	53	36
Ćepetići	**7**	0	0	0	0	0	2	5
Crnci	**178**	7	7	4	34	11	107	56
Crvena Paprat	**70**	6	8	4	12	6	34	21
Cvilin	**0**	0	0	0	0	0	0	0
Đurkovići	**92**	4	5	4	18	4	51	31
Dolovi	**26**	1	2	2	4	2	14	9
Donje Stravče	**14**	1	2	1	1	0	5	6
Donji Kokoti	**1.440**	119	144	91	321	94	863	296
Draževina	**13**	0	0	0	0	0	0	13
Dučići	**32**	0	0	0	5	2	12	20
Duga	**29**	1	1	1	6	1	13	14
Duške	**41**	2	2	2	8	2	23	14
Farmaci	**483**	24	32	23	93	19	279	143
Fundina	**290**	22	27	23	48	18	135	101
Goljemadi	**76**	5	6	4	8	1	27	37
Gornje Stravče	**1**	0	0	0	0	0	0	1
Gornji Kokoti	**73**	5	6	4	8	4	31	30
Gradac	**9**	0	0	0	0	0	3	6
Grbavci	**609**	44	54	43	127	41	368	134
Grbi Do	**6**	0	0	0	0	0	3	3
Kisjelica	**16**	0	0	0	0	0	5	11
Klopot	**9**	0	0	0	0	0	2	7
Kopilje	**18**	0	0	0	1	0	6	12
Kornet	**29**	2	2	1	3	0	9	16
Kosor	**41**	0	0	0	2	2	17	24
Krusi	**44**	2	4	1	5	1	18	20
Kržanja	**45**	1	4	0	3	1	17	23
Lekići	**205**	10	10	12	38	6	114	69
Liješnje	**73**	2	4	4	18	3	42	24
Lješta	**106**	8	10	10	20	2	51	35
Lijeva Rijeka	**36**	2	4	0	2	0	17	13
Lopate	**11**	0	0	0	0	0	4	7
Lutovo	**2**	0	0	0	0	0	0	2
Lužnica	**59**	3	3	3	12	6	34	18
Medun	**118**	6	9	5	20	9	59	43
Milati	**18**	2	4	1	2	0	6	6
Momče	**24**	0	0	0	1	0	5	19
Mrke	**213**	15	20	12	42	11	112	64
Opasanica	**30**	1	1	1	2	0	15	13
Orahovo	**75**	1	2	0	2	1	21	51
Oraovice	**19**	1	1	1	2	0	5	12
Orasi	**9**	0	0	0	0	0	3	6
Ožezi	**1**	0	0	0	0	0	0	1
Parci	**31**	1	2	0	3	1	10	18
Pelev Brijeg	**10**	0	0	0	0	0	3	7
Petrovići	**48**	4	4	1	3	0	15	25
Podgorica	**165.239**	11.712	14.296	10.091	37.537	9.410	101.593	35.620
Poprat	**38**	4	4	1	6	2	21	9
Prisoja	**11**	0	0	0	0	0	3	8
Progonovići	**25**	0	0	0	2	1	7	18
Raći	**21**	0	0	0	4	2	11	10

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Radeća	**19**	0	0	0	1	0	5	14
Radovče	**5**	0	0	0	0	0	1	4
Releza	**7**	0	0	0	1	1	3	4
Rijeka Piperska	**105**	7	8	6	22	4	57	32
Rudine	**12**	1	2	1	5	2	8	1
Seoca	**11**	0	0	0	0	0	0	11
Seoštica	**8**	0	0	0	0	0	5	3
Sjenica	**29**	3	4	1	3	1	11	11
Slacko	**18**	1	1	1	3	0	9	7
Staniselići	**20**	1	2	0	0	1	4	13
Stanjevića Rupa	**214**	13	16	11	38	4	112	71
Stijena	**447**	20	26	19	59	18	229	168
Stupovi	**15**	0	0	0	0	0	4	11
Trmanje	**6**	0	0	0	0	0	2	4
Tuzi Ljevorečke	**1**	0	0	0	0	0	0	1
Ubalac	**3**	0	0	0	0	0	0	3
Ubli	**209**	13	14	14	37	8	106	73
Velje Brdo	**344**	27	33	19	54	24	163	117
Veruša	**30**	0	0	0	2	0	12	18
Vidijenje	**78**	6	8	8	17	9	39	23
Vilac	**26**	1	4	2	3	2	11	10
Vrbica	**112**	6	7	2	14	6	56	43
Zagreda	**4**	0	0	0	0	0	0	4
Zaugao	**8**	0	0	0	0	0	0	8
UKUPNO Podgorica	**173.320**	**12.212**	**14.923**	**10.507**	**38.922**	**9.807**	**105.707**	**38.218**
Gradska opština Golubovci								
Balabani	**1064**	79	90	76	209	68	621	259
Berislavci	**522**	33	48	22	97	24	292	145
Bijelo Polje	**857**	61	70	50	192	52	496	220
Bistrice	**327**	17	25	17	64	16	191	91
Botun	**775**	56	65	47	152	47	454	191
Golubovci	**3.230**	234	277	211	680	210	1940	737
Goričani	**1.519**	102	125	77	339	85	899	378
Gostilj	**162**	8	10	6	35	8	97	46
Kurilo	**116**	6	7	7	28	5	73	29
Ljajkovići	**506**	36	38	28	101	26	295	131
Mahala	**1.413**	105	133	82	284	80	823	336
Mataguži	**1.337**	85	113	72	257	70	771	354
Mitrovići	**314**	22	35	14	64	14	163	91
Mojanovići	**2.739**	208	272	182	604	160	1663	560
Ponari	**256**	9	14	10	38	18	140	91
Srpska	**1.025**	83	106	59	206	56	618	206
Šušunja	**274**	16	18	14	62	20	167	70
Vranjina	**221**	15	19	16	42	16	115	69
Vukovci	**441**	39	41	37	90	25	252	102
UKUPNO GO Golubovci	**17.098**	**1.214**	**1.506**	**1.027**	**3.544**	**1.000**	**10.070**	**4.106**
Gradska opština Tuzi								
Arza	**35**	5	4	5	8	2	18	7
Barlaj	**62**	6	7	6	13	5	39	9
Benkaj	**2**	0	0	0	0	0	0	2
Budza	**29**	2	4	0	6	2	17	6
Cijevna	**71**	7	7	5	16	3	44	12
Delaj	**23**	0	0	0	5	2	18	5
Dinoša	**502**	27	36	24	113	30	301	133
Donji Milješ	**571**	48	67	30	127	42	352	98
Drešaj	**195**	15	20	11	44	17	127	31
Drume	**160**	7	8	6	34	11	101	43

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Dušići	**212**	18	23	15	52	13	123	45
Gornji Milješ	**811**	57	73	46	186	54	517	155
Gurec	**55**	6	5	5	9	4	33	10
Helmnica	**56**	5	6	3	12	3	33	11
Koći	**60**	5	5	7	10	5	38	11
Kodrabudan	**254**	18	24	16	69	31	170	39
Krševo	**177**	11	14	11	38	9	114	36
Lovke	**47**	5	5	4	6	0	21	15
Mužečk	**19**	2	3	2	4	0	12	2
Nabom	**46**	1	2	1	7	2	28	15
Nikmaraš	**10**	0	0	0	3	2	7	3
Omerbožovići	**201**	10	11	12	38	14	127	51
Pikalja	**60**	4	6	2	7	1	29	21
Podhum	**286**	26	30	20	63	17	182	44
Prifte	**0**	0	0	0	0	0	0	0
Kuće Rakića	**347**	30	40	22	82	24	211	62
Selište	**53**	5	5	1	8	3	30	13
Skorać	**142**	8	11	5	28	7	79	43
Spinja	**43**	2	3	1	9	2	25	13
Stjepovo	**27**	2	4	0	4	0	11	10
Sukuruć	**740**	60	69	55	155	38	447	153
Trabojin	**51**	2	3	2	9	2	35	11
Tuzi	**5.282**	470	570	381	1236	392	3.346	820
Vladne	**536**	48	61	37	125	42	332	88
Vranj	**1.132**	92	103	79	247	83	655	266
Vuksanljekaj	**290**	15	16	19	59	11	179	76
UKUPNO Go Tuzi	**12.587**	**1.019**	**1.245**	**833**	**2832**	**873**	**7.801**	**2.359**
UKUPNO Glavni grad Podgorica	**203.005**	**14.445**	**17.674**	**12.367**	**45.298**	**11.680**	**123.578**	**44.683**

Tabela P4.3: Starosne kategorije po naseljima - 2025. godina

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Podgorica								
Baloči	**46**	4	5	5	8	1	18	18
Begova Glavica	**21**	0	0	0	1	0	3	18
Beri	**651**	53	67	55	128	30	374	146
Bezjovo	**72**	6	8	4	7	2	24	33
Bigor	**77**	4	4	4	18	4	41	27
Bioči	**192**	11	13	10	46	14	112	54
Blizna	**7**	0	0	0	0	0	2	5
Bolesestra	**24**	0	0	0	2	0	9	15
Brežine	**99**	6	4	5	14	2	44	44
Briđe	**30**	1	2	2	5	1	15	12
Brskut	**3**	0	0	0	0	0	0	3
Buronje	**59**	2	4	1	11	5	25	28
Ćafa	**109**	7	9	7	23	9	62	30
Ćepetići	**6**	0	0	0	0	0	1	5
Crnci	**188**	7	9	5	30	4	108	63
Crvena Paprat	**80**	7	9	5	13	6	38	25
Cvilin	**0**	0	0	0	0	0	0	0
Đurkovići	**94**	4	5	3	15	4	54	30
Dolovi	**28**	2	3	1	4	2	11	12
Donje Stravče	**15**	1	2	2	0	0	7	5
Donji Kokoti	**1.523**	124	154	95	335	94	913	313
Draževina	**11**	0	0	0	0	0	0	11
Dučići	**30**	0	0	0	5	0	10	20

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Duga	**29**	1	2	0	3	1	10	16
Duške	**48**	2	3	0	7	3	28	15
Farmaci	**501**	26	34	24	95	21	291	145
Fundina	**276**	25	30	21	51	19	144	73
Goljemadi	**80**	5	6	5	8	2	28	40
Gornje Stravče	**1**	0	0	0	0	0	0	1
Gornji Kokoti	**80**	5	7	4	9	4	36	31
Gradac	**8**	0	0	0	0	0	2	6
Grbavci	**649**	46	58	39	134	42	393	144
Grbi Do	**6**	0	0	0	0	0	3	3
Kisjelica	**16**	0	0	0	0	0	5	11
Klopot	**9**	0	0	0	0	0	2	7
Kopilje	**17**	0	0	0	0	0	5	12
Kornet	**30**	2	4	1	3	1	9	15
Kosor	**41**	0	0	0	2	0	12	29
Krusi	**43**	2	4	2	4	1	18	19
Kržanja	**44**	1	2	3	6	0	15	25
Lekići	**203**	11	13	8	40	11	107	70
Liješnje	**88**	4	5	5	18	2	50	28
Lješta	**114**	8	11	8	16	6	59	34
Lijeva Rijeka	**39**	2	4	2	3	0	18	15
Lopate	**10**	0	0	0	0	0	2	8
Lutovo	**2**	0	0	0	0	0	0	2
Lužnica	**60**	4	4	1	8	4	34	18
Medun	**107**	6	8	6	22	5	54	38
Milati	**22**	3	4	2	5	3	8	7
Momče	**23**	0	0	0	1	0	3	20
Mrke	**228**	16	18	16	47	13	121	70
Opasanica	**31**	1	2	0	2	1	15	13
Orahovo	**72**	1	2	1	3	0	18	51
Oraovice	**20**	1	2	0	1	1	4	13
Orasi	**7**	0	0	0	0	0	2	5
Ožezi	**1**	0	0	0	0	0	0	1
Parci	**30**	1	2	1	3	0	10	17
Pelev Brijeg	**10**	0	0	0	0	0	1	9
Petrovići	**51**	4	5	3	4	1	13	28
Podgorica	**173.600**	12.302	15.025	10.578	38.324	9.899	106.651	37.506
Poprat	**39**	4	4	2	4	1	23	8
Prisoja	**10**	0	0	0	0	0	2	8
Progonovići	**24**	0	0	0	2	0	5	19
Rаći	**20**	0	0	0	2	0	8	12
Radeća	**19**	0	0	0	1	0	5	14
Radovče	**4**	0	0	0	0	0	1	3
Releza	**7**	0	0	0	1	0	3	4
Rijeka Piperska	**108**	7	10	6	25	6	59	31
Rudine	**13**	1	2	1	5	1	7	3
Seoca	**11**	0	0	0	0	0	0	11
Seoštica	**8**	0	0	0	0	0	4	4
Sjenica	**28**	4	4	3	4	1	12	7
Slacko	**21**	1	1	0	6	1	11	8
Staniselići	**21**	1	2	1	1	0	4	14
Stanjevića Rupa	**228**	13	16	12	42	11	121	76
Stijena	**475**	22	27	21	70	20	244	178
Stupovi	**15**	0	0	0	0	0	4	11
Trmanje	**5**	0	0	0	0	0	1	4
Tuzi Ljevorečke	**1**	0	0	0	0	0	0	1
Ubalac	**3**	0	0	0	0	0	0	3
Ubli	**242**	14	17	12	41	12	129	80

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Velje Brdo	**356**	21	27	18	63	20	207	97
Veruša	**34**	0	0	0	4	0	15	19
Vidijenje	**77**	7	9	6	22	8	44	16
Vilac	**29**	2	4	4	3	0	12	10
Vrbica	**102**	6	8	5	15	2	47	40
Zagreda	**4**	0	0	0	0	0	0	4
Zaugao	**7**	0	0	0	0	0	0	7
UKUPNO Podgorica	**181.872**	**12.821**	**15.684**	**11.025**	**39.795**	**10.301**	**111.010**	**40.154**
Gradska opština Golubovci								
Balabani	**1.121**	82	103	61	216	78	647	277
Berislavci	**533**	35	43	34	103	22	299	149
Bijelo Polje	**903**	66	80	54	193	49	527	219
Bistrice	**336**	19	24	17	73	17	199	91
Botun	**810**	59	74	48	155	49	465	202
Golubovci	**3.398**	242	297	194	713	217	2054	766
Goričani	**1.585**	105	132	95	342	77	941	388
Gostilj	**168**	8	11	7	35	6	101	47
Kurilo	**113**	6	8	4	26	7	73	25
Ljajkovići	**535**	39	48	32	101	28	300	142
Mahala	**1.485**	109	134	97	294	82	874	349
Mataguži	**1.382**	89	111	81	273	71	785	381
Mitrovići	**330**	22	29	27	77	14	186	88
Mojanovići	**2.898**	220	268	189	646	185	1734	638
Ponari	**258**	10	12	9	37	10	146	88
Srpska	**1.094**	90	107	73	211	63	654	228
Šušunja	**290**	18	22	12	61	14	174	74
Vranjina	**231**	17	20	13	49	16	129	62
Vukovci	**477**	41	50	30	91	38	280	100
UKUPNO GO Golubovci	**17.908**	**1.277**	**1.573**	**1.077**	**3.696**	**1.043**	**10.568**	**4.314**
Gradska opština Tuzi								
Arza	**39**	6	5	2	9	6	21	7
Barlaj	**69**	6	8	5	16	7	42	12
Benkaj	**2**	0	0	0	0	0	0	2
Budza	**30**	2	4	2	7	0	18	6
Cijevna	**77**	7	9	4	17	6	46	14
Delaj	**22**	0	0	0	3	0	16	6
Dinoša	**533**	29	34	31	117	31	322	142
Donji Milješ	**608**	52	63	52	146	34	380	103
Drešaj	**207**	17	20	15	46	11	136	31
Drume	**168**	6	8	6	38	9	110	43
Dušići	**223**	20	25	17	54	16	132	43
Gornji Milješ	**847**	61	75	50	198	53	540	161
Gurec	**58**	6	8	3	8	5	32	11
Helmnica	**62**	6	7	4	14	4	36	12
Koći	**65**	5	7	2	9	7	42	11
Kodrabudan	**271**	21	25	18	74	17	186	35
Krševo	**184**	13	15	10	40	12	117	37
Lovke	**50**	5	6	5	9	4	23	15
Mužečk	**22**	3	4	1	4	2	13	2
Nabom	**47**	1	2	2	7	1	25	19
Nikmaraš	**10**	0	0	0	2	0	5	5
Omerbožovići	**208**	11	12	7	38	13	133	51
Pikalja	**60**	5	5	4	8	2	30	19
Podhum	**304**	26	33	21	68	22	195	46
Prifte	**0**	0	0	0	0	0	0	0
Kuće Rakića	**372**	34	41	30	89	26	233	58
Selište	**57**	6	6	4	8	1	30	14

Naselje/Kategorija	Broj stanovnika	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Skorać	**148**	8	10	10	30	6	89	39
Spinja	**43**	2	4	2	10	1	27	10
Stjepovo	**28**	2	4	2	5	0	13	9
Sukuruć	**768**	62	76	48	160	60	464	156
Trabojin	**52**	2	4	1	10	2	28	18
Tuzi	**5.575**	493	587	398	1.297	411	3.510	905
Vladne	**570**	51	63	45	129	40	354	93
Vranj	**1.159**	95	113	68	246	87	678	259
Vuksanljekaj	**289**	16	20	10	58	21	170	81
UKUPNO GO Tuzi	**13.227**	**1.079**	**1.303**	**879**	**2.974**	**917**	**8.196**	**2.475**
UKUPNO Glavni grad Podgorica	**213.007**	**15.177**	**18.560**	**12.981**	**46.465**	**12.261**	**129.774**	**46.943**

12.5. PRILOG 5 – BILANSI POVRŠINA PO NAMJENAMA

PRILOG 5 – BILANSI POVRŠINA PO NAMJENAMA

Bilansi namjena površina u odnosu na vrijeme na koje se odnose i izvore podataka iz kojih su formirani, iskazani su kao:

- bilansi namjene površina postojećeg stanja izgrađenosti prostora u trenutku početka izrade plana odnosno 2012 godine. Izvor podataka su topografski podaci na osnovu državne topografske karte 1:25000, dopunjeni raspoloživim podacima katastra nepokretnosti i odgovarajućim satelitskim snimcima
- bilansi namjene površina iz planskih dokumenata sa vidikom određenim tim planskim dokumentima. Od interesa za ovaj document su konsolidovana stanja iz planskih dokumenata PPO Podgorica, GUP Podgorica i GUP Golubovci sa njihovim osnovnim dokumentima i svim revizijama koje su rađene do 2012 godine, odnosno početka izrade PUP-a
- bilansi namjene površina iz PUP Podgorica sa vidikom na 2025 godinu

U odnosu na djelove teritorije Glavnog grada i u odnosu na detaljnost namjena površina, a u skladu sa Pravilnikom, bilansi su iskazani kroz opšte kategorije namjena površina za čitavu teritoriju Glavnog grada i gradskih opština i kao detaljne namjene površina za djelove teritorija urbanih centara Glavnog grada Podgorica i gradskih opština Golubovci I Tuzi.

BILANSI POVRŠINA – POSTOJEĆE STANJE (2012 god.)

Tabela 12.1: Opšte kategorije namjene površina za Glavni grad – Podgorica (stanje 2012 god.)

	NAMJENA POVRŠINA	Glavni grad (ha)
1	Površine naselja	6.749
2	Poljoprivredne površine	31.306
3	Tehnička infrastruktura	3.156
4	Šume	41.959
5	Vodene površine	11.338
6	Ostale prirodne površine	55.831
	Površine za posebne namjene i	402
UKUPNO		**150.741**

Tabela 12.2: Opšte kategorije namjene površina za GO Golubovci i Tuzi (stanje 2012 god.)

	NAMJENA POVRŠINA	GO Golubovci (ha)	GO Tuzi (ha)
1	Površina naselja	1.378	661
2	Poljoprivredno zemljište	6.957	6.574
3	Tehnička infrastuktura	516	508
4	Površine voda	933	62
5	Šume	1.505	5.028
6	Ostale površine	3.094	11.177
	Površine za posebne namjene	96	2
	UKUPNO	**14.479**	**24.012**

Tabela 12.3: Detaljne kategorije namjene površina za GUP Podgorica i GUP Golubovci (stanje 2012 god.)

NAMJENA POVRŠINA	Postojeće stanje GUP Podgorica 2012 (ha)	Postojeće stanje GUP Golubovci 2012 (ha)
Stanovanje	2765	924
Mješovita namjena	107	21
Centralne djelatnosti	120	3
Školstvo i socijalna zaštita	30	4
Zdravstvo	12	1
Industrija i proizvodnja	233	5
Saobraćajna infrastruktura	161	43
Ostala infrastruktura	90	1
Pejzažno uređenje	352	27
Zaštitne i park šume	840	15
Sport i rekreacija	50	12
Groblja	22	8
Površinske vode	153	27
Poljoprivredne površine	2702	615
Mineralne sirovine	0	/
Zaštićena kulturna dobra	10	/
Ostale prirodne površine	938	27
UKUPNO	**8.585**	**1.733**

Za područje Tuzi nikada nije urađen GUP, a za to područje nije uveden ni katastar nepokretnosti, tako da nije bilo moguće pouzdano izvesti bilanse detaljne kategorije namjene površina.

BILANSI POVRŠINA – KONSOLIDOVANA PLANIRANA STANJA (2012 god.)

Tabela 12.4: Opšte kategorije namjene površina za Glavni grad – Podgorica (plan 2012 god.)

NAMJENA POVRŠINA	Konsolidovani PPO Podgorica	
	ha	%
Površine naselja	4715	3,12
Poljoprivredno zemljište	23555	15,62
Tehnička infrastuktura	3444	2,28
Vodne površine	11866	7,87
Površine šuma	73418	48,70
Ostale površine	33324	22,10
Površine za posebne namjene	419	0,31
UKUPNO	**150.741**	**100,00%**

Tabela 12.5: Detaljne kategorije namjene površina za GUP Podgorica (plan 2012 god.)

NAMJENA POVRŠINA	Konsolidovani GUP 2012 (ha)	
	ha	**%**
Stanovanje	2233	26,15
Mješovita namjena	359	4,20
Centralne djelatnosti	304	3,56
Školstvo i socijalna zaštita	39	0,45
Zdravstvo	16	0,18
Industrija i proizvodnja	714	8,36
Saobraćajna infrastruktura	198	2,32
Ostala infrastruktura	87	1,01
Pejzažno uređenje	372	4,35
Zaštitne i park šume	1151	13,48
Sport i rekreacija	268	3,14
Groblja	85	1
Površinske vode	106	1,24
Poljoprivredne površine	2570	30,10
Mineralne sirovine	10	0,12
Zaštićena kulturna dobra	25	0,29
Ostale prirodne površine	/	/
UKUPNO	**8537**	**100**

Tabela 12.6: Detaljne kategorije namjene površina za GUP Golubovci (plan 2012 god.)

NAMJENA POVRŠINA	Konsolidovani GUP 2012 (ha)	
	ha	%
Stanovanje	864	49,85
Mješovita namjena	15	0,86
Centralne djelatnosti	4	0,23
Školstvo i socijalna zaštita	4	0,23
Zdravstvo	5	0,29
Industrija i proizvodnja	6	0,35
Saobraćajna infrastruktura	60	3,46
Ostala infrastruktura	4	0,23
Pejzažno uređenje	40	2,30
Zaštitne i park šume	12	0,69
Sport i rekreacija	8	0,46
Groblja	8	0,46
Površinske vode	27	1,56
Poljoprivredne površine	617	35,60
Mineralne sirovine	32	1,84
Zaštićena kulturna dobra	/	/
Ostale prirodne površine	27	1,56
UKUPNO	**1733**	**100**

BILANSI POVRŠINA – PLANIRANO STANJE (2025 god.)

Tabela 12.7: Opšte kategorije namjene površina za Glavni grad – Podgorica (plan 2025 god.)

NAMJENA	Glavni grad (ha)	GO Golubovci (ha)	GO Tuzi (ha)
Povrsine naselja	9.482	1.821	1.146
Poljoprivredne povrsine	22.018	5.878	5.616
Tehnicka infrastruktura	4.689	730	724
Vodne povrsine	16.843	3.637	595
Površine šuma	72.625	953	10.541
Ostale povrsine	24.611	1.357	5.388
Površine za posebne namjene	473	103	2
UKUPNO	150.741	14.479	24.012

Tabela 12.8: Detaljne kategorije namjene površina GUR Podgorica, GUR Golubovci i GUR Tuzi (plan 2025. god)

NAMJENA POVRŠINA	GUR Podgorica (ha)	GUR Golubovci (ha)	GUR Tuzi (ha)
Stanovanje	2502	718	89
Mješovita namjena	670	315	295
Centralne djelatnosti	310	30	61
Školstvo i socijalna zaštita	111	5	5
Zdravstvo	19	2	1
Industrija i proizvodnja	624	/	/
Saobraćajna infrastruktura	583	144	84
Ostala infrastruktura	57	6	/
Pejzažno uređenje	938	70	59
Zaštitne i park šume	448	11	/
Sport i rekreacija	316	25	9
Groblja	49	6	14
Površinske vode	137	42	3
Poljoprivredne površine	1792	427	289
Mineralne sirovine	0	/	/
Zaštićena kulturna dobra	25	/	/
Ostale prirodne površine	4	4	/
UKUPNO	**8.585**	**1.805**	**909**

BILANSKI POVRŠINA-UPOREDNA STANJA
(postojeće, konsolidovano*, planirano)

Tabela 12.9.: PUP Podgorica: Namjene površina opšte kategorije – odnos postojeće, konsolidovano, planirano- Indeksi promjene

NAMJENA	POSTOJECE STANJE	KONSOLIDOVANO STANJE	PLANIRANO STANJE	INDEKS PROMJENE PLAN/ KONSOLIDOVANO	INDEKS PROMJENE PLAN/ POSTOJECE
POVRSINE NASELJA	6749	4715	9482	2,01	1,40
POLJOPRIVREDNO ZEMLJISTE	31306	23555	22018	0,93	0,70
TEHNIČKA INFRASTRUKTURA	3156	3444	4689	1,36	1,49
VODNE POVRSINE	11338	11866	16843	1,42	1,49
ŠUME	41959	73418	72625	0,99	1,73
OSTALE POVRŠINE	55831	33324	24611	0,74	0,44
POVRSINE ZA POSEBNE NAMJENE I SPECIJALNE REZIME	402	419	473	1,13	1,18
UKUPNO	150741	150741	150741		

KOMENTAR: Osnovne karatkeristike bilansa su proširenje planiranih površina naselja, kao posledica disperzije gradnje u naseljima van urbanih centara.i široko rasprostanjene nelegalne gradnje. Uočava se smanjenje poljoprivrednih površina, kako zbog širenja građevinskih zona i tehničke infrastructure, tako i zbog sve većeg gubitka poljoprivrednih površina zbog podizanja kote plavljenja Skadarskog jezera. Značajne površine sui dalje planirane za sprovođenje pošumljavanja, koje se jako sporo realizuje iako je odavno planirano. Uočljiv je porast vodenih površina, upravo zbog fenomena porasta kota Skadrskog jezera.

Tabela 12.10.: GO Golubovci: Namjene površina opšte kategorije – odnos postojeće, planirano- Indeksi promjene

NAMJENA	POSTOJECE STANJE	PLANIRANO STANJE	INDEKS PROMJENE PLAN/POSTOJECE
POVRSINE NASELJA	1378	1821	1,32
POLJOPRIVREDNO ZEMLJISTE	6957	5878	0,84
TEHNIČKA INFRASTRUKTURA	516	730	1,41
VODNE POVRSINE	933	3637	3,90
ŠUME	1505	953	0,63
OSTALE POVRŠINE	3094	1357	0,44
POVRSINE ZA POSEBNE NAMJENE I SPECIJALNE REZIME	96	103	1,07
UKUPNO	14479	14479	

Tabela 12.11.: GO Tuzi: Namjene površina opšte kategorije – odnos postojeće, planirano- Indeksi promjene

NAMJENA	POSTOJECE STANJE	PLANIRANO STANJE	INDEKS PROMJENE PLAN/POSTOJECE
POVRSINE NASELJA	661	1146	1,73
POLJOPRIVREDNO ZEMLJISTE	6574	5616	0,85
TEHNIČKA INFRASTRUKTURA	508	724	1,43
VODNE POVRSINE	62	595	9,60
ŠUME	5028	10541	2,10
OSTALE POVRŠINE	11177	5388	0,48
POVRSINE ZA POSEBNE NAMJENE I SPECIJALNE REZIME	2	2	1,00
UKUPNO	24012	24012	

Tabela 12.12.: GUR Podgorica: Namjene površina opšte kategorije – odnos postojeće, konsolidovano, planirano- Indeksi promjene

NAMJENA	POSTOJECE STANJE	KONSOLIDOVANO STANJE	PLANIRANO STANJE	PLAN/ POSTOJECE	PLAN/ KONSOLIDOVANO
POVRSINE NASELJA	3669	4305	5490	1,50	1,28
POLJOPRIVREDNE POVRSINE	2702	2570	1792	0,66	0,70
TEHNICKA INFRASTRUKTURA	273	370	689	2,52	1,86
VODNE POVRSINE	153	106	137	0,90	1,29
SUMSKE POVRSINE	840	1151	448	0,53	0,39
OSTALE POVRSINE	938	0	4	0,00	0,00
SPECIJALNE NAMJENE	10	35	25	2,50	0,71
UKUPNO	8585	8537	8585		

KOMENTAR: Osnovne karatkeristike bilansa su proširenje planiranih površina naselja za 28% u odnosu na do sada planirano stanje, kao posledica disperzije gradnje u prigradskim naseljima Podgorice.i široko rasprostanjene nelegalne gradnje. Uočava se smanjenje poljoprivrednih površina, kako zbog širenja građevinskih zona i tehničke infrastrukture.

Tabela 12.13.: GUR Golubovci: Namjene površina opšte kategorije – odnos postojeće, konsolidovano, planirano- Indeksi promjene

NAMJENA	POSTOJECE STANJE	KONSOLIDOVANO STANJE	PLANIRANO STANJE	PLAN/POSTOJECE	PLAN/KONSOLID.
POVRSINE NASELJA	997	946	1165	1,17	1,23
POLJOPRIVREDNE POVRSINE	615	617	427	0,69	0,69
TEHNICKA INFRASTRUKTURA	52	72	156	3,00	2,17
VODNE POVRSINE	27	27	42	1,56	1,56
SUMSKE POVRSINE	15	12	11	0,73	0,92
OSTALE POVRSINE	27	27	4	0,15	0,00
SPECIJALNE NAMJENE	0	32	0	0,00	0,00
UKUPNO	1733	1733	1805		

Tabela 12.14.: GUR Podgorica: Detaljne namjene površina – odnos postojeće, konsolidovano, planirano- Indeksi promjene

NAMJENA POVRŠINA	Postojeće stanje GUP 2012 (ha)	Konsolidovani GUP 2012 (ha)	Planirani GUR 2025 (ha)	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na Postojeće stanje GUP 2012	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na Konsolidovani GUP 2012
Stanovanje	2756	2233	2502	0,91	1,12
Mješovita namjena	107	359	670	6,26	1,87
Centralne djelatnosti	120	304	310	2,58	1,02
Školstvo i socijalna zaštita	30	39	111	3,70	2,85
Zdravstvo	12	16	19	1,58	1,19
Industrija i proizvodnja	233	714	624	2,68	0,87
Saobraćajna infrastruktura	161	198	583	3,62	2,94
Ostala infrastruktura	90	87	57	0,63	0,66
Pejzažno uređenje	352	372	938	2,66	2,52
Zaštitne i park šume	602	1151	448	0,74	0,39
Sport i rekreacija	50	268	316	6,32	1,18
Groblja	22	85	49	2,23	0,58
Površinske vode	111	106	137	1,23	1,29
Poljoprivredne površine	3256	2570	1792	0,55	0,70
Mineralne sirovine	0	10	0	0,00	0,00
Zaštićena kulturna dobra	10	25	25	2,50	1,00
Ostale prirodne površine	673	/	4	0,01	/
UKUPNO	**8585**	**8537**	**8585**	**1**	**1,01**

KOMENTAR: Osnovne karatkeristike bilansa detaljnih namjena su proširenje planiranih površina za stambenu izgradnju 12%, mješovitu namjenu za 87%, školstvo i socijalnu zašttitu 185% u odnosu na do sada planirano stanje, kao posledica dalje urbanizacije Podgorice i usmjeravanje izgradnje mješovitih urbanih blokova I sadržaja od javnog interesa. Uočava se smanjenje poljoprivrednih površina, kako zbog širenja građevinskih zona i tehničke infrastrukture.

Tabela 12.15.: GUR Golubovci: Detaljne namjene površina - kategorija detaljne namjene površina, odnos postojeće, konsolidivano i plansko stanje- Indeksi promjene

NAMJENA POVRŠINA	Postojeće stanje GUP 2012 (ha)	Konsolidovani GUP 2012 (ha)	Planirani GUR 2025 (ha)	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na postojeće stanje GUP 2012	Indeks promjene - Planirani GUR 2025 u odnosu na Konsolidovani GUP 2012
Stanovanje	924	864	718	0,78	0,83
Mješovita namjena	21	15	315	15,00	21,00
Centralne djelatnosti	3	4	30	10,00	7,50
Školstvo i socijalna zaštita	4	4	5	1,25	1,25
Zdravstvo	1	5	2	2,00	0,40
Industrija i proizvodnja	5	6	/	/	/
Saobraćajna infrastruktura	43	60	144	3,35	2,40
Ostala infrastruktura	1	4	6	6,00	1,50
Pejzažno uređenje	27	40	70	2,59	1,75
Zaštitne i park šume	15	12	11	0,73	0,92
Sport i rekreacija	12	8	25	2,08	3,13
Groblja	8	8	6	0,75	0,75
Površinske vode	27	27	42	1,56	1,56
Poljoprivredne površine	615	617	427	0,69	0,69
Mineralne sirovine	/	32	/	/	/
Zaštićena kulturna dobra	/	/	/	/	/
Ostale prirodne površine	27	27	4	0,15	/
UKUPNO	**1733**	**1733**	**1805**	**1,04**	**1,04**

*Konsolidovano stanje predstavlja plansko stanje iz osnovnog usvojenog dokumenta i svih Izmjena i dopuna koje su u međuvremenu urađene.

Tabela 12.16. Planirana namjena površina opšte kategorije za područja unutar i van zona Generalne urbanističke razrade

NAMJENA	PUP PG (ha)	POVRŠINE UNUTAR ZONE GUR (ha)	POVRŠINE VAN ZONE GUR (ha)	UNUTAR GUR-a/ VAN GUR-a
POVRSINE NASELJA	9482	7174	2308	3,11
POLJOPRIVREDNO ZEMLJISTE	22018	2508	19510	0,13
TEHNIČKA INFRASTRUKTURA	4689	943	3746	0,25
VODNE POVRSINE	16843	182	16661	0,01
ŠUME	72625	459	72166	0,01
OSTALE POVRŠINE	24611	8	24603	0,00
POVRSINE ZA POSEBNE NAMJENE	473	25	448	0,06
UKUPNO	150741	11299	139442	0,08

KOMENTAR: Površine naselja su dominantno zastupljene na teritoriji generalne urbanističke razrade (oko 75%), što pokazuje da su građevinska područja u okviru GU-R-ova (urbana područja) 3 puta veća u odnosu na građevinska područja na ruralnom području (van GUR-ova). Ostale površine se skoro u cjelosti nalaze van zona GUR-ova izuzev površina za tehničku infrastrukturu (oko 20%) i poljoprivrednog zemljišta (oko 11%).

12.6. PRILOG 6 – ODLUKA I PROGRAMSKI ZADATAK ZA IZRADU PUP-a

Na osnovu člana 31. Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (''Službeni list CG'', br. 51/08) i člana 72. Statuta Glavnog grada (''Službeni list RCG'', br. 28/06) **i** Jednogodišnjeg programa planiranja i uređenja prostora Glavnog grada – Podgorice za 2008. godinu (''Službeni list RCG- opštinski propisi'', br. 11/08) donijetog na osnovu Petogodišnjeg programa planiranja i uređenja prostora Opštine Podgorica za period 2006-2010. godine (''Službeni list RCG – opštinski propisi'', br.3/06) Gradonačelnik Glavnog grada – Podgorice, donio je-

O D L U K U

O IZRADI PROSTORNO – URBANISTIČKOG PLANA

GLAVNOG GRADA PODGORICA

Član 1.

Pristupa se izradi Prostorno–urbanističkog plana Glavnog grada Podgorica, u daljem tekstu: Plan.

Član 2.

Planom je obuhvaćeno područje teritorije Glavnog grada Podgorica, **površine cca 144,100 ha.** Granice Plana su definisane administrativnim granicama područja grada.

Član 3.

Finansijska sredstva potrebna za izradu Plana i pripremne poslove predviđaju se u iznosu od 1.000.00,00€, koja će obezbijediti budžet Glavnog grada Podgorica.

Član 4.

Izrada Plana uradiće se u roku od 375 dana i to:

- pripremni poslovi na izradi Plana..... 60 dana
- strategija razvoja..... 30 dana
- izrada Nacrta plana..... 150 dana
- stručna ocjena, pribavljanje mišljenja i utvrđivanje Nacrta plana.....45 dana

- javna rasprava..... 30 dana
- izrada Predloga plana .....30 dana
- pribavljanje saglasnosti Ministarstva za ekonomski razvoj.....30 dana

Član 5.

Poslovi na izradi Plana završiće se do kraja 2010. godine

Član 6.

Vrijeme za koje se donosi Plan je period do 2025. godine

Član 7.

Smjernicama i pretpostavkama za izradu prostornih planova opština i generalnih urbanističkih planova iz PPRCG do 2020. godine, definisane su tri razvojne zone - po regionima (sjeverni, središnji i primorski).

Glavni grad Podgorica pripada razvojnoj zoni središnjeg regiona i predstavlja prostor Zetske ravnice sjeverno od Skadarskog jezera, sa pripadajućim značajnim lokalnim centrima Tuzi i Golubovci.

Za prostorni plan središnjeg regiona, predviđeno je da:

- Razvoj Podgorice, Danilovgrada, Nikšića i Cetinja treba da bude međusobno koordiniran i komplementaran. Blizina i pozicija Nikšića kao industrijskog i obrazovnog centra, Cetinja kao kulturnog i obrazovnog centra i prijestonice i Danilovgrada kao poljoprivrednog centra, treba da redukuje pritisak u pogledu širenja Podgorice i da pomogne da njen razvoj bude u onom obimu koji je predviđen ovim Planom.
- Tuzi, Golubovci, Spuž i Danilovgrad treba da postanu dio urbane aglomeracije Podgorice i tako spriječe preveliku koncentraciju populacije u glavnom gradu**.**
- Prirodne i ekološke vrijednosti (zeleni koridor u Crnoj Gori) duž planina Visitor, Komovi i Prokletije, oboda Zetske ravnice i Skadarskog jezera, preko Rumije do ulcinjske obale, treba očuvati. Takođe za, potrebe rekreacije stanovništva treba obezbijediti oblasti u nacionalnim i regionalnim parkovima i rekreacionim zonama kao što su Glava Zete, Mareza, Jezera u Nikšićkom polju itd.
- Naselja i zemljište treba zaštititi od poplava rijeka Morače, Zete, Matice i Skadarskog jezera i erozije u Gornjoj Morači i duž granica Bjelopavlićke ravnice.
- Radi vodosnabdijevanja stanovništva u regionu treba zaštititi podzemne vode.
- U basenu Skadarskog jezera treba uspostaviti regionalni sistem za kontrolu kvaliteta vode.

Član 8.

Pripremne poslove na izradi i donošenju Plana obavljaće organ lokalne uprave nadležan za poslove planiranja i uređenja prostora.

Član 9.

Sastavni dio ove odluke predstavlja Programski zadatak za izradu Prostorno–urbanističkog plana Glavnog grada - Podgorice i Odluka o izradi Strateške procjene uticaja na životnu sredinu za prostor Prostorno-urbanističkog plana Glavnog grada - Podgorice.

Član 10.

Ova odluka objaviće se u dnevnom listu ''Pobjeda'', na Web sajtu Glavnog grada – Podgorice (www.podgorica.cg.yu). Pravo uvida u Odluku o izradi Planskog dokumenta kao i Programski zadatak i Odluku o izradi Strateške procjene uticaja na životnu sredinu kod nosioca pripremnih poslova imaju sva zainteresovana lica, shodno članu 32. Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (''Službeni list CG'', br. 51/08).

Član 11.

Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u ''Službenom listu CG-opštinski propisi''.

Broj: 01-031/08-8007

Podgorica, _____ 2008. godine

GLAVNI GRAD – PODGORICA

GRADONAČELNIK,

_____

dr Miomir Mugoša

O b r a z l o ž e nj e

Pravni osnov za donošenje Odluke o izradi Prostorno-urbanističkog plana Glavnog grada - Podgorice u Podgorici, sadržan je u članu 31. Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (''Službeni list CG'', br. 51/08) u skladu sa Petogodišnjim programom planiranja i uređenja prostora opštine Podgorica za period 2006-2010. godine (''Službeni list RCG – opštinski propisi'', br.3/06) i Jednogodišnjim programom planiranja i uređenja prostora Glavnog grada – Podgorice za 2008. godinu (''Službeni list RCG- opštinski propisi'', br. 11/08).

Članom 31. Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata propisano je: ''Izradi lokalnog planskog dokumenta pristupa se na osnovu odluke koju donosi izvršni organ lokalne samouprave'.'

Osnov za izradu predmetnog Plana je Petogodišnji program planiranja i uređenja prostora opštine Podgorica za period 2006-2010. godine i Jednogodišnji program planiranja i uređenja prostora Glavnog grada – Podgorice za 2008. godinu.

Naime, Jednogodišnjim programom planiranja i uređenja prostora Glavnog grada – Podgorice za 2008. godinu, predviđena je izrada Prostornog plana opštine Podgorica i Generalnog urbanističkog plana grada, shodno tada važećem Zakonu o planiranju i uređenju prostora. Odredbama novog Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (''Službeni lsit CG'', br. 51/08), ovakvi planski dokumenti nijesu predviđeni, već je istim utvrđena obaveza Prostorno–urbanističkog plana lokalne samouprave.

Članom 162. istog zakona je propisano: ''Nadležni organi lokalne samouprave dužni su da lokalne planske dokumente usaglase sa ovim zakonom u roku od jedne godine, od dana stupanja na snagu ovog zakona'', a članom 163. je propisano: ''Izrada i donošenje planskog dokumenta započeta prije stupanja na snagu ovog zakona, nastaviće se po propisima koji su bili na snazi u vrijeme donošenja odluke o izradi planskog dokumenta, odnosno u skladu sa ovim zakonom''.

Budući da saglasno novim zakonskim rješenjima ne postoji potreba donošenja Prostornog plana opštine Podgorica i Generalnog urbanističkog plana čija izrada je predviđena Programom za 2008. godinu, Skupština Glavnog grada je na svojoj sjednici, oddržanoj 04.11.2008. godine, donijela Odluku o stavljanju van snage Odluka o pristupanju izradi ovih planskih dokumenata.

Pored zakonske obaveze, osnovni razlog za izradu i donošenje Prostorno–urbanističkog plana Glavnog grada predstavlja preduslov za racionalno i namjensko korišćenje prostora i definisanje položaja i pravaca razvoja Glavnog grada-Podgorice u odnosu na susjedne opštine u Republici u cjelini;

Osim toga, tu je i potreba za razvojem grada, savremenim upravljanjem i prostornim usmjeravanjem razvojnih krupnih infrastrukturnih sistema - dobro saobraćajno uvezanih, objekata javnih službi, prostora za izgradnju privrednih sadržaja, prostora za stambenu, turističku kao i drugu izgradnju.

Ovaj planski dokument bi uticao na sprečavanje bespravne izgradnje, sanaciju postojećih naseljskih problema, stvaranje planskog osnova za budući razvoj grada, kao i sprečavanje neracionalnog korišćenja i degradacije prostora (građevinskog, poljoprivrednog, šumskog i vodnog zemljišta) i prirodnih vrijednosti.

Sredstva za izradu Prostorno–urbanističkog plana Glavnog grada- Podgorice, eur. 1.000.000,00

U cilju sprovođenja postupka izrade i donošenja planske dokumentacije, saglasno odredbama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata, predlaže se gradonačelniku Glavnog grada - Podgorice da donese Odluku o izradi Prostorno–urbanističkog plana Glavnog grada - Podgorice.

GLAVNI GRAD - PODGORICA

PROGRAMSKI ZADATAK

ZA IZRADU PROSTORNO-URBANISTIČKOG PLANA

GLAVNOG GRADA – PODGORICE

Podgorica, decembar 2008. godine

SADRŽAJ:

1. *PRAVNI OSNOV ZA IZRADU PLANA*
2. *METODOLOGIJA IZRADE PLANA*
3. *ZAHVAT PLANA*
4. *ZAHTJEVI I POTREBE KORISNIKA PROSTORA*
5. *RAZLOG ZA IZRADU PLANSKOG DOKUMENTA*
6. *POTENCIJALI I OGRANIČENjA RAZVOJA*
7. *PREDMET I CILjEVI PLANSKOG DOKUMENTA*
8. *POLAZNA OPREDJELjENjA RAZVOJA*
9. *SADRŽAJ OSNOVNIH FAZA IZRADE PLANA*
10. *STRATEŠKA PROCJENA UTICAJA PLANA NA ŽIVOTNU SREDINU*
11. *RAZMJERA I PODLOGE*
12. *DINAMIKA IZRADE PLANA PODGORICA*
13. *PREGLED POSTOJEĆE DOKUMENTACIJE I PODLOGA OD ZNAČAJA ZA IZRADU PLANA*
14. *INFORMATIČKA PODRŠKA SISTEMU IZRADE-IMPLEMENTACIJE- MONITORINGA PLANA*

1. PRAVNI OSNOV ZA IZRADU PLANA

Pravni osnov za izradu Prostorno-urbanističkog plana Glavnog grada – Podgorice, sadržan je u odredbama:

- Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata („Sl.list Crne Gore“, broj 51/08)
- Zakona o podjeli Socijalističke Republike Crne Gore na opštine („Sl.list SRCG“, br. 6/65, 17/65, 06/70; 45/90, 13/95)
- Zakona o Glavnom gradu („Sl.list CG“, br. 65/05)
- Zakona o komunalnoj djelatnosti („Sl.list RCG”, br. 12/95)
- Zakona o telekomunikacijama („Sl.list RCG“, broj 59/00 i 58/02)
- Zakona o putevima („Sl.list RCG“, broj 42/04)
- Zakona o energetici („Sl.list RCG“, broj 39/03)
- Zakona o životnoj sredini („Sl.list RCG“, broj 12/96, 55/00)
- Zakona o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Sl.list RCG“, broj 80/05)
- Zakona o nacionalnim parkovima („Sl.list RCG“, broj 47/91, 27/94 i 17/99)
- Zakona o poljoprivrednom zemljištu („Sl.list RCG“, broj 15/92, 59/92 i 27/94)
- Zakona o zaštiti spomenika kulture („Sl.list RCG“, broj 47/91, 27/94)
- Zakona o vodama („Sl.list RCG“, broj 27/07)
- Zakona o šumama („Sl.list RCG“, broj 55/00)
- Zakona o odbrani („Sl.list RCG“, broj 47/07)
- Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti („Sl.list RCG“, broj 28/07)
- Zakona o kulturi („Sl.list CG“, broj 49/08) i drugim materijalnim propisima koji uređuju pojedine oblasti.
- Odluka o donošenju Prostornog plana Crne Gore („Sl.list CG“, br. 24/08)

Zakonom o Glavnom gradu („Sl.list RCG“, br. 65/05), članom 5. je propisano: poslove lokalne samouprave koji su zakonom i drugim propisima utvrđeni za opštinu vrši Glavni grad – Podgorica (administrativni centar Crne Gore).

Zakonom o podjeli Socijalističke Republike Crne Gore na opštine, granice opština utvrđene su granicama mjesta i samostalnih naselja.

Teritorija opštine Podgorica obuhvata sljedeća naselja: Opština Podgorica sa sjedištem Opštine u Podgorici u čiji sastav ulaze naselja: Arza, Balabani, Baloči, Barlaj, Begova Glavica, Benkaj, Beri, Berislavci, Bezjovo, Bigor, Bijelo Polje, Bioče, Bistrice, Blizna, Bolesestra, Botun, Brežine, Briđe, Brskut, Budza, Buronje, Cijevna, Crnci, Crvena Paprat, Cvilin, Ćafa, Ćepetići, Delaj, Dinoša, Dolovi, Donje Stravče, Donji Kokoti, Donji Milješ, Draževina, Drešaj, Drume, Dučići, Duga, Đurkovići, Dušići, Duške, Farmaci, Fundina, Goljemadi, Golubovci, Goričani, Gornje Stravče, Gornji Kokoti, Gornji Milješ, Gostilj, Gradac, Grbavci, Grbi Do, Gurec, Helmnica, Kisjelica, Klopot, Koći, Kopilje, Kornet Kosor, Kotrabudan, Krševo, Krusi, Kržanja, Kurilo, Lekići, Liješnje, Lješta, Lijeva Rijeka, Ljajkovići, Lopate, Lokva, Lutovo, Lužnica, Mahala, Mataguži, Medun, Milati, Mitrovići, Mojanovići, Momče, Mrke, Mužeška, Nabon, Nikmaraš, Omerbodžovići, Opasanica, Orahovo, Oraovice, Orasi, Ožezi, Parci, Pelev Brijeg, Petrovići, Pikalj, Podgorica, Podhum, Ponari, Poprat, Prifte, Prisoja, Progonovići, Rači, Radeća, Radovče, Kuće Rakića, Releza, Rijeka Piperska, Rudine, Selište, Seoci, Seoštica, Sjenice, Skorać, Slacko, Spinja, Srpska, Staniselići, Stanjevića Rupa, Stijena, Stijepovo, Stupovi, Sukuruć, Šušunja, Trabojin, Trmanje, Tuzi, Tuzi Ljevorečke, Ubalac, Ubli, Velje Brdo, Veruša, Vidijenje, Vilac, Vladne, Vranj, Vranjina, Vrbica, Vukovci, Vuksanlekići, Zagreda i Zaugao.

Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata izvršena je integracija dvaju planskih dokumenta i to: prostornog plana jedinice lokalne samouprave i generalnog urbanističkog plana u jedan planski dokument „Prostorno-urbanistički plan lokalne samouprave“.

Članom 24. ovog zakona propisano je da je donošenje Prostorno-urbanističkog plana lokalne samouprave obavezno. Iz navedenog proizilazi da izrada PUP-a Podgorice predstavlja izmjenu i dopunu dva planska dokumenta Generalnog urbanističkog plana Podgorica i Prostornog plana Opštine Podgorica iz 1990. godine.

Članom 31. Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata je propisano da je sastavni dio Odluke o izradi planskog dokumenta programski zadatak kojim se određuju polazna opredjeljenja planskog dokumenta, zahtjevi i potrebe korisnika prostora iskazani u izvještaju o stanju uređenja prostora.

Imajući u vidu da se PUP izrađuje u skladu sa posebnim propisima neophodno je donošenje strateške procjene uticaja na životnu sredinu i odluka o tome se donosi istovremeno sa donošenjem Odluke o izradi planskog dokumenta.

2. METODOLOGIJA IZRADE PLANA

Zadatkom izrade Prostorno-ubanističkog plana (PUP) Podgorice treba utvrditi i predstaviti razvojni, planski i izvođački okvir za odazivanje na prostorne posljedice promjena dosadašnjih oblika društvenog i privrednog života područja i grada, kao i predložiti mjere za usmjeravanje tih dinamičkih procesa u prostoru Glavnog grada-Podgorice. Savremene promjene u smislu odazivanja na posljedice globalizacije i liberalizacije u evropskom urbanom sistemu podrazumijevaju brz razvoj informacione i komunikacione infrastrukture, rast kompetitivnosti između gradova širih regiona, dalju demokratizaciju i pluralizaciju društva, rast ekološke svijesti i posljedično nastajanje i razvoj novih stručnih paradigmi.

Prostoru Podgorice treba dodati nastanak samostalne evropske države i novi, administrativni status grada, neodgovorene izazove na tranzicione specifičnosti, promjene statusa vlasništva nekretnina, kao i stalne težnje ka poboljšanju javnog i privatnog standarda prostora i stanovanja.

Nabrojane promjene znače da treba pristupiti ka stvaranju novih prostornih struktura i paralelno prestrukturiranje – reurbanizaciju postojećih. Zato će priprema novih planskih dokumenata slijediti zahtjevnosti savremenih društvenih promjena, što znači da treba prostorne vidike promjena sagledavati multidisciplinarno i povezano. Da bi obezbijedili takav način rada, u postupak nastajanja PUP-a biće uključeni određeni pristupi koji su nepogrješivi u prenosu novih programskih, funkcionalnih i upravnih potreba u stvarnost, npr. novi oblici vrednovanja prostora koji se zasnivaju na bitnim i brzo dostupnim informacijama (fenomenološka znanja); kompleksnom pristupu pri planiranju i odlučivanju (holistička znanja), prilagodljivom pristupu, čime se prostorni planovi prilagođavaju zatečenoj životnoj stvarnosti u prostoru (prelaz od statičkog nacrta kojim se prostor uređuje jednom za sva vremena u oblik koji omogućava stalne promjene i prilagođavanja u granicama strateško opredijeljenog i generalno, kulturno prihvatljivog).

Promijenjeni sadržaji i postupci savremenih "urbanističkih planova" znače da su se nekadašnji, statički dokumenti, pokazali kao neodgovarajući današnjim potrebama, te su tako izgubili na značaju i vjerodostojnosti. Najznačajnija promjena je da se danas ti dokumenti mijenjaju iz obavezne regulative u strateške dokumente, kojima se usmjerava razvoj i upravlja prostorom, te ih je moguće upotrijebiti pri pregovorima sa različitim razvojnim akterima ili za usklađivanje interesa partnera pri prostornom razvoju i uređenju.

U izradi PUP potreban je integralni pristup koji uvažava socioekonomski kontekst i uslove razvoja, prirodne i prostorno-ekološke uslove, ograničenja i resurse i stvara prostorno-plansku osnovu za razvoj, zaštitu, korišćenje resursa i usmjeravanje izgradnje na urbanom i ruralnom području opštine Podgorica. U takvom duhu prostorni dio PUP-a shvatamo kao strateški document kojim se određuju najznačajnije asimptote dugoročnog prostornog razvoja opštine i grada Podgorica, a urbanistički dio PUP**-a** kao zbirku mjerila i uslova potrebnih za realizaciju strateških dogovora.

Priprema PUP-a obuhvata sljedeće faze:

- analiza GUP-a i PPO-a Podgorice iz 1990. Godine - u smislu preuzimanja stečenih obaveza;
- analiza (usvojenih izmjena i dopuna) lokalnih promjena GUP-a i PPO-a Podgorice iz 1990. godine - u smislu konsolidacije parcijalnih rješenja;
- analiza važeće planske dokumentacije nižeg reda - detaljni urbanistički planovi, urbanistički projekti i lokalne studije lokacije;
- analiza prostornog razvoja uz moguću primjenu SWOT analize (tj. prednosti, slabosti, šanse i rizici), i fokusiranje na ključne probleme, potencijale i ograničenja razvoja;
- oblikovanje vizije i ciljeva dugoročnog razvoja na osnovu određenih i unaprijed definisanih potencijala razvoja grada, uključujući i vizije stanovništva, odnosno viđenja stanovnika o poželjnoj budućnosti grada;

- definisanje Strategije prostornog razvoja Glavnog grada-Podgorice u funkciji sagledavanja postojećih problema i mogućnosti razvoja, kao i definisanja razvojnih varijanti, njihovo vrednovanje i izbor, kao stručna osnova za pripremu Nacrta PUP-a;
- verifikacija Strategije prostornog razvoja Glavnog grada – Podgorice;
- priprema Nacrta i Predloga PUP-a;
- određivanje instrumenata za implementaciju PUP-a i kontrole praćenja realizacije.

3. ZAHVAT PLANA

Granica zahvata Plana, kao "administrativnog centra Crne Gore" utvrđenog Ustavom Crne Gore, zauzima teritoriju površine od 144 100 ha. Odlukom o izradi planskog dokumenta definiše se, između ostalog, i teritorija, odnosno područje za koje se izrađuje plan.

Granica Glavnog grada - Podgorice je djelimično prirodna i relativno se jasno diferencira u odnosu na sujsedne opštine (Cetinje, Danilovgrad, Kolašin i Andrijevica), granice prema Skadarskom jezeru, kao i granice prema Albaniji. Južnu i jugoistočnu granicu čini obala Skadarskog jezera.

Sa stanovišta makroprostorne rejonizacije plansko područje može se diferencirati na više cjelina, što će se u samoj dinamici analize prostora i planske razrade Plana precizirati.

4. ZAHTJEVI I POTREBE KORISNIKA PROSTORA

Planske odredbe biće specificirane određenim makrocjelinama koje će se definisati u procesu izrade planskog dokumenta sa Podgoricom kao Glavnim gradom i zakonski određenim gradskim opštinama - Tuzi i Golubovci. Kao ulazni podaci o predmetnom prostoru za izradu rješenja PUP-a koristiće se**:**

- podaci stečeni na terenu,
- podaci iskazani kao potreba državnih institucija, lokalne samouprave u Podgorici kao Glavnom gradu, kao i ekonomskih subjekata (preduzeća, agencija, udruženja, porodica, pojedinaca i dr.);
- podaci iskazani kao potencijalni zahtjevi zaineresovanih korisnika za aktiviranje prioritetnih lokacija,
- izvjesne aktivnosti na realizaciji investicionih projekata, programa razvoja, promocije privrednih, turističkih ili drugih sadržaja, planskog korišćenja dijela prirodnih i stvorenih resursa,
- podaci iskazani kroz anketu vlasnika i korisnika prostora, u vezi s vizijom razvoja prostora opštine (individualni stavovi i sugestije stanovnika),
- kao i druge forme komunikacija.

Prostorno–urbanistički plan je najvažniji planski dokument u hijerarhiji prostorno-planskih dokumenata na lokalnom nivou. Predmetni Plan se radi za administrativni centar Crne Gore – Podgoricu kao Glavni grad. Ta činjenica iziskuje upoznavanje javnosti Crne Gore (svih državnih i lokalnih institucija - instanci, privrednih preduzeća i drugih relevantnih institucija...) prvenstveno o značaju izrade planskog dokumenta, o zakonskoj obavezi izrade planskog dokumenta, o važnosti javnog učestovanja u procesu izrade Nacrta plana (u smislu davanja sugestija ili primjedbi) iskazanog kroz anketu , kao i kroz javnu raspravu - iskazanu nakon utvrđenog Nacrta plana.

Nosioci pripremnih aktivnosti - Sekretarijat za uređenje prostora i zaštitu životne sredine Podgorica i Obrađivač plana, će u toku izrade Plana, u cilju produktivnijeg i bržeg pribavljanja informacija, sprovesti anketu svih korisnika prostora.

Nosioci pripremnih aktivnosti, izvršni organ lokalne samouprave, u vezi s PUP-om će staviti Nacrt PUP-a Podgorice na javnu raspravu i u takvom obliku prezentirati.

5. RAZLOG ZA IZRADU PLANSKOG DOKUMENTA

Dosadašnji razvoj i dostignuti nivo razvijenosti opštine Podgorica, kao i sagledavanje mogućnosti socioekonomskog razvoja zahtijeva formiranje prostorne osnove budućeg razvoja. Potrebno je nadgraditi postojeće kapacitete grada u smislu: boljeg standarda življenja, zdrave životne sredine i stvaranja koncepta „održivog razvoja grada“. Naime, unutrašnji migratorni procesi u Crnoj Gori, u posljednjih 20-ak godina, učinili su Podgoricu brojnijom u populacionom smislu, ali jačanje trenda

suburbanizacije grad je teže podnio - desile su se negativne promjene u neplanskoj prostornoj „razuđenosti“ grada, što ima za posljedicu stvaranje nepravilno izgrađenih - suburbanizovanih naselja. Naime, neophodno je da se okolni opštinski prostor opremi u komunalnom i infrastrukturnom pogledu, ali i da se pripremi za buduće moguće migratorne struje, time što će se kroz pravilnu politiku pripreme, izrade i sprovođenja planske dokumantacije onemogućiti u što većoj mjeri stihijsko djelovanje – „prisvajanje“ prava nad zemljištem.

Takođe, u Podgorici su u PPRCG do 2020. godine prepoznati i drugi različiti „razlozi“ koji u ukupnoj gradskoj slici zahtijevaju utvrđivanje jasne prostorno-planske strategije razvoja grada, instrumenata i mjera za realizaciju. Pored zakonske obaveze za izradu i donošenje planskih dokumenata u jedinicama lokalnih samouprava, Prostorno–urbanistički plan Glavnog grada-Podgorice predstavlja preduslov za racionalno i namjensko korišćenje prostora, respektujući socioekonomski i procese razvoja tržišnog privređivanja.

Osnovni razlozi za izradu i donošenje Plana su:

- potreba za razvojem grada, savremenim upravljanjem i prostornim usmjeravanjem razvojnih krupnih infrastrukturnih sistema - dobro saobraćajno uvezanih, objekata javnih službi, prostora za izgradnju privrednih sadržaja, prostora za stambenu, turističku kao i drugu izgradnju;
- sprečavanje bespravne izgradnje, sanacija postojećih naseljskih problema, stvaranje planskog osnova za budući razvoj grada;
- sprečavanje neracionalnog korišćenja i degradacije prostora (građevinskog, poljoprivrednog, šumskog i vodnog zemljišta) i prirodnih vrijednosti;
- važeća planska dokumentacija (GUP i PPO Podgorice iz 1990. g.) je neprimjenljiva za budući planski period;
- praćenje postojećih-aktivnih demografskih trendova, nužnost njihovog ublažavanja i usmjeravanja prema kontaktnim područjima;
- nepravilan razvoj mreže naselja;
- nepotpuna i nefunkcionalna elektronska arhiva u pokrivenosti prostora planskim dokumentima;
- neažuran monitoring planske dokumentacije;
- definisanje položaja i pravaca razvoja Glavnog grada-Podgorice u odnosu na susjedne opštine u Republici u cjelini;
- definisanje strategije upravljanja prirodnim resursima, kao i definisanje efikasnog koncepta korišćenja i zaštite raspoloživih prirodnih i stvorenih resursa, kulturnog nasljeđa i dugih vrijednosti;
- potreba za formiranjem prostorno-planskih osnova za:
    - aktivno vođenje zemljišne politike i upravljanje prirodnim resursima;
    - programiranje prostornog razvoja i uređenje građevinskog zemljišta na kratak, srednji i dugi rok i
    - kontrole korišćenja zemljišta;
    - saniranje ekoloških posljedica dosadašnjeg razvoja, stvaranje uslova za preventivno djelovanje i obavezno praćenje-monitoring kvaliteta u oblasti zaštite životne sredine;
    - potreba za zoniranjem teritorije prema potencijalima u cilju:
    - stavljanja u razvojno-ekonomske funkcije;
    - planskog usmeravanja izraženih i pretpostavljenih inicijativa za aktiviranje profitabilnih programa i
    - stvaranje uslova za preusmjeravanje migratornih kretanja, ispoljenih i pretpostavljenih od Podgorice prema već prepoznatim gravitacionim područjima.

Osnovni razlog za izradu i donošenje Strateške procjene je u zakonskoj obavezi izrade Strateške procjene za prostorne planove koji je stupio na snagu od 1. januara 2008. godine. Odredbama člana 5. Zakona utvrđena je obaveza izrade Strateške procjene za planove iz oblasti urbanističkog i prostornog planiranja, kada postoji mogućnost da njihova realizacija izazove znatne posljedice po životnu sredinu, odnosno kada se realizacijom razvojnih planova, s obzirom na područje u kojem se nalaze, može javiti uticaj na zaštićena područja, prirodna staništa, kao i uticaj na očuvanje divlje flore i faune.

Posebni razlozi za izradu Strateške procjene definisani su na osnovu karakteristika Plana, planskog područja i karakteristika mogućih uticaja na životnu sredinu, a to su:

- potreba da se kroz izradu Plana zaštiti životna sredina, poboljša kvalitet života i obezbijedi održivi razvoj na području Glavnog grada - Podgorice;
- zaštita životne sredine na planskom području od negativnih uticaja:
  - komunalne neopremljenosti,
  - tretmana otpada i otpadnih voda,
  - industrijske zone,
  - neplanske izgradnje,
  - kao i drugih potencijalnih izvora zagađivanja voda, zemljišta, vazduha, prirodnih i stvorenih vrijednosti;
- PUP predstavlja stručni osnov i pravni okvir za pripremu i realizaciju planova detaljnije razrade, kao i drugih lokalnih planova, programa i investicionih odluka na planskom području.

6. POTENCIJALI I OGRANIČENjA RAZVOJA

Područje predmetnog Plana zahvata prostor od oko 10 % teritorije Crne Gore

(144 100 ha), prostire se na obalama šest rijeka (Morača, Ribnica, Zeta, Cijevna, Mareza i Sitnica).

U strukturi namjene zemljišta na području Podgorice dominiraju: poljoprivredno zemljište (42,9%), šumsko zemljište (29,3%) i naselja, putevi, kamenjar, vodene površine (jezera i rijeke) i ostalo (27,8%). Glavni grad - Podgorica ima 169.132 stanovnika (prema popisu iz 2003. godine), što je oko 23.436 stanovnika više ili oko 14% u odnosu na broj od 145.696 stanovnika iz 1991. godine (prosječna g.s. po km^2 od 117.4 st/km^2 – duplo veća od republičkog prosjeka 44,8 st/km^2).

Područje Glavnog grada pruža izuzetne potencijale za razvoj - oni su prepoznati kao što su prepoznati prioriteti razvoja, ograničenja za razvoj, kao i druge politike bitne za prostorni razvoj na nivou Crne Gore. Naime, prema smjernicama i pretpostavkama za izradu prostornih planova opština i generalnih urbanističkih planova iz PPRCG do 2020. godine, definisane su tri razvojne zone - po regionima (sjeverni, središnji i primorski).

Razvojnoj zoni Središnjeg regiona pripadaju sljedeće zone: Cetinjska, Nikšićka i zona Skadarskog jezera, kao i podzone Podgorica i Danilovgrad. To je dio središnje udoline Crne Gore koji je veoma naglašena morfološka crta u prostoru Crne Gore i Dinarida u cjelini.

Prema politici za prostorni plan Središnjeg regiona, predviđeno je da:

- Razvoj Podgorice, Danilovgrada, Nikšića i Cetinja treba da bude međusobno koordiniran i komplementaran. Blizina i pozicija Nikšića kao industrijskog i obrazovnog centra, Cetinja kao kulturnog i obrazovnog centra i prijestonice i Danilovgrada kao poljoprivrednog centra, treba da redukuje pritisak u pogledu širenja Podgorice i da pomogne da njen razvoj bude u onom obimu koji je predviđen ovim Planom;
- Tuzi, Golubovci, Spuž i Danilovgrad treba da postanu dio urbane aglomeracije Podgorice i tako spriječe preveliku koncentraciju populacije u glavnom gradu;
- Prirodne i ekološke vrijednosti (Zeleni koridor u Crnoj Gori) duž planina Visitor, Komovi i Prokletije, oboda Zetske ravnice i Skadarskog jezera, preko Rumije do ulcinjske obale, treba očuvati. Takođe, za potrebe rekreacije stanovništva treba obezbijediti oblasti u nacionalnim i regionalnim parkovima i rekreacionim zonama kao što su Glava Zete, Mareza, Jezera u Nikšićkom polju, itd.;
- Naselja i zemljište treba zaštititi od poplava rijeka Morače, Zete, Matice i Skadarskog jezera i erozije u Gornjoj Morači i duž granica Bjelopavlićke ravnice;
- Radi vodosnabdijevanja stanovništva u regionu treba zaštititi podzemne vode;
- U basenu Skadarskog jezera treba uspostaviti regionalni sistem za kontrolu kvaliteta vode.

Podzona Podgorica – predstavlja prostor Zetske ravnice sjeverno od Skadarskog jezera, sa pripadajućim značajnim lokalnim centrima Tuzi i Golubovci.

Resursi i potencijali:

- postojeći industrijski kompleksi;
- formirani društveni servisi i opšta opremljenost zone;

- plodno poljoprivredno zemljište i plantažni kompleksi voćnjaka i vinograda;
- razvoj agrošumarstva, rasadnička proizvodnja;
- tehnički građevinski kamen;
- društvenopolitička, ekonomska i kulturna uloga Podgorice kao glavnog grada Crne Gore i

- bogatstvo kvalitetnih podzemnih voda.

Prioriteti razvoja:

- Političko-administrativne, naučne i kulturne funkcije centra državnog značaja;
- funkcije uslužnog centra najvišeg ranga;
- industrija sa preuzimanjem vodeće uloge nosioca razvoja u drugim područjima Crne Gore;
- intenzivna poljoprivreda;
- funkcije saobraćajnog centra i centra za tranzitni turizam;
- raspoloživost visokostručne radne snage.

Ograničenja:

- Kontrolisanje lociranja štetnih industrija i industrija koje zahtijevaju velike površine zemljišta;
- ograničenje i kontrola daljeg rasta bazne aluminijumske industrije.

Konflikti:

- Vodeći konflikt pojavljuje se između trendova daljeg rasta grada, trendova koncentracije političkih i ekonomskih važnih funkcija i dalje koncentracije stanovništva, s jedne, i visokog nivoa seizmičkog hazarda, sa druge strane i potrebe za ravnomjernijim regionalnim razvojem Crne Gore;
- Oštar konflikt postoji između urbanizacije i poljoprivrednog zemljišta izuzetno visokog kvaliteta;
- Konflikt je uočen između industrijskih aktivnosti i poljoprivrede (zagađivanje vazduha, vode i tla) kao i između magistralnih saobraćajnica i urbanih funkcija.

Pragovi:

- Nedostatak energije;
- veoma ograničeni kapacitet gradskog sistema javnog saobraćaja;
- ograničeni kapacitet postojećeg osnovnog sistema infrastrukture;
- teška pristupačnost i nemogućnost intenzivne obrade djelova močvarnog i povremeno plavljenje područja Mareze i zemljišta u zaleđu

Nacionalnog parka „Skadarsko jezero“ (duž sjeverne granice).

Zahtjevi okruženja:

- Stroga, kontrola deponovanja otpadnih materijala Kombinata aluminijuma i svih faktora koji prouzrokuju aktivno i potencijalno zagađivanje, s obzirom na veliki hazard zagađivanja vazduha, tla i vode, zbog mikroklimatskih uslova, posebno na području Zete;
- zaustavljanje dalje degradacije pejzaža i slike grada nekontrolisanom gradnjom;
- zaštita jedinstvenih ostataka starog grada Duklje i njihovo odgovarajuće eksponiranje u konceptu urbanističkih planova sa izmještanjem željezničke pruge;
- opremanje odgovarajućim uređajima za filtriranje postrojenja za proizvodnju građevinskih materijala (Cijevna i sl.), koja prouzrokuju zagađenja prašinom, ili izmještanje istih iz urbanih zona.

Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:

- Usklađivanje namjene površina sa preporukama studija o seizmičkom mikrorejoniziranju;
- predviđanje gustina izgrađenosti nižih od uobičajenih, uz primjenu svih poznatih mjera kontrole povredljivosti i rizika u urbanističkom planiranju i arhitektonskom projektovanju;
- uspostavljanje sistema i mehanizama pripremljenosti za zemljotres.

Preduslovi:

- Izrada programa jedinstvene politike prostornog razvoja čitave podzone, obuhvatajući kontaktna područja prema Danilovgradu (Spuž, Mareza i dr.) i Skadarskom jezeru;

- zabrana gradnje na poljoprivrednom zemljištu, izuzimajući objekte koji služe kao servis poljoprivredi;
- postizanje bilateralnog sporazuma sa Albanijom o regulaciji i zaštiti Skadarskog jezera, u cilju aktiviranja značajnih kompleksa plodnog poljoprivrednog zemljišta.

7. PREDMET I CILjEVI PLANSKOG DOKUMENTA

Predmet izrade PUP-a Glavnog grada-Podgorice je utvrđivanje strategije razvoja, politika, mjera, smjernica za implementaciju planskih rješenja, pravila prostorne organizacije, korišćenja, zaštite i uređenja prostora, kao i uslova za izgradnju, usmjeravanje, unapređivanje i zaštitu prostora opštine, u skladu sa koncepcijom i politikama „PPRCG do 2020. godine". U užem smislu predmet PUP-a su urbana i ruralna naselja sa pripadajućim prostorima, objektima, suprastrukturom, infrastrukturom i specifičnim razvojnim, socioekonomskim procesima, kao i inputi koji će plan imati refleksijom van planskog pripadajućeg prostora.

Opšti i posebni ciljevi Plana u programskom zadatku su preliminarno naznačeni, a u postupku izrade pojedinih faza plana biće precizno i detaljno utvrđeni, a o njima će biti raspravljano u predviđenom postupku.

Opšti ciljevi Prostorno–urbanističkog plana Glavnog grada Podgorica su:

- podsticanje ravnomjernijeg teritorijalnog razvoja, racionalna organizacija, rezervacija i zaštita prostora;
- unapređenje kvaliteta življenja, koje će se ostvariti sprečavanjem prevelike koncentracije stanovništva u glavnom gradu tako što će: Tuzi, Golubovci, Spuž i Danilovgrad postati dio urbane aglomeracije Podgorice;
- povećanje dostupnosti disperzne mreže naselja, razvoj gradskih opština Tuzi i Golubovci, sekundarnih centara, ravnomjerniji socioekonomski razvoj i posebno razvoj ruralnog područja;
- obezbjeđenje uslova za uređenje i izgradnju prostora i naselja;
- promocija, aktiviranje i odgovorno upravljanje raspoloživim prirodnim i stvorenim resursima, životnom sredinom i kulturnim dobrima;
- zaštita naselja i zemljište od poplava rijeka;
- zaštita podzemnih voda u regionu radi vodosnabdijevanja stanovništva;
- zaštita javnog interesa, područja i objekti od javnog interesa, identifikacija i zaštita javnih dobara;
- efikasno korišćenje funkcije saobraćajnog centra kao prioriteta u razvoju grada;
- uključivanje svih aktera i interesnih grupa u donošenje i implementaciju strateških planskih rješenja, itd. (javni, privatni, nevladin sektor);
- pravilno korišćenje ljudskih, prirodnih i izgrađenih (antropogenih) potencijala u socioekonomskom, prostornom i ekološkom pogledu;
- uspostavljanje efikasnog geografskog informacionog sistema PUP-a Glavnog grada-Podgorice za potrebe implementacije plana, monitoringa zaštite, korišćenja i izgradnje prostora i dr.

Razvojne strukture i infrastrukturna opremljenost - Razvoj Glavnog grada-Podgorice treba zasnivati na korišćenju prirodnih i stvorenih uslova uz održivi razvoj i očuvanje prirodnih vrijednosti. Stoga se razvoj zasniva na sljedećim djelatnostima, odnosno društvenim strukturama koje se infrastrukturom povezuju u cjelinu:

- uslužne djelatnosti: banke, osiguravajuća društva,
- obrazovne institucije, univerzitet,
- turizam kao i djelatnosti komplementarne turizmu,
- državna uprava i gradska uprava,
- stanovanja,
- trgovina,
- određeni vidovi poljoprivrede, okućnice, bašte i tim slično.

Posebni ciljevi PUP-a Podgorice se ogledaju kroz razvojne strukture i infrastrukturnu opremljenost Glavnog grada-Podgorice u cjelini, a to su:

Saobraćaj

- ❖ Dovršiti glavne gradske saobraćajnice uz odgovarajući standard (zeleni pojas uz saobraćajnice, pješačke i biciklističke staze);

- Izmjestiti tranzitni saobraćaj kroz grad izgradnjom nove zaobilaznice van grada saglasno usvojenom konceptu putne infrastrukture u Crnoj Gori i ostalim važećim planskim dokumentima;
- Uspostaviti javni gradski saobraćaj kao vezu između grada i drugih djelova opštine;
- Odrediti sistem parkiranja u različitim prostorima (parkirališta po obodu grada, gradskim ulicama, parkiranje na praznim parcelama);
- Obezbijediti dovoljan broj parkirališta, time da će se utvrditi površine sa namjenom javnih garažnih objekata, a, prije svega, provjeriti mogućnost izgradnje višeetežne garaže u centru grada.

Tretman sa čvrstim otpadnim materijama

- Planirati dugoročno odlaganje čvrstog otpada za period do 20 godina, kapaciteta 80-100.000 t godišnje. Prednost dati zajedničkoj deponiji u region;
- Planirati separatno prikupljanje frakcija otpada na t.z. ekološkim ostrvima i barem dva veća reciklažna centra u gradu;
- Količine otpada koji se može reciklirati potrebno je obračunati prema uputstvima iz Strateškog master plana za upravljanje otpadom na državnom nivou.

Snabdijevanje vodom

- Vodosnabdijevanje treba zasnivati sa jednostavnim rješenjima, tj. poboljšanju korišćenja kapaciteta postojećih izvorišta, smanjenjem gubitaka vode iz sistema koje se realno može postići za deset godina;
- Provjeriti mogućnost snabdijevanja iz površinskih voda;
- Koncepcijska rješenja vode za piće i vode za navodnjavanje.

Pročišćavanje otpadnih voda

- Postojeći sistem i kapacitet kanalizacionih ispusta ne zadovoljava potrebe broja korisnika koji je nadmašio spremnost većine učesnika. Ako se imaju u vidu dotrajalost i oštećenja ispusta otpadnih voda i posljedice koje iz toga mogu proizaći po ekološki sistem recipienta i zdravlje stanovnika, važnost rješavanja ovog pitanja stavlja se na vrh. Uređaj za pročišćavanje treba uskladiti sa nacrtima hidroelektrana na Morači;
- Potpuna zaštita rijeka - prečišćavanje do nivoa A1 klase;

Energetika

- Elektroenergetsku infrastrukturu treba prilagoditi budućim potrebama grada. Određene uređaje (RTP i rasklopišta), koje bi tokom vremena grad mogao obuhvatiti, trebalo bi izmjestiti na lokacije sa manjim uticajem. Nove kapacitete treba prilagoditi potražnji, a pogotovo ih treba imati u funkciji novih i značajnih potreba grada;
- Posebnu pažnju posvetiti planiranju niskonaponske mreže, sigurno najugroženijem dijelu lokalnog elektroenergetskog sistema kada je u pitanju kvalitet isporuke električne energije;
- Buduće zahvate treba prilagoditi iskorišćavanju obnovljivih izvora, prije svega sunčeve energije.

Stanovanje

- Racionalno korišćenje prostora radi povećanja funkcionalne i razvojne efikasnosti;
- Razgraničiti izgradnju višestambenih objekata sa zonama individualnog stanovanja;
- Utvrditi zone i karakteristike određene tipologije i strukture izgradnje;
- Preispitati neizgrađene parcele i dovršiti započete zone izgradnje;
- Razviti javni i privatni smještaj za studente.

Poljoprivreda

- Poljoprivredu vrednovati kao jedan od potencijala razvoja sa definisanjem područja za razvoj intenzivne poljoprivrede (vinogradarstvo, voćarstvo i dr.), formiranje eko-zona, eko-agrovalorizacija Zetske ravnice (sa i bez teške industrijske zone KAP-a) i dr.;
- Zabrana gradnje na poljoprivrednom zemljištu, izuzimajući objekte koji služe kao servis poljoprivredi;
- Definisati poljoprivredu u službi: mogućnosti suzbijanja siromaštva u ruralnim sredinama, razvoja ruralne ekonomije, razvoja određenih sportskih disciplina i dr.

Stara Podgorica

- Održati istorijsko–kulturno nasljeđe i identitet Stare Podgorice;
- Definisati prihvatljivu opciju Stare Podgorice (muzeji i galerije, revitalizacija starih zanata, grad umjetnika, ekskluzivno ugostiteljstvo, trgovina i usluge);
- Isključiti saobraćaj iz kontakt zone koje se koriste poslije radnog vremena (utvrditi poseban režim za snabdijevanje i interventna vozila).

Turizam i rekreacija

- Opredijeliti turističku ponudu u različitim vidovima: gradski (zoo-vrt, akva-park, muzeji ...), kongresni, zdravstveni, vjerski, rekreativni, ugostiteljski, tranzitni;
- Rekonstruisati gradske hotele i izgraditi potrebne kapacitete u zoni grada;
- Urediti kupališta na planiranim akumulacijama na Morači, kao i Skadarskom jezeru, primjereno potrebama građana;
- Urediti šetališta i biciklističke staze na relaciji u blizini grada.

Objekti javnog i društvenog standarda

- Zadovoljiti potrebe za objektima dječije i socijalne zaštite, zdravstva, školstva, kulturnih zajednica, sporta i fizičke kulture, i drugih objekata javnog i društvenog standarda, odrediti prostorne potrebe, te ih raspodijeliti po stambenim naseljima;
- Analizirati stanje, vrednovati potencijale prostora i izraditi program razvoja sporta i rekreacije, utvrditi potrebne površine i sadržaje koji nedostaju, kao što su: centri sportova na vodi, centar za potrebe sportskog automobilizma, rezervisan i koncipiran prostor sa neophodnim elementima za održavanje zimskih sportova (kapaciteti - ZOI) itd;
- Objediniti univerzitet, opredijeliti ambasadorsku četvrt, gradsku upravu i slično.

Rekreacione zone

- Osigurati kontinuitet pješačkih površina i saobraćajnica, kao i biciklističkih staza;
- Omogućiti korišćenje rijeka koje protiču gradom - grad na rijekama (multifunkcionalna regulacija rijeka);
- Ne posezati u pojas rječnih obala.

Zelene površine

- Vrednovati "zeleni potencijal" grada, izraditi program zahvata u prostoru, odrediti poteze zelenila i veće zelene površine;
- Okružiti grad zelenim površinama oblikovanim kao mediteranski pejzaž;
- Osigurati kontinuitet zelenih poteza duž rječnih obala;
- Osigurati kontinuitet funkcija zaštitnih šuma na padinama Gorice, Ljubovića, Malog brda, kao i na području Zlatice.

Industrija

- Industriju vrednovati kao potencijal razvoja, sa preuzimanjem vodeće uloge nosioca razvoja u drugim područjima Crne Gore, a opet, s tim u vezi je kontrola lociranja štetnih industrija i industrija koje zahtijevaju velike površine zemljišta, ograničenje i kontrola daljeg rasta bazne aluminijumske industrije;
- Prostorni razmještaj proizvodnih kapaciteta temeljiti na uspostavljanju mreže manjih i raznolikih proizvodnih jedinica u sklopu servisnih i zona mješovitih namjena;
- Izmjestiti proizvodne i servisne pogone u predviđene servisne zone, a postojeće prenamijeniti u sadržaje primjerenije urbanom okruženju.

8. POLAZNA OPREDJELJENJA RAZVOJA

Strateška opredjeljenja razvoja Glavnog grada-Podgorice su:

- Izrada Strategije prostornog razvoja Glavnog grada-Podgorice;
- Polazna strateška opredjeljenja razvoja Glavnog grada-Podgorice, uzimajući u obzir zahtjeve i potrebe korisnika prostora, zasnivana na planskim rješenjima i elementima iz Prostornog plana Crne Gore (koji se odnose na Podgoricu i njeno šire okruženje), kao i ostale razvojno-planske, studijske i tehničke dokumentacije;
- Definisanje ekonomski prosperitetnih i ekološki održivih programa (iz oblasti infrastrukture, suprastrukture, poljoprivrede, MSP, turizma i komplementarnih djelatnosti i dr.) koji će uticati na stvaranje uslova za preusmjeravanje migratornih tendencija stanovništva, inače karakterističnih za Podgoricu, prema gradskim opštinama (Tuzi i Golubovci), kao i kontaktnim područjima (Spuž i Danilovgrad);
- Definisanje zoninga teritorije sa identifikacijom izuzetnih predjela i predionih cjelina sa strateškim opredjeljenjima za odgovarajuće namjene. To podrazumijeva rezervacije prostora za zaštitu i stavljanje u razvojno-ekonomske funkcije (kanjoni, skijališta, gorske zone, lovna i ribolovna područja, prirodne i buduće vještačke akvatorije);
- Definisanje smjernica za realizaciju planskih rješenja i monitoring korišćenja, uređenja i zaštite prostora, kao i promociju prioritetnih programa razvoja uz izradu DUP-ova kao inicijatora investicionih procesa;
- Definisanje smjernica za realizaciju planskih rješenja i monitoring korišćenja, uređenja i zaštite prostora na određenim/potencijalnim površinama - bez dalje razrade u planovima nižeg reda. To podrazumijeva rezervaciju prostora/površina za direktnu razradu planskih rješenja prema smjernicama iz PUP-a, radi privođenja prostora planiranoj namjeni. Time PUP prima karakter praktičnog dokumenta i djelimično ulazi u regulacione urbanističke okvire, u onoj mjeri u kojoj će prostor i planirana namjena dozvoliti detaljniju razradu PUP-om.

9. SADRŽAJ OSNOVNIH FAZA IZRADE PLANA

U skladu sa zakonskim rješenjima o sadržini i izradi planskih dokumenata, kao i na osnovu metodologije izrade PUP-a definisane su osnovne faze izrade a to su:

I Strategija prostornog razvoja Glavnog grada-Podgorice
II Nacrt plana i
III Predlog plana

I STRATEGIJA PROSTORNOG RAZVOJA GLAVNOG GRADA- PODGORICE

Strategija prostornog razvoja Glavnog grada-Podgorice će dati opšte i osnovne „ulazne-analiza postojećeg stanja“ podatke o gradu (istorija, položaj, demografija i tržište rada, prirodni i stvoreni resursi, obrazovni centri, finansijske ustanove, kultura, sport i dr.), uporedo sa njom će se raditi anketa građana (na osnovu reprezentativnog uzorka), a zatim će se uraditi/prikazati SWOT analiza i prepoznati koji su to preduslovi razvoja, odnosno koje su to snage, slabosti, mogućnosti i prijetnje u razvoju Glavnog grada-Podgorice. Nakon pomenutog, slijedi definisana vizija razvoja (kratki-srednji-dugi rok) i osnovni pravci strategije prostornog razvoja Glavnog grada-Podgorice.

Strategija prostornog razvoja Glavnog grada-Podgorce definiše koncept razvoja grada, a u skladu s tim će biti iskazani posebni ciljevi razvoja, sa određnim rokovima i definisanim zaduženjima, kao i sa prioritetima razvoja.

Plan sadrži tekstualni i grafički dio i radi se za vremenski horizont od 12 godina, odnosno do 2020. godine, sa smjernicama za postplanski period (do 2025. godine). Izrada analitičko-dokumentacione osnove zasniva se na postojećim i budućim planiranim studijskim materijalima i sektorskim separatima, raspoloživim urbanističkim i prostornim planovima od značaja za područje opštine Podgorica, podacima dobijenim od nadležnih opštinskih institucija, javnih preduzeća i dr. Predmet istraživanja biće razmatran na nivou katastarske opštine, naselja, opštine, regionalnog okruženja, u zavisnosti od karaktera pojedinih sektora. Predlaže se sljedeći okvirni sadržaj analitičko-dokumentacione osnove:

- Izvodi iz planova višeg hijerarhijskog nivoa i strateških dokumenata/studija (PPCG, PPPN NP „Skadarsko jezero“, pravci razvoja Crne Gore ekološke države, nacionalne sektorske strategije i master planovi u oblastima saobraćaja, energetike i energetske efikasnosti, upravljanja otpadom, održivog razvoja, regionalne studije i dr.);
- Izvode iz planskih dokumenta susjednih područja;
- Spisak dokumentacije korišćene za izradu planskog dokumenta (planske, razvojne, tehničke i dr.);
- Interpretacija rezultata analize postojeće planske dokumentacije za plansko područje - obrazloženje ciljeva, planskih rješenja, i smjernica za sprovođenje planskog dokumenta;
- Interpretacija rezultata urađenih ekspertiza za različite oblasti (studije, programi, istraživački i stručni projekti, sektorski planovi, statistički podaci, ankete, razni izvori literature);
- Analiza i ocjena razvoja aktivnosti na planskom području i njen uticaj na životnu sredinu i prirodna i kulturna dobra i odvijanje drugih aktivnosti u prostoru, analiza i ocjena problema, resursa, prostorne organizacije, izgradnje i uređenja prostora opštine;
- Raspoloživost i uslovi održivog korišćenja prostora.

II NACRT PLANA

U skladu sa odredbama člana 25. Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata ("Sl. list CG", br. 51/08), Nacrt prostorno-urbanističkog plana Glavnog grada - Podgorice sadrži:

- Izvod iz Prostornog plana Crne Gore
- Ocjenu postojećeg stanja prostornog uređenja
- Položaj i pravce razvoja Glavnog grada-Podgorice u odnosu na susjedne lokalne samouprave u Crnoj Gori u cjelini
- Osnovnu koncepciju namjene površina, uređivanja, izgradnje i korišćenja prostora
- Osnove prostorne organizacije u pogledu položaja i povezivanja objekata infrastrukture sa naseljenim mjestima
- Razradu mreža naselja
- Namjenu površina sa odgovarajućim grafičkim prikazima
- Koncesiona područja
- Područja, zone, lokacije za lokalne objekte od opšteg interesa

Nacrt plana sadrži naročito:

- Projekciju organizacije i uređenja prostora s orijentacionim potrebama i mogućnostima korišćenja i namjenama površina, obavezno za centar lokalne samouprave, a po potrebi i za druga naselja na teritoriji lokalne samouprave;
- Smjernice i osnove za rejonizaciju i grupisanje seoskih naselja;
- Smjernice za razvoj i prostornu organizaciju i smjernice za izradu detaljnih urbanističkih planova i urbanističkih projekata;
- Smjernice za izradu lokalnih studija lokacije;
- Smjernice za izgradnju na područjima za koja se ne predviđa donošenje detaljnog urbanističkog plana, urbanističkog projekta ili lokalne studije lokacije;
- Mreže infrastrukturnih sistema sa uslovima priključenja (saobraćajnice, energetski, hidrotehnički i komunalni objekti);
- Osnovne mreže objekata javnih funkcija (objekti za obrazovanje, nauku, zdravstvo, kulturu, socijalnu zaštitu i dr.);
- UT uslove ili smjernice za izgradnju infrastrukturnih i komunalnih objekata od posebnog interesa za lokalnu samoupravu;
- Ekonomsko-demografsku analizu
- Smjernice za pejzažno oblikovanje prostora;
- Smjernice za zaštitu životne sredine;
- Režim zaštite kulturne baštine;
- Plan predjela sa smjernicama za pejzažno oblikovanje prostora;
- Plan uređenja zelenih površina;
- Plan rekonstrukcije, odnosno sanacije starih djelova naselja;
- Plan seizmičke mikrorejonizacije;
- Mjere zaštite od prirodnih i tehničko-tehnoloških nesreća;
- Režim zaštite kulturne i prirodne baštine;
- Mjere zaštite od značaja za odbranu zemlje na području naselja;
- Osnovu koncepcije i parametre stambene izgradnje;
- Mjere za povećanje energetske efikasnosti i korišćenje obnovljivih izvora energije;
- Ekonomsko-tržišnu projekciju;
- Uslove, način, faze i dinamiku realizacije plana.

III PREDLOG PLANA

Sadržaj je identičan Nacrtu PUP-a, uz dopune i izmjene nakon verifikacije Nacrta.

FINALNI DOKUMENT PREDLOGA PLANA
Sadržaj je identičan Nacrtu i Predlogu PUP-a, uz dopune i izmjene nakon verifikacije radne verzije Predloga PUP-a Podgorica.

10. STRATEŠKA PROCJENA UTICAJA PLANA NA ŽIVOTNU SREDINU

Osnovni cilj izrade Strateške procjene je obezbjeđivanje da pitanja životne sredine i zdravlje ljudi budu potpuno uzeta u obzir prilikom razrade Prostorno-urbanističkog plana, radi obezbjeđivanja održivog razvoja, obezbjeđivanja učešća javnosti, kao i unapređivanja nivoa zaštite zdravlja ljudi i životne sredine.

Isto tako, izradom strateške procjene obezbjeđuje se usklađenost aktivnosti, definisanih Prostorno-urbanističkim planom sa važećom zakonskom ragulativom u Crnoj Gori. Strateška procjena za pomenuti plan će procijeniti potencijalne negativne uticaje na životnu sredinu i pružiti predlog adekvatnih mjera koje će se preduzeti u cilju sprečavanja i smanjenja štetnih uticaja aktivnosti čija realizacija je predviđena planom. Rezultati SPU doprinose odgovarajućem donošenju odluka u planskom procesu.

Posebni ciljevi se ogledaju kroz - Održivi razvoj i očuvanje vrijednih djelova životne sredine, a odnose se na sljedeće postupke:

- Evidentirati objekte prirode koje treba zaštititi, dosljedno provoditi mjere na njihovoj zaštiti, izvršiti korekciju granica i kategorija gdje je to potrebno, te provesti proceduru zaštite planiranih objekata prirode;

- Očuvati graditeljsku baštinu u izvornom stanju (sanirati neprimjerenu izgradnju u gradskom jezgru i na seoskom području, odrediti kontaktna područja dobara graditeljske baštine i odrediti smjernice za dalju izgradnju);
- Utvrditi zone sanitarne zaštite izvorišta vode za piće;
- Izgraditi odgovarajuće uređaje za prečišćavanje otpadnih voda (sistemi za sakupljanje, pročišćavanje, odgovarajuća dispozicija u recipijent);
- Obavezati privredne subjekte za predtretman industrijskih otpadnih voda;
- Izgraditi sisteme kanalizacije i uređaje za pročišćavanje otpadnih voda za pojedine djelove grada i prigradskih naselja, odnosno jedan centralni uređaj za pročišćavanje;
- Trase infrastrukturnih objekata usmjeriti i voditi tako da se koriste zajednički koridori, te da vode van zona koje su pod posebnim režimom zaštite prirode;
- Poboljšati kvalitet vazduha;
- Sprovoditi organizovano sakupljanje i sortiranje, kao i odlaganje čvrstog otpada nakon prethodno primijenjene reciklaže;
- Sprovoditi mjere zaštite od buke (izraditi karte za utvrđivanje i praćenje nivoa buke).

Obim poslova

U postupku sprovođenja postupka strateške procjene uticaja i izrade izvještaja neophodno je dati:

1) kratak pregled procesa izrade PUP, sadržaja i glavnih ciljeva PUP, kao i područje obuhvata PUP;
2) prikaz identifikovanih spornih pitanja zaštite životne sredine koja su zastupljena u pripremi PUP; prikaz veze PUP sa drugim relevantnim planovima, politikama i strategijama razvoja;
3) opšte i posebne ciljeve zaštite životne sredine ustanovljene na državnom ili međunarodnom nivou koji su od značaja za PUP i način na koji su ovi ciljevi, kao i svi ostali aspekti od značaja za životnu sredinu, bili uzeti u razmatranje u procesu pripreme;
4) prikaz postojećeg stanja životne sredine predmetnog područja i mogući smjer njene evolucije;
5) opis nivoa zaštite životne sredine i integracije ekoloških faktora u cilju postizanja održivog razvoja;
6) identifikaciju područja za koja postoji mogućnost da budu izložena značajnom riziku i karakteristike životne sredine u tim područjima;
7) opis mogućih stanja životne sredine u budućem period ukoliko se PUP ne realizuje;
8) pregled postojećih problema u pogledu životne sredine u vezi sa PUP-om za oblasti od značaja za životnu sredinu, kao što su staništa divljeg biljnog i životinjskog svijeta sa aspekta njihovog očuvanja;
9) prikaz mogućih značajnih posljedica po zdravlje ljudi i životnu sredinu, uključujući faktore kao što su: biološka raznovrsnost, stanovništvo, fauna, flora, zemljište, voda, vazduh, klimatski činioci, materijalni resursi, kulturno nasljeđe, arhitektonsko i arheološko nasljeđe, pejzaž, kao i međusobni odnos ovih faktora;
10) prikaz načina na koji su određeni i vrednovani značajni uticaji zbog plana;
11) prikaz karakteristika uticaja kao što su: vjerovatnoća, intenzitet, složenost/reverzibilnost, vremenska dimenzija (trajanje, učestalost, ponavljanje), prostorna dimenzija (lokacija, geografska oblast, broj izloženih stanovnika, prekogranična priroda uticaja), kumulativna i sinergijska priroda uticaja, druge karakteristike uticaja;
12) način određivanja i vrednovanja značajnih uticaja koji su usklađeni sa važećim standardima, propisima i graničnim vrijednostima;
13) prikaz mjera predviđenih u cilju sprečavanja, smanjenja ili otklanjanja, u najvećoj mogućoj mjeri, bilo kog značajnog negativnog uticaja na zdravlje ljudi i životnu sredinu do koga dovodi realizacija PUP-a;
14) pregled alternativnih rješenja i razloge za izbor datih rješenja koja su uzete u obzir, kao i opis načina procjene;
15) alternativno rješenje nerealizovanja PUP-a, kao i alternativno rješenje najpovoljnije sa stanovišta životne sredine;
16) eventualne teškoće do kojih je prilikom formulisanja traženih podataka došlo (kao što su tehnički podaci);
17) opis predviđenog programa praćenja stanja životne sredine, uključujući i zdravlje ljudi u toku realizacije PUP-a (monitoring);
18) zaključke do kojih se došlo tokom izrade izveštaja o strateškoj procjeni predstavljene na način razumljiv javnosti.

Očekivani rezultat

Prema Zakonu o strateškoj procjeni uticaja, strateška procjena treba da bude pripremljena paralelno sa pripremom i izradom PUP-a, odnosno plana, što podrazumijeva inkorporiranje rješenja iz

strateške procjene uticaja u PUP u svim fazama izrade. Obrađivač je dužan naručiocu podnijeti Izvještaj o strateškoj procjeni uticaja.

11. RAZMJERA I PODLOGE

Prostorno-urbanističkI plan Glavnog grada - Podgorice biće izrađen na kartama i topografsko-katastarskim planovima u digitalnoj formi (CD), a prezentiraće se na kartama i topografsko-katastarskim planovima u analognoj formi na papirnoj podlozi i moraju biti ažurirani i identični po sadržaju. U skladu sa odredbama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata („Sl. list Crne Gore“, broj 51/08), PUP Podgorica će biti rađen na kartama razmjere 1:25000, 1:10000, 1:5000 ili topografsko-katastarskim planovima razmjere 1:2500. Analogne i digitalne forme geodetsko-katastarskih planova moraju biti ovjerene od strane organa uprave nadležnog za poslove katastra. PUP Podgorica se priprema i prezentuje u analognom i u digitalnom obliku (CD). Faza I se isporučuje u 5 primjeraka, Faza II u 5 primjeraka, kao i finalni dokument Predloga plana u 5 primjeraka. Ukoliko se ukaže potreba, može se u skladu sa dogovorom pripremiti odgovarajući veći broj primjeraka konačne verzije plana.

12. DINAMIKA IZRADE PLANA PODGORICA

U cilju praćenja produktivnosti i uspješne realizacije izrade planskog dokumenta neophodno je pripremiti dinamički plan aktivnosti koji će služiti, kako obrađivaču plana, tako i nosiocu pripremnih poslova.

FAZA	Nosilac poslova	Poslovi:	rok
I Pripremni poslovi	Sekretarijat	1. priprema odluke o izradi planskog dokumenta; 2. priprema programskog zadatka;	10 dana
		3. priprema dokumentacije potrebne za izradu planskog dokumenta: a) priprema postojeće digitalne - konsolidovane planske arhivske građe	20 dana
		b) bazne studije za potrebe izrade PUP-a: • studija socioekonomskog razvoja • studija saobraćaja i druge tehničke infrastrukture • studija racionalnog korišćenja zemljišta • revizija Studije o seizmičkom mikrorejoniziranju	Radiće se istovremeno/ susretno sa Nacrtom plana 30 dana
II Strategija razvoja	Obrađivač	Strategija prostornog razvoja Glavnog grada – Podgorice	20 dana
	Sekretarijat/IOLS	***Verifikacija Strategije***	10 dana
III Nacrt plana	Obrađivač	Analiza postojeće dokumentacije	/
		Analiza prirodnih i stvorenih uslova	
	Sekretarijat + Obrađivač	Anketa korisnika prostora	20 dana
	Obrađivač	Sintezni - planski iskaz	Ukupno 5 mjeseci
		Nacrt PUP-a obrađivač dostavlja nosiocu PP	
	Sekretarijat	1. Nosilac PP dostavlja PUP na mišljenje Ministarstvu **2.** Nosilac PP uz Nacrt PUP dostavlja mišljenja nadležnih organa, institucija i javnih preduzeća lokalne samouprave, kao i izjavu da je planski dokument izrađen u skladu sa Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata	5 dana
	**Ministarstvo	je dužno da mišljenje o PUP-u da nosiocu pripremnih poslova	u roku od 45 dana

FAZA	Nosilac poslova	Poslovi:	rok
		je dužno da Nacrt PUP-a, u digitalnoj formi, dostavi na mišljenje organima državne uprave, privrednim društvima i drugim pravnim licima nadležnim za poslove: zaštite životne sredine; zaštite kulturne i prirodne baštine; poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva; zdravstva; energetike, rudarstva i industrije; turizma; sprečavanja i zaštite od industrijskih nesreća; saobraćaja; pomorstva; telekomunikacija; radio-difuzije; odbrane; projekcije razvoja; seizmike	Mišljenja dostaviti Ministarstvu u roku od 15 dana (u okviru ovih 45 dana)
	Sekretarijat	1. Planski dokument u koji je ugrađeno mišljenje, nosilac PP dostavlja izvršnom organu LS radi utvrđivanja Nacrta PUP-a 2. Uz planski dokument dostavlja se program održavanja javne rasprave	
IV Javna rasprava	Izvršni organ lokalne samouprave	• Stavlja Nacrt PUP-a na javnu raspravu	traje 30 dana
	Sekretarijat	• Izvještaj o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu stavlja se na javnu raspravu istovremeno sa stavljanjem Nacrta PUP-a	
	Sekretarijat	• JR oglašava se u jednom dnevnom štampanom mediju koji se distribuira na teritoriji Crne Gore, na sajtu nosioca pripremnih poslova • dužan je da sačini izvještaj o javnoj raspravi i da ga dostavi obrađivaču, koji primjedbe i sugestije, na odgovarajući način, ugrađuje u planski dokument	5 dana
V Predlog plana	Obrađivač	• Postupanje po primjedbama na Nacrt PUP-a • Dostavljanje Predloga PUP-a nosiocu PP	30 dana
	Sekretarijat	• Dostavljanje Predloga PUP-a sa izvještajem sa javne rasprave izvršnom organu lokalne samouprave	
	Izvršni organ lokalne samouprave	• Utvrđuje Predlog PUP-a	
	Izvršni organ lokalne samouprave	• Nakon utvrđivanja, dostavlja Predlog PUP-a na saglasnost Ministarstvu (da li je Predlog PUP-a saglasan sa mišljenjem Ministarstva na Nacrt PUP-a, kao i sa Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata)	Saglasnost se daje u roku od 30 dana od dana prijema Predloga
	Skupština lokalne samouprave	• Donosi Predlog PUP-a	5 dana
		• Odluka o donošenju PUP-a sadrži, naročito: granice područja koje zahvata; vrijeme za koje se donosi, globalni sadržaj i odredbe od značaja za implementaciju planskog dokumenta; komunalno opremanje građevinskog zemljišta i dr.	
FINALNI DOKUMENT PUP	Sekretarijat	• Priprema za objavljivanje (pravno-tehnička redakcija)	

13. PREGLED POSTOJEĆE DOKUMENTACIJE OD ZNAČAJA ZA IZRADU PUP-a PODGORICA

Polazne planerske pretpostavke za izradu PUP-a Glavnog grada - Podgorice definisane su i zasnivaće se na propozicijama "PPCG do 2020. godine", važećim urbanističkim planovima i urbanističkim projektima i ostaloj raspoloživoj studijskoj i programsko-dokumentacionoj građi. Pregled i procjena raspoložive postojeće dokumentacije i podloga od značaja za izradu planskog dokumenta zasnivaju se na planskoj, razvojnoj, tehničkoj i drugoj građi (studije, planovi, programi, projekti, statistička građa, ankete, podloge i drugi informaciono-dokumentacioni podaci i elementi sa stanovišta upotrebljivosti za izradu PUP-a).

Osnovnu dokumentaciju čine:

a) Prostorni planovi

- Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine, mart 2008.
- Prostorni plan opštine Podgorica, 1990.
- Aktuelne i usvojene izmjene i dopune PPO-a Podgorica iz 1990. g.
- Prostorni plan područja posebne namjene Nacionalnog parka „Skadarsko Jezero", 1997.

b) Urbanistički planovi

- GUP Podgorica, 1990.
- Aktuelne i usvojene izmjene i dopune GUP-a Podgorica iz 1990. g.

c) Usvojeni detaljni urbanistički planovi,urbanistički projekti i lokalne studije lokacija
d) Konsolidovan PPO i GUP Podgorice – digitalna informaciona platforma
e) **Predlog za izradu baznih studija za potrebe PUP-a Glavnog grada-Podgorice:**

- Studija socioekonomskog razvoja
- Studija saobraćaja i druge tehničke infrastrukture
- Studija racionalnog korišćenja gradskog građevinskog zemljišta

e)Predlog za reviziju Studije o seizmičkom mikrorejoniziranju (dorada R 1: 1000)

f) Ostala razvojno-planska, studijska i tehnička dokumentacija

- Pravci razvoja Crne Gore-ekološke države, 2002.
- Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine, dokument usvojen novembra 2008.
- Regionalni razvoj Crne Gore, Republički sekretarijat za razvoj, Podgorica, 1998, dokument usvojen novembra 1998.
- Niz sektorskih studija rađenih za „PPRCG do 2020. godine" (2005-2006)
- Niz nacionalnih sektorskih strategija i master planova (turizam, održivi razvoj, saobraćaj, energetika, energetska efikasnost, upravljanje čvrstim i tečnim otpadom i dr.)
- Podaci i izvještaji o stanju životne sredine, zdravstvenom stanju stanovništva
- Podaci o stanovništvu iz popisa 2003.
- Podaci o prirodnim uslovima, studijski i istraživački radovi
- Podaci o spomenicima kulture
- Bilans namjene površina za katastarske opštine
- Ostala nepomenuta dokumentacija (tehnička, studijska, programi, ekspertize, projekti, građa i sl.)

Ocjenjuje se da je navedena raspoloživa dokumentacija solidna i validna osnova za izradu PUP-a Glavnog grada-Podgorice. U okviru izrade PUP-a potrebno je izvršiti dopunske analize, bazna i sintezna istraživanja, ekspertize i sl. od značaja za prostornu organizaciju, prostorno-planska rješenja, uslove za korišćenje prostora i izgradnju i dr. Za te potrebe inoviraće se dio postojeće građe, kao i drugi podaci po pojedinim oblastima koji će biti pribavljeni u dogovoru sa nadležnim organima i institucijama, javnim preduzećima, privrednim društvima, udruženjima i asocijacijama, nevladinim organizacijama i dr.

14. INFORMATIČKA PODRŠKA SISTEMU IZRADE - IMPLEMENTACIJE - MONITORINGA PLANA

Prema važećem Zakonu o uređenju prostora i izgradnji objekata, jedno od načela uređenja prostora jeste "uspostavljanje informacionog sistema o prostoru u cilju efikasnijeg uređenja prostora". To podrazumijeva sprovođenje niza radnji u praćenju stanja u prostoru (monitoringa) kao što je:

- priprema i vođenje dokumentacione osnove o prostoru,

- izrada izvještaja o uređenju prostora i
- formiranje i vođenje informacionog sistema.

Postupak vođenja informacionog sistema određen je članom 17. Zakonu o uređenju prostora i izgradnji objekata, gdje "organ uprave i organ lokalne uprave formiraju i vode jedinstven informacioni sistem o prostoru. Sadržaj i način vođenja informacionog sistema propisuje Vlada Crne Gore".

Bliži sadržaj i formu planskog dokumenta definisalo je Ministarstvo za ekonomski razvoj Crne Gore i to kroz "Pravilnik o sadržini i formi planskih dokumenata, kategorijama namjena površina, elementima urbanističke regulacije i grafičkim simbolima". Prema članu 63. navedenog Pravilnika definasno je da "planska dokumentacija u digitalnoj formi mora se dostaviti nadležnim institucijama u GML-formatu, strukturiranom prema modelu podataka za planiranje koji je izdat od strane Ministarstva".

U prelaznim i završnim odredbama pomenutog Pravilnika je određeno da "planska dokumentacija koja nije u formatu određenim članom 63. ovog Pravilnika mora da bude u skladu sa smjernicama o izradi digitalne planske dokumentacije koja je izdata od strane Ministarstva".

Sadržaj i način vođenja informacionog sistema propisuje Vlada Crne Gore. Kako je taj materijal u pripremi, obrađivač plana će uskladiti planski dokument u formi Nacrta PUP-a sa istim.